

Rigó Róbert

.....

ELITVÁLTÁSOK
ÉVTIZEDE
KECSKEMÉTEN
(1938–1948)

ÁBTL
KRONOSZ

Rigó Róbert

Elitváltások évtizede
Kecskeméten
(1938–1948)

KÖZELMÚLTUNK HAGYATÉKA SOROZAT

Sorozatszerkesztő
Gyarmati György

Rigó Róbert

Elitváltások évtizede
Kecskeméten
(1938–1948)

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
Kronosz Kiadó
Budapest–Pécs, 2014

A kötet megjelenését támogatta:

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Kecskeméti Főiskola

Kecskeméti Főiskola Tanítóképző Főiskolai Kara

Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata

A kiadásért felel az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
főigazgatója és a Kronosz Kiadó igazgatója

www.abtl.hu

www.kronoszkiado.hu

KRONOSZ

Szerkesztette és a névmutatót összeállította Simon István

ISSN 1586-9784

ISBN 978 615 5339 23 3

© Rigó Róbert

© Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

© Kronosz Kiadó

Tartalom

Előszó	7
Bevezetés	11
1. Tíz év – amikor minden megváltozott	11
2. A források	21
I. AZ ELŐZMÉNYEK	27
1. Kecskemét, a mezőváros	27
2. Kecskemét sajátosságai a két világháború közötti időszakban	36
2.1. A területi sajátosság, a külterületen élők magas aránya	36
2.2. A gazdaság sajátossága: az intenzív mezőgazdaság és az export	41
2.3. A társadalomszerkezet és birtokstruktúra sajátosságai	46
2.4. A kecskeméti elit a Horthy-kor végén	51
3. A zsidók szerepe Kecskemét társadalmában a német megszállás előtt	64
II. AZ ELSŐ ELITVÁLTÁS: A ZSIDÓK KIFOSZTÁSA ÉS ELHURCOLÁSA	85
1. A kecskeméti zsidóság helyzete a két megszállás között	85
2. A zsidó ingatlanok kisajátítása a szovjet megszállásig	93
3. A zsidó ingóságok igénylése a szovjet megszállásig	101
III. A VÁROS SZOVJET MEGSZÁLLÁSA ÉS KÖVETKEZMÉNYEI	105
1. A front átvonulása Kecskeméten	105
2. Az átmeneti időszak	112
IV. AZ IDEIGLENESSÉG KORSZAKA:	
1944. DECEMBER 17.–1945. NOVEMBER 4.	125
1. A megszállás nehézségei 1945-ben	126
1.1. Kecskemét belterületének nehézségei a front átvonulását követően	130
1.2. Az „elhagyott” magánvagyon sorsa a front átvonulása után	141
1.3. Nehézségek Kecskemét külterületén	158
1.4. A hadifoglyok és a kecskeméti internálótábor	164

2. A város igazgatásának megszervezése és a nemzeti bizottság	169
3. A rendőrség felállítása és működése Kecskeméten	183
3.1. A Kecskeméti Rendőr-főkapitányság megszervezése	185
3.2. A rendőrségi fogda és a tífusz áldozatai	202
3.3. A rendőrség fizetésének kiegészítése	204
3.4. Bánó Mihály rendőrfőkapitány vagyonszerzési törekvései	211
3.5. A rendőrség működése és Bánó bukása	214
4. Az igazolóbizottságok működése Kecskeméten	218
5. A Kecskeméti Népbíróság	223
5.1. A kecskeméti népbírák és népügyészek	228
5.2. A Kecskeméti Népbíróság sajátosságai	234
5.3. A népbíróság szerepe az elítváltásban	240
5.4. Néhány korábbi multipozicionális elittag és hozzátartozója elleni per	250
6. A nem zsidó gazdasági elit és üzemeinek sorsa a háború után	264
7. A zsidó gazdasági elit és üzemeinek sorsa a háború után	279
8. Az ideiglenesség korszakának elitje	284
9. A földreform körüli problémák	297
10. Az 1945-ös választás Kecskeméten	308
 V. AZ 1946–1947. ÉVI VÁLTOZÁSOK	315
1. A B-listázás	315
2. Az MKP helyzetértékelése és stratégiája	329
3. Az 1946–1947-es évek elitje	333
4. Gazdasági nehézségek és a jóvátételi szállítások	343
5. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának tevékenysége	346
6. Az 1947-es választás és politikai következményei Kecskeméten	350
7. A rendőrség 1946–1947-ben	359
 VI. AZ 1948-AS ÉV VÁLTOZÁSAI	365
1. Az 1948-as változások a helyi elitben	365
2. Akik mindvégig elittagok maradtak	371
3. Az elhagyott javak magánosításának utolsó fázisa	378
 Összegzés	387
Rövidítések jegyzéke	397
Táblázatok jegyzéke	399
Képek jegyzéke	401
Források és irodalom	403
Névmutató	417

Előszó

A történészek hajlamosak – önkényesen és vitatható szempontok alapján megállapított – történelmi korszakokban gondolkodni. Azok a történelmi munkák, amelyek a két világháború közötti időszakot tárgyalják, rendszerint 1938-ban érnek véget, a Horthy-korszakkal foglalkozók 1944-ben, esetleg 1945-ben fejeződnek be, a második világháborút kutatók többnyire az 1938 és 1945 közé eső évek eseményeit veszik górcső alá, a nagy világegést követő új berendezkedést elemzők pedig általában 1944-gyel vagy 1945-tel indítanak. Írásomban a korszakhatárokat, ezektől eltérően, 1938-ban és 1948-ban jelöltem ki, amelynek két fő oka van. Az egyik az, hogy meggyőződésem szerint a 20. századi magyar társadalomtörténetben a legnagyobb és legmaradandóbb változások 1944-ben és 1945-ben játszódtak le, ezért meg kellett vizsgálnom – helyi – előzményeit és következményeit is. A másik, hogy az egyénekre, a helyi elit tagjaira fókuszáltam, akiknek többsége túlélte a korszak határát, és valójában az foglalkoztatott, hogy e rendszerváltások hogyan hatottak rájuk, miként formálták át az életüket.

A háború előtti tökéletes fejlődés során generációk egymásra épülő, értékelhalmozó munkája, törekvése pillanatok alatt semmivé vált 1944–1945-ben. A polgári és értelmiségi családok egymást követő generációi már jelentős gazdasági, kulturális és társadalmi tőkét halmoztak fel, a parasztcsaládok birtokaikat és szaktudásukat gyarapították, ám néhány hónap vagy év alatt nemzedékek összeadódott tudásának relevanciája kérdőjeleződött meg. A német, majd a szovjet megszállást követő új berendezkedések radikálisan átalakították, szétzúzták a régi világot. Miként történt mindez? Milyen eszközökkel számoltak le a régi elittel? Milyen egyéni sorsok húzódtak meg az egyik és a másik oldalon? Milyen motivációk, hatalmi viszonyok mozgatták a korszak elitjét? Hogyan változtak meg az egyéni boldogulás lehetőségei, a mobilitási csatornák? Helyi szinten milyen mértékben történt vagyoni átrendeződés, milyen technikákkal lehetett a javakat átjárszani más társadalmi csoportok számára? Ezek azok a főbb kérdések, amelyekre a kutatásom során a válaszokat kerestem.

A témában megjelent publikációim a Magyar Rádiónak és az internetnek köszönhetően sokakhoz eljutott, majd többen is megkerestek a kutatott elit leszármazottai közül, és kértek további adatot, információt felmenőikről, illetve osztották meg velem a családjukból, szűkebb környezetükből hozott „kommunikatív emlékezetüket”. Összességében az a tapasztalatom, hogy sokakat foglalkoztat múltunk eme, még nem lezárult, máig velünk élő és meghatározó időszaka, amelyet „sodródó hasadéknak” (floating gap) nevez a szakirodalom.¹ Kutatásaim során még tudtam olyan emberekkel interjút készíteni, akik felnőtt fejjel megélték ezt az időszakot, nagyszüleim pedig nekem is gyakran meséltek a háborús élményeikről. Ezeknek a kollektív élményeknek és tapasztalatoknak ma is sokan részesei, a múlt eme időszakát is sokféleképpen élhették meg – vagy mondhatták el nekik –, ami meghatározza képzetüket erről a témáról, de ez a személyesség – az, hogy sokunk rendelkezik közvetlen vagy közvetett élményekkel – fokozza is az érdeklődést a téma iránt.²

Szeretnék köszönetet mondani azoknak, akik támogatták és segítették munkámat, hogy a doktori értekezésem, majd annak átdolgozott változataként e könyv elkészülhessen. Elsőként témavezetőmnek, Gyarmati Györgynek, akinek szakmai tanácsai, emberi hozzáállása, biztatása és támogatása nélkül e mű nem készült volna el. Hálával tartozom a doktori értekezésem opponenseinek is. A műhelyvitán Pihurik Judit markáns kritikája segített abban, hogy – az írásom egyes részeinek átdolgozása után – érettebb dolgozatot nyújthassak be a doktori bizottság elé, és a könyvvé formálásban is hasznosítottam megjegyzéseit. Szabó Ildikót több mint tíz éve ismerem. Azt, hogy elindultam ezen az úton, elsősorban az ő iránymutatásának köszönhetem. A legjobb értelemben vett mentorom volt ez idő alatt, sok-sok beszélgetés során formálta szemléletmódomat, és irányította rá figyelmem a különféle irodalmakra, megközelítésekre, a kutatás és írás módszertani fogásaira.

Kutatásaim során a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában Péterné Fehér Mária, Gyenesi József és kollégáik nyújtottak számomra értékes segítséget. A Kecskeméti Katona József Múzeumtól Székelyné Kőrösi Ilona támogatott abban, hogy a gyűjteményükben található képek

¹ Assmann 1999: 50–51.

² „A kortársi élmény- és tapasztalati közösségek múltból alkotott képzetei, valamint az utókor kulturális (történetírói, szépírói, ikonográfiai stb.) szimbolizációi között megfigyelhető törés nem pontszerű, hanem folyamat eredménye: ez a folyamat a sodródó hasadék, amely ideig-óráig konzerválja az élmény jellegű múlt jelenbeli aktualitását, a neki megfelelő szellemi érzékenységet és magas érzelmi hőfokot.” Gyáni 2013: 13.

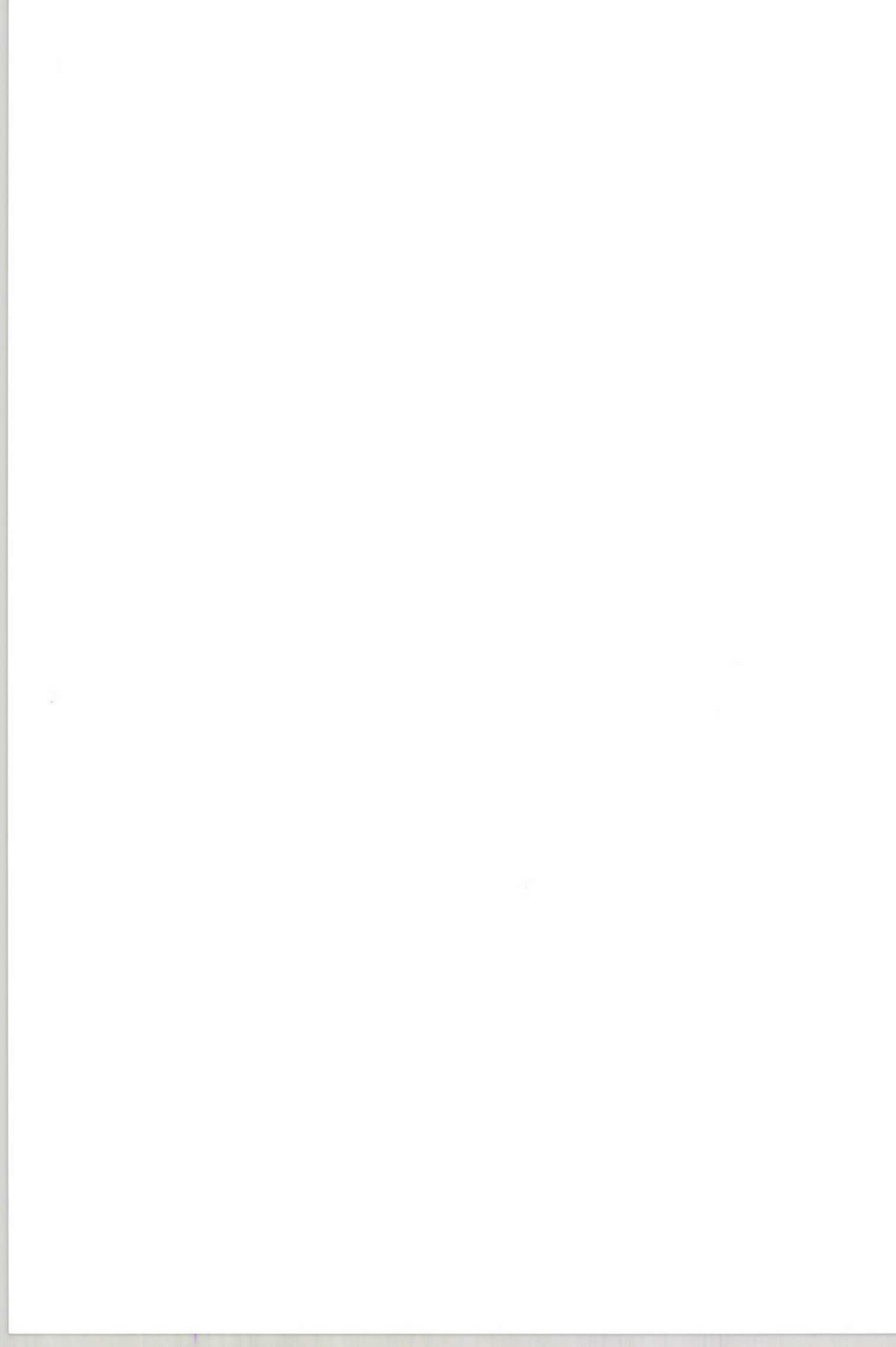
színeesebbé tegyék a könyvem. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában Orgoványi Istvántól kaptam hasznos tanácsokat. Szilágyi Zsoltal folytatott szakmai beszélgetéseim és alapos kutatásai szintén segítették a munkámat.

Ferkov Jakab barátomnak köszönöm azokat a – nem egyszer éjszakába nyúló – diskurzusokat, amikor a történelem, a szociológia, a néprajz és a kulturális antropológia metszéspontjait és azok megközelítési módjait, módszertani sajátosságait vitattuk meg.

A kecskeméti *Forrás* című folyóiratban jelent meg több résztanulmányom, tanácsaikkal, megjegyzéseikkel, felkéréseikkel Füzi László főszerkesztő és Pintér Lajos szerkesztő is hozzájárultak szakmai kibontakozásomhoz. Szeretném megköszönni Simon Istvánnak, a kötet szerkesztőjének az alapos munkáját, aki felhívta a figyelmemet írásom tartalmi és formai hiányosságaira, pontatlanságaira – amennyiben a kötetben mégis maradtak ilyenek, azokért kizárólag a szerző a felelős.

Végül hálával tartozom családomnak. Először is a szüleimnek, hogy tanulmányaim során mindvégig önzetlenül, gyakran erejüket meghaladó mértékben támogattak. Az elmúlt években a nyarakat a levéltárakban és a számítógép előtt töltöttem. Ehhez szükség volt feleségem megértésére, sok-sok türelmére. Leginkább azt az időt sajnálom, amit nem töltöttem a gyermekeimmel. Nekik is szeretném megköszönni a türelmüket, és azt, hogy megértették és elfogadták „hiányom” okát.

Kecskemét, 2014. január

„Aranyhomoknak hívják ezt a területet,
de ez az aranyhomok csak akkor ad aranyat,
ha a dolgozók verejtékükkel öntözik.”

Laczi Pál (1948)

Bevezetés

1. Tíz év – amikor minden megváltozott

Egy évtized történeti távlatban és az ember életében rövid időszaknak tűnhet, ugyanakkor az 1938 és 1948 közötti tíz év az akkor élő emberek életében és az ország történetében is gyökeres fordulatokat hozott. Magyarország 20. századi történetében kilenc rendszerváltás, rendszerváltási kísérlet volt.³ Az általunk vizsgált idősakra ezek közül három esett: 1944, 1945 és 1948. Mindhárom rendszerváltás gyökeres és mélyreható változásokat eredményezett a magyar társadalomban, és ezek markánsan megjelentek helyi viszonylatban is. Ezek során *„karakteresen különböző politikai filozófiák, illetve ideológiák alapján olyan váltások történtek, amelyekben a gazdaság-, társadalom-, illetve közpolitika – és az abban való részvétel – szervezése-szerveződése egymástól diametrálisan eltérő rendszereket reprezentált. Ezek mindegyike döntő módon érintette a társadalom számottevő hányadának mindennapi egzisztenciális viszonyait, a társadalomszerkezeten belüli helyét, státuszváltoztatási lehetőségét, a materiális és nem materiális javakból való részesedés körülményeit.”*⁴

Az 1944-es nyilas berendezkedés csak részben érintette Kecskemétet, mert a szovjet csapatok Szálasi budapesti hatalomátvétele után alig két héttel, már október 31-én elfoglalták a várost. Ugyanakkor az 1944-es esztendő a német megszállást, a helyi társadalomban jelentős szerepet betöltő zsidók deportálását, a közeledő szovjet csapatoktól való rettegést, a menekülést, a város kiürítését, a front átvonulását, a javak egy részének elvesztését és az ezekkel járó megpróbáltatásokat hozta magával.

1945 rendkívül eseménydús esztendő volt az ország és a város történetében is. Az év elejére megalakultak a pártok, a nemzeti bizottság, felállt a város törvényhatósági bizottsága és az új közigazgatás is. A korábban elmenekült

³ Gyarmati 2011: 21.

⁴ Gyarmati 2009/a.

lakosság lassan visszatért. Ezzel párhuzamosan elkezdődtek az igazolási eljárások és a népbírószági perek. A politikai rendőrség 1945 első felében óriási lendülettel igyekezett letartóztatni és valamilyen úton-módon népbírószág elé állítani a korábbi elit reprezentánsait. A központi államhatalom hiányában – illetve korlátozottsága miatt – a politikai rendőrség mozgástere megnőtt, amelynek következtében büntetlenül visszaélhetett hatalmával. Ebben az évben hirdették ki a földosztásról szóló rendeletet, amelyet viharos gyorsasággal és sok-sok visszaéléssel bonyolítottak le. Mindeközben a mindennapi életet meghatározta az év első felében a szovjet katonaság számára végzett ingyenmunka, a vagyon- és létbiztonság állandósuló hiánya. Ebben az évben tartották az új korszak első parlamenti választását, amikor a törvényhatósági jogú városok közül Kecskeméten utasították el leginkább a munkáspártokat.

A Baloldali Blokknak 1948-ra sikerült megtörnie az ellenállni próbáló politikai erőket, és Kecskeméten is végleg kiszorították pozícióikból a régi elit néhány meghatározó személyét. A pártok korábbi vezetői lemondtak, visszavonultak a politikától. Ekkorra előtérbe kerültek a város meghatározó pozícióiban a nem kecskeméti származású személyek.

Felvetődhet az olvasóban, hogy a vizsgált időszak miért éppen az 1938-as évvel kezdődik. Kezdő időpontnak azért választottam 1938-at, mert fontosnak tartottam rögzíteni a Horthy-korszak végére kialakuló kecskeméti társadalom helyzetét, és bemutatni az addig szervesen, évtizedeken át tartó elit-fejlődés sajátosságait. Az 1938-tól életbe lépő zsidótörvények helyi hatásait részletekbe menően nem vizsgáltam, ezt előttem már megtették.⁵ Részletesen foglalkozom azonban az 1944-es intézkedésekkel, amelyek radikális változásokat eredményeztek a helyi zsidóság életében. 1948-at azért választottam a vizsgálatom záró időpontjának, mert ekkorra végleg kiszorították a hatalomból a korábbi elit meghatározó személyeit, és ekkor ért véget a háború utáni úgynevezett koalíciós kormányzás – vagy presztalinizálás⁶ – időszaka. A kommunista párt felszámolta a többpártrendszert, és nyílt diktatúrát épített ki.

Könyvem kulcsfogalma az *elit*. Az elit fogalmának többféle megközelítése ismeretes. Ezek abban különböznek egymástól, hogy más-más területre helyezik a hangsúlyt: a hatalomra, a pozíciókra vagy a személyes képességekre. A fogalmat Vilfredo Pareto vezette be a 19. század végén. Az elit tagjainak

⁵ Nagy 2005.

⁶ Gyarmati György könyvében bemutatja, hogy 1945 és 1947 között a politikai nyilvánosság előtt demokratizálás, a háttérben pedig a presztalinizálás zajlott. Gyarmati 2011: 24–25.

a legjobb képességű emberek csoportját tekintette, akiknek a cselekvéseiben a racionális, logikus elemek vannak túlsúlyban. Pareto szerint az egyének kiválóságát nem lehet mérni, ezért a kiválóságuk úgy objektiválódik, hogy az elit tagjai különféle címek, rangok birtokosai lesznek. Tehát az egyéni képességek Paretónál címekben, pozíciókban öltenek testet.⁷ Bibó István is az elit tagjainak kvalitásaiból közelíti meg a fogalmat az *Elit és szociális érzék* című tanulmányában. Elsősorban az elit társadalomban betöltött funkcióját vizsgálja. Az eliten azokat értette, „*akikben a közösség céljai tudatosan kiformálódnak,*” majd megfogalmazza az elit feladatát is: „*Az elit legfőbb szerepe az, hogy az élet élésére, az emberi helyzetekben való erkölcsi viselkedésre, s az emberi szükségletek mélyítésére, finomítására és gazdagítására mintákat, példákat adjon, azaz kultúrát csináljon.*”⁸ Bibó megállapítja azt is, hogy saját korának születési elitje mögött az értékelési rend megbomlott, önbizalma megrendült, ami azt eredményezte, hogy nem képes a valóságot megfelelően értelmezni, így nem tud megfelelő válaszokat adni, azaz nem tudja betölteni a hivatását. Az elit ezen értékelvű megközelítései napjainkban kevésbé népszerűek, ugyanakkor az elit legfontosabb szerepére, funkciójára hívják fel a figyelmet. Ezen értékelvű megközelítések legfőbb problémája az, hogy empirikusan nehezen értelmezhetők.

Az elméletek másik típusa a hatalmat állította középpontba. Max Weber hatalom és uralom definíciója alapján Charles Wright Mills szétválasztotta a hatalmi és az uralmi elitet. Eszerint a hatalmi elit egy olyan csoport, amely akaratát másokkal szemben érvényesítheti, az uralmi elit pedig az akaratát, másokkal szemben parancsolva érvényesíti. Felfogása szerint a hatalmi elit legitim, míg az uralmi gyakran nem az. Mills szerint a hatalom birtoklása és a gyakorlásának módja határozza meg az elitet.⁹ Mills azt is megállapítja, hogy azoknak van nagyobb hatalma, akik a jelentősebb intézményeknél a vezető pozíciókat elfoglalják. Az egyén hatalma nem az ő saját tulajdona, hanem azt számára az intézményben betöltött pozíció biztosítja. Tehát Mills megközelítésében a társadalom élén azok állnak, akik a meghatározó intézmények vezető pozícióit töltik be, a hatalmat hosszabb-rövidebb ideig ezek révén lehet megtartani.¹⁰ Anthony Giddens is a hatalom intézményi pozíciókhoz kötött primátusát vallja.¹¹

⁷ Idézi Takács 1998: 140.

⁸ Bibó 1994: 5–7.

⁹ Takács 1998: 142.

¹⁰ Varga 2010: 25.

¹¹ Takács 1998: 145.

Az elit fogalmára a hazai társadalomtörténet-írás is igyekezett különféle definíciókat kidolgozni. A korábbi meghatározásokat nem említve, napjainkban a leginkább elfogadott definíciót Lengyel György dolgozta ki. Eszerint azok tartoznak az elithez, akiknek a társadalmi újratermelési folyamatokban megkülönböztetett döntési-befolyási kompetenciájuk van, azaz módjukban áll, hogy személyes döntéseikkel, véleményeikkel érdemben befolyásolják ezeket a folyamatokat.¹² Mivel nagyobb döntési, befolyásolási lehetőséggel, azaz hatalommal azok rendelkeznek, akik a fontosabb intézmények élén állnak, ez a megközelítés alapvetően a pozicionális elitelméletek közé tartozik. Lengyelnek már egy korábbi könyvében is ez a szemlélet érvényesült, mert azokat tekintette a gazdasági elit tagjainak, akik a nagyobb gyárakat, pénzintézeteket, gazdasági érdekképviselői szerveket vezették, irányították.¹³

Gyáni Gábor eliten a társadalmi hierarchia csúcsán elhelyezkedőket érti, akik a társadalom többi tagjával szemben erőfölénnyel rendelkeznek. Ennek az erőfölénnynek az alapjául szolgálhat a politikai döntéshozás kisajátítása, az erőforrások fölötti rendelkezés monopolizálása vagy a megtermelt javak elosztásának irányítása. Gyáni is kiemeli, hogy *„az elit tagjai a különféle pozíciók birtokosaiból kerülnek ki”*, és hogy a kivételes hatalmat az uralmi pozíciók halmozása erősíti meg. A befolyás mértékét és az elitpozíció szilárdságát az adja, ha valakinek több ilyen pozíció is sikerül egyszerre betölteni. *„Az egyes uralmi szférákban elfoglalt pozíciók összeadódnak és kombinálódnak az elitbe tartozás biztosítékai gyanánt.”*¹⁴ Tehát Gyáni Gábor is a jelentősebb pozíciókat betöltő személyeket tekinti az elit tagjainak, akik ráadásul igyekeznek több uralmi státuszt is megszerezni annak érdekében, hogy hosszabb távon is biztosítani tudják a hatalmukat.

Valuch Tibor a második világháború utáni elitre vonatkozóan hasonló definíciót fogalmazott meg. Eszerint azok tartoznak ebbe a rétegbe, *„akik személy szerint tartós befolyással rendelkeznek a társadalom ügyeinek intézésében; akik a társadalom működtetésében fontos szerepet betöltő komplex szervezetek vezetői közé tartoznak; akik döntéseikkel vagy véleményükkel képesek a társadalmi újratermelés folyamatának befolyásolására.”*¹⁵ Az eddigiekhez képest ez sem hoz újdonságot, Valuch is a jelentősebb intézmények élén állókat, azaz a magasabb pozíciókban lévőket tekinti az elit tagjainak.

¹² Lengyel 1993: 15.

¹³ Lengyel 1989.

¹⁴ Gyáni–Kövér 1998: 192–193.

¹⁵ Valuch 2001: 121.

A második világháború utáni időszakra vonatkozóan a helyzet tovább bonyolódik, mert a jelentősebb pozíciókat betöltőkre gyakran egymás mellett használják az *elit*, a *káder* és a *nómenklatúra* kifejezéseket. Huszár Tibor megfogalmazása szerint a káder elsősorban politikai megbízhatósága alapján töltötte be a számára kirendelt pozíciót. Az elit és a nómenklatúra fogalmát nem tartja azonosíthatónak, ugyanis „*az elit kiválasztódik, tagjainak kiemelkedését – legalábbis ideáltipikusan – tudáson, teljesítményen nyugvó tekintély alapozza meg, s ez szuverenitásuk forrása, míg a nómenklatúra tagjait kinevezik, megválasztásuk a különféle testületekbe – rendkívüli helyzetektől eltekintve – formális, az őt kinevező testület előzetes döntésének post festum jóváhagyása.*”¹⁶ Huszár Tibor ehhez azt is hozzáteszi, hogy az elit kiválasztásában a szabad választás meghatározó jelentőségű, és ez a demokratikus berendezkedésű államokra jellemző, míg a totalitárius államokban a választás névleges. A kinevezés gyakorlatát tekintve a demokratikus rendszerekben a testületi elv érvényesül, míg a totalitárius államokban formálissá és személyfüggővé válik.¹⁷ Tehát Huszár Tibor az elit és a nómenklatúra közötti legfőbb különbséget a kinevezés és a kiválasztás különbségeiben látja.

Ezt a fogalmi sokféleséget Gyarmati György igyekezett rendszerezni a hatalmi elitről írt tanulmányában. Véleménye szerint az elit kifejezés használható a második világháború utáni időszakban is, csak nem érdemes ugyanazokat a jellemzőket elvárni a tagjaitól, mint a Horthy-kor elitjével kapcsolatosan (tudás, műveltség, vagyon), sőt az új elit „*ideológiai önlegitimációja*” okán elutasította a korábbi elitel való azonosulást. A nómenklatúra fogalmát elhatárolja a hatalmi elitől, és megállapítja, hogy azok tartoztak ebbe a csoportba, „*akiket különböző szintű pártfórumok neveztek ki, egy hierarchikusan tagolt »hatásköri lista« alapján.*”¹⁸ A hatalmi elit magasabb pozíciókat töltött be, mint a nómenklatúra. Tehát azok tekinthetők a kommunista hatalmi elit tagjainak, akik a felső szintű párt- és államhatalmi pozíciók közül lehetőleg mindkét vonalon többet is birtokoltak, így egyfajta multipozicionális elitstátusszal rendelkeztek. Gyarmati György a helyi elitre vonatkozóan is tesz megállapítást, eszerint a pártállam hierarchikus rendje miatt az ilyen multipozicionális státuszok az alsóbb szinteken is kialakulhattak, ezek birtokosai alkothatnak „*egyfajta helyi-területi vagy éppen középszintű (megyei) elitet, de a rendszer egészében ez utóbbiak csak a nómenklatúra különböző szintjeit jelentik. Azért, mert a státuszba kerülésük a kommunista hatalmi elit hierarchikus*

¹⁶ Huszár 2007: 47.

¹⁷ Huszár 2007: 51–52.

¹⁸ Gyarmati 2009/b.

rendben delegált »kinevezési mechanizmusának«” a része.¹⁹ Tehát a helytörténeti kutatásokban a megyei – vagy a vizsgált korszakban azzal egyenértékű törvényhatósági jogú városi – szintű párt- és állami pozíciók birtokosaira, azaz a multipozicionális elittagokra használható a *helyi elit* fogalma, de ha a rendszer egészét nézzük, ők a hatalmi elit alatti pozíciókat betöltő nomenklatúra részei.

Véleményem szerint az 1945 és 1948 közötti időszakra vonatkozóan helyi szinten a jelentősebb pozíciókat betöltő személyekre használható az elit fogalma. Ennek két oka van: egyrészt az, hogy a korábbi elit tagjai közül 1948 tavaszáig, nyaráig többen is jelentős pozícióban (polgármester, nemzetgyűlési képviselők, pártelnökök) tudtak maradni. Másrészt az, hogy többen voltak olyanok, akik helyi szinten birtokoltak megyei, törvényhatósági jogú városi szintű párt- és közigazgatási pozíciókat egyszerre. Természetesen, ahogy az időben 1945-től haladunk 1948 felé, egyre többen lettek a nomenklatúra tagjai, és egyre kevesebben voltak az elithez tartozók, így az 1948 utáni időszakra vonatkozóan helyi szinten pontosabb a nomenklatúra fogalom használata. Tehát 1945 és 1948 között személyre szabottan lehetne eldönteni, hogy ki tartozott az elithez, illetve ki volt a nomenklatúra tagja. Azonban annak érdekében, hogy ezt a fogalmi keveredést elkerüljem, és mert a vizsgált időszak meghatározó személyiségei alapvetően a helyi elithez tartoztak, inkább az elit kifejezést tartom relevánsnak.

A hazai társadalomtörténeti megközelítésű helyi elitre vonatkozó vizsgálatok az 1980-as években vettek nagyobb lendületet. Az utóbbi időben több jelentős, magas színvonalú munka született a dualizmus és a Horthy-korszak helyi elitjének vizsgálatára egy-egy város vonatkozásában. Ezekről jó összegzéseket és elemzéseket írt Takács Tibor²⁰ és Szilágyi Zsolt²¹ is. A helyi elitkutatások első generációját azok a vizsgálatok képezték, amelyek Vörös Károly²² nyomdokain haladva a város legnagyobb adófizetőit, viriliseit tekintették a helyi elit vagy a helyi gazdasági elit tagjainak, és őket tették elemzés tárgyává.

A kilencvenes évek közepétől egyre többen kérdőjelezték meg ezt a koncepciót, és a helyi elit tagjait egyre inkább azonosítani kezdték a város képviselőtestületével, a törvényhatósági bizottság választott és virilis tagjaival. Ezt tekinthetjük a helyi elitkutatások második generációjának. Ezt az állás-

¹⁹ Gyarmati 2009/b.

²⁰ Takács 2008: 27–46.

²¹ Szilágyi 2011: 175–200.

²² Vörös 1978. és Vörös 1979.

pontot képviseli többek között Takács Tibor²³ és Tóvári Judit²⁴ is. Takács Tibor a képviselőtestület tagjait azonosította a városi vagy helyi elittel. Szilágyi Zsolt megkérdőjelezte ezt a megfeleltetést, ugyanis a jogszabályi változások miatt 1929-től virilisként nem lehetett automatikusan bekerülni a képviselőtestületbe, hanem egy három-négyszeres virilislistáról választás útján nyerték el a virilis címet. Azért is problematikus a helyi hatalomgyakorlás kizárólagos intézményének tüntetni fel a képviselőtestületet, és így az elitpozíció egyedüli kritériumának a törvényhatósági bizottsági tagságot tekinteni, mert a városatyák jelentős része egyáltalán nem, vagy csak néhány ülésen, vett részt.²⁵

Szilágyi Zsolt értekezésében megkülönbözteti a városirányítási elitet, a vagyoni és a társadalmi elitet. Kutatásában a városirányítási elit a törvényhatósági bizottság tagjait foglalja magába, a gazdasági elitet a virilislistákon szereplő személyek adják, és ehhez hozzáveszi a listán nem szereplő, de a gazdasági szférában vezető pozíciókban lévőket. A társadalmi elitbe azok kerültek, akik az egyházi, társas, szervezeti, közéleti, kulturális élet megbecsült tagjai voltak. Így az előzőeknél lényegesen összetettebb és árnyaltabb helyi elitkép bontakozik ki dolgozatából.²⁶ Vélhetően ez lesz a második világháború előtti időszakra vonatkozó elitkutatások harmadik generációját megalapozó munka.

Az 1945 utáni helyi elitkutatások ehhez képest még „gyerekcipőben” járnak. Varga Balázs dolgozatában az 1945 és 1956 közötti győri elitet vizsgálta, bár a címben *„politikai és közigazgatási vezetőréteget”* említi. Ő a városban a nagyobb hatalmat biztosító pozíciók betöltőit tekintette az elit tagjainak. Az így kialakított elitcsoport „szociodemográfiai jellemzőit” mutatja be dolgozatában.

Helyi elitvizsgálatom abból a szempontból újszerű munka, hogy nem egy-egy hosszabb korszak elitjének a változásait vizsgálom, hanem egy olyan rövidebb időszakra fókuszálok, amikor egymást követően több és radikális elitváltás ment végbe. Így az időszak kiválasztása magával hozott több problémát is:

1. Többször megváltoztak a társadalmi rétegeképző dimenziók, így az elitképző szempontok is. A kecskeméti társadalom egy viszonylag rövid időszaktól (1919–1920) eltekintve, évtizedeken át szervesen fejlődött.

²³ Takács 2008.

²⁴ Tóvári 1997.

²⁵ A húszas évek első felében a közgyűléseken a választott képviselők 20-30 százaléka, míg a virilisek 50-60 százaléka egyáltalán nem – vagy csak egy-két alkalommal – jelent meg. Szilágyi 2011: 225. Emellett nehezen tudom azt elképzelni, hogy a fontos döntések ilyen nagy létszámú testületekben születtek volna meg. Kecskeméten 1929 előtt a törvényhatósági bizottságnak 243, utána 172 tagja volt.

²⁶ Szilágyi 2011: 157–403.

- Ez alatt azt értem, hogy a saját mezővárosi tradíciói szerint, jelentős önkormányzatiság mellett dönthetett a saját ügyeiben. Az ilyen „nyugalmasabb” időszakokban a tudás, az iskolai végzettség, a rátermettség, a család presztízse, a vagyoni helyzet a meghatározó abból a szempontból, hogy az egyén olyan elitpozíciókba kerüljön, ami hatalmat biztosít a számára. 1938-tól ezt felülírták a vallási, majd faji szempontok, és ezekre hivatkozva lehetett a zsidók egy részét kiszorítani az elitpozíciókból, majd deportálni őket. Ez egy irracionális elitszelekciós mechanizmust hozott működésbe. 1944-től egyre inkább felértékelődött a pártpolitikai megbízhatóság, és ezzel párhuzamosan csökkent a tudás és a rátermettség szerepe. A kommunisták és szövetségeseik 1945-től igyekeztek kiszorítani az elitpozíciókból azokat, akik a Horthy-korszak hatalmi elitjéhez tartoztak. Ez újabb irracionális elitszelekciót eredményezett. A háború alatti általános elszegényedés és az azt követő hiperinfláció miatt a vagyoni és jövedelmi szempontok súlya is csökkent. Az olyan átmeneti időszakban, mint amilyen az 1945-ös év első fele volt, amikor a központi államhatalom nem tudta ellenőrizni a helyi szerveket, a rendőrség erőpozíciói is felértékelődtek.
2. Az elithez tartozás kritériumainak gyors változása a kutatás módszerének nyelvére fordítva azt jelenti, hogy 1938-ra és 1942-re vannak virilisták, amelyek alapján fel lehet állítani a város legnagyobb adófizetőinek listáját, azt követően ilyenek már nincsenek. A város törvényhatósági bizottsága ismét működött 1945 februárjától, de abba már teljesen eltérő szempontok alapján kerültek be a tagok, mint korábban. Megszűnt a virilizmus és a választás lehetősége, helyette a pártok delegáltak tagokat. Az 1945-ös ideiglenes államhatalom időszakában az általam kialakított elitcsoportba a rendőrség tagjai közül többen is bekerültek hatalmuknál fogva, amivel gyakran vissza is éltek. A vizsgált időszak egészében a városban a jelentősebb hatalmat biztosító pozíciókat (elitpozíciókat) betöltő személyeket tekintettem a helyi elit tagjainak. Ilyenek voltak: a főispán, a polgármester, a parlamenti képviselők, a politikai pártok vezetői, az egyéb vezető tisztviselők és a befolyásos, magas presztízsű személyek. Szintén problematikus a korban, hogy bizonyos intézmények szerepe, funkciója is változott. Például a nemzeti bizottság hatalma 1945 első felében meghatározó volt, azután csökkent a befolyása; 1946-ban ismét megnőtt, mert a B-listázások miatt komoly jogosítványokat kapott.
 3. A következő kérdés az volt, hogy milyen alperiódusokra érdemes bontani a korszakot, hány elitcsoportot célszerű kialakítani. Végül is az

1944 előtti időszakra vonatkozóan két elitcsoportot különítettem el, egy zsidót és egy nem zsidót, majd a háború utáni időszakra hármat: az első elitcsoportot az 1945-ös választásokig, a másodikat 1947 végéig, a harmadikat az 1948 végéig tartó időszak elitje alkotta. A vizsgált évtizeden belül egyrészt a változásokra helyeztem a hangsúlyt: arra, hogy a hatalom- és uralomváltásokkal kik kerültek ki az elitcsoportokból, és kik kerültek be ezekbe, mert így lehetett kimutatni a fluktuáció mértékét, másrészt azokat az életutakat próbáltam leírni, amelyeket az elit „tipikus” tagjai bejártak. Így a „pillanatnyi”, azaz éves változások is nyomon követhetők, és ezek helye az egyén életútjának egészén belül is.

4. A gyárak, üzemek, ingatlanok, ingóságok tulajdonviszonyai is többször megváltoztak, és a tulajdonhoz való jog is sérült a vizsgált évtizedben. Többé-kevésbé figyelmen kívül hagyták a németek is, a szovjetek is, bizonyos időszakban a város lakóinak és az új hatalom birtokosainak egy része is. A háborút követő időszakban az üzemek, ingatlanok és ingóságok tulajdonviszonyainak változását igyekeztem nyomon követni.
5. Ebben az időszakban a várost ért események is erőteljesen kihatottak az elit életére, életkörülményeire, változó pozícióira. Egy ilyen felfokozott és gyorsan változó időszakban felértékelődik az eseménytörténeti háttér, ami meghatározza az elitváltás okát, körülményeit. Ennek okán alapkutatásokat kellett végezni, mert korábban nem készültek a vizsgált évtizedet átfogó jelleggel bemutató tanulmányok.

A dolgozat egyes részeiben külön kitérek a helyi specialitásokra, az országostól eltérő viszonyokra. Ebből a szempontból fontos, hogy Kecskemét a háború előtt igen jól működő, intenzív kertkultúrás mezőgazdasággal rendelkezett. A városnak jelentős mezővárosi tradíciói voltak. Olyan gazdasági rendszert sikerült itt felépíteni, amelyik elsősorban a zöldség-, gyümölcs-, bor-, baromfi- és tojásexportra épült. Emellett a 20. század első felében egyre inkább kibontakozott az élelmiszeripar is, két nagy konzervgyár és az ország egyik legjelentősebb baromfifeldolgozója működött ekkor a városban. A birtokstruktúra nem volt olyan egyenetlen, mint az ország más részein, és a társadalom is kevésbé volt polarizált, azaz nem volt tömeges méretű nyomor és szegénység, ellentétben az ország azon részeivel, ahol a nagybirtokok voltak a meghatározóak. Kecskeméten a jó módú zsidó kereskedők szerepe különösen fontos volt, mert a nagyobb exportőrök közülük kerültek ki, ők értékesítették a helyi gazdák által megtermelt termékek jó részét.

Szintén helyi sajátosság, hogy a Vörös Hadsereg megszállása előtt a nyilasok, majd a németek Kecskemétet gyakorlatilag teljesen kiürítették, és a

szovjet katonák szinte üres városba érkeztek. A szovjet katonai jelenlét a kiűritett városban igen nagy károkat okozott 1944 utolsó két hónapjában és 1945 első felében is. Budapest ostromához Kecskemét az egyik legfontosabb felvonulási útvonalat és háttérbázist jelentette hónapokon át. Így itt a szovjet katonák száma nagyobb volt, mint a polgári lakossága, továbbá a helyieknek kilenc katonai kórházat kellett felszerelnie és ellátnia, ami nagy terheket rótt az itt élőkre. A sorra érkező és továbbvonuló katonai alakulatok széthordták a helyi lakosság ingóságait. Az emberek sokat szenvedtek a katonák erőszakoskodásai, rablásai miatt, különösen a kiterjedt külterületeken.

A kecskeméti sajátosságokhoz tartozik az is, hogy 1945 első felében, tehát egészen korán, az új berendezkedés kezdetén, a helyi politikai rendőrség Bánó Mihály vezetése alatt különösen kegyetlenül bánt a politikai foglyokkal, tömegesen követett el személy és vagyon elleni bűncselekményeket. A Magyar Kommunista Párt (MKP) Kecskeméten már ebben az időszakban is törvényen felül állt, és igen sokat megengedhetett magának a nemzeti bizottságban. A helyi népbíróság is számos visszás ítéletet hozott.

A vizsgált időszak viszonylag rövid, de annál jelentősebbek azok a változások, amelyeket átfog. A korábbi társadalmi berendezkedés teljesen felborult, a megelőző időszakban viszonylag jelentős tulajdonnal rendelkező társadalmi csoportok vagy eltűntek a helyi társadalom éléről (mint a zsidóság), vagy kiszorította őket az új típusú berendezkedés a korábbi gazdasági pozíciókból. A tulajdonviszonyok átalakultak néhány év leforgása alatt, a generációk alatt felhalmozott vagyonok néhány hét, hónap leforgása alatt a korábbi tulajdonosaiktól másokhoz kerültek.

A társadalom szerkezetének gyökeres átalakításához a tulajdonviszonyok megváltoztatása a leghatékonyabb eszköz. Azt is mondhatjuk, hogy társadalmi értelemben nincs rendszerváltás a tulajdonviszonyok radikális átalakítása nélkül. Természetesen ez igaz a makrogazdaságra is, és igaz az egyes családokra, személyekre lebontva is. Azt a folyamatot is feltárom, hogy a kapitalista körülmények között érvényesülő régi elitet hogyan, milyen módszerekkel fosztották meg vagyonától a vizsgált időszakban, és hová, kikhez, milyen technikákkal sikerült ezt a több generáció által felhalmozott vagyont átjátszani.

Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a vizsgált évtized a 20. századi magyar történelem olyan sajátos terminusa, amikor az egymásra torlódott, több és mélyre ható rendszerváltás a társadalom működésének üzemmenetére is jelentős hatást gyakorolt. Olyan máig ható sorseseeményeket éltek meg a kor emberei, amelyek hosszú évtizedek óta – a családi szocializáción keresztül – gyakran napjainkig is hatnak. Ezek közül érdemes kiemelnünk a jogbiztonság

megrendülését, majd annak hiányát, a magántulajdon biztonságának hiányát, a korábban sem erős társadalmi bizalom csökkenését, az igazságszolgáltatás politikai érdekek alá helyezését, a munkavállalók – főként az állami alkalmazottak – politikai jellegű átrostálásával járó egzisztenciális bizonytalanságokat, a társadalom működésének kiszámíthatóságába vetett hit megrendülését.²⁷

2. A források

Kutatásaim során többféle forrásra támaszkodtam. A helytörténeti szakirodalmak elsősorban témám egy-egy részmozzanatához szolgáltak adalékkul. Kecskemét múltjának korszerű és alapos kutatása a második világháborút követően elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára munkatársaihoz köthető.²⁸ Iványosi-Szabó Tibor elsősorban a város újkori történetével foglalkozik, és számos írása jelent meg ebben a témában.²⁹ A levéltár későbbi igazgatója, Szabó Attila³⁰ főként Kecskemét gazdaságtörténetéről írt tanulmányokat. Péterné Fehér Mária³¹ Kecskemét dualizmus-kori történetét, választás- és politikatörténetét kutatja.

Az évente megjelenő *Bács-Kiskun megye múltjából* című levéltári tanulmánykötetben alig találhatók írások a két világháború közötti időszakra, és még kevésbé a város második világháború utáni történetéről. Kecskemét 20. századi történetéről csak mozaikdarabjaink vannak, a kép összeállításához még nagyon sok résztanulmány megírására lesz szükség. Az utóbbi néhány évben a doktoranduszhallgatók és a levéltár fiatalabb munkatársai választották kutatási témájuknak Kecskemét történetének néhány jellegzetes területét a 20. század első feléből, ugyanakkor kijelenthetjük, hogy a 20. század második felére vonatkozóan a város története jelenleg is alig kutatott terület. Nagy István³² a kecskeméti zsidóság két világháború közötti történetével

²⁷ Vö. Rigó 2010/c.

²⁸ A *Bács-Kiskun megye múltjából* című levéltári évkönyv 1975-ben jelent meg először, majd 1979-ben a második szám, 1981-ben a harmadik, azt követően évente. 2010-ben jelent meg a 24. szám. Az első 19 kötet repertórium a 20. kötetben található, az utóbbi éveké a 22. számban. Terényi 2005., Terényi 2007.

²⁹ Például Iványosi-Szabó 1985, 1991, 1994.

³⁰ Például Szabó 1992, 1994.

³¹ Például Péterné 1992, 1993, 1994.

³² Nagy 2005, 2009.

foglalkozik, Sági Norberta³³ a kecskeméti mezőgazdaság fejlődését, a mezőgazdasági munkások Kecskemétre telepítésének sajátosságait és a gazdák képzésének intézményes hátterét mutatja be értekezésében. Szilágyi Zsolt³⁴ a város elitszerkezetének sajátosságait vizsgálja a Horthy-korszakban.³⁵ Nánási László³⁶ megyei főügyész Kecskemét igazságszolgáltatásának, főként ügyészségének a történetét kutatja 1851-től az 1950-es évekig.

A 20. század második felének helytörténeti feldolgozása ennél is hiányosabb. Jól hasznosítható azonban két olyan kötet, amelybe a levéltár munkatársai különféle levéltári dokumentumokat válogattak a hetvenes években. Az egyik Bács-Kiskun megye 1945 utáni történetével foglalkozik,³⁷ a másik Kecskemét második világháború utáni eseményeit tárgyalja.³⁸ Utóbbit eredetileg háromkötetesre tervezte a szerkesztő, de sajnos, csak az első kötet jelent meg 1975-ben. Mivel mindkét művet az 1970-es években adták ki, bizonyos tartalmú dokumentumokat (például a szovjet megszállás kegyetlenségeire, a politikai rendőrség brutalitására vonatkozó iratokat) nem tartalmazhattak.

A levéltár fiatalabb kutatói közül Tánczos-Szabó Ágota³⁹ foglalkozott a Bács-Kiskun megyei népbíróságokkal, így a kecskemétivel is. Az 1956-os forradalom kecskeméti eseményeit Orgoványi István⁴⁰ dolgozta fel. A város 1945 utáni történetének más fontos mozzanatainak feltárása szinte el sem kezdődött. Létezik még egy OTKA-pályázat keretében készült kutatási beszámoló,⁴¹ amely bizonyos területeken igen jól hasznosítható, de a helyi történeti eseményekkel nem foglalkozik, és a társadalom változásairól is csak makroszintű, elsősorban a népszámlálási adatokon nyugvó elemzéseket tartalmaz 1980-ig. A kutatási beszámolók összefoglalójában a szerzők meg is jegyezték, hogy *„a város urbanisztikai–társadalm szerkezeti kérdéseivel foglalkozó szociológus nem talál alapos, konzisztens várostörténeti munkát, különösen nem társadalom-történeti-történetstatisztikai vonatkozásban.”*⁴²

³³ Sági 2009.

³⁴ Szilágyi 2006, 2007.

³⁵ Szilágyi 2011.

³⁶ Nánási 2005.

³⁷ Bálintné Mikes Katalin–Szabó Sándor (szerk.): *Így kezdődött. Dokumentumok Bács-Kiskun megye történetéből, 1944–1945.* (é. n.)

³⁸ Iványosi-Szabó 1975.

³⁹ Tánczos-Szabó 2004, 2005.

⁴⁰ Orgoványi 1999.

⁴¹ Dinamikusan fejlődő középvárosok társadalmi és urbanisztikai szerkezete című OTKA által támogatott kutatás (1987–1990). Témavezető Vágvolgyi András.

⁴² Torkos 1992: 3.

Írásomat elsősorban levéltári forrásokra építettem, amelyek terjedelmi egyenetlensége és információtartalmuk sajátosságai miatt az elkészült produktum egyes részei kidolgozottabbak, míg néhány kevésbé részletes. Elsősorban a Bács-Kiskun Megyei Levéltár iratanyagára támaszkodtam. Kutatásomban a két világháború közötti időszak egyik legfontosabb dokumentuma a város viriliseinek listája, amelyet 1939-ben úgy készítettek el az 1938-ban befizetett adó alapján, hogy külön felsorolták a leggazdagabb 88 zsidó és a legtöbb adót fizető 400 nem zsidó személyt is. Az 1942. évre vonatkozóan is – igaz, utoljára – elkészítették ezt a listát. A német megszállás időszakát jó részt a Kecskemét felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok és Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai alapján vizsgáltam.

A város kiürítésére és az ezt követő nehézségekre a város körzetvezetőinek iratai szolgáltatják a legbiztosabb és legnagyobb mennyiségű információt. A belterületi kerületvezetők naponta készítettek jelentéseket és különféle kimutatókat az egyes kerületekben történt eseményekről. A külterületi körzetek vezetői is rendszeresen jelentették a területükön történő eseményeket. Ezeket 18 doboznyi anyag tartalmazza.

Kecskemét város polgármesterének iratai a szovjet megszállást követő két hónapra, 1944. novemberre és decemberre vonatkozóan mutatják be a városban történt eseményeket, főként az üzletek megnyitásával és az elhagyott javakkal kapcsolatosan.

A második világháborút követően az elhagyott javakat az Elhagyott Javak Kormánybiztossága (EJK) kezelte, amelynek volt kecskeméti kirendeltsége is. Sajnos e szervnek csak kevés irata maradt fenn, azok is főként 1947–48-ból. Az EJK-t 1948-ban felszámolták. Az elhagyott javakkal kapcsolatos ügyek ezt követően a Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségéhez tartoztak, a korra vonatkozóan 20 doboznyi iratanyag maradt fenn.

A Kecskemét Város Polgármesteri Hivatal iratai igen nagy mennyiségű iratanyagot tesz ki. Az 1944-es dokumentumok jelentős része a zsidó javak elvételével és elosztásával foglalkozik, illetve az ezzel kapcsolatos egyéni kérelmekkel. A szovjet megszállás utáni korszakra vonatkozó iratok mindenféle lakossági és városi ügyeket tartalmaznak: igazolási ügyeket, minisztériumoknak küldött jelentéseket, lakáshivatali ügyeket, ingó- és ingatlanigényléseket, polgármesteri megbízásokat műhelyek, üzemek újraindítására és vezetésére, a Vörös Hadsereg és a kórházak ellátásával kapcsolatos iratokat, kérelmeket, kimutatókat.

A Kecskeméti Nemzeti Bizottság iratai tartalmazzák a nemzeti bizottság üléseinek jegyzőkönyveit és a bizottságnak a minisztériumokkal, helyi szer-

vekkal folytatott levelezését is. Emellett különféle szervek, pártok, hivatalok és magánszemélyek is gyakran fordultak a nemzeti bizottsághoz kérelmeikkel, javaslataikkal. A földosztás körüli problémákkal is foglalkozott a bizottság, továbbá a B-listázással kapcsolatos anyagok is elsősorban itt találhatók meg. A népbíróságokról is érdekes anyagok kerültek elő, főként a személyi kérdések vonatkozásában.

Az igazolóbizottsági iratok jórészt megtalálhatók a levéltárban, bár forrásértékük csekély, mert a kitöltött formanyomtatványokból a személyes adatokon kívül csak sablonos információk derülnek ki. A Kecskeméten felállított mindkét igazolóbizottságnak fennmaradt a mutató- és iktatókönyve, ez alapján az igazolás alá vont személyek adatlapjait meg lehet tekinteni. A véletlen folytán az egyik népbírószági per aktájában találtam rá egy igazolóbizottsági jegyzőkönyvre, amely egészen részletes és – a témám szempontjából – értékes információkat tartalmaz.

A Kecskeméti Népbíróság és népügyészség iratai a Bács-Kiskun Megyei Levéltárban 4,16 iratfolyómétert, azaz 34 dobozt tesznek ki. Az egyes évekre vonatkozóan igen eltérő az iratok mennyisége, az 1945-ös iratokból 21 doboz, az 1946-osból nyolc, az 1947-esből három, az 1948-as évből két doboz irat van, ami jól tükrözi a népbíróság tevékenységének intenzitását is.

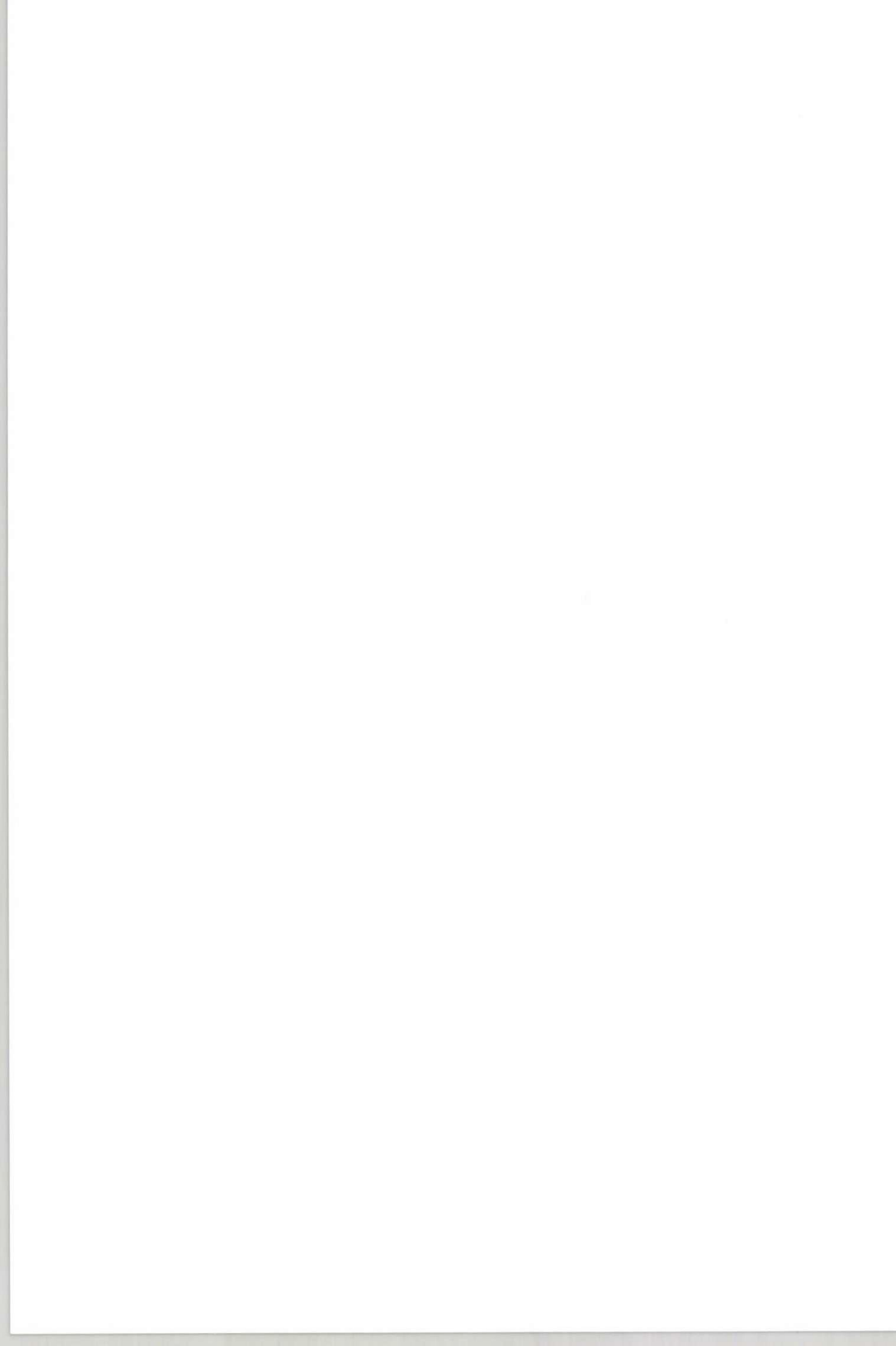
Kecskemét Város Közigazgatási Bizottságának iratai tartalmazzák a rendőrség havi jelentéseit, amelyek jól bemutatják a rendőrség munkáját, és a város közhangulatát. Más városi szervek is készítettek összefoglaló jelentéseket a bizottságnak, amelyek egy része fennmaradt.

A kecskeméti elit tagjairól az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában találtam hasznosítható dokumentumokat a Magyar Államrendőrség budapesti és vidéki politikai rendészeti osztályainak iratai, a hangulatjelentések és a vizsgálati dossziék között. A Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban a Magyar Kommunista Párt iratai, valamint az MSZMP Pest Megyei Bizottsága Archívumában (ezt a gyűjteményt szintén ebben a levéltárban, de elkülönítve őrzik) a Magyar Kommunista Párt Dél-Pest Megyei Bizottsága iratai között bukkantam rá témám szempontjából fontos dokumentumokra.

A Magyar Országos Levéltár elektronikusan is hozzáférhető MDP-jegyzőkönyvei közül a Szervező Bizottság irataiból használtam fel néhány dokumentumot, és áttekintettem az MTI napi híreit. A sajtótermékek közül felhasználtam a *Kecskeméti Lapok* néhány évfolyamát. Sajnos, a háború utáni időkre vonatkozóan a pártok iratai közül csak az MKP iratainak egy része maradt fenn, a többi elveszett.

A levéltári dokumentumok mellett statisztikai adatokat, dokumentumgyűjteményeket is felhasználtam dolgozatomhoz. Egy interjút⁴³ is készítettem 2008 decemberében Kovács Bálinttal, aki 1942 és 1957 között Kecskeméten református lelkész volt, és sok érdekes információval szolgált a kutatott időszakra vonatkozóan. Sajnos, 2009-ben, 99 éves korában elhunyt. Felhasználtam néhány naplót, visszaemlékezést, szociográfiát is, amelyek véleményem szerint gyakran árnyaltabban és szemléletesebben fejezik ki a korszak hangulatát és sajátosságait, mint a levéltári dokumentumok. Ezek közül a legfontosabb Kovács Bálint és Sandberg Gusztáv visszaemlékezése.

⁴³ Teljes terjedelemben megjelent a *Forrás* című folyóiratban. Rigó 2009.

I. Az előzmények

1. Kecskemét, a mezőváros

Kecskemét már a római korban is fontos – Aquincumot a feltételezett Partiscummal (ma Szeged) és Intercisát (ma Dunaújváros) Csongráddal összekötő (sóhordó út) – főútvonalak kereszteződésénél feküdt. Minden bizonnyal már ebben az időben a Duna–Tisza köze fontos állomásává vált, az utat később a középkorban is használták, és a keresztes lovagok is megemlítették.⁴⁴ Buda és Pest a nyugati irányból érkező Duna menti kereskedelem szempontjából volt kiemelkedő jelentőségű, míg a Tisza és a Maros találkozásánál Szeged a keletről történő áruszállítás miatt vált meghatározó településsé a Kárpát-medencében. Kecskemét pontosan félúton, 80 kilométerre fekszik Pesttől és Szegedtől is, ez várossá fejlődésében minden bizonnyal döntő jelentőséggel bírt.⁴⁵ Közvetlen környékét már Kr. e. 3000 körül is lakták, a város területén a népvándorlás korából a legkorábbi régészeti leletek a 2–4. századból származó szarmata telepek. Az elmúlt évtized feltárásai azt igazolják, hogy *„Kecskemét környékén sűrűsödnek a tüzelő-, füstölő- és lakógödrökkel létesített, árkokkal víztelenített téli szálláshelyek, melyek laza telepítésükkel az állatállomány átteleltetését is lehetővé tették.”*⁴⁶

A honfoglalást követően, a 10–11. századtól Kecskemét lakott terület volt: a környékén több Árpád-kori temetőt is feltártak. A település határában a sűrűsödő temetők száma, a belvárosban előkerült, a 10–11. századra datálható Karoling típusú szárnyaslándzsa és Orseolo Péter királynak a környéken megtalált egykori függő ólompecsétje is arra utal, hogy Kecskemét

⁴⁴ V. Székely 2002: 68–69.

⁴⁵ Szilágyi 2011: 24.

⁴⁶ H. Tóth 2002: 16.

már ebben a korban is jelentős település lehetett.⁴⁷ A feltételezések szerint Kecskemét és környéke az Árpád-korban királyi birtok volt, és a tatárjárást követően sem néptelenedett el, sőt a környékbeli kisebb településeket magába olvasztva a jelentősége növekedett. A 13. század második felében és a 14. század első felében a Kecskemét környéki pusztákat is birtokba vették a tatárjárást követően a Kiskunságba telepedő kunok.

A Kecskemét városnév először egy 1353-ból származó, I. Lajos király által kiállított oklevélben fordul elő „*Kechkemeth*” formában. Egy másik, 1368-as iratból egyértelműen kiderül, hogy Kecskemét Nagykőrössel és Cegléddel együtt királyi mezőváros (oppidum) volt. A királyi fennhatóság minden bizonnyal újabb kiváltságokat jelentett, és a legjobb lehetőséget biztosította a város fejlődéséhez.⁴⁸ Egy 1423. évi királyi oklevél polgárnak szólítja Kecskemét lakóit, és további bizonyítékokat tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a város már ekkor „*gyakorolta a legfontosabb mezővárosi jogokat és számottevő autonómiával rendelkezett*”⁴⁹. Eszerint a 15. század elején a város jogilag a civitashoz közelebb állt, mint a possessióhoz. A lakosok már Mohács előtt is szabadon adhatták és vehették az ingatlanaikat, és a város a földesurainak is évente egy összegben fizette az adót, amin azok a tulajdon arányában osztoztak. Az egyház is egy összegben kapta meg a tizedet. Erre az időre Kecskemét jelentős piacközponttá nőtte ki magát. 1439-ben Erzsébet királyné 2500 aranyért elzálogosította Kecskemétet Csongráddal együtt Káthai Mihály fiainak, akik a pénzt a végvárak megerősítésére fordították. Egy 1456-ban kiadott oklevél szerint V. László Kecskemétet és a hozzá tartozó hat pusztát az ebben az évben elhunyt Hunyadi János özvegyének és két fiának adományozta. Később a Hunyadiak a nekik tett szolgálat fejében a Lábathlan családnak adományozták a várost, amit Mátyás később királyként is törvényesített. Kecskemét ekkor áldozatul esett annak a nagyarányú elzálogosítási folyamatnak, amelynek bevételeiből az uralkodók részben fedezni próbálták az Oszmán Birodalom terjeszkedési törekvései miatt megnövekedő hadi kiadásait. Így Kecskemét földesúri mezővárossá vált, de kiváltságai megmaradtak. Ekkorra a település határa is több pusztára terjedt ki, amelyeket a későbbiek-

⁴⁷ V. Székely 2002: 50–51. Iványosi-Szabó Tibor ugyanakkor kétségeit megfogalmazva megjegyzi, hogy „*a szaktudományok által eddig feltárt tények, a magyar gazdasági és társadalmi fejlődés ismerete nem teszi valószínűvé, hogy Kecskemét XIII. századi, vagy azt megelőző időszakban való létét hitelesen bizonyítani lehessen.*” Iványosi-Szabó 2002: 93.

⁴⁸ Bácskai 2003: 39.

⁴⁹ Iványosi-Szabó 2002: 105.

ben is birtokolt. Tehát Kecskemét már a török hódítás előtt az Alföld egyik jelentős városává nőtte ki magát.⁵⁰

Már a török idők előtt megjelentek, de a hódoltság korában állandósultak a „nyaralók”, amelyek környékén a gazdák nyáron legeltették az állatokat, és a „telelők”, „mezei kertek”,⁵¹ ahol az összegyűjtött szénát, szalmát télen megetették az állataikkal. Kecskemét környékén már a 15. század második felében megindult a pusztásodás, amit a háborús idők, majd a török megjelenése még inkább felgyorsított. Az elnéptelenedett területek hasznosítása érdekében elterjedt a juh- és a nagyállattartás, mert a kereslet megnőtt a szürke marhákra és a lovakra is. Nyugat-Európa centrumterületein megnőtt az igény az élelmiszerek iránt, ezt a keresletet az alföldi mezővárosok elsősorban a lábon kihajtott szürke szarvasmarhával tudták kielégíteni. A nagyállattartás azért is jelentős volt, mert a Kiskunságba telepedő kunok több szállása is Kecskemét környékén helyezkedett el. A város a 15. századra számottevő kereskedelmi központtá vált, a Duna–Tisza közének jelentős sólerakata volt itt, a helyi piac, a heti- és az országos vásárai egyre jelentősebbé váltak. Mivel fontos kereskedelmi utak vezettek át a városon, korán jelentős vámhellyé vált.⁵² Kecskemét növekvő területének köszönhetően egyre nagyobb mértékben kapcsolódott be a szarvasmarhaexportba. A középkor végére Kecskemét lélekszáma 1500 fő körül lehetett, ami azt jelenti, hogy kétszer népesebb volt, mint egy átlagos mezőváros (870 fő), de fele annyian sem lakták, mint egy átlagos szabad királyi várost (3670 fő).⁵³

Buda török kézre kerülését követően több török adóösszeírást is ismerünk, amelyek rögzítették a városban élő családok számát. Ezek szerint Kecskeméten az összeírtak száma jelentős mértékben emelkedett, 1546-ban 471 fő, 1562-ben 758 fő, majd 1580-ban már 1421 fő volt, végül 1590-ben csökkent 721 főre.⁵⁴ Kecskemét teljes népességszámára vonatkozó becslések szerint 1546-ban 1475 fő, 1562-ben 2000 fő, 1580-ban 5430, 1590-ben 2675 fő élt a városban. Kecskemét ezzel a 16. század közepén a budai szandzsák második legnépesebb városa lett.⁵⁵ A növekedés elsősorban a városba történő

⁵⁰ Iványosi-Szabó 2002: 114.

⁵¹ A mezei kertekbe gyűjtötték össze az állatok számára bérelt pusztákról a szénát és a takarmányt, de ezeken a család szükségleteire és piacra is termeltek, főként gyümölcsöt és szőlőt. A munkákra gyakran bér munkásokat is alkalmaztak.

⁵² Az erdélyi szász és a szegedi kereskedők is sérelmezték Zsigmondnál Kecskemét vámszedési gyakorlatát, ugyanis ők vámmentességet is kaptak a királytól. Iványosi-Szabó 2002: 141.

⁵³ Szilágyi 2011: 28.

⁵⁴ Kocsis 2002: 174–178.

⁵⁵ Szilágyi 2011: 32–33.

beköltözésnek tudható be. A török uralom alatt Kecskemét sok más alföldi településsel ellentétben nem pusztult el, inkább fejlődött. A város a török császári kincstár (khász) városa lett, ami bizonyos kiváltságokat jelentett, többek között egy összegben fizette az adót, és a lakosság ügyeit a választott tanács és a bíró intézte, így nem volt kiszolgáltatva a török földesurak önkényeskedésének. Kecskemét a töröknek történő adófizetés mellett a királyi Magyarország területén élő földesurai és a megyehatóság rendelkezéseit is teljesítette, és az adókat nekik is meg kellett fizetnie. A 16. század végén és a 17. század elején Kecskemét környékéről nagyarányban húzódtak be az emberek a városba, amely először csak a menekülteket fogadta be, később azonban a területeiket is magához csatolta vásárlás vagy bérlet útján. 1683-ban Kecskemét már 17 kun pusztát bérelt, amelyekkel együtt a területe 150 000 hold körül lehetett.

A 17. század során erősen ingadozott Kecskemét lakosainak száma. A becslések szerint 1597-ben 1635 fő, 1628-ban 250 fő, 1640-ben 780 fő, 1672-ben 5180 fő, 1678-ban 2610 fő, 1685-ben 6015 fő, 1715-ben 3550 fő élt a városban.⁵⁶ A település a tizenöt éves háború idején szinte teljesen elnéptelenedett, majd a század közepére a beköltözéseknek és a menekülteknek köszönhetően lakossága ismét felduzzadt. Ezt követően a pestis miatt ingadozott erősen a lakosság száma. A 17. század végére Kecskemét több földesúri család⁵⁷ fennhatósága alá került, a földesúri adót, a cenzust továbbra is egy összegben fizette, amelyen a földesurai a tulajdoni hányad alapján osztoztak. Kecskeméten a szőlőtermesztés és borkészítés már a 17. század végén, a 18. század elején tömeges méretű volt, a családfők 80 százaléka szőlőbirtokkal is rendelkezett.⁵⁸ Iványosi-Szabó Tibor újabb kutatásaiból tudjuk, hogy a szőlőtermesztés nem a szárazabbá váló klíma, a túllegeltetés és elhomokosodás miatt alakult ki az 1700-as évek második felében Kecskeméten és környékén, hanem már jóval korábbi tradíciói voltak.

A Rákóczi-szabadságharc újabb megpróbáltatásokat jelentett Kecskemét számára, mert mind a kuruc, mind a labanc seregek követeléseit ki kellett elégítenie annak érdekében, hogy a hadak megkíméljék. 1707 tavaszán a be-

⁵⁶ Szilágyi 2011: 32.

⁵⁷ Kecskemét legjelentősebb földesúri családjai ebben az időszakban: a Báthory, a Fáy, a Fráter, a Koháry, a Rákóczi és a Vay családok voltak. A legnagyobb birtokrésze és befolyása gróf Koháry Istvánnak volt, aki 1693-ban bíraskodási és pallosjogot is szerzett. 1715-ben az ő segítségével telepedett meg a piarista tanító rend Kecskeméten, iskolájuk és rendházuk is az ő támogatásával épült fel.

⁵⁸ Iványosi-Szabó 2010: 39–40.

törő rácoK gyűjtötták fel és fosztották ki a várost, majd a 18. században többször is a pestis tizedelte a lakosságot. A földesurak folyamatosan az adó emelésére törekedtek, közben a város sorra veszítette el a korábban megszerzett pusztáit. A városi tanács ezek hatására kezdte el a földesúri hatalom alól megváltani magát. A 18. század végén élő és a 19. századi kortársak Kecskemétet a legnagyobb mezővárosként emlegették.⁵⁹ Az 1700-as években a város népesszáma gyorsan növekedett, elsősorban a bevándorlásnak köszönhetően. 1720-ban 3640 fő, 1738-ban 15 ezer fő volt, 1785-ben már 22 ezren éltek itt. Ezzel Kecskemét a negyedik legnépesebb város lett az országban. Pozsony és Buda voltak a legnépesebbek, az alföldi városok közül csak Debrecenben éltek többen.⁶⁰

Ebben az időben Kecskemét legfontosabb törekvése a földesúri hatalom alóli „megváltakozás” és a vármegyétől való függetlenség elérése volt. A 19. század elejétől kezdte meg az előljáróság a homokos legelőK kiosztását a lakosok között szőlő- és gyümölcsstelepités céljára és a túllegeltetés miatt egyre nagyobb problémát jelentő futóhomok megkötésére.⁶¹ Szilágyi Zsolt számítása szerint 1783-ban a szőlővel és gyümölccsel beültetett terület elérte a négyezer kataszteri holdat Kecskemét határában.⁶² Ebben az időszakban egyre többen telepedtek a tanyákra, Kecskemét már az 1780-as években is az ország legtanyásabb helyei közé volt sorolható, ekkor még mintegy ezer tanya tartozott a városhoz.⁶³ Más számítás szerint is hasonló adatokról olvashatunk

⁵⁹ Ö. Kovács 1996: 17. A város két egykori diákja közül Jókai Mór „a puszták metropolisá”-nak, Petőfi Sándor a „hírös város”-nak nevezte Kecskemétet.

⁶⁰ Szilágyi 2011: 36.

⁶¹ 1818-ban járt Kecskeméten François Sulpice Beudant francia geológus, aki a kecskeméti síkságról azt írta, hogy az teljesen terméketlen, „nincs rajta más, mint fehér futóhomok, amelyet a szelek felkapnak és felhők módjára nagy távolságra elhurcolnak”. Két évtizeddel később, 1840-ben Csányi János a *Társalkodóban* a következőt írta Kecskemétről: „Ki a várost mintegy ezer ölnyi szélességű zöld szalaggal majd egészen körülkoszorúzó szőlős-kereteket távolabbról nézi, azt hinné, hogy valóságos erdőséget lát; olly sűrűen diszlik azokban a buján-növekedett gyümölcsfák minden neme; a homok, melyet régibben természet átkának gondoltunk, e részben is megmutatta, hogy ügyes szorgalom által többféle szükségink kielégítésére alkalmas, mint az agyag föld.” Azt is megjegyezték, hogy Kecskeméten nem csak sok és sokféle gyümölcs van, „hanem azok nagyságát, szépségét s jó ízét is: méltán állíthatni, hogy mindezeket összevéve a kecskeméti gyümölcsre nézve Magyarország egyik piaca sem mérkőzhetik.” (Idézi Antalffy.) Kecskeméten 1840-ben már 5600 holdon foglalkoztak szőlő- és gyümölcsstermesztéssel. A városban ekkor 3820 ház volt, a lakóinak a száma 40 000 fő körül mozgott. Antalffy 1982: 272–282.

⁶² Szilágyi 2011: 38.

⁶³ Ö. Kovács 1996: 19–20.

a viszonylag korai és jelentős tanyásodási folyamatra vonatkozóan, eszerint 1783-ban a város 10-15 kilométeres körzetében több mint 800 tanya volt.⁶⁴

A földesuraktól 1834-re sikerült megszabadulnia a városnak, amikor a Koháry birtokrészt is megvette.⁶⁵ Az egész megváltkozás több mint 300 ezer forintjába került Kecskemétnek. Az ehhez szükséges pénzt a már megvásárolt földek kifarcellázásával és eladásával biztosította, ezzel a helyiek földvásárlási igényét is ki tudta elégíteni, és elősegítette a tanyák számának további gyarapodását is. Fényes Elek leírása szerint az 1840-es években Kecskemét lakói *„élnek pedig főképpen juh- szarvasmarha- ló- sertés tenyésztésből, szőlős kertek műveléséből, melyek igen becses és erős vörös bort teremnek; szappancsinálásból s más kézi mesterségekből, végre kereskedésből.”*⁶⁶ A 19. század első felében Kecskemét viszonylag iparosodott mezőváros volt, 1815-ben 687 céhtag élt a városban, főként csizmadiák, szabók, szűrszabók és takácsok.⁶⁷

A 19. század második felében a fejlődés még inkább felgyorsult, ami elsősorban a vasútvonal kiépítésének és így a nemzetközi gyümölcskereskedelemben történő bekapcsolódásnak, a város közigazgatási jogállása megváltoztatásának, a sajátos birtokpolitikának és érdekes módon a filoxéravésznek volt köszönhető. 1853-ban megnyitották a Budapest–Kecskemét közötti vasútvonalat, egy évvel később a Szegedig tartó szakaszt is átadták, majd hamarosan újabb szárnyvonalakat építettek (1895-ben a fülöpszállásit, egy évvel később a tiszaugit, majd 1905-ben a lajosmizseit), amelyek a város környékéről is meggyorsították a termények beszállítását Kecskemét piacára, s ennek jóvoltából a kereskedelem is fellendült.⁶⁸ A gyors szállításnak köszönhetően a jó ízű és egyre ismertebbé váló kecskeméti gyümölcsökre megnőtt a kereslet Budapesten, majd a kettős monarchia nyugati felében is.

Kecskemét az 1870. évi XLII. tc. 88. §-a értelmében törvényhatósági jogú városi rangra emelkedett, így függetlenedni tudott Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyétől, maga intézhette a belügyeit, és a kormánnyal is közvetlen kapcsolatba került. A törvényhatósági jogú városok a szabad királyi városokból lettek elsősorban. További 20 város kapta meg ezt jogállást, de közülük 1876-tól csak három város tarthatta meg a címet: Kecskemét, Nagyvárad és Versec.⁶⁹ A város önkormányzatát a törvényhatósági bizottság biztosította,

⁶⁴ Szilágyi 2011: 39.

⁶⁵ Iványosi-Szabó 1991: 7.

⁶⁶ Idézi Ö. Kovács, Ö. Kovács 1996: 17.

⁶⁷ Ö. Kovács 1996: 28.

⁶⁸ Kecskemét vasúttjairól Horváth Ferenc írt tanulmányt (1995).

⁶⁹ Gyáni-Kövért 1998: 52.

amely tagjainak felét a választójoggal rendelkező felnőtt férfiak választották, a tagok másik fele automatikusan a legtöbb adót fizető virilisek közül került ki. Kecskemét közigazgatási funkciójának változása a város társadalmára is hatással volt, mert erősödött az értelmiségi és tisztviselői réteg súlya.

A fejlődéséhez nagyban hozzájárult a város birtokpolitikája is. A korábban elhomokosodott közlegelőket a város kiparcellázta és eladta, illetve bérbe adta a kistermelőknek szőlőtelepítés és gyümölcstermesztés céljára, akik gyakran az ország más területeiről jöttek Kecskemétre. 1860 és 1940 között Kecskeméten összesen 68 162 kataszteri hold földet parcelláztak ki, figyelemmel arra, hogy a kimért birtok területe arányban álljon annak termőképességével, és képes legyen egy családot eltartani.⁷⁰ Kecskemét mezőgazdaságában a 19. század utolsó évtizedei meghatározó jelentőséggel bírtak, ekkor kezdett kialakulni az intenzív kertgazdálkodás, és a filoxéra elterjedése miatt a szőlőtermesztés jelentősége is tovább növekedett. Az 1880-as években a filoxéra elpusztította a dunántúli és a hegyvidéki szőlőterületek felét, ugyanakkor a homoki szőlőkben nem tudott kárt tenni, így a szőlőtelepítés ezeken a területeken újabb lendületet vett, amivel párhuzamosan azokról a területekről, ahol kiveszett a szőlő, a szőlőmunkások közül is sokan költöztek Kecskemét környékére.⁷¹ 1851-ben 39 384 fő, 1870-ben 41 195 fő élt a város területén.⁷²

A kiegyezést követően megindult a helyi iparfejlődés, és a pénzügyi élet is megélénkült. A helyi adottságoknak megfelelően az ipar a mezőgazdaságra, elsősorban a zöldség- és gyümölcstermesztésre épült. Már 1895-ben Kecskemét adta az ország baracktermésének közel 15 százalékát.⁷³ Az első konzervgyár építése 1900-ban vette kezdetét a város támogatásával. A következő évben már megindult a termelés is, majd a kezdeti nehézségeket követően az első világháború alatt az előállított mennyiség és a gyár nyeresége is gyorsan növekedett.⁷⁴ A századforduló időszakában, csakúgy mint az ország többi nagyvárosában, itt is jelentős építkezések vették kezdetüket (néhányat kiemelve: városháza, színház, Cifra Palota, pénzügyi palotái, egyházak bérházai, iskolák, művésztelep), ez időben két kiváló polgármester: Lestár Péter és Kada Elek irányította a város életét.

⁷⁰ Szilágyi 2011: 66.

⁷¹ Sági 2009: 34–71.

⁷² Ö. Kovács 1996: 28–29.

⁷³ Heltai 1968: 260.

⁷⁴ A dél-tiroli Bozen városában működő konzervgyár megbízásából Dittenbach Eugen kereste fel a város akkori polgármesterét, Kada Eleket, és tárgyalta meg a konzervgyár építésének és indításának körülményeit. Heltai 1968: 260–268.

Beluszky Pál és Győri Róbert újabb kutatásai szerint a századforduló időszakában a hazai modernizációs folyamatban a Kisalföld és az Alföld, főként a Duna–Tisza köze járt az élen. Az olyan tradicionális mezővárosok, mint Kecskemét voltak a modernizáció központjai. Az Alföld szerepe felértékelődött a modernizációs folyamatban.⁷⁵ Az említett szerzőpáros Kecskemétet 1910-re vonatkozóan a hiányos funkciójú, megyeközpont szintű városok közé sorolta. Kecskemét így Újvidék, Veszprém, Lugos, Zombor Nagykanizsa és Sátoraljaújhely után, Nyíregyházát, Esztergomot, Komáromot, Zalaegerszeget és Trecsént megelőzve a városok rangsorának 36. helyére került. 1910-ben a 12 hiányos funkciójú, megyeközpont szintű város közül Kecskeméten volt a legmagasabb a közszolgáltatból élő keresők (1233 fő) és a – többségükben náluk dolgozó – házicselések száma (1714 fő) is. A kereskedelemről élő keresők száma (1529 fő) csak Újvidéken volt magasabb. A többi mutató vonatkozásában Kecskemét a többi város átlagos szintjén teljesített. A középiskolás diákok száma alapján Kecskemét az 5. helyen állt a 12 város közül. A legrosszabb helyezést az ellátott „vidéki” lakosság száma alapján kapta, mert nem vették figyelembe a számítás során a város külterületi lakosságát.⁷⁶ Ha a külterületen élő lakosságot is figyelembe vesszük, ezen mutató vonatkozásában lényegesen jobban szerepelt volna.⁷⁷

A 20. század második évtizedében több megrázkódtatás is érte a várost: 1911-ben nagyobb erejű földrengés pusztított, majd az első világháború, a Tanácsköztársaság és a több mint három hónapos román megszállás állította Kecskemét lakosságát súlyos megpróbáltatások elé. A jelentős élelmiszertermelés ellenére az első világháború idején egyre több nehézséget okozott a munka- és az igaerő hiánya, amelynek következtében a háború utolsó éveiben az élelmiszerhiány és az éhezés is komoly feszültség forrásai voltak.⁷⁸ Az első világháború utáni területi veszteségek nem érintették súlyosan Kecskemétet, mert az új határoktól is viszonylag távol helyezkedett el, és legfontosabb termékeit, a gyümölcsöt és a zöldséget a kereskedők továbbra is értékesíteni tudták Közép-Európa piacain, egyre jelentősebb volumenben. A háború alatt, majd a román megszálló csapatok fosztogatásait követően a szociális feszültségek fokozódtak. A súlyos elszegényedésből csak 1923–24-re sikerült kilábalni a lakosság alsóbb rétegeinek.

⁷⁵ Beluszky–Győri: 85–87.

⁷⁶ Beluszky–Győri: 197–198.

⁷⁷ Szilágyi 2011: 55.

⁷⁸ Romsics 1976: 50.

Az első világháború után a Nagyatádi Szabó István-féle földreform⁷⁹ keretében Kecskeméten 1685 kataszteri hold földet osztottak szét, ennek egyharmadán vitézi telkeket hoztak létre. A már korábban megkezdett, a város által irányított parcellázás továbbra is lendületesen haladt előre. 1920-ban árverésen 3231, 1921–22-ben további 1536, majd 1929 és 1937 között 4518 kataszteri holdat adott el Kecskemét városa, amellyel csillapították a földéhséget, és módosítani lehetett a birtokstruktúrán is.⁸⁰ A parcellázások tovább erősítették a Kecskeméten általánossá váló tanyasi gazdálkodást. A tanyákon a Kecskeméten nemesített szőlő- és gyümölcsfajtákat telepítették és termelték, ami elősegítette a minőségi gyümölcs-, csemege- és borszőlőtermesztést. Kecskemét híressé vált a kajsziparack-pálinkájáról is. Az első „Hírhős Hét” kiállítás 1934-ben volt, amelyen bemutatták a város különféle termékeit. Trianon után a kecskeméti konzervgyár volt a legjelentősebb a hazai konzervgyárak sorában, e mellé Platter János 1921-ben egy újabb konzervgyárat alapított. 1927-től az Első Kecskeméti Konzervgyár a Weiss család érdekeltségébe került, majd 1940-ben fióktelepet létesített Szegeden. A kecskeméti üzemben a foglalkoztatottak száma 1800–2000 fő között volt.⁸¹

Összességében megállapíthatjuk, hogy Kecskemét meglehetősen jól alkalmazkodott a változó hatalmi, politikai, gazdasági környezethez, és az évszázadok során egyre jelentősebb szerephez jutott. Ugyanakkor erősen megmaradtak mezővárosi tradíciói, és a város gazdaságában mindvégig az egyre belterjesebbé és intenzívebbé váló mezőgazdaság játszotta a meghatározó szerepet. Ez az egyoldalú gazdaságszerkezet erősen kiszolgáltatottá tette az időjárás viszontagságainak. 1935-ben május elején a fagy a gyümölcsfák kétharmadában okozott kárt, a hónap végén a jégeső a terület 40%-át verte el, a nyár során korábban nem tapasztalt aszály sújtotta a város környékét, így jelentős szociális feszültség bontakozott ki, a gazdák negyede a csőd szélére sodródott.⁸²

⁷⁹ 1920. évi XXXVI. tc.

⁸⁰ Kiss 1939: 57.

⁸¹ Bóka 1968: 257–279.

⁸² Szilágyi 2011: 60.

2. Kecskemét sajátosságai a két világháború közötti időszakban

2.1. A területi sajátosság, a külterületen élők magas aránya

Tímár Lajos a Trianon utáni városhálózatra vonatkozó funkcionális vizsgálatai során hat nagyobb várostípust különített el. Eszerint 1930-ban Kecskemét a harmadik csoportba került, azaz olyan középváros, ahol az értelmiség, a közlekedési és kereskedelmi szférában dolgozók együttes aránya 25 százaléknál magasabb. Így Kecskemét Szombathellyel, Székesfehérvárral, Sopronnal, Kaposvárral, Gyulával, Békéscsabával, Szolnokkal, Nyíregyházával és Nagykánszattal került egy csoportba.⁸³

1. táblázat. *A népességszám, a város területe, a bel- és külterületen élők számának és arányának alakulása Kecskeméten (1890–1960)*

Év	Lakosság száma (fő)	A város területe (ha)	Ebből belterületen él (fő)	Ebből külterületen él (fő)	Külterületen élők százaléka
1890	49 693	93 937	32 279*	17 414	35
1900	58 198	93 937	31 304	26 894	46,2
1910	68 424	93 937	35 251	33 173	49,3
1920	73 109	93 937	35 577	37 532	51,4
1930	79 467	93 937	34 788	44 679	56,2
1941	87 269	93 937	35 740	51 529	58,8
1949	88 369	93 937	33 330	55 039	62,3
1960**	66 842	26 385	46 351	20 491	30,6

* A polgári és katonai népesség együttes száma.

** Nagy-Kecskemét határából 1950-ben kivált Bugac, Lakitelek és Nyárlőrinc, majd 1952-ben Ágasegyháza, Ballószög, Helvécia, Lászlófalva (Szentkirály), Hetényegyháza és Városföld lett önálló község.

Forrás: Az 1930. évi népszámlálás. 52–53., 384., Thirring 1935: 58., Kiss 1990: 4.

Kecskeméten a népesség száma jelentős mértékben gyarapodott a 20. század első felében. 1900 és 1941 között 50 százalékkal nőtt a város lakossága. A belterületen mindössze 14 százalékkal, a külterületen ezzel szemben közel megduplázódott, 92 százalékkal nőtt. A belterületen a népesség száma a 20. szá-

⁸³ Tímár 1993: 45–46.

zad első felében 31-36 ezer fő között ingadozott. A század első évtizedében ez a szám viszonylag dinamikusan nőtt (9%-kal), a tízes években már csak 0,9%-kal, míg a húszas években már 2,2%-kal csökkent. A harmincas években szerény mértékben ismét növekedett, majd a negyvenes években a háborús veszteségek több mint kétezer fővel csökkentették a belterületi lakosság számát.

A város népességszáma a századforduló időszakában évente 1,65%-kal nőtt, amelynek oka elsősorban a nagyarányú bevándorlás (lásd a 2. táblázat adatait) volt. A korszak elején a legtöbben a homoki szőlőművelés kibontakozása miatt költöztek ide a Dunántúl azon szőlőtermő vidékeiről, amelyeket a filoxéra tönkretett.⁸⁴ Ezt követően csökkenő ütemben növekedett a lakosság száma egészen a negyvenes évekig. A lassulás oka a második világháború volt, és a település határának azt követő átalakítása.

2. táblázat. *A természetes szaporodás, fogyás alakulása Kecskeméten (1891–1959)*

Időszak	A népesség változása (fő)	Évi átlagban (fő)	Évi átlagban (százalék)
1891–1900	6417	642	1,65
1901–1910	6000	600	1,31
1911–1920	2540	254	0,51
1921–1930	2476	248	0,47
1931–1941	4886	444	0,86
1941–1948	-2251	-281	-0,49
1949–1959	9560	869	1,42

Forrás: 1980. évi népszámlálás. 3. b. Kecskemét népessége és társadalma. 10.

A táblázat az 1980-as városterületre vonatkozó adatokat tartalmazza, amelyben a korábbi külterület nagy része nincs benne.

A második világháborúig Kecskemét népessége dinamikusan növekedett, mint az ország lakossága. Az évenkénti szaporodás üteme meghaladta az országos mutatót, amely 1910-ben 1,05%, 1920-ban 0,48%, 1941-ben 0,7% volt.⁸⁵ A két világháború között Kecskemétet több írásban is a „gyü-

⁸⁴ Kovács 1935: 6.

⁸⁵ Romsics 2001: 469.

mölcs és a gyermek városának” tekintették. A negyvenes évek visszaesése azonban jóval nagyobb volt, mint országosan (-0,15%), ennek okait a későbbiekben részletesen tárgyaljuk.

Az ötvenes években a népességszám jelentős növekedésnek indult. Ennek egyik fontos oka a születésszám alakulásába történt drasztikus adminisztratív beavatkozás, a másik, és ez volt a jelentősebb, a városba költözők számának növekedése. Főként a korábbi külterületekről költöztek sokan a városba. Mivel a migrációban mindig a fiatalabb és képzettebb társadalmi csoportok vesznek részt, a beköltözők jelentős mértékben hozzájárultak a születésszám növekedéséhez is.

Kecskeméten tradicionálisan jelentős a külterületi népesség száma. A 20. század első felében az alföldi öt törvényhatósági jogú város (Baja, Debrecen, Hódmezővásárhely, Kecskemét és Szeged) közül mindvégig Kecskeméten volt a legmagasabb a külterületi népesség aránya, és itt ez mindvégig emelkedő tendenciát mutatott.⁸⁶ A húszas, harmincas és negyvenes években többen éltek a kül-, mint a belterületen. Amíg a századfordulón közel 27 ezren éltek külterületen, addig 1949-re számuk több mint duplájára emelkedett. Ennek a gyarapodásnak elsősorban gazdasági okai voltak, mert ebben az időszakban Kecskeméten a szőlő- és gyümölcstermesztés igen jelentős mértékben növekedett, és az intenzív homoki gazdálkodás számottevő bevételhez juttatta még a kis területeken gazdálkodókat is, valamint a várost is.⁸⁷

A legtöbben a 19. század második felében költöztek ki a tanyákra, a tanyai gazdálkodás virágkora a 20. század első felére tehető. A szakirodalomban a kiköltözéssel kapcsolatban kétféle álláspont alakult ki. A köztük lévő szemléletbeli különbséget Belényi Gyula így fogalmazta meg: A probléma lényege az, *„hogy a két világháború között a tanyák és a belterületek mennyiben alkottak egy települési egységet – s akkor egy egyedülállóan sajátos városi település-szerkezet részét képezték –, illetve mennyiben nem alkottak ilyen egységet, s akkor a tanyák témánk szempontjából csupán annyiban fontosak, hogy igazgatásilag a város területén feküdtek.”*⁸⁸

Az egyik álláspontot Erdei Ferenc képviselte, aki az alföldi mezőváros belterületét és a hozzá tartozó tanyákat szerves egységként kezelte. Szerinte a városi ház és a tanya ugyanazon gazdacsalád által megvalósított gazdálko-

⁸⁶ Szilágyi 2011: 108–109.

⁸⁷ 1934-ben Kecskemét város gyümölcsexportjának az értéke 2 179 000 pengő volt, ami az összes magyarországi gyümölcskivitel értékének közel felét, 46,2%-át tette ki. Konkoly-Thege 1935: 106.

⁸⁸ Belényi 1996: 37.

dás két színhelye; a tanyán termelnek, de vasárnap, piaci napokon a városi házba mennek, és öregkorukat is ott töltik az idősebbek, hogy a fiataloknak engedjék át a tanyai gazdálkodást. Szerinte e sajátosan magyar várostípusban ötvözni lehetett a tanyai és a városi élet előnyeit. A gazdálkodó városi ember volt, de intenzív, piacra termelő tanyás gazdálkodást folytatott, tehát polgárosodott. Erdei szerint *„egy mezővárosról beszélni sem lehet tanyái nélkül: e kettő elválaszthatatlan szerves egység, tehát a tanyákat is mindig számításba kell venni.”*⁸⁹ Ha megnézzük Kecskemét mezőgazdaságának teljesítményét a 30-as években, tényleg igen figyelemre méltó fejlődést láthatunk. Márkus István is hasonlóan írja le szociográfiájában a harmincas évek nagy-kőrösi társadalmát, paraszti gazdálkodását.⁹⁰

A másik felfogás hívei tagadták, hogy a város belterülete és a tanyák között szoros gazdasági együttműködés alakult volna ki. Szerintük a tanyán lakók többségének nem volt háza a városban, és módjuk sem volt arra, hogy beköltözzenek. Ezt az álláspontot képviselte Mendöl Tibor geográfus.⁹¹ Szerinte a közigazgatási egységek különösen az Alföldön nem jelentenek földrajzi településegységet. Az Erdei által lényegesnek tartott térbeli kapcsolatok helyett Mendöl a foglalkozási-társadalomszerkezeti különbségekre helyezte a hangsúlyt. Szerinte a város határát a beépített belterületnél kell meghúzni. Tímár Lajos is ezzel az állásponttal ért egyet. Szerinte sem tekinthető egységnek társadalomtörténeti szempontból *„egy olyan nagy határú város, ahol a városban teljesen más társadalmi rétegződés és mobilitási tendenciák figyelhetők meg, mint a távol fekvő tanyavilágban.”*⁹² Tímár szerint az alföldi mezővárosok társadalmát úgy kell vizsgálni, hogy le kell választani róla a külterületen élőket, legalábbis a társadalomtörténeti vizsgálódások szempontjából.⁹³ Fontos megállapítása az is, hogy ha Kecskemét külterületi lakosságát figyelmen kívül hagyjuk, akkor a népességszám megközelíti Székesfehérvárét, és *„a foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlása is teljesen hasonló a dunántúli városhoz.”*⁹⁴ Szerinte a dunántúli és az alföldi városok között a beépített városi területek társadalmában nincsenek jelentős különbségek.

⁸⁹ Erdei 1977: 79.

⁹⁰ Márkus 1979: 9–131.

⁹¹ Mendöl 1942: 346–351.

⁹² Tímár 1993: 35.

⁹³ Tímár 1993: 35.

⁹⁴ Tímár 1993: 36.

E kérdéskört Szilágyi Zsolt újszerűen közelítette meg. Három tanyazonát különített el Kecskemét határában attól függően, hogy mennyi idő alatt lehetett elérni a várost az adott kor közlekedési viszonyai mellett. A város 10-15 kilométeres körzetében a *centrum tanyazonát*, majd a *félperifériális* és a *perifériális zónákat* különítette el. Vizsgálata szerint 1930-ban a centrumzónában a külterületen élők negyede (26,8%) élt. Itt a népsűrűség viszonylag magas volt, 101 fő négyzetkilométerenként. A külterületről érkező áruforgalom több mint felét (54,7%) ez a terület adta, ami egy főre közel 9 mázsa áruforgalmat jelentett 1927–28-ban. A félperifériális tanyazonában élt a külterületen élők több mint harmada (38,2%). A népsűrűség itt már csak 51 fő volt négyzetkilométerenként. Ez a terület az áruforgalom kevesebb mint felét, 42,5 százalékát adta, egy főre vonatkozóan a centrumzónában élők értékének a felét, 4,9 mázsát. A perifériális zóna tette ki a külterület több mint felét (83 458 kataszteri hold), és itt élt a külterületi lakosság 35 százaléka. A népsűrűség itt már csak 32 fő volt négyzetkilométerenként. A zóna várossal való áruforgalma szinte elhanyagolható volt, a teljes külterületi áruforgalom mindössze 2,9%-a, egy főre vonatkoztatva 40 kg. Tehát a várostól való távolság függvényében tudtak a tanyákon élők bekapcsolódni az intenzív gyümölcs- és zöldségtermesztésbe. Azok, akik közelebb laktak Kecskeméthez, szorosabban éltek együtt a várossal, mindenekelőtt a piacával, akik távolabb, azok már kevésbé, a periférián élők pedig már alig kapcsolódtak a város piacához. Tehát a város kül- és belterülete nem vált el élesen egymástól sem gazdasági, sem társadalmi szempontból.⁹⁵

Megfigyelhetjük, hogy a háború után 1949-ig a külterületi népesség száma és aránya továbbra is dinamikusan növekedett, ekkor érte el a város teljes lakosságának közel kétharmadát (62,3%). A város 1944-es kiürítése, a háborús megpróbáltatások, majd az 1945-ös földosztás miatt sokan költöztek ki a tanyákra. 1950-től, miután elcsatolták Kecskemét külterületének jó részét, a város területe több mint 70%-kal csökkent, népessége pedig 35%-kal.⁹⁶ Az új községeket azért hozták létre, hogy a környező tanyák ellátási központjai legyenek, e funkciójuknak azonban nem igazán tudtak megfelelni. Ezt az elképzelést szorgalmazta Benisch Artúr, aki jelentős befolyást gyakorolt a negyvenes évek végén, ötvenes évek elején a hazai tanyapolitikára. Szerinte a mezővárosok külterületüket gyarmatként használták, ami csak a gazdag-parasztok érdekeit szolgálta.⁹⁷ Elképzeléseinek megfelelően az öt vidéki központ

⁹⁵ Szilágyi 2011: 70–82.

⁹⁶ 1980. évi népszámlálás. 3. b. Kecskemét népessége és társadalma. 8.

⁹⁷ Belényi 1996: 38.

(Debrecen, Miskolc, Szeged, Pécs, Győr) vált a településfejlesztési politika kiemelt célpontjává. Az öt kiemelt vidéki központot Nyíregyháza, Székesfehérvár és Kecskemét követte mint középváros. 1950 után azonban gyors hanyatlást figyelhetünk meg, 40 év alatt 11,7%-ra csökkent a külterületen élők aránya.

2.2. A gazdaság sajátossága: az intenzív mezőgazdaság és export

Ha a statisztikai adatok alapján megvizsgáljuk a kecskeméti gyümölcstermesztés intenzitását, akkor érthetjük meg igazán ennek a súlyát, jelentőségét az itt élő emberek életében. Kecskemét az első világháború előtt is az ország legnagyobb gyümölcstermesztő területe volt, 100 kataszteri hold mezőgazdaságilag művelt területre 472 gyümölcsfa jutott, míg országosan csak 224. Ez az érték 1935-re több mint megduplázódott, mert ekkor Kecskeméten már 1003 gyümölcsfa jutott ugyanekkora területre, míg országosan a 300-at sem érte el. *„Kecskemét gyümölcstermesztésének intenzitása tehát az ország gyümölcstermesztésének átlagos belterjességét ma már több mint háromszorosán felülmúlja”* – állapította meg Konkoly-Thege Gyula.⁹⁸ A gyümölcsfák fajtaszerkezete azt mutatta 1935-ben, hogy az 1149 ezer gyümölcsfa 31,4%-a (360 ezer) szilva, 25,2%-a (290 ezer) kajszibarack, 19,2%-a (221 ezer) alma, 8,5%-a (100 ezer) meggy, ezen felül az őszibarack, a körte és a cseresznye volt még jelentős. Az ország összes barackfaállományának több mint 20%-a volt Kecskeméten.

A kecskeméti gyümölcspiacra nemcsak a város területéről, hanem más településekről is hoztak gyümölcsöket, mert a „kecskeméti” márkanév külföldön keresett volt. Szilágyi Zsolt hívta fel a figyelmet arra, hogy a kecskeméti piacon a gyümölcs ára magasabb volt, mint a környező településeken. Például 1933-ban a barack 25%-kal került többbe, mint a szomszédos Nagykőrösön, ezért nagyobb távolságról is hoztak ide gyümölcsöt eladni.⁹⁹

A kecskeméti piacon értékesített gyümölcs jó részét exportálták. Míg 1909 és 1912 között Kecskemétről átlagosan 56 ezer mázsá friss gyümölcsöt szállítottak külföldre, addig az 1927 és 1934 közötti években már 71 ezer mázsát. Különösen jó volt az 1933-as év, amikor a kivitel megközelítette a 120 ezer mázsát. Igen érdekes, hogy 1927 és 1934 között a kecskeméti gyümölcsexport arányait tekintve nem csökkent, hanem növekedett, pedig erre az időszakra esett a nagy világgazdasági válság. Az első világháború előtt,

⁹⁸ Konkoly-Thege 1935: 100–103.

⁹⁹ Szilágyi 2011. 94–94.

1909 és 1912 között Kecskemét adta az ország gyümölcskivitelének 16,1%-át, 1932 és 1934 között már a 40,5%-át. A gyümölcsexporton belül a legjelentősebb a kajszibarack volt, aminek 1927 és 1934 között 61,2%-át adta egyedül Kecskemét, de a meggykivitel több mint felét is (52,9%), valamint a szilvaexport harmadát (33,8%) és az almakivitel 15%-át.¹⁰⁰

1. és 2. kép. A zöldség- és gyümölcs piac Kecskemét főterén¹⁰¹

¹⁰⁰ Konkoly-Thege 1935: 105

¹⁰¹ KJM fotógyűjteménye 1155; 53499.

A gyümölcsexport mennyiségénél is jobban növekedett az abból származó árbevétel. Az ország összes gyümölcsexport-bevételének egyre nagyobb része jutott Kecskemétre: 1929-ben 25,8%-a, 1932-ben 37,3%-a, 1934-ben már 46,2%-a. Ekkor az összes hazai gyümölcskivitelből származó bevétel közel fele Kecskemétre érkezett.¹⁰² 1927 és 1934 között a legjelentősebb exportpiac Ausztria (56%), Németország (21%), Csehszlovákia (14%), Lengyelország (4%), Svájc (4%) és Nagy-Britannia (1%) voltak.¹⁰³ 1938-ra az arányok kissé eltolódtak. Ausztria (37%), Németország (37%), Belgium (13%), Lengyelország (4%), majd Csehország, Svájc, Nagy-Britannia és más kisebb mennyiséget importáló országok következtek.¹⁰⁴

A kecskeméti gyümölcsexport jórészt a helyi zsidó kereskedők kezében összpontosult. Az Alföld legjelentősebb gyümölcskereskedő cége a Benedek családé volt, ők számítottak a legbefolyásosabbnak Kecskeméten és Nagykőrösön is. Ezen kívül a Feldmayer, a Grosshaus, a Löwy, a Rosenfeld és a Steinfeld voltak a jelentősebb gyümölcsvásárló és -kereskedő családok Kecskemét piacán.¹⁰⁵ Meg kell még említenünk az 1938-as legnagyobb adót fizető zsidók listájáról a Kertész családot, dr. Schönberger Dezsőt, Balázs Jenőt, Grätzer Ferencet, Fischpán Gézát, akik szintén gyümölcskereskedéssel foglalkoztak, és az első 20 legtöbb adót fizetők közt szerepeltek.¹⁰⁶ Így jellemezte ezen időszakot Erdei Ferenc: *„Hűtőházak, modern csomagolóberendezések és óriási személyzet szolgálják a kivitelt a Benedek-zászló alatt [...] Nagy vevőkörrel rendelkeznek, újabb és újabb piacokat hódítanak.”*¹⁰⁷ Márkus István ennek a jelentős zöldség- és gyümölcstermesztésnek a társadalmi-kulturális hátterére is jól rávilágított: *„A 19. században szemmel kísérhető egy új kisparaszti réteg kialakulása Kőrösön is, Kecskeméten is: fő megélhetési alapja és foglalatossága már a vegyes szőlőskert. Itt szokik hozzá sok nemzedék sok ezer családja ahhoz a gondos kapásmunkához, 10-15-féle kerti vetemény életfeltételeit figyelő kertészkedéshez, amiből századunkra a híres kecskeméti-körösi kertkultúra kinővekedett. Ehhez hosszú beidegződés, tradíció, olyanféle nevelődés kell, amit egy-két nemzedéknyi idő alatt egy széles társadalmi réteg nem sajátíthat*

¹⁰² Konkoly-Thege 1935: 106–107.

¹⁰³ Konkoly-Thege 1935: 106. 6. táblázat alapján saját számítás.

¹⁰⁴ Kiss 1939: 67.

¹⁰⁵ Erdei 1977: 130.

¹⁰⁶ MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45. II. kimutatás. Zsidó legtöbb adót fizetők, 1939. július 25.

¹⁰⁷ Erdei 1977: 130–131.

el. A kertkultúra: lassan meggyökerező, fokozatosan növekvő fejlemény. Ebben a város körüli szőlős-gyümölcsös-kapás övezetben leljük meg a 20. század nagy felvirágzásának történelmi magyarázatát."¹⁰⁸

3. és 4. kép. Metszés és permetezés a gyalogtőkés művelésű szőlőben¹⁰⁹

Jelentős szerepet játszottak a nem zsidó gyümölcskereskedők is, például Wogrincics Géza, Simala János, Kovács Ferenc vagy Bende Imre, akik szintén gyorsan és nagy mennyiségben juttatták el a kecskeméti termékeket vasúton az európai piacokra.

¹⁰⁸ Márkus 1979: 70–71.

¹⁰⁹ KJM fotógyűjteménye 1161; 1163.

5. és 6. kép. Almaszüret Kecskemét határában és a fővárosi gyümölcs piac
1944 októberében¹¹⁰

Kovács Bálint erre a következőképpen emlékezett vissza: „Kecskeméten jelentős exportőrök voltak, én közülük Wogrincsics Gézával jóban voltam. Én megkérdeztem a Wogrincsics Gézát: »Mondd meg nekem, hogy csináljátok ti?« Azt válaszolta: »Nézd, én reggel öt órakor felhívom Varsót, megmondja, hogy mi

¹¹⁰ Forrás: FO Magyar Világhíradó 1075/4. 1944. okt. (00:04 és 00:49). <http://filmhíradok.nava.hu/watch.php?id=5829>

kell neki. Az embereim kinn állnak a piacon, én megmondom nekik, hogy mi kell, ők megvásárolják és viszik ki az állomásra. Fél óra múlva hívom Prágát, másik fél óra múlva hívom Bécset, azután Milánót és Velencét. Így dolgoznak a többiek is.»¹¹¹ Tehát olyan nagyarányú árumozgás volt, hogy mindent, amit a tanyákról behoztak, el lehetett adni, és vitték külföldre. Természetesen ehhez a város jelentős támogatására és a helyi lakosság gazdasági kultúrájára is szükség volt. A gyümölcs mellett jelentős volt a baromfi- és a tojáskereskedelem is a városban. Ez elsősorban az eredetileg nagykőrösi Benedek család beruházásának volt köszönhető, akik 1928-ra felépítették a baromfifeldolgozó és a 140 vagonos hűtőház és jéggyár együttes telephelyét. Benedekék azzal indokolták, hogy Kecskeméten építették fel az európai szinten nézve is korszerű üzemüket, hogy itt hatszor annyi árut vásárolnak fel, mint Nagykőrösön, és így csökkent a szállítási költségük.¹¹²

A szőlő- és gyümölcstermesztésen alapuló intenzív mezőgazdaság és kiviteli helyreállítására a második világháború után megpróbálták kísérletet tenni a város egykori kereskedői, de a megváltozott nagyhatalmi, politikai és gazdasági környezetben már nem volt rá reális lehetőségük. A földreform nem hozott radikális változást a földtulajdonviszonyokban, mert az a város megművelt földterületének csupán 27%-át érintette, de így is szétzilálta a korábbi termelést. A kertészeti mintagazdaságokat, amelyek elől jártak az innovációban, felparcellázták. Az új egy-két holdas gazdák nem megfelelően gondozták szőlőjüket, gyümölcsösüket, a kártevők a szomszédos területekre is áterjedtek, így egy év alatt 1900 hektár szőlő pusztult ki.¹¹³

2.3. A társadalomszerkezet és birtokstruktúra sajátosságai

Kecskeméten a mezőgazdaságban dolgozók aránya 1930 előtt 58–63% között ingadozott, aminek elsősorban az volt az oka, hogy a hatalmas külterületeken főként mezőgazdasággal foglalkoztak az emberek. A külterületen 1930-ban a lakosság 86,2%-a volt őstermelő, és mindössze 8,3%-uk élt az iparból és forgalomból. A város belterületén ugyanakkor az őstermelők aránya csupán 22% volt, míg az iparból és forgalomból élők aránya 43%-ot tett ki.

¹¹¹ Rigó 2009: 35.

¹¹² Novák 2002: 211–212.

¹¹³ Torkos 1992: 11.

3. táblázat. *Az egyes gazdasági ágazatok aktív keresői az összes aktív kereső százalékában (Kecskemét, 1930–1949)*

Gazdasági ág	1930*	1930**	1941	1949
Ipar	15,6	28,9	14,7	21,2
Mező- és erdőgazdaság	58,1	22	53,9	45,4
Közlekedés, szállítás, hírközlés	2,5	3,3	1,7	3,2
Kereskedelem	5,4	10,8	6,1	9
Vízgazdálkodás				0,1
Egyéb ágak	18,4	35	23,6	21,1
Összesen	100	100	100	100

* A város teljes népességére vonatkozóan

** A belterületre vonatkozóan

Forrás: Kovács 1935: 21–22., 1980. évi népszámlálás. 3. b. Kecskemét népessége és társadalma. 25.

A két világháború közötti időszakban Kecskemét belterületén élők foglalkozási megoszlásából egy polgárosodott városi társadalom képe rajzolódik ki. Sőt a város egyes részein (Bethlenváros, Rákóczi város) – főként azokon, ahol az izraeliták, evangélikusok, reformátusok száma magas volt – az iparból és forgalomból élők aránya elérte a lakosság felét (49,6%, 46%). Ugyanakkor a városnak volt egy olyan része is, a Széchenyiváros (a mai villanegyed), ahol a közszolgáltatban és szabadfoglalkozásúként dolgozók aránya elérte az egyötödöt (20,6%), és a nyugdíjasok, tőkepénzesek aránya is 11% volt. A házciselédek aránya is kiemelkedően magas e területen: 8,3%, míg a város egészében ennek csak a fele (4,2%) volt. Ugyanakkor az őstermelők aránya itt volt a legalacsonyabb (15%).¹¹⁴ Tímár Lajos vizsgálata szerint Kecskemét belterületének foglalkozási megoszlása leginkább Baja és Székesfehérvár társadalmára emlékeztet, de a debreceni belterületi adatok is nagyon hasonlóak.¹¹⁵

A másik sajátossága a város gazdátársadalmának, hogy a birtokosok egy része, 15–30 százaléka nem őstermelő volt, hanem egyéb kereső tevékenysé-

¹¹⁴ Kovács 1935: 18.

¹¹⁵ Tímár 1993: 81.

get folytatott, de földbirtokkal is rendelkezett. Erdei Ferenc így jellemezte ezt: „Ez a városi vezetőréteg nem is vesz be addig idegent, amíg szőlősgazda nem lesz belőle. [...] Ember ilyet nem lát másutt az országban. Szőlősgazda, polgármester, tanár, ügyvéd, ha maguk közt vannak, kollégák, akiknek egyforma gondja a szőlő és a gyümölcsös kert. Egyformán tudják minden csínját, és egyformán aggódnak érte. Almafajtát, permetezőszert és védőberendezési eljárást hideg, fagy, köd, dér és gombák ellen egyformán ismernek s szakértőként vitatnak. És valóban az is mindenki, kertész-szakember. Amikor a jég elverte a kertek minden termését, egyetlen megriadt nyáj volt a város, és vezetői voltak azok, akik a legtöbb álmatlan éjszakát töltötték és inukszakadtaig jártak segítség után.”¹¹⁶

A második világháborút követően a legjelentősebb változás Kecskeméten is (csakúgy, mint országosan) a mezőgazdaságban dolgozók arányának gyors csökkenése, és az iparban, majd az egyéb ágakban dolgozók arányának jelentős növekedése volt. Ez egy nagyon intenzív modernizációs folyamatként is felfogható.¹¹⁷ 1949-ben Kecskeméten a lakosság 45,4%-a foglalkozott mezőgazdasággal, országosan ez az arány még magasabb volt (53,8%), de jelentősen meghaladta a vidéki városok hasonló értékét (36%). 1960-ra a mezőgazdaságban dolgozók aránya nagymértékben csökkent, közel 18 százalékkal, ami azzal magyarázható, hogy ekkor zajlott a kollektivizálás utolsó hulláma, és ekkorra elcsatolták a város külterületeinek nagy részét is.

Összességében megállapíthatjuk, hogy bár a statisztikai adatok alapján Kecskemét egy kiterjedt határral és viszonylag elmaradott foglalkozásszerkezettel rendelkező mezővárosnak tűnhet a két világháború között, de ha különválasztjuk a kül- és belterületre vonatkozó adatokat, egyértelműen kirajzolódik, hogy belterülete polgárosodott, és az óriási külterület miatt tűnik kedvezőtlenebbnek a kép. Megfigyelhető az is, hogy a belterület és a külterület között nagyon sokszínű és gazdaságilag előnyös kapcsolat alakult ki. Erdei Ferenc az általa legsajátosabb magyar várostípusnak tartott mezőváros ideáltípusának tartott három város: Cegléd, Nagykőrös és Kecskemét közül ez utóbbit tartotta a legjelentősebbnek. E mezővárosok jellemzői szerinte: „a teljesen polgárosult városmag, faluszerű külvárosok, tanyarendszer, intenzív mezőgazdasági kultúra, és öntudatosan polgárosodó földművelő parasztság.”¹¹⁸

¹¹⁶ Erdei 1977: 50.

¹¹⁷ Nyugat-Európában ez a modernizáció évszázados folyamat volt, míg Magyarországon néhány évtized alatt megtörtént e radikális foglalkozásszerkezeti átalakulás. Ehhez erő, kemény társadalompolitikai beavatkozás szükségeltetett.

¹¹⁸ Erdei 1977: 70–71.

A második világháború előtt Kecskeméten a társadalomszerkezet kevésbé volt egyenlőtlen, mint országosan. A földnélküli agrárproletárok aránya alacsonyabb, míg a birtokos parasztságé magasabb volt, és a nagybirtokok súlya is szerényebb volt az országos adatokhoz viszonyítva. Ebben jelentős szerepet játszott Kecskemét birtokpolitikája: az, hogy a város az első világháborúig 58 000 kataszteri holdat,¹¹⁹ majd a két világháború között további 9500 kataszteri holdat adott el kedvező hitelfeltételek mellett, a föld nélküli vagy csak kisebb parcellával rendelkező szegényeknek, és a tulajdonában lévő kiterjedt földeket kisbérlet formájában bocsátotta a helyi gazdák rendelkezésére.¹²⁰

4. táblázat. *A gazdaságok kecskeméti és országos aránya földbirtok-kategóriánként 1935-ben (százalék)*

Földbirtok-kategóriák (kataszteri holdban)	Kecskemét	Országos
1 alatt	21,2	36,8
1–5	34,8	31,9
5–10	14,9	13,1
10–20	11,8	10,6
20–50	11,8	5,7
50–100	4,2	1,1
100 felett	1,3	0,8
Összesen	100	100

Forrás: Szilágyi 2011: 68–69. 14. ábra és a 4. táblázat adatai alapján

Kecskeméten az egy holdnál kisebb területtel rendelkező gazdák aránya viszonylag alacsony volt, ugyanakkor a város az összes többi birtokkategóriában az országos átlag felett teljesített. Különösen igaz ez a középparaszti birtokokra, amelyekből kétszer annyi volt, mint országosan, a módosabb birtokos parasztok pedig majdnem négyszer annyian voltak, mint az országos átlag.

Szilágyi Zsolt statisztikai adatok alapján végzett számításokat arra vonatkozóan, hogy a két világháború között meghatározza Kecskemét főbb társa-

¹¹⁹ A város közgyűlése Kada Elek polgármester javaslatára 1910-ben úgy döntött, hogy Bugacon faluszerű települést hoz létre. Az olcsó házhelyeket házatlan, vagyontalan szegény-parasztok vették meg. Sági 2009: 37.

¹²⁰ Sági 2009: 34–72.

dalmi rétegeit és az egyes rétegekhez tartozók arányát. 1930-ban a helyi elit arányát egy százalék alattira tette, a középosztályét 10-12%-ra, a kispolgárságot 23-25%-ra, az ipari munkásokét 20-22%-ra, a legnépesebb réteget pedig a kisparasztnak kevésbé vagyonos családjai, a napszámosok és a cselédek 40-42%-os csoportja alkotta. Az agrárszegények helyzete Kecskeméten jobb volt, mint általában az ország többi részén.¹²¹

Ahogy láttuk, a város lakosságának többsége a mezőgazdaságból élt. Tímár Lajosnak a debreceni agrártársadalom vizsgálatára kidolgozott módszere alapján Szilágyi Zsolt a kecskeméti agrártársadalom rétegződésére vonatkozóan is végzett számításokat. Megállapítása szerint a nagyjából húszezer agrárkereső több mint fele (51-55%) az agrárproletárok, 15-16%-a a félagrárproletárok átmeneti csoportját alkotta, negyede (25-27%) kisparaszt volt, a középparasztnak 4,1-4,5% között mozgott, végül a gazdagparasztnak 1,5%-os csoportja alkotta a legmódosabbak rétegét.¹²² Nagybirtokosok nem voltak Kecskeméten, 1000 hold feletti birtokkal Kecskemét törvényhatósági jogú város (43 ezer kataszteri hold), a katolikus egyház és Müller Pál rendelkezett, de ő a fővárosban élt.¹²³ A helyi agrártársadalom ezen hierarchikus rétegeit a horizontális napszámos- és bérlőtársadalom fogta össze, melynek súlya Kecskeméten jelentősebb volt, mint országosan. A gazdák egy része, főként a kisbirtokos parasztnak a saját birtokuk mellé béreltek földet is, az agrártársadalom 13-14%-át a haszonbérlők tették ki, akik magánszemélyektől és a várostól is bérelhették a birtokot.

Tehát Kecskeméten nem voltak nagybirtokosok, így az uradalmi cselédek aránya is alacsonyabb volt, mint máshol. Az agrárproletárok rétegén belül markáns csoportot alkottak a napszámosok, a helyi agrártársadalom felét ők tették ki, ez 1930-ban 11 ezer főt jelentett. A napszámosok elsősorban a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztésben vettek részt, ez speciálisabb, magasabb szintű szaktudást igényelt, mint amely általában ezt a réteget jellemezte. Kecskeméten általános volt, hogy a napszámosokat hosszabb időre, hetekre, hónapokra is alkalmazták, és a bérük is magasabb volt, mint az ország többi területén.

Máshonnan érkező idénymunkásokat, summásokat csak elvétve alkalmaztak, mert ők nem rendelkeztek azokkal a speciális ismeretekkel, amelyekre ezeken a területeken szükség volt. A munkanélküliek aránya is kisebb

¹²¹ Szilágyi 2007: 198.

¹²² Szilágyi Zsolt a tanulmánya Függelékében pontosan leírja, hogy milyen tulajdonviszonyok mentén sorolta be az egyes gazdálkodókat az adott kategóriákba. Szilágyi 2007: 223–225.

¹²³ Szilágyi 2007: 197–200.

volt, mint az ország más hasonló adottságú területein, és a világgazdasági válság is kevésbé érintette az itteni gazdákat, mert az ő termékeik iránti kereslet nem esett vissza annyira.¹²⁴

A harmincas években már dinamikusan fejlődött a város gazdasága. 1938-ban Kecskeméten tíz bank, 14 ipari és kereskedelmi részvénytársaság, 26 magángyári gépi üzem, 17 biztosítótársaság, hat mezőgazdasági szövetkezet és 51 társadalmi és gazdasági egyesület működött.¹²⁵ A német támogatással megvalósított területi revíziós sikerek után a magyar képviselőház 1938-tól sorra fogadta el a zsidótörvényeket, amelyek a helyi zsidóság életére is jelentős hatást gyakoroltak.

2.4. A kecskeméti elit a Horthy-kor végén

A két világháború közötti kecskeméti elitre vonatkozóan Szilágyi Zsolt végzett a doktori értekezéséhez – igen jelentős mennyiségű adat feldolgozásával, mind empirikusan, mind név szerint is – alapos kutatást. A két világháború közötti hazai elitkutatásokról eltérően más kategóriákkal és más megközelítésből írta le a kecskeméti elitet. A kecskeméti elitszerkezet szerinte három funkcionális elitfőcsoportból (városirányítási, gazdasági és társadalmi) és két speciális elitcsoportból (multifunkcionális, multipozicionális) és ezek variációiból állt. A városirányítási elit a törvényhatósági bizottság tagjait foglalta magában, a korszakra vonatkozó elitkutatásban ezt szokták Szilágyi szerint helytelenül helyi vagy városi elitnek tekinteni. A két világháború között 523 képviselője volt a helyi törvényhatósági bizottságnak. A gazdasági elitet a virilistákön szereplő személyek adták, figyelmen kívül hagyva a kétszeres adóbeszámítást, és ehhez jöttek a listán nem szereplő, de a gazdasági szférában vezető beosztásban lévők. Ez a kategória nagyjából 400-480 főt jelentett éves szinten. A társadalmi elitbe azok kerültek, akik a különféle egyházi, társas szervezetek, a közelet és a kulturális élet megbecsült tagjai voltak. Ebbe a csoportba éves szinten 280-300 fő tartozott. Az egyes funkcionális elitfőcsoportok közötti átfedések adták a speciális elitcsoportokat, így 600-650 fős elittel számolt Kecskeméten a vizsgált időszakban.¹²⁶

Én ennél lényegesen szűkebb körrel dolgoztam. Elsősorban a város meghatározó hatalmi, irányító pozícióit betöltő személyeket vizsgáltam (országgyűlési képviselők, főispán, polgármester), emellett a Horthy-korszakban fi-

¹²⁴ Szilágyi 2007: 218–220.

¹²⁵ Nagy 2005: 14.

¹²⁶ Szilágyi 2011: 201–212.

gyelembe vettem a legnagyobb adófizetőket és a virilislistán elfoglalt helyet is. Az utolsó virilislista azonban az 1942-es állapotokat tükrözi, és már nem tartalmazza a város zsidó polgárait. Igyekeztem figyelembe venni azokat az elittagokat is, akik többféle pozícióval rendelkeztek, és a vizsgált korszak meghatározó személyiségei voltak – lehetőség szerint 1945-ig vagy tovább is. A helyi elitbe nem számítottam bele azokat a személyeket, akik az országos elit tagjaivá váltak, és nem vettek részt a helyi politikai és társadalmi folyamatokban, ugyanakkor a lábjegyzetekben részletesen bemutatam az ő pályafutásukat is.

A Horthy-korszak végére Kecskeméten egy hosszas, mezővárosi hagyományokon nyugvó, szerves fejlődés eredményeként rekrutálódott elit jött létre. Jól mutatja ezt az is, hogy az elitbe kerülők döntő többsége magas iskolai végzettséggel rendelkező értelmiségi, főként jogi végzettségű volt, akik többségükben a helyi jogakadémián folytattak tanulmányokat. A legjelentősebb pozíciókat betöltő 20 fő közel kétharmada, 13 fő jogi végzettséggel rendelkezett, két orvos, két műszaki értelmiségi volt, egy pap, egy kereskedő és egy nyomdaigazgató került még a csoportba.

5. táblázat. A kecskeméti elit kiemelt tagjai 1944 előtt

Név**	Születési idő	Születési hely	A virilislistán elfoglalt hely/ legtöbb adót fizető hely 1942*	Iskolai végzettség, foglalkozás	Pozíció
Dr. Kiss Barnabás „V+É+G”		Nagykőrös (?)	92/	jogász, dékán	A jogakadémia dékánja. A jogakadémián a numerus nullus bevezetését szorgalmazta. A Baross Szövetség ügyeit ténylegesen ő intézte már korábban is, 1944 őszétől ő lett a szövetség elnöke.
Dr. Kiss Endre „V+G”	1886. jan. 17.	Nagykőrös	126/ (68)	jogász, polgármester, főispán, államtitkár	1934-től 1938-ig Kecskemét polgármestere, majd 1938-tól 1944. április 2-áig Kecskemét főispánja volt, ekkor előléptették, a Közellátási Hivatalhoz államtitkárrá nevezték ki
Dr. Bende Sándor „G”	1893	Kecskemét	5/10 (44)	jogász, bankigazgató	A Kecskeméti Népbank elnöke, ecetgyár-tulajdonos.
Dr. Cserey-Pechány Albin „É+G”	1892. jan. 6.	Pozsony	19/29 (27)	főorvos	Kórházigazgató, 1922-ben került a kecskeméti kórházba, 1923–40-ben igazgató főorvos volt.
Dr. Dezső Gyula „É+G”	1887. jún. 13.	Nagykőrös	54/84 (73)	jogász, dékán	1910-ben került a kecskeméti jogakadémiára, 1922–25-ben annak helyettes igazgatója, 1936-tól dékánja volt. 1946-tól Debrecenben, 1949-től Szegeden tanított a jogi karon, itt 1951-ig tanszékvezető is volt.
Dr. Gesztelyi Nagy László „G+V”	1890. nov. 12.	Lövőpetri	25/34 (22)	jogász, igazgató	A Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója, országgyűlési képviselő.

Név**	Születési idő	Születési hely	A virilislistán elfoglalt hely/ legtöbb adót fizető hely 1942*	Iskolai végzettség, foglalkozás	Pozíció
Dr. Hegedűs Ferenc „É+G”	1879	Kecskemét	21/32 (4)	jogász, ügyvéd	A Kecskeméti Kereskedelmi Iparhitelintézet és Népbank, az Egyesült Gőztéglagyár Rt. és az Első Kecskeméti Szőlő- és Gyümölcsstermelő Szövetkezet igazgatósági tagja.
Dr. Héjjas Elek „G+É”	1891	Kecskemét	13/22 (1)	jogász, földbirtokos	Földbirtokos
Dr. Horváth Ödön „V+É”	1901. nov. 26.	Lajosmizse	33/52 (95)	jogász	Főispán 1944. ápr. 26-tól, előtte a <i>Kecskeméti Közlöny</i> lapfőmunkásegyesítője, főszerkesztője.
Károlyi Bernát „É”	1892. jún. 19.	Almáskamrás		szerzetes	A kecskeméti ferences rendház főnöke 1941-től.
Kovács Ferenc „G”	1893		6/4 (15)	kereskedő	Gyümölcskereskedő.
Dr. Liszka Béla „V+G”	1895. okt. 31.	Kecskemét	131/	jogász	Kecskemét polgármestere (1938–1944). 1921-től Kecskemét város aljegyzője, majd tanácsnoka volt.
Dr. Márkus Ferenc „É+G”	1889. márc. 19.		43/71 (19)	jogász, ügyvéd	A Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnöke. 1920. január 31-én leszerezt, és Kecskeméten a tiszti főügyészi hivatalban folytatta a munkáját. 1924-től nevezte ki a polgármester főügyésszé. 1925-ben a közgyűlés nyolc szavazattal dr. Kiss Endrét választotta meg főügyésznek, ezután elhagyta a főügyészi hivatal, és ügyvédként dolgozott a későbbiekben. 1934-ben választotta meg a Kecskeméti Ügyvédi Kamara az elnökévé.

Név**	Születési idő	Születési hely	A virilislistán elfoglalt hely/ legtöbb adót fizető hely 1942*	Iskolai végzettség, foglalkozás	Pozíció
Dr. Matolcsy Károly „É+G”	1892. jan. 18.	Kecskemét	8/14 (2)	orvos	Főorvos, nőgyógyász
Platter János „G”	1892	Eisenthal	1/1 (214)	gépészmérnök, gyárigazgató	Gépészmérnök végzettséget szerzett. 1921-ben a dél-tiroli Meranóból családjával együtt Kecskemétre költözött, és konzervgyárat alapított, amelynek a későbbiekben is főrendvénese és ügyvezető igazgatója volt.
Dr. Révész László „V+G+É”	1889. nov. 20.	Kecskemét	28/41 (30)	jogász, ügyvéd, országgyűlési képviselő	Jogász, régi kecskeméti, református értelmiségi családból származott. 1919-ben járásbíró, a Tanácsköztársaság idején kinevezték a forradalmi törvényszék elnökévé. 1920-tól önálló ügyvéd Kecskeméten. 1925–1948 között a Kecskeméti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatósági tagja, majd elnöke. A város törvényhatósági bizottságának tagja 1929-től 1934-ig. 1931-től tagja a Független Kisgazdapártnak, 1938-tól kecskeméti elnöke, 1939-ben pártja országgyűlési képviselőjévé választották Kecskeméten.
Dr. Sándor József „V+G”	1886	Kecskemét	38/65 (23)	jogász	Tiszti főügyész
Simala János „G”	1901. ápr. 10.	Kecskemét	3/2 (13)	okl. gépészmérnök, gyümölcskereskedő	1939-ben a város egyik leggazdagabb embere volt, zöldség-, gyümölcs-, baromfi- és tojáskereskedelemmel foglalkozott.

Név**	Születési idő	Születési hely	A virilislistán elfoglalt hely/ legtöbb adót fizető hely 1942*	Iskolai végzettség, foglalkozás	Pozíció
Dr. Szabó Iván „V+G+É”	1874	Kecskemét	10/17 (5)	jogász, ügyvéd, bankelnök, felsőházi tag	Ügyvéd, felsőházi tagként a pénzügyi és az igazságügyi bizottság tagja. 1915-től a Kecskeméti Leszámlítoló és Pénzváltó Bank elnöke. 48 holdas birtokából 22 hold szőlő volt. 1927-től a Kecskeméti Gazdasági Egyesület és a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületének elnöke.
Tóth László „É”	1895. máj. 17.	Kecskemét		nyomdaigazgató	A Részvény Nyomda igazgatója, sakk- és irodalomszervező. 1944. december 17-től 1948. május 1-jéig Kecskemét polgármestere.

*Az első adat az 1942. évi virilislistán elfoglalt hely, a második az 1942-ben befizetett legtöbb adó szerinti hely, a zárójelben lévő szám az 1938-ra vonatkozó nem zsidó virilislistán elfoglalt helyet jelenti. MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

**A nevek után idézőjelbe tett betűk azt jelzik, hogy az adott személy melyik elitkategóriába tartozik. Eszerint: V = városirányítási elit, G = gazdasági elit, É = szakértelmiségi elit, M = multifunkcionális elittagok.

Források: Péterné-Szabó-Székelyné 1992: 146–147., 59., 72., 100–101., 126., 168., 213–214., 224–225., 244–245. MNL BKML XXV. 18. 74/1945, 193/1946, 384/1945, 114/1945, 144/1945, 116/1946, 133/1945, 299/1945, MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

A vizsgált csoport tagjainak többsége az 1880-as, 1890-es években született, ami azt jelenti, hogy a második világháború végére az ötvenes-hatvanas éveikben jártak. Ketten születtek az 1870-es években. Az egyik Szabó Iván, a város legbefolyásosabb embere, felsőházi tag, bankelnök, a legjelentősebb helyi gazdasági érdekképviseleti szervek elnöke, a másik Hegedűs Ferenc ügyvéd, aki szintén több jelentős pozíciót töltött be. A legfiatalabbak közvetlenül a századforduló után születtek, ők is a negyvenes éveikben jártak már ekkor. Horváth Ödönt a német megszállás után nevezték ki főispánná, az előrelépését a változó politikai viszonyoknak is köszönhette. Simala János gyümölcskereskedő pedig azért lett a második legnagyobb adófizető, legnagyobb gyümölcskereskedő, mert a zsidók kiszorítása miatt neki nagyobb mozgástér jutott. Tehát mindketten a változó viszonyok nyertesei voltak.

7. kép. Horthy Miklós és fia, Horthy István, valamint Kiss Endre főispán 1941 júniusában Kecskeméten a vasúti aluljáró átadásán¹²⁷

Az elitcsoport tagjai számára az egyik legfontosabb generációs élményt az első világháborús frontszolgálat, majd a Tanácsköztársasággal való szembefordulás jelentette. A legtöbben Kecskeméten vagy közvetlen a környéken (Nagykörösön, Lajosmizsén) születtek. Többségüknek saját háza volt Kecskemét belvárosában, és földbirtokkal is rendelkeztek. Ahogy Szilágyi Zsolt is meg-

¹²⁷ Forrás: FO Magyar Világhíradó 903/10. 1941. jún. (00:05). <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=4257>

állapította: ahhoz, hogy Kecskeméten a helyi elit befogadjon valakit, aki nem itt született, annak földbirtokot kellett vásárolnia, ami presztízst adott.¹²⁸

A csoportban jórészt olyanok találhatók, akik az 1938-as és az 1942-es adójuk alapján a virilislista előkelő helyeit foglalták el, tehát a vagyonosabb, magasabb keresettel rendelkező polgárok közül kerültek ki. Két személy volt, aki nem került fel a virilislistára sem 1938-ban, sem 1942-ben: Károlyi Bernát, a ferences rendház főnöke és Tóth László nyomdaigazgató. Mindketten a kulturális elithez tartoztak.

A kiválasztott elittagokat besoroltam a különféle elitkategóriákba, amelyek ebben a korszakban meghatározóak voltak. Ezek: a városirányítási elit (V), a gazdasági elit (G), a (szak)értelmiségi és kulturális elit (É), valamint a multipozicionális elit tagjait, akik több elitkategóriába is sorolhatók, ezért őket az előbbi betűkből több összeadásával jelöltem. Eszerint a 20 fős csoportból három gazdasági elittagot különíthetünk el: Platter János konzervgyár-tulajdonost, valamint Simala János és Kovács Ferenc gyümölcskereskedőket. Van a csoportban két olyan kulturális elittag, akik nem kerültek fel a virilislistára, így nem tagjai a gazdasági elitnek. A többség – 15 fő – a multipozicionális elittagok csoportjába tartozik. Tagjai a gazdasági elitnek, mert szerepelnek a virilislistákon, többen tagjai a városirányítási elitnek és a kulturális elitnek is. Néhány személy életét érdemes alaposabban is megismernünk, másokkal pedig a továbbiakban fogunk találkozni.

Kiss Endre 1886-ban született Nagykőrösön. Tanulmányait Kecskeméten végezte, 1913-ban tett ügyvédi vizsgát. Az első világháborúban megfordult a szerb, az orosz, az olasz és a román hadszíntéren is. 1919-ben Horthy környezetéből tért vissza Kecskemétre, majd a Tanácsköztársaság bukását köve-

¹²⁸ Szilágyi 2011: 155.

8. és 9. kép. Kállay Miklós miniszterelnök Kecskeméten a frontra induló honvédeknek búcsúztatja (háttérben a Cifra Palota)¹²⁹

ten megindította a kormánypárti *Kecskeméti Közlöny* című lapot, amelynek 1925-ig a főszerkesztője volt. 1925-ben megválasztották tiszti főügyésznek Márkus Ferencsel szemben. A városban igen jelentős pozíciókat szerzett a harmincas évek első felében: 1929-ben az Ipartestület, 1932-ben a Kecskeméti Ügyvédi Kamara, 1933-ban a Katona József Társaság választotta meg elnökének. 1934-ben a város polgármestere lett. Hivatali ideje alatt sokat tett a város gazdasági életének fellendítéséért, 1934-ben rendezték meg először a „Hírös Hetet”, 1935-ben felépült a baromfikeltető központ, 1936-ra elkészült a közhűtőház, 1937-ben megnyílt a borközraktár. 1938-ban Kecskemét főispánjává nevezték ki, majd 1944 áprilisától a Közellátási Hivatal államtitkára lett.¹³⁰ Az 1938-as virilislistán a 68., az 1942-esen a 126. helyet foglalta el.¹³¹

Horváth Ödön szintén egy Kecskemét melletti településről, Lajosmizséről került a városba. Ő volt a korszak egyik legfiatalabb, többféle elitpozíciót

¹²⁹ Kállay beszédében a következőket mondta: „Tudom nehéz elválnotok ettől a paradicsomtól, ahol a homokon, a semmiből egy csodálatos kultúrát hoztatok létre. De éppen azért kell elmennünk mindnyájunknak a semmi országával, a megsemmisülés, a pusztítás gondolatával és rendszerével szembeszállni, hogy ezt a paradicsomot magunknak, fiainknak, az egész országnak megőrizzük. Köszöntelek benneteket az egész ország szeretetével, mindnyájunk ölelésével, mindnyájunk ígéretével, hogy rólatok és azokról, akik itthon maradtak soha megfeledezni magyar ember, ameddig ebben az országban magyar van, nem fog!” Forrás: FO Magyar Világhíradó 955/7. 1942. jún. (00:36, 01:29). <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=4672>

¹³⁰ Péterné-Szabó-Székelyné 1992: 146–147.

¹³¹ MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

betöltő személye. 1901 végén született. Az első világháborúban tartalékos főhadnagyként harcolt az orosz fronton. A háború után visszatért Kecskemétre, és jogi végzettséget szerzett. Miután a *Kecskeméti Közlöny* korábbi tulajdonosát és főszerkesztőjét, Kiss Endrét tiszti főügyésszé nevezték ki, a politikai napilapot Horváth Ödön vásárolta meg, aki így annak tulajdonosává, kiadójává és főszerkesztőjévé vált egyszerre.¹³² A harmincas évek közepén a törvényhatósági bizottság választott tagja lett, majd 1935-től a kisgyűlés tagja is. A virilislistán a 95. helyről 1942-re a 33. helyre jött fel, és ezzel az 52. legtöbb adót fizető személlyé vált. Öt év alatt az általa befizetett adó 580-ról 1990 pengőre, hozzávetőlegesen három és félszeresére nőtt.¹³³ Földje, szőlője nem volt, a lapból származó havi átlagkeresete 500 pengő körül lehetett. A harmincas évek közepére jelentős pozíciókhoz jutott a városban: a Kecskeméti Iparegyesület elnöke, a Kecskeméti Gazdasági Vasút igazgatósági tagja, a Pénzügyi és a Jogügyi Szakbizottság tagja, az Építési és Szabályozási Bizottság választott tagja, a Római Katolikus Egyházközség tagja volt, és a Községi Iskolaszék testületébe is bekerült.¹³⁴ Tagja volt a Magyar Élet Pártjának, 1944. április 26-án Jaross Andor belügyminiszter előterjesztésére Kecskemét város főispánja lett. Horváth Ödön a 15 évvel idősebb Kiss Endre karrierútját követte. Fiatalon mindketten a kormánypárti lap révén szereztek jelentős ismertséget és népszerűséget a városban, majd ezt kamatoztatva politikai pályára léptek, és egyre jelentősebb pozíciókat szereztek meg a korszak végére. Horváth Ödön a megüresedő főispáni széket már a német megszállás utáni, szélsőséges, zsidóüldöző, a németeket kiszolgáló időszakban vette át.

Liszka Béla 1895-ben született Kecskeméten, apja a főreáliskola tanára és ismert író volt, emellett újságírással, műfordítással foglalkozott, és kritikákat is írt. Liszka Kecskeméten tanult, jogi végzettséget is itt szerzett, majd 1915-től harcolt az első világháborúban. Először az orosz frontra került, ahol 1916-ban fogságba esett, de megszökött. Ezt követően a román fronton harcolt. A Tanácsköztársaság idején részt vett az ellenforradalmi megmozdulásokban: 1919 áprilisában a város melletti szentkirályi felkelés élén állt, miután ezt leverték, Szegedre menekült, ahol belépett a Nemzeti Hadseregbe. Leszerelését követően 1921-től a város szolgálatába állt. A hivatali létrát végigjárva 1922-től II. osztályú, 1926-tól I. osztályú aljegyző, majd 1937-

¹³² Péterné-Szabó-Székelyné 1992: 126.

¹³³ MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

¹³⁴ Szilágyi 2011: 302–303.

ben a város tanácsnoka lett. Kiss Endre főispáni kinevezése után 1938-ban a város polgármesterévé választották.¹³⁵ Különféle elitpozíciókba került ezt követően: a Bugac Egylet és a Magyar Ifjúságot Védő Egyesület ügyvezető elnöke, az Országos Frontharcos Szövetség Főcsoportjának társelnöke, a Gyorsírók Egyesületének elnöke, a Római Katolikus Egyházközség tanácsnoka, a Községi Iskolaszék és a Testnevelési Bizottság tagja, az Illetőségi Katonai és Kórházi Ügyosztály vezetője volt.¹³⁶ 1944-ben fogadta a német megszálló katonákat, október 20-án – már a város közvetlen közelében folyó harcok ellenére is – esküt tett a Szálasi-kormányra.

10. kép. *Liszka Béla portréja*¹³⁷

¹³⁵ Péterné–Szabó–Székelyné 1992: 126.

¹³⁶ Szilágyi 2011: 325.

¹³⁷ Péterné 1996: Liszka Béla tablója

11. kép. *Liszka Béla felesége, Szabó Mária a 7. „Zrínyi Miklós” Honvéd Gyalogezred zászlóavatási ünnepélyén 1939. november 26-án*¹³⁸

12. kép. *Liszka Béla beszédet mond a 7. „Zrínyi Miklós” Honvéd Gyalogezred zászlóavatási ünnepélyén 1939. november 26-án*¹³⁹

¹³⁸ KJM fotógyűjteménye 821.

¹³⁹ KJM fotógyűjteménye 823.

Az ő polgármestersége idején fosztották ki a zsidókat, kényszerítették őket a gettóba, és hurcolták el. 1938-ban még nem szerepelt a virilislistán, tehát nem tartozott a város vagyoni elitjéhez, miután polgármester lett, a magasabb jövedelmének köszönhetően 1942-ben már a lista 131. helyén szerepelt.¹⁴⁰ Liszka generációs élményéhez is hozzátartozott az első világháborús részvétel, majd a Tanácsköztársaság rendszerével szembeni fegyveres szervezkedés. Ezt követően végig városi tisztviselő volt, ahol a hivatali ranglétrán egyre feljebb kapaszkodva eljutott a polgármesteri székig.

Érdemes megnéznünk a városirányítási eliten kívül tevékenykedő más multipozicionális elittagokat is. Az orvosok közül Cserey-Pechány Albint, az ügyvédek közül Hegedűs Ferencet mutatom be.

Cserey-Pechány Albin 1892-ben született Pozsonyban. 1914-ben szerzett orvosi diplomát a budapesti egyetemen, majd még ebben az évben bevonult: az orosz fronton, majd Bécsben és Lembergben szolgált kórházi orvosként. A háborút követően a budapesti kettes sebészeti klinikán, 1920 és 1922 között a Ferenc Józsefről elnevezett kórházban dolgozott. 1922-ben került Kecskemétre, itt a helyi kórháznak 1923-tól 1940-ig igazgató főorvosa volt. Nagyon fiatalon, egy év alatt lett főorvos, majd kórházigazgató, amit kiváló szaktudásának és ambiciózus személyiségének tudhatunk be. A kórházi állása mellett magánpraxisa is volt, sőt tudományos tevékenységet is végzett: német és magyar orvosi szaklapokban publikált.¹⁴¹ 1938-ban a virilislistán a 27. helyen állt, 1942-ben a 19-en, ekkor a városban a 29. legtöbb adót fizető személy volt. 1938-ban 1288, míg 1942-ben már 3057 pengő adót fizetett.¹⁴² A kórházigazgatói jövedelem bruttó 490 pengő volt, a magánrendelésből további 550 pengőt keresett. Virilisként 1925-től tagja lett a törvényhatósági bizottságnak is. Az 1930-as években a helyi Magyar Gazda és Földműves Szövetség elnöke lett, emellett a Római Katolikus Egyházközség tanácsosa volt. 1935-ben a feleségével 24 kataszteri hold földet vásárolt, ennek nagyobbik részén, Bugacon mintagazdaságot hoztak létre, villát építettek, szőlőt és gyümölcsöst telepítettek.¹⁴³ 1946-ban azzal a feltétellel nem B-listázták, hogy nem maradhat kórházigazgatói állásban, mert „*politikailag nem megbízható.*”¹⁴⁴

¹⁴⁰ MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

¹⁴¹ Péterné-Szabó-Székelyné 1992: 59.

¹⁴² MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

¹⁴³ Szilágyi 2011: 308–309.

¹⁴⁴ MNL BKML XVII/46. (20. d.)

Hegedűs Ferenc 1879-ben született Kecskeméten, jogi végzettséget szerzett, majd ügyvédként dolgozott. 1929-ben virilisként bekerült a város törvényhatósági bizottságába. Az 1930-as években a Kecskeméti Kereskedelmi Iparhitelintézet és Népbank, az Egyesült Gőztéglagyár Rt. és az Első Kecskeméti Szőlő- és Gyümölcstermelő Szövetkezet igazgatósági tagja lett.¹⁴⁵ 1938-ban a virilislistán az előkelő 4. helyen állt, 1942-ben már csak a 21-en, amellyel a város 32. legtöbb adót fizető polgára volt. (Jövedelme és a vagyona ugyanis alig növekedett, míg 1938-ban 2495, 1942-ben 2780 pengő adót fizetett.¹⁴⁶) Később a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesületében is szerepet vállalt, és Márkus Ferencsel szemben a zsidók fokozott korlátozására törekedett.¹⁴⁷

3. A zsidók szerepe Kecskemét társadalmában a német megszállás előtt

Mielőtt rátérünk a kecskeméti zsidóság bemutatására és a helyi társadalomban betöltött szerepére, érdemes áttekintenünk Kecskemét felekezeti megoszlását és azt, hogy milyen összefüggés volt a vallási hovatartozás és a helyi társadalom rétegződése között.

6. táblázat. *A népesség felekezeti megoszlása Kecskeméten (1930–1949)*

Felekezetek	1930	%	1941	%	1949	%
Római katolikus	60 258	75,8	67 344	77,2	70 252	79,5
Görög katolikus	209	0,3	382	0,4	269	0,3
Református	16 094	20,2	16 774	19,2	16 256	18,4
Evangelikus	1173	1,5	1228	1,4	1123	1,3
Izraelita	1567	2	1346	1,5	269	0,3
Egyéb	166	0,2	269	0,3	191	0,2
Egyházhoz, felekezethez nem tartozó	–	–	–	–	28	–
Összesen	79 467	100	87 269	100	88 369	100

Forrás: Az 1930. évi népszámlálás: 384., Kovács 1935: 9., Kiss 1990: 26., Az 1941. évi népszámlálás 2., 322.

¹⁴⁵ Szilágyi 2011: 295.

¹⁴⁶ MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

¹⁴⁷ Az ügy részleteit lásd a következő fejezetben.

Míg a szomszédos, szintén jelentős mezővárosi hagyományokkal rendelkező Nagykőrösön máig többségben vannak a reformátusok, addig Kecskeméten a katolikusok aránya ekkoriban meghaladta az országos arányukat is. A 19. század előtt a feltételezések szerint 50-50 százalék lehetett a katolikusok és reformátusok aránya a városban.¹⁴⁸ Kovács Alajos kimutatása alapján egyértelműen kirajzolódik az a tendencia, hogy Kecskeméten a legkorábbi ismert adatoktól, azaz 1825-től nőtt a római katolikusok aránya 64,7%-ról 1930-ra 75,8%-ra. A reformátusok aránya ugyanezen idő alatt folyamatosan csökkent, a lakosság közel egyharmadáról (31,9%) egyötödére (20,2%).¹⁴⁹ A vizsgált időszakban a római katolikusok aránya tovább emelkedett, közel 80 százalékra, mialatt a többi egyházhoz tartozók aránya csökkent.

A második világháború a város felekezeti összetételét is átalakította. „Az 1949-es népszámlálás adatai szerint a magyar társadalom 67,8%-a vallotta magát római katolikusnak, 21,9%-a reformátusnak, 5,2%-a evangélikusnak, 2,7%-a görög katolikusnak, 1,5%-a izraelitának.”¹⁵⁰ Kecskeméten a római katolikusokon kívül az összes többi felekezethez tartozók aránya az országos átlag alatt maradt. Az izraelita felekezethez tartozók aránya csökkent a legnagyobb mértékben a holokauszt miatt. A városban a zsidók száma 1900-ban és 1910-ben volt a legmagasabb, kétezer fő körül, arányuk (3,5% és 3%)¹⁵¹ még ekkor is lényegesen elmaradt az országotól (4,9%, 5%).¹⁵² A legkevesbé az evangélikusok száma változott.

Kecskeméten a második világháború előtt az egyes valláshoz tartozás jelentősen összefüggött a társadalmi rétegződéssel és a lakóhely szegregációjával is. A város területén térben is elkülönültek egymástól a különféle vallásokhoz tartozók. A katolikusok aránya magasabb volt a külterületeken (79,5%), mint a belterületen (71,1%). A zsidók esetében pontosan fordított tendenciát lehetett kimutatni, ugyanis a külterületen alig éltek (0,1%), míg a belterületen jóval többen (4,4%),¹⁵³ és ezzel már megközelítették országos arányukat (5%).¹⁵⁴ A város belső területein is jól kimutatható a vallási alapú szegregáció. Míg a déli területeken magas volt a katolikusok aránya (84-87%), addig a Kecskemét legészakibb részén fekvő Bethlenvárosban csupán 48,6%,

¹⁴⁸ Ö. Kovács 1996: 29.

¹⁴⁹ Kovács 1935: 9.

¹⁵⁰ Valuch 2001: 270.

¹⁵¹ Kovács 1935: 9.

¹⁵² Gyáni-Kövéér 1998: 128.

¹⁵³ Kovács 1935: 11.

¹⁵⁴ Gyáni-Kövéér 1998: 350.

míg a reformátusoké 39%, a zsidóké 8,5%. A szomszédos, északi városrészekben is magasabb volt a reformátusok és a zsidók aránya, mint a városban összességében. Az evangélikusok is ezeken a területeken koncentráálódtak.

Ha a birtokosok vallási hovatartozását is megfigyeljük, jól kirajzolódik, hogy az egyre nagyobb birtokosok között nőtt a reformátusok aránya. Az öt hold alatti kisbirtokosok 18,4%-a református, 80,3%-a katolikus volt. A közép-birtokosok körében 40,1% volt a reformátusok aránya, 58,7% a katolikusoké.¹⁵⁵

A kecskeméti zsidóság lakóhelyi szegregációjának mértékére vonatkozóan Szilágyi Zsolt kiszámította az 1910-es, 1920-as és 1930-as évekre a helyi zsidó lakosság disszimilációs indexét, amely azt mutatja meg, hogy a zsidók mekkora részét kellett volna szétköltöztetni ahhoz, hogy a zsidók és nem zsidók megoszlása azonos legyen a városon belül. Ez az érték Kecskeméten mindhárom évben a legalacsonyabb volt az alföldi törvényhatósági jogú városok sorában, de még a budapestinél is. Kecskeméten ez az érték 25-30, Budapesten 33-34, Debrecenben 35 és 41, Hódmezővásárhelyen 46 és 49, Szegeden 45-50, míg Baján 57-59 százalék között mozgott.¹⁵⁶ Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a zsidók lakóhelyi szegregációja ebben az időszakban Kecskeméten volt a legalacsonyabb a felsorolt városok közül.

A zsidók 1791-ben kaptak engedélyt arra, hogy Kecskemét város területén véglegesen letelepedjenek, korábban csak az országos vásárokon vehettek részt.¹⁵⁷ 1811-ben megtört a görög kereskedők kiváltsága, mert ekkor megengedték, hogy egy zsidó is árusíthasson a heti vásárokon, majd versengeni kezdtek a görög és a zsidó kereskedők Kecskeméten is.¹⁵⁸ A városi tanács a zsidókat a helyi kereskedelem fellendítése érdekében engedte betelepíteni. A 18. század végén a helyi zsidók kocsmáltatási, valamint mészárszéktartási jogot is szereztek, olajmalmot állítottak fel. A hitközséget 1801-ben alapították, a régi zsinagógát 1823-ban építették.¹⁵⁹ 1848-ban már 808 zsidó élt a városban.¹⁶⁰

A zsidók a 19. század közepétől bekapcsolódtak a baromfi- és gyümölcskereskedelembé, és egyre nagyobb mennyiségű árut szállítottak külföldre is. Az 1860-as évektől kezdve Kecskeméthy Herz gyümölcskereskedő több euró-

¹⁵⁵ Kovács 1935: 11.

¹⁵⁶ Szilágyi 2011: 149–151 és a 32. ábra adatai alapján

¹⁵⁷ Nagy 2005: 2.

¹⁵⁸ Ö. Kovács 1996: 52.

¹⁵⁹ Ö. Kovács 1996: 75.

¹⁶⁰ Nagy 2005: 4.

pai nagyvárosban is járt annak érdekében, hogy üzleti kapcsolatokat építsen ki. Fia, Kecskeméti Mihály a helyi bor- és gyümölcskereskedelem meghatározó alakjává vált.¹⁶¹ A hitközség 1869-ben neológnak nyilvánította magát, majd 1917-ben megalakult az autonóm ortodox hitközség is, a neológok azonban továbbra is kétharmados többségben maradtak.¹⁶² A kecskeméti zsidóság beilleszkedését a helyi társadalomba előmozdította az, hogy gyermekeiket többségében a helyi református vagy piarista gimnáziumba írták, ez a két világháború közötti időszakra is jellemző volt. 1882. október 7-én alakult meg a Kecskeméti Kereskedői Kaszinó, amelynek vezetői jó részt zsidó származásúak voltak.

Kecskeméten a zsidók száma 1900-ban és 1910-ben volt a legmagasabb (2000 fő körül). Ekkor a város lakosságszámához viszonyított arányuk 3,5%, illetve 3% volt.¹⁶³ 1930-ra a zsidók száma 1567 főre (2%), 1941-re még tovább, 1346 főre (1,5%) csökkent. 1944-ben az 1610/1944. M. E. rendelet alapján összeírták a zsidókat, ekkor Kecskeméten 564 családban 1323 fő élt.¹⁶⁴ Ebből 873 főt kényszerítettek a gettóba. A népszámlálási adatok szerint 269 zsidó maradt a városban a háború után, ez a korábbi kecskeméti zsidóság 20%-a, de az itt letelepedőknek csak egy része élt korábban is Kecskeméten.¹⁶⁵

Kecskeméten 1930-ban a kereskedelem és hitel területén dolgozók 18,1%-a volt zsidó, a közszolgálatot végzők és a szabad foglalkozásúak 4,2%-a, a nyugdíjasok és tőkepénzesek, illetve az iparban dolgozók 3%-a. Tehát ezeken a területeken a zsidók felülreprezentáltak voltak. Az őstermelők mindössze 0,1%-a, a házicselések 0,3%-a volt zsidó.¹⁶⁶ 1930-ban Kecskeméten az orvosok 32%-a, az ügyvédek 24%-a és a színészek 15,6%-a volt zsidó.¹⁶⁷ Ugyanakkor 1910-hez és 1920-hoz viszonyítva ezeken a területeken is csökkent a zsidók aránya.¹⁶⁸

¹⁶¹ Ö. Kovács 1996: 112.

¹⁶² Nagy 2005: 7.

¹⁶³ Kovács 1935: 9.

¹⁶⁴ MNL BKML IV. 1928/a. (5. d.)

¹⁶⁵ A kutatók általában 220 és 260 ezer főre becsülik a vészorszak túlélőinek számát, arányait tekintve a fővárosi zsidó lakosság 40, míg a vidéki 75 százaléka esett áldozatul a háborús népirtásnak. Gyurgyák 2001: 581. Vannak más becslések is: Szita Szabolcs a fővárosi túlélők számát 120-140 ezer főben, a vidékiekét 60 ezer főben és a visszatérő túlélők számát 80-85 ezer főben adja meg. Szita 2001: 257.

¹⁶⁶ Kovács 1935: 23.

¹⁶⁷ Kovács 1935: 26.

¹⁶⁸ Nagy 2005: 8.

Kecskeméten az ország más területeihez hasonlóan a magasabb jövedelemmel és társadalmi pozícióval rendelkező rétegek körében a zsidók aránya jóval magasabb volt, mint a más felekezethez tartozók esetében. Iskolai végzettségük is lényegesen magasabb volt a nem zsidókénál. A főiskolát végzettek 8,4%-a volt zsidó, a középiskola 8 osztályát végzettek 11,3%-a, a 6 osztályát végzettek 11,4%-a és a 4 osztályát végzettek 12,1%-a. Tehát a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők tekintetében a zsidók aránya a város népességén belüli 2%-os arányukhoz viszonyítva négyszeres-hatszoros volt.¹⁶⁹

1930-ban a Kecskeméten élő zsidók közel fele, 48%-a (759 fő) a kereskedelem és hitel foglalkozási ághoz tartozott, 24%-a (372 fő) az iparhoz, 13%-a (210 fő) a közszolgáltat és szabadfoglalkozású kategóriába, 6%-a a nyugdíjasok és tőkepénzesek csoportjába, a többi területen kevesen dolgoztak, az őstermelő zsidók aránya mindössze 2,5% (40 fő) volt.¹⁷⁰

A második világháború alatt egymást követték a német támogatással elért revíziós eredmények nyomán megjelenő, a zsidókat korlátozó és kiszorító törvények. Az 1938. május 29-én elfogadott XV. törvénycikk, azaz az első zsidótörvény 20 százalékból maximálta a zsidók arányát a sajtó-, a mérnök-, az orvos- és az ügyvédi kamarákban, ezen túl a színházak, a mozik és a vállalatok értelmiségi munkakört betöltői között is. A törvény legjelentősebb hatása az volt Kecskeméten, hogy az ország második legnagyobb baromfi-exportőr vállalata, a Benedek József és Fia¹⁷¹ cég, amely a baromfikivitel 14,2%-át bonyolította 1938-ban, az év végén a Hangya Szövetkezet bérletébe került, de tovább foglalkoztatta a Benedek család tagjait.¹⁷² A törvény végrehajtásának Nagy István kutatásai szerint nem voltak jelentős hatásai Kecskeméten.¹⁷³ Számos helyi bank, biztosító és iparvállalat vezetésében jóval 20 százalék fölött maradt a zsidó vezetők aránya.¹⁷⁴ Az orvosi és ügyvédi kamarákban sem csökkent a zsidók aránya a törvény hatására, ugyanakkor a zsidóellenes megnyilvánulások teret kaptak a helyi sajtóban.

A második zsidótörvény 1939. május 4-én lépett hatályba, és az első zsidótörvényben felsorolt értelmiségi pályákban a zsidók arányát tovább csökkentet-

¹⁶⁹ Nagy 2005: 16.

¹⁷⁰ Nagy 2005: 23.

¹⁷¹ A cég központja Nagykőrösön volt, az itteni konzervgyárat is a Benedek család birtokolta. „Benedek Sándor 1870-ben jött az ismeretlenségből és egészen kicsinyben kezdte. Mikor 1929-ben meghalt, a cége 2000 vagon árut szállított az ország minden részéből külföldre. Ma már ura mind a két város piacának és nincsen komoly vetélytársa.” Erdei 1977: 130.

¹⁷² Nagy 2005: 21–22.

¹⁷³ Nagy 2005: 56.

¹⁷⁴ Nagy 2005: 16–18

te 6, a vállalatoknál 12%-ra. Az 1939. évi IV. tc. 4. §-a alapján Kecskeméten az igazoló választmány augusztus 25-i ülésén kizárták a képviselőtestületből a virilis jogon tag hat zsidó személyt.¹⁷⁵ A törvényhatósági bizottságnak 1942 januárjáig maradt zsidó tagja. A városban a kereskedők és az iparosok engedélyét 1939-től folyamatosan ellenőrizték és felülvizsgálták. 1942-ben hat bornagykereskedő pincéit és felszereléseit vették zár alá, majd kárpótlás után kisajátították azokat, és keresztény igénylőknek adták át. Nagy István kutatása szerint 1939 és 1943 között a zsidó iparjogosítványok száma csupán 0,2%-kal csökkent a városban, ami azt jelenti, hogy a törvénynek nem igazán sikerült érvényt szerezni.¹⁷⁶ A törvény a zsidók számára az üzlethelyiségek bérlését is megnehezítette. A helyi *Hajnalodik* című lap egyik cikke szerint 1938-ban a belvárosban 180 üzlet volt, ezek közül 83 volt zsidók kezében – e szám 1942-re 59-re csökkent.¹⁷⁷ Az iparvállalatok is igényeltek „nem zsidónak tekintendő” tanúsítványokat, amivel biztosítani tudták fejlődésüket. 1939-ben a Weiss Manfréd cég érdekeltségéből a Kereskedelmi Bankhoz kerülő Első Kecskeméti Konzervgyár is igényelt ilyen tanúsítványt, amelyet meg is kapott, és 1940-ben Szegeden új gyárat alapított. A gyár vezetője még 1943-ban is a zsidó származású Lebovits Sándor volt. 1941-ben is zsidó tulajdonban lévő cégek sora kopott ilyen tanúsítványt.¹⁷⁸ Több vállalatnál előfordult – ahol többségében zsidók voltak a vezetők vagy a tulajdonosok –, hogy nem történt semmiféle változás évekkal a törvény elfogadása után sem.

A gazdasági elit zsidó tagjai

Ha áttekintjük a Kecskeméten utoljára készült olyan virilislistát, amely a zsidó vallású adófizetők adatait is tartalmazza, akkor kiderül, hogy a gazdasági elitben mekkora szerepet játszott a zsidóság. 1938-ban a 25 legtöbb adót fizető között 16 zsidó és 9 nem zsidó volt. Közülük a zsidók közel kétszer annyi adót (52 212 pengő) fizettek be, mint a nem zsidók (27 192 pengő). A 25 legtöbb adót fizető közel kétharmada (16 fő) kereskedő, a többi ügyvéd, orvos, menedzser volt, és egy földbirtokos is akadt közöttük. Azok a kereskedők, akiknél nem tüntették fel, hogy milyen termékekkel foglalkoztak a

¹⁷⁵ A törvény kimondta, hogy „zsidó csak az összes választók közül választás, továbbá a vallásfelekezetek képviselete jogcímén lehet a törvényhatósági bizottság tagja. Zsidó, mint legtöbb adófizető nem lehet a községi képviselőtestület tagja. Zsidót a törvényhatósági és a községi legtöbb adófizetők névjegyzékébe nem lehet felvenni.” Romsics 2000: 311.

¹⁷⁶ Nagy 2005: 34.

¹⁷⁷ Nagy 2005: 37.

¹⁷⁸ Nagy 2005: 39–41.

gyümölcsön túl, más áruval, például, baromfival vagy tojással is kereskedtek, mint például a Benedek vagy a Kertész család tagjai. Ez az adatsor azt is megmutatja, hogy a mezőgazdasági termékekkel történő kereskedelem jól jövedelmezett, és a legnagyobb jövedelemmel rendelkező családok körében ez volt a meghatározó gazdasági tevékenység. Fontos kiemelni azt is, hogy a legnagyobb adófizetők között a nem zsidó kereskedők, még ha szám szerint kevesebben is voltak, egy-egy kereskedő hasonló volumenben értékesített, mint a zsidó kereskedők.

7. táblázat. *Kecskemét 25 legnagyobb zsidó és nem zsidó adófizetője az 1938. évi adó alapján*

Zsidók		Nem zsidók	
Név, foglalkozás	Összes adó (pengő)	Név, foglalkozás	Összes adó (pengő)
1. Dr. Moskovits Lajos orvos	4768	7. Wogrincsics Géza gyümölcs-kereskedő	3500
2. Kertész Menyhért kereskedő	3874	9. Dr. Héjjas Elek földbirtokos	3321
3. Kertész Dezső kereskedő	3874	10. Simala János gyümölcske- reskedő	3286
4. Dr. Holzer Zsigmond orvos	3669	11. Kovács Ferenc gyümölcske- reskedő	3263
5. Balázs Jenő gyümölcskereskedő	3588	13. Fejér Ernő bankelnök	3040
6. Dr. Markó Imre ügyvéd	3567	15. Dr. Steyskal Ottó ügyvéd	2967
8. Pataki Albert kereskedő	3420	21. Bende Imre gyümölcske- reskedő	2782
12. Háty Árpád kereskedő	3256	23. Fülöp Béla kereskedő	2537
14. Tauber Dezső gyufagyár- igazgató	2980	24. Dr. Hegedűs Ferenc ügyvéd	2495
16. Benedek György kereskedő	2803		
17. Benedek László kereskedő	2803		
18. Benedek Sándor kereskedő	2803		
19. Grätzer Ferenc gyümölcske- reskedő	2801		
20. Schilinger Dezső keres- kedő	2789		
22. Fleischmann Benő ecetgyáros	2773		
25. Fischpán Géza kereskedő	2444		

Forrás: MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

Zsidó ügyvédek

A Kecskeméti Ügyvédi Kamarának 1938-ban 79, 1939-ben 75, 1940-ben 71, 1942-ben és 1943-ban 69 tagja volt, miközben a zsidó ügyvédek száma nem változott, mindvégig 22 fő maradt. Tehát a zsidótörvények nem éreztették a hatásukat a kecskeméti zsidó ügyvédek körében, számuk nem változott 1938 és 1943 között.¹⁷⁹ Sőt a zsidó ügyvédek aránya fokozatosan emelkedett, az 1938-as 28 százalékról 1943-ra 32 százalékra, szemben a zsidótörvények korlátozó rendelkezéseivel. A Kecskeméti Ügyvédi Kamara és a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete¹⁸⁰ (MÜNE) működésére vonatkozóan dr. Márkus Ferenc ügyvéd, kamarai elnök népbíróági ügye alapján rendelkezünk információkkal. Márkust 1937. október 10-én választották meg a kamara elnökének. Több tanú is elmondta a népbíróági tárgyaláson, hogy

¹⁷⁹ Nagy 2005: 44. és MNL BKML XXV. 18. 116/1946. Dr. Márkus Ferenc pere.

¹⁸⁰ A húszas években az ügyvédek kevésbé tolódtak jobbra, mint más értelmiségi csoportok, az ügyvédi kamara nem követte a fajvédő értelmiségi szakmai szervezetek mintáját, továbbra is ragaszkodott a liberális elvekhez. Az ügyvédek fele zsidó volt (1920-ban 50,5%, 1930-ban 49% a zsidó ügyvédek aránya országosan). Az ügyvédi kamara nem vett tudomást a numerus clausus törvény faji kvótájáról sem, az ügyvédek körében alig csökkent a zsidók aránya. A MÜNE-t, az ügyvédek fajvédő szervezetét 1927-ben alapították meg, de kicsi és kevésbé befolyásos szervezet maradt. A befolyásosabb ügyvédek nem csatlakoztak, a budapesti ügyvédek csupán 10%-a lépett be a MÜNE-be, a vidéki szervezeteket hosszú ideig nem tudták megalapítani. 1927-ben az ügyvédi kamara tagjainak döntő többsége tiltakozott az ellen a törvénytervezet ellen, hogy az ügyvédi kamarában korlátozzák a zsidó ügyvédek arányát. A Gömbös-kormány korporatista reformjával az 1935-ös törvényjavaslat az ügyvédi kamara önállóságának megszüntetésére törekedett, az etnikai és vallási kvótarendszer bevezetésével pedig a zsidókat igyekezett kiszorítani a kamarából. A jogásztársadalom felháborodott a törvényjavaslaton, a MÜNE támogatta ezt, és a szervezet a kamara vezetésében is szerepet kapott. Az ügyvédi rendtartásról szóló törvényt végül 1937 tavaszán fogadta el az országgyűlés. A törvény bevezette az ügyvédi numerus clausust, és felszámolta a kamara autonómiáját. A gyakorlat jogától a pályán lévő ügyvédek az első és a második zsidótörvény nem fosztotta meg, a keresztény ügyvédek többsége nem támogatta e törvények bevezetését. Az ügyvédek többsége ezt követően is távol tartotta magát a MÜNE-től, sőt létrehozták a MÜNE-vel szemben álló, szélsőségektől mentes Keresztény Ügyvédek Nemzeti Szövetségét (KÜNSZ), amely mentesíteni igyekezett a kamara zsidó tagjait a zsidótörvények hátrányos jogkövetkezményei alól. Az új szervezet sikeres volt, a kamara vezetésében is többséget szereztek, ahol a MÜNE tagjai 1941-ig kisebbségben voltak. A vidéki kamarák vezetőinek többsége 1941-ig nem lépett be a MÜNE-be. 1942 januárjában a MÜNE kormányzati támogatással és törvénytelen eszközökkel átvette a kamara irányítását Budapesten, majd a vidéki szervezetekben is. A MÜNE 1942 tavaszán kérte a kormánytól az összes zsidó ügyvéd gyakorlatának megszüntetését, de Bárdossy menesztése után a Kállay-kormány leállította ezt a törekvést. A zsidó ügyvédek egészen a német megszállásig gyakorolhatták hivatásukat. Kovács 2001 és Karády é. n.

Hegedűs Ferenc¹⁸¹ volt az, aki támadta Márkust, mert szerinte nem lépett fel elég határozottan a zsidó ügyvédekkel szemben.

Márkus tárgyalásán dr. Szabó József ügyvéd elmondta, hogy öt-hat éve nem tagja az ügyvédi kamara választmányának, de a kamara közgyűléseire eljár. Tudja, hogy Márkust Hegedűs támadta a MÜNE részéről, *„mert szerinte nem képviseli eléggé a helybeli zsidó kartársakkal szemben azokat az érdekeket, amiket a MÜNE vallott magáénak.”* Márkussal többször beszélgett arról, hogy a kamarát a törvényes keretek között fogja tartani, és nem engedi, hogy a MÜNE vezetői beleszóljanak a működésbe. Márkus tagja volt a Vitézi Széknek is.

Dr. Holosnyay Ambrus államügyész azt állította, hogy Márkus megkeverte őt annak érdekében, hogy akadályozzák meg a kecskeméti MÜNE megalakítását 1938-ban vagy 1939-ben.¹⁸² 1939-ben köröztették a MÜNE taggyűjtési felhívását, amelyet dr. Kürtösi Lóránt és dr. Farkas Ferenc írt alá. Ekkor a tanú ismét beszélt Márkussal, és úgy döntöttek, hogy részt kell venni a MÜNE-ben, és mérsékeltebb embereket kell oda delegálni. A MÜNE elnökének egy gyűlésen dr. Hegedűs Ferencet választották meg. Ők nem akarták, hogy Hegedűs legyen az elnök, de nem tudták megakadályozni. Szerinte szabálytalanul választották meg Hegedűst, és Holosnyay a belügyminiszterhez fordult panasszal. Ezt követően az akkori főispán, dr. Kiss Endre magához hívatta, és kérte, hogy vonja vissza a panaszát. Ez elől Holosnyay igyekezett kitérni, de az *„újabb és újabb unszólásokra végre kénytelen voltam a panaszt visszavonni.”* Hegedűs kamarai elnök is szeretett volna lenni.

1941. március 5-én a kecskeméti ügyvédi kamara választmánya és kereseti adóalap-kivető bizottsága ülésezett, amelyen a helyi MÜNE is képviseltette magát. Az ülés tárgya az 1941. évi kereseti adó kivetése volt. A MÜNE helyi csoportja állította össze a kereseti adó kivetési tervét. Az adó kivetésének irányadó elve az ügyvédi iroda jövedelmezősége volt, továbbá az, hogy van-e ügyvédjelölt az irodában, és hogy az ügyvéd teljesített-e rendkívüli fegyvergyakorlatot az elmúlt évben. A 73 kecskeméti ügyvéd esetében összesen 149 000 pengő kereseti adót állapítottak meg. A legmagasabb összeg 6000 pengő, míg a legalacsonyabb 600 pengő volt. Átlagosan 2041 pengő volt a kereseti adó ügyvédenként, a 21 zsidó ügyvéd esetében ez valamivel magasabb, 2390 pengő volt. Kecskeméten a zsidó ügyvédek aránya 1941-ben 29%-ra rúgott. A legtöbb négy kereseti adót fizető között három zsidót találunk, valamint Márkus Ferenc kamarai elnököt.

¹⁸¹ Dr. Hegedűs Ferenc pályaképét lásd az előző fejezet végén.

¹⁸² A kecskeméti MÜNE-t 1938. július 17-én alapították. *Kecskeméti Közlöny*, 1938. július 17-i szám. Köszönöm Nagy Istvánnak, hogy felhívta erre a dátumra a figyelmem.

8. táblázat. *A kecskeméti ügyvédek kereseti adókiivetése az 1941. évre*

Az ügyvéd neve	Az 1941. évi kereseti adó összege pengőben	Zsidó ügyvédek
Adorján Imre	3000	X
Aszódi Ferenc	2000	X
Aszódi Géza	2700	X
Augner György	1000	X
Augner Rezső	2000	X
Bán Kálmán	6000	X
Bereczki Ferenc	1200	
Brett László	2500	X
Csereklyei Gyula	2000	
Csereklyei Sándor	4000	
Dallos Kálmán	2200	
Dékány Aladár	1400	X
Dékány György	1400	X
Dormány Dezső	1200	
Dormány Mihály	2000	
Farkas Ferenc	1200	
Farkas József	1200	
Fejér Pál	2900	
Fritz Imre	4500	X
Fritz Miklós	2000	X
Gruder Adolf	2000	X
Gruder János	2000	X
Györffy Gyula	900	
Györffy Pál	2500	
Hajdu József	2400	
Ifj. Hammerschmidt József	1500	
Hegedűs Ferenc	3800	
Holosnyay Ambrus	1200	
Jámbor József	1200	
Jenei Pál	1800	
Kardos Ferenc	1100	
Kenéz Zoltán	3400	X
Kerekes Emil	1200	
Kerekes József	600	
Kerekes László	2500	X

Az ügyvéd neve	Az 1941. évi kereseti adó összege pengőben	Zsidó ügyvédek
Kerekes Sándor	1500	
Kiss Béla	600	
Kohn Sándor	800	X
Koncz Erzsébet	600	
Kósa Ferenc	1000	
Kovács Imre	4000	
Kozacsek Elek	2000	
Köröstyös János	1000	
Kürtösi Lóránt	1200	
Lőwy Sándor	1500	X
Magyar József	1900	
Markó Imre	5000	X
Markó József	2000	
vitész Márkus Ferenc	5500	
Molnár Erik	1500	
Nagy László	4000	
Nagy Mihály I.	3000	
Nagy Mihály II.	1000	
Nagy Sándor	1200	
Németh László	1200	
Nóta István	3500	
Oroszlán Géza	1500	X
Prém István	800	
Révész László	2900	
Sági József	800	
Sárközy Jenő	3000	
Steyskal Ottó*	3000	
Szabó Emil	1500	
Szabó József	4000	
Szabó Pál	4000	
Széles Lajos	600	
Szigeti Iván Ferenc	1800	X
Szivós Béla	1200	X
Szondy Károly	1200	
Sahin Tóth István*	800	
Tóth Dezső	1200	
Váry István	700	
Vogt Károly	2500	

* 1943-ban elhunytak. Forrás: MNL BKML XXV. 18. 116/1946. Dr. Márkus Ferenc pere.

A német megszállást követően Kecskeméten is felgyorsultak az események. A kecskeméti ügyvédi kamara elnöke 1944. június 15-én írt levelet az igazságügy-miniszternek. „A 7720/1939. M. E. rendelet 18. §. 2. bek. alapján jelentjük, hogy a kamaránál bejegyzett ügyvédek közül valamennyi zsidó ügyvédet szám szerint 57-et töröltünk.” 1943. december elsejétől nem vettek fel zsidó ügyvédet a névjegyzékbe, nyolc zsidó ügyvédjelöltet is töröltek belőle.¹⁸³ 1944. április 5-én a kamara választmánya törölte az összes zsidó ügyvédet a névsorból az 1210/1944. M. E. rendelet alapján. Felsorolták a kecskeméti zsidó ügyvédek és az adott iroda keresztény gondnokát is, aki átvette az irodát.

A táblázat adataiból megállapíthatjuk, hogy az esetek többségében a sajátjukénál nagyobb kereseti adót fizető irodához jutottak a nem zsidó ügyvédek. A városban nyílas vezetőként ismert dr. Farkas Ferenc a legkisebb kereseti adóval rendelkező dr. Kohn Sándor irodáját kapta meg.¹⁸⁴

9. táblázat. *A zsidó ügyvédek irodáját átvevő nem zsidó ügyvédek és az egyes irodák kereseti adója.*

Zsidó ügyvédek névsora	A kereseti adó összege pengőben (1941)	A kirendelt ügyvéd irodagondnok	A kereseti adó összege pengőben (1941)
Adorján Imre	3000	Csereklyei Sándor	4000
Aszódi Ferenc	2000	Györffy Gyula	900
Aszódi Géza	2700	Dallos Kálmán	2200
Augner György	1000	Kardos Ferenc	1100
Augner Rezső	2000	Kürtösi Lóránt	1200
Bán Kálmán	6000	Németh László bevonulása után Vujovich Ferenc	1200, majd a kezdő Vujovich

¹⁸³ Már az I. zsidótörvény is kimondta 1938-ban, hogy az ügyvédi, mérnöki és orvosi kamarákba csak olyan arányban lehet felvenni a 4. §. szerint mentesített zsidókat, hogy a zsidók aránya a 20 százalékot ne haladja meg. I. zsidótörvény 4. és 7. §. Romsics 2000: 289–291. Az 1939-ben elfogadott II. zsidótörvény 9. §-a kimondta, hogy az ügyvédi, mérnöki és orvosi kamarákba zsidót csak olyan arányban lehet felvenni, hogy arányuk a hat százalékot nem haladhatja meg. II. zsidótörvény 9. §. Romsics 2000: 309–316.

¹⁸⁴ MNL BKML XXV. 18. 116/1946. Dr. Márkus Ferenc pere.

Zsidó ügyvédek névsora	A kereseti adó összege pengőben (1941)	A kirendelt ügyvéd irodagondnok	A kereseti adó összege pengőben (1941)
Brett László	2500	Kerekes József	600
Dékány Aladár	1400	Kiss Béla	600
Dékány György	1400	Kiss Béla	600
Fritz Imre	4500	Muraközy Ottó	
Fritz Miklós	2000	Bereczki Ferenc	1200
Gruder Adolf	2000	Hammerschmidt József	1500
Gruder János	2000	Hammerschmidt József	1500
Kenéz Zoltán	3400	Kiss Zoltán	
Kohn Sándor	800	Farkas Ferenc	1200
Kerekes László	1500	Koncz Erzsébet	600
Lőwy Sándor	1500	Csereklyei Gyula	2000
Markó Imre	5000	Nagy Sándor	1200
Oroszlán Géza	1500	Koppány Gyula	
Szigeti Iván Ferenc	1800	Kósa Ferenc	1000
Szivós Béla	1200	Szigethy Zoltán	

Forrás: MNL BKML XXV. 18. 116/1946. Dr. Márkus Ferenc pere.

Zsidó orvosok

A Kecskeméti Orvosi Kamara együttműködött a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei kamarával, ahol a harmincas évek végén 1128 volt a tagok száma, akik közül közszolgálatban működött 736 fő. Közülük 89 fő, azaz 12 százalék volt zsidó. A többi 392 tag közül 181 fő, azaz 46 százalék volt zsidó. Megfigyelhető, hogy a közszolgálatban a zsidó orvosok aránya jóval alacsonyabb volt, mivel igyekeztek kiszorítani őket, így inkább magánorvosként dolgoztak. Az orvosi kamara is igyekezett megvédeni a zsidó orvosokat, ugyanis a korlátozó intézkedések ellenére az 1940–41-es, majd a 1943–44-es cím-tár is újabb zsidó orvosokat említett Kecskeméten.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Nagy 2005: 45–46.

Felsőbb nyomásra Kecskeméten is meg kellett alakítani a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületét¹⁸⁶ (MONE). A kecskeméti MONE-t 1938. április 10-én alapították meg.¹⁸⁷ Elnöke dr. Matolcsy Károly¹⁸⁸ nőgyógyász lett, akit

¹⁸⁶ A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületét 1919 áprilisában, a Tanácsköztársaság idején alapították meg titkosan, legálisan 1919. augusztus 17-én. Az egyesületet fajvédő céllal hozták létre, annak érdekében, hogy az orvosok között a vezető szerep a magyar „fajbeliekhez” kerüljön, és hogy a zsidó orvosokat kiszorítsák a vezető posztokról, majd az orvosi szakmából. A MONE hamarosan összeállította a keresztény orvosok névjegyzékét Csilléry András vezetésével, aki a forradalom bukását követően a népegészségügyi tárca vezetője lett. A MONE-nak jelentős szerepe volt a numerus clausus (1920. évi XXV. törvény) megszületésében is. A MONE a Turul diákszövetségen belül megszervezte a Csaba Bajtársi Szövetséget, amely a keresztény orvostanhallgatók szervezete volt. A MONE tagjai között több jelentős orvos volt, rektorok, dékánok, egyetemi professzorok, többek között Ritoók Zsigmond, Bárony János, Székely Ágoston, Verebély Tibor.

A MONE-ba belépő orvosokat faji szempontból átvilágították, majd adataikat listára rögzítették, amit felhasználtak az új orvosi állások betöltésénél. Az 1920-as években a társadalombiztosítás reformját követően az orvosok egyre nagyobb része állami tisztviselő lett, a MONE az államosított biztosítóintézeteket igyekezett ellenőrzése alá vonni (Csilléry András lett az OTI elnöke, aki 1938-ban az első zsidótörvény tervezetét benyújtotta a parlamentben), és ott a keresztény orvosokat álláshoz juttatni, akik ezért szívesen beléptek az egyesületbe. A harmincas években az OTI-nál alkalmazott orvosok kétharmada a MONE tagjai közül került ki.

A zsidó orvosok egyre nagyobb aránya magánorvos, míg a keresztény orvosok kétharmada alkalmazott orvos lett. 1936-ban felállították az Országos Orvosi Kamarát (OOK), Verebély Tibor elnökletével, és bevezették a kötelező kamarai tagságot. A kamara szintén a zsidó orvosok kiszorítására törekedett. 1941-ben a MONE az OOK-tól kapott iratok alapján állította össze a zsidó orvosok listáját, amelyet átadtak a Honvédelmi Minisztériumnak, annak érdekében, hogy a listán szereplő orvosokat hívják be munkaszolgálatra. A német megszállást követően az orvosi kamara elnöke kérvénnyel fordult a belügyminiszterhez, hogy a munkaszolgálatos orvosokat mihamarabb deportálják, ennek az akciónak a becslések szerint 2500 orvos esett áldozatul. Kovács 1995. és Pelle 2006.

¹⁸⁷ MNL BKML IV. 1910/c. 23770/1938.

¹⁸⁸ Dr. Matolcsy Károly 1892. január 18-án született. A város kényszerkiürítésekor a betegeit Kisnyírben lévő villájába szállította, a szülészeti osztályát is ide helyezte ki, amelynek felszerelését így megmentette. 1940-ben a nem zsidó virilisek listáján a második helyen szerepelt. MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45. Kovács Bálint református lelkész Matolcsy Károlyról részletesebben is beszélt a vele készített interjú során: „*Matolcsy Károly volt ekkor a nőgyógyász, adatai szerint háromezer körül volt a sértettek száma [akiket a szovjet katonák megerőszakoltak – beszúrás R. R.]. Matolcsy Károly a front alatt is Kecskeméten maradt, kiment a tanyájára, kivitte oda az egész kórházi osztályt és személyzetet is, és ott dolgozott. Amikor lehetett utána visszajött és a Thury szanatóriumba rendezkedett be, mert a városi kórházat a szovjetek szállták meg. Ő Matolcsy Györgynek, a volt gazdasági miniszternek a nagyapja. Matolcsy Károly feleségül vette a Beretvás szálló tulajdonosának a lányát, Beretvás*

1945 májusában letartóztattak, és a népbíróság elé akartak állítani. Matolcsy mellett országos és helyi szinten is igen jelentős személyek álltak ki.¹⁸⁹

Matolcsy mellett több kollégája, zsidók és nem zsidók is tanúskodtak a rendőrségi kihallgatáson. Dr. Merétey Sándor kórházigazgató főorvos, egyetemi magántanár elmondta, hogy a MONE kecskeméti szervezetének működése nem volt demokráciaellenes, mindössze a kötelező közgyűléseket tartotta meg, és néhány közegészségügyi előadást szervezett. A zsidókat nem üldözte a helyi MONE, a szervezet működésének nem volt jelentősége. Dr. Cserey-Pechány Albin kórházigazgató főorvos vallomásaiban előadta, hogy a MONE utolsóként megalakult szervezete volt a kecskeméti, ekkor is csak felsőbb nyomásra hozták létre. A helyi MONE nem volt zsidóellenes, alig volt működése. A szervezet részben Matolcsynak köszönhetően nem volt demokráciaellenes sem, ezért a szélsőségesek támadták is. Dr. Róth Miklós izraelita orvos vallomása szerint 1942-ig, míg itthon volt, nem érzékelte a MONE működését. Nem érezte e szervezet káros hatását, a zsidó orvosok mellőzését sem. Őt Matolcsy segítette és támogatta, a „*zsidókkal szemben sem volt demokráciaellenes*.” Dr. Nagy György igazságügyi orvosszakértő szerint Budapestről, a központi szervezettől többször sürgették, hogy Kecskeméten is alakítsák meg a helyi MONE-t. Mielőtt Matolcsyt megválasztották volna az egyesület elnökének, a kecskeméti zsidó orvosokkal közölte, hogy őt jelölték erre a tisztségre. Jelölését a zsidó orvosok is támogatták, mert személyében biztosítékot láttak arra, hogy a szervezet működésében a szélsőségek nem jutnak érvényre. A budapesti kollégák rossz néven vették, hogy Kecskeméten 1919 óta nem alakult meg a helyi MONE.

Máriát. Az ő fiaik közül az egyik, Matolcsy Károly volt, aki a Magyar Nemzet külpolitikai vezetője volt hosszú ideig, a másik fiát Matolcsy Hubának hívták. Ő volt a későbbi gazdasági miniszternek, Matolcsy Györgynek az apja. [...] Ők is Budapestre jöttek lakni Kecskemétről. Matolcsy Károly nagyon tekintélyes ember volt a városban, de 1945 után őt is meghurcolták. Volt az orvosoknak egy „nemzeti” egyesülete, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének ő volt a városi elnöke. Őt is elővették a népbíróságon. Ennek a szervezetnek tagja volt Somogyi Gyula is. Somogyi elmenekült Kecskemétről, de egyszer hazajött, amikor már nem volt olyan veszélyes a helyzet, nálam tájékozódott. Mondtam neki, hogy nyugodtan hazajöhetsz. Akkor már azt se kérdezték meg, hogy hol volt, mikor a veszélyes idők már elmúltak.” Rigó 2009: 35–36.

¹⁸⁹ Többen támogató és igazoló nyilatkozatot tettek Matolcsy mellett: Molnár Erik népjóléti miniszter, akinek 1944-ben a kecskeméti letartóztatásakor segített kiszabadulni, Vörös János honvédelmi miniszter, aki 1944. október 15. után Köncsgpusztán rejtőzött el a Gestapo elől, őt később Matolcsy rejtette el a városi kórházban, majd a ferences rendházban segített elbújtatni Károlyi Bernát szerzetes közreműködésével. Tóth László polgármester is kiállt Matolcsy mellett.

Dr. Gereben János népügyész aláírta a közjegyző előtt, hogy Matolcsy ártatlan, kiállt mellette Rigó Ferenc,¹⁹⁰ Reismann Gyula és Reismann Andor, valamint Blau László volt deportált is. Blau arról is nyilatkozott, hogy Matolcsy jó barátságban volt zsidó orvosokkal is.

A Kecskeméti Népügyészség 1945. október 11-én ejtette a vádat, és kérte az eljárás megszüntetését. Az indoklásban leírták, hogy Matolcsy a MONE elnökeként segítette a zsidó orvosokat. Dr. Róth Miklós zsidó segédorvost is alkalmazta és támogatta. Segítette a szegény betegeket, a harcok alatt is ellátta hivatását, és védelmezte a betegeit. A saját élelmiszeréből etette a betegeket, és családja hazatéréséig nem fogadott el honoráriumot. Matolcsy népbíróság előtti felelősségre vonása egy példás összefogásnak köszönhetően elmaradt. Köszönhető ez annak, hogy a miniszterek, a város vezető politikusai és a visszatérő befolyásos helyi zsidók is kiálltak mellette. Mindezek ellenére Matolcsy a következő évben, 1946. május 2-án B-listázták. Az indoklás szerint azért, mert „*politikai magatartása kifogásolható, MONE elnök, a numerus nullus végrehajtója.*” Nem vették figyelembe, hogy ezen vádak alól már tisztázta magát. Az eljárás során az FKGP és a PDP kisebbségi véleményt is megfogalmazott. Eszerint a város kiürítésekor nem menekült el, a kórház szülészeti osztályát a birtokán megmentette, és saját vagyonából működtette, amíg vissza nem lehetett hozni a városba. „*Kiváló nevű egyetemi magántanár, mint szülész osztályfőorvos működik, ezért megtartandónak tartjuk, a MONE elnökségét az eljárás során történt beigazolás szerint keresztény, sőt zsidó kollégái felkérésére vállalta.*”¹⁹¹

Megállapíthatjuk, hogy a befolyásosabb, vezető pozíciókban lévő ügyvédek és orvosok között nem volt zsidóellenes magatartás és gondolkodás Kecskeméten, sőt az országos viszonyoknál kedvezőbb volt a helyzetük, minden bizonnyal a személyes ismeretség miatt. Emellett meg kell jegyeznünk azt is, hogy az alsóbb szinteken a zsidóellenesség előfordult, ami miatt konfrontálódtak is a felsőbb vezetéssel az ügyvédi kamarában.

Az állami és városi tisztviselők között alig voltak zsidók. 1930-ban Kecskeméten a 138 állami tisztviselő között egy zsidó sem akadt, a városi tisztviselők között is csak négy fő. A törvényhatósági bizottságban 1930-ban

¹⁹⁰ Rigó Ferenc Simala János kereskedő cégénél dolgozott a háború előtt, majd zsidó származása miatt munkaszolgálatra kötelezték. A háborút követően az MKP tagja lett, helyettes népbíró. A város munkáelosztó hivatalának a vezetője volt. Rigó Ferenc lányával, Ilonával személyesen is beszéltem, aki Dániában él Graholy Györgyné néven. Férjével 1956 után Ausztráliába menekültek, majd Dániában telepedtek le.

¹⁹¹ MNL BKML XVII/46. (20. d.)

még 15 zsidó volt (8,4%), 1935-ben 12 fő (6,7%), a második zsidótörvény miatt 1939-ben már csak két fő, akik hivataluknál (főrabbi és a hitközségi képviselőtag) fogva maradhattak a testület tagjai.¹⁹²

Összességében megállapíthatjuk, hogy a helyi ügyvédi kamarában nem változott a zsidó ügyvédek száma, az orvosi kamarába még 1943–44-ben is kerültek újonnan zsidó orvosok, a törvény tiltása ellenére.¹⁹³ Tehát a törvény értelmében csökkent a zsidók aránya az értelmiségi pályákon, az iparban és kereskedelemben, de ennek aránya messze elmaradt a törvényben megfogalmazott céltól és az antiszemiták várakozásaitól. A törvény kijátszásában sokan közreműködtek, gyakran strómanok alkalmazásával „árjásították” a zsidó vállalatokat.¹⁹⁴ Mindezek ellenére a zsidók másodrendű állampolgárokká váltak, sokan elvesztették a választójogukat, vagyonuk és egzisztenciájuk fokozatosan veszélybe került a törvényi rendelkezések miatt, amit több-kevesebb sikerrel egyelőre sikerült sokaknak kijátszaniuk, vagy egyszerűen nem teljes egészében foganatosították azokat.

Zsidók és nem zsidók viszonya

Arra vonatkozóan, hogy Kecskeméten a zsidók és nem zsidók között milyen volt az együttélés, néhány zsidó és nem zsidó kortárs visszaemlékezéséből idézek. Kovács Bálint református lelkész a következőképpen látta a kecskeméti viszonyokat: *„Az oroszok bejövetele előtt a nyilas mozgalom nagyon gyenge volt Kecskeméten, csupán néhány jelentéktelen ember képviselte. A németbarátság az jelen volt, Lisztkák nagyon jóban voltak a német katonasággal. [...] Kecskemét egy konzervatív paraszt város volt. Vidéki lelkész barátaim, akik Kecskeméten voltak konferencián és itt voltak elszállásolva családoknál azt mondták, hogy Kecskeméten »parisztokrácia« van. A katolikus és a református gazdák jóban voltak. A felsővárosi volt a református gazdakör, az alsóvárosi a katolikus és ezek összejártak, jó barátságban voltak. A város két parlamenti képviselője közül az egyik mindig a polgári oldalé volt. Az én időmben Révész László volt a polgári oldal képviselője. Ez azt mutatja, hogy a polgári réteg is nagyon erős volt a városban. Ennek a rétegnek a vezető erejét a kereskedők adták. Volt egy sereg exportőr a városban. Az exportőrök jelentős része zsidó volt, de azok rendszerint magyarokkal társultak. Nem egy család volt, hanem társultak a cégben. Ennek*

¹⁹² Szilágyi 2011: 153.

¹⁹³ Nagy 2005: 44–46.

¹⁹⁴ Dr. Szabó Iván felsőházi tag és a Kecskeméti Leszámloló és Pénzváltó Bank elnöke a népbírósi perében vallott arról, hogy a bank miként segítette a zsidó vállalatokat hitelhez, és működésüket hogyan biztosították az „árjásítással”. Rigó 2010: 365–366.

az oka az volt, hogy a zsidó gyerekek gimnáziumi tanulmányaikat a városban vagy a piaristáknál, vagy a református gimnáziumban folytatták. Ők innentől kezdve később is nagyon jó barátságban voltak a magyarokkal. Szóval nem volt igazán zsidóellenes hangulat. A református egyház ingatlanainak a bérlői 90%-ban zsidók voltak, mert a parókia körül a Kéttemplom köz akkor még az egyházé volt és ez tulajdonképpen zsidó bérlőkkel volt tele. Semmi probléma nem volt a zsidók és a magyarok között Kecskeméten.”¹⁹⁵

Sandberg Gusztáv¹⁹⁶ a következőképpen emlékezett vissza 1944 tavaszára, a német megszállás előtti időkre: „Kecskemét azonban távol volt a fronttól, még nem érték el a légitámadások, így a város szinte normális módon élt, pedig az ország negyedik nagyvárosának számított nyolcvanhétezer lakójával, lakatnyáival, repülőterével. [...] A zsidótörvények alaposan megnyirbálták ugyan az üzleti tevékenységet, kulturális és sportéletet, de sok minden azért még a régi mederben folyt. [...] Ám azért még a keresztény szomszédoktól sem különültek el [a zsidók – R. R.]. Sőt, minden antiszemita befolyás ellenére inkább szorosabbra fűződtek a szálak, már ahol ez nem ütközött törvénybe. Közvetlen sérelem csak ritkán ért zsidókat. Ahogy a régi mondás tartja: minden kereszténynek megvolt a »maga zsidája« és minden zsidónak a »maga gója« ”.¹⁹⁷

Szilágyi Zsolt interjúalánya, Kádár István akkori kereskedősegéd szerint Kecskeméten a Beretvás kávéházba a jómódú polgárok ebéd után betértek egy kávéra vagy sörre, ahol „nem voltak éles határok, hogy zsidó vagy nem zsidó, inkább emberi [...] vagy szakmai kapcsolatok kérdése” volt ez. „Az ügyvédek

¹⁹⁵ Rigó 2009: 23.

¹⁹⁶ Sandberg Gusztáv (Moshe Sanbar) 1926. március 29-én született Kecskeméten. Édesapja Sandberg Salamon gyümölcs- és baromfikereskedő volt, a legtöbb adót fizető zsidók listáján 1939-ben a 69. helyet foglalta el. Sandberg Gusztávot behívták munkaszolgálatra, majd 1944 novemberében Dachaubá vitték, onnét pedig a mühlendorf-waldlageri táborba, ahol az amerikaiak 1945 áprilisában szabadították fel. Szülei a deportálás áldozatai lettek. Sandberg Gusztáv ezt követően visszatért Magyarországra, és beiratkozott a közgazdasági egyetemre. Később kivándorolt Palesztinába, ott jelentkezett önkéntesnek, és részt vett az Izrael állam megeremtéséért folytatott harcokban. 1949-től folytatta tanulmányait a jeruzsálemi Héber Egyetemen, 1953-ban a gazdaságtudomány doktora lett. 1958-ban a pénzügyminiszter gazdasági tanácsadójává nevezték ki, majd 1968-ban az Izraeli Iparfejlesztési Bank (IDBI) helyettes elnöke lett. 1958-ban kereskedelmi és ipari miniszterhelyettes, 1971-től 1976-ig a Bank of Israel vezetője volt, majd a Bank Leumi Le Israel elnöke lett. A Magyar Zsidók Világszövetségének elnöke és a Magyar–Izraeli Társaság elnöke volt a rendszerváltás időszakában. 1961-ben jelent meg emlékirata angol nyelven, majd a rendszerváltást követően magyarul is (Sanbar 1990.).

¹⁹⁷ Sanbar 1990: 7.

*azok egy helyen, egy asztalhoz ültek a kávéházban, mert a szakma összehozta őket, vagy ugyanez volt jellemző az orvosokra.*¹⁹⁸

Az áttekintett források egybehangzóan abba az irányba mutatnak, hogy Kecskeméten nem volt erős zsidóellenesség. Ezt támasztja alá az is, hogy az 1939-es választáson a Nyilaskeresztes Párt nem tudott elindulni, pedig a törvényhatósági jogú városokban a voksok 23,54 százalékát szerezte meg.¹⁹⁹ Voltak ugyan a különféle szakmai szervezetekben olyanok, akik szimpatizáltak a nyilasokkal, és a zsidók háttérbe szorításáért szálltak síkra, de a többség ezeket nem engedte meghatározó pozíciókba, és nem ők határozták meg a szervezetek tevékenységének irányát. Az is jól látható, hogy a zsidók és a nem zsidók sem az iskolában, sem a társadalmi életben nem különültek el egymástól élesen. A zsidó gazdasági elit 1944 márciusáig a korlátozó rendelkezések ellenére is formálisan vagy informálisan a pozíciói számottevő részét képes volt megőrizni.²⁰⁰ Mindezek ellenére Kecskeméten is jelen volt az antiszemitizmus a helyi sajtóban, és működtek a városban az antiszemita országos szervezetek helyi fiókjai is.

A zsidók helyzetével kapcsolatos viszonylag kedvező képnek véleményem szerint elsősorban gazdasági okai voltak. Kecskeméten nem voltak olyan súlyos szociális feszültségek, mint az ország többi részén, a zsidókkal kapcsolatos „ideális képnek” ez lehetett az elsődleges oka. Ezt a megállapításomat a következő helyi sajátosságokra alapozom: 1. Kecskeméten nem voltak nagybirtokosok, így a legkiszolgáltatottabb uradalmi cselédek sem. Tehát a társadalmi egyenlőtlenségek kevésbé voltak jellemzőek, a birtokviszonyok is kiegyenlítettebbek voltak, mint országosan. 2. A város több évtizeden át tartó birtokpolitikájának (földvásárlás, majd kisebb birtokok formájában történő értékesítése) köszönhetően igyekezett földhöz juttatni a szegény, föld nélküli mezőgazdasági munkásokat. 3. Az intenzív zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermesztésnek, a kis tőkével is működtethető baromfitenyésztésnek és tojástermelésnek köszönhetően kis területről is jelentősebb bevételt érthettek el a kisbirtokos parasztok, a föld nélküli, ugyanakkor speciális kertészeti ismeretekkel rendelkező

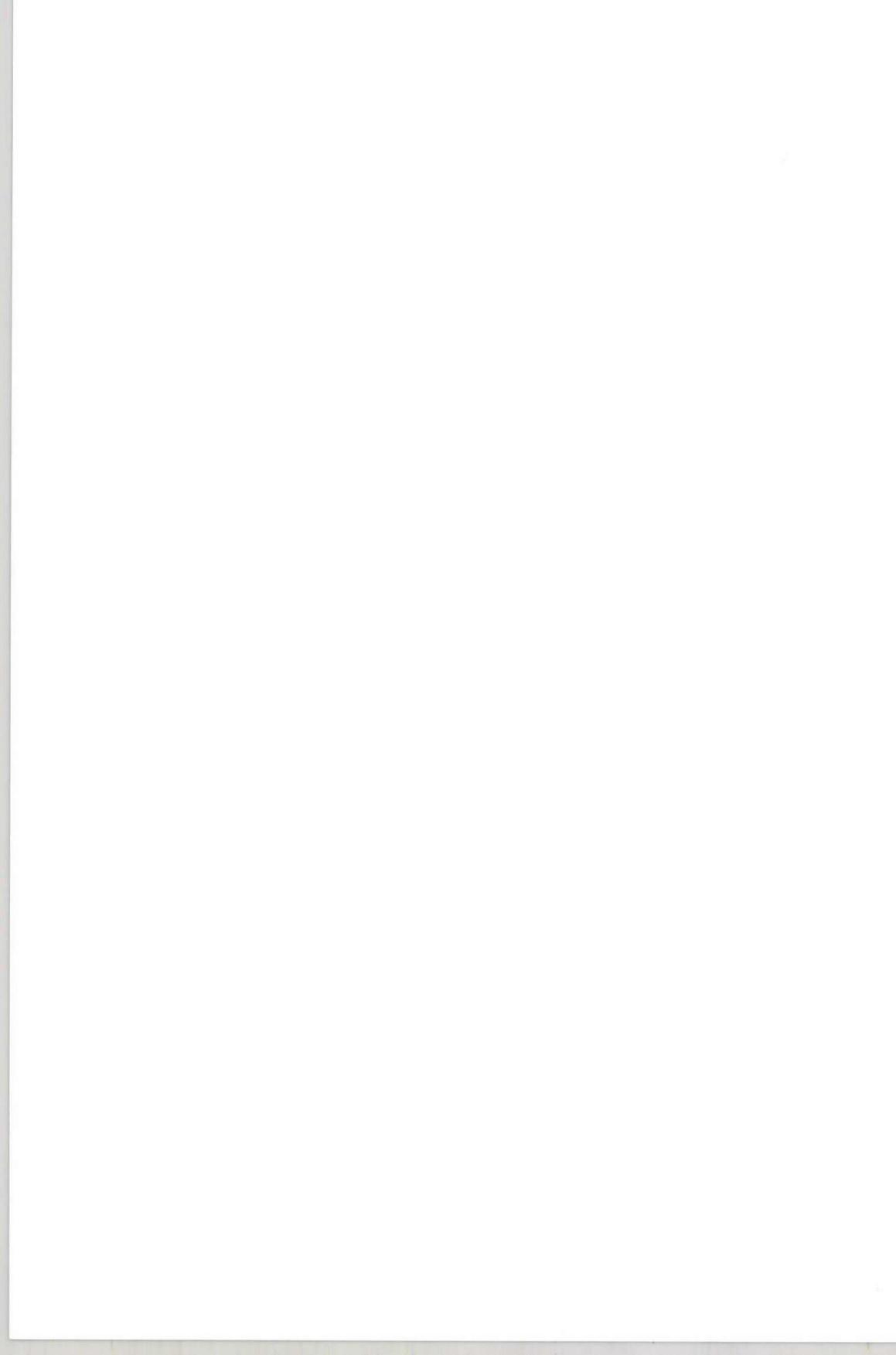
¹⁹⁸ Kádár Istvánnal készített interjú, készítette és idézi Szilágyi 2011: 151.

¹⁹⁹ Az 1939-es választások idején különféle pénzügyi és technikai eszközökkel igyekeztek megakadályozni azt, hogy az egyes pártok jelölteket tudjanak állítani, így a Nyilaskeresztes Párt Kecskeméten nem tudott elindulni, más törvényhatósági jogú városban, például Szegeden a szavazatok 22,3%-át, Pécsen a 19,5%-át szerezte meg. Azokban a városokban, ahol erős volt a szélsőjobboldal, ez ellen úgy tiltakoztak, hogy nagy számban érvénytelen szavazatokat adtak le (pl. Győrben), de Kecskeméten az érvénytelen szavazatok aránya mindössze 2,47% volt.

²⁰⁰ Lengyel 1989: 136.

mezőgazdasági munkások bére lényegesen magasabb volt, mint az ország többi részén a mezőgazdaságban tömegesen foglalkoztatottak bére. 4. A megtermelt termékeket elsősorban a zsidó kereskedőkön keresztül tudták értékesíteni Nyugat-Európa piacain, ezért az egymásra utaltság, az együttműködés a zsidók és nem zsidók között itt szorosabb volt. 5. Egy Kecskemét méretű városban, ahol a felsőbb társadalmi rétegek tagjai személyesen is ismerték egymást, jórészt együtt folytatták iskolai tanulmányaikat, az előítéletek kisebbek lehettek, mint ott, ahol nincsenek közvetlen személyes tapasztalatok.

A következő fejezetből azonban az is kiderül, hogy a német megszállás után, a zsidók kiszorítása és korlátozása felgyorsulásával és a javaiktól, üzleteiktől, ingóságaitól, ingatlanaiktól történő megfosztás után – jórészt a három éve tartó háború miatti szociális feszültségek erősödése okán – a lakosság egyre szélesebb tömege a helyben maradó zsidó javak megszerzésében látta a gyorsan romló anyagi helyzete enyhítésének megoldását. Ebben a kiélezett időszakban az anyagi gyarapodás reményét csak kevesen kapcsolták össze a zsidók üldözésével, kifosztásával, deportálásával. Azzal, hogy mekkora ára és milyen erkölcsi következményei vannak a kisebb-nagyobb értékek megszerzésének csak kevesen voltak tisztában.

II. Az első elitváltás

A zsidók kifosztása és elhurcolása

1. A kecskeméti zsidóság helyzete a két megszállás között

A hazai zsidóság vagyonától történő megfosztása korábban kezdődött, mint a német megszállás, a zsidótörvények ilyen irányú hatásait már bemutattam a korábbi fejezetekben. A zsidótörvények miatt bekövetkező vagyonvesztés jóval kisebb mértékű volt, mint ami a német megszállás után következett.²⁰¹ Találóa n úgy fogalmazott Végső István és Simko Balázs, hogy a „zsidótörvényeket, a későbbiek tudatában, a zsidók 1944-es szervezett kifosztása első próbájának is tekinthetjük.”²⁰² Az utóbbi években Kádár Gábor és Vági Zoltán, valamint Ungváry Krisztián is foglalkozott a zsidók vagyonvesztésével a második világháború utolsó időszakában, a német megszállást követően.²⁰³ Végső István és Simko Balázs ezt a témakört is körüljárta, és a kiskunhalasi zsidóság vagyonának háború utáni sorsát is nyomon követte munkájában.²⁰⁴ Ugyanakkor egyet kell értenünk Kádár Gábor és Vági Zoltán azon megállapításával, hogy „a kifosztás folyamata az elmúlt évtizedekben érdemtelenül kevés figyelmet kapott a magyar és a nemzetközi szakirodalomban. A gazdasági megsemmisítés történetének rekonstrukciója, az összefüggések feltárása és az eredmények monografikus feldolgozása a mai napig várat magára.”²⁰⁵

²⁰¹ A zsidótörvények zsidókra gyakorolt gazdasági hatásaival és az annak következtében kialakult egzisztenciális és vagyoni veszteségekkel sok tanulmány, könyvrészlet is foglalkozik, többek között Fejtő Ferenc: *Magyarság, zsidóság*; Gonda László: *A zsidóság Magyarországon 1526–1945*; Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*; Szita Szabolcs: *Együttélés, üldöztetés, holokauszt*. A Kecskemét környéki zsidóságra vonatkozóan: Novák László Ferenc: *A zsidóság Nagykörösön*; Végső István–Simko Balázs: *Zsidósors Kiskunhalason* című munkái.

²⁰² Végső–Simko 2007: 108.

²⁰³ Ungváry Krisztián: „Nagy jelentőségű szociálpolitikai akció”. Adalékok a zsidó vagyongyűjtéséhez és elosztásához 1944-ben, valamint Értelmiség és antiszemita közbeszéd című tanulmányai és Kádár Gábor–Vági Zoltán: *Aranyvonalat* című kötete.

²⁰⁴ Végső–Simko 2007.

²⁰⁵ Kádár–Vági 2001: 15.

A kecskeméti zsidóság két világháború közötti történetéről néhány fontosabb tanulmány jelent meg az utóbbi években. Szilágyi Zsolt²⁰⁶ a két világháború közötti kecskeméti zsidó elit történetét is kutatja, Nagy István²⁰⁷ a zsidótörvényeknek a kecskeméti zsidóságra gyakorolt hatását vizsgálta. A források esetlegessége nem teszi lehetővé, hogy a vagyonesztés mértékét teljes körűen bemutassam.²⁰⁸ Ezért egyedi esetek segítségével próbálom szemléltetni a tipikus problémákat, történeteket.

Kállay Miklós béketapogatózásával is összefüggésben 1944. március 19-én a németek megszállták az országot, ami megpecsételte a hazai zsidóság sorsát. A Kecskeméti Ferences Rendház historia domusa szerint „*Kecskeméten három napig farkasszemet nézett a magyar–német hadsereg, a magyar honvédek kaszárnyába zárva, kénytelenek voltak nézni, mint szállja meg a német haderő a várost. Mindenki el van készülve, hogy most már mi sem kerülhetjük el az angolszász repülőtémadások pusztító tüzét.*”²⁰⁹ Az újonnan kinevezett Sztójay-kormány a németek követeléseit igyekezett kielégíteni, és 1944. március 22. után sorra születtek a zsidók jogait korlátozó rendeletek. A megszállást követő időszak legfontosabb társadalmi változását Kecskeméten is a zsi-

²⁰⁶ Szilágyi Zsolt: *Zsidó elit a Horthy-kori Kecskeméten*. Kézirat. MNL BKML.

²⁰⁷ Nagy István: *A zsidókérdés Kecskeméten 1938–1943 között és A kecskeméti zsidóság gazdasági helyzete 1938 és 1943 között* című munkái.

²⁰⁸ A zsidó vagyoni sorsa máig napirenden lévő kérdés. Ugyanis a háború után több olyan jogszabály, nemzetközi szerződés is született, amelyek értelmében a fellelhető zsidó javakat vissza kell juttatni az eredeti tulajdonosoknak, ha ez nem lehetséges, a különféle zsidó szervezeteknek, így az akkor létrehozott Országos Zsidó Helyreállítási Alapnak (OZSHA). 2003 júniusában a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány (MAZSÖK) vezetői levelet írtak a miniszterelnöknek, amelyben jelezték, hogy álláspontjuk szerint „*tisztázatlan az, mekkora az a vagyontömeg, amely az időközben megszűnt OZSHA nevében van, illetve amelynek a Pbt. hatályba lépése előtti időszakban az OZSHA-ba kellett volna kerülni. Megítélésünk szerint jelentős ingatlanvagyonról van szó, amely a MAZSÖK-öt illeti meg.*” A MAZSÖK az OZSHA nevére bejegyzett ingatlanvagyon felkutatása céljából megkereste a megyei levéltárakat és földhivatalokat, hogy összegyűjtse azon ingatlanokat, amelyek tulajdonosa az OZSHA, feltételezve, hogy az ilyen ingatlanok száma jelentős lehet. A keresés eredményeképpen azonban csak néhány kisebb értékű ingatlanra leltek. Az utóbbi időben gyakran foglalkozik a sajtó a második világháborút követő időszak vagyoni átrendezésével, mert több perben is megítélt a bíróság zsidó családoknak és volt arisztokrata családok leszármazottainak értékes ingóságokat, festményeket, műtárgyakat.

²⁰⁹ Szabó 2004: 146. Kecskemétet 1944. június 2-án érte az első légitámadás, a „*Kisnyíri és Ágasegyháza vonal mentén sok bomba hullott a mezőkre, hála Isten nem sok kárt tett. [...] Júniusban a légitámadások mindennaposak lettek, lassan megállt az élet, a vonatok sokszor órákig vesztegelnek a nyílt pályán.*” Uo. 147.

dók fokozott üldözése, majd gettósítása és deportálása jelentette. Sandberg Gusztáv a következőképpen emlékezett vissza erre az időre: *„Március 19-én azonban minden egy csapásra megváltozott. [...] Aznap éppen pingpong verseny volt Békéscsabán. Megérkeztünk Kecskemétre, ahol szintén nagy csapat német katona volt már, és rögtön megtudtuk, mi történt. A német hadsereg még aznap nagy felvonulást rendezett a városban. Páncélkocsik és ágyúk, autók és motorbiciklik százai dübörögtek órákon át. Felettünk repülőgépek zúgtak. [...] Pár nap múlva megjelent a városban a Judenkommando, ez a speciális Gestapo-egység. A ház közelébe ezentúl egyetlen zsidó sem merészkedett, hisz innen indultak zsidóvadászatra a barna autók. Hús-harminc zsidó vezető személyiséget szállítottak be pár nap leforgása alatt a főhadiszállásra, ahonnan először Dél-Magyarországra, onnan pedig ismeretlen helyre küldték őket.”*²¹⁰

Kecskeméten is megindult a zsidó vagyonért folyó versenyfutás.²¹¹ A németek már márciusban igyekeztek összegyűjteni a város leggazdagabb zsidó polgárait, ehhez egyes források szerint listát is kaptak a helyi nyilasoktól. Az egyik rendőrségi tisztviselő későbbi vallomása szerint *„a következő nap kora reggelén Markó István sírkőgyáros berohant a rendőrségre és közölte velem, hogy a Gestapo emberei a zsidókat hurcolják el. [...] Bechter ennek alapján id. Aszódi Józsefet, Furmann Artúrt, Reich Pált szabadon engedte, de szabadon engedte Aszódi Sámuel is, valamint Schnitzer Árpádot is és Blum Györgyöt, akiknél betegségre vagy munkásmivoltukra hivatkoztak. [...] A zsidók közül többen jogvédelemért Keresztes főtanácsoshoz fordultak, de az teljesen tehetetlen volt.”*²¹²

Sandberg Gusztáv megjegyezte, hogy a Judenkommando néhány hét után távozott Kecskemétről, ezt követően a helyi antiszemiták felbátorodtak, és egyre gyakrabban zaklatták a helyi zsidókat. Kiemelte, hogy ekkor a gimnázium utolsó osztályába járt, de az osztálytársai semmiféle kellemetlenséget sem okoztak számára.²¹³

Kovács Bálint a következőképpen jellemezte ezt az időszakot: *„a nyilasok Kecskeméten jelentéktelen emberek voltak, és súlyuk sem volt a városban, mert kevesen voltak. 1944. március 19. után jöttek a nagy háborús behívások. Borzalmas volt, amikor az utolsó nagy behívás volt, a főtér megtelt a Kecskemétről és a környékéről behívott tartalékosokkal. Akkor ott beszédet mondtak, siralmas*

²¹⁰ Sanbar 1990: 8–9.

²¹¹ Kovács Bálint megjegyezte, hogy *„a kecskeméti zsidókra különösen utaztak, mert ezek jó módú kereskedők voltak, exportőrök, anyagilag nagyon jól álltak.”* Rigó 2009: 29.

²¹² MNL BKML XXV. 18. 55/1945. Császár Lajos ügyén belül Szüle István igazolóbizottsági jegyzőkönyve.

²¹³ Sanbar 1990: 11–12.

*volt a hangulat, már mindenki tudta, hogy értelmetlen az egész. Érdekes módon Kecskeméten a németek megszállása egy darabig még fellendülést jelentett, mert a németek mindent megvettek: zöldséget, gyümölcsöt. Nagyszerűen éltek itt a városban, nem volt velük különösebb probléma, és mindent megvettek. De ez csak pár hónapig tartott. Ekkor már mindenki felfogta, hogy a németek, akik már Moszkva alatt is voltak és most ideáig jöttek vissza, az a vereségüket jelenti.*²¹⁴

Március 28-án feloszlatták az ellenzéki pártokat, többek között a Független Kisgazdapártot és a Szociáldemokrata Pártot is. A Sztójay-kormány a 41 főispánból 29-et lecserélt.²¹⁵ 1944. április 26-án Horváth Ödönt kinevezték Kecskemét főispánjává.²¹⁶ A korábbi főispán, Kiss Endre a Közellátási Minisztérium államtitkára lett.²¹⁷

A megszállás után Adolf Eichmann, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (Reichssicherheitshauptamt, RSHA) zsidó ügyek részlegének vezetője különleges egységével hamarosan hozzálátott a „zsidókérdés végső megoldásához” a más országokban már kipróbált módszerek alapján. Az irányítás Eichmannék kezében volt, azonban a magyar hatóságok együttműködtek a németekkel. Az 1944. március 19. után tömegesen megjelenő zsidóellenes intézkedések inkább stabilizálták a német megszállás elfogadottságát, a lakosság jelentős csoportjai támogatták a zsidó vagyon felosztására irányuló törekvéseket.²¹⁸ A zsidók vagyonának összeírása *„előre jelezte, hogy a Sztójay-kormány-nak a magyar nemzeti vagyon negyedét kitevő nem árja tulajdonnal tervei vannak.”*²¹⁹ Az elhúzódó háborús nehézségek és a rossz gazdasági helyzet miatt az új vezetés a társadalom jelentős részét olyan intézkedésekkel próbálta megnyerni, amelyek a németekkel szorosan együttműködő kormányzatot – és nem utolsósorban a megszállás tényét is – elfogadhatóvá tették. A zsidótörvények révén – már korábban – számos jogától megfosztott zsidóság érték-tárgyaira sokan rá akarták tenni a kezüket. Ungváry szerint *„százazrek, sőt milliók húztak anyagi hasznát a deportálásból: kedvezményes áron vagy ingyen részesültek a Magyarországon maradt bútorokból, ruházatból, konyhai berendezésekből, megvásároltak vagy kibéreltek lakásokat és termőföldeket.”*²²⁰ Annak fényében különösen érthetetlen ez a rövidlátó és alapvető értékekkel ellen-

²¹⁴ Rigó 2009: 34–35.

²¹⁵ Romsics 2001: 263.

²¹⁶ Dr. Horváth Ödönrről a 2.4. fejezetben foglalkozom részletesen.

²¹⁷ *Kecskeméti Lapok*, 1944. április 9.

²¹⁸ Ungváry 2002/a.

²¹⁹ Végső–Simko 2007: 154.

²²⁰ Ungváry 2002/a.

tétes magatartás, hogy Kovács Bálint fentebb idézett visszaemlékezése szerint ékkor már mindenki felfogta, hogy a németek elvesztették a háborút. Tehát a rövid távú anyagi előnyök felülírták az alapvető erkölcsi értékeket. Bibó István megjegyezte a zsidókérdésről írt munkájában: *„Az első zsidótörvénytől az ellenforradalmi kormányzás véres összeomlásáig terjedő elég hosszú idő alatt mindenki, akit a zsidótörvények nem érintettek, a lehető legnagyobb mértékben és mennyiségben kapta meg a kísértést és alkalmat ahhoz, hogy hatalmi tébolyba essék, embertelen és kegyetlen legyen, hálátlan és aljas legyen, erőszakosan vagy erkölcstelenül érvényesülhessen, hatalomhoz és jóléthez jusson, s azt felelőtlenül élvezhesse. Ezek a lehetőségek a zsidótörvények által nem érintettek közül nemcsak hogy az utolsóig kiválasztottak minden aljas és alantas lelkű embert, hanem az átlagosan tisztességes emberekből is kihoztak minden rosszat, ami csak rejtve bennük volt.”*²²¹

Hamarosan megindult Kecskeméten is a zsidók összesítése. Eszerint 564 családban összesen 1323-an voltak. Közülük ismeretlen helyen távol volt 95 fő, munkaszolgálatra korábban bevonultak 83-an, mezőgazdasági munkára kivezényelték 262 főt, elhalálozott 10 fő, így a gettóba 873 főt terveztek bekényszeríteni. A kimutatás azt is tartalmazza, hogy a zsidók használatában 1337 szoba volt, és egy főre 1,04 szoba esett. Ebből igénybe vehetőnek ítélték 288 lakást 643 szobával.²²² Sandberg emlékiratában megjegyezte, hogy a *„Judennrat először is megfelelő szállást keresett a magyar fasiszta pártnak. E célból számos zsidó lakást kisajátítottak, legtöbbjét azért, hogy különlegesen kedvelt családoknak juttassák.”*²²³ A zsidók kifosztására a legfontosabb jogszabály az 1944. április 14-én kelt 1600/1944. M. E. rendelet volt, *„a zsidók vagyonának bejelentése és zár alá vétele tárgyában”*, amely előírta minden zsidó személy vagyonának bejelentési kötelezettségét. A rendelet a zsidó vagyon ügyét a Pénzügyi Központoz tartozó intézmények alá helyezte, ezzel az aktuál az állam a zsidók összes vagyonát zár alá vette.²²⁴ A *Kecskeméti Lapok* április 23-i számában jelent meg városi hirdetésként a zsidó kereskedők üzletéhez tartozó árukészletek és üzleti berendezések zár alá vételéről szóló hirdet-

²²¹ Bibó 1994: 141.

²²² MNL BKML IV. 1928/a. 15866/1944. (5. d.)

²²³ Sanbar 1990: 13.

²²⁴ Sandberg Gusztáv megjegyezte, hogy *„minden zsidó kereskedőnek részletes leltárt és számlakivonatot kellett produkálnia és benyújtania a hatósághoz. [...] Értettem egy keveset a könyveléshez, így szabályszerűen át tudtam adni minden vagyontárgyat pontos és részletes leltárral. A háború után melleleg mindez nem segített rajtam, amikor szerettem volna visszakapni tulajdonunkat.”* Sanbar 1990: 13.

mény. Eszerint a zsidó kereskedők és vállalatok kötelesek voltak az üzletüket lezárni, és azt bejelenteni a polgármesternek.²²⁵

A zsidótörvények által évekkel korábban beindított folyamat, amely a német megszállásig csak lassan, akadozva haladt előre, 1944 tavaszán teljessé vált ki. „*Viharos gyorsasággal »árjásították« a zsidó vállalatokat, zárolták a zsidó boltokat, raktárakat, árukészleteket, fosztották meg iparendeléjüköktől a zsidó kistulajdonosokat.*”²²⁶

A zsidók gettóba költöztetését az 1610/1944. M. E. rendelet szabályozta.²²⁷ Kecskeméten a gettóba költöztetés 1944. május 30-án kezdődött, de már korábban megindult a zsidó lakások önkényes kisajátítása. Kecskeméten „*a gettót a város két különböző részén jelölték ki. Az egyik a zsidó öregek otthona volt, a másik a Városi mozi mögötti három utcában.*”²²⁸ A lakások kisajátítása jelentős méreteket öltetett, mert a polgármester hirdetményt bocsátott ki május 11-én, amelyben felhívta „*a zsidó lakásokba önkényesen beköltözőket, hogy a lakásfoglalásokat haladéktalanul szüntessék meg.*”²²⁹ A polgármester a jogszabályoknak megfelelően a hirdetményében azt is megjelölte, hogy a lefoglalt zsidó lakásokat elsősorban a német véderőnek és a magyar honvédségnek biztosítják a háborús viszonyok miatt, és csak a maradékot igényelheti a polgári lakosság.

A zsidók vagyonának kezelésével a területileg illetékes pénzügyigazgatóságokat bízták meg. A zsidók gettóba költöztetésükkor csak élelmiszert és ingóságokat vihetek magukkal. A lakásukban maradt ingóságokat az egyik helyiségben kellett összegyűjteni, amelyről leltárt készítettek négy példányban, ebből egy a tulajdonosnál maradt. Később a lakásokban maradt ingóságokat közös raktárakba szállították, amelynek költségét a zsidóknak kellett fizetniük, ahogy a gettóba költöztetésüket is. Ilyen közös raktár volt dr. Schönberger Dezső²³⁰ kereskedő háza a Fecske utca 8., Fleischmann De-

²²⁵ *Kecskeméti Lapok*, 1944. április 23.

²²⁶ Kádár–Vági 2001: 30–31.

²²⁷ 1944 áprilisában további rendeletek jelentek meg a zsidók még meglévő vagyonának az elkobzására (6138/1944. VI. BM rendelet, 6163/1944. IV. utasítás).

²²⁸ Sanbar 1990: 13. A zsidó öregek otthona a Kaszap utcában, a tanítóképzővel szemben volt, a gettó másik része a Vak Bottyán és a Károlyi utca környékén.

²²⁹ MNL BKML IV. 1928/a. 13782/1944. (5. d.)

²³⁰ Dr. Schönberger Dezső volt a Magyarországi Zsidók Központi Tanácsának (röviden zsidó tanács vagy Judenrat) helyi megbízottja. Megbízólevelét 1944. április 12-én kapta meg. Sandberg szerint a vezetés azért maradt Schönbergerre, mivel a helyi zsidóság vezetőit ekkorra már elhurcolták. Emlékiratában más helyen megjegyezte, hogy „különféle vádak röpökdetek Schönberger feje fölött. Megvádolták, hogy a németekkel való kitűnő kapcsolatának köszön-

zsőné háza a Nagykőrösi utca 10., Balázs Ignác ingatlana a Bocskai utca 12. és özv. Spitzer Sándorné háza a Horváth Döme utca 14. szám alatt.

A kecskeméti zsidókat 1944. június 16-án szállították a téglagyár területén lévő gyűjtőtáborba. Előtte elvették tőlük vagyontárgyaikat, nem vihetek magukkal többek között pénzt, nemesfémeket, ékszert, értékpapírt, még az arany karikagyűrűt sem. Ha mégis ilyen tárgyakat találtak náluk, ezeket lefoglalták, és a rendőrség a kijelölt raktárakba szállította. Annak érdekében, hogy a zsidók semmit ne vihessenek magukkal, testi motozást alkalmaztak. A Magyar Királyi Legfőbb Számvevőszék igyekezett felkutatni és összegyűjteni a zsidók tulajdonában lévő arany és ezüst ékszereket, illetve az egyéb vagyontárgyakat. Az elkobzott vagyon egy része a háború végén is az országban maradt, más részét külföldre szállították.

A kormány az elkobzott zsidó javak kezelésére és ellenőrzésére 1944. június elején állította fel a Zsidók Anyagi és Vagyonjogi Ügyeinek Megoldására Kinevezett Kormánybiztos Hivatalát, amelynek élére vitéz Turvölgyi Albert pénzügyminisztériumi osztályfőnököt nevezték ki. A kormánybiztosi hivatal vizsgálta, hogy a zsidók eleget tettek-e vagyoni bejelentési kötelezettségüknek, és igyekezett felkutatni a be nem jelentett vagyontárgyakat. Emellett gondoskodott a „volt zsidó vagyontárgyak” őrzéséről, kezeléséről, hasznosításáról is. A vagyontárgyak értékesítéséből befolyt összeget a Pénzügyminisztérium e célra elkülönített számlájára kellett befizetni. A számlán több mint 200 millió pengő maradt a háború végén is.

Hasonló céllal állították fel a Zsidók Zár Alá Vett Műtárgyainak Számbavételére és Megőrzésére Kinevezett Kormánybiztos Hivatalát is, amely a zsidó lakosság tulajdonában volt műkincseket igyekezett összegyűjteni és kezelni. Ennek élére Csánky Dénes festőművész, a Szépművészeti Múzeum főigazgatóját nevezték ki. 1944 tavaszától ez a két szerv igyekezett leltárba venni és kezelni a zsidóktól elvett vagyont. *„Megkezdődött az értékek kiárúsítása, kiosztása és árverezése. Országszerte ezrek és ezrek igényeltek zsidó javakat. Megindult a roham a lakásokért, üzletekért, árukészletekért. Virágzott a korrupció, a lopások, az önkényes foglaltatások mindennapossá váltak.”*²³¹

hetjük az első transzport elhurcolását. Ugyan mi módon lehetséges, hogy a hitközségi vezetők közül egyedül őt nem vitték el? Ám Schönberger helyzetét még ez a vádaskodás sem ingatta meg. Épp ellenkezőleg, megerősítette, mert sokan úgy gondolkoztak, hogy kényszerhelyzetben éppen ilyen remek ember kell, aki segít a közösségnek, bármi veszély is fenyegeti.” Majd később megjegyzi: *„Így szálltak fel a kecskeméti zsidók a halálvagonokba. Csak egy kis csoport, Schindler rabbi és Schönberger családja utazott másfelé: őket az úgynevezett bergen-belseni vonatok vitték el.”* Sanbar 1990: 15–17.

²³¹ Kádár-Vági 2001: 33–35.

1944 júniusában a különféle zsidó vallási és civil szervezetek vagyonát is igyekeztek lefoglalni. Kecskeméten ezen értékek egy része túlélte a háború viharát, és visszakerült az izraelita hitközséghez. Első lépésben feloszlatták a zsidó szervezeteket. *„A m. kir. belügyminiszter úr 177.803/1944.-VII-b. szám alatt folyó évi június 6-án kelt rendeletével a Kecskeméti Izraelita Szentegyletet (Chevra Kadisa), a Kecskeméti Izraelita Jótékony Nőegyletet, a Kecskeméti Szegény Izraelita Tanulókat Segélyező Egyesületet, a Kecskeméti Kereskedői Casinót és az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés Kecskeméti vidéki kerületi egyesületeket feloszlatta.”* Ezen leirat alapján a polgármester 1944. június 14-én intézkedett. Utasította a kirendelt hatósági biztosokat arra, hogy a feloszlattott egyesületek irattárát és könyvtárát haladéktalanul szállítsák be a VI. ügyosztály által kijelölt hivatalos helyiségekbe, valamint az egyesületek ingóságait a további intézkedésig a városi anyagraktárakba.²³²

Még 1944 szeptemberében dr. Vassányi miniszteri titkár jelentést kért a polgármestertől, és felszólította, hogy az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés (OMKE) Kecskemét vidéki fiókegyesülete vagyonának „hovaforrását” hagyja függőben. Részletesen kérték kimutatni, hogy a vagyon miből állt. Visszaírták, hogy a fiókegyesületnek önálló vagyon- és pénzkezelése nem volt, sem ingó, sem ingatlan vagyona.

1945. július 4-én a polgármester feloldotta a zár alá vételt, és visszautalta az értékpapírokat az izraelita hitközségnek. A határozat szerint a zsidótörvények végrehajtása során a polgármester zár alá vetette, és a házipénztárnál letétbe helyezte az izraelita temető imaházában talált kegyszereket. Mivel a jogszabályt hatálytalanították, a *„zár alá vételt feloldom és az említett letétből a kegyszereket az izr. Hitközségnek visszautalom. Utasítom a városi számvévőséget, hogy a 24/1944 B letétből az itt következőleg felsorolt kegyszereket az izraelita hitközség igazolt megbízottjának elismervény ellenében adja ki.”*²³³

²³² Dr. Sándor János városi fogalmazó, hatóságilag kirendelt biztos a kecskeméti zsidó temető imaházában található értékeket leltározta fel 1944. június 27-én. A leltárjegyzékben felsorolták a lefoglalt kegytárgyakat, amelyek mind ezüstből készültek. Összes súlyuk 10 370 gramm, értékük 4355,4 pengő volt. A leltár hátuljára később, a front átvonulása után feljegyezték: *„Számvévőség! Az őrzésre átvett kegyszerek megvannak-e a városi pénztárban?”* Majd más kézírással 1945. június 18-án írták rá: *„A megőrzésre átvett kegyszerek a házipénztár egyik pénzszekrényében hiánytalanul megvannak. Kérjük soron kívüli kiutalását, mivel igen nagy helyet foglal el és helyszükében vagyunk.”* Dr. Sándor János fogalmazó a 22/1944 „B” letétbe bevételezte az Izraelita Jótékony Alapítvány Bem utca 10. alatti lakásában talált értékeket is 1944. június 22-én. A különféle betétkönyvek, államkötvények, összes értéke 1050 pengő volt. 1945-ben ezek is hiánytalanul megvoltak a városi házipénztár őrzetében.

²³³ MNL BKML IV. 1910/c. 8892/1945.

2. A zsidó ingatlanok kisajátítása a szovjet megszállásig

A nem zsidók már korábban, 1942-től megkezdték a zsidók által használt üzlethelyiségek igénylését, és a zsidók korábbi bérleteit is egyre gyakrabban mondták fel a nem zsidó tulajdonosok.²³⁴ Megállapíthatjuk, hogy Kecskeméten a nagyobb bankok, iparvállalatok éléről csak részben mozdították el a korábbi zsidó vezetőket a második zsidótörvényt követően. Az Első Kecskeméti Konzervgyár igazgatója a zsidó Lebovits Sándor volt több mint 25 évig, még 1943-ban is. A Schiffer Cipőgyár, a Muth Sándor Sírkögyár, a Kecskeméti Bútoriparosok Áruértékesítő Rt. élén továbbra is zsidó vezetők maradtak. Kecskeméten 1943-ban is működött a főleg zsidó vezetéssel rendelkező Kecskeméti Kaszinó és az OMKE kecskeméti fiókja is.²³⁵

A gettósítás idején nagyobb lendületet vett a zsidók üzleteinek, műhelyeinek és árukészleteinek a kiigénylése, megszerzése különféle technikákkal. A kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter 50.500/1944. rendelete értelmében a zsidó kereskedők árukészletét és üzleti berendezéseit zár alá kellett venni. A zsidók az 1600/1944. M. E. rendelet („A zsidók vagyonának bejelentéséről és zár alá vételéről”) alapján kötelesek voltak az üzletüket, iroda- és raktárhelyiségeiket lezárni és ezt jelenteni a polgármesternek, a leltár másik példányát el kellett küldeni a Kereskedelmi és Iparkamara részére is. A *Kecskeméti Lapok*ban megjelent cikk szerint a zsidó vagyonok és vagyontárgyak bejelentése a „rendelet megjelenése óta szakadatlanul folyik a kecskeméti pénzügyigazgatóságon.” A bejelentések személyesen és levélben is történtek, a határidő április 30-án járt le.²³⁶

A rendelet értelmében a zsidók tulajdonában lévő értékpapírokat és nemesfém tárgyakat a pénzügyi központhoz tartozó valamely bankban kellett letétbe helyezni, a bankbetéteket zárolták. A rendelet azt is előírta, hogy az üzleteket és az árukészletet őrizni kell, hogy semmi el ne vesszen. A zsidó vállalatok élére a polgármester volt jogosult vállalatvezetőt állítani az illetékes kereskedelmi és iparkamara meghallgatását követően. A vezetőt elsősorban a vállalat keresztény alkalmazottai közül kellett kinevezni, akinek a díjazását is megállapították. Ezt követően megkezdték a zsidók üzleteinek, műhelyeinek az igénylését a 2120/1944. M. E. rendeletnek megfelelően. A *Kecskeméti Lapok* híradása szerint a zsidó kereskedők üzletéhez tartozó árukészletek és üz-

²³⁴ Nagy 2005: 35. 1940. szeptember 17-től Kecskeméten a zsidókat kitiltották a piacokról és a heti, illetve országos állat- és kirakodóvásárokról is. Nagy 2005: 38.

²³⁵ Nagy 2005: 39–43.

²³⁶ *Kecskeméti Lapok*, 1944. április 30.

leti berendezések zár alá vételéről szóló rendelet megjelenése után nemcsak a „kereskedelem- és közlekedésügyi minisztériumhoz, hanem a kereskedelmi és iparkamarához, sőt a közigazgatási hatóságokhoz is tömegesen érkeznek zsidó üzletek átvételére, zsidó árukészletek és üzlethelyiségek kiutalására irányuló kérvények.” Utána megjegyezték, hogy „teljesen céltalan a hatóságokat ilyen kérelmekkel ostromolni,” mert a kérelmekre nem válaszolnak, ezeket irattárba helyezik. Hasztalannak tartották azokat a kérelmeket is, amelyek írói vállalatvezetővé történő kinevezésüket kérték.²³⁷

A város polgármestere 1944. május 9-én elküldte a kereskedelmi és iparkamara részére a lezárt zsidó üzletek jegyzékét. Az üzlethelyiség kiutalásánál előnyt élveztek azok, akiknek volt iparengedélyük, de nem volt műhelyük, akik harctéri szolgálton voltak, valamint a nagycsaládosok. 1944. június 15-én egy tábori postai levelezőlapon Kecskés József honvéd írt a polgármesternek, és kérte, hogy ha Grünfeld Gyula házát kisajátítják, azt kiigényli, mert ott bérlí a műhelyét.²³⁸ A Kecskemét és Vidéke Ipartestület kérésére, a város „zavartalan működésének” érdekében, több zsidóktól lefoglalt műhelyt is tovább üzemeltettek oly módon, hogy azokba a polgármester vállalatvezetőket rendelt ki havi fizetésért. Például a Kéttemplomközben lévő műszerészüzem élére, amelynek tulajdonosa a zsidó Hajdú Imre volt, a korábbi műszerészsegédet nevezték ki vállalatvezetőnek havi 500 pengős fizetéssel 1944. július 29-én. Az ipartestület a lakosság érdekében fontosnak tartotta a műhely további működtetését, mert egyedül itt javították az írógépeket és a töltőtollakat. Ezt a *Budapesti Közlöny* augusztus 27-i számában hirdették ki.²³⁹ Az ipartestület azt is kérte a polgármestertől, hogy a Klein Miksa-féle villanyszerelő ipari üzembe is rendeljen ki vállalatvezetőt, mert ez a város egyetlen mágnesező és tekercselő üzeme. Az üzemben öt segéd és egy tanonc dolgozott. A polgármester a segédek egyikét nevezte ki vállalatvezetőnek 600 pengő havi fizetéssel.

Egy tipikus esetet mutatok be a továbbiakban. 1943. november 30-án a közellátásügyi miniszter jelentést kért a kecskeméti polgármestertől arra vonatkozóan, hogy milyen intézkedések történtek Schilinger Dezső, özv. Kocsis (Kohn) Károlyné és Gichner Jenő textilkereskedők árukészleteinek igénybevételére. A polgármester december 3-i dátummal készítette el a jelentését,

²³⁷ *Kecskeméti Lapok*, 1944. május 14. A május 28-i számban arról tájékoztatták az olvasókat, hogy a háború idejére a lap szünetelteti a megjelenést. A lap következő száma 1944. december 27-én jelent meg.

²³⁸ MNL BKML IV. 1928/a. (5. d. 26. cs.)

²³⁹ MNL BKML IV. 1910/c. 14695/1944.

amelyben leírta, hogy az említett üzletek a város főterén, a Kecskeméti Református Egyház tulajdonában lévő Szabadság téri bérházban voltak.²⁴⁰ A bérleti idő lejártát követően a háztulajdonos nem hosszabbította meg a szerződéseket, így mindhárom kereskedőnek új üzlethelyiséget kellett keresni, de az üzlet áthelyezéséhez az illetékes hatóság előzetes hozzájárulására lett volna szükség. Mindhárom kereskedő elkezdte a tevékenységet az új telephelyen anélkül, hogy a hatóság engedélyét megszerezték volna, ezért eljárást indítottak ellenük. A három kereskedő árukészletét lefoglalta, majd igénybe vette a város, erről 1944. május 4-én küldték ki az értesítést. A polgármester augusztus 12-ére ötfős bizottságot hívott össze ezen üzletek (László Divatház és a Gichner Áruház) árukészletének a felosztására. A tanfelügyelő hivatal egy tanítót, a pénzügyigazgatóság egy pénzügyi segéd tisztet, a járásbíróság egy telekkönyvvezetőt, a polgármester egy tanácsnokot delegált²⁴¹ „az árukészleteknek az állami és városi tisztviselők, illetve beszerzési csoportok közötti felosztást intéző ötös bizottságba.” Ezt követően többször, augusztus 24-én és szeptember 22-én is sürgették dr. Prém István ügyvédet, aki a javakra felügyelt, hogy „szíveskedjék a raktárkészlet átadását minél előbb lehetővé tenni. Az elosztási terv már elkészült, a bizottság meg akarja kezdeni a munkáját.”²⁴² Tehát a város egyes hivatalai által delegált tisztviselők osztották szét a legelőkelőbb ruházati áruház árukészletét a közalkalmazottak között. Később, a háború után, 1945. május 24-én Gazdik Józsefné kérte a polgármestertől a László Divatházban lévő négy méter hosszú pult és egy faállvány kiutalását, amelyeket a Széchenyi tér 27. szám alatti üzletébe igényelt. A helyi izraelita hitközség is hozzájárult az ingóságok kiutalásához.²⁴³

A Nyilaskeresztes Párt kecskeméti csoportjának szervezési osztályvezetője, Hencz János 1944. június 12-én felháborodott hangú levélben hívta fel a polgármester figyelmét a zsidókra vonatkozóan a „Kecskeméten uralkodó kivételes állapotokra”. Levelében kiemelten foglalkozott azzal, hogy a Schiffer-cipőgyár csak 60%-os kapacitással dolgozik háborús időszakban, és hogy a

²⁴⁰ A ferences templom oldalában lévő üzletek nagy részét is zsidó bérlők üzemeltették. „A házfőnök atyát is megtámadták az egyháztanácsban, mert még nem mondott fel minden zsidó üzletbérlőnek. Házfőnök azzal védekezett, ezeknek tízéves szerződésük van, és a templom céljaira igen szép összeggel járulnak évenként, – nem hajlandó felmondani, míg csak határozott kormányrendelet el nem veszi tőlük az üzleteket” – olvashatjuk a ferences rendház Historia Domusának 1944. áprilisi bejegyzésében. Szabó 2004: 146.

²⁴¹ Az ötödik személyre vonatkozóan nincsenek adatok.

²⁴² MNL BKML IV. 1910/c. 4808, 1035, 12940, 17034/1944.

²⁴³ MNL BKML IV. 1910/c. 7002/1945.

korábban foglalkoztatott 350 fő helyett csak 130-an dolgoznak benne. Nem érti, hogy a zsidó gyárvezető miért nem fokozza minden erejével a termelést, és azt sem, hogy miért nem nevez ki a polgármester a gyár élére megbízhatóbb vállalatvezetőt. Meg is nevezte Kőnig Ferencet, mert szerinte ő lenne a legalkalmasabb vállalatvezetőnek, ugyanis ő a lábbeli készítőik szakosztályának a vezetője.²⁴⁴ Ez a személyi javaslat azért érdekes, mert hat hónappal később, 1944. december 18-án a Magyar Kommunista Párt a megalakuló Nemzeti Bizottságba delegált két tagja közül az egyik ugyanez a Kőnig (Koltai) Ferenc volt.²⁴⁵ Tehát Kőnig Ferenc a nyilasok számára is, majd pár hónappal később a kommunisták számára is megbízható és magasabb pozíciók betöltésére is alkalmas személynek számított. Hencz János levelében kitért arra is, hogy a munkakönyvet kiváltó zsidók valójában ki akarják vonni magukat a munkavégzési kötelezettség alól. Szerinte az lenne a legjobb megoldás, ha kivinnék őket kapálni, és betelepítenék őket a vasút mellé, hogy a bombázáskor majd őket találják el.²⁴⁶

A Kecskeméti Orvosi Kamara válaszmánya is levélben kereste meg a polgármestert június 13-án azzal kapcsolatban, hogy a gettósítással 21 zsidó orvos lakása és rendelője maradt üresen. Azt írták, hogy a városban sok olyan orvos van, akiknek nincs lakása, rendelője, ezért azt javasolták, hogy a *„Kecskeméten felszabadult zsidó orvosi lakásokat, rendelőket és felszereléseket elsősorban orvosok részére fenntartani és biztosítani méltóztassék s csak ilyen irányú szükséglet teljes kielégítése után kerülhessenek e lakások vagy rendelők egyéb célból igénybevétele.”*²⁴⁷ Azt is javasolták, hogy a zsidó orvosok rendelőinek felszerelését ideiglenes használatra vagy térítés ellenében utalják ki az eszközhiánnyal küzdő orvosoknak.

A zsidók által lakott lakások 1944-es összeírása szerint Kecskeméten 335 lakást birtokoltak vagy béreltek zsidók, összesen 831 szobával.²⁴⁸ Egy másik – korábban már említett – kimutatás szerint 1337 szoba volt a tulajdonukban, és ebből igénybe vehetőnek ítélték 288 lakást 643 szobával. A lakások felében, 167-ben éltek tulajdonosként, a másik felét bérelték. Általában a nagyobb lakások voltak saját tulajdonban. Tehát a zsidó lakások pontos számát

²⁴⁴ MNL BKML IV. 1910/c. 18346/1944.

²⁴⁵ Iványosi-Szabó 1975: 58–59.

²⁴⁶ Hencz Jánost 1945-ben népbíróság elé állították, ahol azzal védekezett, hogy 1941-ben kizárták a pártból, mert baloldali egyéneket szervezett be a Nyilaskeresztes Pártba. Több helyi kommunista és parasztpárti vezetőt, népbírárt is azzal vádolt, hogy korábban ők is nyilasok voltak. MNL BKML XXV. 18. 436/1945. Hencz János ügye.

²⁴⁷ MNL BKML IV. 1910/c. 18716/1944.

²⁴⁸ MNL BKML IV. 1928/a. 6. csomó. Jegyzék a zsidó lakásokról, 1944. május 3.

egyelőre nem tudjuk meghatározni, mindenesetre kijelenthetjük, hogy hozzávetőlegesen 300 lakásról lehetett szó. Kecskemét belterületén 1930-ban 4887 lakóház volt.²⁴⁹ Összességében megállapíthatjuk, hogy míg a zsidók aránya a belterületen 4,4% volt, addig a belterületi lakásállomány valamivel nagyobb részét, 6,85%-át használták.

13. kép. A 7. „Zrínyi Miklós” Honvéd Gyalogezred zászlóavatási ünnepsége
Kecskemét főterén 1939. november 26-án²⁵⁰

A zsidók házait, lakásait a háborús viszonyoknak megfelelően elsősorban a német és a magyar katonák számára biztosították. A belügyminiszter 1944 májusában két levelet is küldött a polgármesternek, amelyekben jelezte, hogy a honvédtiszteknek, tiszthelyetteseknek és a csendőröknek, rendőröknek gyakran nincs megfelelő lakásuk, ezért kéri, hogy juttassanak ilyeneket a számukra. A levél hátoldalára a következőt írták fel: „*Miután a zsidó lakások hasznosításával kapcsolatban a honvédség tisztjei és tiszthelyettesei részére a m. kir. honv. állomásparancsnokság által kívánt mértékben megfelelő lakások biztosítottak, külön intézkedésre szükség nincs.*”²⁵¹ Tehát sikerült kielégíteni a tisztek és tiszthelyettesek egy részének lakásigényét. A polgármester a honvédség állomásparancsnokának írt levelében megjegyezte, hogy a honvédség tisztikarának

²⁴⁹ Thirring 1935: 56.

²⁵⁰ KJM fotógyűjteménye 824.

²⁵¹ MNL BKML IV. 1910/c. 13332/1944.

26, a tiszthelyetteseknek 113 lakást biztosítottak Kecskeméten.²⁵² A zsidó lakások jegyzékének megjegyzés rováta alapján a német katonaság is legalább hét zsidó házat vett igénybe,²⁵³ így együttesen a magyar és a német katonaság a rendelkezésre álló lakások felét kiigényelte és elfoglalta.²⁵⁴

A zsidók ingatlanaiért a város civil lakói is versengtek. Így fordulhatott elő több esetben is, hogy ugyanazokat a lakásokat egyszerre több személynek is kiutalták. Ebben az ügyben írt levelet dr. Horváth Ödön főispán a polgármesteri hivatal zsidó ügyeket intéző tisztviselőjének. Ebben kifejtette: „*az nem állapot, hogy két személynek is kiutalják ugyanazt a lakást, és a lakáshivatal felületessége és tologató magatartása miatt ilyen esetek álljanak elő. A jövőre nézve ennek gyökeresen elejét kívánom venni.*”²⁵⁵ Több feljegyzés, dokumentum is található a levéltári anyagok között, amelyekben a helyi lakosok a lakások kiigénylését kérik, és arról panaszkodnak, hogy a nekik kiutalt lakásokat már másoknak is kiutalták. A Kaszap utcában két lakást is duplán utaltak ki: a 4. és a 15. szám alattiakat. A levéltárban található olyan „fecnik” is, amelyeken lakásigényléssel kapcsolatos feljegyzések olvashatók. Például „*Diószeghy Jenő kéri a Klapka u. 31. sz. házban (Lebovits S.) lévő lakást.*”²⁵⁶ A ház zsidó tulajdonosa Lebovits Sándor, az Első Kecskeméti Konzervgyár igazgatója volt.²⁵⁷

Mint országos viszonylatban, úgy Kecskeméten is igen alacsony volt a zsidó birtokosok száma. Az 1939-es legnagyobb zsidó adófizetők 88 fős listáján mindössze két földbirtokos szerepel, viszont ők igen jelentős birtokokkal rendelkeztek.²⁵⁸ Ugyanakkor többen is voltak olyanok, akik egyéb kereső

²⁵² MNL BKML IV. 1910/c. 16640/1944.

²⁵³ Kádár Gábor megjegyezte, hogy az ország számos pontján előfordult, hogy a német katonaság a szállásigényét és egyéb anyagi szükségleteit a zsidók javaiból elégítette ki. Megállapította, hogy Kecskeméten a zsidók lakásait részben polgármesteri engedéllyel, részben önhatalmúlag foglalták el a német megszállók. Kádár 2004: 214.

²⁵⁴ MNL BKML IV. 1928/a. 6. csomó. Jegyzék a zsidó lakásokról.

²⁵⁵ MNL BKML IV. 1910/c. 14695/1944.

²⁵⁶ MNL BKML IV. 1910/c. 16640/1944.

²⁵⁷ Lebovits Sándor az 1939-es legtöbb adót fizető 88 zsidót tartalmazó listán a 22. helyet foglalta el.

²⁵⁸ Az egyik Spitzer Bernát, aki 191 kataszteri holdon gazdálkodott, és a földkataszteri tiszta jövedelme 1073 korona volt, a másik Fürst Jenő, aki 194 kataszteri holdat művelt, amelyből 34 kataszteri hold szőlő volt, így a földkataszteri jövedelme is magasabb volt, 1278 korona, de érdekes módon mégis kevesebb földadót fizetett. Ennek ellenére a 88 legtöbb adót fizetők listáján Fürst Jenő csak a 74. volt, míg Spitzer Bernát a 25., mert ő jóval több házadót fizetett. Emellett Spitzer Bernát a Kecskeméti Magyar Bank Rt. Igazgatóságának is tagja volt. MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45. II. kimutatás, zsidó legtöbb adót fizetők, 1939. július 25.

tevékenységet űztek, például orvosok, ügyvédek voltak, emellett földbirtokkal is rendelkeztek.²⁵⁹ A zsidók birtokait több jogszabály alapján igyekeztek elvenni, de a folyamat elég lassan haladt. Az 1939. évi IV. törvénycikk (a második zsidótörvény) 16. §-a tette lehetővé a zsidók birtokainak kisajátítását. A polgármester 1939 szeptemberében elrendelte a zsidó birtokosok, illetve a mezőgazdasági földtulajdonnal rendelkező gazdasági társaságok földbirtokainak bejelentési kötelezettségét a városházán. Ekkor 89 zsidó birtokos tett eleget a bejelentési kötelezettségnek, akik tulajdonában összesen 1600 kataszteri hold föld volt.²⁶⁰ A bejelentett birtokokra 1700 igénylő jelentkezett, tehát kevesebb, mint egy kataszteri hold jutott volna átlagosan egy-egy igénylőnek. Az igénylések már 1939-ben elkezdődtek, de a földbirtokok kiosztása nagyon lassan haladt, az első igénylők csak 1943 őszén kapták meg a kért birtokokat.²⁶¹

A zsidók termőföldjeinek elvételére 1942-ben és 1943-ban is újabb és újabb jogszabályok jelentek meg.²⁶² Az 1942. évi XV. tc. alapján a zsidóknak kötelező volt átengedniük az összes mezőgazdasági ingatlanaikat.²⁶³ A Földművelésügyi Minisztérium miniszteri tanácsosa 1944. január 26-án kelt levelében sorolta fel azon nagyobb földterületeket (összesen 1067 kataszteri holdat), amelyeket a 234.761/1943. számú véghatározattal birtokba vettek. A dokumentum azt is jelzi, hogy a korábban három külön véghatározattal elvett földet az Országos Vitézi Széknek adták át.²⁶⁴ A megyei vitézi szék székkapitánya jelezte a polgármesternek május 30-án, hogy dr. Lengyel Bertalan Daróczi közön lévő 16 600 négyszögöles birtokát épületekkel együtt a Földművelésügyi Minisztérium 126.000/1944. rendelete alapján birtokba veszi, és átadja a városi szegénygondozó hivatal igazgatójának, aki vitézi címmel rendelkezik.²⁶⁵

²⁵⁹ Szilágyi 2011: 155.

²⁶⁰ Nagy 2005: 52–53.

²⁶¹ Nagy 2005: 53–56.

²⁶² Pl.: 1942: XV. tc., 1750/1942 M. E. rendelet, 3600/1943. M. E. rendelet, 4.250/1943. M. E. rendelet.

²⁶³ Egy 1943. október 27-én készített lista alapján 35 zsidó birtok esett Kecskeméten a törvény hatálya alá, összesen 1387 kataszteri hold. MNL BKML IV. 1910/c. 954/1944.

²⁶⁴ MNL BKML IV. 1910/c. 954/1944. Márai Sándor 1945-ös naplójában megjegyezte: „A gyakorlatban így alakult a vitézi cím árfolyama; s ez volt az egyetlen szelekciós kísérlet az elmúlt huszonöt évben, s végül belefutott az egész a vitézi telkek, a rabolt és egymás között osztogatott zsidó földek botrányába.” Márai 2006: 249.

²⁶⁵ A zsidóktól elvett földekből a kormány 20 ezer holdat adott az Országos Nép- és Családvédelmi Alapnak (ONCSA) és 130 ezer holdat a Vitézi Széknek. Tehát az elvett földek kisebb részét szociális célra, a nagyobbikat a politikai bázis megerősítésére fordították. Kádár–Vági 2001: 24.

1944 májusában az Országos Földhitelintézet kimutatást kért a polgármesteri hivataltól a 20 kataszteri hold szőlőnél és 100 kataszteri hold szántónál nagyobb zsidó birtokokról. Az elküldött listán nyolc zsidó birtokost soroltak fel.²⁶⁶ 1944 januárjában az államosított birtokok hasznosítására ismét igyekeztek összegyűjteni a földigénylőket, ezt ki is hirdették a *Kecskeméti Közlönyben*. A Földművelésügyi Minisztériumból küldtek Kecskemétre a földigénylők összeírásához 46 ívet, amelyeken a jelentkezőket kellett rögzíteni. A katonai szolgálatot teljesítőket, a vitézségi éremmel kitüntetetteket és a hősi halált haltak fiúleszármazottait hivatalból is fel kellett venni az ívekre, akkor is, ha nem jelentkeztek. A polgármester már február 15-én levelet írt a földművelésügyi miniszterhez, amelyben kérte, hogy szíveskedjék „*az igénylők összeírására szolgáló összeírási ívből még 100 db-ot soron kívül rendelkezésemre bocsátani, mivel a felhasználásra kijelölt zsidóbirtokokra az igénylők olyan tömegben jelentkeznek, hogy a leküldött 46 ívnek a fele már az első 3 napi összeírás alatt megtelt.*” Ezek alapján kijelenthetjük, hogy az érdeklődés a lakosság részéről igen élénk lehetett a zsidótörvények hatálya alá esők birtokai iránt. Ennek az volt az oka, hogy a városban jelentős tömegeknek nem volt földbirtokuk, vagy csak néhány hold, így már korábban, a város által kikapcellázott földekért is nagy volt a túljelentkezés.

Az öt holdon aluli zsidó birtokokat az épületekkel, az eszközökkel és az állatállománnyal együtt nyilvános pályázatok útján igyekeztek értékesíteni még 1943 végén. A pályázatnál a felajánlott vételár nagysága mellett figyelembe vették az „*egyéb pozitív tényezőket*” is. Az árajánlatot a háborús viszonyok miatt búzakilogrammban kellett megadni. A pályázati dokumentumoknak tartalmaznia kellett a személyes adatokat, a pontosan megnevezett ingatlant, az igénylő vagyoni helyzetét, és csatolni kellett hozzá az egyéb pozitív tényezőket igazoló okiratokat is.²⁶⁷

Még 1944 februárjában is vettek el nagyobb birtokokat az összes tartozékaival együtt, például dr. Aszódi Gézától 46 kataszteri holdat, Gerő Miksától 32 kataszteri holdat. Ezen rendelkezések alól úgy próbáltak meg kibújni, hogy még a véghatározatok kiküldése előtt, 1939 utolsó hónapjaiban eladták földjeiket. Több jegyzőkönyv is van, amelyek szerint 12 zsidó személy adta el ebben az időben 2-16 kataszteri holdas birtokát. Például Fekete Mihály eladta a két kataszteri hold szőlőjét a rajta lévő lakással együtt

²⁶⁶ A listán a következő személyek szerepeltek a földterület méretének a megjelölésével: Fleischmann Oszkárné 207 kataszteri hold, Fürst Jenő 194 kataszteri hold, Spitzer Bernát 190 kataszteri hold, Popper Elemérné 99 kataszteri hold, Kecskeméti Mihály, dr. Fritz Imre és társai, Deutsch örökösök és özv. dr. Löwi Ödönné 46 kataszteri hold. MNL BKML IV. 1910/c. 13052/1944.

²⁶⁷ MNL BKML IV. 1910/c. 954/1944.

vitéz Szécsi János asztalosnak 1943. december 10-én. Dr. Moskovits Lajos, aki 1939-ben Kecskeméten a legtöbb adót fizető zsidó volt, szintén eladta a feleségével közös tulajdonban lévő, Talfája 75/b alatti 32 kataszteri holdas ingatlanát.²⁶⁸ Ezt a földet 1939-ben, az adásvételt követően 25-30 igénylő szerette volna megszerezni.²⁶⁹

3. A zsidó ingóságok igénylése a szovjet megszállásig

A zsidó ingatlanok igénylésével párhuzamosan megindult az ingóságok lefoglalása és összegyűjtése is. A zsidók ingóságait napszámosok leltározták és szállították július, augusztus és szeptember hónapokban. Naponta 20-30 fő végezte ezt a munkát.²⁷⁰ Elsősorban a bombakárosultak, az erdélyi menekültek, a csendőrség és a honvédség igényelt bútorokat, ágyneműt és evőeszközöket. Az egyik legkorábbi igénylés a honvédségtől érkezett. 1944. június 1-jén a Magyar Királyi Szegedi V. Honvéd Hadtest Parancsnokságától érkezett levél a polgármesternek, amelyben egy rendeletre hivatkozva azt írták, hogy a zsidók tulajdonát képező kerékpárokat a hozzá tartozó felszerelésekkel együtt a honvédségnek kell átadni. A kerékpárokról a kimutatást tíz napon belül kellett benyújtani. Július 7-én a város polgármestere jelentette, hogy a kerékpárokat a rendőrség már korábban összeszedte, és egy részét már átadta a honvédségnek.²⁷¹

A kisajátított ingatlanokat és ingóságokat Kecskeméten a pénzügyigazgatóság kezelte, e szerv igazgatója 1944-ben dr. Halmi Lajos volt, akit 1945-ben népbíróság elé állítottak háborús és népellenes bűnök vádjával. A periratokból sok részlet derült ki arra vonatkozóan, hogy miként kezelték a zsidóktól elvett javakat. A vádirathoz Halmi észrevételeket fűzött. Leírta, hogy a zsidó vagyonból sokan igényeltek javakat, de csak kevesen kaptak. Csak azoknak juttatott ingóságokat, akik írásbeli kérelmük alapján a törvényes rendelkezéseknek megfelelően igényjogosultak voltak. Például a kibombázottak voltak igényjogosultak, de nekik is csak a legszükségesebbeket utalták ki. Halmi kijelentette: *„sok-sok úriembernek és asszonynak is a szemébe mondtam, hogy nem érzik, hogy átok van ezeken az elrablott holmikon.”* Halmi a zsidó vagyon kezelését önállóan irányította, őt senki nem ellenőrizte. *„Az egész zsidó vagyonról én külön egyéni könyvelést vezettem, általam a menekülés alkalmával a kormány által elrendelt és nemzeti vagyonnak minősített zsidó vagyon és ér-*

²⁶⁸ MNL BKML IV. 1910/c. 954/1944.

²⁶⁹ MNL BKML IV. 1926. 1041/1939.

²⁷⁰ MNL BKML IV. 1910/c. 16640/1944.

²⁷¹ MNL BKML IV. 1910/c. 17738/1944.

téktárgyakat csomagoltatva beszállítottam a Budapesti Pénzügyigazgatóságra. A zsidó vagyon összegyűjtése során az volt az eljárás, hogy az elhagyott zsidó lakásokban és a gettóban talált pénzeket és értékpapírokat hozzám, míg az ingóságokat és egyéb értékeket a Csányi [valójában Csáky – R. R.] utcában lévő raktárba vitték, amelyet ott Palásthy János irodafőtiszt vett át, aki a raktárat kezelte. A hozzá beszállított pénzeket és értékpapírokat nyugta ellenében vette át, majd a Postatakarék Pénztárnál befizette és könyvelte.”

A periratból az is kiderült, hogy az egyik zsidó ingóságokat raktározó házból, a Schönberger-félebből,²⁷² amelyet a németek elfoglaltak, a távozásuk során az összes bútort és ingóságot teherautóra rakták, és mint tulajdonukat elvitték. Halmi kijelentette, hogy a németek engedéllyel laktak ott, és elvihették az ott lévő ingóságokat, ezt nem jelentette senkinek, és nem is vezettek könyvelést arról, amit a németek elvittek. Tehát már a németek megkezdtek a raktárakban összegyűjtött zsidó ingóságok elszállítását a városból.

1944. szeptember végén a pénzügyigazgatóság előtt dr. Zöldy Márton²⁷³ csendőr százados német SS-ruhában jelent meg, és három bőröndben pénzeket, értékpapírokat, ezüstöt és ékszereket adott át. Erről nem volt jegyzéke. Halmi arra kérte Zöldyt, hogy vigye a Csáky utcában lévő raktárba, ott majd a bizottság átveszi a bőröndöket. Erre Zöldy kijelentette, hogy neki nem kell elismervény, ő sem adott, neki elhiszik, és ő is elhiszi, hogy a dolgok illetékes helyre kerülnek. A három bőrönd tartalma hozzávetőlegesen 400 000 pengőért ért. Halmi ezek után sem vette át a bőröndöket, hanem Palásthy főtiszttel és még egy emberrel együtt elmentek Zöldyvel a Csáky utcában lévő raktárba, és ott vették át. Az értékeket tehát a jogszabályoknak megfelelően minden esetben bizottság vette át, leltározta, és biztonságba helyezte annak tartalmát.

Halmi tevékenységét a tanúvallomások is korrektnek írták le. Dr. Laczi József helyettes pénzügyigazgató Halmi népbírói tárgyalásán kifejtette, hogy a vádlott nem politizált, nem tudja, milyen pártállású. A zsidó vagyont a „legkorrektebbül intézte és intézette, és minden tekintetben kifogástalanul járt el.” A tanú szerint a zsidó vagyon ügyeit azért intézte Halmi maga, nehogy valami visszaélés legyen, a kormánybiztosság is mindent rendben talált. Egyéni leg senki nem vehetett át zsidó javakat, mindig csak a bizottság.

²⁷² Dr. Schönberger Dezső kereskedő volt a Magyarországi Zsidók Központi Tanácsának helyi megbízottja, a Fecske utca 8. alatti házában volt a zsidó ingóságok egyik közös raktára. Rigó 2008: 49.

²⁷³ Dr. Zöldy Márton csendőr százados egyik vezetőként részt vett az 1942-es újvidéki razziában. Az 1943-as felelősségre vonás elől társaival Németországba menekült, a német megszállást követően tért vissza Magyarországra a németekkel. A háború után kiadták Jugoszláviának, ahol a népbíróság halálra ítélte, és kivégezték.

Dr. Pokornyi Elek pénzügyi titkár azt vallotta, hogy zsidó ügyekben ő volt az előadó. Mindig szabályosan jártak el. Az ingóságok igénylésével kapcsolatban Halmi a *„legszigorúbban járt el, az igénylő jogosultságát alapos vizsgálat alá vette.”* A katonai kiutalásokról egy bizottság döntött, Halmi egy személyben egyetlen esetben sem. A németeknek szükséges ingóságokat egy német szállásmester igényelte, és a bizottság utalta ki. Elutasító határozatokat is hoztak, amiért a németek dühösek, erőszakosak voltak. A vádlott elmagyarázta nekik, hogy kérelmüket nem lehet teljesíteni, az erőszakoskodásukra feljelentéssel fenyegette meg őket. Dr. Farkas ügyvéd is erőszakoskodott Halminál, de ő a törvényekre hivatkozva nem teljesítette kéréseit. Halmi mellett zsidó tanúk is kiálltak, így végül a népbíróság minden vádpont alól felmentette, és szabadlábra helyezte.²⁷⁴

Halmi Lajos a pénzügyigazgatóság kecskeméti kirendeltségének vezetőjeként 1944. augusztus 11-én levélben jelezte a polgármesternek, hogy a zsidóktól elvitt ingóságok elhelyezésére kevés lesz a Kecskeméti családtól lefoglalt Csáky utca 7. szám alatti ház, mert ott csak négy szoba van. Újabb épületeket kell kijelölni a raktár céljára, mert Kecskemétre szállítják be raktározásra a pénzügyigazgatósághoz tartozó környező településekről is az ingóságokat. A polgármester ezt követően augusztus 14-én írt a Magyar Királyi Honvédség Állomásparancsnokának, kérve, hogy az Erzsébet laktanya fedeles lovardáját adják át a zsidó ingóságok raktározására, mert itt az őrzést is jól meg lehetne oldani. Azzal indokolta kérését, hogy a volt zsidó lakásokat igyekezett elsősorban raktár céljára kijelölni, de *„a felszabaduló zsidólakásokra olyan nagy számú igénylés érkezett be, különösen a m. kir. honvédséghez tartozók részéről, hogy a kérdés ily megoldása nem látszott célszerűnek, másképpen kell lehetőséget nyújtanom a zsidóingóságok raktározására.”* 1944. szeptember 29-én az állomásparancsnok bejelentette, hogy nem tudja átadni a lovarda épületét.

A polgármester levele egyetlen csoportot emel ki a zsidó javak igénylői közül, a honvédséghez tartozókat. Véleményem szerint érdemes lenne országosan is megvizsgálni, hogy a katonatiszti réteg milyen mértékben részesült a zsidó lakásokból és ingóságokból, mert sokak körében az így megkapott javak megtartása is nagy szerepet játszhatott a németek melletti végsőkig való kitarásban.

A zsidóktól elvett ingatlanok és ingóságok haszonélvezői között a társadalom minden rétegét megtaláljuk. A javak ilyen módon történt újraelosztásának morális árát Bibó István 1948-ban a következőképpen összegezte:

²⁷⁴ MNL BKML XXV. 18. 98/1945. Dr. Halmi Lajos ügye.

„A zsidótörvények [...] ugyanis széles középosztályi, kispolgári és kispolgárosodó rétegek számára azt a lehetőséget jelentették, hogy személyes erőfeszítés nélkül, az állam jóvoltából, mások kialakult egzisztenciájának a rovására maguknak új, sokkal előnyösebb egzisztenciákat alapíthattak, anélkül, hogy mindennek valami igazi és átfogó társadalmi cél valami komolyabb igazolást adott volna. Hiába jelentkezett az egész akció a szociális igazságtételnek, a javak egyenletesebb elosztásának a jegyében, valójában semmi ilyen nem nöhetett ki belőle, mert hiszen az egésznek az volt a lényege, hogy igazi társadalmi reformra ne kerüljön sor. [...] Ettől kezdve szokták meg a magyar társadalom széles rétegei azt, hogy nemcsak munkával és vállalkozással lehet egzisztenciát alapítani, hanem úgy is, hogy valaki másnak a már kialakított egzisztenciáját kinézi magának, s aztán az illetőt feljeleníti, nagyszülőit kikutatja, állásából kidobhatja, üzletét kiigényli, őt magát esetleg internáltatja, egzisztenciáját pedig birtokba veszi.”²⁷⁵

Összességében megállapíthatjuk, annak ellenére, hogy Kecskeméten nem volt jelentős mértékű zsidóellenesség, a zsidó javak iránt mégis komoly érdeklődés mutatkozott. Ennek oka az lehetett, hogy jelentős társadalmi csoportok éltek nehéz anyagi körülmények között, és a már évek óta tartó háborús nehézségek is egyre inkább éreztették a hatásukat. A zsidók gettóba kényszerítése után a folyamat felgyorsult, az üresen maradó ingatlanokra és az ingóságokra mind többen vetettek szemet. Az igénylésekbe az értelmiségiek, a jobb módú orvosok, ügyvédek is bekapcsolódtak a „könnyű préda” reményében. A zsidó javak szétosztása szélesítette a németekkel kollaboráló kormány társadalmi támogatottságát, növelte annak legitimációját, valamint a német megszállás elfogadottságát is. Kecskeméten is úgy hajtották végre a zsidó javak megszerzését és szétosztását, mint az ország többi részében. Ebben az időszakban működött még az államapparátus, a rendfenntartó szervek a helyükön voltak, ezért a javak lefoglalása, szétosztása az adott jogi keretek között történt. A javakból elsősorban a katonaság részesült, és a valóban rászoruló, elesett társadalmi csoportok, a háború legnagyobb vesztesei: a hadiárvak, hadiözvegyek, hadirokkantak, kibombázottak, menekültek, a legszegényebbek.²⁷⁶

²⁷⁵ Bibó 1994: 19. Márai Sándor is hasonlóan vélekedett erről az időszakról: „Lelkiismeretük, ha van, súg nekik valamit, hogy az egész magyar társadalom felelős mindeztért, ami történt, s nemcsak a kortársi bírók, hanem a történelem előtt is felelős. S legtöbbje még mindig nem tud belenyugodni, hogy a nagy konjunktúrának vége; hogy holnap, ha túlélük, megint személy szerint, tehetséggel, szorgalommal és versenyképes minőséggel kell bebizonyítani az élethez való jogukat; nem pedig egyszerűen azzal, hogy »keresztények«...” Márai 2006: 34.

²⁷⁶ Végső–Simko: 2007: 191.

III. A város szovjet megszállása és következményei

1. A front átvonulása Kecskeméten

Horthy sikertelen kiugrási kísérletét követően – hathatós német támogatással – Szálasiék az ország Vörös Hadsereg által meg nem szállt részében átvették a hatalmat. *„Sehol, egyetlen városban vagy községben sem akadt senki, aki vagy egyénileg, vagy másokkal összefogva fellépett volna a Szálasi-féle hatalomátvétel ellen”* – jegyezte meg Gosztonyi Péter.²⁷⁷ Majd megállapította, hogy *„a Szálasi-féle hatalomátvételtől tulajdonképpen csak a német hadvezetés húzott hasznot. A Duna-medencei arcvonal nem omlott össze, a magyar honvédség nem szaladt szét, sőt, ahogy erejéből telt, tartotta a frontot, akarva-akaratlanul öt hónappal meghosszabbítva ezzel a háborút Magyarország földjén.”*²⁷⁸

1944 októberétől Magyarország a második világháború egyik legfontosabb hadszínterévé vált. A németek egyre jelentősebb erőket vetettek be a magyar nyersanyagok, főleg az egyre szűkösebbé váló olaj biztosítására. Sztálin is szeretne volna minél hamarabb elfoglalni Magyarországot, hogy az október 9–13. közötti moszkvai tárgyaláson Churchillle kötött „cédulás megállapodás” Magyarországra vonatkozó szovjet és nyugati befolyás 50-50 százalékos mértékét katonai erővel módosítani tudja. Ráadásul a brit miniszterelnök a balkáni partraszállás tervével is előhozakodott, ami Sztálint nyugtalanította, ezért sürgette Budapest mihamarabbi elfoglalását. Mindezek következtében október második felében a Duna–Tisza közén egyre intenzívebb harcok bontakoztak ki. Október 22-én a 2. Ukrán Front Malinovszkij vezetésével elfoglalta Kiskunfélegyházát, de az 1. páncélos hadosztály a várost egy nappal később visszavette, a sikeres akcióhoz balról a huszárhadosztály is csatlakozott. Október 25–26-án egy igen heves támadással a szovjetek ismét el-

²⁷⁷ Gosztonyi 1992: 215. Gosztonyi Péter könyvében a kiugrási kísérlettel és sikertelenségének okaival részletesen foglalkozik. Gosztonyi 1992: 179–215.

²⁷⁸ Gosztonyi 1992: 216.

foglalták Kiskunfélegyházát, de a 2. huszárezrednek sikerült megállítania ezt a támadást is.²⁷⁹ Ezeket magyar részről viszonylag jelentős sikerekként könyvelték el. Október 28-án Sztálin megparancsolta Malinovszkijnak, hogy 24 órán belül induljon meg Budapest felé, és mihamarabb foglalja el.²⁸⁰ A másnap megkezdődő támadásnak a magyar 3. hadsereg nem tudott ellenállni, de Kecskemétnél a 24. német páncélosadosztály bekapcsolódott a harcokba.²⁸¹

1944. szeptember elején Vörös János vezérezredes az ország keleti felét hadművelleti területté minősítette, és elrendelte Erdély, a Tiszántúl és az ország északkeleti részének kiürítését. A kiürítésre kijelölt terület nyugati határa ekkor a Tisza vonala volt. A kiürítés végrehajtására vitéz Szurmay Lajos vezetésével felállították a Kiürítési Kormánybiztosságot.²⁸² Október folyamán Kecskemétet is kiürítették. 1944. október 10-én Olchváry István vezérkari ezredes, főszállásmester elrendelte, hogy a katonaköteles korban lévő férfilakosságot hátra kell irányítani, tízfős osztagokban. Mindenkinek legalább tíz napra elegendő élelmiszert kellett magával vinnie. A csendőrök, a rendőrök és a pénzügyőrök kötelesek voltak a végsőig a helyükön maradni, és csak a harcoló csapatok utóvédjével együtt hagyhatták el a helyüket. A polgári lakosság többi része maga dönthetett arról, hogy maradnak-e, vagy elmenekülnek. A parancs felhívta a figyelmet arra is, hogy a menekülés sok nehézséggel jár. Az állatállományt is hátra kellett hajtani, csak annyi maradhatott, amennyi a lakosság ételmezéséhez szükséges volt. A menthető és fontos javakat is hátra kellett szállítani. A településeken meg kellett szervezni a javak védelmét a fosztogatókkal szemben.²⁸³

1944. október 9-éről 10-ére virradó éjjel egy szovjet katonai alakulat megtámadta Kecskemétet, de ezt visszaverték, a főerők ekkor még Kiskunfélegy-

²⁷⁹ Ungváry 2005/a: 363.

²⁸⁰ A Sztálin és Malinovszkij között október 28-án 22 órakor elhangzott telefonbeszélgetés igen érdekes. Malinovszkij nem akarta a hadsereg megerősítése nélkül megindítani a támadást Budapest elfoglalására, azonban Sztálin határozottan megparancsolta a másnap reggeli támadás megindítását. Ungváry 2005/b: 13–14.

²⁸¹ Ungváry 2005/a: 360–367.

²⁸² Szurmay 1944. szeptember 12-én kiadott utasítása szerint „a kiürítés első ütemében elszállításra kerültek a hatóságok és egyéb szervek intézeteinek, intézményeinek és üzemének berendezései, felszerelési tárgyai és készletei, ha azok a visszamaradó lakosság ellátása szempontjából nélkülözhetők voltak; a nélkülözhető és pótolhatatlan, valamint a bizalmas iratanyag; a hadiüzemek készárukészlete és a folyamatos gyártáshoz nem szükséges félkész gyártmányok, majd azok személyi állománya.” Az azonos helyről származó menekülteket igyekeztek egymáshoz közel elhelyezni. Bukovszky 2007: 38–39.

²⁸³ Bálintné–Szabó: 63–65.

háza környékén harcoltak. A város déli részébe nyomult be a szovjet katonai egység, és egy lőszeres vonat kocsiját robbantották fel, eközben a nyíregyházi huszárok felvették velük a harcot, és kiszorították őket.²⁸⁴ Délután a város rendje helyreállt, de a lövöldözések következtében sokan, főként a város vezető tisztviselői, már ekkor elmenekültek, majd többen néhány nap múlva visszatértek.²⁸⁵ Miután a polgármester, Liszka Béla is visszatért a városba, behívatta azokat a befolyásosabb, jórészt egyházi és közismert baloldali személyeket, akikről tudta, hogy a városban akarnak maradni: Baranyi László plébánost, Sárkány Béla evangélikus lelkészt, Károlyi Bernátot, a ferences rendház főnökét, Kovács Bálint református lelkészt, Tóth László nyomdaigazgatót, Molnár Erik ügyvédet, Sándor József városi ügyészt. Arra kérte őket, hogy ha a vezető köztisztviselőknek ismét el kellene hagyniuk a várost, vegyék át az irányítást, és lépjenek kapcsolatba a szovjetekkel.²⁸⁶

A szovjet hadsereg közeledésének hírére a Duna–Tiszaközi Katonai Közigazgatási és Gazdasági Parancsnokság 1944. október 15-én kiadta Kecskeméten a parancsot, hogy a katonaköteles férfiak részére pihenő és étkeztető állomásokat kell felállítani Pereg, Dunavecse, Solt, Dunapataj, Tass, Peszéradacs, Fülöpszállás, Alsódabas, Örkény, Lajosmizse és Kecskemét településeken.²⁸⁷ Ezeken az állomásokon a helyi hatóságoknak kellett gondoskodniuk a menekültek elhelyezéséről és étkeztetéséről a katonai beszállásokról a törvény alapján. Kecskeméten a polgármester október 19-én újabb hirdetményt jelentetett meg, amelyben igyekezett megnyugtatót a lakosságot, hogy egyelőre nem kell tartani a kiürítéstől. Hangsúlyozta, hogy a katonaköteles férfi-

²⁸⁴ A ferences rendház háztörténete a következőképpen örökítette meg ezeket az eseményeket: „*okt. 10-én hajnalban Lakiteleken át oly hirtelen támadás érte a várost, hogy alig tudtak elmenni. Félnapig tartott a támadás, az előőrsök már elérték a Csongrádi utcát és elfoglalták az állomást, – néhány század huszár verte vissza a támadást, míg a németek hanyatt-homlok menekültek. Az állomás teli volt lőszerszállító vonatokkal, a támadás következtében tűz keletkezett, házfőnök atya, miután meggyöntatta a támadást visszaverő huszárok sebesültjeit, ellátogatott a Jó Pásztor zárdába utánanézni, hogyan vannak, akkor vette észre a tüzet és sikerült azt a növérek és a növendékek segítségével lokalizálni, ellenkező esetben felrobbant volna a fél város. Néhány tank hátrahagyásával az oroszok visszavonultak. A városházáról is mindenki elment, úgy hogy Házfőnök atya volt kénytelen polgárőrséget szervezni és azzal a rendet fenntartani. Öt nap után a Főispán, a polgármester és néhány tisztviselő visszajött.*” Szabó 2004: 147–148.

²⁸⁵ Kovács 2006: 21–22.

²⁸⁶ Kovács 2006: 21. és Rigó 2009: 25.

²⁸⁷ Ezen a napon, október 15-én, vasárnap délben hangzott el Horthy Miklós proklamációja a rádióban, amelyben bejelentette, hogy fegyverszünetet kérünk ellenfeleinktől, és megszüntetjük az ellenségeskedést velük szemben. Horthy 1993: 305–307. és 353–355.

ak és leventék vonuljanak hátra, azok maradhatnak, akikre a termelés folytonosságának a biztosítása érdekében, illetve a közrend fenntartása miatt feltétlenül szükség van. Az állatállományból is csak annyi maradhatott, amennyire a föld megmunkálásához és a lakosság ellátásához feltétlenül szükség volt, a többi a város melletti széktói laposra kellett hajtani, ahonnan a Dunántúlra terelték az állatokat.²⁸⁸

1944 szeptemberétől egyre több menekült érkezett Kecskemétre, akik az előrenyomuló szovjetek elől kerestek menedéket. Az akkori református lelkész, Kovács Bálint elmondta, hogy a református egyház is fogadott menekülteket, akik beszámoltak tapasztalataikról. *„Ezek nem voltak biztatóak. Megjelent Böszörményi Ede szentesi hitoktató és esti beszélgetésben elmondta az első fájdalmas élményeket a rablásokról és a nőkkel tanúsított erőszakos cselekedeteket. [...] A menekülők továbbmentek, de terjesztették a helyiekben is a menekülésre való hajlamot.”*²⁸⁹

A Vörös Hadsereg közeledtével 1944. október 23-án jelent meg Porkoláb vezérkari őrnagynak, a 3. hadsereg főszállásmesterének parancsa Kecskemét teljes kiürítésére,²⁹⁰ amelyet a polgármester másnap hirdetett ki.²⁹¹ Porkoláb parancsában kijelentette, hogy a Magyar Királyi Kormány elrendelte a polgári lakosság teljes kivonását a hadműveletek által veszélyeztetett területeiről. A vonalat Kecskeméttől északra húzták meg, ezért a várost ki kell üríteni. A hátravont lakosságot az állatállománnyal és a legszükségesebb ingóságokkal a Dunántúlra irányították. Ehhez segítségül igénybe vették a rendőrséget, a csendőrséget és a nemzetőrséget, a polgári közigazgatási szerveket és a Nyilas-keresztes Párt szolgálatot végző szerveit is, ők a lakosság kivonása után a harcoló csapatokkal együtt hagyhatták el a várost. Az üzemeket vagy ezek legfontosabb részeit le kellett szerelni és hátravonni, végső esetben meg kellett semmisíteni, vagy igyekeztek hosszabb időre az ellenség számára használhatatlanná tenni azokat. Az anyagkészleteket is hátra kellett szállítani, ha ez nem volt lehetséges, meg kellett semmisíteni. A küzdő csapatok mögötti 10 km-es sávban hajtották végre ezeket a rombolásokat.

A lakosságnak a Kerekegyháza–Kunszentmiklós útvonalon Szalkszentmártonra és Apostagra kellett hátravonulnia, csak a legszükségesebbeket vihették magukkal (élelmiszert, meleg ruhát, takarót, kevés főzőedényt), a szállításra

²⁸⁸ Bálintné–Szabó: 70.

²⁸⁹ Kovács 2006: 20.

²⁹⁰ Bálintné–Szabó: 72.

²⁹¹ Iványosi-Szabó 1975.

minden alkalmas eszközt igyekeztek felhasználni. Az összes állatot el kellett hajtaniuk, és takarmányt is kellett hátra vinniük. A parancsban a kormánybiztos azzal fenyegetőzött, hogy *„az esetleges vonakodókkal szemben karhatalmat leszek kénytelen alkalmazni. A karhatalom utasítva van az esetleges ellenszegülőkkel szembeni legerélyesebb kényszerintézkedés alkalmazására is, egészen a fegyverhasználatig bezárólag.”*²⁹² Imre Gábor a következőképpen emlékszik vissza erre az időszakra: *„a kiűritésre vonatkozó fenyegető hangvételű parancsok falragaszokon sürgették indulásra a tétovázókat. A csendőrség házról-házra járt. Vad rémhíreket terjesztettek a szovjet csapatok kegyetlenkedéseiről. A pánik fokozódott és még azok is, akiknek nem volt félnivalójuk, nekiindultak a teljes bizonytalanságnak. A város fokozatosan elnéptelenedett.”*²⁹³

A Kecskeméti Lapok 1945. január 4-i számában – a Lajosmizséről című írásban – is megemlékeztek a hónapokkal korábbi kiűritésről: *„Egyik nap halljuk Kecskemét kiűritését. [...] Kisírt szemű nők, káromkodó férfiak tűnnek fel a főúton, szurorrral kényszerítették ki őket a városból. Az erőszakosság támogatására működik a náci propaganda. Minden élőlényt ki kell vonni a városból, mert a németek most vetik be a csodafegyvereket, ami olvaszt is, fagyaszt is... Nem is hagytak Kecskeméten semmit. De nemcsak az élőlényeket feltették a csodafegyverektől, hanem az értékesebb élettelen holmit is. Feltörték az üzleteket, házakat és zsúfolt teherautók száguldottak – Németország felé.”*

A közeledő szovjet csapatok elől a csendőrök és a rendőrök október 31-ére teljes számban elvonultak. Az idős emberek a ferences rendház pincéjében húzták meg magukat. Itt volt Vörös János is, a későbbi honvédelmi miniszter.²⁹⁴

²⁹² Bálintné-Szabó: 76.

²⁹³ Imre Gábor nyugalmazott rendőr alezredes 1969. május 1-jén készítette el visszaemlékezését a kecskeméti rendőrség megszervezéséről. Bálintné-Szabó: 79–80. A ferences rendház háztörténetében is azt írták, hogy a *„csendőrség házról-házra járt és puskatussal kergették el az embereket.”* Szabó 2004: 148.

²⁹⁴ A ferences rendház háztörténete a következőképpen örökölte meg ezeket az eseményeket: *„A tehetetlen öregeket, betegeket itt hagyták, ezek egymás után jöttek, vagy idehozatták magukat, úgy hogy egyhamar megtelt nemcsak a légópince, hanem az egész kolostor. Itt talált menedéket Vörös János vezérezredes feleségével, kik a Gestapo elől menekültek. [...] Október 29-én nagy erősítést kaptak a magyar csapatok, az orosz repülőgépek erősen támadták a várost, a katonai parancsnok jelentette, hogy visszavetették az oroszokat. [...] Egy napi harc után, okt. 31-én a magyar és német csapatok elhagyták a várost, s így Kecskemét minden nagyobb kár nélkül orosz kézre került. A nagytemplom, a városháza és a mi kolostorunk kapott néhány gránát belövést.”* Szabó 2004: 149. Gosztanyi is megemlítette könyvében ezt az esetet. Vörös János vezérezredes október 15. után még azt hitte, hogy tisztázni tudja magát Szálasi előtt a kiugrási kísérletben való részvétele miatt. A letartóztatása elől azonban *„október 17-én a feleségével együtt álruhában Kecskemétre ment, s ott álnéven ferences barát-*

Elmenekült továbbá a polgári vezetők és a tisztviselői kar nagy része is. Imre Gábor szerint ekkor a *„Budapest és Dunaföldvár felé vezető műúton, gyalog, kocsin, autón áramlott a megfélemlített lakosság. Kereskedők üzleteiket kiürítették, becsukták a műhelyeket, vendéglőket. A város élete tökéletesen megbénult. [...] A kiürítés kiszámíthatatlan anyagi és erkölcsi kárt jelentett a városra nézve.”*²⁹⁵

Ennek ellenére többen is a városban maradtak, illetve sokan a város körül lévő tanyájukon vagy ismerősüknek, rokonuknak a tanyáján igyekeztek átvészelni ez első zűrzavaros időszakot. A menekülés vagy maradás dilemmája foglalkoztatta ekkor leginkább a lakosságot. Parancs volt a menekülésre, és az előzetes hírek miatt félték is a szovjet katonáktól, ugyanakkor az értékeik nagy része Kecskeméthez kötötte őket.

Október 29-én 14 órakor – Sztálin utasításának megfelelően – Malinovszkij marsall kiadta a 2. Ukrán Frontnak a támadási parancsot. A támadás súlypontja rövid tüzéségi előkészítés után Kecskeméttől délre bontakozott ki. A Fretter-Pico tüzéségi tábornok által vezényelt 6. német és a 3. magyar hadsereg a vártnál nagyobb ellenállást fejtett ki. Schell Zoltán ezredes, a páncéloshadosztály parancsnoka a támadásról Gosztonyi Péternek a következőket mondta: *„A harcmezőt ellepték az orosz elesettek. S hiába löttünk, tüzeltünk, mindig újabb és újabb hullámban támadott az ellenséges gyalogság. A legvégén a földeken csak hullákat és sebesülteket láttunk. De az oroszok nem tágtottak: roham rohamot követett.”*²⁹⁶ A szovjetek áttörték a frontot, a támadás éjszaka is folytatódott, majd 30-án betörték Kecskemétre. *„Az előrenyomulás azonban lefékeződött, és a szívósan ellenálló magyar–német csapatok, elsősorban a légvédelmi tüzéség csak Kecskemét körzetében 20 harckocsit lőtt ki.”*²⁹⁷ Végül a szinte teljesen üres várost október 31-én késő délután foglalták el a szovjet csapatok.²⁹⁸

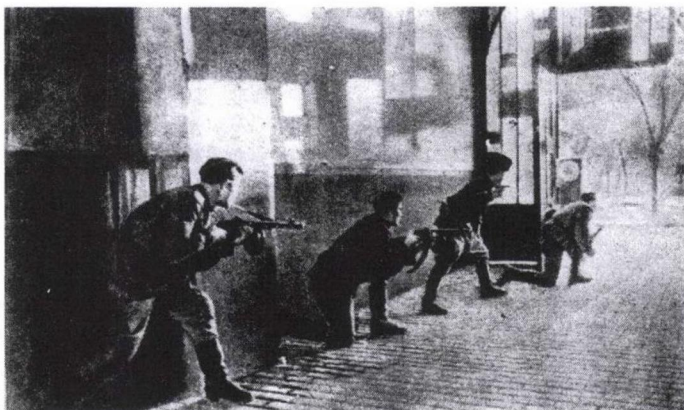
ként a rendházban kapott menedéket. Október 31-én jelentkezett a bevonuló szovjet csapatok parancsnokságán, ahonnan november 8-án repülővel Moszkvába küldték.” Gosztonyi 1992: 217.

²⁹⁵ Bálintné-Szabó: 79.

²⁹⁶ Idézi Gosztonyi 1992: 228.

²⁹⁷ Ungváry 2005/b: 14–15.

²⁹⁸ Bálintné-Szabó: 80.

14. kép. Utcai harcok Kecskemét belvárosában 1944 októberében²⁹⁹

Kecskeméten, illetve a környékén maradt Kovács Bálint is,³⁰⁰ aki Merétey Sándor gyermekorvosnak a közeli Ménteleken lévő tanyáján húzta meg magát a családjával együtt. A következőképpen emlékszik ezekre a napokra: „*Elin-dultunk, és a betonúton szívfacsaró látvány kísért bennünket. Ki gyalog, ki talicskán, vagy kis kocsin cipelte fontosnak tartott holmiját. [...] A 72-es km-nél betértünk a tanyára, [...] így mintegy 50 személy zsúfolódott össze és helyezkedett el a nagy tanya helyiségeiben. [...] A lakást nem zártuk be, hogy a behatoló ne tegye tönkre a bejáratot. Azt sejtettük, hogy a szovjet katonák az üres lakásokat meglátogatják. [...] Október 31-én délelőtt érezhető volt az ismétlődő légi harcokból, hogy a harcok közel vannak. [...] Nem sok idő múlva mindnyájan levonultunk a tanyai pincébe, mert most már nemcsak felettünk, de körülöttünk is robbantak aknák, süvöltöttek a golyók. [...] Éjjel felé megjelent két szovjet katona. Mesterné románul megértette velük, hogy itt jórészt gyerekek vannak. Csak egy idősebb asszonyt hurcoltak el. Reggel már egy csoport katona jelent meg és csupán annyi történt, hogy enni kértek, s azonnal mentek Lajosmizse felé.*”³⁰¹

²⁹⁹ MNL BKML XV. 5. 243.1.

³⁰⁰ A maradásra többféle indokot is említett. Egyfelől ismerőse, Kovács Sándor tábori lelkész elmondta neki, hogy hetek óta menekülnek. „*Azt tanácsolta, hogy semmiképpen ne meneküljünk el, hanem, ha a szovjetek megérkeznek, próbáljunk egy tisztet szállásra fogadni, és az remélhetőleg védelmet jelenthet.*” (Kovács 2006: 21.) Másfelől a hivatástudata is itt tartotta a gyülekezete mellett, harmadrészt a családja sem akart menekülni, mert ők az első világháborút követően a Felvidékről jöttek Kecskemétre, és elégük volt a menekült létből.

³⁰¹ Kovács 2006: 24–25.

November első napjaiban egyre többen tértek vissza a városba, 2-án maga Kovács Bálint, Révész László és Merétey Sándor is. November 3-án találkoztak a városházánál a későbbiekben jelentős szerepet játszó Tóth Lászlóval, Molnár Erikkel és Sándor Józseffel, akik a közeli Szentkirályon húzták meg magukat a front átvonulásának idejére. A város nagyobb épületeiben szovjet hadikórházakat rendeztek be. Dr. Dobák István, a későbbi tiszt főorvos a polgármesterhez írt jelentésében arról számolt be, hogy a „*kiűrtési parancsot – sajnos – az orvosok komolyan vették és előállott az a helyzet, hogy a város belterületén október 29-én délután egyedül maradtam orvos és csak november 2-án reggel jelent meg Merétey Sándor dr.*” November 3-án a városi kórházat átvette a szovjet katonaság, a polgári betegeket a ferences rendház fogadta be nyolc hónapra.

2. Az átmeneti időszak

Várady József bő másfél hónapig volt Kecskemét polgármestere, 1944. november 1-jétől december 17-éig. Korábban a Beretvás szálló egyik pincére volt, iskolázatlan és tapasztalatlan a politikában, gyakorlatilag a véletlen folytán lett polgármester,³⁰² kutatásaim során nem találtam rá reális magyarázatot. Igen zavaros és népszerűtlen intézkedései voltak, ezért néhány hét után lemondatták.³⁰³ Várady Kecskemét közállapotáról december 9-én jelentést írt

³⁰² Kovács Bálint visszaemlékezésében azt írja, hogy Várady a város legjelentősebb szállodájában, a Beretvásban volt pincér, és a szovjet tisztek akkor szemelték ki polgármesternek, amikor a bevonulás után megvendégelte őket, a szálló étkészletével terítve. Helyettese dr. Molnár Erik lett, mert ő tudott oroszul. Kovács 2006: 31.

³⁰³ Várady meggondolatlanságát támasztja alá, hogy a hét év feletti gyermekek számára is kötelezővé tette a közmunkát, a kenyérsütést és a fűtést is mereven és kivitelezhetetlen módon szabályozta. Iványosi-Szabó 1975: 50–51. Kovács Bálint egy másik esetet említ ennek illusztrálására. „*Hogy milyen ember volt, [Várady – R. R.] az kiderült nem sok nap múlva, amikor a szegényháziak felkeresték, mert fogytán volt az élelmük. Erre ő Merétey Sándort hívatta azzal, hogy adjon a szegényháziaknak injekciót. Természetesen Merétey Sándor ez ellen élesen tiltakozott és azt ajánlotta, hogy a lelkészek segítségét vegyék igénybe. Így is történt, mi lelkészek adtunk ajánló levelet és a szegényház kocsiával keresték meg a tanyán lakókat, akik szépen adakoztak.*” Kovács 2006: 31. Várady 1945-ben elhunyt, Imre Gábor szerint súlyos cukorbeteg volt. Ugyanakkor más levéltári források alapján megállapíthatjuk, hogy 1945-ben letartóztatták, és a rendőrség börtönében hunyt el. Mindkettő igaz. Iványosi-Szabó Tibor elmondta, Tóth Lászlótól úgy értesült, hogy a rendőrfőkapitány nem engedte meg, hogy Várady a börtönben megkapja a gyógyszereit, ez okozta a halálát.

a szovjet katonai parancsnokságra. Ebben kifejtette, hogy a kiürített városban mintegy ezer fő rejtőzött el. A lakosság nagyobbik része a város körüli szőlőkbe, tanyákra menekült, a szovjetek bevonulása után őket kellett visszatelepíteni. Várady szerint „az evakuálás elképesztően súlyos következményeket vont maga után.”³⁰⁴ A városi kórházat is leszerelték, és Németországba akarták szállítani, végül a kórház parancsnoka nem teljesítette a parancsot, helyette 1944 decemberében Budapestre vitette a kórházat, és az ostrom alatt kétezer beteget láttak el.³⁰⁵ A város villamos berendezéseit leszerelték és elvitték, a teljes tűzoltó felszerelést is az Alsó-Ausztriában fekvő Krumauba irányították a személyzettel együtt, és csak 1945 augusztusában tértek vissza.³⁰⁶ Tehát nemcsak az emberek hagyták el a várost, hanem a város alapvető infrastruktúrája is hiányzott ebben az időszakban.³⁰⁷

A város lakosainak száma a korábbi népszámlálási adatokhoz viszonyítva 1944. december 13-ra a belterületen közel felére (54%), míg a külterületen ötödére (19%) csökkent a kiürítés következtében. Sima Ferenc, a *Kecskeméti Lapok* újságírója egyik cikkében leírta, hogy Budapestről érkeztek buszok, és azokkal vitték el a lakosságot. Majd rákérdezett: „Hol a többi, az ártatlan, névtelen tízezrek, akiket százszámra préseltek be október végén a Budapestről érkezett autóbuszok többször forduló százaiba? Hová lett ez a fegyverrel hajtott halálkaraván?”³⁰⁸ Sokan valóban elhagyták a várost. Még többen voltak, akik a környékbeli tanyákon, falvakban próbálták átvészelni a front átvonulását, de nem igyekeztek a hivatalokba történő bejelentkezéssel, mert azután berendelték őket a Vörös Hadsereghez vagy a városhoz ingyenmunkára. Ez lehet az oka a külterületi alacsony adatnak, illetve az, hogy az emberek összeköltöztek nagyobb csoportokba a tanyákon. A városba is csak lassan szivárogtak vissza. 1945. március 7-ére eltűnt a bel- és külterület közötti egyenetlenség, ekkorra már mind a külterületekre, mind a belterületre a város lakóinak több mint 70%-a visszaköltözött. Érdekes azt is megjegyeznünk, hogy a belterületi lakosság száma az 1949-es népszámlálás idején sem érte el az 1941-es értéket, míg a külterületen közel 7%-kal meghaladta azt, így a város összes lakóinak száma némi emelkedést mutatott. A szovjet megszállást követően

³⁰⁴ Iványosi-Szabó 1975: 45–48.

³⁰⁵ Iványosi-Szabó 1975: 14.

³⁰⁶ Rigó 2010: 68.

³⁰⁷ 1944. november végén az újjászervezett városi tűzoltóságnak nem volt autója, sőt lova sem, így a fecskendőt nem tudták használni, ezért vödörrel és homokkal oltották a tüzet. A víztartálykocsikat a tűzoltók húzták ebben az időben. Iványosi-Szabó 1975: 14., 47.

³⁰⁸ *Kecskeméti Lapok*, 1945. január 18.

először a város közigazgatását és a vasúti összeköttetést igyekeztek helyreállítani.³⁰⁹ Várady fentebb említett jelentésében azt is leírta, hogy a városházán a működését november 4-én kezdte meg 12 fővel.

10. táblázat. *Kecskemét lakosságának alakulása 1941–1949 között*

Év, hónap	Belterület	Külterület	Összesen
1941. népszámlálás	35 740	51 529	87 269
1944. december 13.*	19 303	9 770	29 073
1945. január 8.	21 194	23 056	44 250
1945. január 18.*	21 579	33 554	55 133
1945. január vége*	22 742	34 335	57 077
1945. február 16.*	24 047	36 097	60 144
1945. március 7.*	25 411	37 131	62 542
1949. népszámlálás	33 330	55 039	88 369

*A bejelentkezett lakosok száma alapján. Forrás: Iványosi-Szabó 1975: 100., Rigó 2005: 77., MNL BKML IV. 1910/u. 1944–1947 és *Kecskeméti Lapok*, 1945. január 18.

A hivatalnoki réteg hiánya miatt a közigazgatást decentralizálták, a város belterületének mind a tíz kerülete élére kerületvezetőket és helyetteseket neveztek ki. A felállított kerületi irodákba két fő irodai alkalmazottat és négy-öt fő kerületi polgári rendőrséget szerveztek.³¹⁰ A szovjet megszállás után két héttel, november 14-én parancsba adta a polgármester, hogy az egyes kerületekben minden utcába utcaparancsnokot, minden tíz házra gondnokot kell kinevezni, „*akinek kötelessége a lehetőség szerint gondoskodni a lakatlan házakban lévő vagyontárgyak megőrzéséről, elsősorban a ház lezárása útján.*”³¹¹ A vezetőknek minden kerületből reggel hét órára 50 munkást kellett küldeniük a városházára. Ez a decentralizáció javította és hatékonyabbá tette a

³⁰⁹ A Kecskeméti Gazdasági Vasút már november 15-re helyreállt, a személyforgalom csak decemberben indult meg. Iványosi-Szabó 1975: 11.

³¹⁰ Kecskemét belterületén hagyományosan tíz kerület volt, melyek élére kerületvezetőket és helyetteseket nevezett ki a polgármester. A tíz kerület mellé Dárdaytelep lett a tizenegyedik, és Voelkertelep-Miklovicstelep, Gazdaságitelep a 12. kerület. A külterületen Kecskemét 46 pusztáját 26 körzetre osztotta be a polgármester, élükre körzetvezetőket nevezett ki. A korabeli forrásokban a kerületek és a körzetek közötti megkülönböztetés nem minden esetben következetes. Iványosi-Szabó 1975: 10., 42–43.

³¹¹ MNL BKML IV. 1910/u. Kecskemét város körzetvezetőinek iratai, 1944–1947. A polgármester 1. számú utasítása a kerületek vezetői számára, 1944. november 14. A körzetvezetői iratoknak nincs külön iktatószámuk, ezen egységes levéltári jelzet alatt szerepelnek.

kommunikációt a lakossággal, és a közigazgatás működőképességét is javította. Ezen a csatornán keresztül osztották el a 250 gramm fejadag kenyeret is 1944 végén.³¹² A kerületi irodákban reggel 8-tól 17 óráig állandó ügyeletet kellett tartani, és minden nap 12 óráig jelentést írni a polgármesternek a kerület legfontosabb eseményeiről. Ezek jórészt fennmaradtak, így igen értékes forrást jelentenek a front átvonulását követő időszakra. 1944 decemberétől a polgármester körözhvényekben adta ki az utasításokat a kerület- és körzetvezetők számára.

A kerületek vezetőinek jelentései alapján megállapíthatjuk, hogy Kecskeméten a szovjet katonák erőszakoskodásai, fosztogatásai mindennaposak voltak hónapokon keresztül.³¹³ Matolcsy Károly nőgyógyász szerint háromezer nő ellen követtek el nemi erőszakot a szovjet katonák, sokan életre szólóan megbetegedtek.³¹⁴ Ez azt jelenti, hogy a 16 és 50 év közötti nők körülbelül 15 százalékát erőszakolták meg. 1945. június 4-én a polgármesternek írt levelet a Jópásztor zárda egyik nővére, Mária Providence. Tudatta, hogy „a kecskeméti törvényszék vizsgálóbírájának rövid úton történt megkeresésére a Jópásztor zárdát az oroszok által szerencsétlenné járt leányok otthonává rendezik be, ahol a leányok majd gyermekeiket megszüülhetik.” Ehhez kértek 15 vaságyat, 12 szalmazsákot és 30 párnát díjtalanul kiutalni.³¹⁵

³¹² Iványosi-Szabó 1975: 46.

³¹³ A *Kecskeméti Lapok* 1945 januárjától orosz–magyar mondatokkal és kifejezésekkel igyekezett segíteni a lakosság kommunikációját. Az első kifejezések között szerepeltek a következők: „Egészséges vagy? Nem, ő igen öreg és mindig beteg.” *Kecskeméti Lapok*, 1945. január 4.

³¹⁴ Kovács Bálint néhány konkrét esetet is megemlégett emlékiratában. „A szovjet katonák a városban is és a tanyákon is látogatták a családokat. Hol csoportosan, hol kettenként. [...] Az egyik eset Kisfűiben történt, ahol nemcsak zabráltak, de nőket is kerestek. Ezt Poór Istvánék is tudták, és Judit lányukat a szovjet katonák közeledtével egy szárkupacba bújatták. Nyilván valaki tudtukra adta, hogy ennél a családnál van olyan lány, mint amelyet ők keresnek. Nem találták, a szülőknek nem hitték el, hogy nincs otthon, ezért még a szárkupacokat is végigpásztázták géppuskájukkal. A 16 éves Poór Juditot eltalálták és nem sok idő múlva belehalt az őt ért lövésekbe. Édesapja maga készített egy koporsószerű ládát, és egylovas kocsiján behozta a temetőbe. Útközben betért hozzám és kért, hogy menjek el vele, és temessem el a lányát. Mi ketten ástuk meg a sírt, és helyeztük el a kezdetleges »koporsót«, és ketten voltunk a gyászoló gyülekezet.” Kovács 2006: 31. A témát Budapestre vonatkozóan Pető Andrea tárgyalja, aki megállapítja, hogy pontos adatokat nem lehet megadni a szovjet katonák által elkövetett nemi erőszakok számáról, a becslések 50 ezer és 200 ezer között mozognak. Pető 2004: 88.

³¹⁵ MNL BKML IV. 1910/c. 8233/1945.

A németek novemberben többször bombázták Kecskemétet. 1944. november 16-án csak az V. kerületben 50 ház dőlt romba.³¹⁶ Az I. kerületben 1944. december 5-én mindössze 968-an laktak,³¹⁷ a korábbi lakosság 30 százaléka, az elmenekültek számát pedig 2300 főre becsülték. A felsorolt 75 elhagyott házban szovjet katonákat szállásoltak el. A szovjet városparancsnokság igyekezett mihamarabb a Vörös Hadsereg szolgálatába állítani a városi üzemeket, elsősorban a pékségeket, a konzervgyárakat, a cipőgyárat, a varrodákat, a mosodákat és a cipészeteket.

1944. november 22-én jelentette Faragó László, az I. kerület vezetője, hogy „*a nemi erőszakoskodások kerületemben még mindig tartanak. [...] A városba újonnan érkező megszálló csapatok a lakások ablakait bezúzzák.*” A IV. kerület vezetője azt jelentette 23-án, hogy aznap egyetlen munkás sem érkezett a vezetésre, mert az oroszok elvitték őket dolgozni. Ő is megjegyezte, hogy „*az üres lakások fosztogatása napirenden van.*” Pár nappal később, november 26-án jelentette az I. kerület vezetője, hogy az előírt 50 munkás helyett csak 35-öt tudott előállítani, mert 20-at a szovjetek elvittek. Azt is jelentette, hogy „*a kerületben a nemi erőszakoskodások és a bútorok elszállítása még mindig tart.*” A IV. kerület vezetője 26-án jelentette, hogy több műhely, bolt is megkezdte működését a kerületben, másnap újabb üzletek megnyitását tudta bejelenteni.³¹⁸ 27-én azt jelentették az I. kerületből, hogy „*a házak fosztogatása, valamint a lakosság háborgatása különösen a mai éjszakán nagy méreteket öltött.*” 28-án azt jelentették, hogy a szovjet katonák napról napra 20-25 főt elvisznek dolgozni a kerületből, majd azt, hogy „*a nemi erőszak, a rablás, a lakosság háborgatása továbbra is folyamatos.*” December 1-jén a kerületvezető azt jelentette, hogy „*a kerületben a lakosság háborgatása valamint a lakásokban található ingóságok elhordása az orosz katonák által még mindig folyamatban van.*” Másodikán azt írta, hogy az oroszok a lakásaik takarítására is elviszik az embereket, és ezen a napon csak a szoptatós anyáknak tudtak kenyeret osztani, másoknak nem. Harmadikán azt jelentette a kerületvezető az I. kerületből, hogy „*kerületemben egy ember jelentkezett, hogy lehúzták róla az orosz katonák a nadrágot, a sajátomból adtam neki egyet.*” Harmadikán a negyedik kerületből jelentették, hogy „*az Árok u. 3. sz. alatti házban az ott megjelent*

³¹⁶ *Kecskeméti Lapok*, 1945. március 29.

³¹⁷ 1945. január 20-án már 1291 fő volt az I. kerületben.

³¹⁸ A polgármester már 1944. decemberében több személyt is megbízott, hogy az elhagyott üzleteket leltározás után nyissák meg, a bevételt a Népbankban, a város számlájára kellett befizetni. Például 1944. december 10-én Turkevei Nagy Elek fűszerkereskedőt bízta meg a polgármester Völgyi István fűszerkereskedő üzletének a megnyitásával. Iványosi-Szabó 1975: 49.

szovjet katona fegyverével egy fiatal lányt meglőtt, az eset valószínű halálos lesz.” Egyéb rendzavarások és panaszok is történtek, az orosz katonák a kerületvezető szerint éjjel-nappal zaklatták a lakosságot.

15. kép. Tóth László polgármester orosz és magyar nyelvű igazolványa a szabad mozgásra a város területén (a szovjet városparancsnok aláírásával, 1945. március)³¹⁹

December 7-én azt jelentette a kerületvezető, hogy a szovjetek „naponta 100-120 embert hajtanak el dolgozni a kerületből. Az iparosok közül állandóan 220-250 embert közös műhelyekben foglalkoztatnak.” Pár nappal később arról írt, hogy a katonák a kerületi iroda munkatársait és az utcaparancsnokokat is elhajtják robotra, ezért javasolta, hogy orosz nyelvű igazolványt adjanak nekik, mert azt talán elfogadják. Az I. kerületi ellenőr a polgármesternek 1944. december 13-án azt jelentette, hogy „a kerületek ellenőrzése során a lakosság és a körzetvezetők részéről egybehangzó és indokolt panasz, hogy a belső területeken, ahonnan az orosz katonaság éjjeli munkára is igénybe veszi a férfi lakosság nagy részét, nem indítanak járőrt, csak a főútvonalakon. Az oroszok rendszeresen garázdálkodnak, főként a sugárutaktól távolabbi területeken, ezt annak tudatában teszik, hogy járőr arra nem szokott menni. Az ilyen negyedekben a közhangulat napról-napra rosszabb.” Kérte a polgármestert, hogy intézkedjen: a járőr ne csak a sugárutakon teljesítsen szolgálatot, hanem a sugár-

³¹⁹ KJM fotógyűjteménye 28681.

utak környékén is.³²⁰ Megállapíthatjuk, hogy a szovjet katonák a szervezettség kevés jelét mutatva, a pillanatnyi igényeket kielégítve fogdosták össze ingyen-munkára az embereket.

A kiürítés időszakában, amikor a városban csak kevesen maradtak, igen jelentős mértéket öltött a fosztogatás mind az itt maradt lakosság, mind a bevonuló szovjet katonák részéről. Várady a jelentésében azt is kifejtette, hogy szerinte mi a városban uralkodó állapotok főbb oka: *„Túl sok a gazdátlan bor, meglazult a közbiztonság, élelmiszerhiány, fizetség nélküli munka, nyitott üzletek, nyitott lakások, anarchiára hajló hangulat, fegyver nélküli polgárőrség, a lakosság alaptalan félelme.”*³²¹ Kovács Bálint is hasonlóan írta le az akkori állapotokat: *„a kiürítés kapcsán ott maradtak a tanyák az őszi betakarítás után. 1944-ben jó termés volt. Sok tanyán ott volt a sok gyümölcs, de maradtak állatok is. Azonban, ami a legnagyobb baj volt, a sok bor. A nyári harcokban elcsigázott és kiéhezett katonaság látva a bőséget, enni és inni kezdett.”*³²² A ferences rendház háztörténetében is megjegyezték 1945 januárjában, hogy *„Budapest előtt még áll a harc, óriási hadsereget vontak össze a Duna–Tisza közén, az egyik orosz vezénylő tábornok állítólag azt mondta, ha Kecskemét vidékén nem talál-nak annyi bort, már rég elfoglalták volna Budapestet.”*³²³ A polgármester szerint ezeket a problémákat úgy lehetne kezelni, hogy a polgárőrségnek fegyvert kellene adni, mint Szegeden; kerületenként orosz katonai őrség kellene; a munkabéreket ki kellene fizetni; a munkások egyenlőtlen díjazását meg kell szüntetni (van, ahol naponta háromszor kaptak meleg ételt és lisztet, húst adtak a dolgozóknak, a másik üzemben legfeljebb naponta egyszer adtak meleg levest fizetés nélkül). Várady szerint *„a dolgozó réteg megérti, hogy a vörös hadsereg diadaláért minden áldozatot meg kell hoznia, de a fasiszta kormányok annyira kifosztották őket, hogy nincs tartalékjuk és a 40 napos koplalás – munkateljesítményük mellett – meghaladja testi és lelki ellenálló képességüket. Ez egyúttal idegháború, közbiztonságot kérünk, amely nyugalmat teremt, nyugodtan átaludt éjszakák után kevesebb kalóriával is elvégezhető a napi munka, mint álmatlan, megzavart éjszakák után. [...] A legszükségesebb élelmiszerek kiutalását kérjük, mert városi sóraktárunkat a katonaság kiürítette, a sóhiányt semmivel sem tudjuk pótolni. Gyermekek, betegek, aggok hús, cukor és tejhiány folytán megbetegednek, gyógyszerünk nincs, a tavaszi mezőgazdasági munkához hiányzik igavonó jószágunk. A tüzesetek száma nap-nap után szaporodik,*

³²⁰ MNL BKML IV. 1910/u. (1. d.)

³²¹ Iványosi-Szabó 1975: 47.

³²² Kovács 2006: 31.

³²³ Szabó 2004: 150.

*a víztartálykocsikat – lóhiány folytán a tűzoltóság maga húzza. Az is közbiztonság kérdése, hogy lovainkat ne vegyék el.*³²⁴

A város lakói hónapokon át dolgoztak robotban a szovjet hadseregnek. *„Munkára szedegették az embereket úton-útfélen. Az emberek rossz ruházatban jártak azt gondolva, hogy így proletárnak nézik őket. A kicsi munka (malenkij robot) sokaknak hosszabb, sőt több esetben éveket jelentett.*”³²⁵ Budapest ostromához Kecskemét nyújtotta az egyik legjelentősebb háttérpárt. A szovjetek szinte minden üzemet újraindítottak, azokban ingyen, jobb esetben az élelmiszerért dolgoztatták az embereket.³²⁶ Például a Schiffer-cipőgyár december 9-én kelt jelentése szerint a szovjet katonai parancsnokságtól 9500 pár lábbeli készítésére kaptak megrendelést, amihez biztosították a nyersanyagot és a kérlékanyagot is. A gyárban ekkor 84 fő dolgozott, és már az áru egy részét is leszállították, amiért pénzt nem kaptak, de a szovjet katonai parancsnokság biztosította az élelmiszert a munkásoknak. Az embereket gyakran válogatás nélkül szedték össze a katonák a különféle munkákra, ezért adtak a városi alkalmazottaknak, tisztviselőnek igazolványt, hogy őket ne vigyék el robotra, ám ezzel a katonák gyakran mit sem törődtek. Később orosz nyelvű igazolványok kiállításával próbálkoztak, de ezek sem voltak sokkal eredményesebbek. Például december 11-én a polgármester megbízásából igazolványt állítottak ki Deák Ferenc részére. Eszerint Deák a város temetkezési vállalatának a vezetője, és *„semmilyen munkára el nem vihető, úgyszintén a részére adott ló és kocsija sem, amelyek a temetkezéshez szükségesek.*”³²⁷

Novemberben megkezdődött a harcok során megsérült épületek javítása is, a városháza és a színház tetejét is helyreállították.³²⁸ 1945. július 13-án a főispán jelentést kért a polgármestertől az épületekben és gyárakban esett nagyobb háborús károkról. A jelentésben a feltüntetett épületek, gyárak mellett megjelölték a rongálás százalékos mértékét is.³²⁹ A jelentéshez hozzáfűzték,

³²⁴ Iványosi-Szabó 1975: 47.

³²⁵ Kovács 2006: 31.

³²⁶ 1944. november végén 2521 fő dolgozott közmunkán. A konzervgyárban 100 fő, a Hangya és a Platter-gyárban 200 fő, a gépgyárban 81 fő, a gyufagyárban 72 fő, a vasútnál 31 fő, a kórházakban 196 fő, a pékségekben 17 fő, a mosodákban 41 fő dolgozott a szovjeteknek. December 15-én már 4838 fő állt a munkaügyi hivatal rendelkezésére. Iványosi-Szabó: 19–20.

³²⁷ MNL BKML IV. 1910/a. 232/1944.

³²⁸ Iványosi-Szabó 1975: 22.

³²⁹ A jelentés részletezi a károk mértékét. A templomok közül az angolkisasszonyok templomtornyában 60%-os rongálás, a zsinagóga berendezésében és az oldaltalálat miatt 25%-os. Az iskolák közül a hét külterületi elemi iskolában 40-60%-os, a Piarista Gim-

hogy „a rongálások és rombolások Kecskeméti vonatkozásban általában a belső berendezés és felszerelés tönkretételében, illetve elhasználásában nyilvánulnak meg.”³³⁰

16. kép. A kecskeméti városháza 1939-ben³³¹

náziumban 10%-os, a Református Gimnáziumban 15%-os, a Városi Polgári Leányiskolában 15%-os, az I. kerületi elemi iskolában 20%-os, a Városi Kada Elek Gyermekehonban 75%-os, a Református Tanítóképzőben 15%-os volt a rongálás mértéke. A három belterületi temetőben 400 sírkeresztet döntöttek le. A középületek közül a városháza árkádjában és tetejében 5%-os volt a rongálás, a Törvényszék és fogház épületében 40%-os, a Városi Külső Kórházban 20%-os, a városi Széktó fürdőben 80%-os, a MÁV felvételi épületében 70%-os. A repülőtér teljes egészében, azaz százszázalékosan megrongálódott. A gyárak is különféle mértékben sérültek meg, a Platter János Rt. 20%-osan, az Első Kecskeméti Konzervgyár 25%-ban, a Gyalóky-féle Dextroze Gyár 70%-ban, a Rézgálicgyár Rt. 25%-ban, a Gyufagyár Rt. 20%-osan, a Gépgyár Rt. 15%-ban, a városi vágóhíd és jéggyár 90%-ban, a városi téglagyár 10%-ban, a népbanki téglagyár 15%-ban és a Hangya telep is 15%-osan. A belvárosban több bérház is megrongálódott: a Rákóczi utca 17–19. szám alatti városi bérház 20%-osan, a Rákóczi utca 1. szám alatt lévő városi bérház 30%-osan, a Rákóczi utca 6. alatti társas bérház 70%-osan, a Rákóczi utca 8-as számú Markó-féle bérház 60%-osan, a Rákóczi utca 5.-ben a Gazdasági Egyesület székháza 60%-osan, a Nemzeti Bank Székháza 25%-osan, a Népbank Palota 20%-osan, a Nagy Takarékpalota 20%-osan és a Kossuth téri római katolikus bérház 90%-osan.

³³⁰ MNL BKML IV. 1910/c. 9093/1945.

³³¹ Forrás: FO Magyar Világhíradó 815/6. 1939. okt. (00:08). <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=3481>

Az oktatás november 18-án kezdődött 22 fővel a Református Ókollégiumban, Az iskolát eredetileg egy másik épületben akarták elindítani, de végül az Ókollégium mellett döntöttek. Ennek okát az egyesített iskola tantestületi ülésének jegyzőkönyvében a következőképpen írták le: *„az Ókollégiumban kezdtük meg a tanítást, így volt ez célszerű, mert a közbiztonság csak a város közepében és a városháza közelében volt akkor még annyira megnyugtató, hogy a polgármester ide ajánlotta az iskolák megnyitását.”*³³²

Egy december 9-én kelt polgármesteri irat szerint a szovjet katonai parancsnokság meghallgatta a város ismételt kérését a lakosság nehéz helyzetének enyhítésére vonatkozóan, és *„úgy a közbiztonság, mint a közellátás, valamint a munkateljesítmények fizetésének rendezését helyezte kilátásba.”*³³³ Az emberek féltek, és az utcákra is alig mertek kimenni, ezt támasztja alá Frigyessy Ferenc népművelési titkár jelentése is. Eszerint 1944 novemberének második felében *„a tanuló ifjúság szabad közlekedése indította meg újra az életet a városban. Visszavonultságban, elzárkózottságban élt emberek látták a gyermekek zavartalan mozgását s templomból-templomba való tömeges felvonulását, ez bátorságot öntött a felnőttekbe is és így benépesültek az azelőtt kihalt utcák.”*³³⁴

Ebben a zűrzavaros időszakban a kecskeméti lakásait és a zsidók javait tároló raktárakat is nagyarányban fosztogatták. 1944 decemberében a városban 610 üres lakás volt, és további 283 lakásba szállásoltak be szovjet katonákat (lásd a 11. táblázatot). Ezek egy része üresen maradt zsidó lakás volt, a többi az elmenekülteké. 1935-ben a belterületen 5091 lakóház, lakás volt.³³⁵ 1944 decemberében a lakások közel egyötöde (18,5%-a) üresen állt, vagy szovjet katonák lakták, vagy a háborús károk során vált romossá.

³³² MNL BKML IV. 1910/a. 735/1944.

³³³ MNL BKML IV. 1910/a. 203/1944.

³³⁴ MNL BKML IV. 1910/a. 735/1944.

³³⁵ Thirring 1935: 76. Kecskemét külterületén jóval több (9356) lakóház volt, mint a belterületen.

11. táblázat. *A Kecskemét belterületén lévő házak, lakások állapota 1944 decemberében*³³⁶

Lakások állapota	Lakások száma	Százalék
Átmenetileg szovjet katonákat szállásoltak be	283	5,5
Romos ház, lakás	46	1
Üres lakás	610	12
Rendeltetésszerűen használt lakás, ház	3948	77,5
Összesen	5091*	100

*Az 1935-ös adat forrása: MNL BKML 1905. (6. d.) 1936. 1–7. 35460/1935.³³⁷

Forrás: Iványosi-Szabó 1975: 48.

A város gazdasági helyzetéről Várady már említett jelentésében leírta, hogy „az előző büns vezetőség ellopta az összes készpénzeket, de jellemzésül gondolkodásukra: elvitték a tűzoltóautó felszerelést, mentőkocsikat s minden értéket! Pénz nélkül dolgozunk mintegy 40 napja.”³³⁸ A munkások és a tisztviselők sem kaptak fizetést. A mezőgazdasági kamara titkára javasolta, hogy a város vezessen be a pengővel egyenértékű szükségpénzt, majd megjegyezte, hogy „a hadsereg által külön igénybevett szakmunkások hetek óta, szünnap nélkül reggeltől estig dolgoznak és ezért csak elvétve kapnak teljesített munkájukkal arányba nem állítható természetbeni javakat.”³³⁹ Várady már november elején röpcédulán felhívást intézett Kecskemét lakosságához. Megfogalmazta a legfontosabb teendőket, amelyek között az első helyre került a szovjet csapatok győzelmének a segítése. Második feladatként „Kecskemét városának a burzsodázia nélkül való felépítése, és a dolgozókból egy új világ teremtése” szerepelt. Ez – brosúra szinten bár, de – egyértelműen a korábbi kapitalista elit felszámolásának célkitűzését jelentette.³⁴⁰

Dobák István tiszti főorvos a polgármesterhez írt jelentésében beszámolt az egészségügyi intézmények állapotáról: „az általános kiürítési parancs után a városi kórház és a Thúry-féle magánszanatórium felszerelésének megmenntését tartottam a legfontosabb feladatommak. A kórház szülészeti osztályát dr. Matolcsy Károly segítségével Kisnyírbe vittük a Thúry szanatórium felszerelésével együtt. Az odamentett felszerelési tárgyak mind megmaradtak és ma is a köz-

³³⁶ A lakáshivatal 1944. december 6-i jelentése szerint a lakosság jelentős hányada nem tért vissza, mert a lakások jelentős része üres volt. Iványosi-Szabó 1975: 48.

³³⁷ Köszönöm Szilágyi Zsolt-nak, hogy felhívta a figyelmem erre a forrásra.

³³⁸ Iványosi-Szabó 1975: 47.

³³⁹ Iványosi-Szabó 1975: 29.

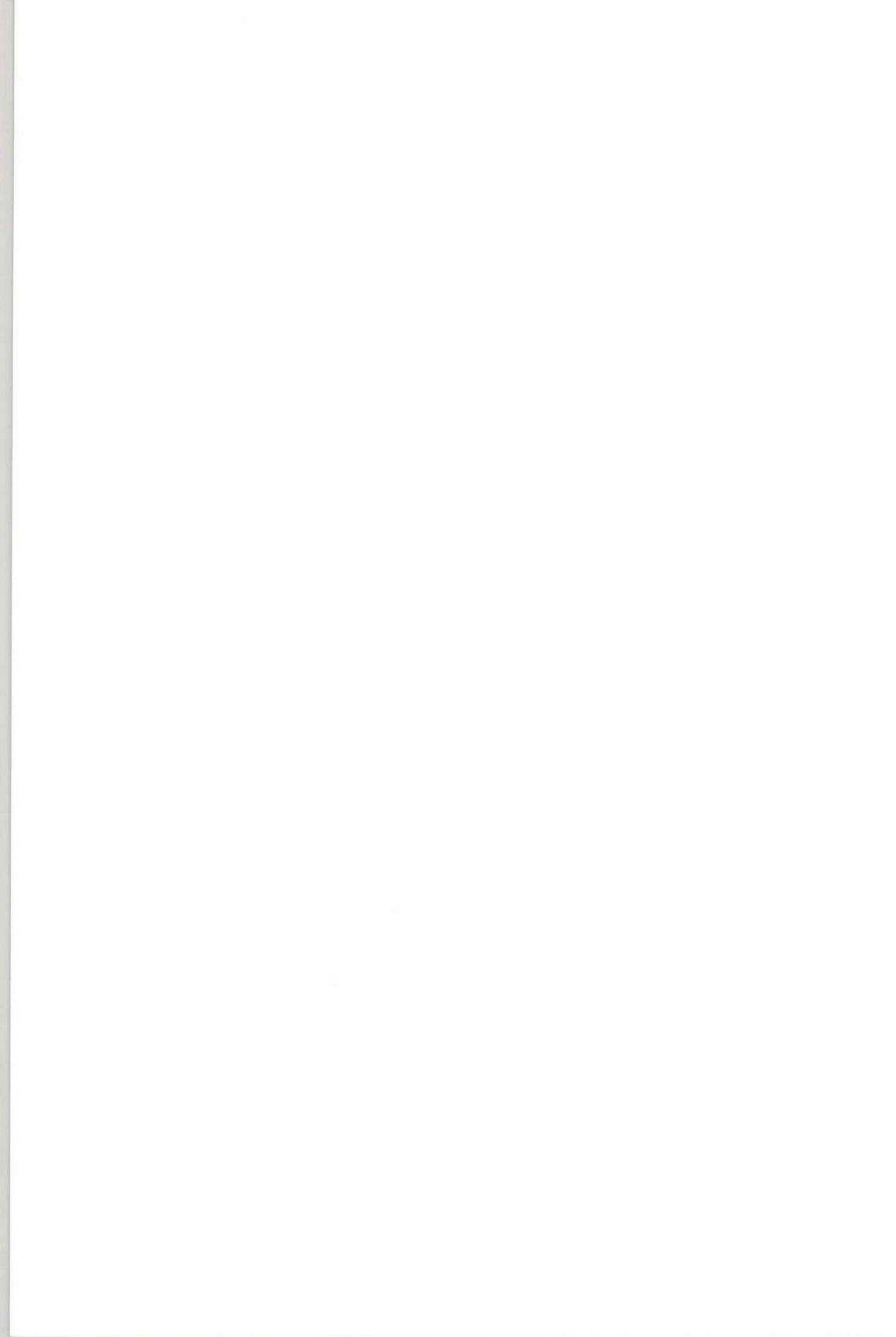
³⁴⁰ MNL BKML IV. 1910/u.

kórház és a Thúry szanatórium tulajdonában vannak. A közkórház szülészeti osztálya a kisnyíri Matolcsy villában folytatta működését, Dr. Matolcsy Károly vezetésével és cca. 20-25 volt a beteglétszám.” A jelentés szerint 1944 novemberében még csak négy-öt orvos dolgozott a városban, a gyógyszerterek is zárva voltak, és betegszállításra sem volt kocsí. A megrongálódott gyógyszerterekből a gyógyszereket a városházára hordták. Később hónapról hónapra javult a helyzet, az orvosok sorra visszatértek, és áprilisban már nyolc gyógyszerter működött a városban, megindult a betegszállítás és a mentőszolgálat is.³⁴¹ 1944. december 22-én a városi kórház igazgatásával a polgármester dr. Matolcsy Károly főorvost és dr. Merétey Sándor főorvost bízta meg.³⁴²

1944 októberétől az év végéig igen súlyos megpróbáltatások nehezettek a lakosságra. A várost ki kellett üríteni a front átvonulásának idejére, csak kevesen voltak, akik a városban maradtak, a lakosság nagyobbik része a környékbeli falvakban, tanyákon, ismerősöknél húzta meg magát a harci események idejére, míg mások az előírásoknak engedelmeskedve – Budapest és főként a Dunántúl irányába – a menekülést választották. Ők gyakran csak hónapokkal később, 1945 tavaszán tértek vissza. A város szovjet megszállásának idejére szétesett az államigazgatás, a rendőrség. Kaotikus állapotok alakultak ki. A hatalom legfőbb birtokosa a Vörös Hadsereg tisztikara, majd a városparancsnokság lett. A menekülők hátrahagyott javait a városba érkező katonák fosztogatták, és a lakosság elleni erőszak is mindennapossá vált. A város minden lakója számára megszűnt az élet, az emberi méltóság és a vagyon biztonsága. Az általános és gyors elszegényedés a társadalom minden csoportját súlyosan érintette, a korábban jómódban élők és a szegények is elvesztették javaik jelentős részét.

³⁴¹ Iványosi-Szabó 1975: 228–231.

³⁴² MNL BKML IV. 1910/a. 539/1944.

IV. Az ideiglenesség korszaka

1944. december 17.–1945. november 4.

1945 igen eseménydús esztendő volt Kecskemét történetében is. A város kiürítése után a lakosság jelentős része csak az év első felében tért vissza, ugyanakkor 1945 nagy részében hozzávetőlegesen 40 000 szovjet katona tartózkodott a városban, illetve vonult át újra és újra rajta. A város számára súlyos teherterelt jelentett, hogy Budapest ostroma elhúzódott, a front hónapokra megmerevedett, és a szovjet csapatok egyik fő felvonulási útvonala és háttérbázisa Kecskeméten volt. A városon és a környező tanyavilágon áthaladó csapatok fosztogattak, erőszakoskodtak. Kecskeméten 9 katonai kórházat állítottak fel a sebesült szovjet katonáknak, akik ellátásáról szintén a városnak kellett gondoskodnia. A lakosság jelentős része az év első felében a szovjet katonaság számára végzett ingyenmunkát, így a mezőgazdaságban nem tudtak dolgozni, ez az állandósuló zabrálsokkal együtt komoly élelmiszerhiányhoz vezetett. Az 1945-ös év végéig nem sikerült a városban megteremteni a biztonságot sem a vagyon, sem az emberélet vonatkozásában.

Ebben az évben kellett újjászervezni és felállítani az új berendezkedésnek megfelelő közigazgatást és rendőri szervezetet. A pártok újjáalakultak, illetve megalakultak Kecskeméten is 1944/45 fordulóján. A nemzeti bizottságot már 1944 decemberében felállították, szerepe 1945-ben mindvégig jelentős maradt. Februárban a város új főispánt kapott, és megalakult az új törvényhatósági bizottság is. Az év második fele már a novemberi választásokra való felkészülés jegyében telt el. A választásokon bebizonyosodott, amit előre sejteni lehetett, hogy Kecskemét az egyik „legreakciósabb” középváros. Az új rendőrség működése is sajátosan alakult. Bánó Mihály rendőrkapitánysága határozta meg ezt az évet, aki a politikai rendészeti osztály munkatársaival kíméletlen hajszát indított a város korábbi vezetői, elitje ellen is. A módszerekben nem válogattak. A régi elit felelősségre vonásában kiemelkedő szerep jutott a helyi népjegészségnek és népbíróságnak. A népbíróági perek nagy része 1945 tavaszán, nyarán kezdődött. A népbíróági ügyekben szorosan együttműködött az MKP és a szakszervezetekben, illetve más pártokban velük ha-

ladó „társutasok”, a politikai rendőrség, a népbiztonság és a népbírák is. Az igazolási eljárások szerepe a népbírói eljárásokhoz képest csekély volt a városban.

Mindezen folyamatok eredményeként 1945-ben Kecskeméten nagyarányú elitváltás történt. A Horthy-korszak elitjét kiszorították, és reprezentánsait népbírói perekben vonták felelősségre. A hatalom új emberek, főként a politikusok, elsősorban az MKP helyi tisztségviselői és a rendőrség vezetői kezében összpontosult. Az elitnek azonban maradt egy szűk csoportja, amelynek tagjai már korábban is elitpozícióban voltak. Ezeket az új berendezkedés idején is meg tudták őrizni, sőt néhányan magasabb pozícióba is kerültek. 1948 után azonban őket is kiszorították hatalomból.

1. A megszállás nehézségei 1945-ben

Tóth László polgármester Miklós Béla miniszterelnökhöz írt levelében foglalta össze a kecskeméti leg súlyosabb problémáit 1945. március 8-án, ennek a levélnek egy rövidebb változatát előtte néhány nappal átadta a város szovjet katonai parancsnokának is.³⁴³ A levél igen lényegre törő áttekintését adja az akkori állapotoknak, ezért hosszabban idézek belőle: *„Kecskeméten a külső körzetekben a fosztogatások megállították az életet. A katonák az egyes házaktól minden állatot, minden élelmiszert és minden terményt elvisznek; sok helyen szétszedik a házakat is, elűzelik az ajtókat, ablakokat, iskolaszereket. A helyzet rendkívül súlyos. Azonnali segítséget kérünk, mert a tanyákról semmi élelmiszert a városba küldeni nem tudnak, a kórházak részére sem. A lakosságnak nincs kenyere, sója, zsírja, az éhség miatt nyugtalanság mutatkozik. A tanyákon már vetni kellene, de senki sem tud dolgozni a zaklatások miatt, a városi lakosságnak pedig minden tartaléka kifogyott és nem tud élelemhez jutni. Ilyen körülmények között a város vezetősége nem tud felelősséget vállalni a következményekért, mert nem tudja biztosítani a naponta szükséges 12 000 ember munkáját, a hadsereg és a kórházak ellátását.”*

Az ezt követő részt a miniszterelnök számára a következőkkel egészítette ki Tóth László: *„Kecskemét a kiürítés és a hadihelyzet következtében mérhetetlen károkat szenvedett. Negyedik hónapja tartózkodnak a városban és környékén különböző katonai alakulatok, a katonák száma heteken keresztül több volt, mint a polgári lakosságé, s amikor a városban a lakosság száma a 25 000-t elérte, akkor a katonáké a 40 000-t meghaladta. A bevonuló csapatoknak kilenc*

³⁴³ A város szovjet katonai parancsnoka Dondé őrnagy volt. MNL BKML IV. 1910/c. 8487/1945.

kórházat szereltünk fel, s amikor azok tovább vonultak, a kilenc kórház teljes felszerelését a kályhákkal együtt magukkal vitték. Februárban újabb kilenc kórházat kellett berendeznünk, s minden felszerelést az itthon maradt lakosságtól elvennünk. E kilenc kórház most havonta 60 000 l tejet és 5 000 kg vaját igényel, amikor 10 790-ről 1 800-ra apadt le a teljes marhaállomány. E kórházak részére havonta ötven sertést is ki kellene adnunk, holott ma már csak malac és süldő van, s az állomány 23 000-ről 800-ra csökkent.

A tavaszi munkák megindítására alig van remény. 1 200 beteg ló maradt 163 000 holdon és 55 000 hold vár vetésre és e lovakat alig néhány kivételével a hadsereg veszi igénybe. A városnak minden erdejét irtják, s a fát és a kórházak részére előírt élelmet csak a rossz lovak fuvarozzák.

A polgári örlés számára egyetlen malmot sem tudunk felszabadítani, s előfordul, hogy négy napon keresztül nem tudunk kenyeret adni, noha a lakosságnak alig van más ennivalója. Nincs sem zsír, sem burgonya, s Budapest felszabadulása óta nincs piac. Az éhség elől menekülő budapestiek a helyi lakosság számára elérhetetlen árakat ajánlanak, a sertéshús kilogrammjáért 120 pengőt is fizetnek, s a legtöbbször olyan cserét ajánlanak, ami a helyi lakosság számára lehetetlené teszi, hogy bármit is vásárolhasson. A súlyos helyzet következménye, hogy ma már egyetlen üzletünk sincs s a városban mindössze kelkáposztát árúsítanak.

Különösen súlyos a helyzet a tanyákon. Az erőszakosság és fosztogatások ma is olyan mérvűek, hogy nagy körzetekben teljesen elfogyott a lakosság és 10-20 család költözött össze és tanyázik közösen szőlőkben és erdőkben, hogy az erőszakosság ellen jobban védekezhessen. A fenti lakosságot a tanyákon majdnem kivétel nélkül a hadsereg igénybe veszi. A biztonság megteremtése és a munka megindítása érdekében naponta vívunk nehéz küzdelmet a parancsnoksággal, amikor adatokkal mutatunk rá, hogy a kórházak igényét kielégíteni nem tudjuk, s amikor ezt részben az ellátást intéző Rukovics Nikov kapitány maga is elismerte, azzal válaszolt, hogy e területről kénytelen szükségletét kielégíteni, mert felsőbb parancsnoksága a magyar kormánnyal egyetértésben így rendelkezett, tehát mi panasszal csak a magyar kormányon keresztül fordulhatunk az ő felsőbb parancsnokságához. "Tóth László polgármester azért írta a levelet a miniszterelnöknek, mert azt remélte, hogy a magyar kormány közben fog járni az ügyben, hogy a Kecskemétre nehezedő szovjet katonai és gazdasági nyomás csökkenjen.

A város az egyre égetőbbé váló pénzhiányt búzakölcson-kötvények kibocsátásával igyekezett enyhíteni. A városnak azért sem volt pénze, mert az adókat nem tudták beszedni a nyilvántartás hiánya miatt, és azért sem, mert a legnagyobb adózókat deportálták, vagy később hagyták el Kecskemétet. 1945. szeptember 25-én a pénzügyigazgató jelentést írt a közigazgatási bizottságnak. Megírta, hogy a város kiürítésekor a pénzügyigazgatóság „jelen-

tősebb nyilvántartásait, értékeit Budapestre szállították, ahol azok a háború következtében jórésben tönkrementek.” A hivatal székházát lefoglalta a szovjet katonaság, és még a jelentés időpontjában is ott tartózkodtak, bár 1945. január 2-ától a földszint egy részén megkezdhatték a munkát. Június végén innét el kellett menniük, mert a katonaságnak szüksége volt az egész épületre, ekkor a polgári leányiskola épületét kapták meg. Az iratokban, nyilvántartásokban ez idő alatt jelentős kár keletkezett. Jelentésében leírta azt is, hogy az 1944-es adóelőírások 62,2%-a folyt be. *„A befizetési eredmény azért nem kielégítő, mert a legnagyobb adózók számlái maradtak rendezetlenek, (Platter, stb.) továbbá, mert a nagyobb birtokosok múlt évi nagy hátralékai behajthatatlanok, mert földjeiket szétszórtották, gazdasági felszerelésük megsemmisült. Ugyanez a helyzet az 1944. évre kivetett deportáltak adóhátralékánál is, akiknek üzleteik, vállalataik, valamint árukészletük megsemmisült.”* A földosztás során az új birtokosok adatait nem kapták meg, ezért nem tudnak rájuk adót kivetni.³⁴⁴

1945. február 22-én rendkívüli közgyűlést tartottak, amelyen Tóth László polgármester pontokba szedve elemezte Kecskemét helyzetét. Kijelentette, hogy *„Kecskemét helyzete rendkívül súlyos és veszélyes. Január első napjaiban jelentős és örvendetes lépéseket tettünk a biztonság, rend, munka és fegyelem útján, a körülmények azonban nemcsak a javulástól fosztottak meg bennünket, hanem olyan visszaesés következett be a városra és a lakosságra, amely súlyos terhet jelent.”* A polgármester hat pontba szedve foglalta össze ennek a visszaesésnek az okait. Az első számú problémát a város kiürítésében látta. Megállapította, hogy Makón a *„tizenegy napos ostromban 30 polgári egyén halt meg, nálunk a bor miatt közel száz.”*³⁴⁵ Kiemelte, hogy a közigazgatás több területén (erdészet, mérnöki hivatal, gazdasági ügyosztály) nem maradt szakember a városban, ezért a polgármesternek kell tárgyalnia az oroszokkal szinte minden ügyben.³⁴⁶

³⁴⁴ Iványosi-Szabó 1975: 233–236.

³⁴⁵ Kovács Bálint lelkész mondta el, hogy *„1945 Húsvét nagypéntekén a katolikus temetőben temettünk egy olyan szegény családot, amelyből hét főt kiirtottak az oroszok. Bementek hozzájuk éjjel zabrálni, és nem találtak ott értéket, a család tagjai szegények voltak, mezítláb jártak. A tanyákat nagyon megkínózták az oroszok, és nagyon sok ember áldozatul esett.”* Rigó 2009: 35.

³⁴⁶ A Dunától keletre eső területeken általános probléma volt a menekülés és a kiürítés miatt a közigazgatás újraindítása során a szakemberek hiánya. *„Azokon a – főleg Dunától keletre eső – területeken, ahol a korábbi igazgatásnak nem csupán a vezérkara, hanem személyzetének nagy része is elmenekült, a népi szervek és a nagyobb aktivitással szerveződő baloldali pártok vették kezükbe a közügyek intézését. A helybenmaradásával mintegy »megbízhatóságot« is demonstráló kevés számú régi alkalmazott szolgáltatta a szakértelmet a »laikusok« öngazdálkodásához.”* Botos-Gyarmati–Korom–Zinner 1988: 38–39.

Ezt követően megemlítette, hogy a város lakossága a gyümölcsből és a borból élt, bor azonban alig maradt, az emberek pedig nem tudnak a növényekkel foglalkozni, mert állandóan robotban dolgoznak, megjegyezte, hogy a „*kül-területen 2000 ember erdőt irt.*” Harmadik pontban a kórházak ellátásának nehézségeit említette meg. „*A tanyákon szigorú rekvirálás van folyamatban s a lakosság tartalékai állapotban és terményben kimerülöben vannak.*” Egy malmot sem tudnak biztosítani a polgári őrlés számára, de „*az arcvonal közelsége, s az egyes alakulatok önkénye keresztülhúzza számításainkat. Ezért jelent minden mázsa liszt megőrlése ismétlődő küzdelmet.*” Negyedik pontban megjegyezte, hogy „*a város fekvése valósággal vonzza a hadsereget és a polgári lakosságot. A mű-utak kereszteződése teremt olyan forgalmat, mely békében áldás, háborúban veszély és megterhelés.*” Kiemelte, hogy a városon vonulnak át a Vörös Hadsereg főbb alakulatai, a menekülő, majd visszatérő polgári lakosság és a volt munkaszolgálatosok is. Sokan az éhség elől Budapestről is Kecskemétre jöttek. Az ötödik pontban megjegyezte, hogy az előző pontból fakadnak a közellátási nehézségek. Az árak itt jóval magasabbak, mint a Tiszántúlon. Ott egy tojás 1,20 pengő, Kecskeméten 5. Összegzésében megállapította, hogy a kecskeméti nehézségek okai „*a háborúban, annak közelségében, az itt állomásozó alakulatok nagy számában és a kórházak igényeiben rejlenek.*” Végül a hatodik pontban arra kérte a pártokat, hogy követeléseikben tanúsítsanak önmérsékletet, és a termelő munkára koncentráljanak. Kijelentette, hogy „*politikai kérésekre kitérni nem óhajtok, csak hangsúlyozom, hogy bár a harctól soha nem féltem, a mérséklet híve voltam és maradok. Semmiképpen nem szeretném, ha a bűnök megtorlatlanul maradnának, de vallom, hogy ilyen veszélyes és válságos időkben az ifjonti hév, a személyes bosszú s az apró vétkesek üldözése semmit sem használ, de jelenthet helyrehozhatatlan károkat.*”

Decemberben a polgármester igazolványokat állított ki arról, hogy a tehene, lovak, tenyészállatok egyes személyeknél meghagyandók, és azokat nem lehet elvenni tőlük, de a szovjet katonákat ez nem igazán érdekelte. Többek között például december 17-én a polgármester igazolta, hogy Gál Dezső Városföld 282. szám alatti lakos a kórház és a kisgyermekes anyák részére tejet szállít, „*ennélfogva közérdek, hogy 2 tehene és 1 lova, továbbá a szűkséges takarmány nála meghagyassék.*”³⁴⁷ December 7-én a polgármester megbízásából igazolványt állítottak ki Fekete Pál juhvágó és juhtenyésztő részére,

³⁴⁷ MNL BKML IV. 1910/a. 406/1944.

hogy a 160 darab birkájából megmaradt 15-nek mint tenyészállatnak a meghagyása közérdekből feltétlenül indokolt.³⁴⁸

A továbbiakban Kecskemét belterületét és a külterületét külön tárgyaljuk az eltérő nehézségeik, problémáik miatt.

1.1. Kecskemét belterületének nehézségei a front átvonulását követően

A kerületvezetőknek folyamatosan különféle kimutatásokat kellett készíteniük a kerületben élők különféle személyi adatairól és gazdasági helyzetéről az egyes utcákban: a házakról és az azokban lakókról, a személyek életkoráról, foglalkozásáról, vagyoni helyzetéről, a jövedelmük mértékéről. Külön listát vezettek a feketézőkről, a városon belüli költözésről, az istállókról, a tehenekről (és arról, hogy mennyi tejet adnak), a lovakról, a párttagokról, a terhes és a kisgyermekes anyákról, a hetven éven felüliekről, a hadkötelesekről a besorozásukkal együtt, a szovjet katonák beszállásolásáról, az elhagyott birtokokról és ingóságokról, a háborús károkról és azok nagyságáról is.

1944. december elejétől a polgármester körözhvényeket bocsátott ki, amelyekben a kerületvezetők számára adott különféle utasításokat. Az első körözhvényt 1944. december 3-án küldte ki, ebben arra utasította a kerületvezetőket, hogy háromnaponta tegyenek jelentést a megnyitott üzletekről, a már működő iparosműhelyekről, üzemekről és az ott dolgozó munkások számáról is. Azokról az üzemekről is jelentést kellett tenni, amelyek a szovjet katonaság számára termeltek, és a bennük dolgozó munkásokról is. 1944-ben a karácsonyi ünnepek idején sem volt munkaszünet. A közmunkára kötelezetteknek dolgozniuk kellett, az üzletek is nyitva tartottak, és az üzemekben is folyt a termelőmunka.³⁴⁹ 1945. január 18-án a 21. körözhvényben a polgármester szóvá tette, hogy a kerületekben még mindig nem hajtották végre az elhagyott házak kapuinak beszögeltetését, ezért ezt ismét sürgette.

³⁴⁸ MNL BKML IV. 1910/a. 160/1944.

³⁴⁹ Iványosi-Szabó 1975: 60.

17. kép. A Kecskeméti Iparos Otthon.
*Itt rendezkedett be a szovjet városparancsnokság*³⁵⁰

A polgármester 1945. január 8-án a 30. körözhívében arra utasította a kerületvezetőket, hogy írják össze az elhagyott birtokokat, és biztosítsák a gazdaságok további működését és értékeinek megóvását oly módon, hogy tegyenek javaslatot a gondnok személyére, aki irányítja a későbbiekben a gazdaság munkáját. A zsidó birtokok gondnokára a zsidó tanács³⁵¹ hozzájárulásával a Gazdasági Ügyosztály tett javaslatot. Az elhagyott birtokokon lévő javakról is leltárt készítettek. A gondnokot lehetőség szerint az eltávozott, illetve elhurcolt tulajdonosok rokonai közül választották ki. Például 1945 júniusában a deportált Mandel Lipót vagyonának gondnokságával és vállalatának vezetésével leányát, Mandel Sárít bízta meg a polgármester. A vállalat átvételekor leltárt készítettek.³⁵² Az elhurcolt Grünfeld Albert vagyonának gond-

³⁵⁰ MNL BKML XV. 5. 316.3

³⁵¹ Sajátos Kecskeméten az, hogy a holokausztot és a város szovjet megszállását követően már 1944 decemberében megalakult a zsidó tanács, vagyis újból felállították. 1945. január elején jelentették be a polgármesternek, aki azt január 13-án vette tudomásul. A tanács vezetőit is felsorolták: Robitsek Pál ügyvezető, Aszódi József, Blau László, Schwartz Lajos, Bárány János és dr. Gruder János ügyész. A polgármester felhatalmazta a zsidó tanácsot, hogy gondozza a deportáltak megmaradt vagyonát, az üzemeket nyissa meg, és javasoljon az élükre vállalati vezetőt, akiket a polgármester fog kinevezni. A zsidó tanácsot felhatalmazta arra is, hogy a megmaradt árukészletek értékesítéséből, a vállalatok, üzemek ingatlanok hasznosításából származó jövedelmekkel rendelkezzen. A deportáltak készpénz-vagyonáról külön-külön kimutatást kellett készíteni. Bálintné-Szabó: 161–162.

³⁵² MNL BKML IV. 1910/c. 8528/1945.

nokául az izraelita hitközség javaslatára fivérét, Grünfeld Józsefet nevezte ki a polgármester.³⁵³

A közbiztonság állapotában december első napjaitól 1945. január közepéig egy nyugalmasabb időszak következett. A szovjet katonák ekkor kevésbé zaklatták a lakosságot, majd január közepétől ismét, szinte minden nap jelentették a kerületvezetők, hogy a katonák fosztogatják az elhagyott házakat, és erőszakoskodnak a lakossággal.

1945. január 26-án még mindig hasonló problémákat vezetett elő az első kerület vezetője a jelentésében: *„a kerületben az elhagyott lakásokból a bútorokat az oroszok még nagyobb arányban hordják.”* Február elején is naponta jelentette a kerületvezető, hogy: *„a kerületben a fosztogatások az oroszok által még nagyobb mértékben folynak.”* A hónap második felében is, például február 17-én, azt jelentette, hogy *„az oroszok és a zsidók az elhagyott lakásokból a bútorokat még mindig hordják.”*³⁵⁴ Ez arra utalhat, hogy a munkatáborokból és a rejtőzködésből hazatértek az üresen talált lakásaikat, amelyek teljesen ki voltak fosztva, igyekeztek berendezni az elhagyott lakásokban fellelhető bútorokból. A szovjet katonák a rövid ideig tartó kecskeméti tartózkodási helyüket is igyekeztek berendezni a városban található jobb minőségű bútorokkal. Sokszor ez teljesen irracionális volt, mert a néhány hetes itt-tartózkodás után tovább kellett vonulniuk, és az elrabolt bútorokat, amelyeket felhalmoztak szálláshelyükön, többségük nem tudta magával vinni.³⁵⁵ Február 21-én azt jelentette a kerületvezető, hogy az elhagyott lakásokból a bútorok maradékát és egyéb ingóságokat a kerületi raktárba, egy 150 négyzetméteres, 4 szobás lakásba szállították. A probléma azonban ekkor még nem oldódott meg, ugyanis 1945 májusában a polgármester az 52. számú körözhelyén arra

³⁵³ MNL BKML IV. 1910/c. 8664/1945.

³⁵⁴ MNL BKML IV. 1910/u. (1–2 d.)

³⁵⁵ Az elrabolt zsidó vagyonból a háború végén nemcsak a német és a szovjet katonák jutottak értékekhez, hanem az Ausztriában tartózkodó magas beosztású amerikai tisztek és közlegények is. Az aranyvonattal nyugatra szállított több vagonnyi aranyat, ékszereket és egyéb zsidó értékeket az amerikaiak raktározták Salzburgban. Az itt elhelyezett értékekből 1945-ben és 1946-ban is a katonai vezetők lakásaira nagy mennyiségben kerültek szőnyegek, festmények, ezüst- és üvegtárgyak. A vagyon őrzésével megbízott katonákat gyakran váltogatták, és helyezték vissza őket az Egyesült Államokba. Kádár–Vági 2001: 41–132. Kádár Gábor és Vági Zoltán a következőképpen összegezte az amerikaiak szerepét ez ügyben: *„Az azonban biztos, hogy kézen-közön számos tárgy eltűnt, és sohasem került vissza a raktárba, tehát az amerikai hadsereg magas rangú – sok esetben névvel azonosítható – tisztjeit komoly felelősség terhelte a magyar zsidók vagyonának további szétszóródásáért, sőt egyes értékes tárgyak, tárgycsoportok eltulajdonításáért.”* Kádár–Vági 2001: 76.

utasította a kerületvezetőket, hogy a szovjet katonák által elhagyott lakásokat és épületeket késedelem nélkül vegyék őrizetbe, és tegyenek intézkedést az ott maradt ingóságok megőrzésére. Ezeket az eseteket azonnal jelenteni kellett a lakáshivatalnak, amely intézkedett az ingóságok leltározásáról, megőrzéséről és elszállításáról. A lakáshivatal intézkedéséig a kerületvezető köteles volt lezárni a helyiségeket és őrizni a benne lévő holmikat. A mulasztókat a polgármester vagyoniilag is felelőssé tette.

A bizonytalanság és a lakosság zaklatása 1945 nyarán is igen jelentős volt.³⁵⁶ Tóth László polgármester július 13-án a következőket írta a nemzeti bizottságnak: *„Jelenleg Csalános és Talfája körül táboroznak azok az orosz kötelékek, amelyeket később városunkban főként laktanyákban és az esetleg kiürítendő kórházakban szállásolnak el.”* A környékbeli lakosságot sok veszteség éri, *„naponta 30-40 ilyen panasszal fordulnak a polgármesteri hivatalhoz.”* Ezeket a bejelentéseket továbbítani szokta a városparancsnokhoz, de nem tudja teljesen felszámolni a problémát. Megjegyezte, hogy *„gyökeres intézkedésre volna szükség, mert egyes helyeken a lakosság már nem is mer külterületen maradni.”* Kérte,

³⁵⁶ Egy sajátos esetet mondott el Kovács Bálint erre vonatkozóan: *„Érdekes még Kocsis Pál neves szőlőnemesítő egyik esete is [...]. Az oroszok bejövetele után a háborús jóvátétel fejében szállítottunk szőlővesszőt a Szovjetunióba. Az orosz mezőgazdasági tudósok a csodájára jártak, az általa nemesített szőlőket vitték a Szovjetunióba. Elterjedt a híre, hogy a szőlővessző-szállításért a szovjetek jelentős összeget fizettek Kocsis Pálnak. Ezek után egyszer lefogták Kocsis Pált, mert egy oroszot lelőtt. Ez nagy esemény volt. Én kijártam Katonatelepre, az iskolában Kocsis Pál felesége volt a tanítónő, és behívott magukhoz, ekkor már Kocsis Pál is otthon volt és elmesélte a következőt: »Úgy volt, hogy ma fizetik a nagyobb összeget a szovjetek, holdvilágos éjjel arra ébredtünk fel, hogy az udvar tele van oroszokkal. Felébredtünk és az ágy alól elővettem az oda eldugott vadászpuskát, és kiléptem az üveges verandára és láttam, hogy egy orosz céloz rám. Fogtam a puskát és odalöttem, majd az oroszok eltűntek. Lefeküdtünk aludni, majd reggel jött az egyik emberünk, aki azt mondta: Tekintetes úr, az istálló mögött egy orosz fekszik halva.« Kiderült, hogy az orosz jól célzott, Kocsis Pál ugyancsak jól célzott, az orosz az állánál találta el a sörétes puskával, szétlőtte a fejét. Az orosz 15-20 centivel fölé lőtt, és az ajtófélfájában volt a golyója. A bírósági tárgyaláson, a helyszíni szemlén megállapították, hogy önvédelemből lőtt, ezért felmentették. Ezt Kocsis Pál maga mondta el. Tóth László is mindent megtett Kocsis Pál érdekében, mert a felesége azonnal berohant a városházára, és fegyvertartási engedélyt kért. Nem ez döntötte el az ügyet, de ez is számított. Az oroszok ebben egyrészt igazságosak voltak, másrészt érdekük volt, hogy minél több szőlővesszőt kapjanak tőle. Kocsis Pálra szükségük volt. Ez 1945 tavaszán vagy őszén volt, ekkor még mindig zabráltak a szovjetek általában jól szervezeten és ők azt is tudták, hogy Kocsis Pálnak mikor fizetnek.”* Rigó 2009: 35. Kocsis Pál (Kecskemét, 1884. december 1.–Budapest, 1967. március 2.) a Kecskemét melletti Katonatelepen létesített mintabirtokot, itt foglalkozott szőlőnemesítéssel. Elsősorban csemegeszőlőkkel dolgozott, ő nemesítette többek között az Irsai Olivér és a Kocsis Irma fajtaikat is.

hogy a nemzeti bizottság és a pártok is keressék fel ez ügyben a szovjet városparancsnokot, és kérjék *„hathatós intézkedését és védelmét.”*³⁵⁷

Február 27-én az építésfelügyelő készítette jelentést a polgármester számára a város épületeiben keletkezett háborús károkról. Eszerint Kecskemét belterületén 210 épület károsodott, ebből 11 leégett, 65 nagyfokúan megrongálódott, és 25 részben vagy egészben összeomlott. Azt javasolta, hogy a forgalmasabb helyen lévő veszélyes épületek javításával kellene kezdeni a munkálatokat, például a takarékpénztár, a törvényszék, a nagytemplom, a városháza, a színház, a laktanyák és az iskolák épületeivel.³⁵⁸

1945. január 1-jén jelent meg a polgármesteri hivatal hirdetménye a közmunka-kötelezettségről. A férfiak 16-tól 60, a nők 16-tól 55 éves korig havi három nap közmunkaszolgálatra voltak kötelezve. Azoknak, akik felmentést kaptak ez alól (köztisztviselők, lelkészek, vállalatvezetők, iparosok, kereskedők, újságírók, orvosok, gyógyszerészek, ápolók, tanárok, és akit a bizottság felmentett), napi tíz pengőt kellett fizetniük. A hadiüzemek munkásainak – és szociális okokból másoknak is – ezt elengedhették.³⁵⁹ 1945. február elején a főispán felhívására széles körű gyűjtőakciót kezdeményeztek az egyébként súlyos ellátási gondokkal küzdő Kecskeméten Budapest ostrom alól felszabaduló és éhező lakosai számára. Az első szállítmány február 4-én indult Budapestre.³⁶⁰

1945 tavaszán komoly gondot okozott a városvezetésnek, hogy az átvonuló Vörös Hadsereg tisztjei számára szállást biztosítson. 1945. március 13-án ezzel kapcsolatban a lakáshivatal írt a kerületvezetőknek, mivel a katonák elszállásolását egyre nehezebben lehetett biztosítani. Az utcaparancsnokoknak össze kellett gyűjteniük azon házak, lakások listáját, ahová el lehetett szállásolni a tiszteket. A tisztek eltávozását is jelentenie kellett a kerületvezetőnek, és a lakást ezt követően sem adhatta bérbe. Június 11-én a nagyobb csapatátvonulás miatt 12 törzstiszt részére kellett a IV. kerület vezetőjének 12 külön bejárattal rendelkező szobát biztosítania ágygal, ágyneművel. Még 1946. augusztus 21-én is kapott olyan utasítást a IV. kerület vezetője, hogy a központban szállásoljon el 60 szovjet katonatisztet három napra.

1946 októberétől indult meg a volt tiszti lakások igénylése a város új elitéhez tartozó tisztviselői részéről. A lakáshivatal 1946. október 16-án a pol-

³⁵⁷ MNL BKML XVII/46. 167/1945.

³⁵⁸ Iványosi-Szabó 1975: 131–132.

³⁵⁹ Iványosi-Szabó 1975: 63–64.

³⁶⁰ Iványosi-Szabó 1975: 104–105.

gármester megbízásából levelet küldött a IV. kerület vezetőjének: „*felkérem, hogy ma d. e. 12 óráig az orosz tiszti lakásból egy megfelelő bútorozott szobát a rendőrfőkapitány úrnak igénybe venni szíveskedjék és azt haladéktalanul hivatalomnak kérem jelenteni. Amennyiben megfelelő lakás nem állna rendelkezésre, kénytelen leszek karhatalommal a körzetet felülvizsgáltatni.*” Másnap, október 17-én újabb hasonló tartalmú levelet kapott a IV. körzet vezetője a lakáshivatal vezetőjétől: „*Felhívom, hogy körzetében Szidor József városi tanácsnok úr részére 2-3 szoba, fürdőszoba és mellékhelyiségekből álló lakást bérbevételelre illetve kiutalásra soron kívül jelentsen be. A jelentést 8 napon belül írásban kérem.*”³⁶¹

1945. december 11-én a polgármester arra utasította a körzetvezetőket, hogy a következő naptól kezdjék meg a háborús magánkárok összeírását, az összeíró biztosok minden házat és gazdaságot felkeresnek, hogy rögzítsék a károkat.

Kovács Bálint 1945. december 31-én kelt lelkeszi jelentésében a következőképpen jellemezte a város megszállásától eltelt időszakot: „*Kecskemét és benne gyülekezetünk helyzete súlyosabb, mint valaha volt. 1944. október 31-én foglalták el városunkat és azóta szinte szünet nélkül tart a legsúlyosabb megszállás. Testben és lélekben megfáradva, szinte már nem is reméljük, hogy ennek valaha vége lesz. Jelenleg mintegy 35.000 orosz katona van a városban állandóan. Ezek mellett nap, mint nap jönnek az átvonuló alakulatok. Sokszor félelmetes a számuk. A beszolgáltatási feltételek a legsúlyosabbak. Az élelmezés csaknem teljesen a városra hárul. De még ezt is kibírná. Nem bírja azonban a tanyai nép az állandó zabrálásokat! Ezek együtt járnak gyilkolásokkal. Karácsony este és a két ünnepben 26 embert öltek meg. Köztük többet a városban. A lakosság hangulata kétségbeesítő! [...] Bizony a halálozások száma nagyon nagy. De ami a legszomorúbb az az, hogy nagyon sok orosz áldozat. Közvetlenül oroszok által agyonvert, vagy közvetve általuk okozott betegségből származó halottak száma az összes halottak 10%-a.*”³⁶²

Más forrás is utal arra, hogy a szovjet katonák erőszakoskodásai, gyilkosságai még 1945 végére sem fejeződtek be. 1945. december 30-án írt hangulatjelentésében dr. Dános Endre, a Politikai Rendészeti Osztály osztályvezető-helyettese azt írta, hogy a szovjet katonákkal szembeni ellenszenv a tetőfokára hágott. „*Ennek az az oka, hogy a rablások, fosztogatások és gyilkosságok orosz katonai egyének részéről napirenden vannak. Karácsony két napjában városunkban 14 gyilkosság történt. Ezen gyilkosságok a legnagyobb bestialitással hajtottak végre. Legkirívóbb eset volt ezek közül Farkas Pál városi adófőtiszt és nejé-*

³⁶¹ MNL BKML IV. 1910/u.

³⁶² KREL 638/1945. Kovács Bálint lelkeszi jelentése, 1945. december 31.

nek meggyilkolása. A helyszínrre kiszállott rendőri közegek megállapítása szerint karácsonyra virradóra éjjel 11 és 12 óra között nevezettek a város belterületén lévő lakásán orosz katonai gépkocsi állott meg és az utca felőli ablakot majd a spalettát benyomva behatoltak a szobába és az ott tartózkodó adófőtisztet és nejét meggyilkolták, a lakásban található ingóságok legnagyobb részét a teherkocsira felrakva elmenekültek. A város társadalma megrendülve áll ezen gyilkosságokkal szemben. Az utóbbi napokban annyira romlottak a közállapotok, hogy nincs olyan nap, hogy két-három gyilkosság ne történjen. Farkas Pál végtisztességét a városi lakosság demonstrálásra használta fel és temetésén ezrekre menő tömeg vett részt. Testületünket is érte veszteség, ugyanis egy zabráló orosz társaság megfélemezésére kiküldött járőr tagjai közül egy meghalt, egy pedig súlyos haslövessel a helybeli kórházban fekszik. [...] Jelentésem diktálása közben érkezett hírek szerint a mai nap folyamán az orosz katonai parancsnokság retorzióképpen az elfogott gyilkosok közül egyet a nagy nyilvánosság előtt a város központjában kivégeztet.³⁶³ Az, hogy a szovjet katonák a rendőröket is agyonlövik, nem volt egyedüli eset. 1945. november 29-én jelentette Bárd Dezső, Dél-Pest vármegye politikai rendészeti osztályának vezetője, hogy az átvonuló szovjet csapatok miatt „igen sűrűn fordulnak elő a vagyon és élet elleni erőszakok.” A jelentés szerint Csordás Imre rendőrt november 26-án minden előzmény nélkül agyonlőtte egy ismeretlen szovjet katona. A lakosság hangulata a szovjet katonákkal szemben „határozottan ellenséges.”³⁶⁴

Több egybehangzó forrás alapján megállapíthatjuk, hogy Kecskeméten 1945 végéig – a front átvonulása után több mint egy évvel – nem sikerült megteremteni az élet- és a vagyonbiztonságot. A bizonytalanságokon túl a lakosságra nehezedett a városban állomásozó és átvonuló szovjet katonák élelmezése, a kórházak felszerelése és a betegek ellátása is.

³⁶³ ÁBTL 1.1. PRO vegyes iratok, 1945–1946. (3. d.)

³⁶⁴ ÁBTL 1.1. PRO vegyes iratok, 1945–1946. (3. d.)

18. kép. Szovjet katonák Kecskeméten 1945-ben³⁶⁵

Mint fentebb is láthattuk, Kecskemétre nagyon jelentős terhet rótt a kilenc szovjet katonai kórház felszerelése 1944 novemberében. Miután a távozó alakulatok a kórházak teljes felszerelését magukkal vitték, 1945 februárjában ismét be kellett azokat rendezni a lakosságtól begyűjtött ingóságokkal. A fegyverszüneti egyezmény 11. cikkelye értelmében a „*Magyar Kormány köteles rendszeresen magyar valutában pénzüsszegeket kifizetni és árukat (üzemanyagot, élelmiszert stb.) eszközöket és szolgáltatásokat rendelkezésre bocsátani, melyekre a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak funkciói teljesítésére, valamint a Szövetséges Államok ama misszióinak és képviselőinek, melyek a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal kapcsolatban állanak – szükségük lehet.*”³⁶⁶ Pokorny Hermann, a Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság vezetője megjegyezte, hogy ez a cikkely a fegyverszüneti egyezmény „*legkeményebb, leglazábban megfogalmazott és sokféle értelmezést engedélyező pontja*”, azt is hozzátette tájékoztatójában, hogy „*a Vörös Hadsereg igényeit korlátozni nem lehet és azt, valamint annyit vesz igénybe, amennyit talál és amennyire szüksége van.*”³⁶⁷ Ez óriási terhet jelentett az országra és Kecskemétre nézve is.³⁶⁸

³⁶⁵ KJM fotógyűjteménye 28020.

³⁶⁶ Romsics 2000: 380–381.

³⁶⁷ Idézi Földesi 2009: 95.

³⁶⁸ A Vörös Hadsereg ellátására három hónapnyi élelmiszer mennyiség – egy 1945. május 3-án készített számítás szerint – a magyar államnak közel egymilliárd pengőjébe került. 1945 második felében a katonák ellátása már 84,8 milliárd pengőt tett ki. A forint bevezetése utáni első évben Magyarország költségvetésének 10,7 százalékát költötte a Vörös Hadsereg ellátására. Földesi 2009: 96–97.

A polgármester 1945. április 13-én keltezett, a földművelésügyi miniszter számára írt jelentése szerint Kecskeméten hónapokon át a Vörös Hadsereg kb. 40 000 katonája tartózkodott, a kórházakban pedig 10-12 000 sebesült katonát kellett ételmeznie a városnak.³⁶⁹

A katonai kórházak elvitt felszereléseinek a pótlása érdekében február 6-án a polgármester kerületenként adta ki az összegyűjtendő berendezések listáját azzal, hogy ezeket akár karhatalom igénybevételével is, de össze kell gyűjteni.³⁷⁰

1945. június 13-án az átvonuló III. Ukrán Hadsereg ételmezésére lefoglaltak 50 tonna, azaz 5 vagon burgonyát. A burgonya ellenértékét a doku-

³⁶⁹ Hogy ez mekkora terhet jelentett a városra nézve, azt egy másik összegzés tartalmazza, amelyet szintén a városházán készítettek. Eszerint a Vörös Hadsereg és a szovjet kórházak ételmezésére Kecskemét, a súlyos élelmiszerhiány ellenére, április elejéig az alábbiakban részletezett terményeket szállította le. A Vörös Hadsereg által előírt állat- és terménybeszolgáltatási kötelezettség: 2000 db szarvasmarha, legalább 240 kg-os, 500 db sertés, legalább 100 kg-os, 500 db juh, legalább 25 kg-os. Szarvasmarhából 1900-at, a többiből az előírt mennyiséget beszolgáltatta a város. Terményekből előírtak: 10 000 mázsa (q) búzát és rozst, ebből beadtak 2430 q búzát és 4524 q rozst. Előírtak 10 000 q kukoricát, árpát és zabot, ebből 245 q árpát, 30 q zabot és 2800 q kukoricát adtak be. 4000 q babot és kölest írtak elő, ebből beadtak 145 q babot. Előírtak továbbá 5000 q burgonyát, amiből beadtak 3870 mázsát. Előírtak 5000 q káposztát, vöröshagymát és egyéb tavalyi zöldséget, ebből beadtak 8 q hagymát, 364 q káposztát és 876 q egyéb tavalyi zöldséget. Előírtak 15 000 q szénát, beadtak ebből 12 000 q szénát és szalmát. Kértek 4000 db baromfit, amiből beadtak 3240-et. Kértek 150 000 db tojást, ebből beadtak 127 680-at. Kértek 280 000 liter tejet, 18 000 kg vaját, 7000 kg túrót, ebből beadtak 67 600 liter tejet, 180 kg vaját, 1570 kg túrót. A kért 30 000 kg almából 1850 kg-ot, az 1000 q napraforgómagból 432 mázsát. Az átvett árucikkért 10%-ban 1000 pengős, 90%-ban 20, 50, és 100 pengős orosz kiadású bankjegyen fizettek. Az egyes árakat a következő áron vették át: élő szarvasmarha 2 P/kg, élő sertés 2,6 P/kg, élő juh 1,5 P/kg. A búza mázsája 40 P, a rozs 36 P, az árpa 37 P, a zab 40 P, a kukorica 32 P, a bab kilója 1 P, az élő baromfi darabja 3,6 P, a tojás darabja 0,21 P, az alma kilója 18 P. A hivatalos kontingensen felül további felvásárlásokat csekély mennyiségben végeztek a szovjetek. A tojás darabjáért 2-3 P-t, a baromfi kilójáért 40-60 P-t, az almáért kilogrammonként 40-60 P-t, a borért 20-50 P-t fizettek, azt is hozzáfűzték, hogy ebből vásároltak nagyobb mennyiséget. Megállapíthatjuk, hogy a piaci ár nagyjából az öt-tízszere volt annak, amit a hadsereg fizetett a beszolgáltatott terményekért. Ráadásul azt a pénzt, amit ők bocsátottak ki, nem akarták elfogadni a szabadpiacon, csak a régi pengőt. A Vörös Hadsereg által nyomtatott bankjegyeknek nagyon jelentős inflációs hatásuk volt. MNL BKML IV. 1910/c. 2656/1945.

³⁷⁰ Február 9-én jelentette az I. kerület vezetője, hogy a szovjet kórházaknak szállítottak 100 ágyneműt, 35 sezlont, 6 ágybetétet, 14 sodronyt, 30 szalmazsákot, 18 lepedőt, 13 pokrócot, 16 paplant, 130 nagy párnát, 25 kispárnát, 6 dunnát, 4 mosdót és 12 villanykörtét. A kórházakat főként a nagyobb iskolaépületekben rendezték be: Református Gimnázium, Református Tanítóképző, Piarista Gimnázium, Cserepes kórház, Külső kórház.

mentum szerint az élelmezési számvevő a városnak az átvételi elismervény ellenében fogja kifizetni.³⁷¹

A főispán június 16-án írt a polgármesternek, hogy a Vörös Hadseregnek 600 tonna szénát június 25-ig kell beszállítani, mert a fegyverszüneti szerződés 11. §-a értelmében a Vörös Hadsereg ellátásáról Magyarországnak kell gondoskodnia. Egy június 22-én kelt levél szerint két hét alatt, július 10-ig kell leszállítani a 60 vagon szénát. A széna mennyiségét holdanként egy mászában határozták meg, és július 5-ig kellett mindenkinek beszolgáltatnia.³⁷²

1945. július 31-én a polgármester jelentést tett Kecskemét Város Törvényhatósági Kisgyűlésének a város területén állomásozó szovjet katonai kórházak ellátásáról. Ebben megállapította, hogy a városnak kellett és kell a továbbiakban is gondoskodnia az itt működő katonai kórházak élelmiszer-ellátásáról. 1945. február 15-től május 31-ig a szovjet katonai kórházak természetben történő ellátása napi folyó áron 17 891 100 pengőt tett ki. Ebből a szovjet katonai hatóságok 2 580 300 pengőt térítettek meg, ez az összes költség mindössze 14,4 százaléka volt. A lakosság terhe így 15 310 800 pengőre rúgott. Az orosz hatóságok csak a békebeli árak megtérítését vállalták, a többit ráterhelték a városra és a lakosságra.

1945. június elsejétől július 15-ig a kórházak ellátása további 3 567 827 pengőre rúgott, ebből az orosz hatóságok 923 437 pengőt térítettek meg, ez a költségek több mint negyede, 25,9 százalék volt, de a lakosságra hárított összeg így is 2 644 390 pengő volt. A polgármester jelentésében megállapította, hogy ekkora terheket nem vállalhat tovább a város, mert így nem lehet termelni. A kormánynak segítenie kell a várost, ezért kérvényezi, hogy június elsejétől havi 1 800 000 pengő államsegélyt kapjon. A közellátásügyi miniszter eddig 3 millió pengő segélyben részesítette a várost. A kisgyűlés tudomásul vette az előterjesztést, és megbízta a polgármestert, hogy a költségek viselése érdekében június elsejétől az 1 800 000 pengő államsegélyt eszközölje ki a közellátási miniszter úrtól.³⁷³

1945. november 8-án a város gazdasági ügyosztálya írt a nemzeti bizottságnak. A Vörös Hadsereg IV. negyedéves ellátásáról tettek jelentést, és megírták, hogy Kecskemét nem tudja teljesíteni a kért mennyiségeket. Megállá-

³⁷¹ MNL BKML IV. 1910/c. 8801/1945.

³⁷² MNL BKML IV. 1910/c. 9208/1945.

³⁷³ MNL BKML IV. 1910/c. 10515/1945.

pították, hogy „*nincs Pest-vármegyében még egy város, mely oly áldozatokat hozott volna az Orosz hadsereg ellátása érdekében, mint Kecskemét.*”³⁷⁴

Kecskemétre 1945 elejétől egyre jelentősebb számban érkeztek korábbi zsidó munkaszolgálatosok, majd egykori deportáltak is. Ebben az időben még Budapesten harcok folytak, ehhez képest Kecskemét biztonságosabbnak tűnt, és a fővároshoz is viszonylag közel volt. Felállították a Nemzetközi Vöröskereszt Zsidó Segélyakciójának Kecskeméti Irodáját, amely a szükségkonyha számára evőeszközöket és edényeket igényelt Kőrösi János zsidó kereskedő – a zsidó ingóságok között raktározott – készletéből.³⁷⁵ Még januárban felállították a zsidó átmeneti otthont is, ahová 100 takarót kértek a zsidók ingóságaiból.³⁷⁶

Kecskeméten a háború után először a zsidó tanácsot állították fel, a helyi izraelita hitközség 1945. február 4-én alakult meg újból. Ekkor választották meg a tisztségviselőket is. Az elnök Blau László, a két alelnök Bárány János és Kecskeméti Hugó, a titkár és ellenőr Robitsek Pál, a jegyző és pénztárnok Fodor Imre, az ügyész dr. Gruder János lett. Elöljárósági tagokká választották Aszódi Józsefet, Schwartz Lajost, Székely Jánost és Kertész Pált.³⁷⁷ Megfogalmazták a hitközség legfontosabb céljait: egyrészt a hitélet visszaállítását, másrészt a hatóságoknak való segítségnyújtást a zsidó vagyonok megőrzésében. Felállították a Kecskeméti Izraelita Szentegyletet is, amelynek egy „*jótékony célú intézmény, a szegények istápolása és a deportálásból hazatérők megsegítése, felruházása, valamint a temetkezési szertartások ellátása*” volt a fő feladata.³⁷⁸

1945. április 14-én a hitközség kérelmet írt a polgármesterhez. Megírták, hogy a zsinagógából ismeretlenek elhordták a padokat, így nem tudnak istentiszteletet tartani. Kérték a polgármestert, hogy az addig kórházként működő és most felszabadult Horthy Miklós Tanítóképző Kaszap utcai épületéből az oroszok által összehordott székekből 70-et elszállíthassanak a zsinagógába. Kiutalták számukra a kért székeket.³⁷⁹

A *Kecskeméti Lapok* május 10-i száma beszámolt arról, hogy a Budapest–Szeged vasútvonalon naponta két-három vagon szállítja lefelé a visszatért

³⁷⁴ MNL BKML XVII/46. 671/1945.

³⁷⁵ 150 lapos és mélytányért, tálat igényeltek. MNL BKML IV. 1910/c. 767/1945.

³⁷⁶ MNL BKML IV. 1910/c. 771/1945.

³⁷⁷ A tagok jórészt azonosak voltak a korábban felállított zsidó tanács tagjaival, a két szerv nevének használata keveredett ettől az időponttól kezdve a különféle dokumentumokban. Mi a továbbiakban a zsidó hitközség elnevezést használjuk.

³⁷⁸ MNL BKML IV. 1910/c. 4520/1945.

³⁷⁹ MNL BKML IV. 1910/c. 4872/1945.

deportáltakat, a vasútállomáson minden reggel forró reggelivel várja őket a Vöröskereszt kötelékében működő „JOINT” kecskeméti kirendeltsége. A Nagykőrösi utca 31. szám alatt átmeneti szállást készítenek elő a visszatérteknek (80-100 főre), de magánszemélyek is vállalnak átmeneti ellátásra és szállásra volt deportáltakat.

A Kecskeméti Izraelita Hitközség 1945. május 16-án kért a hazatérő kecskeméti deportáltak részére felállítandó és berendezendő szállás részére ágyakat a Nagykőrösi utca 31. alá, ahol a szállást felállították. A kért bútorokat díjmentesen kiutalták.³⁸⁰

1.2. Az „elhagyott” magánvagyon sorsa a front átvonulása után

A második világháborút követően összefoglalóan „elhagyottnak” tekintették azokat az ingatlanokat és ingóságokat, amelyeket korábban a zsidóktól vettek el, és azokat is, amelyeket a nyugatra menekültek hagytak hátra. A korabeli terminológia szerint „ismeretlen helyen távol voltak”, illetve „ismeretlen helyen tartózkodtak” mindazok, akiket deportáltak, munkaszolgálatra vittek, és ott elesetek vagy hadifogságba kerültek, azok is, akik nyugatra menekültek, vagy ott estek hadifogságba, vagy egyszerűen csak nem mertek visszatérni a városba.

Kecskeméten, mint láttuk, a város megszállásáig a zsidóktól elvett értékeket a jogszabályoknak megfelelően igyekeztek szétszítani. A szovjet megszállás kezdetétől, 1944. október 31-től egészen 1945 februárjáig az ingóságok széthordása, főleg a szovjet katonák részéről, óriási méreteket öltött. A későbbiekben a szovjet katonák szerepe csökkent ebben a folyamatban, és a lakosság körében indult meg a zavaros tulajdoni háttérű javak megszerzéséért a küzdelem. Ebben a helyi társadalom igen széles csoportjai vettek részt, különböző mértékben és motivációk alapján. Volt, aki a megélhetése biztosítása érdekében igényelt lakást és abba bútorokat, míg mások a vagyonszerzés lehetőségének tekintették az új berendezkedést. Külön áttekintjük a zsidók és a korábbi középréteg javaiért folytatott küzdelmet. Ugyanakkor az elhagyott javak hasznosítása a háborút követő óriási hiány és szegénység közepette racionális döntésnek tekinthető. Természetesen ez a hazatérő deportáltakat, munkaszolgálatosokat vagy nyugatra menekülteket, akik lakásukat üresen vagy más bútoraival berendezve találták, és abban mások éltek, egyáltalán nem vigasztalta.

A második világháború után a zsidóság vagyonának sorsa ellentmondásosan alakult. Egyrészt sorra jelentek meg olyan rendelkezések, törvények,

³⁸⁰ MNL BKML IV. 1910/c. 6777/1945.

nemzetközi szerződések, amelyekben a magyar kormány vállalta, hogy az elhagyott zsidó vagyont átadja az OZSHA-nak. Másrészt a tényleges gyakorlat nem követte a jogi rendezés irányait.

A 200/1945. M. E. rendelet hatályon kívül helyezte az összes olyan törvényt és rendeletet, amely a zsidóságot hátrányosan érintette. Ezt követően a magyar kormány rendezni kívánta a zsidóság vagyonának kérdéseit. 1946. november 15-én lépett hatályba a magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményeinek enyhítéséről szóló 1946. évi XXV. törvény (Mzsbt). Ebben az új hatalom rendezni kívánta a korábban elkövetett vagyoni sérelmeket. A törvény 2. paragrafusának 1. bekezdése értelmében azokat a zsidó javakat, amelyek örökös hiányában a magyar államhoz kerültek, az állam egy külön zsidó alapnak fogja átengedni. Azon zsidó személyek hagyatéka is, akik 1941. június 26. és 1946. december 31. között üldözöttek voltak, vagy életüket az üldözés miatt elvesztették, a zsidó alapra száll át, a külföldről hazaszállítandó zsidó vagyonnal együtt. *„Azt, hogy valamely hagyaték a jelen § rendelkezései értelmében az államot, vagy az alapot illeti-e, az alap intézőbizottságának meghallgatása után háromtagú intézőbizottság állapítja meg. A bizottság elnökét a közigazgatási bíróság ítélőbírái sorából annak elnöke, egy-egy tagját pedig a pénzügyminiszter és az alap intézőbizottsága jelöli ki.”*³⁸¹ A párizsi békeszerződés is arra kötelezte a magyar kormányt, hogy a holokauszt áldozatainak vagyonát adja át a magyarországi zsidó szervezeteknek. A békeszerződés 27. cikkének első bekezdése kimondja, hogy Magyarország kötelezettséget vállal arra, hogy a zsidók zár alá vett, elkobzott vagyonát tartozékaikkal együtt visszaadja, vagy ha ez lehetetlen, megfelelő kártalanítást nyújt. A második bekezdésben ez olvasható: *„A magyar kormány mindazoknak a személyeknek, szervezeteknek vagy közösségeknek Magyarországon lévő összes javait, jogait és érdekeit, akik, illetőleg amelyek egyénenként vagy mint összességek tagjai faji, vallási vagy más fasiszta szellemű zaklató rendszabály tárgyai voltak, amennyiben azokra nézve a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónap alatt örökös nem jelentkezett vagy igénybejelentés nem érkezett, át fogja ruházni az ilyen személyeket, szervezeteket, vagy közösségeket Magyarországon képviselő szervezetekre. Az átruházott javakat ezek a szervezetek az említett magyarországi összességek, szervezetek és közösségek életben maradt tagjainak támogatására és helyreállítására fogják fordítani.”*³⁸² Az 1947. évi XVIII. törvénnyel a békeszerződést becikkelyezte a magyar országgyűlés. A törvények ellenére az

³⁸¹ Az 1946. évi XXV. törvény A magyar zsidóságot ért üldözés elítéléséről és következményeinek enyhítéséről. 2. §. Romsics 2000: 473–474.

³⁸² A párizsi békeszerződés, 1947. február 10. Romsics 2000: 483–484.

elhagyott zsidó vagyon mégsem került a hazai zsidósághoz, mert azt időközben államosították, szétosztották a lakosság között, és egy részét eltulajdonította a formálódó új elit.³⁸³

Kecskeméten a polgármester már 1945 januárjában felhatalmazta az izraelita hitközséget arra, hogy azon zsidó tulajdonok felett ideiglenesen rendelkezzen, amelyek tulajdonosai ismeretlen helyen tartózkodnak. Erre a felhatalmazásra hivatkozva kérte a hitközség, hogy a zsidók üzleteit használók befizetéseit utalják át a számukra, ami ekkor 1347 pengőt tett ki három cég után. Ez meg is történt.³⁸⁴

Az elhagyott ingatlanok igénylése a lakáshivatalnál már 1944 végén megkezdődött, és tovább folytatódott 1945-ben is. Egyrészt a korábban zsidók tulajdonában lévő lakásokat igényelték, másrészt azokéit, akik elmenekültek, és később sem tértek vissza, harmadrészt azok lakásait, akik a kiűrés miatt elhagyták a várost, és még nem tértek vissza. 1945 elején az is nyilvánvalóvá vált, hogy a zsidók közül többen is túléltek a háborút, és ők is kérik vissza korábbi lakásukat, vagy helyette másikat igényeltek. Kecskemétre, mivel az ország egy részén még folytak a harcok, és Budapest ostroma sem ért véget, sok, a munkaszolgálatból felszabadult, eredetileg nem kecskeméti zsidó is érkezett, akiről gondoskodni kellett, sőt többen bejelentették, hogy itt szeretnének letelepedni.

A lakásviszonyokról készült egy összefoglaló jelentés 1945. január 19-i dátummal, amelyben a polgármester tájékoztatta a népjóléti minisztert. Korábban, 1944. november 30-án készítettek egy összeírást, amely szerint akkor 805 lakás volt üres és elhagyott. Ebből 36 ház teljesen lakhatatlan volt, 235 házban pedig szovjet katonákat szállásoltak el. A jelentésben megjegyzik, hogy ezek az adatok a lakosság visszaköltözése és a szovjet katonaság részbeni elvonulása következtében nagymértékben megváltoztak. A megmaradt értékek megmentését tekintették elsődlegesnek, ezért az üres és elhagyott lakások kapuit a kerületvezetők és az utcaparancsnokok segítségével lezárták, a lakások használhatóvá tételére anyag-, fuvar- és munkaerőhiány

³⁸³ 1993-ban az Alkotmánybíróság a 16/1993. AB határozatban megállapította, hogy Magyarország csak részben tett eleget a párizsi békeszerződésben foglalt kötelezettségvállalásának, ugyanis a 27. cikk 2. pontjának nem tett eleget, és az Mzsbt-ben vállalt kötelezettségeinek sem. Az Országgyűlés 1996-ban hozott határozatával az Mzsbt-ben vállalt kötelezettség teljesítéséhez létrehozta a zsidóságot segítő közalapítványt (Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány) és induló vagyonnal is ellátta azt. Jelentés a Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány gazdálkodásának ellenőrzéséről. Az Állami Számvevőszék jelentése 15–16.

³⁸⁴ Blau Ilona cége javára Gondi Zoltán 1100 pengőt, Dávid Gusztáv után Ignatov Tódor 124 pengőt, Kemény Sándoré javára Makári Bertalan 150 pengőt fizetett be. MNL BKML IV. 1910/c. 971/1945.

miatt a jelentés időpontjáig nem tudtak előrelépni. A tetőket igyekeztek helyrehozni, hogy ne ázzanak be a házak.

Az elhagyott lakásokba elsősorban a bombakár és egyéb okok miatt hajléktalanná vált családokat költöztették be.³⁸⁵ A polgármester jelentésében így írta le a kiutalások elveit: „*az üres lakások kiutalásánál ügyeltem arra is, hogy elsősorban a teljesen elhagyott utcák házai népesedjenek be. A lakosság egyharmada kb. 30000 ember még ma is távol van hajlékától. Lakás bőven van a városban, azért is, mert a lakosság sok helyen önként összeköltözött. [...] A házak igénybevétele a tulajdonosok és volt bérlők jogainak teljes fenntartásával történt.*” A bérlők kötelesek voltak az 1939. szeptember első napján érvényben lévő lakbért befizetni a háztulajdonosok Népbanknál vezetett számlájára. Ezt a pénzt a 19/1945. M. E. rendelet alapján a városi adópénztárba utalták át. Az ismeretlen helyen tartózkodó háztulajdonosok névjegyzékét elkészítette a polgármester, ezt nyolcnaponta frissítették a rendeletnek megfelelően.

Az elhagyott lakásokban lévő bútorokat a lakáshivatal dolgozói leltárba vették a bérlők jelenlétében, a bútorokat, egyéb használati tárgyakat tételesen felsorolták, és az értéküket is megadták. A bérlő anyagilag és büntetőjogilag is felelős volt az átvett tárgyakért. A leltár egyik példánya a lakáshivatalnál, a másik a bérlőnél maradt. Az üzlethelyiségeket iparigazolvánnyal rendelkező kereskedők és iparosok részére utalták ki ideiglenesen, a berendezési tárgyak leltárba vétele mellett.

A lakáshivatal 1944. december 4. óta működött, a jelentés idejéig 979 ügyet intézett. A lakáskiutalásokon túl a hivatal intézte a bútorok és egyéb házi ingóságok szállításának az engedélyezését is. Állandó nyilvántartást vezetett a Vörös Hadsereg tisztjei számára igénybe vett lakásokról is. A zsidó tulajdont képező tárgyak igénylése esetén az izraelita hitközség hozzájárulását az igénylőnek be kellett szereznie.³⁸⁶

1945. február 14-én arra utasította a polgármester a kerületvezetőket, hogy minden kerületben jelöljenek ki egy megfelelő házat, amelybe összehordják a kerületben lévő elhagyott lakások bútorait. A raktárt úgy kellett kijelölni, hogy az a kerületi iroda közelében legyen, mert állandó őrizetet is biztosítani kellett mellé.³⁸⁷ Végül február 21-én jelentette az I. kerület vezetője, hogy az

³⁸⁵ Például Kozár Aladár Kecskemét Széchenyi tér 3. szám alatti lakos hajléktalanná vált, ezért igényelte a szomszédos ötös számú ház első emeletén dr. André János saját tulajdonú – három szobából és a mellékhelyiségekből álló – lakását az ott lévő bútorokkal (ágyak, szekrények, fotelek) és könyvekkel. MNL BKML IV. 1910/c. 619., 722/1945.

³⁸⁶ MNL BKML IV. 1910/c. 1945. (619. d.), 695/1945.

³⁸⁷ MNL BKML IV. 1910/c. 1095/1945.

elhagyott lakásokból a bútorokat és az egyéb ingóságokat a Kisfaludy utca 23. szám alatti 150 négyzetméteres házba szállították, és ott raktározták el.³⁸⁸

A város vezetése igyekezett a zsidók ingatlanjait és ingóságait megőrizni, ami gyakran nehéz feladatot jelentett a zűrzavaros időszakban. 1945. február 7-én jelent meg egy körözwény a polgármester 987-II/1945. határozatáról, mely szerint a deportált zsidó tulajdonosok birtokait a földhitelintézet által megbízott birtokkezelőknek kell kezelniük, amíg az izraelita hitközség által igazolt tulajdonos vagy jogutóda átvételre nem jelentkezik. A gondnokok kinevezése a körzetvezetőknek február 12-ig kellett előterjesztésüket megtenni. Elsősorban az eltávozott tulajdonosok rokonát igyekeztek meghatalmazni a birtok kezelésével, ha megbízhatónak találták.

A kerületvezetők sokféle kimutatást készítettek a lakosokról, a szakképzettségükről, vagyoni helyzetükről, az állatállományukról, földterületükről, gyermekekről, várandós anyákról, 70 év feletti idős emberekről, a hadkötelesekről és néhány kerületben a pártok tagjairól is. A város kimutatásokat kért a kerületvezetőktől a zsidó házakra és az üres lakásokra vonatkozóan is. Az első kerületben 1945. február végén 13 elhagyott zsidó lakást tüntettek fel, ez a kimutatás nem volt teljes körű, mert az 1944-es zsidó összeírás alapján 38 zsidó lakás volt a kerületben. A listából kiderül, hogy a lakásoknak ki volt az eredeti tulajdonosuk, s hogy 1945 februárjában ki lakott bennük. A kimutatásban szereplő 13 elhagyott zsidó házból nyolcban új lakók voltak, négy üresen állt, egyben szovjet katonákat szállásoltak el. 1945. február 26-án az izraelita hitközség levelet írt a kerületvezetőknek. Megírták, hogy a város polgármestere 204/1945. határozata alapján a zsidó házak felügyeleti jogát átadja a Kecskeméti Izraelita Hitközségnek, és a tudomásuk szerinti zsidó házakat is felsorolták a levélben. Eszerint csak 17 zsidó lakás volt az I. kerületben. A polgármester több mint egy évvel azelőtt adta át a hitközségnek a zsidók házainak felügyeleti jogát, hogy az erre vonatkozó törvényi szabályozás megjelent volna.³⁸⁹

Az igénylők köre

A továbbiakban néhány konkrét igénylést mutatok be. Az igényelt javak eredetileg különböző elitcsoportok tagjainak a tulajdonában voltak. Az igénylők széles körében különböző társadalmi csoportok tagjait és az újjászerveződő hatalmi struktúra szervezeteit egyaránt megtaláljuk. Voltak, akik a zsidók lakásait igényelték a lakáshivataltól. Például Kovács Ferencék – a felesége orosz

³⁸⁸ MNL BKML IV. 1910/u. (1–2. d.)

³⁸⁹ MNL BKML IV. 1910/u. (2. d.)

tolmács volt 1945 januárjában – az egyik zsidó ügyvéd, dr. Fritz Mihály négyszobás házában laktak, és kérték dr. Szepes Jenő zsidó orvos Csongrádi utca 26. szám alatti lakását a benne lévő bútorokkal együtt. A lakásban a leltár szerint négy keményfa szekrény, két ágy éjjeliszekrényekkel, 18 kép, konyhaszekrény, tálaló, asztalok voltak, a berendezést viszonylag magasra, 930 pengőre értékelték.³⁹⁰

Nemcsak az elhurcolt zsidók lakásait igényelték ki, hanem azokéit is, akik a város kiürítésekor elmenekültek, és még nem tértek vissza. Az újonnan alakult pártok is igényeltek lakásokat, minden párt a város egyes kerületeiben is igyekezett helyiséghez jutni, és a külterületen, a falvakban is kértek elhagyott lakásokat párthelyiség céljára. A legtöbb igénylést az MKP különféle szervei adták be. Március 21-én az MKP kérte a lakáshivataltól az egyik külvárosi részben, a Rendőrfaluban, Nyitrai Ferenc elhagyott – Kassai utca 9. szám alatti – házát helyi szervezete részére. Básti Ágoston titkár írta alá a kérelmet. A lakást megkapták, nem voltak benne bútorok.³⁹¹ A ballószögi MKP-szervezet 1945 júniusában kérte a lakáshivatalt, hogy utaljanak ki nekik a korábban elittagként említett dr. Bende Sándor Belső-Ballószög 322. szám alatti villájából egy szobát a bútorokkal együtt párthelyiség céljára.³⁹²

Más pártok is kértek ingatlanokat. Reiszmann Andor FKGP-tag 1945 márciusában megjelent a lakáshivatalban, és előadta, hogy a pártnak több szobából álló helyiségre lenne szüksége. Kérte a város főterén, a Széchenyi tér 10. alatti házban az ismeretlen helyen tartózkodó özv. Szappanos Istvánné ötszobás lakását kiutalni, amelyet meg is kaptak. Később, október 12-én az FKGP ezt a lakást átengedte dr. André János orvos százados részére a nagyterem kivételével. André a párt tagja volt, ekkor érkezett haza a hadifogságból, és nem volt hol laknia.³⁹³

Más újonnan alakult szervezetek is kértek ingatlanokat. 1945 márciusában a lakáshivatalnál a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (Madisz) helyi szervezete nevében Csák Júlia kérte a Keresztény Munkás Egylet által bérelt helyiséget az ott lévő bútorokkal együtt a szervezet számára, amelyet ki is utaltak nekik.³⁹⁴

Nemcsak pártok és különféle szervezetek igényeltek ingatlanokat, hanem az újonnan formálódó elit illusztris képviselői is. Básti Ágoston, az MKP

³⁹⁰ MNL BKML IV. 1910/c. 752/1945.

³⁹¹ MNL BKML IV. 1910/c. 2928/1945.

³⁹² MNL BKML IV. 1910/c. 9465/1945.

³⁹³ MNL BKML IV. 1910/c. 2738/1945.

³⁹⁴ MNL BKML IV. 1910/c. 2233/1945.

helyi titkára, az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja egy helveciai tanyán lakott. 1945. március 9-én a lakáshivatalban kérte az Egressy utca 10. alatti, ifj. Stefanovits Gyula tulajdonában lévő három szoba, konyha, nyári konyha, fürdőszoba és három mellékhelyiségből álló lakás kiutalását, „*miután hivatása a városhoz köti és bent megfelelő lakása nincs.*” A tulajdonos ismeretlen helyen távol volt, Básti a bútorokra is igényt tartott, és négy fővel kívánt költözni. A lakásban keményfa bútorok, kombinált szekrények, zsúrasztal, íróasztal, fürdőszoba-berendezés volt, összesen 2600 pengő értékben. Egy nappal később kiutalták neki a lakást, havi 21 pengő bérleti díjért.³⁹⁵

A lakáshivatalban 1945. április 19-én Bánó Mihály rendőrfőkapitány az MKP Duna–Tisza közti kerületi titkárságának a képviselőjében kért a titkárság részére személyzeti lakásokat. Bisza Ferenc belvárosi, az Arany János utca 4. szám alatti, hat szobából és mellékhelyiségekből álló lakására tartott igényt, amely a Kecskeméti Népbank tulajdonában volt. A bútorokat is kérték a lakáshoz, amiért 225 pengő lakkért állapítottak meg. 1945. december 8-án az MKP területi szerve megírta a lakáshivatalnak, hogy kik laknak a bérelt lakásban: Romhányi József, Vadász Ferenc, Juvancz Jolán titkárok a hozzátartozóikkal.³⁹⁶

Megindult a Horthy-korszak középosztálya lakásainak kiigénylése is. Ekkor már tudni lehetett, hogy vitéz Grassy Józsefet biztosan felelősségre vonják háborús bűnökért. A lakáshivatalban március 8-án Papp György bejelentette, hogy mivel az oroszok elfoglalták a lakását, hajléktalan lett, ezért kéri a Gazdasági Egyesület tulajdonában lévő bérházban, a Rákóczi utca 5. szám alatt, a vitéz Grassy József-féle³⁹⁷ négy szoba és mellékhelyiségekből álló lakás kiutalását a bútorokkal együtt, amelyet 8000 pengőre becsültek. Keményfa bútorok voltak a lakásban (zongora, márványlapos, keményfából készült tálalószekrény, vitrin, jégszekrény stb.), amelyet meg is kapott.³⁹⁸

Rosenbaum Benő volt budapesti lakos február 22-én kérte az ismeretlen helyen tartózkodó dr. Hegedűs Ferenc³⁹⁹ tulajdonában lévő Kisfaludy utca 12/a. alatti két szoba, hall és egyéb helyiségekből álló lakrészt kiutalni. Rosenbaum a lakásban lévő bútorokat is kérte öt személy részére. A lakást korábban

³⁹⁵ MNL BKML IV. 1910/c. 2649/1945.

³⁹⁶ MNL BKML IV. 1910/c. 5277/1945.

³⁹⁷ Grassy Józsefet (Szöllös, 1894. dec. 31.–Újvidék, 1946. nov. 5.) katonai tanulmányai elvégzését követően 1914-ben avatták hadnaggyá, majd egyre emelkedett a ranglétrán, míg 1941-ben altábornagy lett. A második világháború alatt Kecskeméten is szolgált. 1946-ban a Budapesti Népbíróság háborús bűnösneként kötél általi halálra ítélte. Az újvidéki vérengzésben játszott szerepéért kiadták Jugoszláviának, ahol kivégezték. Szakály 2001: 115–116.

³⁹⁸ MNL BKML 1910/c. 2002/1945.

³⁹⁹ MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

dr. Endre András bérelte, mivel ő elmenekült, ekkor üresen állt. A lakáshivatal vezetője elutasította a kérelmet, mert a lakás kiutalását Rudnai Guidó városi főmérnök már korábban, január 6-án kérte, ezért elsőbbség illette meg. *„Egyben a lakáshivatal a kérelmező Rosenbaum Benőt kötelezi arra, hogy a kérdéses lakást, melyet engedély nélkül elfoglalva tart, Rudnai Guidó részére kiürítve haladéktalanul adja át.”* A lakásban 3500 pengő értékben voltak bútorok keményfából: zongora, szekrények, asztalok, könyvszekrény, tálaló, fotelek rekamié, rádió, asztal stb.⁴⁰⁰ Hegedűs másik lakására is érkezett igényelés, 1945. március 21-én a lakáshivatalban Hoffmann László volt budapesti lakos előadta, hogy Kecskemétre szeretne költözni. Kérte, hogy a Wesselényi utca 10. szám alatti házból neki egy szobából álló lakrészt utaljanak ki. A szobában lévő bútorokat is kérte, és előadta, hogy hárman laknak majd a lakásban. A kerületvezetőtől is vitt igazolást, hogy jogosult a lakás használatára. Március 23-án kiutalták számára a lakást, havi 20 pengő lakbérért. Az iraton megjegyezték, hogy a tulajdonos jogai fennmaradtak, a lakást szükséglakásként utalták ki. Az anyagban található egy lakáshivatali nyomozói jelentés is, amely szerint a lakásba az utcaparancsnok engedélyével már korábban, március 6-án beköltöztek Hoffmann Lászlóék, azóta lakbért nem fizettek, és a bútorokat is használták. A leltár szerint ágy, szekrények, cserépkályha volt a lakásban 1050 pengő értékben, amiért havi 10 pengő használati díjat kértek.

A lakások kifosztásának mértékét jól érzékelteti dr. Nóta István ügyvéd április 23-án írt kérelme a polgármesterhez. Nóta 1938-ban a nem zsidó virilisek listáján a 6., 1942-ben a 26. helyen állt, ugyanakkor a legtöbb adót fizetők sorában a 36. volt a maga 2301 pengős adójával.⁴⁰¹ Az ügyvéd 1945. április 21-én írt kérelmet a polgármesternek, amelyben a következőket adta elő: *„menekülésem ideje alatt lakásomat Kisfaludy u. 21. sz. alatt teljesen kifosztották úgy, hogy sem ágy, sem asztal nem maradt. Minthogy Zimay László u. 9. sz. a. raktárban találtam egy keményfa asztalt és 2 drb. furnérozott ágyat, az iránt esedezem: Méltóztassék családom részére 1 drb. keményfa asztalt és 2 drb. furnérozott ágyat, mint idegen ingókat a Zimay László u. 9. a. raktárból ideiglenes használatra kiutalni.”* A kért ingóságokat havi 6 pengő használati díjért kiutalták számára.⁴⁰²

Az is előfordult, hogy a városba visszatérők lakásában szovjet katonák laktak, a tulajdonosok ezért igényeltek másik lakást vagy szobákat. Thomázi Endre Nagykőrösi utca 27. szám alatti lakását elfoglalta a szovjet katonai

⁴⁰⁰ MNL BKML IV. 1910/c. 2003/1945.

⁴⁰¹ MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45. 6.

⁴⁰² MNL BKML IV. 1910/c. 5380/1945.

parancsnokság, így hajléktalanná vált, ezért kérte a lakáshivaltaltól, hogy ugyanabban a házban utalják ki számára az elhunyt dr. Papp Józsefné örökösei tulajdonában lévő lakást. A négyszobás lakást Deák Anna bérelte, de elhagyott volt, Thomázi ebből két szoba kiutalását kérte, amelyet meg is kapott a benne lévő bútorokkal együtt.

1945 májusától egyre gyakrabban fordultak elő a lakáshivatalban olyan problémák, amelyek abból származtak, hogy a visszatérő tulajdonosok, bérlők lakásaiban mások laktak, olyanok, akiknek a hivatal utalta ki a lakást. A problémát tetézte az is, hogy az, aki korábban igényelte ki az ingatlanokat, maga sem tudott a saját lakásába visszatérni, mert az vagy lakhatatlan volt, vagy szovjet katonák laktak benne, vagy már korábban kiutalták másvalakinek.⁴⁰³

A városon átutazó szovjet tisztek számára külön lakásokat tartottak fenn. Az I. kerületben, a város központjában 1944 decemberében 15 ilyen lakás volt.⁴⁰⁴ Erre a célra a későbbiekben további lakásokat kért a polgármester a kerületvezetőktől, december 30-án már 22 lakás, február 16-án 27 lakás állt a szovjet tisztek rendelkezésére.

A lakáshivaltaltól a kerületvezetőhöz érkeztek nagy számban elhelyezési kérelmek is. A IV. kerület anyagában 47 kérelem található. Némelyikben

⁴⁰³ 1945. március 22-én a lakáshivatalban Szörényi Jánosné Külsőszegedi utca 2. alatti lakos előadta, hogy orosz katonák elfoglalták a lakását, ezért kérte, hogy utaljanak ki neki a Szegedi utca 22. szám alatti – az ismeretlen helyen távol lévő Fodor Gáborné tulajdonát képező – házban egy-egy szoba, konyha és éléskamrából álló lakást. A lakásban nem voltak bútorok. Kilenc fő számára kérte a lakást, amit ki is utaltak neki. 1945. augusztus 23-án a lakáshivatalában a tulajdonos, Fodor Béláné előadta, hogy a deportálásból most tért vissza, és visszakéri Szörényi János rendőrtől a Szegedi utca 22. alatti lakást, amely apósa, Fodor Gábor deportált tulajdonában van. Fodor Béláné azt is megjegyezte, hogy Szörényinek egy szoba, konyha lakrészt utaltak ki, ezzel szemben két utcai és egy udvari szobát is laktak a kiutalt lakrészen kívül. Fodor Béláné mint örökös igényli vissza a házat, és azért is, mert a Klapka utcában lévő házat az ott működő orosz pékség foglalta le, így nem tud oda beköltözni. Kérte a lakáshivaltalt, hogy adják vissza neki apósa lakását. Ugyanekkor Szörényi János is elmondta, hogy a régi lakását az oroszok lefoglalták, és ott térsztaüzemet állítottak fel, ezért mentek a Fodor Gábor-féle házba. Akkor tud csak kiköltözni onnét, ha az oroszok kimennek az ő lakásából. A lakáshivatal másnap hozott véghatározata szerint Szörényi Jánosnénak vissza kell adnia a kiigényelt lakást Fodor Bélánénak 15 napon belül. Szörényiéknek szükség esetén másik lakást utalnak ki. Szörényiék ezt követően sem költöztek ki a lakásból, ezért október 25-én a végrehajtótól kaptak felszólítást, hogy 8 napon belül feltétlen hagyják el a lakást, különben karhatalmat vesznek igénybe. Végül november 15-én jelentette a végrehajtó, hogy a lakást sikerült Fodor Béláné rendelkezésére bocsátani. MNL BKML IV. 1910/c. 3309/1945.

⁴⁰⁴ MNL BKML IV. 1910/c. (1. d.) 1–221. cs.

konkrét házba vagy utcába kértek elhelyezést. A kérelmezők között voltak szovjet katonák és helyi lakosok is, de sokszor ki sem derül az igénylő személye. Egyesek mentesítési kérelmet nyújtottak be annak érdekében, hogy bizonyos lakásokba ne szállásoljanak be oroszokat, mert az ott lakók betegesek.

A tülekedés nemcsak a lakásokért, hanem az üzlethelyiségekért is folyt. A német megszállás idejéhez hasonlóan, amikor a zsidók üzleteit, műhelyeit utalta ki a város vezetése az igénylőknek, a szovjet megszállást követően – már 1944 novemberétől – az elhagyott, éppen gazdátlan üzletek, műhelyek igénylése és kiutalása tovább folytatódott. Az is előfordult, hogy 1944-ben és 1945-ben néhány hónap leforgása alatt egy-egy üzlethelyiség akár többször is gazdát cserélt.

1944. november 29-én a polgármester engedélyezte Balogh Józsefnek, hogy a Ségner Lipót és Fia bútörüzetlet leltározza és megnyissa.⁴⁰⁵ Egy héttel később, december 6-án már Varga László kárpitosmestert bízta meg azzal, hogy ugyanezt az üzemet megnyissa és vezesse.⁴⁰⁶ Ugyanezen a napon megbízta Héjjas Sándor cipőkereskedőt és cipézmestert, hogy a Gáspár András utca 7. szám alatt lévő cipőüzletét megnyissa, emellett fivére, Héjjas Ferenc „Héjjas cipőház” elnevezésű üzletét is nyissa meg leltározás után.⁴⁰⁷ Naponta több ilyen megbízást adott ki a polgármester 1944 decemberében.

December 4-én a polgármester megbízta Halász Pál szűcssegédet, hogy Burghardt Emil szűcsmester üzletét a város főterén, a Szabadság tér 3. szám alatt felleltározza és megnyissa.⁴⁰⁸ Másnap engedélyt adott Halász Pálnak arra is, hogy Kemény György szűcsmester Budai utca 5. alatt lévő műhelyéből egy szűcsgépet és egy varrógépet az előző napon kapott – Szabadság tér 3. alatti – üzletébe átvihessen, és azokkal dolgozhasson, „amennyiben azonban Kemény György szűcsmester visszatérne Kecskemétre, úgy köteles a fenti gépeket neki azonnal visszaszolgáltatni.”⁴⁰⁹ Az üzletek megnyitásába a szovjetek is beavatkoztak. A polgármesteri hivatalban bemutatott 74 452. számú – a szovjet katonai parancsnokság pecsétjével ellátott és magyar nyelven kiállított – meghatalmazás szerint 1944. december 8-án Kapus József szabómestert és konfekciós kereskedőt felhatalmazták, hogy nyissa meg Széchenyi László Nagykőrösi utcában lévő üzletét és szabóműhelyét.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ MNL BKML IV. 1910/a. 1937–1944. 4/1944.

⁴⁰⁶ MNL BKML IV. 1910/a. 315/1944.

⁴⁰⁷ MNL BKML IV. 1910/a. 33/1944. Héjjas Ferenc cipész 1876-ban született. 1938-ban a nem zsidó virilisek listáján a 93. legtöbb adót fizetőként szerepelt. MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45. 6.

⁴⁰⁸ MNL BKML IV. 1910/a. 107/1944.

⁴⁰⁹ MNL BKML IV. 1910/a. 120/1944.

⁴¹⁰ MNL BKML IV. 1910/a. 179/1944.

December elejétől egységesítették az üzletek megnyitásával megbízott személyeknek írt megbízóleveleket. Ekkor már azt is beleírták, hogy *„nyomatékosan figyelmeztetem, hogy az üzleti forgalomból eredő mindennemű bevételek a városi bankba (Népbank) késedelem nélkül befizetendők.”*⁴¹¹

1944. december végén a polgármester kimutatást készíttetett az elhagyott üzletekről, műhelyekről. A kimutatást az I. fokú iparhatóságnak küldték át, hogy szigorúan ellenőriztessék, az üzlet forgalmából eredő bevételeket befizették-e a városi bankba. Kiemelték, hogy a legtöbben nem adták le a leltár egyik példányát sem a polgármesteri hivatalban, majd megjegyezték, hogy a továbbiakban minden üzlet megnyitásáról értesíteni fogják az iparhatóságot. A levélhez csatolták az elhagyott üzletek, műhelyek listáját, amelyen feltüntették, hogy kit bízott meg a polgármester az üzem vezetésével, a megbízás számát, valamint azt is, hogy leadták-e a leltárt vagy sem. A lista 66 üzletet tartalmaz 1944. december 30-i dátummal, tehát két hónap alatt ennyi elhagyott üzlet vezetésével bízott meg valakit a város vezetése. A 66 üzletnek kereken az egyharmadában készítették el és adták le az előírt leltárjegyzéket.⁴¹²

1944-ben több – a későbbiekben jelentős szerepet betöltő – helyi politikus is engedélyt kapott a polgármestertől üzlet vagy műhely üzemeltetésére. 1944. december 7-én megbízta Sztraka Józsefet (MKP), hogy Dudás Dávidnak a főtér közelében lévő borbélyműhelyét leltározza és megnyissa.⁴¹³ A dolog érdekessége az, hogy Sztraka asztalos volt. A polgármester december 26-án megbízta Reismann Andort (FKGP), hogy az Arany János utca 6. szám alatt lévő Békeffy Jenő-féle mezőgazdasági gépek és autófelszerelési cikkek kereskedését megnyissa és vezesse. Reismann néhány nappal korábban adott be kérelmet erre az üzletre. Ebben leírta, hogy a német megszállás előtt az üzletet özv. Szigeti Lipótné és Szigeti József bérelte, akik mezőgazdasági gépekkel, autófelszerelési cikkekkel és olajkereskedéssel foglalkoztak. Reismann szerint a volt bérlők ismeretlen helyen tartózkodnak, és kilátástalan, hogy üzletüket rövid időn belül meg tudnák nyitni. Neki korábban, más néven, hasonló üzlete volt, és folytatni szeretné a korábbi tevékenységét, ezért kérte, hogy utalják ki számára az üzletet.⁴¹⁴

1945 januárjában a polgármester tájékoztatta a nemzeti bizottságot arról, hogy 1944 novemberétől sokan kértek iparigazolványt és üzlethelyiséget a városban, olyanok is, akik eredetileg nem voltak kecskemétiak. Ez akkor jelen-

⁴¹¹ MNL BKML IV. 1910/a. 181/1944.

⁴¹² MNL BKML IV. 1910/a. 711/1944.

⁴¹³ MNL BKML IV. 1910/a. 173/1944.

⁴¹⁴ MNL BKML IV. 1910/a. 605/1944.

tett problémát, amikor visszatértek az eredeti tulajdonosok, és kérték vissza az üzletüket, ezért a polgármester szerint az iparhatóságnak szigorítania kellene az engedélyezési eljárást és az iparengedélyhez szükséges dokumentumok ellenőrzését is. A KNB támogatta a polgármester javaslatát. Az Ideiglenes Nemzeti Kormánytól is kapott utasítást a polgármester, hogy a helyi iparhatóság nem alkalmazza a jogszabályokat, mindenkinek ad iparengedélyt, és ezt a gyakorlatot szüntessék meg, mert sokan a feketepiacon próbáltak boldogulni a kereskedők közül.⁴¹⁵ A jelzett probléma 1945 májusában jelent meg, ugyanis egyre több tulajdonos, korábbi bérlő jelent meg a lakáshivatalnál, aki kérte vissza eredeti tulajdonát, bérletét.

Dr. Rotschild László rendőrorvos és felesége, dr. Moskovits Magda⁴¹⁶ a Nagykőrösi utca 9. szám alatt laktak, és február 10-én kérték, hogy használatra adják át nekik dr. Endre András és dr. Szigeti Mihály egyes orvosi műszereit, amelyeket a városházán tároltak.⁴¹⁷ Egy héttel később, február 17-én is beadtak egy igénylést, amelyben a háztartásukhoz és az orvosi rendelőjükhöz kértek különféle eszközöket. Sokféle eszközt, berendezést igényeltek a varrógéptől, a vasalón, a mérlegen át a vázáig és a sótartóig. Igénylésüket az izraelita hitközség is támogatta, és a kért berendezések kiadását a polgármester is engedélyezte.⁴¹⁸

Sikari Kovács Józsefné gyógyszerész írt a nemzeti bizottságnak és a népjóléti miniszternek is. Azt kérte, hogy a Szabadság tér 1. szám alatt lévő „Farkas Ignác féle Mátyás királyhoz címzett gyógyszerertár”-at újraindíthassa. Indoklása szerint a gyógyszerertár le van rombolva, tulajdonosa az elmúlt évben meghalt, és szükség van a gyógyszerertárra, mert korábban 11 volt a városban, és ebből 1945 júniusában csak 7 működött.

A nemzeti bizottság a kiutalás előtt kérte az igazolási eljárás lefolytatását.⁴¹⁹

Az igénylések mögötti történések összetettségének illusztrálására idézzük fel Kalmár Lajos lakatos- és műszerészüzemének esetét. Kalmár üzeme a Vörösmarty utca 10. szám alatt volt. 1944-ben az iparügyi miniszter 23200/1944. számú rendeletének 1. §-a alapján iparát nem gyakorolhatta tovább. Elvették az üzemét, a beleegyezésével nevezte ki a polgármester az új vezetőt. Az üzem berendezéseit és árukészletét zár alá vették. A polgármester vállalatve-

⁴¹⁵ MNL BKML IV. 1910/c. 1099/1945.

⁴¹⁶ Moskovits Magda édesapja dr. Moskovits Lajos orvos volt, aki a legtöbb adót fizető zsidók listáján 1939-ben az első helyet foglalta el. MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

⁴¹⁷ MNL BKML IV. 1910/c. 1510/1945.

⁴¹⁸ MNL BKML IV. 1910/c. 1733/1945.

⁴¹⁹ MNL BKML XVII/46. 100/1945.

zetőnek Kecskés Árpád műszerészsegédet nevezte ki, fizetése havi 600 pengő volt. Kecskésnek azonnal át kellett vennie a vállalat irányítását, és leltárt készített az ott lévő berendezésekről. A vállalatvezető kirendelését a Közlönykiadónál nyilvánosságra kellett hozni, ez 1944. június 9-én meg is történt. A vállalat elvételét a következőképpen indokolták: *„Kalmár Lajos lakatos és műszerész még 1935-ben iparigazolványt kapott lakatos és műszerészipar gyakorlására, melynek alapján városunkban a Vörösmarty u. 10. szám alatt lakatos és műszerészüzemet tartott fenn. Kalmár Lajos zsidónak tekinthető személy, iparát tovább nem gyakorolhatja. A Kecskemét és Vidéke Ipartestület véleménye szerint ennek a lakatos és műszerészüzemnek a további fenntartása és folytatása közérdekből szükséges és kívánatos. Az üzem alkalmazottai közül olyan személy, aki a vállalat vezetését vállalta volna és alkalmas lett volna nincs. Ezért az üzem vezetésére vállalatvezetőül Kecskés Árpád műszerész segédet rendelem ki, ki az Ipartestület véleménye szerint ezen vállalat vezetésére minden tekintetben alkalmas.”* Kecskés Árpád 1944. július 11-én elkészítette a cég leltárát is. A leltár alapján az üzem igen alaposan fel volt szerelve, a benne található szerszámok és gépek értékét összesen 18 288 pengőre becsülték.

Kalmár Lajos szerencsésen túlélte az 1944-es eseményeket, az üzemét is visszakapta, bár a front átvonulása miatt teljesen üresen, a felszerelései nélkül. Kecskés Árpád 1945. február 13-án levelet írt a polgármesterhez, amelyben kifejti, hogy *„Kalmár Lajos kérésére, a Kecskemét és Vidéke Ipartestület felterjesztésére 1944. június hó 9. napján, mint vállalati vezető lettem kinevezve, havi 600 pengős fizetéssel. Mivel Kalmár Lajos úr hazaérkezett, mint volt tulajdonos a fenti üzemet birtokba óhajta venni. Tisztelettel bejelentem, hogy ezen üzem vezetéséről Kalmár Lajos úr javára lemondok.”* Kalmár február 22-én írt a polgármesternek, amelyben bejelenti, hogy személyesen átvette a műhelye vezetését. Ugyanakkor megjegyezte, hogy *„1944. június hóban az Iparhatóság hivatalból rendelt ki egy vállalati vezetőt, Kecskés Árpád műszerész m. személyében, aki egy kompl. berendezett üzemet kapott a vezetése alá, ma pedig egy üres műhely helyiséget kapok vissza. Kérem bejelentésem tudomásul vételét.”*⁴²⁰

A polgármester 1945. április 29-én hozott határozatában felhívta az iparosok és kereskedők figyelmét arra, hogy *„aki 1945. évi május hó 15-ig üzlethelyiségét nem használja és abban iparát illetve kereskedését nem folytatja, felülvizsgálat után üzlethelyiségét más igénylőnek fogja kiutalni.”* A polgármester ekkor a termékek legmagasabb árának szabályozását is hatályon kívül helyezte, és ezzel felszabadította a kereskedelmet.⁴²¹

⁴²⁰ MNL BKML IV. 1910/c. 1686/1945.

⁴²¹ Iványosi-Szabó 1975: 210–211.

Az ingatlanokon túl az ingóságok sorsa is elég kalandosan alakult a háború után. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a kiürítés és a szovjet katonaság megszállása következtében Kecskeméten az ingóságok jórészt elkeveredtek az eredeti helyükről. A szovjet megszállás előtt már a zsidók bútorait kerületi raktárakba hordták, majd azok igénylése is megkezdődött a város kiürítése előtt. A kiürítés idején az üres városban rablók garázdálkodtak, majd a sorra átvonuló szovjet katonai alakulatok hurcolták egyik lakásból a másikba azokat a holmikat, amelyek éppen megtetszettek nekik. A házak nagy része üres volt, és a visszatérők elkezdték összeszedni, majd kiigényelni a lakáshivataltól a különféle meglévő holmikat.

December elejétől szisztematikusan kezdték összegyűjteni a város területén a különféle értékeket, az intézmények széthordott berendezéseit. December 8-án a polgármester engedélyt adott Bajtay Ferenc városi alkalmazottnak arra, hogy az elhagyott lakásokban visszamaradt értéktárgyakat a Városházára beszállítsa, és ehhez magánosoktól kocsikat és lovakat vegyen igénybe.⁴²² Bajtay arra is engedélyt kapott, hogy a Felsőszéktón lévő szőlőjében elhelyezett bútorait beszállíthassa a városi lakásába.⁴²³ Ezen a napon a polgármester megbízta dr. Garzó József városi levéltárnokot is azzal, hogy az elhagyott lakásokból a könyveket szedje össze, és szállítsa be a városházára.⁴²⁴ December 18-án a polgármester felhatalmazta Turáni Kornél színházi gondnokot, hogy a város tulajdonát képező színházi székeket és egyéb ingóságokat, amelyek a színházhoz tartoztak, visszavigye.⁴²⁵ December 27-én Csorba Ferenc törvényszéki tiszt engedélyt kapott a polgármestertől arra, hogy a bíróság és ügyészség elhordott bútorait a környező házakban felkutassa és visszavigye.⁴²⁶ Ahhoz is engedélyt kellett kérni a polgármestertől, hogy a visszatérő lakosok a városi raktárakban megtalált saját bútoraikat hazavihessék.

Azt, hogy milyen bizonytalan volt az ingóságok sorsa, és milyen volt a közbiztonság, jól érzékelteti, hogy Kecskemét két miniszterének tulajdonát miként igyekeztek megőrizni. A polgármester a következő igazolványt állította ki 1944. december 30-án Faragho Gábor és Molnár Erik részére: *„Igazolom, hogy vitéz Faragho Gábor közellátásügyi miniszter szönyegei és egyéb ingóságai dr. Molnár Erik népjóléti miniszternek Nagykőrösi u. 29. szám alatt lévő lakásán vannak elraktározva. A fenti lakásban csakis a nevezett miniszterek*

⁴²² MNL BKML IV. 1910/a. 195/1944.

⁴²³ MNL BKML IV. 1910/a. 194/1944.

⁴²⁴ MNL BKML IV. 1910/a. 191/1944.

⁴²⁵ MNL BKML IV. 1910/a. 428/1944.

⁴²⁶ MNL BKML IV. 1910/a. 620/1944.

*ingóságai vannak elhelyezve. Mint minisztereknek, lakásai sérthetetlenek, oda bemenni s onnan elvinni semmit nem szabad.*⁴²⁷

Ahogy egyre többen tértek vissza, a korábbi tulajdonosok és az igénylők között egyre több vitás eset alakult ki. A helyi zsidóság egy részének visszatérését követően azonnal megkezdődött a korábban tőlük elvett ingóságok kiosztása is, amelyeket jórészt a városháza pincéjében tároltak. 1945 januárjától tértek haza Kecskemétre a volt munkaszolgálatos zsidók. Miután szembesültek azzal, hogy javaikból a lakásukban semmi nem maradt, a korábbi gettó összegyűjtött anyagából igényeltek ágyneműt, edényeket, evőeszközöket és más lakásfelszerelési tárgyakat, amihez kérni kellett a helyi izraelita hitközség hozzájárulását is.⁴²⁸ Nemcsak magánszemélyek, hanem az újonnan alakult pártok és a különféle szervezetek is igényeltek ingóságokat a begyűjtött zsidó holmikból.

A zsidó javakból a Magyar Kommunista Párt Duna–Tisza közí kerületi titkársága is igényelt különféle bútorokat az irodájuk berendezéséhez már 1945 januárjában is.⁴²⁹ Az, hogy az MKP már 1945–46-ban is sajátosan értelmezte a magántulajdonhoz való viszonyt, több ügyből is kiderül. Jól mutatja ezt Riha Emilné esete is, aki 1946. szeptember 17-én írt levelet a nemzeti bizottságnak, melyben kifejtette, hogy a Gazdasági Egyesület székházában, a Rákóczi utca 5. szám alatt a II. emeleten van a lakásuk. A férje, Riha Emil tűzér alezredes Kecskeméten teljesített szolgálatot, majd a város kiürítésekor elmenekültek. Visszatérésük utáni tapasztalataikat így írta le: *„a lakásunk egy részét a Növényegészségügyi Körzet foglalta el. A lakást teljesen kipusztítva találtuk, bútorainkat, képeinket a lakásból elhordták úgy, hogy alig maradt valamink, még fekvőhelyünk sem maradt. Hosszas keresés után jöttem arra rá, hogy 2 db rekamiénk a Magyar Kommunista Párt kecskeméti szervezeténél, a volt Üri kaszinó helyiségében van és a Magyar Kommunista Párt használja azokat az ingóságokat, amelyeket nevezettek tőlünk soha meg nem vásároltak s amelyek akaratainkból hozzájuk nem kerülhettek.*⁴³⁰ Ezek után nap mint nap járt az MKP-hez, hogy adják vissza a bútorait, de ez nem vezetett eredményre,

⁴²⁷ MNL BKML IV. 1910/a. 723/1944.

⁴²⁸ Például Almási László és Fodor Imre volt munkaszolgálatos január 20-án igényelt ágyneműt a gettó anyagából. MNL BKML IV. 1910/c. 699/1945. és 705/1945. Grósz Livia február 7-én igényelt edényeket a gettó anyagából. MNL BKML IV. 1910/c. 1405/1945.

⁴²⁹ Három írásztalt, hat fotelt és széket, iratszekrényeket, nagy szőnyeget és irodaszereket kértek a titkár, Básti Ágoston aláírásával, amihez az izraelita hitközség is hozzájárult. Az ingóságokat január 20-án vették át. IV. 1910/c. 703/1945.

⁴³⁰ Az is sajátos, és sokat elárul a korabeli viszonyokról, hogy a kecskeméti MKP a volt úri kaszinó helyiségeit vette birtokba.

majd az MKP Központi Vezetőségéhez fordult. 1946. március 4-én kapott tőlük levelet, amelyben megírták, hogy *„utasítottuk Kecskeméti Szervezetünket, hogy az Ön tulajdonát képező bútorokat, szabályszerű átvételi elismervény ellenében kiadhatják.”* A levéllel elment a helyi MKP-hez, *„de a párt vezetői azt vissza nem adták, úgyhogy egyik helyi pártot kértem meg arra, hogy interveniáljon a Kommunista Párt központjánál a két rekamié visszaadása ügyében. Dr. Molnár Erik népjóléti miniszter úrnál is eljártam ez ügyben, ő is tudomást szerzett az egyik helyi párt intervenciójáról és azt az üzenetet küldötte le nekem, hogy nagyon csodálkozik azon a Központ, hogy az utasítását nem fogadta meg a helyi szervezet és, hogy a rekamiét nem adták vissza.”*

Ezután a nemzeti bizottsághoz fordult, és kérte, hogy járjon el ügyében, mint a városban a legfelső politikai szerv. Indoklásában így érvelt: *„Egyetlen egy politikai párt sem teheti meg azt, hogy a másét jogtalanul elvegye és visszatartsa. [...] Előadom, hogy gyermekeimmel, akik közül az egyik 16 éves, a másik 12, a földön alszunk, ágyneműnk nincs, mialatt rekamiéimat a Magyar Kommunista Párt kecskeméti szervezete használja. Hiszen ha nem lenne fekvőhelyünk, még akkor is segíteni kellene rajtam, nemhogy azt, ami a miénk, bárki elvegye.”* November 16-án a nemzeti bizottság azzal a kéréssel küldte el az MKP-nak a levelet, hogy *„a kérelemben foglaltakat teljesíteni szíveskedjék, ugyanis a helyi pártok mindegyike a nála lévő tárgyakat, bútorokat stb. visszaadta.”*⁴³¹ Sajnos, nem derül ki a dokumentumokból, hogy az MKP végül visszaadta-e a kért ingóságokat.

1945 májusában a Kecskeméti Rendőr-főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya kért két íróasztalt.⁴³² Június 8-án az Igazgatási és Rendészeti Osztály kért egy szőnyeget, egy asztalt és három festményt, az alkotók nevének felsorolásával.⁴³³ Ugyanezen a napon a rendőrség Dél-Pest megyei kapitánysága is igényelt nyolc festményt, szintén megadva a festők nevét.⁴³⁴ Május 9-én a Kecskeméti Népbíróóság és Népjóléti Bizottság kért bútorokat a lakáshivataltól. Plüssszékeket és 8 festményt a gettó anyagából, amelyeket a városháza II. emeletén a népbíróóság és népjóléti Bizottság helyiségeiben helyeztek el. Dr. Falcsik László vezető bíró írta alá a kérelmet, majd a kért bútorokat és festményeket díjmentesen utalták ki számukra.⁴³⁵ 1945. június 21-én a külterületi rendőrség helyécai őrse kért berendezési tárgyakat, amit a főkapitány is támoga-

⁴³¹ MNL BKML XVII/46. 837/1946.

⁴³² MNL BKML IV. 1910/c. 4894/1945.

⁴³³ MNL BKML IV. 1910/c. 8499/1945.

⁴³⁴ MNL BKML IV. 1910/c. 8517/1945.

⁴³⁵ MNL BKML IV. 1910/c. 6591/1945.

tott. A bútorokat Wéber Aladár elhagyott birtokáról kérték, bőr karosszéket, kettő- és háromszárnyas szekrényt, íróasztalt, kerek asztalt, konyha- és kerti bútorokat, két éjjeliszekrényt.⁴³⁶

Szabó László gyógyszerész 1945 áprilisában kért a nyugatra távozott korábbi polgármester, dr. Liszka Béla Tatai tér 1. szám alatti házából bútorokat: „*egy előszoba szekrényt, (fehér 2 ajtós zöld díszítésű), a hálószobából egy ruhás szekrényt (barna politúros), a férfiszobából az üvegajtós hármaskönyvszekrényt, a gyógyszerértári irodámba a különlegességek elhelyezésére, mivel az én hármaskönyv fali szekrényem feltűzötték, azonkívül az íróasztalt (üveg lapos).*” Április 10-én kiutalták neki havi 6 pengő használati díjért.⁴³⁷

A polgármestertől március 6-án dr. Nagy Lászlóné Knöpfler Irén, Csonkai utca 7. szám alatti lakos igényelt különféle edényeket. Nagy László ügyvéd 1941-ben a városban az ügyvédekre jutó átlagos kereseti adó kétszeresét fizette. Nagyné arra hivatkozott, hogy „*a háborús állapotok folytán mindenünktől megfosztattunk és semminemű edény nincs a főzéshez, kegyeskedjék részemre, illetve magam és családom részére a következő edényeket kiutalni:*” lábasok, fazekak, tálak, darálók, tányérok, evőeszközök, kannák, tölcsér. Ezeket kiutalták neki a gettó anyagából ideiglenes, díjtalan használatra.⁴³⁸ Március 8-án dr. Nagy László kérte, hogy utaljanak ki számára a városháza raktárából bútorokat: két szekrényt, két asztalt, nyolc széket, konyhakredencet és Krausz István tulajdonából egy íróasztalt használatra. Igényléséhez az izraelita hitközség is hozzájárult, kiutalták neki.⁴³⁹ Március 17-én Nagy László ágyneműket igényelt, mert mint írja: „*mindenünktől megfosztottak minket*”. Édesanyjával együtt négyen éltek. Kiutalták a kért holmikat a számukra.⁴⁴⁰

Az is előfordult, hogy a már kiigényelt bútorokat adták tovább másoknak. A városháza raktárából Kovács Jenő igényelt bútorokat, amelyeket tovább adott Rajnák Ilonának, aki további ingóságokat is kért. Rajnák is a Nagykőrösi utca 25. szám alatt lakott, mint korábban Bodócs Béla is, aki ekkor ismeretlen helyen távol volt. Rajnák az ő lakásából kért egy sötét kombinált szekrényt, egy toalett-tükröt és a Zimay László úti raktárból egy sötétbarna ebédlőkredencet kaukázusi dióból, amelyeket kiutaltak a számára.⁴⁴¹ Kemény

⁴³⁶ MNL BKML IV. 1910/c. 9401/1945.

⁴³⁷ MNL BKML IV. 1910/c. 4039/1945.

⁴³⁸ MNL BKML IV. 1910/c. 2410/1945.

⁴³⁹ MNL BKML IV. 1910/c. 2613/1945.

⁴⁴⁰ MNL BKML IV. 1910/c. 3008/1945. Nagy László PDP-elnök a helyi elit tagja volt 1949-ig.

⁴⁴¹ MNL BKML IV. 1910/c. 7012/1945.

Endre azokat a bútorokat kérte használatra, amelyeket bátyja, dr. Kemény László már korábban igényelt és meg is kapott. Kemény László ezekről 1945. május 17-én lemondott, de öccse már korábban a lakására vitte azokat. Kemény Endre felsorolja, hogy honnét és milyen ingóságok kerültek hozzá: a Rusz Ervin-féle Jókai utca 3. alatti lakásból két íróasztal és tíz szék; a Pauli Péter-féle Jókai utcai lakásból tűzhely; a Riha Emil-féle Rákóczi utca 5. II. emeleti lakásból egy kombinált és egy sárga szekrény; a Zimay L. utca 9. szám alatti raktárból két szekrény és egy asztal; a Munkácsy utca 14. szám alatti raktárból jégsekreány és edények; a dr. Egri László-féle Gáspár András utcai házból fürdőkályha és zuhanyzó; a tűzoltóudvarban lévő raktárból ágyneműk. Azért kérte a különféle ingóságokat, mert bútorai a kényszerkiürítés folyamán elvesztek. A bátyja használatában lévő ingóságokat kiutalták neki havi 40 pengő használati díjért.⁴⁴² A felsorolásból jól látszik, hogy milyen sok helyről, főként középosztálybeliek lakásából és raktárakból szedték össze a különféle ingóságokat a lakás berendezéséhez. A vagyoni, tulajdon-viszonyokbeli átrendeződés nem kecskeméti sajátosság, hanem országos folyamat volt.⁴⁴³

1.3. Nehézségek Kecskemét külterületén⁴⁴⁴

A fentebbi részekben is láthattuk, hogy a város külterületeit, a tanyákat fokozottan érintette a szovjet megszállás. A külterületi körzetek vezetői a belterületi kerületekéihez hasonlóan szintén rendszeresen jelentéseket írtak a polgármesternek. Ezekben elpanaszolták, hogy milyen állapotok uralkodnak az egyes területeken.⁴⁴⁵ 1945 januárjában viszonylagos nyugalomról és szórva-nyos rablásról, erőszakoskodásról számoltak be.

A külterületeken élőknek is rendszeresen ingyenmunkát kellett végezniük a szovjet katonaság ellátása érdekében, azaz – korabeli kifejezéssel élve – robotba kellett járniuk. A Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara munkatársai 1945. január 3-án kitöltötték a Földművelésügyi Minisztériumnak a mezőgazdaság állapotára vonatkozó kérdőívét. A kérdőív adatai szerint a nagy-

⁴⁴² MNL BKML IV. 1910/c. 7469/1945.

⁴⁴³ Márai naplójában megjegyezte: „A magántulajdon alapfogalmai mostanában kétségtelenül meglazultak az emberek lelkében; senki nem tudja, mire ébred, mi mennyire és meddig az övé, s ezért iparkodik mindenki ott és úgy szerezni be a szükségesi cikkeket, ahol éri. Finoman így lehetne meghatározni egy helyzetet, melynek gyakorlati értelme annyi, hogy mindenki ott és úgy lop, ahol tud. Mindent lopnak: az elhagyott villákból bútorokat, ruhát, egymástól élelmiszert, biciklit, mindent.” Márai 2006: 69.

⁴⁴⁴ MNL BKML IV. 1910/u alapján.

⁴⁴⁵ A külterületi körzetvezetők jelentései egységes levéltári jegyzék alatt szerepelnek: MNL BKML IV. 1910/c. Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 276/1945. Körzetvezetői jelentések.

arányú robot és a kiürítés miatt a mezőgazdaság számára szükséges munkacsoport 35%-a állt csak rendelkezésre ebben az időben.

Az úrréti körzet vezetője leírta például, hogy 16-tól 60 éves korig mindenkit berendeltek a közeli katonai repülőtérre dolgozni. Januárban a várostól távoli, 15-20 km-re lévő tanyákról is naponta gyalog kellett az embereknek robotra menniük a nagy hóban. Januárban az egyik fő probléma a lábbelik hiánya volt, ezt több körzetvezető is jelentette. Ugyanakkor megállapították azt is, hogy cipész lenne, de nincs anyag, amivel dolgoznának, az emberek pedig nem merik elővenni a jó lábbeliket, mert félnek, hogy a szovjet katonák lehúzzák róluk.

Különbféle módon próbálták a lakosok kivédeni azt, hogy robotba kelljen menniük. 1945. január 8-án például azt jelentette Belsőnyír körzetvezetője, hogy a náluk dolgozó dr. Bittner József orvos több igazolványt adott ki arról, hogy egyesek munkaképtelenek. Megtudta, hogy Kovács Sándor egy élő malacot adott az orvosnak, hogy ilyen igazolványt állítson ki neki. Ezek után a körzetvezető az orvos igazolványait nem fogadta el, aki ezért megsértődött.

A ménteleki körzetvezető jelentette február 15-én, hogy körzetéből az emberek az erdőbe jártak robotolni, naponta átlagosan százan, további 30-40-en pedig a vasútállomásra a fa berakodására. Megfogalmazta a robot és a rablás összefüggését is. *„Az emberek félve mernek elindulni a munkára, mert az otthon maradt családokat a garázdálkodó civil-orosz bandák kirabolják, mert tudják azt, hogy az emberek oda vannak a munkán és a védtelen nők és gyermekek odahaza ki vannak téve minden veszélynek. Legtöbbször Lajosmizse községből jönnek át és a civilek orosz ruhába öltözve járnak a tanyákat bor, disznó és egyéb élelemért és ha nem tudnak nekik adni meg is verik a gazdát. [...] A lajosmizsei igazolvánnyal ellátott polgárőrök szüntessék már be a garázdálkodást, legalább Ménteleken.”* Tehát a lajosmizsei polgárőrök és civilek a szovjet katonákkal összefogva, együtt fosztogatták a szomszédos Ménteleken lévő tanyákat.

A hadieseményeket követően hónapokon át fosztogatták és rabolták ki a helyi lakosságot, főleg a tanyákon élőket. A fosztogatásokat három típusba sorolhatjuk: az egyikbe azok tartoznak, amelyeket a szovjet és a román katonák maguk végeztek, a másikba azok, amikor egy helyi segítő ment a katonákkal, és adott információkat arról, hogy kinél, mit és hol keressenek, a harmadikba pedig azok, amikor magyar állampolgárok fosztogattak más magyar állampolgárokat. A körzetvezetők jelentéseiben mindhárom típusra találunk példákat.

1945 januárjában jelentették Ágasegyházáról többször is, hogy Zsikla István az oroszokkal együttműködve a helyi lakosság réme, és ezért kéri letartóztatni.

A ménteleki körzetvezető azt jelentette 1945. január 29-én, hogy Bíró János felsőménteleki gazdálkodónál előző nap Lőrincz Imre és Polyák Mihály vezetése alatt megjelent három orosz katona, és elvitt három hektoliter bort. Később román katonák jöttek, és garázdálkodtak nála. Elvitték a pénzét, és széthányták a bútorait, lövöldöztek a házban, a ház népét is szétzavarták. *„A gazdasszonyt megbecstelenítés végett a földre teperték.”* Személyleírást is adott az elkövetőkről.

Horváth József Méntelek 89. szám alatti lakos jelentette, hogy *„Márta István Lajosmizse cigányvárosi lakos polgári rendőri karszalaggal és puskával van ellátva, társaival és egy-két orosz katonával Ménteleken állandó tanyafosztogatásokat rendez.”* Horváth jelentette továbbá azt is, hogy *„28-án éjjel 11 óra tájban 3 román ajkú katona 7 tanya kifosztását és több családós anya megbecstelenítését követték el.”*

Talfajapusztáról január 16-án jelentették, hogy *„még mindig van, hogy egyes civil egyének orosz katona védelme alatt rabolnak.”* Az is jellemző volt, hogy akkor mentek rabolni, amikor roboton voltak a férfiak.

Körzetenként kötelező beszolgáltatások is voltak, előírták, hogy mikorra, miből, mennyit kell beadni. Ezek teljesítéséért is a körzetvezető volt a felelős, a szovjet gazdasági tisztek bizonyos összeget fizettek is érte, de az messze alatta maradt az akkori piaci áraknak. A beszolgáltatandó mennyiségeket az orosz parancsnokság írta elő, ha nem sikerült összegyűjteni, akkor erőszakkal szedték össze a hiányzó mennyiséget. Februárban egyre gyakrabban jelentették a körzetvezetők, hogy a románok is fosztogatnak. Általában a rekvirálásokról nem adtak elismervényt, ilyenkor semmit sem kapott ellenszolgáltatásul a gazda. Ha mégis kapott elismervényt, akkor is csak a valós ár töredékét fizették ki neki.

1944. december 22-én a Polgármesteri Hivatalban Berente István Hajas utca 2. szám alatti lakos előadta, hogy fia Matkópuszta 56. szám alatti tanyáján szovjet katonák jelentek meg, és írás nélkül elhajtottak 175 birkát, és fia, Berente Mihály feleségével szemben erőszakot követtek el. A tulajdonosok azonnal jelentést tettek a szovjet városparancsnokságon, ahol megígérték nekik, hogy az esetet kivizsgálják, és a birkákat visszakapják. Berente kérte az ügye kivizsgálását.

A belterülethez hasonlóan a külterületen is megállapították, hogy a decemberi nyugalmasabb időszak után 1945. január végétől erősödött a katonai nyomás és fosztogatás. A talfajai körzet vezetője jelentette 1945. február 5-én, hogy *„a pusztában az oroszok nagyon zabrálnak.”* Azt is leírta, hogy az egyik lakost teljesen kifosztották, és még meg is lötték, a katonák a körzetvezetői irodában is benn voltak, és a kenyérosztásra váró embereket is bántalmaz-

ták. *„Jelentem, hogy a beküldött munkásokból csak nagyon kevés jött vissza és így már alig van a pusztában munkás, és ha nem jönnek a munkások a munkából vissza, teljesen elnéptelenedik a puszta és a munkás beküldés teljesen lecsökken és végtére meg is szűnik.”*

Talfája körzetvezetője február 12-én azt jelentette, hogy *„a pusztában az oroszok zabrálása nagy mértékben folyik és fizetni nem fizetnek és egyben jelentem, hogy a munkásokból még nagyon sok van, aki még a hónap elején ment el robotba és még nem jött vissza és a család semmit sem tud a holletükről.”* Azt is jelentette, hogy a Talfája 120. szám alatti birtokon nagy mennyiségben vannak elhagyott orosz aknák ládákban és szétszórva a földön. Kéri ezek elszállítását, mert a gyermekekre és az állatokra nézve is életveszélyesek. Az aknák mennyiségét egy nagy kocsirakományyira becsülte.

A ménteleki körzetvezető február 20-án jelentette, hogy még mindig állandó a garázdálkodás. *„Méntelek területén egy férfit agyonlőttek, mert a feleségét védte a becstelenítéstől és azonkívül elhordanak minden megfogható élelmet és jószágot, pedig a pusztára igen súlyos feladat vár a beszolgáltatás terén.”*

1945. március 2-án jelentette a hetényegyházi körzetvezető, hogy az elmúlt 10 napban *„olyan nagy méretet öltött az orosz katonák fosztogatása, hogy a lakosság körében az elkeseredés tetőfokra lépett.”* Néhány kirívó esetet is leírt: *„Holló Ilona 38/b. sz. alatti lakásán az éjjel 10 órakor öt orosz katona jelent meg, úgy az utcai, mint a konyhaajtót felfeszítették. Egy az ágyhoz lépett, géppisztolyt szegezett a nevezetre és azt és édesanyját nem engedték távozni a lakásból. Ez idő alatt a többi az egész lakást felforgatta, valamint a kapás lakását is.”* Autójukra tettek egy fotelt, egy kárpitozott karosszéket, nagy szőnyeget, dunákat, ágyneműket, az összes fehérneműt, ruhákat, kanalakat, asztalterítőket, ágyterítőt, női cipőket, lámpát és sok más egyebet. *„Befejezésül 3 orosz katona megbecstelenítette.”* A másik eset leírásában a következőt olvashatjuk: *„Szabó Imréné Szarkás 220. sz. a. lakosnál megjelent 8 orosz katona, akik a lakását feldúlták, férjét elkergették, majd az asszonyt megbecstelenítette 5 katona oly módon, hogy a lábára álltak, száját betömtek a fejkendőjével. Több lábujja kificamodott.”* Végül jelentését a következőképpen zárta a körzetvezető: *„Haszonló eset nagyon sok fordult elő az utóbbi időben. [...] Azt jegyzem meg tisztelettel, hogy a 3-4 hónapos malacokat, anyadisznókat és baromfit is hordják úgy, hogy sok házban már egyáltalán nincs semmi élelem.”*

A március 16-i héten is jelentették, hogy még mindig folyik a zabrálás. A felállított polgárőrség bizonyos mértékben gátolta az oroszok fosztogatását. Azt is megállapították, hogy *„az is igaz, hogy már nincs is mit elvinni általában”.* A Máriahegyről azt jelentették, hogy két orosz 15-én agyonlőtt egy vidéki

embert, illetve azt, hogy az egyik embertől, aki hivatali pénzt vitt a városba, az oroszok azt is elvették.

A felvett jegyzőkönyvek alapján általánosságban megállapíthatjuk, hogy a szovjet és román katonák 3-10 fős csoportjai kimentek teherautóval az egyes tanyákra, ahol a családot összetertették egy szobába, és ott őrizték őket addig, amíg a többiek a padlástól a pajtáig mindent átkutattak. Összegyűjtötték az állatokat, a zsírt, a tojást, a bort, a krumplit, az almát, tehát az összes élelmet, valamint a pénzt, a ruhát és az egyéb értékeket is elvitték fizetés nélkül. Sokszor a családfőt jól el is verték, az asszonyokat pedig többen megerőszakolták.

1945. április 2-án Kisfái körzetvezetője jelentette, hogy március 30-án megjelent nála a földigénylést összeíró bizottság, és összeírták a földigénylőket. Április 1-jén megérkezett a földkiosztó bizottság, és a Kisfáiban található és kiigényelhető birtokokat ki is osztották az igénylők között. Az oroszok azonban továbbra is garázdálkodtak.⁴⁴⁶

A továbbiakban egy külterületi mintagazdaság, Klábertelep pusztulásának példáját mutatom be. Klábertelep Kecskemét Lajosmizse felőli északnyugati részén, Méntelekpusztán volt. A birtok tulajdonosa, Kláber Mór⁴⁴⁷ soproni kereskedő 1898-ban vásárolt 1000 kataszteri hold futóhomokot Kecskemét várostól, amelyből 250 holdat még abban az évben eladott. A maradék területet szőlővel igyekezett beültetni, állami kölcsön igénybevételével. Az állam a szőlő telepítését ellenőrizte és irányította, a munkálatok még abban az évben megindultak. 1901-re már 270 kataszteri hold szőlőt telepítettek. Kláber Mór egyik fia, Emil a hallei mezőgazdasági egyetemet végezte el, később ő irányította a gazdaságot. Haladó szemlélettel vezette a birtokot, több állami kísérleti intézettel is kapcsolatban állt. A gazdaságban 40 munkáscsalád lakott, a munkások lakásait külön telkeken építették fel, és viszonylag jó lakáskörülményeket és bért biztosítottak az ott lakók számára. *„Az egykori intéző megállapítása szerint a telepen dolgozó szerződéses munkások anyagi helyzete különb volt a 8-10 holdas kisgazdákénál.”*⁴⁴⁸ A telepen márciustól novemberig további 260-270 munkás dolgozott. A telep szőlőgazdaságának modern prэшháza és mustsűrítője volt. 1927-ben a tulajdonos sikertelen tőzsdei ügyletek miatt fizetéseképtelenné vált, a birtok tulajdonjogát egy évvel

⁴⁴⁶ MNL BKML IV. 1910/u.

⁴⁴⁷ Kláber Mór vagyonos posztókereskedő volt, aki a filoxéra európai pusztításának idején a jelentős borhiány miatt borkereskedésbe kezdett. Őt fiával vásárolták és adták el a bort Európa különböző piacain. Sági 2009: 63.

⁴⁴⁸ Sági 2009: 65.

később Oppler Edgár bécsi textilgyáros szerezte meg, aki az 1929-ben kibontakozó gazdasági válság miatt nagy összegű hitelt vett fel a birtokra, később ő is fizetéképtelen lett, a birtokot elárverezték.⁴⁴⁹ 1944-ben a KSH adatokat kért Kecskemét város polgármesterétől az 50 kataszteri hold feletti birtokok tulajdonosváltozásaival kapcsolatban, külön kérték a Klábertelepre vonatkozókat. A polgármester jelentése szerint a 720 kataszteri holdas Kláber Mór-féle birtok ekkor a Magyar–Olasz Bank Rt. tulajdonában volt.⁴⁵⁰

A front átvonulását követően, 1945. január 16-án Gaál Dániel körzetvezető jelentést írt a polgármesternek a klábertelepi viszonyokról. Megállapította, hogy az 500 holdas szőlőgazdaság eszközei még megmenthetők. A vezetők és néhány cselédcsalád maradt a telepen, akik igyekeztek megvédeni a javakat. Különösen a szőlőkarók megmentése jelentett nehéz feladatot. Véleménye szerint a gazdaság tönkre fog menni, ha nem kap szőlőmunkásokat és igaerőt a szántóra. A helyiek segítenek megőrizni a vagyont. Az oroszok a jelentés időpontjáig elvitték 1000 hektoliter bort a telepről, maradt még 200 hektoliter, de azt is folyamatosan vitték, az ott élő lakosság fosztogatása ebben az időszakban csökkent.

1945. január 26-án a körzetvezető jelentésében leírta, hogy Klábertelepen a munkaszolgálatra alkalmas férfiak felajánlották, hogy a telepen végeznék a munkaszolgálatot, mert a más településről érkezők több ízben is megpróbálták elvinni az értékes gépeket. Ezeket leszerelték és biztonságba helyezték, s mivel a távolabbi épületekből is folyamatosan lopkodtak, ezeket is igyekeztek biztonságba helyezni. *„A bort az oroszok már teljes egészében elvitték. Most a 20 000 hl-nyi hordó tisztításán és karbantartásán dolgoznak. Az 500 holdas birtokot állandóan őrizni kell, mert lopják a szőlőkarókat a környező lakosok. Az itteni 25 fő férfi lakost mentesíteni kell a közmunka alól. Az örkényi katonai kórházból hetente 2-3 kocsis szennyes ruhát hoznak ide, a nők állandóan azokat mossák. A telepre naponta jönnek az oroszok, de már nem találják bort, és a helyiek lakásába mennek élelemért.”* A körzetvezető szerint őrseg kellene a telepre, valamint orosz nyelvű igazolványok.

1945. február 13-án ismét jelentést írt Klábertelep kerületi vezetője. A szovjetek a körzetre kivetett rekvirálást ezen a napon fejezték be. A kiküldött orosz megbízottal személyesen jártak tanyáról tanyára. *„Az orosz megbízott 35-40 kilós disznót is elvisz, miután nagyobb súlyút már nem talál, ahol egy van, avagy anyadisznó azt meghagyja. Előfordul az is, hogy a beszolgáltatandó jószágot felveszik, de estére az átvonuló orosz csapatok azt is elviszik. Az egész*

⁴⁴⁹ Sági 2009: 66.

⁴⁵⁰ MNL BKML IV. 1910/c. 286/1944.

határ meg van szállva orosz katonákkal, s a legtöbb tanyát kifosztják, a részeg katonák sok asszonyt megvertek, mert vonakodtak magukat rendelkezésükre bocsátani. Általában a lakosság hangulata igen nyomasztó. A férfiak nem merik elhagyni a tanyát, mert minden tanya meg van szállva átvonulókkal. Általában pár hónap óta valóságos rettegésben van a tanyavilág.” A klábertelepi szőlőkből naponta 8-10 teherautó hordta a szőlőkarókat Lajosmizsére a pékségbe. Elrendelték az oroszok, hogy minden faanyagot fel kell használni a sütéshez. Elhordták és szétverték az összegyűjtött értékes bútorokat, ajtókat, ablakokat is. A körzetvezető megjegyezte: *„Rendőreimet több alkalommal megverték.”* Hozzátette, hogy jó lenne, ha orosz őrséget küldenének a területre. *„Az itteni munkásoknak akiknek a fejadagjuk alig-alig van meg, mindenüket felesznek, mert átlag naponta 30-40 fő átvonuló tartózkodik a telepen, s igen sok esetben tiszt nélkül vannak és garázdálkodnak.”* A körzetvezető véleménye szerint a Klábertelepen lévő szőlőt ki kellene adni feles művelésre, esetleg kiparcellázni, mert kár lenne művelés nélkül hagyni. A telepen kevés az ember, sokkal több munkásra lenne szükség.⁴⁵¹ 1945-ben a földosztás során a Klábertelepen dolgozó munkások hektáronkénti parcellákban megkapták a szőlőt és a házat.⁴⁵²

1.4. A hadifoglyok és a kecskeméti internálótábor

Meg kell említenünk azokat a kecskeméti származású hadifoglyokat és polgári lakosokat, akiket elfogtak a szovjet katonai szervek, és egy részüket a Szovjetunióba hurcolták kényszermunkára. A háború után a hadifoglyok hazatérése és az itthon maradt családtagjaikról való gondoskodás jelentős társadalmi csoportokat érintett, és komoly problémákat okozott a város számára. Kitérünk a Kecskemét területén felállított internálótábor helyzetére is.

Varga Éva Mária oroszországi levéltárakban végzett kutatásai alapján megállapíthatjuk, hogy a második világháború alatti Magyarország területéről 555-565 ezer magyar állampolgár esett szovjet fogságba. Az egyik csoportot – 82 500 fő – az *„internáltak, letartóztatottak és a hátország biztosítása céljából összegyűjtött civilek”* alkották, a másik csoport – 459-460 ezer fő – a *„katonai vagy annak mondott”* hadifoglyokból állt, de 100-110 ezer polgári személy is volt közöttük. A háború kezdetétől szovjet fogságba esett magyarok 70 százaléka, azaz 385-390 ezer hadifogoly és internált került ki a Szovjetunió területére.⁴⁵³ A polgári foglyokat gyakran a falvakban vagy a városok utcáin fogdosták össze, de az is előfordult, hogy a sorompónál várakozó lovas kocsi

⁴⁵¹ MNL BKML IV. 1910/c. 276/1945.

⁴⁵² Sági 2009: 66.

⁴⁵³ Varga 2009: 167. és 322-323.

bakjáról szedték le az apát és 13-14 éves fiát a szovjet katonák, vagy valamilyen politikai bűn miatt ítélték el valakit több évig tartó kényszerszolgálatára.⁴⁵⁴ Varga Éva Mária szerint Magyarország területén 12 átvevő-továbbító tábor működött, Kecskemét közelében Kiskunfélegyházán és Cegléden volt ilyen tábor, mindkettőt 1945. január 18-án állították fel.⁴⁵⁵

Az ország területén – mint fentebb láttuk, Kecskeméten is – 1944 késő őszen kezdődött meg a nyugat felé történő visszavonulás vagy inkább menekülés. 1945 áprilisáig tartott az ország kiürítése, a polgári lakosság egy része és a honvédség leharcolt alakulatai ekkor már Németország területére menekültek az előretörő szovjet csapatok elől. A menekülés során közel egymillió magyar keresett ideiglenes menedéket a Vörös Hadsereg elől német területen. Köztük volt a honvédség hozzávetőlegesen 580 ezer katonája, akik próbáltak eljutni a várhatóan nyugatiak által megszállandó zónákba. *„Ez, mint a Honvédelmi Minisztérium későbbi kimutatásai igazolják, 300 ezer főnek sikerült is. Ők angolország, illetve francia fogságba kerültek.”*⁴⁵⁶

A Kecskemétről elhurcoltak számáról pontos adatokat nem ismerünk, de több dokumentumban is utalnak ennek a mértékére. 1945. augusztus 24-én a polgármester levelet írt a nemzeti bizottságnak. Előadta, hogy a jogszabályok értelmében azoknak, akik 1944. október 15. után kerültek hadifogságba, vagy tűntek el, hadisegély folyósítható, ha a bevonult és a segélyt igénylő politikai magatartását a nemzeti bizottság igazolja. Hozzátette, hogy *„a rendelet alapján eddig közel 2600 hozzátartozó kérvénye érkezett be hadisegélyre és közel 40 hadigondozási igény. Ezek a számok még jelentékenyen növekedni fognak.”*

Több egyedi ügyben a hadifoglyok hozzátartozói kérték a fogságba esett járandóságait. Például dr. Héjjas Pálné kecskeméti járásbíró felesége május 28-án kérte, hogy férje után illetményét és két gyermekük után a családi pótlékot is fizessék ki számára. Kérését azzal indokolta, hogy a férje nem önként távozott a szolgálati helyéről, nem teljesít szolgálatot német megszállás alatt lévő területen sem, és a Vöröskereszt is valószínűsítette, hogy férje harc nélkül esett orosz hadifogságba, és jelenleg is hadifogoly.⁴⁵⁷

Dr. Vetéssy Gézané, született Szabó Edit kérte a férje, dr. Vetéssy Géza református gimnáziumi tanár után járó illetményt. Vetéssyt szabályszerűen hívták be katonának 1944. április 28-án, majd hadifogságba esett. Utoljára 1944. szeptember 10-én hallott róla, annyit tudott, hogy férje a kecskemé-

⁴⁵⁴ Földesi 2009: 151–152.

⁴⁵⁵ Varga 2009: 119–120.

⁴⁵⁶ Stark 1995.

⁴⁵⁷ MNL BKML IV. 1910/c. 7929/1945.

ti VII/1. gyalogsági ezred kötelékében a Kárpátokban még 1944. október 15. előtt – mint tartalékos főhadnagy – esett szovjet fogságba. Mint hadifoglyot a Szovjetunióba vitték, és azóta is ott tartózkodik. Fizetése 2100 pengő volt, családi pótléka három gyermek után 1200 pengő. Több tanút is felsorolt a fogság bizonyítására vonatkozóan. Vetéssy Gézné 1944. október 12-től 1945. április 16-ig Székesfehérváron tartózkodott; a kért ellátási díjat kifizették neki.⁴⁵⁸ Dr. Vetéssy Géza 1908-ban született Debrecenben, a politikai rendőrség megállapította, hogy nem volt tagja jobboldali pártnak, politikai tevékenységet nem fejtett ki. Az igazolást az orosz fogságból történő hazaszállítása céljából állították ki 1946. június 15-én.⁴⁵⁹

A város közigazgatási és pénzügyi osztályához fordulhattak azon közalkalmazottak hozzátartozói, akiknek a férje állami alkalmazott volt, és a harcok folytán eltűnt, vagy hadifogságba esett. Demeter Imréné férje csendőr lovas tiszthelyettes volt. 1944. október végéig vette fel fizetését, 1945 februárjában szovjet hadifogságba esett, azóta a családnak nem volt jövedelme. Két kiskorú gyermekük volt. Demeterné március 20-án kérte, hogy állapítsák meg számukra az államsegélyt. 1945. április 9-én meg is állapítottak havi 240 pengőt 1944. november elsejétől visszamenőlegesen. 1945. augusztus 31-én Demeter Imre családjától elvették az ellátási díjat az 1690/1945. M. E. rendeletre hivatkozva, amely május 10-én lépett életbe, eszerint a csendőrségi alkalmazottak után nem folyósítható ez a díj.⁴⁶⁰

A gazdasági felügyelő jelentést írt a közigazgatási bizottság számára 1945. szeptember 22-én, ebben megjegyezte, hogy *„kézimunkaerőben általában hiány mutatkozik. A férfiak nagy %-a még nem tért vissza.”*⁴⁶¹

A szovjetek Révész László nemzetgyűlési képviselő fiát is elvitték a Szovjetunióba. 1946 májusában Kecskeméten a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok együtt kérték, hogy a Hazahozatali Kormánybizottság segítse haza dr. Révész László nemzetgyűlési képviselő, jogakadémiai tanár fiát, ifjabb Révész László parlamenti könyvtárost. Révész 1916. augusztus 10-én született Kecskeméten, dr. Révész László és Muraközy Erzsébet gyermekeként. Kitűnően tanult, német, angol, lengyel és orosz nyelven beszélt. 1942-ben vonult be, majd 1944 augusztusában Kárpátaljára vezényelték mint a VII/1. honvéd gyalogezred tartalékos zászlósát. A kormányzói felhívás után, 1944. október 15-én elhagyta szolgálatát, és polgári ruhában

⁴⁵⁸ MNL BKML IV. 1910/c. 9862/1945.

⁴⁵⁹ MNL BKML XVII/46. 377/1946.

⁴⁶⁰ MNL BKML IV. 1910/c. 3205/1945.

⁴⁶¹ Iványosi-Szabó 1975: 231–232.

Kecskemétre jött. November 10-én elfogták a szovjetek, és Romániába, majd Oroszországba hurcolták. Úgy tudták, Moszkva közelében, Ivanovo kormányzóság Leschnyovo községében van. Valamennyi párt igazolta, hogy németellenes, demokratikus gondolkodású. Mind a négy párt aláírta a kérelmet. 1946. május 21-én a kormánybiztosságtól visszaküldtek egy kérdőívet, amelyet a SZEB kért ilyen esetekben.⁴⁶² Az akció sikertelen maradt, mert 1946. november 7-én dr. Révész László a fia számára kért politikai megbízhatósági igazolványt a nemzeti bizottságtól, mert még ekkor is orosz hadifogságban volt.⁴⁶³ Ifjabb Révész László a szovjet hadifogságból 1947. július 4-én tért haza.⁴⁶⁴ Politikai igazolást kért a jogakadémiai tanári munkájához a nemzeti bizottságtól.⁴⁶⁵

1946 júniusától egyre több irat található a szovjet hadifogságban lévőkhöz hazahozatalával kapcsolatosan. A nemzeti bizottságtól igazolást kellett kérni, hogy az elhurcolt nem volt nyilas és jobboldali párt tagja, politikailag megbízható. A nemzeti bizottság a politikai rendőrségtől kért jelentést az adott személyre vonatkozóan, majd szinte minden esetben ajánlotta a foglyok hazahozatalát.

A szociális felügyelő 1946. októberi jelentése szerint a kecskeméti hadifogoly-gondozó kirendeltség 1243 hazatért hadifoglyot tartott nyilván, közülük keletről 840, míg nyugatról 263 fő érkezett vissza. Az átutazó deportáltak száma a jelentés szerint 51 fő volt.⁴⁶⁶

1947 első felében csoportosan kérték a nemzeti bizottságtól a politikai megbízhatósági igazolásokat. A bizottság 1947 januárjában egyszerre 96 fő politikai megbízhatósági igazolását kérte a politikai rendőrségtől, mert ekkor a Szovjetunióban lévő hadifoglyok és hozzátartozóik tömegesen küldték kérévényeiket a KNB-hez. Ezeket a politikai rendőrség is egyben kezelte, mert az egész névsorra egyben írták rá, hogy nem szerepelnek a nyilvánartásban.

⁴⁶² MNL BKML XVII/46. 337/1946.

⁴⁶³ MNL BKML XVII/46. 939/1946.

⁴⁶⁴ Ifjabb Révész László a Kecskeméti Református Jogakadémia államosítása után az ELTE jogi karán a Magyar Jogtörténeti Tanszéken lett docens. Az 1956-os forradalom idején a kar Forradalmi Bizottságának az elnöke lett, de Kecskeméten is segítette apját, hogy a kisgazdapártot újjászervezzék. Révész László a forradalom több vezetőjével is kapcsolatban állt. 1957-ben Révész László nagyobbik fiával Jugoszlávián át Svájcba menekült a letartóztatás elől. A berni Kelet-Európa Intézet tudományos főmunkatársa lett, és több egyetemen is oktatott. Az államvédelmisek éveken át megfigyelték és jelentéseket írtak róla. Argejő 2009.

⁴⁶⁵ MNL BKML XVII/46. (21. d.)

⁴⁶⁶ MNL BKML IV. 1926. 690/1946.

Még ebben a hónapban küldött a nemzeti bizottság a politikai rendőrségnek egy 40 fős, egy 76 fős és egy 30 fős listát is, tehát 1947 januárjában összesen 242 főre kérték az igazolást. Februárban 54 fős csoportos kérelem érkezett a melllette nagyszámban előforduló egyéni kérelmek mellett.⁴⁶⁷

Ebben az időben a városban internálótábor is volt. Kovács Bálint emlékiratában megemlékezett erről: *„több üres laktanyában internáltakat, majd hadifoglyokat, németeket helyeztek el. Egyszer megengedték az internáltak meglátogatását, akik között több budapesti rendőr is volt. A laktanya földszintjén beteg németek várták a halált. A halál sokakat elragadott.”*⁴⁶⁸

A helyi internálótáborban lévő körülményekre több forrás is utal. A nemzeti bizottság 1945. június 16-i ülésén Tompos Sándorné (MKP) elmondta, hogy *„a minap a Demokratikus Nők Szövetségének néhány tagja hivatalos útra mentek és a fogolytábor előtt megszólította őket egy orosz katona, és azt kérdezte, hogy van-e közöttünk orvos. Szerencsére volt ott orvosnő is, mire kérte őket, hogy tegyenek valamit a foglyok érdekében és nézzék meg őket. Bementek és elkepesztő látvány fogadta valamennyiüket. A foglyok valósággal le vannak rühesedve.”* Kijelentette, hogy elkezdtek zsírt gyűjteni gyógyszeralapanyagnak, majd hozzátette: *„Valamit ezenfelül sürgősen tenni kellene az érdekükben.”* Az ülésen dr. Vogt Károly (Szabad Szakszervezetek) azt javasolta, hogy szervezzenek egy bizottságot, amelynek tagjai meglátogatják a foglyokat, és jelentést írnak a tapasztalatikról. Kovács László (NPP) elmondta, hogy *„az áldozatkészségnek gyönyörű megnyilatkozását láttam a közelmúltban Cegléden, amikor a ceglédi fogolytábort feloszlatták. Cegléd népe alig néhány perc leforgása alatt lejegyzett 1500 foglyot egy napi élelmezésre és kvartélyra.”* A nemzeti bizottság négy tagja vállalta, hogy meglátogatják a foglyokat, és jelentést tesznek a látottakról.⁴⁶⁹

A nemzeti bizottság 1945. május 18-i ülésén dr. Nagy László (PDP) azt kérte dr. Rotschild László rendőrorvostól, intézkedjék annak érdekében, hogy *„a politikai bűnösöket az internálótáborokban ne büntessék éheztetéssel”,* mert leromlik az állapotuk, és utána könnyebben terjesztik a betegségeket. A rendőrorvos erre megjegyezte, hogy *„a koplaltatás 24 óra hosszáig nem káros a szervezetre. Eljárt illetékes helyen, hogy csak 24 óráig terjedhet és hetenként háromszor fordulhat elő.”*

A nemzeti bizottság 1945. július 30-i ülésén Zalai Sándor (Szabad Szakszervezetek) azt javasolta, hogy az internálótábort a téglagyárból helyezték át

⁴⁶⁷ MNL BKML XVII/46. (21. d.)

⁴⁶⁸ Kovács 2006: 37.

⁴⁶⁹ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

valamelyik laktanyába vagy máshová, mert a téglagyárban meg kellene kezdeni a téglák gyártását. Az internálótábort szerinte az egyik laktanyába vagy a Széktó fürdőbe kellene áttelepíteni. Kalász László (SZDP) szerint a KNB nem döntheti el az internálótábor helyét, mert az a rendőrfőkapitány hatáskörébe tartozik. A nemzeti bizottság ez ügyben javaslatot írt a rendőrségnek, amelyben Zalai Sándor azt javasolta, hogy a rendőrfőkapitány ne adjon olyan helyekre internáltakat dolgozni, ahol ezért a fizetett alkalmazottakat elbocsátják. A KNB ezt a javaslatot is támogatta.⁴⁷⁰

1946 januárjában dr. Mikes Iván rendőrfőkapitány azt jelentette, hogy *„a város területén lévő internálótáborból belügyminisztériumi rendeletre a magyar internáltakat elvitték Kalocsára, míg a sváb internáltak továbbra is Kecskeméten maradtak.”*⁴⁷¹

Minden bizonnyal ez nem történt meg ekkor, mert 1946. március 12-én írt jelentést a városi tisztii főorvos, dr. Dobák István a város közegészségügyi helyzetéről. Megállapította, hogy *„az internálótáborban hat vérhas megbetegedés fordult elő, a betegeket járványkórházba szállítottuk. A szükséges óvintézkedéseket a nyomorúságos viszonyok lehetőségeihez mérten megtettük és reméljük, hogy további megbetegedéseket sikerülni fog megakadályozni.”*⁴⁷²

2. A város igazgatásának megszervezése és a nemzeti bizottság

A front Kecskeméten már 1944. október végén átvonult, de kormány és országgyűlés híján hatalmi interregnum jellemezte a térséget.⁴⁷³ A közigazgatás újjászervezése Kecskeméten is nehézségeket jelentett. A régi tisztviselők nagy része elmenekült a város kiürítése során, a szovjet megszállás előtt, és csak lassan tértek vissza. Az élet megindításában a polgármester munkája mellett az újonnan megalakuló nemzeti bizottság játszott meghatározó szerepet.⁴⁷⁴ A nemzeti bizottságok funkciója nem volt egyértelműen meghatározva, ezért *„egyszerre voltak a politikai újjászerveződés, valamint a közigazgatás fórumai. Emellett esetenként »törvényalkotó« funkciót és a szintén hiányzó bíróságok feladatait is ellátták.”*⁴⁷⁵

⁴⁷⁰ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

⁴⁷¹ MNL BKML IV. 1926. 44/1947.

⁴⁷² MNL BKML IV. 1926. 35/1946.

⁴⁷³ Gyarmati 2010: 13.

⁴⁷⁴ A nemzeti bizottság elnevezés mellett más kifejezéseket is használtak ezen helyi szervekre: falutanács, direktórium, ötösbizottság, hetesbizottság. Izsák 1986: 11.

⁴⁷⁵ Gyarmati 2010: 13.

1944. december 16-án alakult meg a Kecskeméti Nemzeti Bizottság (KNB) mint a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerve. A pártok két-két tagot küldhettek a KNB-be. A Független Kisgazdapárt Csikay Lajost és dr. Sándor Józsefet, a Szociáldemokrata Párt Fekete Sándort és Kara Balázst, a Magyar Kommunista Párt Kőnig (Koltai) Ferencet és Sztraka Józsefet. A KNB elnökévé dr. Sándor Józsefet választották meg. Sándor a városházán dolgozott előadóként. Tehát ebben az időszakban már ez a három párt működött Kecskeméten. Miután megalakult a Nemzeti Parasztpárt (NPP), 1945. március 1-től a KNB-be bekerült Szabó Gyula és Csősz Gergely.⁴⁷⁶ Március 7-én a Polgári Demokrata Párt (PDP) képviselői, dr. Nagy László és Reismann Gyula is tagjai lettek a KNB-nek.⁴⁷⁷ A város törvényhatósági bizottságának megalakulása után csökkent a KNB hatásköre, felügyeleti jogát elvesztette, ugyanakkor Kecskeméten a legfontosabb politikai döntések 1945-ben itt születtek. A KNB tagjai viszonylag gyakran változtak, az egyes pártok álláspontjai kevésbé.

A KNB két nappal megalakulása után, 1944. december 18-án az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe egyhangúlag jelölte és delegálta az FKGP részéről Balla Dömötör gazdálkodót és dr. Révész László ügyvédet, a SZDP részéről Kovács Jenő gyári művezetőt és Schmidt József szabó munkást, az MKP részéről Básti Ágoston földmunkást és dr. Molnár Erik ügyvédet, valamint egy pártonkívülit, vitéz Faragho Gábor⁴⁷⁸ vezérezredest.⁴⁷⁹ Az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak két kecskeméti tagja lett, Faragho Gábor közellátásügyi

⁴⁷⁶ Iványosi-Szabó 1975: 133.

⁴⁷⁷ Iványosi-Szabó 1975: 137.

⁴⁷⁸ Faragho Gábor (Kecskemét, 1890. február 16.–Kecskemét, 1953. december 22.) édesapja Faragho István városi hivatalnok volt. A nagyváradi honvéd hadapródiskola után 1907 és 1910 között a Ludovika Akadémiára járt, majd 1921-től a Hadiakadémiát is elvégezte. Négy nyelven beszélt jól, többek között németül és oroszul, és további négy nyelven is elboldogult. 1910-ben hadnaggyá avatták, majd egyre magasabb rangra emelkedett, míg 1940-ben tábornok, 1943-ban altábornagy, 1944-ben vezérezredest lett. 1940–41-ben Moszkvában katonai attasé volt, később csendőrfelügyelő. 1944. szept. 18.–1944. dec. 12. között Moszkvában a magyar fegyverszüneti delegációt vezette. 1944. dec. 23-tól 1945. júl. 21-ig az Ideiglenes Nemzeti Kormány közellátásügyi minisztereként működött, ezután nyugdíjazták. 1951. július 5-én megfosztották nyugdíjától, és kitelepítették Újfehértóra. Kérésére és a szovjet nagykövet közbenjárására a kitelepítés helyszíne saját tanyája lett Nyárlőrincen, itt tartózkodott 1953-ig. 1953. szeptember 11-én feloldották a kitelepítését. Szakály 2001: 93–94.

⁴⁷⁹ Iványosi-Szabó 1975: 58–59.

miniszter és dr. Molnár Erik népjóléti miniszter,⁴⁸⁰ továbbá Vörös János⁴⁸¹ honvédelmi minisztert is családi kapcsolatai kötötték Kecskeméthez. Bár több kecskeméti származású, kötődésű ember is bekerült a kormányba, ugyanakkor a korszak óriási nehézségei miatt ennek nem volt érzékelhető hatása a városra. Miután Várady Józsefet népszerűtlen és kivitelezhetetlen intézkedései miatt december 17-én lemondatták, Tóth László lett a város polgármestere, aki posztját 1948. május 1-jéig töltötte be.

A KNB 1945. január 22-i ülésén tárgyalta a törvényhatósági bizottság újjáalakításáról a 14/1945. M. E. számú rendelet alapján. A rendelet kimondta, hogy úgy kell újjáalakítani a törvényhatósági bizottságokat, hogy minden párt arányosan képviselve legyen benne, valamint meghatározta, hogy a bizottsági tagok számát megközelítőleg a korábbi felére kell csökkenteni. A KNB úgy döntött, hogy a törvényhatósági bizottságnak 75 rendes és 15 póttagja lesz. Hivataltól továbbá tagja lesz a polgármester, a helyettes polgármester, a főjegyző és a főügyész. Emellett bizottsági tagságot kap a római katolikus egyház, a református egyház és az izraelita hitközség egy-egy papja, az orvosi kamara, az ügyvédi kamara és a mezőgazdasági bizottság egy-egy képviselője.⁴⁸² A KNB január 29-i ülésén Márkus Ferenc főispán észrevételei alapján úgy módosították a törvényhatósági bizottság összetételét, hogy a tagok számát 85-re emelték, a testületbe az MKP, az SZDP és az FKGP 25-25, a szakszervezet 4, a fentebb felsorolt egyházak és kamarák egy-egy – összesen hat – főt delegálhattak.

⁴⁸⁰ Molnár Erik Kecskeméten élt a két világháború között, ügyvédként dolgozott a városban, és a jogakadémián is tanított. Kecskemét szovjet megszállását követően hat hétig a város helyettes polgármestere volt, ezt követően 1944. december 25-től az Ideiglenes Nemzeti Kormány népjóléti minisztere. 1947-től tájékoztatási miniszter, majd külügyminiszter lett. 1948–49-ben Magyarország moszkvai nagykövete, majd igazságügy-miniszter és ismét külügyminiszter volt. 1953-tól a Legfelsőbb Bíróság elnöke, majd igazságügy-miniszter. Tagja volt az MKP és az MDP Központi Vezetőségének, 1944-től a haláláig országgyűlési képviselő. 1949-es megalakulásától igazgatója volt az MTA Történettudományi Intézetének és szintén 1949-től egyetemi tanár volt az ELTE-n. Forrás: <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>. A letöltés ideje 2012. január 13.

⁴⁸¹ Vörös János (Csabrendek, 1891. március 23.–Balatonfüred, 1968. július 23.) a hadapródiskola elvégzése után 1911-től zászlós, majd emelkedve a ranglétrán 1941-től tábornok, 1944-ben vezérezredes lett. 1943. nov. 1-től 1944. ápr. 19-ig a II. hadtest parancsnoka volt. Fentebb leírtuk Kecskemétre menekülésének okait, körülményeit. 1944 októberében átment a szovjet csapatokhoz. 1944. dec. 22-től 1945. nov. 15-ig honvédelmi miniszter volt, majd a vezérkari főnökségre került. 1946 szeptemberében miniszteri nyugellátással nyugdíjazták. 1949 márciusában hűtlenség gyanúja miatt letartóztatták, 1950 júniusában a katonai bíróság életfogytig tartó fegyházra ítélte. 1956-ban szabadult. Szakály 2001: 369–370.

⁴⁸² Iványosi-Szabó 1975: 81.

K i v o n a t az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe Kecskemét városa által küldötték megválasztásáról felvett választási jegyzőkönyvből.

I., Jegyzőkönyv a jelölési eljárásról.

felvételre Kecskeméten, Őz utca 3.szám alatt a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1944.évi december hó 16.napján délután 3 órakor tartott üléséről.

Jelen voltak

- a Független Kisgazda Párt részéről
Csikay Lajos,
dr.Sándor József,
- a Magyar Szociáldemokrata Párt részéről
Fekete Sándor,
Kara Balázs,
- a Magyar Kommunista Párt részéről
König Ferenc,
Sztraka József.

A megjelentek, mint a megnevezett politikai pártok Kecskeméten működő szervezeteinek megbízottjai magalakítják a Kecskeméti Nemzeti Bizottságot, mint a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervét, a Bizottság elnökévé megválasztják dr.Sándor Józsefet,

Ezek után Kecskemét városa küldöttjeinek az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe egyhangulag kijelölik

- a Független Kisgazda Párt részéről
Balla Dömötör gazdálkodó,
dr.Révész László ügyvéd,
- a Magyar Szociáldemokrata Párt részéről
Kovács Jenő gyári művezető,
Schmidt József szabó munkás,
- a Magyar Kommunista Párt részéről
Básti Agoston földmunkás,
dr.Molnár Erik ügyvéd

kecskeméti lakosokat és

mint Pártonkívülit

vitész Faragó Gábor vezérezredest.

A jegyzőkönyv aláíratott.

dr.Sándor József s.k.

elnök.

Kara Balázs s.k.

bizottsági tag.

Fekete Sándor s.k.

bizottsági tag.

König Ferenc s.k.

jegyzőkönyvvezető.

Sztraka József s.k.

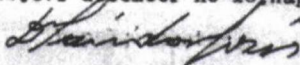
bizottsági tag.

Csikay Lajos s.k.

bizottsági tag.

A kivonat hitelül:

Kecskeméten, 1944.évi december hó 18.napján.

nemzeti bizottság elnöke.

19. kép. Kivonat az Ideiglenes Nemzetgyűlés kecskeméti tagjainak választási jegyzőkönyvéből⁴⁸³

⁴⁸³ MNL BKML XV. 5. 464.1.

Miután 1945-ben megalakult a Nemzeti Parasztpárt, február 18-án kérték a főispánt, hogy számukra is biztosítsanak helyet a KNB-ben és a törvényhatósági bizottságban. A KNB 1945. március 7-én ismét módosította a törvényhatósági bizottság összetételét, mert két újabb párt alakult meg a városban: az NPP és a PDP. Mindkét párt 12-12 helyet kapott a bizottságban. Kovács Jenő a Szabad Szakszervezetek számára is 12 helyet javasolt a korábbi négy helyett, így a bizottság létszámát a kezdeti 80-ról 121 főre emelték.⁴⁸⁴ A törvényhatósági bizottság létszámában történő változtatások ezt követően is folytatódtak. A KNB március 13-i ülésén Kovács Jenő elnök javasolta, hogy a fentebb idézett rendeletnek megfelelően csökkentsék a bizottság létszámát a régi 172-ről annak a felére, 86 főre. Javasolta, hogy az MKP, az SZDP és az FKGP 20-20 helyet, az NPP 10 helyet, a PDP és a szakszervezet 8-8 helyet kapjon. A főispán és Szabó Gyula NPP-titkár is javasolta, hogy fogadják el a létszámcsökkentést. Dr. Nagy László a PDP nevében sérelmezte azt, hogy nem kapnak a többi párttal egyenlő számú képviselőhelyet. Reiszmann Andor az FKGP részéről azt javasolta, hogy a szakszervezeti képviselők számát csökkentsék hat főre, és a PDP kapjon 10 helyet. Végül 8:4 arányban Kovács Jenő eredeti elképzelését fogadták el. 1945 tavaszán sorra alakultak a pártok, így ezek számára is képviselőt kellett biztosítani. Emiatt többször is csökkenteni kellett az egyes szervezetekre jutó helyek számát a törvényi előírásoknak megfelelően. A politikai spektrum baloldalához sorolható pártok mindvégig többségben maradtak a törvényhatósági bizottságban.

A Kecskeméti Nemzeti Bizottság hatásköre a megalakulását követően, csakúgy, mint országosan, itt is kiterjedt az államhatalom egyes területeire és a közigazgatásra is. A nemzeti bizottságok *„kezükhöz vették a közigazgatás beindítását, egész irányítását. Megválasztották, leváltották vagy visszahívták a közigazgatási vezetőket és beosztottakat is. Vagyis államhatalmi szervekként is funkcionáltak az új központi hatalom létrejöttéig és a helyi apparátus újjászervezéséig.”*⁴⁸⁵

⁴⁸⁴ Iványosi-Szabó 1975: 137–138.

⁴⁸⁵ Korom 1987: 25.

**A polgármester ezuton közli Kecskemét
lakosságával :**

Megalakult az Ideiglenes Nemzeti Kormány

**A két napig ülésező Ideiglenes Nemzetgyűlés
megbízása alapján dálnoki Miklós Béla vezérezredes
kormányt alakított**

Az új kormány névsora:

Miniszterelnök: **Miklós Béla** vezérezredes
Beltügyminiszter: **Erdei Ferenc**
Pénzügyminiszter: **Vásáry István**
Külgügyminiszter: **Gyöngyösi János**
Kultuszminiszter: **gróf Teleki Géza**
Honvédelmi miniszter: **Vörös János** vezérezredes
Földművelésügyi miniszter: **Nagy Imre**
Kereskedelemügyi miniszter: **Gábor József**
Iparügyi miniszter: **Takács Ferenc**
Igazságügyminiszter: **Valentiny Ágoston**
Közellátásügyi miniszter: **Faragho Gábor** vezérezredes
Népjlóleti miniszter: **Molnár Erik**

R é s z v é n y - n y o m d a , K e c s k e m é t

20. kép. *A polgármester plakátja az Ideiglenes Nemzeti Kormány
megalakulásáról*⁴⁸⁶

⁴⁸⁶ KJM fotógyűjteménye 28686

Kecskeméten a nemzeti bizottság szerepe az Ideiglenes Nemzeti Kormány felállítását követően is meghatározó maradt. Ennek az lehetett az oka, hogy „a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány erőteljes rendeletalkotó tevékenysége a közlekedés bénultsága és a hírközlés akadozása miatt csak lassan tudta befolyásolni a már felszabadult, de távolabb fekvő országrészek mindennapi életét.”⁴⁸⁷ Emellett az is szerepet játszhatott, hogy a fegyverszüneti egyezmény 17. pontja értelmében a front mögötti 50–100 kilométeres sávig állt helyre a polgári közigazgatás, ezen belül a mindenkori frontparancsnokság gyakorolta a hatalmat. Az úgynevezett záróvonalt 1945. február elején jelölték ki, ezen belül gyakorolhatta a hatalmat az Ideiglenes Nemzeti Kormány. A záróvonal Miskolc–Szolnok–Kiskunfélegyháza–Kiskunhalas–Bácsalmás és a Duna vonaláig húzódott, Kecskemét ezen kívül esett, így a szovjet katonai parancsnokság fennhatósága alá tartozott. A záróvonalt az ország teljes elfoglalásáig nem változtatta meg a szovjet főparancsnokság, ami azt jelentette, hogy az új magyar kormány fennhatósága az ezen vonaltól nyugatra eső területeken csak közvetett lehetett.⁴⁸⁸

A kormány 1945. januári rendelete a nemzeti bizottságokra bízta a helyi közigazgatás újjászervezését, amivel párhuzamosan kiszorította őket a közigazgatásból. A jogszabály előírta, hogy az ideiglenes törvényhatósági bizottságokat és képviselőtestületeket úgy kell összeállítani, hogy azokban minden demokratikus párt és a szakszervezetek bevonásával a társadalom minden rétege arányosan képviselve legyen.⁴⁸⁹ A fegyverszüneti szerződés a régi közigazgatás helyreállítását írta elő, így a nemzeti bizottságok Magyarországon nem alakultak át helyi törvényhatóságokká, inkább politikai ellenőrző szerepük erősödött meg, és ezen keresztül próbálták befolyásuk alatt tartani a közigazgatásban dolgozó tisztviselők munkáját.⁴⁹⁰ A rendelet szerint „a nemzeti bizottságok mint a demokratikus pártok helyi szövetségei politikai szervek, tehát maguk ne illeszkedjenek be a közigazgatás szervezetébe.” Néhány hónappal később az új kormány módosította ezt a rendeletet azzal, hogy a „törvényhatósági bizottságok, illetőleg a képviselőtestületek megalakulásával a nemzeti bizott-

⁴⁸⁷ Botos–Gyarmati–Korom–Zinner 1988: 34.

⁴⁸⁸ Korom 1987: 27.

⁴⁸⁹ A második világháborút követően Magyarországon – Budapest kivételével – nem került sor önkormányzati választásra 1950 októberéig. A Független Kisgazdapárt vidéki fölénye tudatában 1946-ban a helyhatósági választások megtartását szorgalmazta, amit az MKP rendszerint támogatott is, „ám a várható kisgazda győzelem miatt a kommunista belügyminiszter rendre halogatta még a törvénytervezet elkészítését is.” Az MKP befolyása a kisebb településeken jóval alacsonyabb volt, mint a nagyobb városokban. Hubai 2006: 61.

⁴⁹⁰ Izsák 1998: 20.

ságok közigazgatási hatásköre megszűnik.”⁴⁹¹ Gyarmati György megállapította, hogy nem csupán a szovjet szándékok miatt csökkent a nemzeti bizottságok szerepe 1945-ben, hanem belpolitikai okai is voltak. Ugyanis 1945-ben az egyre erősödő polgári pártok a nemzeti bizottságokat túl forradalminak tartották, a kommunisták pedig túlságosan koalíciósnak, saját hatalmi érdekeik és módszereik szempontjából.⁴⁹²

A KNB-ben jól megfigyelhető, hogy az irányítás már 1945 elejétől kezdve az MKP kezében volt, és a fontosabb kérdésekben a párt szándékai szerinti döntések születtek. Ebben szerepe lehetett annak, hogy az SZDP, a Szabad Szakszervezetek és az NPP képviselői is többnyire az MKP mellé álltak, míg a másik oldalon csak az FKGP és a még markánsabb álláspontot képviselő PDP helyezkedett el. A KNB, mint a későbbiekben látni fogjuk, igen széles jogkört vívott ki magának, és a város ügyeinek jó részét a kezében tartotta a választásokig.

A polgármesterségtől Tóth László szeretett volna megválni egy hónap elteltével. A KNB 1945. január 16-i ülésén kérte a felmentését, amely ezt nem fogadta el és *„kérte, hogy az egész város lakosságának érdekeit tartva szem előtt a polgármesteri állást és az azzal járó nehéz munkát továbbra is vállalja.”* Az egész KNB biztosította Tóth Lászlót a teljes bizalmáról.⁴⁹³ Kara Balázs szociáldemokrata KNB-tag javaslatára ekkor választották meg Bánó Mihályt a kecskeméti rendőrpáncsnokság vezetőjévé.

A KNB a várost érintő legkülönbözőbb ügyekkel foglalkozott, többek között az előző fejezetben tárgyalt megszállásból fakadó nehézségekkel (kórházak ellátása, szovjetek fosztogatása), gazdasági kérdésekkel (a mozik elosztása a pártok között, a mezőgazdasági termelés megindítása, az árak rögzítése, a pénz inflálódása, a Vörös Hadsereg Parancsnoksága által kibocsátott pengő problémái, az elhagyott javak megőrzése és hasznosítása), politikai ügyekkel (pártügyek, közigazgatási pozíciók, kinevezések), kulturális kérdésekkel (a *Kecskeméti Lapok* és a színház elindítása, előadások szervezése), a közigazgatás szervezésével, személyi kérdésekkel, a földosztással és az igazolási ügyekkel is.

A KNB-ben igen nagy volt a tagok fluktuációja, összesen 51 főről tudjuk kimutatni, hogy tagja volt a nemzeti bizottságnak 1947 végéig. Az MKP-ból 12 fő, az FKGP részéről 10 fő, az SZDP és a PDP részéről 9-9, a szakszervezetektől 6, az NPP-ből 5 fő fordult meg a bizottságban.

⁴⁹¹ Idézi: Gyarmati 1987: 85.

⁴⁹² Gyarmati 1987: 85–86.

⁴⁹³ Iványosi-Szabó 1975: 72. A KNB döntött a polgármester személyéről és lemondásáról, továbbá a rendőrfőkapitány személyéről is. A városban az élelmiszerárakat is ők határozták meg, és a gazdasági élet irányítását is kézben próbálták tartani.

Kecskeméten már 1945 januárjától a KNB-n kívül is tartott pártközi értekezleteket az ekkor működő három párt. 1945. január 22-én arról határoztak, hogy ha február 15-ig nem jelentkezik a birtokok tulajdonosai, akkor a birtokaikat elhagyott birtoknak fogják tekinteni, és ezeket a pártok által küldött 2-2 főből, valamint a város által delegált egy főből álló bizottság fogja kezelni. Megállapodtak abban, hogy a kereskedők és az árak ellenőrzését a három párt gyakorolja az ellenőrző bizottságon keresztül.⁴⁹⁴

A nemzeti bizottság 1945. január 29-i ülésén dr. Sándor József összeférhetetlenség miatt lemondott elnöki tisztségéről, ugyanis tiszti főügyésszé választották. Ezek után Homoki József hírlapírót választották meg a KNB elnökévé.⁴⁹⁵ Mindketten FKGP-tagok voltak. Mivel Homokit 1945. február 24-én kinevezték a *Kecskeméti Lapok* főszerkesztőjévé, Kovács Jenő SZDP-tag lett az elnök egészen 1946. október 29-ig.

1945. február 11-én iktatták be az Ideiglenes Nemzeti Kormány által kinevezett főispánt, Márkus Ferencet.⁴⁹⁶ Tóth László polgármester arról beszélt, hogy mögötte áll a „*törvényhatóság, amely új arculatot kapott, a dolgozók képviselétét. Ez a réteg még nem otthonos a közigazgatás irányításában, de öntudatos és elszánt.*” Márkus beszédében kitért arra, hogy „*nemcsak a romokat kell eltakarítani, hanem el kell takarítani a közéletből azokat a személyeket is, legelsősorban azokat, akik megindították ezt a lavinát és hozzájárultak ahhoz, hogy szerencsétlen hazánkat romba dönték.*” A tisztviselőknek is megüzente, hogy a „*múlt szelleme letűnt, az soha többé nem fog feltámadni.*”⁴⁹⁷

Az 1945. március elseji ülésén a KNB tárgyalta Szokoly Gyula színház-igazgató kérelmét, hogy a Katona József Színházban társulatával előadásokat tarthassanak. A KNB úgy határozott, hogy a színészek akkor játszhatnak, ha igazolják magukat, és a műsor tervezetét is be kell mutatni a KNB-nek, amely megvizsgálja, hogy azok „*a mai kor által megkívánt demokratikus szellemnek*” megfelelnek-e.⁴⁹⁸ A KNB 1945. május 4-i ülésén Rudnai Guidó főmérnök indítványozta a templomba járás korlátozását a bizottság számára. Erre Fekete Sándor (SZDP) megjegyezte, hogy „*a főmérnök úrnak azt hiszem jobb lenne, ha pl. a tejpiacon levő épület tetejének a megcsináltatása iránt in-*

⁴⁹⁴ Iványosi-Szabó 1975: 78–80.

⁴⁹⁵ Iványosi-Szabó 1975: 91–93.

⁴⁹⁶ Márkus Ferenc a Szociáldemokrata Párt tagja volt. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét főispánjává is kinevezte az új kormány.

⁴⁹⁷ Iványosi-Szabó 1975: 108–113.

⁴⁹⁸ Iványosi-Szabó 1975: 133–134.

*tézkednék ahelyett, hogy templomba járás korlátozására terjed ki a figyelme. A templomba járás magánügy.*⁴⁹⁹

A KNB elnöke 1945. július 20-án írt a Magyar Kormány Politikai Főbizottságának. Azt kérte, hogy „*Faragho Gábor volt közellátási minisztert foszszak meg a kecskemétiektől kapott nemzetgyűlési képviselői mandátumától.*” Ennek okát Faragho politikai és közéleti szereplésében látta, mert az egyik könyve indexre került.⁵⁰⁰ Kovács Jenő hozzátette, hogy a KNB nem ért egyet Faragho politikájával, elvesztette a kecskeméti bizalmát, ezért ismételten kérte, hogy vonják meg tőle a nemzetgyűlési mandátumot.⁵⁰¹ Ez a helyi kezdeményezés minden bizonnyal összhangban volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány személyi összetételének „rekonstrukciójával”.⁵⁰² 1945. július 21-én az MKP javaslatára és nyomására a kecskeméti közellátásügyi minisztert, Faragho Gábort leváltották. Helyére a szociáldemokrata párti, de az MKP érdekeit kiszolgáló Rónai Sándor került. Valentiny Ágostont Ries István követte az igazságügyi tárca élén, Vásáry István pénzügyminiszter helyére a hivatalosan szintén kisgazda, de a kommunistákhoz közel álló Oltványi Imre került. Ezekkel a személyi cserékkel a baloldal már 1945 nyarán többségbe került az Ideiglenes Nemzeti Kormányban.⁵⁰³

Politikai küzdelmek 1945 tavaszán

A továbbiakban egy konkrét eseten keresztül mutatom be, hogy milyen típusú politikai csatározások, küzdelmek voltak a KNB-ben már 1945 tavaszán is. A politikai célok és erőviszonyok nagyon korán polarizálódtak Kecskeméten is: az egyik oldalon az MKP harcias és agilis szereplője, Bánó Mihály rendőrfőkapitány állt, a másik oldalon dr. Nagy László ügyvéd, a PDP elnöke, aki

⁴⁹⁹ Iványosi-Szabó 1975: 219–225.

⁵⁰⁰ Az ötödik könyvindex listára felkerült Faragho Gábor *Szovjet-Oroszország* című könyve is, amelyet a Szovjetunióban szerzett tapasztalatai alapján írt, ugyanis korábban katonai attaséként Moszkvában élt. Az MKP által 1945-ben megindított propagandaharcban igyekeztek kiszorítani az új kormányból a Horthy-korszak reprezentánsait, így Faragho Gábor vezérezredest is. A *Szabad Nép* 1945. júniusi 7-i számában a következőket írták: „*Kérdjük: mi lesz a közellátási miniszterrel? [...] Aki megbukott, mint író, annak távoznia kell, mint közellátási miniszternek [...] demokratikus miniszternek lenni és a fasiszta írók listáján egyszerre nem lehet szerepelni.*” A *Szabadság* című lapban pedig azt írták, hogy „*az egész magyarnyelvű fasiszta irodalom egyik legnagyobb szabású uszító könyve*” Faragho indexre tett könyve. Idézi: Földesi 2009: 162–163.

⁵⁰¹ MNL BKML XVII/46. 506/1945.

⁵⁰² Rákosi kezdeményezte a „kormány rekonstrukcióját” 1945 tavaszán. Izsák 1998: 16.

⁵⁰³ Izsák 1998: 16.

bátran és valóban demokratikus módon igyekezett politizálni. A KNB április 13-án tartott ülésén Bánó összeférhetetlenségi indítványt terjesztett elő dr. Nagy László ellen. Az összeférhetetlenséget két indokkal támasztotta alá. Egyrészt a korábbi pártközi értekezleten dr. Nagy igyekezett lassítani és megakadályozni a földreformot, másrészt ügyvédként a népbíróság előtt álló politikai bűnöst, nyilast véd. Nagy László erre előadta, hogy a törvényszék őt jelölte ki a vádlott védelmére. Elmondta: *„Rendet akarok. Elismerem: szabadság, föld, kenyér, sőt hozzá teszem, rend, munka, igazság és becsület. Ennek az indítványnak nem lett volna helye.”* Bánó ezek után is fenntartotta indítványát, mert nem tartja összeegyeztethetőnek a nyilasok védelmét a nemzeti bizottsági tagsággal. Nagy László erre kijelentette, hogy még nem bizonyították be 17 éves védencéről, hogy nyilas lett volna. Reiszmann Gyula (PDP) is kiállt Nagy mellett: *„teljesen meg vagyok róla győződve, hogy dr. Nagy László igaz-
vérig demokrata, kisemberek pártfogója.”* Bánó továbbra is fenntartotta a javaslatát. Szabó Gyula, a Nemzeti Parasztpárt titkára is védelmébe vette Nagy Lászlót. Elmondta, hogy ő régóta ismeri Nagyot, aki *„harcolt akkor is, amikor még a fasiszta rendszer élte eldorádóját. Vállalta az eszményét akkor is, mikor az csendőrszuronyt, bebörtönzést jelentett. Nem szól a földreform ellen sem, csak a hibák aggasztották.”* Ő és dr. Egry Ferenc (FKGP) kérte Bánót, hogy vonja vissza a javaslatát, aki azonban ezek után is fenntartotta azt. Ezt követően Szabó Gyula elmondta, hogy *„amikor dr. Nagy László hazaérkezett, saját földjéből munkásotthonok céljára földet ajánlott fel. Azt hiszem, ezek után nem lehet azt mondani, hogy nem akarja a földreformot.”* Még egyszer kérte Bánót, hogy vonja vissza a javaslatát, majd hozzátette: *„Tegye lehetővé, hogy a további üléseken is a megértés jegyében dolgozhassunk a jobb jövő eléréseért.”* Ezek után Bánó kijelentette, hogy a javaslatát azzal tartja fenn, hogy a következő ülésre Nagy írásban nyilatkozzon a jövőbeni védenői ügyében és a földreformmal kapcsolatos aggodalmairól. Ezt Nagy is elfogadta.⁵⁰⁴

⁵⁰⁴ MNL BKML IV. 1910/c. 4999/1945.

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT

kecskeméti szervezete által rendezendő

NÉPGYÜLÉSEN

**márc. hó 11.-én, vasárnap d. u. 3 órakor
a SZINHÁZBAN**

Révai József

**a Magyar Kommunista Párt központi vezetőségének tagja,
nemzetgyűlési képviselő**

Dr. Molnár Erik

**népjóléti miniszter
a Magyar Kommunista Párt tagja**

Básti Ágoston

**a Magyar Kommunista Párt kecskeméti szervezetének titkára,
nemzetgyűlési képviselő**

beszélnek.

Felvétele kiadta: Básti Ágoston

Felelős kiadó: Kézdivásár Károly

21. kép. Az MKP nagygyűlési plakátja Kecskeméten 1945 tavaszán⁵⁰⁵

⁵⁰⁵ KJM fotógyűjteménye 30581

A KNB április 27-i ülésén dr. Nagy László felolvasta írásban kifejtett álláspontját azokkal a vádakkal szemben, amelyekkel Bánó megtámadta őt. A Szabad Szakszervezetek részéről dr. Vogt Károly is Bánó álláspontjára helyezkedett, és kijelentette, hogy a „nyilasok védelme nem egyeztethető össze a Nemzeti Bizottsági tagsággal.” Dr. Nagy László ismét elmondta, hogy „még nem védtem nyilasokat, legalábbis nem derült ki róluk a tárgyalások folyamán sem.” Végül Nagy tudomásul vette, hogy ha „háborús és népellenességgel vádolt egyéneket” véd, akkor a nemzeti bizottsági tagságáról le kell mondania.⁵⁰⁶

A nemzeti bizottság június 20-i ülésén ismét téma volt dr. Nagy László „demokráciához” való viszonya. Nagy kijelentette, hogy a legutóbbi körzeti ülésen az MKP titkára őt reakciónak tartotta, és pártjával együtt próbálta ellehetetleníteni. Megállapította, hogy a PDP és a polgárság is értékes része a magyar társadalomnak. „Megfélemlítések történnek, reakciónak bélyegeztetünk, ha ez tovább is így lesz, olyan út felé haladunk, melyet hazánk egyetlen hű fia sem kívánhat.” Nagy kérte a pártok vezetőit, hogy a jövőben ne legyenek ilyen támadások. Sztraka József megjegyezte, hogy valóban elhangzottak a dr. Nagy László elleni szavak, de azokat elferdítették, mert a pártok között egyesek árkot akarnak ásní. Bánó Mihály is kijelentette, hogy valóban támadás érte Nagyot. Bánó ismét a korábbi érvét mondta el, miszerint a Nagy László elleni támadásnak „az az oka, hogy nem tartom összeegyeztethetőnek a PDP elnökségével, a NB tagsággal a háborús és népellenes bűnösök védelmét.” Véleménye szerint Nagy ne mondja azt, hogy hivatalból rendelték ki védőnek. Ha az ügyvéd, aki egyben pártelnök is, azt mondja valakire, hogy nem bűnös, akkor mit mondhat a pártja által delegált népbíró. Tompos Sándorné elmondta, hogy Nagy Lászlót valóban támadás érte az MKP-ban. Szerinte ennek az az oka, hogy Nagy az „egyik beszélgetése alkalmával kijelentette, hogy nincs reakció. Ha valaki azt mondja, nincs reakció, az nyilván ta-

⁵⁰⁶ A *Kecskeméti Lapok* április 22-i számában is foglalkoztak az ügygel. Dr. Ungár Béla ügyvéd, az izraelita hitközség ügyésze írt cikket *A szabadság védelmében* címmel a szerkesztőségnek. Kifejtette, hogy a népbíráson a védőügyvédnek az a dolga, hogy védje a vádlottat. Leírta, hogy: „Az egyéni szabadság védelme kívánja meg a legteljesebb védői szabadságot.” Megkérdezte, hogy: „Miért ne védhetné szabadon a védő a vádlottat?” Kijelentette, hogy a nyilas diktatúrában volt szokás, hogy védekezés nélkül ítélték el embereket, és hajtottak végre ítéleteket. Majd hozzátette, hogy üldözött zsidóként: „Kívánjuk és követeljük a védelem megalkuvást nem ismerő, teljes szabadságát!” A lap részéről Rázsó Ernő azt válaszolta, hogy a kommunisták bírják a kritikát. „A beszéd szabadsága [...] nem azt jelenti, hogy most már mindenről beszélhetünk, hanem azt, hogy csak a népi és demokratikus Magyarország szellemének és érdekének megfelelően. Nem lehet elválasztani a hazafit a védőügyvédtől, és az ügyvédi esküre hivatkozva, nem lehet szerecsent mosdatni.”

karja a reakciót.” Nagy László kijelentette, hogy tudomásul veszi Bánó álláspontját, ugyanakkor megismételte, hogy csak hivatalból végzi a népbíróságon a vádlottak védelmét, ha a törvényszék kirendeli, el kell vállalnia az ügyet. Majd hozzáfűzte, hogy *„akit most el akarnak gáncsolni arra ráfogják, hogy reakciós.”* Sztraka József ezt követően megjegyezte, hogy a népbíróságban van egy ember, aki mindig nagyon enyhén ítél, Zsámboky Ferenc, az FKGP delegáltja.⁵⁰⁷ Ezt követően Nagy Lászlót a helyi rendőrség letartóztatta.

A nemzeti bizottság augusztus 10-i ülésén többen kiálltak Nagy László mellett, ennek érdekében ismertették a Kecskeméti Népbíróság ténymegállapítási végzését. Ebben leírták, hogy Nagy Lászlót védőül ők jelölték ki, annak ellenére, hogy ő kérte, ne jelöljék ki, mert ez összeegyeztethetetlen a nemzeti bizottsági tagságával. Hozzá tették azt is, hogy a népbíróság ennek ellenére továbbra is kijelölte védőül, és kötelezte a védelem ellátására Nagyot. A végzésben kijelentették, hogy a büntető perrendtartásról szóló rendelet intézkedik a népbíróságokról is, és ebben nincs olyan jogszabály, amely miatt ne lehetne védőügyvéd a nemzeti bizottság tagja. A népbíróság szerint nem zárja ki a nemzeti bizottsági tagság a védőügyvédi feladatkört. Megállapították azt is, hogy a vezető bíró nem befolyásolhatja a népbírákat a pártatlan döntésükben. A védő kötelessége, hogy a legjobban ellássa a feladatát, és a védőt nem szabad munkájában korlátozni. *„Csak a szabad, bátor, szókimondó, független védelem alkalmas arra, hogy a nagy átalakulásban óvhatatlanul előforduló túlkapásokat lenyesegeesse, és az állam minden polgárának biztonságot nyújtson az egyéni bosszúval és az alaptalan rágalmakkal szemben.”* Kijelentették, hogy a vád és a védelem egyenjogú. A végzést dr. Ságghi Mihály vezető bíró írta alá 1945. június 10-én.

Ezek után dr. Nagy Sándor (FKGP) megállapította, hogy a nemzeti bizottsági tagság nem összeférhetetlen a vádlottak védelmével. A törvény szerint nincs ilyen. Mindezek ellenére Bánó Mihály megjegyezte, hogy a nemzeti bizottság tagjainak a párt érdekeit kell képviselniük, akármi is a munkájuk. Véleménye szerint *„az a bizottsági tag, aki a reakció kiírtása érdekében nem tesz meg tőle minden telhetőt, az nem is tudja, hogy mi a nemzeti bizottság tulajdonképpeni célja.”* Bánó azt állította, hogy Nagy László is belátta, hogy összeférhetetlen a nemzeti bizottsági tagság és a népbíróságon a vádlottak védelme, és ígéretet is tett arra, hogy politikai ügyekben nem vállal védelmet. Ennek ellenére továbbra is ellátta ilyenek védelmét. Azt is furcsának tartotta Bánó, hogy állítása szerint a vádlottak közül mindenki dr. Nagyot akarta védőügyvédnek.

⁵⁰⁷ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

Ezek után Bánó kijelentette, hogy mint rendőrfőkapitány „*csak annyit mondhatok, mivel folyamatban lévő ügyről van szó, hogy nem politikai okból tartóztattuk le dr. Nagy Lászlót. Csak addig lesz fogva, amíg a kihallgatások megtörténnek, mivel összebeszélés veszélye forogna fel. Már eddig is nagy különbség mutatkozik a tanúk és dr. Nagy László úr vallomása között.*” Erre Reiszmann Andor (FKGP) megjegyezte: „*Köszönjük a főkapitány úr felvilágosítását, mert azt hittük, hogy tényleg politikai okok miatt tartóztatták le dr. Nagy László ügyvéd urat.*”⁵⁰⁸ Megállapíthatjuk, hogy Bánó Mihály rendőrfőkapitány alaptalanul vádolta dr. Nagy László ügyvédet, a Polgári Demokrata Párt elnökét, aki gyakran szembehelyezkedett az MKP álláspontjával és antidemokratikus magatartásával. Amikor az alaptalan támadásokról kiderült, hogy azok nem állják meg a helyüket, letartóztatta.

Miután 1945 szeptemberében Bánó nem kapott bizalmat a város törvényhatósági bizottságától, 1945. november 15-én lemondott a nemzeti bizottsági tagságáról is, helyére azt delegálták, aki Bánó előtt is beöltötte e tisztséget, az MKP kecskeméti szervezetének titkárát, Básti Ágostont.⁵⁰⁹

Az esetből jól látható, hogy a törvényességet, a jog tiszteletét a kommunis-ták helyi szinten is relativizálták, és a saját érdekeik szerint értelmezték már 1945-ben is. A saját hatalmi érdekeik és az ideológiájuk mindenhatóságába vetett hit véleményük szerint felhatalmazta őket arra, hogy a törvényességet áthágva, céljaikat érvényre jutassák az irányításuk alatt álló erőszakszervezet segítségével.

3. A rendőrség megalakulása és működése Kecskeméten

Mint korábban láttuk, a szovjet megszállást követően Kecskeméten is igen nehéz feladat volt a közbiztonság megteremtése. 1944–45-ben ez nem volt egyedi, kecskeméti sajátosság. Bibó István, az Ideiglenes Nemzeti Kormány Belügyminisztériuma közigazgatási főosztályának vezetője is megjegyezte, hogy „*a különböző rendőrségi kiskirályoknak klasszikus időszaka*” volt ez.⁵¹⁰

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány második ülésén, 1944. december 28-án Erdei Ferenc belügyminiszter beszámolt a szovjet katonai vezérkar képvise-

⁵⁰⁸ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

⁵⁰⁹ MNL BKML XVII/46. 700/1945.

⁵¹⁰ Idézi: Palasik 2010: 10. (Az idézet eredeti helye: Huszár Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok*. Kolonel, Budapest, 1989. 54.)

lőivel a rendőrség ügyében folytatott tárgyalásairól. Az 1945. január 12-i kormányúléson Erdei ismertette az államrendőrség újjászervezésére vonatkozó rendelettervezetet, amelyben kiemelt szerepet kapott a „*demokratikus államrend védelme és megszilárdítása*.”⁵¹¹ Már ebben a tervezetben elkülönítették a felállítandó politikai és bűnügyi osztályokat. Erdei ezen tervezetét elfogadta a minisztertanács, de ismeretlen okok miatt nem hirdették ki. A front elvonulását követően az egyes településeken gondoskodni kellett a rend fenntartásáról és a közbiztonság megteremtéséről is. Az első időszakban, 1944-ben és 1945 első felében a Vörös Hadsereg támogatásával megalakult rendfenntartó szervek kerültek meghatározó szerepbe, akik a szovjet hatóságoktól kaptak igazolványokat, fegyverviselési engedélyeket és fegyvereket is. A rendőrség munkájába már a kezdetektől fogva a szovjet állambiztonsági szervek is bekapcsolódtak.⁵¹² Az új rendőrség kiépítése a szovjetektől megszállt területeken a helyi nemzeti bizottságok irányításával történt, amelyekben a vezető szerepet az MKP játszotta, így a rendőrség megszervezésében, irányításában is jelentős befolyást szereztek. Végül az 1945. május 10-én kihirdetett 1690/1945. M. E. számú rendelettel a belügyminiszter ellenőrzése alatt felállították az államrendőrségen belül a Budapesti Főkapitányságot és a Vidéki Főkapitányságot. A rendelet szerint minden megyei, városi és járási kapitányságon fel kellett állítani a bűnügyi, a politikai, az igazgatásrendészeti és a rendőrbírói osztályokat.⁵¹³ Palasik Mária megállapította, hogy „*a kormány bármennyire törekedett rá, képtelen volt kézbe venni a rendőrség irányítását 1945. első hónapjaiban. 1945. május végéig nem is beszélhetünk egységes szervezetről és központi irányításról, s közben nagyon sok panasz érkezett a helyi rendfenntartó szervek önkényeskedéseiről és túlkapásairól.*”⁵¹⁴

1945. május 22–23-án tartották az MKP pütkösi konferenciáját. Ezen Tömpe tárgyalta a küldöttekkel a rendőrség működésével kapcsolatos észrevételeikről, a rendőrség országos szervezésénél mutatkozó hibákról. Az MKP delegáltjaival átbeszélték a rendőrség szervezésének módszereit és a párt szerepét is, emellett tisztázták a vármegyei, a városi, a járási és községi rendőrségek hatáskörét, egymáshoz való viszonyát. Tömpe a konferenciáról jelentést írt az MKP KV számára, amelyben megfogalmazta, hogy véleménye szerint

⁵¹¹ Soós 2004: 82.

⁵¹² Müller Rolf is kifejti könyvében, hogy „*a magyar politikai rendőrség szülőágyát tehát az első perctől kezdve szovjet bábák állták körbe.*” Müller 2012: 11.

⁵¹³ Palasik 2010: 25–26.

⁵¹⁴ Palasik 2010: 26.

a rendőrség szervezése során a fő hibák a Belügyminisztériumban voltak, mert hiányzik az a központi szerv, amely a rendőrséget szervezi és irányítja. Szerinte Zöld államtitkár maga sem tudja, „*hogyan folyik az országban rendőrségi viszonylatban.*” Leírta azt is, hogy a konferencián erős kritika érte a rendőrséget, amire Tömpe nem igazán tudott válaszolni, mert maga sem tudott a panaszokról.⁵¹⁵

Ebben a zűrzavaros időszakban felértékelődött a rendőrség, mint a helyi hatalom egyik meghatározó szereplője, és igen nagy mozgástérrel is rendelkezett, mert az őket ellenőrző szervek nem tudták – talán nem is akarták – ellátni szerepüket. Ilyen időszakban meghatározó az, hogy ki kerül az apparátus élére, és milyen szemlélettel irányítja a beosztottait. Természetesen, ahogy a központi ellenőrzés egyre inkább hatékonyabbá vált, a helyi vezetők mozgásterre szűkült, és egyre inkább a központi utasítások végrehajtása lett a feladatuk.

Mivel az MKP tagjai a kezdetektől fogva meghatározó szerepet játszottak az újonnan megalakuló rendőrségben – főként a politikai rendőrségben –, így az általuk elkövetett törvénytelenégeket és visszaéléseket is rajtuk kértek számon. Éppen ezért az 1945-ös választások előtt fontossá vált, hogy a rendőrségi túlkapásokat csökkentsék, és ezzel a párt egyik legnagyobb támadási felületét levédjék. Az MKP helyben is domináns szerephez jutott a rendőrség, főként a politikai rendőrség megszervezésében és tevékenységében, és 1945 szeptemberéig különösen erős volt a két szerv közötti együttműködés, ami a személyi átfedésekben is tetten érhető.

3.1. A Kecskeméti Rendőr-főkapitányság megszervezése

A KNB 1945. január 16-i ülésén a szociáldemokrata Kara Balázs javaslatára a kecskeméti rendőrség élére Bánó Mihályt nevezték ki, és hatáskörét kiterjesztették a kecskeméti királyi törvényszék egész területére.⁵¹⁶ Bánó Mihály igazolóbizottsági anyagából sikerült megtudni róla néhány életrajzi adatot. Bánó Szolnokon született 1918. szeptember 16-án. 1945 januárjában Kecskeméten, az Arany János utca 4. szám alatt lakott, nőtlen volt. Politikai magatartására adott válasza: „*A vasmunkás szakszervezetben, és az illegális baloldali mozgalomban való részvétel, propaganda és agitációs tevékenység. Üzemi szervezési irányító.*” Arra a kérdésre, hogy hol tartózkodott a Vörös Hadsereg bevonulásakor, azt válaszolta, hogy „*hadüzemi beosztásomat 1944. június közepén elhagytam, majd a Vörös Hadsereg bevonulásának napjától jelentkeztem és tel-*

⁵¹⁵ PIL I. 274/11., 1. ö. e.

⁵¹⁶ Iványosi-Szabó 1975: 73.

jesíték szolgálatot.” Bánót 1945. január 20-án igazolták.⁵¹⁷ Ami ebből fontos a számunkra: Bánó alig múlt 26 éves, amikor Kecskemét és Dél-Pest vármegye rendőrfőkapitánya lett; illegális baloldali mozgalomban vett részt, és a szovjetekkel már az első napokban felvette a kapcsolatot.

Bánó Mihály személyéről Imre Gábor adott részletesebb jellemzést. Imre Gábor hivatalosan SZDP-tag volt, de dr. Nagy Imre jelentésében MKP-tagként szerepelt, és más dokumentumok alapján is tudjuk, hogy kriptokommunista volt. Imre 1945-ben a Kecskeméti Főkapitányságon az Igazgatásrendészeti Osztályt vezette. Bánó közvetlen munkatársaként következőképpen jellemezte őt: *„hiányzott még a szükséges élettapasztalata és mint tevékenysége folyamán kiderült az emberiség érzése is. Ezek a hiányosságok mint kulcspozícióban lévő parancsnoknál riasztóan hatottak és károsan befolyásolták a város lakosságával való kapcsolatát. [...] Bánó Mihály rendőr főkapitányi megbízása után volt munkaszolgálatosokból és Budapestről elmenekült fiatalemberekből félelmetes tettekre kész politikai nyomozócsoporthoz állított össze, amelytől rövid idő után a Nemzeti Bizottság polgári tagjai is féltek. [...] Miután a politikai nyomozók többségének, mint munkaszolgálatosoknak bő tapasztalatuk volt a fasiszta rendszer embertelen bánásmódjából, vallatási módszereiből, nem tudtak szabadulni a bosszú érzésétől. A politikai gyanúsítottakkal való bánásmód miatt állandó lett a panasz és több esetben nem is alaptalanul. [...] Rendőri értekezleten többször megkíséréltem fellépni a helytelen vallatási módszerek ellen, nem sok eredménnyel. Még a Belügyi, Igazságügyi Minisztériumok közbelépése sem járt kellő eredménnyel. [...] Tagadhatatlan, hogy a pol. osztály alapos munkát végzett és a háborús bűnösök és népellenes egyének messze elkerülték Kecskemét környékét.”*⁵¹⁸

Tehát Imre is felhívja a figyelmet Bánó fiatal korára és tapasztalanságára. Emellett megjegyzi, hogy emberi, szociális hiányosságai is voltak az új főkapitánynak. A politikai rendőrséget volt munkaszolgálatosokból és menekült zsidókból állította fel, akik brutális módszereket alkalmaztak a helyi lakossággal szemben, és még a nemzeti bizottsági tagok is féltek tőlük. Ami kevésbé érthető, az az, hogy minisztériumi felettesei sem tudták megfékezni. Ennek jó eséllyel az lehetett az oka, hogy miként saját igazoló ívéről megtudhatjuk, a szovjetek városba érkezésekor jelentkezett szolgálatra. Mivel ekkor nem volt helyi magyar rendfenntartó szerv a városban, ezt a szovjet szerveknél tehetette meg, hasonlóan, mint Básti Ágoston. A viszonylag kevés információ alapján arra lehet következtetni, hogy Bánó megszerezte a megfelelő szovjet

⁵¹⁷ MNL BKML XVII. 406/a. 629/1945.

⁵¹⁸ Bálintné-Szabó: 85–86.

szervek támogatását, így lehetett rendőrfőkapitány, és ezért nem tudtak vele mit kezdeni a felettes minisztériumok sem. Ez nem lenne egyedi eset, hiszen Palasik Mária könyvéből tudjuk, hogy a Gyömrőn meghatározó szerepbe kerülő Schwarzstein testvérek is jó kapcsolatokat ápoltak az ott állomásozó szovjet katonai vezetőkkel.⁵¹⁹

A fentebbi idézet utolsó mondatához annyit jegyzek meg, hogy más forrás is utal arra, hogy Bánó rendőrfőkapitánysága idején érdemes volt elkerülniük Kecskemétet a korábbi prominens személyeknek; ha később, 1945 végétől tértek vissza, már kevésbé érthette őket bántódás.⁵²⁰

Imre Gábor rendőr alezredes megemlíti visszaemlékezésében, hogy 1945 januárjában kezdték el szervezni a „politikai ügyek intézésére a nyomozó csoportot”. Ez nem volt megfelelő a célnak, mert Imre szerint „ismerték az 1919-es és a Horthy idők népellenes bűnöseit, és olyan emberi kapcsolatban állhattak velük, hogy nem tudhattak elfogulatlanok lenni. Ezért olyan politikai osztályt kellett felállítani, amelynek tagjai a város lakosságával sem rokoni, sem érzelmi kapcsolatban nem voltak.”⁵²¹

Bánó pozícióba kerülése után nem sokkal, a KNB február 4-i ülésén előadta, hogy a rendőrség létszáma nagyon alacsony, több emberre lenne szükség ahhoz, hogy a közbiztonságot megerősíthessék. Márkus Ferenc főispán is felszólította a pártokat, hogy tagjaik között nagy számban toborozzanak megbízható férfiakat rendőrnek. Ennek ellenére dr. Nagy Imre rendőrkapitány-

⁵¹⁹ Palasik 2010: 37.

⁵²⁰ Kovács Bálint erre vonatkozóan két esetet említ meg. Az egyiket Kiss Barnabással kapcsolatosan, aki a helyi Baross Szövetség ügyeit intézte, majd 1944-ben elnökként vezetete, és a német megszállás alatt is jelentős közéleti szerepet játszott. Kiss Barnabást, „akit lefoglaltak volna, ha Kecskeméten marad, biztosan elítélték vagy internálták volna. Érdekes módon a házat nem kobozták el. Amikor később én már Pesten voltam, akkor a Kiss Barnabás felkeresett, hogy én igazoljam, hogy ő jogakadémiai tanár volt, mikor a nyugdíjazását intézte. A Cukoripari Vállalatnál volt titkár, mikor nyugdíjba ment igazolnia kellett a kecskeméti szolgálati éveit is. Én írtam neki egy igazolást. Tőle tudtam meg, hogy a háza megmaradt és azt eladhatta. Ezután Érdén vettek egy házat és ott éltek, majd elváltak a feleségével.” Rigó 2009: 33. A másik esetet Sárkány Bélával kapcsolatosan mondta el Kovács Bálint: „Sárkány Béla hitoktató lelkész is, aki nagy németbarát volt. Kiadott egy újságot, abban németbarát cikkek voltak. A háború végén elmenekült, majd visszajött háromnegyed év múlva és akkor már nem foglalkoztak vele. Ha otthon maradt volna, nagyon elítélték volna. 1945 tavaszán volt a legnagyobb felelősségre vonás, Bánó Mihály ekkor üldözött leginkább az embereket. Bánó után már Imre Gábor volt a rendőrség vezetője, ő jobb indulatú ember volt. Az egyik régi rendőrtestvér, képezte az új rendőröket a munkára, miután kiképezte őket, elbocsátották de rendes nyugdíjat kapott.” Rigó 2009: 36.

⁵²¹ Bálintné-Szabó: 85.

nak a kecskeméti rendőrségről írt jelentése alapján megállapíthatjuk, hogy 1945. április 27-én a kecskeméti rendőrség vezetői között 6 MKP-tag, két SZDP-tag volt, és a nyugállományból visszarendelt szakember, Garzó Lajos volt egyedül az FKGP tagja. Imre Gábor a listán az MKP-tagok között szerepelt.⁵²²

Imre Gábor visszaemlékezésében értékelte Bánó Mihály tevékenységét a városban, és a történetekre is igyekezett magyarázatot adni. *Bánó Mihály fiatalos hevületében tervei, elgondolásai végrehajtásánál nem válogatta az eszközöket. Féltek tőle és a pártkoalíció polgári része, velük a Szoc. Dem. Párt is szorgalmasan gyűjtögette ellene a panaszanyagot.*⁵²³ A rendőrség politikai csoportjától húsvéti ajándékba Imre is megkapta a korábbi rendszerben vezetett figyelőlapját, amelyet az akkori rendőrkapitányság bizalmas iratai között találtak. Hasonlóan megkapta ezt Tóth László polgármester és Molnár Erik is. *„A figyelőlapok megtalálása lényegesen megszilárdította a Kommunista Párthoz való kapcsolatunkat.”* – írta Imre Gábor visszaemlékezésében. Az is előfordult, hogy Bánó lecsukatott egy törvényszéki bírát fél napra, mert nem ért be reggel nyolcra a munkahelyére.

Tömpe András rendőrfőtanácsos 1945. április 27-én járt Kecskeméten. A város rendőrségéről írt jelentésében a következőképpen jellemezte Bánót. *„A kecskeméti rendőrség vezetője Bánó Mihály főkapitány, volt csepeli vasesztergályos, kommunista. Igen ügyes, jó szervező, intelligens, politikailag fejlett, vezetőképes, Kecskemét városában általános megbecsülésnek örvend. Gyengesége, hogy túl sok mindennel foglalkozván sokszor a felületen marad, nem elég alapos.”* Tömpe alkalmasnak tartotta Bánót Dél-Pest vármegye és Kecskemét város főkapitányának egyidejűleg. Azt is megjegyezte, hogy a sok szovjet kórház miatt nehéz a rendőrség helyzete. Összegzésként megállapította: *„Feltétlenül helyes volna a legrövidebb időn belül Dél-Pest vármegye főkapitányságának megszervezését Bánó Mihályra és Bárd Dezsőre bízni.”*⁵²⁴

A kecskeméti politikai rendőrség osztályvezetője Bárd Dezső volt, és további 24 fő dolgozott ott 1945 áprilisában. Tömpe Bárd Dezsőről is írt jelentésében, mint aki *„ugyancsak intelligensen és eredményesen vezeti osztályát.”* Megállapította, hogy a politikai osztály eddig is *„Kecskemét város határán túl,*

⁵²² PIL I. 274/11., 6. ő. e. 143–146. Jelentés Kecskemét város rendőrségéről, 1945. május 4. Dr. Nagy Imre rendőrkapitány jelentése. Köszönöm Orgoványi Istvánnak, hogy felhívta figyelmem erre a dokumentumra.

⁵²³ Bálintné-Szabó: 87.

⁵²⁴ PIL I. 274/66., 6. ő. e.

*feladatának tartotta Dél-Pest vármegye biztosítását és éppen a közelmúltban sikeresen járt el Nagykátán nyilas és reakciós mozgolódásokkal szemben.*⁵²⁵

A helyi politikai rendőrség két jelentős csoportból szerveződött. A tagok egyik része helyi származású, a háború előtti baloldali személyiség, akik üldözéseknek voltak kitéve (Balogh Roland, Fejes Pál, Lajos Imre, Szalai Sándor). A politikai rendőrök másik csoportja korábbi munkaszolgálatos zsidókból állt (Bárd Dezső, Dosler Jenő, Forbáth György, Gold Jenő). Érdekes, hogy a táblázatban felsorolt személyek egy részének a nevével igen gyakran találkozom a politikai ügyekben felvett kihallgatási jegyzőkönyveken, míg másokkal egyáltalán nem. A volt munkaszolgálatos politikai rendőrök jóval aktívabb szerepet játszottak a kihallgatások során. 1945 tavaszán, Kecskeméten a Politikai Rendészeti Osztályon 24 fő dolgozott, és egy fő kivételével mindenki az MKP tagja volt. Ez az aránytalanság országosan is jellemző volt a kezdetektől fogva.⁵²⁶

12. táblázat. *A Magyar Államrendőrség Kecskeméti Főkapitánysága politikai nyomozói 1945 áprilisában*

Név	Szakma	Párttagság	Egyéb
Bárd Dezső (osztályvezető)	magán- tisztviselő	MKP	1907. március 14-én született Zsámbékon. A Szarvas utca 2. szám alatt lakott, nőtlen. Nem foglalkozott pártpolitikával. 1941 decemberében a budapesti rendőrség vád alá helyezte kommunista propaganda és az angol rádió híreinek terjesztése miatt. Az ügyet nem vizsgálták, mert közben elvitték munkaszolgálatra. Politikai felfogása baloldali volt. 1942 eleje óta egyfolytában munkaszolgálaton volt, míg a Vörös Hadsereg fel nem szabadította Budapesten, 1945. január 15-én. Kecskemétre 1945. február 1-jén érkezett.

⁵²⁵ Uo.

⁵²⁶ Müller 2012: 127–131.

Név	Szakma	Párttagság	Egyéb
Balogh Roland	villany-szerelő	MKP	1888. szeptember 14-én született Székelyvaján. Kecskeméti illetőségű, a Budai utca 22. szám alatt lakott. Nem fejtett ki politikai tevékenységet. A kiürítéskor nem hagyta el a várost. 1944. november 4. óta a polgárőrségnél teljesített szolgálatot. 1945. február 17-én igazolták. – 1946 tavaszán főhadnagy volt.
Csiha I. Sándor	motor-szerelő	PDP	
Dosler Jenő	cipész	MKP	Rendőrtanácsos. 1945-ben 38 éves, budapesti születésű, volt munkaszolgálatos, nőtlen.
Denhof Bernát	magán-tisztviselő	MKP	
Fejes Pál	asztalos	MKP	Kecskeméti származású, baloldali gondolkodása miatt üldözték, internálták is. 1947-ben már közellátási tisztviselő volt.
Forbáth György	karmester	MKP	Budapesten született 1913. január 14-én. 1939-től 1942. május 24-ig karmester volt, majd 25-én bevonult Vácra a 109/7. zsidó munkásszázadhoz, ahonnan július 15-én a Szovjetunióba, Bobriuszkba vitték a századát. 1944. július 20-án hazaszökött. Vácon jelentkezett, ahonnan 1944. november 1-jén végleg megszökött. 1944. november 15-től 1945. január 16-ig, a szovjet bevonulásig Budapesten bujkált a nyilasok elől, majd Kecskemétre jött. 1945. március 30-án igazolták.
Gold Jenő	órássegéd	MKP	
Grünbaum György	magán-tisztviselő	MKP	
Heimler Sándor	vas-esztergályos	MKP	
Horovitz (Havas) András	magán-tisztviselő	MKP	
Hupka József	gyári munkás	MKP	
Huszár Béla	famunkás	MKP	
Ivanits József	műszaki tisztviselő	MKP	

Név	Szakma	Párttagság	Egyéb
Kerekes 2 István	vas- öntősegéd		
Kovácsréti Imre	műszerész	MKP	
Kökény Lajos	ács	MKP	
Lajos Imre	asztalos	MKP	1898-ban született Kecskeméten. 1942-ben letartóztatták, mert Sztraka Józseffel és Fejes Pállal a németek vereségéről beszélgettek. Internálták, majd kivitték a frontra. A városban kommunistaként tartották nyilván a háború idején, 1944. október 18-án kommunistagyanúsként be is börtönözték.
Lajos László	préselő	MKP	
Stepper Géza	textil- munkás	MKP	
Szabó Győző	könyvkötő	MKP	
Szalai Sándor	asztalos- mester	MKP	
Virágh István	pék	MKP	
Zsákai Károly	kereskedő	MKP	

Forrás: PIL 274/11. 6. ö. e. Kimutatás a Magyar Rendőrség Kecskeméti Főkapitányságához beosztottakról.

A dokumentum egyik érdekessége, hogy jó néhány név hiányzik a listáról, olyanoké, akik a népbírószági dokumentumok szerint ebben az időben a politikai ügyekben a letartóztatottak vagy a tanúk kihallgatását végezték. Futó Dezső kisgazda képviselő nemzetgyűlési interpellációjában felsorolta a kínzásokban részt vevő politikai rendőröket, de esetében is alig van átfedés a listában szereplőkkel.⁵²⁷ Baráth Mihály politikai nyomozó az MKP Duna–Tisza közí kerületi titkárságának irodavezetője, volt munkaszolgálatos, tanúskodott

⁵²⁷ „Ezeket a kínzásokat a már említett két személyen kívül [Bánó Mihály és Dosler Jenő] Kardos, Alpár József, Tóti Imre, Gyenes, Magyar Miklós, Kiss Sándor és Dezső, Kovács Gábor, Biczó Béla, Faragó, Balogh, Geitein, Horváth, Rosner, Frank, Fischer, Grossmann, Guttmann, Hoffmann, Moskovics, Gold, Steppel [Stepper], Iványi, Schmerr, és Bodor rendőrök, illetve politikai nyomozók, fogházőrök, altisztek végezték, hogy csak a legjelesebbjeit említsem a kecskeméti haramiataársaságnak. Külön kell szólnom a két női politikai nyomozóról, név szerint Takaró Juliannáról és Rosenberg Ibolyáról.” Nemzetgyűlési Napló, 1945. I. 659.

is politikai ügyekben. Moskovits Miklós ebben az időszakban a politikai ügyek egyik leggyakoribb nyomozója és kihallgatója volt, többen is megemléstettek, hogy bántalmazta őket. Alpár József politikai nyomozó szintén nincs a listán.

A második világháború utáni hatalmi elitben, így az MKP vezetésében és a politikai rendőrségben a zsidók aránya kiemelkedően magas volt. Erre vonatkozóan Kőbányai János megállapította: *„Tény az, hogy a függetlenségét ismét elvesztő Magyarországon a kommunista fordulatot, a kegyetlen sztálinista éveket szinte teljes egészében a zsidó garnitúra vezényelte le.”*⁵²⁸ Majd megjegyezte azt is, hogy zsidó származásúak csak akkor kerülhettek hatalmi pozíciókba, ha megtagadták eredetüket.⁵²⁹ A zsidók kiemelkedő szerepét Charles Gati a következőkben látta: *„Kun Bélától Gerőig a kommunista párt valamennyi főtitkára zsidó volt. 1944–45 után a leghasználhatóbb káderek zsidó környezetből jöttek, s ez vonatkozik a moszkovitákra csakúgy, mint az itthoniakra. [...] A második világháború után sok zsidó azért csatlakozott a kommunista mozgalomhoz, mert oda sodorta őket, amit a koncentrációs táborokban és a munkaszolgálatban átéltek. Meg akarták torolni a közelmúltbeli szenvedéseiket, s úgy gondolták, hogy erre a Szovjetunió és a magyarországi kommunista párt kínál módot.”*⁵³⁰

Prácsér László népbíróági ügyéből tudjuk, hogy a Kecskeméten tevékenykedő zsidó származású politikai rendőrök közül többen a második világháború idején egy munkaszolgálatos századba, a 109/7. számúba voltak beosztva, amely a Szovjetunióban, Bobruiszk városában állomásozott. Ebben a században teljesített szolgálatot Forbáth György, Moskovits Miklós, Baráth Mihály és dr. Kovács Tibor is, aki 1945 tavaszán már Kiskunhalas polgármestere lett. A helyi politikai rendőrség a *Kecskeméti Lapok* 1945. június 3-i számában megjelent hirdetésben keresett olyan tanúkat, akik az említett munkásszázad parancsnokáról, Keveházi Ferencről terhelő adatokkal tudnak szolgálni.⁵³¹

A zsidók rendőrségen belüli sajátos helyzetére mutat rá a kecskeméti politikai rendőrség egyik nyomozójának, Moskovits Miklósnak 1945. július 26-i jelentése is. Eszerint május 24-én Soltvadkerten volt kiszálláson, ahol találkozott a helyi MKP-szervezet titkárával, aki egy személyben az ottani nemzeti bizottság elnöke is volt. Moskovits leírta, hogy *„ezt megelőzően én beszélgettem azokkal a soltvadkerti zsidó fiúkkal (Bernáth György, Grátzer István stb.),*

⁵²⁸ Kőbányai 2001: 17.

⁵²⁹ Kőbányai 2001: 18–19.

⁵³⁰ Gati: 104.

⁵³¹ MNL BKML XXV. 18. 29/1945. Prácsér László ügye.

akiket a soltvadkertti rendőrségről egyszerűen kitétek, mert zsidók.” A párttitkár – Moskovits kérdésére – azzal indokolta a döntést, hogy *„a lakosság 99%-a keresztény, ha beveszik a zsidókat a rendőrségbe, akkor az antiszemitizmust fog szülni. Én hosszabb vitatkozás után meggyőztem arról, hogy ma nem lehet százalékosan számítani, ma nincs valláskülönbség, ma csak embert lehet nézni, és az embereket oda kell állítani ahova valók, ahol képességüknek, intelligenciájuknak megfelelően be tudnak tölteni egy hivatalt.*” A helyi MKP-titkár ezt követően megígérte, hogy két-három „zsidó fiút” visszavesznek a rendőrségre. *„Megjegyeztem azt is, hogy Soltvadkertre a mi főkapitány Urunk Bánó Mihály kellene, mert az erős kézzel tud irányítani mindent.*” Még aznap éjjel Moskovits elfogta Lehoczky András volt bírót, akit politikai bűncselekménnyel vádoltak, de a rendőrség fogdájából hagyták megszökni. Erre azt mondta a párttitkárnak, hogy ha zsidók is lettek volna a rendőrségben, ez nem történt volna meg. Még aznap a helyi nemzeti bizottság megszavazta három „zsidó fiú” visszavételét a rendőrségre.⁵³²

Ebben az időszakban nem volt egyedüli eset az, hogy az adott településen visszaéléseket elkövető politikai rendőröket elhelyezték onnét, majd máshol, esetleg új névvel dolgoztak tovább. Palasik Mária hosszasan idéz a könyvében egy dokumentumból, amelyet 1945. december 7-én Zolnay Kálmán, az Igazságügyi Minisztérium büntetőjogi és államügyészégi felügyeleti osztályának MKP-tag vezetője írt Farkas Mihálynak a gyömrői járásban elkövetett gyilkosságokkal kapcsolatosan. Zolnay kifejtette, hogy az elmúlt fél évben mindent elkövetett a minisztériumban, hogy az ügyben a *„bűnvádi eljárást elodázzam, most azonban, úgy látszik, hogy nem lesz erre többé mód.*” Ezért azt javasolta, hogy a gyilkosságokat elkövető rendőröket *„sürgősen távolítsák el távoli országrészbe, és ha az államügyészség ellenük kézre kerítésükre nyomozólevelet ad ki, gondoskodjanak a rendőrség útján arról, hogy a rendőrség a nyomozólevelek alapján ne találhassa meg a rendőröket.*”⁵³³ Valószínűnek tartom, hogy a fiatalon elhunyt, illetve elköltözött kecskeméti politikai rendőröket is hasonló módon igyekeztek eltüntetni Kecskemétről.⁵³⁴ Hartyáni Józsefet a politikai rendőrség 1945. május 15-én hallgatta ki, súlyos bántalmazásokkal kikényszerített vallomása alapján a helyi népbíróság 15 év kényszermunkára ítélte. 1947. december 10-én a NOT megsemmisítette az elsőfokú ítéletet, és a népbíróságot új ítélethozatalra utasította. 1948. március 10-én

⁵³² MNL BKML XXXV. 1. 33. f. (4. d.)

⁵³³ Idézi Palasik 2010. 180.

⁵³⁴ Kutatásaim során igyekeztem több levéltárban is ezen feltételezésem igazolására vonatkozóan további utalásokat találni, sajnos, eddig eredménytelenül.

a népbíróóság tanácselnöke felszólította a politikai rendőrséget, hogy a vádlott kihallgatásán részt vevő politikai nyomozókat hallgassák ki a jegyzőkönyv felvételével kapcsolatosan, és állapítsák meg, *„hogy Moskovits Miklós volt pol. nyomozó azonos személy-e az autóbaleset folytán elhalt Magyarffy Miklós-sal és nevezett mikor halt el, állapítsa meg, hogy Alpár József volt pol. nyomozó jelenleg hol tartózkodik, állapítsa meg Gold Jenő volt pol. nyomozó lakhelyét, továbbá állapítsa meg, hogy mennyiben felelnek meg azok a hírek az igazságnak, hogy Rosenstein (Rédei) Ibolya villamosbaleset áldozata lett.”*

Az ügy furcsasága az, hogy a jegyzőkönyvet aláíró nyomozók Moskovits (máshol Moskovics, Magyarfi, Magyarffy) Miklós, Rosenstein (máshol Rosenfeld, Rédey, Ráday) Ibolya és Alpár József (máshol István) többségükben elhunytak, illetve eltűntek a helyi szervek látóköréből 1948-ra. A per dokumentumai között megtalálható Magyarfi Miklós halotti anyakönyve, amely szerint 1946. július 29-én halt meg 30 évesen, a halál okaként agyrázkódást és koponyaűri vérzést jelöltek meg. A bíróság elnöke a NOT végzésére hivatkozva megállapította, hogy az abban *„megnevezett tanúk közül Moskovics (Magyarfi) Miklós meghalt, Rédei (Rosenstein) Ibolya eltűnt, Alpár István ismeretlen helyre távozott, Gold Jenő lényeges vallomást tenni nem tud a nyomozás körülményeire nézve. Sándor Gyula, Forgó István, Borsodi Mihály tanúk pedig közelebbi adatok hiányában feltalálhatók nem voltak.”*⁵³⁵

Egy másik eset szerint brutálisan megverték egy hajósi férfit a kecskeméti politikai rendőrségen, aki emiatt feljelentést tett. 1945 augusztusában a tárgyaláson felolvasott jegyzőkönyv szerint Rédei Ibolya kivándorolt Amerikába, a kínzásokban részt vevő kollégái Franciaországban és Ausztria amerikai megszállási övezetében tartózkodtak.⁵³⁶

A Kecskeméti Rendőr-főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, különösen Bánó Mihály főkapitánysága alatt, igen keményen bánt a foglyokkal, gyakran veréssel, kínzással csikarták ki belőlük a nekik tetsző vallomást. A népbíróósági ügyek nagy részében találhatunk erre vonatkozó adalékokat. Bánó Mihályról több forrás alapján is kijelenthetjük, hogy a rendőrséget egyfajta törvényen felül álló alakulatnak tekintette, maga is nemegyszer élt vissza a hatalmával, és a nemzeti bizottság tagjait is igyekezett megfélemlíteni. A Palasik Mária által bemutatott gyömrői gyilkosságokat közvetlenül a front átvonulása után követték el, a kecskeméti rendőrség kegyetlenkedései és gyilkosságai már a frissen felállt helyi hatalmi szervek (pártok, népügyészség) együttműködésével zajlottak le.

⁵³⁵ MNL BKML XXV. 18. 208/1945.

⁵³⁶ Tánczos-Szabó 2005: 322.

A kecskeméti rendőrség brutalitására már a Bánó Mihály előtti időszokról is vannak adataink. 1944. decemberében a megbízott rendőrkapitány Imre Gábor volt. 1944. december 1-jén vettek fel egy jegyzőkönyvet a polgármesteri hivatalban, amely szerint Sima Ferenc előadta, hogy előző nap, november 30-án délelőtt fél 9-kor állítólag a polgármester parancsára három polgári rendőr letartóztatta, és a rendőrség fogdájába hurcolta. Útközben többször is bántalmazták, rugdosták és fojtogatták. A cellában elvették a nála lévő értékeket, majd összerugdosták, és bottal elverték. Mikor az ablaknál segítségért kiáltott, ismét összeverték. 12 óra múlva elengedték, közben durván szidalmazták. A polgárrörök azt jelentették a rendőrparancsnoknak, hogy részeg volt, amit ő cáfolt. A rendőrségről dr. Tóth László nyomdaigazgatóhoz, a későbbi polgármesterhez ment, de az éppen ott lévő dr. Merétey főorvos nem vette fel az orvosi láteletet. Azt is elmondta, hogy a verés óta többször vért hányt, úgy összerugdosták. Több tanút is felsorolt, akik tanúsíthatják, hogy nem ivott egy korty alkoholt sem. A jegyzőkönyvet a polgármester „*sürgős jelentéstétel végett kiadom a rendőrség vezetőjének*” felirattal látta el.⁵³⁷

Kecskeméten a politikai rendőrség 1945. áprilisában és májusában indított jelentősebb letartóztatási hullámot a régi elit prominens tagjai ellen. Azokat, akik visszatértek Kecskemétre, néhány nap elteltével kihallgatták, majd az esetek nagy részében előzetes letartóztatásba helyezték, és néhány héttel később lefolytatták a népbíróági tárgyalást is.

A rendőrségi kihallgatásokon gyakran bántalmazták a gyanúsítottakat, és kényszerítették a nekik tetsző vallomás megtételére. Az NKVD is bántalmazta a helyi lakosságot, így a Kecskeméten megalakuló politikai rendőrségre bekerülőket már megfélemlítették. Ámort Antal pék a népbírószágon elmondta, hogy „*a nyomozati jegyzőkönyvet kényszer hatása alatt írtam alá, mert a vallomásom megtételére kényszerítették. [...] A kényszer abban állott, hogy amikor az orosz Vörös Hadsereg felszabadította a várost, én azonnal hazajöttem és dolgozni akartam, majd nem sokkal később elfogott az orosz politikai rendőrség, ott nagyon megverték, majd elengedtek.*” Később, mikor ismét letartóztatták, elmondása szerint már nagyon félt a veréstől, ezért írta alá a jegyzőkönyvet.⁵³⁸

Jól megfigyelhető, hogy a régi elit befolyásosabb, nagyobb presztízzsel rendelkező tagjait nem bántották a politikai rendőrségen, legfeljebb megfélemlítették őket. A kevésbé befolyásos pozícióban lévőket viszont rendszerint bán-

⁵³⁷ MNL BKML IV. 1910/a. szám nélkül (1944-es csomó.)

⁵³⁸ MNL BKML XXV. 18. 53/1945. Ámort Antal ügye.

talmazták, kínozták.⁵³⁹ Mendik István, a gyufagyár volt igazgatója elmondta a népbírószágon, hogy „a nyomozati vallomásomban azért ismertem el a vádbeli cselekmények elkövetését, mivel tettelesen bántalmaztak, megverték a nyomozók.”⁵⁴⁰ Hencz János a kecskeméti fogházból írt levelet a NOT-nak, ebben leírta kihallgatásának körülményeit is: „Ugye ez így történt, ellent mondani nem lehetett, ismételni kellett, hogy úgy történt. Aki a rendőrségen nem a nyomozó urak kívánsága szerint vallott, ott működésbe jött az igazságot osztó gumibot.” Édesanyját „a vad-állati bőrbe bújt nyomozó több mint két órán át a leggyalázatosabb módon gyalázta haló poraiba.”⁵⁴¹ Ámort Antal péket 1945. márciusában tartóztatta le a politikai rendőrség. Miután öt év kényszermunkára ítélte a népbírószág, 1946-ban perújrafelvételt kért. A kérelmében leírta, hogy „Kulhanek Béla, Bolla László, Hörömpő Károly, Csurgai László és Schuch György kecskeméti (Törvényszék fogház) lakosokkal kívánom bizonyítani, hogy a rendőrségi vallomásom olyan súlyos bántalmazások következtében jött létre, hogy a sérülések következtében napokon át mozdulni sem tudtam, és hetek kellettek ahhoz, míg valamennyire is összeszedtem magam az ott elszenvedett ütlegetések után.”⁵⁴²

Hartyáni József 1945. július 16-án a népbírószági tárgyalásán elmondta, hogy a májusi kihallgatása során „a nyomozók nagyon megverték, bal fülemre még most sem hallok s a verések kényszerítő hatása alatt voltam kénytelen aláírni a nyomozati jegyzőkönyvet.” Azt is kifejtette, hogy a népügyész előtt sem merete elmondani az igazságot, mert akkor még a rendőrség fogja volt, a tárgyalás idejére már átkerült a törvényszék fogházába, ezért merete visszavonni a korábbi vallomását.⁵⁴³

A kihallgatás során a politikai rendőrségen uralkodó állapotokat Varga Gergely rögzítette a legrészletesebben a NOT elnökéhez, Bojta Bélához 1946. január 22-én a szegedi börtönből írt levelében. Varga Gergelyt 1945. május 11-én hallgatták ki a politikai nyomozók, aki magára nézve meglepően terhelő vallomást tett, ami alapján július 3-án a népbírószág hét év kényszermunkára ítélte. Vargát azzal vádolták, hogy egy helyi zsidó könyvkereske-

⁵³⁹ Gyarmati György is megjegyzi tanulmányában, hogy a politikai rendőrség „a »politikai névtelenekkel« szemben viszont gyakorlatilag szabad kezet kapott, s csak ritkán fordult elő, hogy – az MKP vezetőinél történt interveniálás eredményeként – egyikük-másikuk visszanyerte szabadságát.” Gyarmati 2004: 657.

⁵⁴⁰ MNL BKML XXV. 18. 263/1945. Dr. Mendik István ügye.

⁵⁴¹ MNL BKML XXV. 18. 436/1945. Hencz János ügye.

⁵⁴² MNL BKML XXV. 18. 53/1945. Ámort Antal ügye.

⁵⁴³ MNL BKML XXV. 18. 208/1945. Hartyáni József ügye.

dőt, Klein Ignácot elvitetett a Gestapóval, és a németek besúgója volt. Varga a következőket írta le kérelmében: „Nem érzem magam bűnösnek és ezért bátorkodom a való tényállást alantiakban előadni. Nem csak mentségemre hozom fel a való tényállást, hanem azért is, hogy sok kecskeméti ártatlan ember miként lett megkínózva és elítélve, hogy erről Méltóságos Elnök úrnak is tudomása legyen.

1945. május 3.-án este 7 órakor lettem a kecskeméti rendőrség Zsákai Károly politikai nyomozója által letartóztatva. Letartóztatásom után a rendőrségre vittek, ahol a pincében egy helyiségben már vártak rám Gold Károly, Horbát György⁵⁴⁴ politikai nyomozók, Rosenfeld Ibolya női detektív és Bánó Mihály kecskeméti rendőrkapitány. Ott maradt Zsákai Károly politikai nyomozó is. Amint a helyiségbe léptem, nem kérdeztek semmit, csak nekem támadtak és gumi botokkal, bikacsókkal vertek, pofoztak ahol csak értek, amíg össze nem estem. Eszméletlenül egy zárkába csuktak, ahol fogoly társaim vízzel fellocsoltak. Majd ugyanezen nap éjjélkor ismét értem jöttek és az előbb említett kínzó helyiségbe szállítottak, ahol gúzsba kötöttek és alaposan ismételten megvertek. Csak most mondták először »Te bitang kutya, Te jelentetted fel és vitetted el a Gestapóval Klein Ignácot, azt a becsületes magyar embert?« Azonnal tiltakoztam ezen gyanúsítás ellen. Tagadásomra ismét nekem estek és vertek eszméletlenségig. A szobában erős pálinka és borszag terjengett és a jelenlévőkön meglátszott, hogy mindnyájan igen erős ittas állapotban vannak. Milyen módon kerültem előbbi cellámba nem tudom, de ott tértem ismét eszméletre előbbi cellámban. Sokáig lehettem eszméletlen állapotban, mert alig hogy magamhoz tértem hajnali négy órakor ismét értem jöttek. Ismét a vattatáborba kerültem, pár óra alatt immár harmadszor. Itt ismét gúzsba kötöttek egy deszkára meztelen állapotban. Elkezdték verni a gyomromat, talpamat. Majd Zsákai Károly politikai nyomozó kettő darab sallert (autógumi hegesztőt) kötött a karomra és azt meggyújtotta. Közben égő cigaretta parazsát nyomkodták lábszáramra és oldalaimhoz. Ekkor rettenetesen kínzó fájdalmak hatása alatt kértem, hogy ne kínozzanak már, mindent aláírok amit csak akarnak. Ekkor Zsákai Károly azt mondotta, hogy »Te gazember, miért nem vallottál mindjárt, akkor nem kínoztunk volna!« A kínzások közben Rosenfeld Ibolya női detektív szoknyáját felemelte, meztelen végbélnyílásával szájamra ült, orromhoz dörgölte, majd kényszerítettek, hogy szájamat kinyissam és ő belevizelt, miközben azt mondotta »Te bűdös, most kóstold meg, hogy milyen a zsidó pina!«

Ezen embertelen kínzások után, lábaimon alig állva, karjaimban sajgó fájdalommal, emberi mivoltomban teljesen megszégyenítve és megalázva, elem tetek három darab teljesen üres ív papírt, rámparancsoltak, hogy azokat mind ír-

⁵⁴⁴ A neveket tévesen írta le Varga Gergely, valójában Gold Jenő és Forbáth.

jam alá. Már akkor gondoltam, hogy ezen üres általam aláírt lapokra fogják a jegyzőkönyvet ráírni, kényük-kedvük szerint.”

A Nemzetgyűlés 1946. február 27-i ülésén Futó Dezső egyik interpellációja a gyömrői gyilkosságokkal kapcsolatosan hangzott el, majd ugyanezen az ülésen a kecskeméti rendőrfőkapitány gyilkosságai és kínzásai ügyében tette fel kérdését a belügy- és az igazságügy-miniszterhez. Beszédében rámutatott, hogy országosan ismertek voltak ekkor már a kecskeméti események: *„Nem hiszem, hogy akadna a nemzetgyűlésnek egyetlen egy tagja is, aki ne hallott volna a kecskeméti embervadászról, Bánó Mihály rendőrezredesi uniformisba jótalanul beöltözött cégéres gonosztevőről.*”⁵⁴⁵ Futó Dezső az eddig ismertetett ügyekhez hasonló botrányokat említett: a kihallgatásra bevitt személyeket kíméletlenül verték, és több embert halálra kínoztak, másokat megnyomorítottak, elektromos árammal gyötörték a foglyokat, sallert égettek a testükre, kést vagy tűt vertek a foglyok körme alá, és a női politikai nyomozók kínzási módszereiről is újabb adalékokat sorolt fel.⁵⁴⁶

⁵⁴⁵ Nemzetgyűlési Napló, 1945. I. 657.

⁵⁴⁶ „Amikor Bánó Mihály elé vezettek egy embert, első dolga volt, hogy arcul ütötte ököllel vagy pisztolyaggal verte és utána hasbariúgta. [...] Utána levetkőztették a foglyot, díványra vagy székre kötötték és gumibottal verték talpát, csípőjét, karját legalább tíz percig. [...] Csak a második menet után kérdezték meg a megverteket, hogy milyen bünt hajlandók magukra vállalni. [...] A különlegesebb kínzások közé tartozott egy villanyárammal telített bádorgkorona, amelyet a fejére raktak a letartóztatottnak. Ilyen vallatási módszerek után igazán nem lehet csodálkozni, ha a kihallgatottak nyolcvan százaléka dobhártyarepedést, oldalbordatörést, sérvet, veseszakadást, stb. kapott. [...] Tudomásom van arról, hogy Bánó Mihály és pribékjei több embert halálra kínoztak és a fogságban lévő százak és százak ma is hordják testükön a Bánó-féle vallatási módszerek nyomait. Sokan nyomorékokká váltak, mások testi fogyatékoságot szenvedtek. [...] Sallert kötött az emberek talpára, karjára, combjára Bánó és az csontig égette az emberhúst. [...] Bánónak és fenevadjainak a vallatása könnyen tartott a fenti módszerek alapján nyolc-tíz óra hosszáig. A foglyok közben többször eldűltak, de felloccolták őket és minden ilyen esetben sőt etettek velük. [...] Bánó behozatta a nála lévő apának utolsó éves tanítóképzős leányát. A leányt meztelenre vetkőztetve verte apja szeme láttára, így akarva azt vallomástételre bírni. [...] Bánó egy őrizetben tartott nővel viszonyt kezdett és a nő áldott állapotba került az ezredes úrtól, aki az ügyesség fogházába később átszállított gyanúsítottal kapcsolatban mindent el akart követni terhességének megszakítása végett. [...] Külön kell szólnom a két női politikai nyomozóról, névszerint Takaró Juliannáról és Rosenberg Ibolyáról, akik külön specializálták magukat a férfifoglyok kínzásában, mert a férfiak egy bizonyos részére zsineget kötöttek, amelyet jó szorosan akasztottak a vádlottak nyakába és utána legérzékenyebb részüket nádpálcával kezdték verni, de igen sok esetben tüvel szurkálták. [...] A felsorolt személyek a Bánó-féle vallatási módszerek kivételével kést vagy tűt vertek a vizsgálati foglyok körme alá, gyufával, gyertyával égették a kihallgatandók lábszárát,

Varga fentebb említett levelében kitért arra is, hogy a kecskeméti politikai rendőrség működése során elkövetett kegyetlenkedések nem maradtak titokban, külön bizottság is vizsgálta a fogházban történeteket. *„Július 10-e körül 4 tagú vizsgálóbizottság szállott ki Kecskemétre a törvényszéki fogházba. Ezen bizottság előtt – tagjait név szerint nem ismerem – az itt előadottakat jegyzőkönyvbe mondtam és alá is írtam. Az embertelen kínzások sorozata ma már nem titok, mert a kiszállt bizottság is kétséget kizáróan megállapította, hogy az embertelen kínzások nem mese volt. Sőt még a sajtó is foglalkozott a kecskeméti emberfeletti kínzásokkal. A bizottság az összes letartóztatottakat kihallgatta, cca. 80-100 embert, akik egyöntetűen vallottak.”*⁵⁴⁷ Futó Dezső is említést tett a vizsgálóbizottságról, amikor arról beszélt, hogy honnét van tudomása a kecskeméti esetekről: *„Nemcsak szóbeszéd tárgya ez egész Kecskeméten és környékén, hanem állításaim mellett szólnak bizonyosan azok a hivatalos jegyzőkönyvek is, amelyeket maga a belügyminisztériumból kiküldött vizsgálóbizottság vett már fel.”*⁵⁴⁸

Nem volt egyedi eset az sem a kecskeméti politikai rendőrségen, hogy üres lapokat íratnak alá a vádlottakkal, majd a nyomozók fantáziája szerint készítették el a vallomásukat. Prácser László 1945. április 30-án a népbírószági tárgyalásán elmondta, hogy a kihallgatás során *„én ott egy üres blankettának írtam alá, nem tudom, hogy arra később mit írtak rá, fenyegetések hatása alatt írtam az üres lapot alá, mert megverték, kényszer hatása alatt cselekedtem.”* Prácser azt is elmondta a népbírószágon, hogy a politikai rendőrségen milyen módon hallgatták ki: *„a nyomozati kihallgatásom alkalmával súlyosan bántalmaztak, gumibottal, bikacsokkal ütöttek-verték, herezacskómat cigarettával égették, kínoztak, mindenemet ütötték, így kényszer hatása alatt voltam. A most kihallgatott két tanú: Forbáth György és Moskovits Miklós politikai nyomozók is súlyosan bántalmaztak a nyomozás során.”* A népbírószági iratok között van az orvosszakértői vélemény is, amelyet a tárgyalás előtt két nappal, április 28-án jegyeztek le. Eszerint *„a következő külsérelmi nyomok ismerhetők fel: a bal térdén [...] és a bal lábszár elülső felszínén [...] alumínium két pengős nagyságú, gyó-*

bikacsokkal, pisztolyaggal verték az áldozatok fejét. Arról bővebben szólnom sem kell, hogy sok esetben behozták a kihallgatandók hozzátartozóit, akiket ugyancsak összeverték és közben magukat rendőröknek nevező emberfenevadak kifosztották a beszállítottak lakását. [...] Tudomásom van arról, hogy a kecskeméti internálótáborban embereket falaztak be. Nemzetgyűlési Napló, 1945. I. 658–660.

⁵⁴⁷ MNL BKML XXV. 18. 131/1945. Varga Gergely ügye.

⁵⁴⁸ Nemzetgyűlési Napló, 1945. I. 660.

gyulóban lévő [...] váladékos sebek vannak.” A fején és a csuklóján is hasonló sebek voltak, a heréin fél centiméter átmérőjű hegesedéseket találtak.⁵⁴⁹

Normák József, akit politikai tömeggyilkossággal vádoltak, 1945. május 14-én, a népbírói tárgyaláson a következőket mondta: „a nyomozás során nagyon megverték, a jegyzőkönyvet előre diktálták és én azt sem tudtam, hogy minek írok alá, észnél sem voltam, annyira megverték, nem igaz a terrorcselekményekből egy szó sem, nem tudom hogyan írhatták azt bele és miért tulajdonítják azt az én bűncselekményemnek, amikor valótlan.” Igazának bizonyítására Normák 25 tanú beidézését kérte, akik közül egyet sem hallgatott meg a népbírói tárgyalás, és az így kikényszerített vallomása alapján halálra ítélték, és még a tárgyalás napján a városi tűzoltóság udvarán nyilvánosan felakasztották.⁵⁵⁰

Lábodi József vendéglőst a népbírói tárgyaláson a bíró megkérdezte, hogy miért vallott mást a rendőrségen, mint az ügyészségen. Erre Lábodi azt válaszolta, hogy „nem mondtam azt a rendőrség előtt, hogy sikerült 40-50 személyt rábírní arra, hogy lépjenek be a nyilas pártba. Kifogásoltam, hogy ezt belevegyék a jegyzőkönyvbe, de mégis el kellett azt tűrnöm, mert vallatás közben a kezeimet ütötték.” A rendőrség Lábodit 1946 márciusában hallgatta ki, tehát megállapíthatjuk, hogy Bánó Mihály leváltását követően is bántalmazták a fogvatartottakat a kecskeméti politikai rendőrségen.

A népbírói perek dokumentumaiból jól megfigyelhető, hogy a tanúk a rendőrségen a gyanúsítottakra terhelő vallomást tettek, míg a népbírói tárgyaláson már mást mondtak, és kijelentették, hogy ott mondanak igazat. Tehát a politikai rendőrségen, ahol félték, azt vallották általában, amit a rendőrök hallani akartak, míg a bíróságon már el merték mondani az igazságot, és kiálltak a gyanúsított és az igazság mellett. Több népbírói peranyagban is előfordult, hogy a tanúk szinte szó szerint hasonlóan nyilatkoztak a vádlott-ról.⁵⁵¹ Amikor az egyik tanútól megkérdezték a népbírói tárgyaláson, hogy miért tér el a mostani vallomása a rendőrségitől, a kérdésre a következő választ adta: „Amikor én bementem a politikai osztályra ezeket a kérdéseket már készen kaptam, a jegyzőkönyv is el volt készítve, én csak aláírtam.”⁵⁵²

⁵⁴⁹ MNL BKML XXV. 18. 29/1945. Prácsér László ügye.

⁵⁵⁰ MNL BKML XXV. 18. 63/1945. Normák József ügye.

⁵⁵¹ Például a Kecskeméti László ellen valló négy személy tanúvallomásait egy napon, 1945. április 22-én vették fel, és azok szó szerint megegyeznek. Ennek az volt az oka, hogy a kecskeméti internálótábor parancsnoka, Faragó György az általa fogva tartottakkal íratva alá a tanúvallomásokat, és másnap ezek alapján jelentette föl Kecskemétit, a Platter-konzervgyár személyzeti vezetőjét. MNL BKML XXV. 18. 421/1945. Kecskeméti László ügye.

⁵⁵² MNL BKML XXV. 18. 201/1946. Körtvélyesi Sándor ügye.

A politikai rendőrség tagjai és más MKP-, SZDP-tagok is gyakran jelentek meg tanúként a népbíróági tárgyalásokon, és többségében a vádlottak ellen vallottak. Kovács László moztulajdonos ellen vallott Lajos Imre és Fejes Pál politikai nyomozó is, akik korábban a rendőrség fogdájában raboskodtak baloldaliságuk miatt.⁵⁵³ Lábodi József vendéglős ellen vallott a rendőrségen és a népbíróágon Balogh Roland, a politikai rendőrség főhadnagya, Szalai Sándor és Sztraka József politikai nyomozók is.⁵⁵⁴

A politikai rendőrség Kecskeméten is alkalmazta azt a gyakorlatot, hogy miután a népbíróság felmentette a korábban előzetes letartóztatásba vett személyeket, ahelyett, hogy szabadon bocsátották volna őket, internálták. Lábodi József vendéglőst 1946 márciusában tartóztatta le a politikai rendőrség, a Kecskeméti Népbíróság május 11-én tárgyalta az ügyét. Két év börtönre ítélte, a NOT december 9-én nyolc hónapra mérsékelte a büntetését, amit teljesen kitöltöttnek vettek. Ahelyett, hogy szabadlábra helyezték volna, még két évvel később, 1949 februárjában is a szegedi börtönben tartották fogva.⁵⁵⁵ Liszka Béla 17 éves fiát, Liszka Györgyöt 1945. augusztus 17-én előzetes letartóztatásba helyezte a politikai rendőrség. A Kecskeméti Népbíróság szeptember 15-én hat hónapra ítélte, amit a NOT 1946. május 13-án helyben hagyott, ennek ellenére 1946 nyarán is internálótáborban volt.

Futó Dezső 1946. február 27-én elmondott nemzetgyűlési interpellációjában igyekezett pártok feletti vizsgálóbizottságot felállíttatni a kecskeméti rendőrségi botrányok kivizsgálására, és a belügy- és igazságügy-miniszterektől is választ várt arra a kérdésre, hogy mit tettek az ügy felgöngyölítése érdekében, és milyen büntetést kaptak a tettesek. Nagy Imre belügyminiszter válasza az 1946. május 2-i ülésen hangzott el, amelyben kifejtette, hogy Bánó Mihály ügyében „számtalan bejelentés érkezett” hozzá és az igazságügy-miniszterhez, amelyeket ő minden esetben kivizsgáltatott, és közös bizottságot állított fel a két minisztérium az ügy feltárására, de a nyomozás még nem fejeződött be. Kifejtette azt is, hogy azokat „akik az állítólagos bántalmazásban résztvettek, a rendőrség kötelességéből” eltávolította.⁵⁵⁶ Tehát megpróbálták egyedi esetként beállítani a kecskeméti rendőrség botrányait, amiért egyes rendőröket terhel pusztán felelősség és nem a kommunisták által irányított belügyi tárcát.

⁵⁵³ MNL BKML XXV. 18. 14/1945. Kovács László ügye.

⁵⁵⁴ MNL BKML XXV. 18. 123/1946 és 549/1949. Lábodi József ügye.

⁵⁵⁵ Uo.

⁵⁵⁶ *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. I. 800.

Futó Dezső viszontválaszában kijelentette, hogy *„elfoglult kontár volt az, aki összetákolta ezt a minden alapot nélkülöző választerméket”*, és ismét felhívta a figyelmet a vizsgálóbizottság jegyzőkönyveire, amelyekben rögzítették a tanúk vallomásait. Futó aggodalmát is kifejezte, mert félt, hogy a jegyzőkönyvek már eltűntek, vagy hamarosan el fognak tűnni, ezért az új belügyminisztert, Rajk Lászlót kérte, hogy interpellációjára adjon érdemi választ.⁵⁵⁷

3.2. A rendőrségi fogda és a tifusz áldozatai

A rendőrség a városházán kezdte meg a működését, a foglyokat a városháza pincéjében tartották fogva. A nemzeti bizottság 1945. május 18-i ülésén dr. Nagy László (PDP) elmondta, hogy a törvényszéki foglyok között öt kiütéses tifuszos volt, közülük két fő elhunyt. Kijelentette, hogy a járványt meg kell fékezni. Erre dr. Rotschild László rendőrorvos azzal válaszolt, hogy a rendőrségi fogdában, mikor a kiütéses tifusz megjelent, alaposan kitakarítottak és fertőtlenítettek, még a vakolatot is lecserélték, így ott megszűnt a járvány. A törvényszék fogdájában azonban, miután átvettek több politikai foglyot, továbbra is terjedt. Ennek az lehetett az oka, hogy a törvényszéken korábban szovjet katonákat szállásoltak el, ezért ott is nagyobb takarításra és fertőtlenítésre lett volna szükség. Ezzel szemben a törvényszéki orvos szerint a politikai foglyok hurcolták át a tetvekkel a járványt a rendőrség fogdájából a törvényszékébe. Rotschild szerint a rendőrségi fogda tiszta, *„mint egy zárda”*, ezért meg tudják fékezni a járványt. Dr. Nagy László hozzátette, mikor a rendőrségi fogdában járt, látta, hogy milyen nagy a zsúfoltság, ezt szeretne csökkenteni kellene.⁵⁵⁸

Dr. Dékány Pál, a Kecskeméti Államügyészség elnöke 1945. június 7-én írt jelentést a KNB-nek. Előadta, hogy miután megkapták a szovjet katonaságtól a törvényszéki fogházat, rendbe tették, fertőtlenítették, és 1945. április 17-én a törvényszéki foglyokat átvitték ide a rendőrségről. Az erőfeszítések ellenére május 1-jén Schusztér Mátyás politikai fogolynál megjelent a kiütéses tifusz. Ezt követően még öt fogoly került tifusz gyanújával kórházba. Ezek után mindent megtettek, hogy fertőtlenítsék a fogházat. Az alapos intézkedések sikeresek voltak, mert az utolsó megbetegedés május 18-án volt, dr. Tóth Ernő tisztí főorvos politikai foglyon. A hat megbetegedett közül hárman meghaltak. A helyettes fogházorvos szerint a kór a helyi rendőrség fogdájából került a fogházba, ugyanis onnan vitték a járványkórházba kiütéses tifusz miatt Faragó Sándort és Kovács Ferencet is március 20-án, Masur

⁵⁵⁷ *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. I. 801–802.

⁵⁵⁸ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

Károly március 30-án. A rendőrségi fogdából átkerültek ezért alaposan fertőtlenítették.⁵⁵⁹

A nemzeti bizottság június 16-i ülésén dr. Rotschild László rendőrorvos kijelentette, hogy amióta ő vezeti a rendőrségi fogdát, nem fordult elő tifuszos megbetegedés. Elutasította az államügyész vádjait, és azt állította, hogy náluk a legnagyobb tisztaság van. Bánó Mihály elmondta, hogy meghívására a nemzeti bizottság több tagja is megtekintette a fogdát, de ellenőrizték a Belügyminisztériumból is, és a népjóléti miniszter is személyesen járt ott, és ők mindent rendben találtak. Szerinte az államügyész rájuk akarja hárítani a felelősséget. Azt javasolta, hogy állítsanak fel egy bizottságot, amely kivizsgálja az esetet.⁵⁶⁰

Június 18-án a KNB felhívására a rendőrségi fogdában közegészségügyi és köztisztasági szemlét tartottak, amely során megállapították, hogy a fogdában kifogástalan rend és tisztaság volt. A megkérdezett foglyok sem panaszkodtak. Dobák tisztí főorvos és még két másik orvos, valamint további két fő volt jelen a szemlén.⁵⁶¹

Kovács Bálint is foglalkozik visszaemlékezésében a fogdával. Eszerint a „város hangulatát rontotta a rendőrség ténykedése. [...] A hírek szerint 16 ember halt meg a rendőrségi börtönben úgy, hogy a véresre vert embereket bedobták olyan cellába, ahol nem volt semmi bútor. Én is temettem ilyen embert. [...] November vége felé már ott volt Paczolay György nagykőrösi lelkész és Gesztelyi Nagy László kamarai igazgató. Paczolay elmondta, hogy nagyon megverték és Bibliájából idézték Jób könyvéből szemet-szemért, börtör börtörért. Őket is látogathattam, sőt egy idő után még azt is megengedték, hogy ebédet vihessünk nekik. A gyülekezet családjai vállalták a kosztot. Egyébként mikor a gondnokot megkérdeztem, hogy mi újság, azt felelte, olyan ez a fogház, mint a szanatórium, mert csupa úriember van itt.”⁵⁶²

Dr. Dékány Pál, az államügyészség vezetője 1945. október 6-án írt a nemzeti bizottságnak. Kifejtette, hogy a törvényszéki fogházban 300 rab van, de alig van számukra élelmük és tüzelőjük. Nincs tartalékuk, ezért élelmiszerre van szükség, a tüzelőhöz pedig fogatra, mert a rabok kitermeltek sok fát, de

⁵⁵⁹ MNL BKML XVII/46. 98/1945.

⁵⁶⁰ MNL BKML XVII/46. (22. d.).

⁵⁶¹ MNL BKML XVII/46. 113/1945.

⁵⁶² Kovács 2006: 31–32. Kovács Bálint a vele készített interjúban elmondta, hogy a fogdában rettenetes állapotok uralkodtak. A foglyok fűtetlen cellákban voltak télen is. Amikor meglátogatta Paczolayt és Gesztelyit, „a farzsebben mindig vittem nekik egy üveg barackpálinkát, azzal fűtötték magukat.” Rigó 2009: 30.

annak nagy része a várost illeti, a maradékot pedig fogat hiányában nem tudták beszállítani. A rabok ágy híján a szalmán feküdtek.⁵⁶³

A Szociális Misszió tagjai 1945. november 20-án meglátogatták a rabokat a törvényszéki fogházban, majd a Nemzeti Segély vezetőségéhez fordultak, mert három nőt majdnem teljesen ruhátlanul, hat férfit mezítláb, három férfit kabát nélkül találtak, és számukra kértek ruhákat és cipőket.⁵⁶⁴

Az ügyészség jelentése szerint 1945 januárjában a fogdában lévők napi átlagos létszáma 230 fő volt, ebből 115 politikai fogoly.⁵⁶⁵ A következő adat szerint 1946 szeptemberében a városi törvényszéki fogházban a fogvatartottak napi átlagos létszáma 221 fő, ebből 81 fő volt a politikai fogoly.⁵⁶⁶ Decemberre a fogvatartottak száma 284 főre nőtt, ebből 60 fő volt a politikai fogoly.⁵⁶⁷ 1947 februárjára a létszám 341 főre nőtt, de ebből már csak 28 fő volt politikai fogoly. Ezt követően csökkent a foglyok száma. Összességében megállapíthatjuk, hogy a politikai foglyok száma és aránya 1945 januárja és 1947 februárja között folyamatosan csökkent a Kecskeméti Törvényszék Fogházában.

3.3. A rendőrség fizetésének kiegészítése

A KNB 1945. április 20-i ülésén Bánó beszámolt arról, hogy a kecskeméti rendőrség felszámolt egy 55-60 tagból álló bandát, amely Hetényegyháza környékén garázdálkodott. Tagjai félig orosz, félig magyar ruhát hordtak, fegyvereik is voltak, több nyilas és SS-tag is volt közöttük. Majd Bánó ismertette az ellenőrző bizottság beadványát, amelyben a rendőrség által lefoglalt közelítési cikkek után érdeklődtek. Bánó erre azt mondta: *„elismerem, hogy a rendőrség elkobzott minden olyan árut, amelyet engedély nélkül akartak Budapestre, vagy más városba elszállítani. A lefoglalt készletről a közellátási hivatalt értesítettük azzal, hogy az áru már romlásnak indul, ezért engedélyezze annak kiosztását. Mielőtt megkaptuk az engedélyt, 1/2 kg-ként kiosztottuk a rendőrségnek.”* Bánó ezt azzal indokolta, hogy nagyon alacsony a rendőrök fizetése, és nem tudnak másként húst vásárolni.⁵⁶⁸ Ezek után Reiszmann Gyula (PDP)

⁵⁶³ MNL BKML XVII/46. 636/1945.

⁵⁶⁴ MNL BKML XVII/46. 691/1945.

⁵⁶⁵ MNL BKML IV. 1926. 1/1946.

⁵⁶⁶ MNL BKML IV. 1926. 158/1946.

⁵⁶⁷ MNL BKML IV. 1926. 323/1946.

⁵⁶⁸ Müller Rolf részletesen bemutatja könyvében, hogy a politikai rendőrség munkatársai milyen természetbeni juttatásokban (alapélelmiszerek, tüzelőanyagok, ruházati termékek stb.) részesültek a háború utáni rendkívül ínséges időkben. Müller 2012: 216–220.

arra kérte Bánót, engedje meg, hogy az ellenőrző bizottság betekinthessen a rendőrség raktárába. Ezt Bánó nem engedte, de kijelentette, hogy *„ígéretet teszek, hogy amint a rendőrség elegendő fizetést kap, olyan intézkedést fogok tenni, amellyel mindenki meg lehet elégedve.”* Ezt a sajátos választ elfogadták a bizottság többé-kevésbé megfélemlített tagjai.

Az 1945. május 24-én tartott pártközi értekezleten részletesen foglalkoztak a rendőrség körüli botrányokkal is, amelyeknek sokak szerint a rendőrök nagyon alacsony fizetése volt az oka. Kovács Jenő (SZDP) elmondta, hogy *„a rendőrséggel szemben nagyon, de nagyon sok kifogás merül fel; elkobzandó árukat kiosztanak maguk között. Mondhatnám, hogy a legtöbb vád a rendőrséget támadja.”* Elismerte, hogy a rendőrök sokat dolgoznak, és nagyon alulfizetettek, ezért a városnak kellene kiegészíteni az állami fizetésüket. Tóth László polgármester erre azt válaszolta, hogy így is többet ad a város a rendőrségnek, mint amennyi pénz a rendelkezésre áll. Elmondta, hogy *„legutóbb egy ülésen voltam, ahol majdnem minden szólok a rendőrséget kritizálta, egy volt aki mentette, és azt a mentséget hozta fel, hogy nekik van a legalacsonyabb fizetésük.”* Dr. Nagy László (PDP) kijelentette, hogy a rendőrség valahol lefoglalt 30 mázsa kékkövet, a tulajdonosnak visszaadtak 5 mázsát, a többbit a rendőrök szétosztották egymás között, és most drágán árulják. Sztraka József (MKP) kijelentette, hogy nem így volt. Elvették attól, akiknek sok van, mert mindenkinek kell permeteznie. Bánó Mihály kiosztotta a rendőrök között a kékkövet kilónként 4,1 pengő áron, azoknak a rendőröknek, akik igazolták, hogy van szőlőjük. Dr. Nagy László ezt követően megkérdezte, hogy az elkobzott kékkövet miért nem a közellátás osztotta szét. Végül a polgármester azt javasolta, hogy a nőtlen rendőröknek bérként 500, a házasoknak 700 pengőt fizessenek. Ezt a javaslatot elfogadták a pártok.

Ugyanezen a pártközi értekezleten foglalkoztak a rendőrség személyi állományának politikai összetételével is. Tóth László polgármester elmondta, hogy Bánó hétfőn magához kérte a pártok vezetőit, és a rendőrség vezető karának kiegészítését kérte a pártok közötti paritás alapján. Dr. Nagy László kijelentette, hogy a nemzetgyűlésben panaszkodtak, hogy hibák vannak a rendőrségben. Úgy találták, hogy a hibákat úgy tudják kiküszöbölni, ha minden párt egyformán képviselve lesz a rendőrségen belül. Kovács Jenő erre hozzátette, hogy *„Bánó a rendőrtisztikar kiegészítését kívánta.”* Csak nyolc-tíz emberről van szó, szerinte minden párt ajánljon öt-öt főt, és majd azok közül választ Bánó. Reisman Andor (FKGP) hozzátette, hogy egy listát kellene összeállítani arról, hogy a rendőrség dolgozói milyen párt tagjai. Kovács Jenő kijelentette, hogy *„mi elismerjük, hogy a rendőrség tagjai között a szociáldemokrata és a kommunista párt van túlsúlyban.”* Ugyanakkor rákérdezett,

hogy amikor szervezték a rendőrséget, a többi párt miért nem küldte oda a tagjait. Pulai István (NPP) szerint külön kell választani a pártokat és a rendőrséget. A rendőr munkáját és tetteit kell figyelembe venni, nem a pártállását. *„Pl. a napokban bejön az Ellenőrző Bizottsághoz egy asszony, akit valami kihágás miatt alaposan elverték a rendőrök. Hát miért kellett azt a nőt elverni?”* Tompos Sándor (MKP) szerint ki kell szórni a régi csendőröket a rendőrségből, mert ez a fő probléma. Imre Gábor rendőrtanácsos erre kijelentette, hogy nincs baj a volt csendőrökkel, ők a „legszelídebb emberek.” Elmondta, hogy Bánó naponta figyelmezteti a rendőröket, *„hogyan kell egy demokrata embernek, illetve rendőrnek a közönséggel bántani. Az is parancsba volt már adva, hogy nem szabad senkit bántani, de hát akad néha a rendőrök között, aki megfélemledik róla.”* Szabó Gyula (NPP) szerint a felsőbb szervekhez kell fordulni, és kivizsgálást kell kérni, mert *„nem engedhetjük meg a kínzást, nyíltan ki kell állnunk a kínzás ellen.”* Imre Gábor azt javasolta, hogy ne tegyenek egyelőre jelentést a pártok, beszámol majd az értekezleten elhangzottakról Bánónak, és ígéri, hogy megszüntetik az ilyen anomáliákat. Dr. Révész László hozzátette, hogy azt is jó lenne tolmácsolni Bánónak, hogy az elfogatások elővigyázatosabban történjenek.⁵⁶⁹

A nemzeti bizottság június 19-i ülésén is foglalkozott a rendőrségen dolgozók alacsony fizetése emelésének lehetőségeivel. Bárd Dezső a rendőrség részéről azt javasolta, hogy a rendőröket magasabb fizetési osztályba kell léptetni, és akkor többet keresnének. Dr. Rotschild László rendőrorvos (MKP) megjegyezte, hogy *„sehol az országban nincsen ennyi orosz, mint városunkban, ezért a rendőrség feladata is igen nehéz és ha nem fizetik meg rendőreinket jól, nem lesz kedvük és hogyan tudják fenntartani a rendet, különösen most mikor itt a rengeteg visszavonuló csapat.”* A fizetési osztályokat szerinte is revízió alá kell venni. Imre Gábor a rendőrség részéről kijelentette, hogy az állam 130 rendőrnek ad fizetést, de Kecskeméten 300 rendőr van. A 130 felettieknek semmit nem ad az állam. Bárd Dezső kijelentette, hogy mind a 300 rendőrnek rendes fizetést kell adni. Imre Gábor azt javasolta, hogy a kormány emelje fel a fizetett rendőrök számát. Rotschild szerint a szórakozóhelyeken, kocsmákban 1, 2, 3, pengő rendőrbélyegeket kell bevezetni, ez biztosítaná a bérpótlékot. Reizsmann Andor (FKGP) azt javasolta, hogy rendezzenek gyűjtést a városban. Sztraka József (MKP) pedig azt, hogy a mozik a vasárnap 11 órai előadásnak a bevételét adják a rendőröknek.⁵⁷⁰

⁵⁶⁹ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

⁵⁷⁰ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

Bánó Mihály nem egyszer elég sajátos módon igyekezett segíteni a rendőrök anyagi helyzetén. Az egyik kirívó eset az volt, amikor Jugoszláviából kitelepített svábokat raboltak ki Kecskeméten. Imre Gábor nyugalmazott rendőr alezredes visszaemlékezésében írta le a sváb holmik elrablásával kapcsolatos emlékeit: „1945. évben Jugoszláviából egy vonatszerelvénnel kitelepített svábok érkeztek Kecskemétre, útirányuk Németország volt. Bánó Mihály rendőrfőkapitányi hatáskörében ismeretlen elgondolás alapján feltartóztatta a vonatszerelvényt és a többszáz családot gyermekkel együtt, a deportálás idejéből rossz emlékek téglagyárba telepítette. Ebben a rendőrség hatáskörébe nem tartozó akcióban a városi rendőrkapitányságnak nem volt szerepe. Teljes egészében a politikai osztály hajtotta végre. Miért történt ez? Bácskai németek elleni ellenszenv, bosszú a deportáltakért? Nehéz erre választ adni. Kb. egyheti visszatartás után valószínű felsőbb parancsra, az ezer főt számláló kitelepített utba indította Németországba, az eddig magukkal hozott értékek és felszerelés nélkül. A visszatartott felszerelés több nagy raktárhelyiséget töltött meg és nagy értéket képviselt. Ez a rossz emlékek vagyonekobbzás hosszú ideig foglalkoztatta a város lakosságát és a felettes hatóságokat is. A visszatartott értékeket Bánó Mihály kiosztotta, részben a rendőrség rászoruló tagjainak és a menekült lakosságnak. A Belügyminisztérium igazolásra szólította fel, azzal érvelt, hogy a mivel a Belügyminisztérium nem ad fizetést a rendőröknek, ezért a sváb holmik egy részét kötelességének tartotta juttatásnak felhasználni.”⁵⁷¹

Futó Dezső 1946. február 27-én elmondott interpellációjában a kínzásokon és gyilkosságokon túl a politikai rendőrség fosztogatásáról is beszámolt. Kijelentette, hogy több száz millió pengőnyi értéket raboltak el Bánóék, és a letartóztatott személyek lakásait rendszerint kifosztották a rendőrök.⁵⁷²

Bánó Mihály 1945. szeptember 24-i leváltását követően, a nemzeti bizottság november 16-i ülésén Kalász László (SZDP) felolvasta az interpellációját a rendőrséggel kapcsolatosan. Eszerint a rendőrség milliárdos értékeket szerzett meg és osztott szét tagjai között. „A legjobb tudomásom szerint először a sváb holmikból a rendőrség szolgálati jegyekkel megközelítően 200 esetben a rendőrség tagjainak itt-ott a szükségletnek megfelelő, tényleg jogos igényeket elégitette ki, de nagyon sűrűn a mai kifosztottságunk dacára, egy-egy illető igen tekintélyes értékű kiutaláshoz jutott.” Kérték az ügy kivizsgálását, és azt, hogy a nagy mennyiségű, illetve nagy értékű holmikot vegyék vissza azokról, akik kapták, mert a demokratikus rendőrség tekintélyét meg kell védeni. „Hetek óta a városban mindenfelé beszélnek, hogy a rendőrségen valóságos rablógazdál-

⁵⁷¹ Bálintné-Szabó: 87–88.

⁵⁷² *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. I. 657–659.

kodást folytatnak, az elkobzott sváb holmikkal és a bűnjelekkel. A rendőrség jogtalanul maga között osztja szét, teljesen önhatalmúlag.” A kiutalások másolatát a nemzeti bizottság is megvizsgálta, és kiderült, hogy egyes rendőrök jogtalanul nagy mennyiségű holmikhöz jutottak, majd a Nemzeti Segélytől is igényeltek és kaptak kiutalást. Kovács Jenő felolvasta a névsort, hogy a sváb holmiból kinek mit osztottak ki. Hozzávetőlegesen 200 olyan eset volt, *„amikor a segítés nem a közcélt szolgálta.”*

Jelen volt az ülésen Deméni Lajos rendőr őrnagy is, aki ekkor már az új kecskeméti főkapitány volt. Elmondta, hogy mindez sérti a rendőrség tekintélyét, ahol szerinte nem történt hiba, csak a Nemzeti Segélynél, ahol nem vizsgálták meg a kérelmezők rászorultságát. Kérte a nemzeti bizottságot, hogy az interpellációval ne azonosítsa magát, majd bizottságot alakítottak az ügy kivizsgálására.

November 25-én készült el a KNB véleményező bizottságának jegyzőkönyve a rendőrségen kezelt idegen holmik ügyében. Az áttekintett 157 darab rendőrségi szolgálati jegy és átvételi elismervény, valamint a Nemzeti Segély elnöksége által átadott kiutaló jegyzékek áttekintése alapján megállapították, hogy a javak kiosztásánál nem tartották be a törvényes rendelkezéseket, amelyek az ilyen holmik kiutalását szabályozzák. Azt javasolták, hogy az államügyészségnek kellene az ügyet kivizsgálnia.

November 30-án a nemzeti bizottság tárgyalta az előző jegyzőkönyvben foglaltakat. Megállapította, hogy szabálytalanul osztották szét a rendőrségnél lefoglalt holmikat. Reiszmann Andor (FKGP) megjegyezte, hogy *„feltétlenül bizonyos, hogy egyesek nagyon sokat kaptak a sváb holmiból. A szétesztott dolgok nem bűnjelek, hanem a sváboktól elkobzott dolgok.”* Kalász László (SZDP) szerint, mivel a svábok augusztus 26-án érkeztek Kecskemétre, az előtte kiosztott holmik nem származhattak a sváboktól. Nem a rendőrséget mint testületet akarja támadni, de egyes személyek túl sokat kaptak. A rendőrség vette igénybe a Nemzeti Segély kiutalásait is. Kifejtette, hogy *„hozzájárul ahhoz, hogy egy rendőr, vagy egy közalkalmazott 1 drb. dunnát igénybe vegyen de, hogy 67 és 104 darabot kapjon egy magányos ember, vagy nő afelett napirendre nem térhet.”* Kijelentette, hogy ha a nemzeti bizottság is „ad acta” akarja tenni az ügyet, akkor maga is bűnös.

Sztraka József (MKP) szerint nem biztos, hogy be kell vonni az ügyészséget. Azt javasolta, hogy a Nemzeti Segély vonja vissza a kiutalásokat, és osszák el újra azokat. *„Egyébként is a sváboktól elszedett holmi oly nagy mennyiségű, hogy amikor Erdei belügyminiszter úr itt járt, utasította a rendőrséget, hogy valamilyen formában ossza szét.”* Reiszmann Andor (FKGP) szerint sokan már eladták vagy elcserélték a sváb holmikat. Erre P. Buzogány Lajos (FKGP) ki-

jelentette: „A lényeg, hogy jogszerű volt-e a sváb holmik elkobzása, van-e rá rendelet? Jogosan kerültek-e a holmik a Nemzeti Segélyhez és jogosan osztották-e ki azokat?” Reismann Andor (FKGP) azt javasolta, hogy ne vigyék az ügyet magasabb fórumok elé. Azoktól, akik nem szolgáltak rá a kiutalásra, vissza kell venni. Básti Ágoston (MKP) szerint a *Kecskeméti Lapokban* megjelent cikk a rendőrségről sértő, ezért a rendőrség már megindította a sajtópert. A rendőrség hírnevére ügyelni kell. Nem az igénylő rendőr a bűnös, hanem az, aki elrendelte a javak kiosztását. Kalász László (SZDP) szerint az a baj, hogy az igénylések nagy részénél nincs odaírva, hogy használatra. Nem az útszámozót kellene megbüntetni azért, mert leírta az igazságot. P. Buzogány Lajos (FKGP) ismét rákérdezett a lényegre: „Mi alapján vették el a sváboktól a dolgaikat?” Dr. Nagy László (PDP) kijelentette, hogy „nincs rendelkezés, mely az elszedésre és kiosztásra jogot adott volna.” Azt javasolta, hogy a szétosztott holmikat azonnal gyűjtsék össze a juttatásban részesültektől, utána a kormánytól kell megkérdezni, hogy mi legyen a holmik sorsa. Ha nincs rendelet, a nemzeti bizottság nagy felelősséget vállal magára. Azt is kimondta, hogy nem vizsgálhatják felül azok a hibát, akik elkövették azt. Sztraka és Básti szerint a nemzeti bizottság nem várhat a kormány döntésére, mert az embereknek most van szükségük ezekre a holmikra.

Erre dr. Nagy László ismét megjegyezte, ő és a pártja nem támogatja, hogy a rendőrség vizsgálja ki a saját hibáit, és a javak kiosztásához sem járul hozzá rendelkezés nélkül. „Nem hajlandó ahhoz sem hozzájárulni, hogy bűnös embereket futni hagyjanak.” Az államügyészségnek kell kivizsgálnia az ügyet. „Látja, hogy hiba van, mert a bevitt emberekről leszedett ruhákat is kiutalták és a bűnjeleket is. Nem lehet az sem, hogy Dozler úr és társai utasítására holmikat utaljanak ki.”⁵⁷³ Kalász László is azt javasolta, hogy az ügyet az ügyészségre kell áttenni. Végül a nemzeti bizottság 8:6 arányban úgy döntött, hogy az ügy kivizsgálására a Belügyminisztériumot kéri fel.⁵⁷⁴

A nemzeti bizottság elnöke írásban kérte a belügyminisztert arra, hogy indítson vizsgálatot a kecskeméti rendőrségnél a sváb holmik ügyével kapcsolatosan. Levelében leírta, hogy „a helybeli Nemzeti Segély kérésére a helybeli rendőr-főkapitányság a sváboktól elvett holmikat átadta. Azonban ez olyan visszás körülmények között történt, hogy e mellett a nemzeti bizottság nem lehet el szó nélkül. Minthogy az ügyben megnyugtató döntés csak Miniszter Úr közbenjöttével érhető el, szíveskedjék a kecskeméti rendőr főkapitányságnál vizs-

⁵⁷³ A népbírószági résznél Hencz János is azzal vádolta meg a politikai rendőrséget, hogy ellopták a javaik jelentős részét.

⁵⁷⁴ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

*gálatot indítani az irányban, hogy a svábhalmik átadása és kezelése a megfelelő formákban történt-e.*⁵⁷⁵

Az is előfordult több esetben is, hogy a rendőrség a letartóztatott személyek ingóságait lefoglalta, majd eltulajdonította. Hencz János fogvatartott 1946. április 9-én írt a NOT-nak. Ebben kifejtette, hogy tanúkkal tudja igazolni, hogy az összes ruhájukat bevitték a rendőrség raktárába, ahonnan azok eltűntek. Kimutatást is mellékel a ingóságokról, amelyeket lefoglaltak nála. Hencz leírta: *„Tény az, hogy feleségem és fiam őrizetbe vételével egyidejűleg a Németországból visszahozott összes értékeinket, a kecskeméti politikai rendőrség a rendőrségi raktárba szállította be.”* Hencz szerint az értékek eltűnéséért Dános Endre, a politikai osztály helyettes vezetője, a raktárosok és a beszállítást végző nyomozók a felelősök, mert az értékeik nagy része eltűnt, ellopák. Hencz leírta: *A „demokratikus államrendőrség kecskeméti politikai osztálya tudatában van mindazon értékeknek melyet tőlünk elvettek, és ez késztette dr. Dános urat arra, hogy idős Hencz Jánosnéat internáltassa, így adódott mód és lehetőség arra, hogy a Hencz család értékeit eltulajdonítsák. Hogyan lehetséges az, hogy a Henczék tulajdonát képező értékeket a rendőrségen »csáki szalmajaként« kezeltek. [...] Dr. Dános Endre úr ki úgy látszik a Demokráciát úgy értelmezi, hogy egyesektől mindent el kell venni és hogy a kifosztottak ne kereshessék a tőlük jogtalanul elvett értékeket, hát egyszerűen dr. Dános úr hatalmi joga lehetőséget [ad] arra, hogy a kifosztott feleket internálja. Dr. Dános úr azt hiszi, ha ő a feleségemet ütőkártyaként kezében internálva tartja, akkor talán nem merem az értékeinket rajtuk követelni. [...] Emiatt adódott elő, hogy ilyen és hasonló esetek folytán a demokratikus nemzetgyűlés előtt is rámutattak arra, hogy a kecskeméti rendőrségen több százezer arany pengőnek megfelelő értékek tűntek el.”*

Több forrás egybecsengése alapján megállapíthatjuk, hogy Bánó Mihály városi rendőrfőkapitányként a jogi és törvényes kereteket felrúgva, több esetben is hagyta, hogy a politikai rendőrség munkatársai kíméletlenül bántalmazták a város lakóit, és hajtsanak végre irracionális, javakat szerző akciókat, amelyek ebben az időszakban nem voltak egyedi esetek.⁵⁷⁶ A Bánó család

⁵⁷⁵ MNL BKML XVII/46. 616/1945.

⁵⁷⁶ A főállamügyész 1945. szeptember 24-én jelentést írt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Pest megyei kirendeltségének a budapesti politikai rendőrség tevékenységéről. Ebben kifejtette, *„hogy az új feladatokra a régi személyzet használhatatlansága miatt új, tapasztalatlan gárdát kellett összekovácsolni. Zömük ellenálló volt vagy olyan megbízható egyén, akinek elkötelezettsége nem kétséges. A főállamügyész-helyettes az apparátus negatívumait is hangsúlyozta: olyanok is voltak közöttük, akiket csak a bosszúvágy és más »nemtelen« indulatok vezettek, így »...kapzsi kereseti lehetőség, szadiszztikus ösztönöknek és hajlamoknak a kielégítése...« stb.*

1945-ben megszerezte az új hatalom több fontos pozícióját is. Bánó Mihály édesapja, Bánó Alajos a rendőrség árellenőrző osztályának lett a vezetője,⁵⁷⁷ testvére, Bánó Magda az MKP titkára, majd propagandistája.⁵⁷⁸ Miután Bánó Mihályt kinevezték a rendőrség parancsnokává, a rendőröket a Szovjet Katonai Parancsnokság látta el fegyverekkel.⁵⁷⁹

3.4. Bánó Mihály rendőrfőkapitány vagyonszerzési törekvései

Bánó Mihály a város rendőrpáncsnokaként a vagyoni helyzetét is igyekezett mihamarabb megszilárdítani. Ez nem volt egyedüli eset, Palasik Mária bemutatja, hogy Gyömrőn és környékén a rendőrség nagy mennyiségben kobzott el a lakosságtól különféle értékeket, amelyek eltűntek a rendőrségről.⁵⁸⁰ Azt is megjegyzi, hogy „a rendőri intézkedések során lefoglalt tárgyakról való gondoskodás országszerte problémát jelentett.”⁵⁸¹ Az így lefoglalt tárgyak kezelését a Belügyminisztérium is igyekezett szabályozni. Bánó ügyében Papolczy Tibor, az Elhagyott Javak Kormánybiztossága (EJK) vezetője 1947. március 31-én írt levelet Budapestre dr. Földes Imre helyettes kormánybiztosnak, miniszteri tanácsosnak. A levelet azért küldte a teljes dokumentációval együtt, hogy Földes az ügy kényességére való tekintettel saját belátása szerint dönthessen.

Bánó Mihály 1946. július 1-jén motorbaleset áldozata lett. Motorkerékpárral utazott Budapestre, és a sajtó szerint egy lovas kocsiról lelépő férfinak ütközött, és halálos baleset érte. Az MKP kecskeméti titkára jelentette, hogy 1946. július 4-én Bánó Mihály temetésén 2000 főnyi tömeg gyűlt össze, amelyen a rendőrség, az MKP és az SZDP is részt vett.⁵⁸² Bánó halálát követően Futó Dezső a Nemzetgyűlés 1946. július 31-i ülésén ismét interpellációt nyújtott be a kecskeméti rendőrség főkapitányának botrányai ügyében. Futó megállapította, hogy Bánó ellen nem tettek intézkedéseket, csupán az MKP zárta ki a pártból. Futó azt is sérelmezte, hogy Bánó halála után több fórumon

Már 1945 legelején előfordultak »meg nem engedett cselekedetek«, s mindez tükrözte a központi irányítás fogyatékoságait. [...] Sokakat hetekre-hónapokra őrizetben tartottak, értelmetlenül titkolóztak, s az ilyen törvényteleniségekkel szemben nehéz volt a fellépés.” Botos–Gyarmati–Korom–Zinner: 87.

⁵⁷⁷ *Kecskeméti Lapok*, 1945. augusztus 26. 1.

⁵⁷⁸ MNL BKML XXIV. 101. 256/1947.

⁵⁷⁹ *Kecskeméti Lapok*, 1945. január 11. 4.

⁵⁸⁰ Palasik 2010: 142–147.

⁵⁸¹ Palasik 2010: 146.

⁵⁸² PIL–PMA XI. 34. f. 55. ö. e.

is elismerően nyilatkoztak munkásságáról: a helyi rendőrség napiparancsában, az MKP kecskeméti szervezete gyászjelentésében, és idézte a helyi lap vezércikkét is, amelyben megállapították, hogy a „*magyar munkásmozgalomnak egy lelkes, fiatal katonája halt meg. Az első napokban munkához látott, kommunista lelkesedéssel és szívóssággal szervezte a demokratikus rendőrség első egységeit. [...] Kecskemét dolgozó népe Bánó Mihályban szeretett fiát gyászolja. A súlyos élet-halálharcot vívó munkások szemében a bánat könnye ül. Sohasem fogják az ő Misikéjüket elfelejteni.*”⁵⁸³

Bánó Mihály halálát követően testvére, Bánó Magda, az MKP korábbi helyi titkára (1946-ban az MKP helyi propagandaosztályának vezetője, 1946 októberétől az MKP városi vezetőségének tagja) 1946. július 8-án azzal a kéréssel fordult Papolczy elődjéhez, hogy a testvére révén birtokában lévő ingóságokat utalják ki számára. E kérelemhez 1946. november 28-án csatlakozott a másik testvér, Bánó István is, aki a kecskeméti rendőrség politikai osztályának a munkatársa volt, és az ingóságokat együtt kérték használatra. Az igényelt ingóságok ügyében Papolczy nyomozásba kezdett, és összegezte tapasztalatait.

Közben Bánó Mihály rablási ügyei a Nemzetgyűlésben is napirendre kerültek. Futó Dezső interpellációjában 1946. július 31-én arra kérte a belügyminisztert, hogy Bánó kecskeméti „*háromszobás lakásában szíveskedjék a vizsgálatot elrendelni; ott olyan holmik vannak, amelyek miatt tízen és tízen sírnak; mindazoknak, akiket megillet, méltóztassék a maguk jogos tulajdonát visszaadni.*”⁵⁸⁴

Bánó Mihály rendőrfőkapitány igyekezett legalizálni a hozzá került javak megszerzésének módját. Ennek érdekében 1945. július 16-án a polgármestertől levélben kérte, hogy a leltárba foglalt beadványában leírt ingóságokat – amelyek különféle helyekről kerültek hozzá – utalja ki neki használatra. A levélhez mellékelte a leltárt, és megjegyezte, hogy a javak elhagyottak, illetve háborús bűnösökéi voltak. Lakásában a helyiségeket külön-külön sorolták fel, a bennük található elhagyott javakkal együtt: a konyhát (edények, bútorok, sok-sok minden) az éléskamrát, a cselédszobát, az előszobát (jégszekrény, képek), a fürdőszobát, az ebédlőt (12 szék, két puff) és a kombinált dolgozószobát (négy asztal, egy 16 darabos és egy 11 darabos kávékészlet, 8 darabból álló aranyozott teáskészlet, egy 13 darabos porcelánkészlet, 50 darab tányér, 67 borospohár, szobrok, vázák, japán faragványok, 34 darab kép). A leltár alján tüntették fel a korábbi polgármester, dr. Liszka Béla egykori bútorai, amelyek akkor az asztalosnál voltak javításon (három politúros szek-

⁵⁸³ *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. II. 696.

⁵⁸⁴ *Nemzetgyűlési Napló*, 1945. II. 697.

rény, egy ebédlői szekrény, egy vitrin, egy festett szekrény, egy kis politúros szekrény, egy íróasztal, egy asztal, kilenc fotel, egy láda és egy konyhakredenc).

Papolczy 1947. február 26-án megállapította, hogy melyek azok az ingóságok, amelyek jelenleg a kérelmező birtokában vannak, és amelyeket 1945-tel szemben csak 1946 novemberében kértek használatukba adni. A két leltár között jelentős eltérés mutatkozott. Az 1945-ös leltárban jóval több dolog volt, mint az 1947. február 26-iban. Papolczy kifejtette: tudomása van arról, hogy Bánó Mihály az általa önkényesen igénybe vett ingóságok egy részét budapesti lakásának berendezésére szállította el. Papolczy mellékelte a leltárakat is, és kérte a jogi osztály véleményét.

Bánó Mihály nevéhez a levéltári anyagok között található két másik ügy is fűződik. Az egyiket egy 1945. október 9-i átadási-átvételi jegyzőkönyv tartalmazza, amelyet közjegyző hitelesített. Böjthe Vilmos bérelte az Arany János utca 4. alatti lakást (a főtér mellett), amelyet a lakáshivatal végzéssel Bánó Mihálynak adott át. Bánó az igazolása során már 1945 januárjában ezt a címet adta meg. Bánó használatra átvette Böjthe Vilmosnétól az itt hagyott bútorokat, amelyeket a megállapodás szerint később majd visszaad neki. A használati díj fizetésétől a felek eltekintettek, mert Bánó Mihály a bútorok épen tartásának kötelezettségét vállalta. Böjthe Vilmosné Bánó Mihály halála után egy nappal, 1946. július 2-án bejelentést tett az EJK-ra. Bejelentette, hogy a belvárosi, Arany János utca 4. alatti lakásába 1945. január 7-én Bánó Mihály akkori rendőrfőkapitány az ő beleegyezésével beköltözött, és ő reá bízta a lakásban maradt ingóságokat. Később Bánó Mihály meggondolta magát, és a lakáshivatalnál a lakást ingóságokkal együtt kiigényelte úgy, hogy a tulajdonos itt volt Kecskeméten lakás és bútorok nélkül. *„Később meg-egyeztünk kényszerből és kaptam vissza az ottmaradt bútorokból.”* Jelenleg is sok dolog maradt még a lakásban. Ezeket felsorolja és kéri, hogy ezeket adják vissza neki.

1946. július 8-án a volt rendőrfőkapitány lakásán leltárt tartott az EJK. Jelen volt az édesapa, Bánó Alajos, aki kijelentette, hogy visszaadják Böjthe Vilmosnénak az 1945-ös átadási-átvételi jegyzőkönyvben felsorolt ingóságokat. Böjthe Vilmosné még egyéb apróságokat is szeretett volna elvinni, de az elhunyt Bánó Mihály édesapja ezt elutasította, mert azok nem szerepeltek a jegyzőkönyvben. További ingóságokat is találtak még a lakásban: székek, asztalok, képek stb., amelyeket be kellett szállítani az elhagyott javak raktárába. Az EJK képviselője megkérdezte, hogy hová lettek azok a javak, amelyek az 1945-ös leltárban megvoltak, most pedig hiányoznak: Bánó Alajos válasza az volt, hogy a fia a jelentkező tulajdonosoknak visszaadott mindent.

Böjthe Vilmosné 1946. augusztus 5-én újabb beadvánnyal fordult az EJK-hoz, ebben felsorolta a további javait, amelyeket a lakásában találtak, de azokat nem adta oda neki Bánó Alajos, hanem az EJK raktárába szállította be, és onnét próbálta visszaigényelni: festményeket, vázákat, könyveket, kályhákat, csillárokat, székeket, edényeket, étkezészetet kért vissza.⁵⁸⁵

Egy másik dokumentum alapján 1945 decemberében Csonti Szabó Margit (Horváth Döme utca 22. alatti lakos) kérte, hogy Bánó Mihály kecskeméti rendőrfőkapitány „lakásairól” szíveskedjenek visszautalni az ő bútorait: a diófa asztalt és sublótot, a tölgyfa asztalt és a telefonasztalt, a zöld gobelin-székeket és a rekamiét. Mivel férjhez akart menni, ezekre a bútorokra szüksége van, és Bánó megígérte a vőlegényének, hogy visszaadja azokat. Egy 1945. december 19-i határozattal a kért holmikat vissza is adták neki.⁵⁸⁶

A politikai osztály vezetője, Bárd Dezső a Jókai utca 22. szám alatt lakott. 1945. május 29-én ő is igényelt a zsidó ingóságok közül egy 3×4 méteres szőnyeget és három festményt Sass Árpádtól. Ugyanezen a napon Bárd testvére, Bárd Zoltán, aki szintén a belvárosi Jókai utcában lakott (néhány házzal odébb, a 3/a. alatt), szintén igényelt a zsidó ingóságok közül egy 4×5 m-es szőnyeget és 4 festményt.⁵⁸⁷ Bárd Zoltán több ingóságot és ingatlan is igényelt.⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ MNL BKML XXIV. 101. 256/1947.

⁵⁸⁶ MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/1656.

⁵⁸⁷ MNL BKML IV. 1910/c. 1945. (631. d.) 7903.

⁵⁸⁸ Bárd Zoltán hadnagy 1945. április 5-én kért először konyhai felszereléseket az EJK-tól a „gettó anyagából”, ezeket hamarosan meg is kapta havi 1 pengő bérleti díjért. Ezt követően május 28-án átvett dr. Hegedűs Ferenc (Wesselényi utca 10.) elhagyott tulajdonából konyha- és szobabútorokat, vitrint, tűzhelyet és képeket, ezekért 11,5 pengő bérleti díjat állapítottak meg. (MNL BKML IV. 1910/c. 7750/1945.) Bárd Zoltán 1945. június 1-jén kérte, hogy utalják ki számára Kulcsár Jenő Bánffy utca 10. szám alatti lakását az ott lévő ingóságokkal együtt, mert az eredeti bérlő ismeretlen helyen tartózkodik. A lakás kiutalása előtt az ingóságokról leltárt vettek föl, amely 19 tételt (különféle berendezési tárgyakat) tartalmazott. A város lakáshivatala 7733/1945. számon kiutalta a kért házat, amelyben három szoba, konyha, előszoba, nyári konyha és pince volt. A bérleti díjat 16,6 pengőben állapították meg. (MNL BKML XXIV. 103/a. 70249/1949.) Tehát Bárd rövid idő alatt „szerzett” egy viszonylag tágas házat, és ezt egyre értékesebb bútorokkal és kiegészítőkkel igyekezett felszerelni. 1947 februárjában Bárd igényelt egy villanytűzhelyet a városháza raktárából, amelyet meg is kapott. Bárd ekkor már a belvárosban, a Beniczky Ferenc utca 3. szám alatt lakott. A ház korábban Stein Lajos tulajdonában volt. (MNL BKML IV. 1928/a. 6. csomó. Jegyzék a zsidó lakásokról, 1944. május 3.) 1949-ben Bárd is kapott kérdőívet, amelyen fel kellett ajánlania vételi árat a nála lévő ingóságokért. Február 28-án Bárd levelet írt az Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztályhoz, melyben jelezte, hogy az átvett szőnyeget és képeket még 1946-ban visszaadta eredeti tulajdonosának, Fischpán Pálnak, és kérte, hogy ezt vegyék tudomásul. MNL BKML XXIV. 103/a. 70019/1949.

3.5. A rendőrség működése és Bánó bukása

1945 nyarán nagy volt az érdeklődés a rendőri állásokra. Augusztusban a *Kecskeméti Lapok*ban adtak fel hirdetéseket, amelyekben rendőröket tobozoztak, ezért érkezett sok pályázat. A pályázathoz politikai igazolást is be kellett nyújtani, ezeket a nemzeti bizottságtól kérték a pályázók, akik főként szegényparasztszok és munkások voltak.⁵⁸⁹ A rendőri állásra pályázók névsorában 109 név szerepelt az egyik dokumentumon. Rendszerint szegény, tanulatlan emberek jelentkeztek, jórészt földművesek, akik azt sem tudták, hogy kinek címzik az igazolási kérelmüket. A legtöbben négy elemivel rendelkeztek, és az SZDP-, az NPP- vagy az MKP-tagságukra hivatkoztak.

1945. április 30-án Bánó Mihály 44. számú napiparancsában a kecskeméti rendőrség munkájának a dicséretéről írt, mert a Belügyminisztérium részéről a belügyi államtitkár és Tömpe András⁵⁹⁰ rendőrfőtanácsos átvizsgálta a kecskeméti rendőrség munkáját, majd „*legteljesebb elismerésüket és dicséretüket fejezték ki a főkapitányság valamennyi ügyosztálya munkája felett.*” Megállapították azt is, hogy az itteni rendőrség az országban az első közé tartozik.⁵⁹¹ Tömpe jelentésében a kecskeméti rendőrség működésére vonatkozóan hibákat is feltárt. Az adminisztrációt rendben lévőnek találta, ugyanakkor megállapította, hogy sok olyan ügyben hozott határozatot a rendőrség, amelyik a bíróság hatáskörébe tartozik.⁵⁹² Leírta, hogy a bűnügyek terén az anomáliák és a nyilvánvaló szabálytalanságok megszűntek, amikor március 1-jével visszarendelték szolgálatra dr. Garzó Lajos nyugállományú rendőrfőtanácsost, aki a bűnügyi osztályt vezette. Tömpe szerint a bűnügyi nyomozók nem tudnak megfelelő jelentést készíteni, mert képzetlenek. Azt is megállapítja, hogy az őrizetese a kezdeti időben hosszabb ideig voltak előzetesben, de már betartják a 2-3 napot, amikorra döntés születik az őrizetes sorsáról. Mindemellett Bánót alkalmasnak tartotta posztja betöltésére.⁵⁹³

⁵⁸⁹ MNL BKML XVII/46. 210-537/1945.

⁵⁹⁰ Tömpe András 1945-ben a vidéki politikai rendőrség megszervezésével és irányításával foglalkozott, és Péter Gáborral rivalizált, aki a budapesti politikai rendőrséget irányította. Gyarmati 2002: 8.

⁵⁹¹ Mint fentebb láttuk, Tömpe valóban elégedett volt a kecskeméti rendőrség működésével és vezetőivel is. PIL I. 274/66., 6. ö. e.

⁵⁹² Tömpe András példaként megemlíti egy ügyet a jelentésében: Szabó Antal napszámos feljelentette Tormási Sándort, és ismeretlen rendőrtársait, mert „*össze-vissza verték*”. A sérülésekről orvosi látlelet is volt, amely megállapította, hogy 8 napon túl gyógyuló sérüléseket szenvedett. „*Minden nyomozati jelentés, a tények tisztázása nélkül, magán a feljelentésen visszavonta panaszát a sértett és ezen az alapon az ügyiratot inattárba helyezték.*”

⁵⁹³ PIL I. 274/66., 6. ö. e.

Bánó fentebb említett napiparancsában megdicsérte a rendőrség munkáját, és bejelentette, hogy az első szabad május elsején erejéhez mérten megjutalmazza valamennyi beosztottját. A parancs további részében az „új, demokratikus rendőrség” elmúlt fél évét értékelte. Kifejtette, hogy „a felszabadító orosz hadsereg elől elmenekült rendőrség teljesen védtelenül hagyta Kecskemét városát.” Az új rendőrség „fegyver nélkül, éjjel-nappal, fizetés, ellátás nélkül, állandó életveszélyben küzdött [...] a közrend és a közbiztonság érdekében.”

Végül azzal zárja a parancsot, hogy „az a fogadalom amit mi az első szabad május elsején teszünk, meg fogja acélozni karjaink erejét, hogy a kezünkbe adott fegyver a magyar szabadság fegyvere legyen.”⁵⁹⁴

Bánó a KNB május 4-i ülésén előadta, hogy a Belügyminisztérium több magas rangú tisztviselője megvizsgálta a kecskeméti rendőrséget, és nagyon elégedettek voltak a munkájával. „Különösen helyesnek tartotta, hogy a régi gárdából Garzó Lajoson, a bűnügyi osztály vezetőjén kívül senki sincs itt.” Ezután kifejtette, hogy a rendőrségnek kevés a hely a városházán, ezért kérte a nemzeti bizottságot, hogy járuljon hozzá, hogy megkaphassák a Népbank és a téglagyár épületét. Erre dr. Nagy László (PDP) megjegyezte, hogy a Népbank a részvénytársaság tulajdona, azonban, ha Bánó el tudja intézni, hogy a rendőrség megkapja, a bizottság hozzájárul.⁵⁹⁵

Bánó Mihály rendőrfőkapitány 1945. július 3-án kelt napiparancsában a rendőrtanostálynak írt, amely a hathetes kiképzésen vett részt. Ebben kifejtette, hogy a „demokratikus Magyarországnak egyik legfontosabb alapja, fenntartó oszlopa a rendőrség, tehát mindenkinek tudni kell, hogy munkája, felkészültsége, tudása, élete mintegy pillére, oszlopa a demokratikus ország életének. A fegyelmezettséget és engedelmességet feltétlenül megkövetelem mert e kettő nélkül nincs, nem is lehet lüktető élet és fejlődés, haladás. [...] A diadalmas Vörös Hadsereg felszabadítása lehetővé tette a magyar nemzet felszabadulását és államformájának demokratikus felépítését. A fiatal magyar demokráciának legelső feladata az országot megtisztítani a reakció és fasizmus minden maradványától, hogy megteremtsük hazánk tiszta politikai életét. A demokratikus magyar rendőrség feladata a reakció felszámolásával biztosítani országunk fejlődését és a szabadság szerető népek megbecsülését.”⁵⁹⁶

1945. szeptember 24-én a törvényhatósági bizottság ülésén a Magyar Államrendőrség Kecskemét város főkapitánysága vezetőjének és Dél-Pest vármegye főkapitányának a megválasztásáról tárgyaltak. Az Ideiglenes Nemzeti Kor-

⁵⁹⁴ Iványosi-Szabó 1975: 214–215.

⁵⁹⁵ Iványosi-Szabó 1975: 219–225.

⁵⁹⁶ MNL BKML XVII/46. 158/1945.

mány 1700/1945. M. E. számú rendelete értelmében a városi főkapitány személyét és a politikai osztály vezetőjét az önkormányzat törvényhatósági bizottsága terjeszti fel. Ennek megfelelően a város főispánját a belügyminiszter arra utasította, hogy a bizottság jelölje ki a megfelelő személyeket. A bizottság ülésének megkezdéséig csak az FKGP tett jelölést, így a főkapitányi posztra az egyetlen jelölt dr. Mikes Iván rendőr százados volt, a politikai osztály vezetésére pedig dr. Sahin-Tóth István FKGP-tag, bírósági jegyző. Tompos Sándor (MKP) bizottsági tag szóban indítványozta a jelenlegi vezetők kinevezésének meghosszabbítását, azaz Bánó Mihályt és Dömötör (Dosler) Jenőét. Ezek után dr. Révész László (FKGP) 27 bizottsági tag aláírásával beadvány adott át a főispánnak, amelyben titkos szavazást kértek, amit a főispán el is rendelt. A tagok 85 érvényes szavazatot adtak le, ebből dr. Mikes Iván 44-et kapott, míg Bánó Mihály 41-et. Minden bizonnyal a titkos szavazásnak köszönhetően kapott Mikes szavazatokat az SZDP, az NPP, a szakszervezetek, esetleg az MKP tagjaitól is, így alakulhatott ki ez az arány. Ez nagy jelentőségű döntés volt a város életében, hiszen meg lehetett szabadulni Bánótól. Az első helyen a törvényhatósági bizottság tehát dr. Mikes Ivánt, második helyen Bánó Mihályt jelölte a város főkapitányának. A politikai rendőrség osztályvezetőjére 87 szavazatot adtak le. Ebből Sahin-Tóth István 51 szavazatot, Dömötör (Dosler) Jenő 36 szavazatot kapott.⁵⁹⁷

Mikes kinevezése minden bizonnyal elhúzódott, mert Bánó Mihály még október végén is jelentett a város helyzetéről. 1945. november 29-én Bárd Dezső jelentette, hogy Dömötör (Dosler) Jenő, a kecskeméti rendőrség politikai osztályának vezetője november 15-től bizonytalan időre „szabadságotatott”. Az osztályt Bárd Dezső, a vármegye politikai osztályának vezetője vette át.⁵⁹⁸

Bánó októberi jelentése szerint összesen 473 fő dolgozott a Dél-Pest megyei rendőrségen. A tisztviselői karban 90, a politikai nyomozócsoportban 26 fő. A jelentésből az is kiderült, hogy október 21-én végzett a főkapitányság tanosztályának második csoportja 120 fővel. A jelentés megállapította, hogy az őrszemélyzet létszáma szokatlanul magas, de a fennálló helyzetben még ez is kevés. Megjegyezte, hogy „mindemellett megtettem a szükséges rendelkezéseket, hogy úgy nappal, mint éjjel, mozgójárőrök rendszerének bevezetésével és a város legfontosabb pontjain őrszemek felállításával a közbiztonságot biztosítsam.” Bánó azt is leírta, hogy a rendőröknek nincs megfelelő téli ruházatuk és cipő-

⁵⁹⁷ MNL BKML IV. 1903/a. Közgyűlés jegyzőkönyv, 1945. szeptember 24.

⁵⁹⁸ ÁBTL 1.1. PRO vegyes iratok, 1945–1946. (3. d.)

jük. Az élelmezéssel kapcsolatban megjegyezte, hogy „a Kecskeméti Rendőrfőkapitányság kebelében önálló beszerzési csoport alakult. A beszerzési csoport főhó folyamán tagjai részére elismerésre méltóan tudott beszerezni különféle fontos közszükségleti cikkeket.” A lakosság hangulatáról is jelentett a főkapitány. Eszerint „a város lakosságának hangulata az állandóan fokozódó drágulás és a közeli választások propagandájának hatása alatt áll.” Azt is megjegyezte, hogy a feketézők és a lánckereskedők ellen a gazdasági rendőrség folyamatosan küzd, és a város bel- és külterületén 49 választási népgyűlést tartottak októberben.⁵⁹⁹

4. Az igazolóbizottságok működése Kecskeméten

Az 1945. január 4-i 15/1945. M. E. számú és az 1080/1945. M. E. számú kormányrendeletek alapján a tisztviselőknek igazolóbizottsági eljárásban kellett részt venniük. Az 1945. május 2-án közzétett 1080/1945. M. E. számú rendelet kibővítette az igazolóbizottságok hatáskörét az állami támogatást élvező ipari és kereskedelmi vállalatok, a társadalmi szervezetek és közjóléti szövetkezetek tisztviselőire is. Az eljárás célja „a közigazgatás arculatának módosítása,” azaz a régi rendszerhez kötődő tisztviselők lecserélése volt.⁶⁰⁰ A rendeletek szerint az igazolást nem lehetett megtagadni azoktól a tisztviselőktől, akik a német megszállás alatt a Szálasi-kormány által kötelezővé tett esküt kényszerítő körülmények miatt tették le, és a Vörös Hadsereg elől nem politikai okokból, hanem félelemből menekültek el. Az MNFF programjában is megfogalmazták a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a honvédség és a rendőrség megtisztítását a nyilas és az egyéb népellenes személyektől. Az igazolás a tisztviselők alkalmazásának a feltételévé vált.⁶⁰¹

A rendelet szerint az igazolóbizottságok felállítása a területileg illetékes főispán feladata volt, a bizottságnak hét főből kellett állnia. Kecskeméten a nemzeti bizottság 1945. január 22-i ülésén dr. Sándor József elnök azt javasolta, hogy a 15/1945. M. E. rendelet alapján a közalkalmazottak igazolására igazolóbizottságokat állítsanak fel, a pártok ebbe öt-öt tagot jelöljenek, és közülük a főispán sorsolás útján alakítsa meg az igazolóbizottságot.⁶⁰² Végül, mivel ekkor még csak három párt alakult meg, az igazolóbizottság-

⁵⁹⁹ MNL BKML IV. 1926. 45/1945.

⁶⁰⁰ Gyarmati 1987: 86.

⁶⁰¹ Palasik 2010: 22.

⁶⁰² Iványosi-Szabó 1975: 81–83.

ba az FKGP, az MKP és a Szociáldemokrata Párt is tíz-tíz tagot jelölt. Közülük a főispán sorshúzás alapján két ötfős bizottságot hozott létre.⁶⁰³ Ez kibővült egy jogi végzettségű taggal és a vizsgálat alá vont intézmény vagy vállalat képviselőjével.⁶⁰⁴

A bizottságok elsősorban azt vizsgálták, hogy az igazolási eljárás alá vont személyek magatartása 1939. szeptember 1. után „*sértette-e a magyar nép érdekeit*”. A köz- és magánalkalmazottaknak azért kellett részt venniük az igazolási eljárásban, mert „*így kívánták meggyengíteni a Horthy-Magyarország egyik alapvető társadalmi bázisát képező réteg befolyását. A végrehajtó hatalom a munkalehetőség korlátozása révén vissza akarta szorítani a múlt rendszer jelentős politikai és társadalmi erőit.*”⁶⁰⁵ A munkásoknak nem kellett igazolási eljárásban részt venniük, csak az üzemvezetőknek, tisztviselőknek. Az igazolásokat 1945. november 30-ig kellett befejezni, ha ez nem volt lehetséges, december 31-ig haladékot kaphattak a bizottságok. Az eljárások során a régi tisztviselők mindössze 2-3 százalékát bocsátották el az állásaikból.⁶⁰⁶ Tehát „*az igazoló eljárások nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az egyes pártok számára nem volt közömbös, hogy az alkalmazotti rétegek körében milyen befolyással bírnak, illetve hatalmi-politikai intézményeknél az alkalmazottak párthovatartozásától függően milyen befolyásra tehetnek szert. Így alkalmanként igyekeztek elősegíteni a pártjukhoz tartozók igazolását. Ez a hivatalnoki karban a pártok iránti affinitás növekedését eredményezte, különösen azoknál, akik úgy érezték, hogy rájuk fér némi »párttámogatás«. Erre vonatkozóan jegyzi meg találóan a korszak egyik publicistája, hogy »minél inkább baloldalt áll egy párt, annál inkább vigyázzon, mert a jobbszélről menekülők ballépésük nagyságát az átlépés nagyságával próbálják sokszor kompenzálni.*”⁶⁰⁷

A bizottságokban a tagok és az elnök személye is gyakran változott. Miután a bizottság tagjai esküt tettek, az elnök hirdetményben tette közzé az igazolás alá vonandó tisztviselők névsorát, és felhívta a lakosságot, hogy jelentkezzenek azok, akik bármelyikük népellenes magatartásáról tudnak valamit.⁶⁰⁸

⁶⁰³ Kecskeméten az I. bizottság elnöke Sztraka József lett, tagjai: Bíró Lajos, Pető Lajos, dr. Egry Ferenc és Fekete Sándor. Az MKP-tag elnök mellett két SZDP- és két FKGP-tag volt. A II. bizottság elnöke Györffy Pál lett, a tagjai: Sima Ferenc, Tompos Sándor, Kara Balázs és Szili István. Itt FKGP-tag lett az elnök, és 2-2 MKP- és SZDP-tag került a bizottságba. *Kecskeméti Lapok*, 1945. február 1.

⁶⁰⁴ Palasik 2010: 23.

⁶⁰⁵ Botos–Gyarmati–Korom–Zinner 1988: 114.

⁶⁰⁶ Romsics 2001: 281.

⁶⁰⁷ Gyarmati 1987: 87–88.

⁶⁰⁸ Iványosi-Szabó 1975: 116–117.

Az igazolási eljárás nyilatkozatához egy formanyomtatványt kellett kitölteni. Ezeken feltüntették a személyes adatokat, valamint azt, hogy az igazolási eljárás alá vont személy 1939. szeptember 1-je után tagja volt-e politikai pártnak, szervezetnek. Azt is megkérdezték, hogy milyen politikai tevékenységet végzett, és hogy a népellenes törvények idején teljesített-e hivatalos szolgálatot. Végül rákérdeztek arra is, hogy a Vörös Hadsereg bevonulása-kor a hivatalát elhagyta-e az igazolandó, ha eltávozott, akkor miért és hová, illetve azt, hogy mikor tért vissza Kecskemétre.⁶⁰⁹

Azokról a közalkalmazottakról, akik 1945. január 1-je után tértek vissza, és jelentkeztek szolgálattételre, külön nyilvántartást vezettek. Korábbi munkahelyükön igazoló nyilatkozatot kellett kitölteniük, mert a 15/1945. M. E. számú rendelet értelmében az igazolási eljárás lefolytatásáig nem lehetett őket visszahelyezni az állásukba, és illetményt sem kaphattak. Néhány fontosabb személy igazolási nyilatkozatát tekintettem át, de a személyes adatokon kívül ezek a dokumentumok általában kevés érdemi információt tartalmaznak az adott személy háború alatti tevékenységéről.

Az igazolóbizottság a következő határozatokat hozhatta: az eljárás alá vont személy igazolása, megfeddése, áthelyezése, az előléptetésből – legfeljebb öt évig – történő kizárása, vezető beosztásba alkalmatlannak minősítése, az alkalmazott nyugdíjazása, valamint az állástól történő megfosztása. Aki nem értett egyet a döntéssel, a népbíróshoz fellebbezhetett ellene. Ha valakit igazoltak, az nem jelentette azt, hogy a későbbiekben nem kerülhetett a népbíróshoz, vagy nem B-listázták volna. Arról, hogy az igazolási eljárások során mennyien maradtak meg a Horthy-korszak tisztviselőiből, és a tisztviselők mekkora részét nem igazolták, elég ellentmondásos adatokat találhatunk a szakirodalomban. Gyarmati György igyekezett tanulmányában pontosítani az ide vonatkozó adatokat, eszerint a korábbi állami alkalmazottak legalább 15%-a eleve nem vehetett részt az igazolási eljárásokban, és nem igazoltak a korabeli politikusok szerint hozzávetőlegesen 2-5 százalékot. A forrásokon nyugvó elemzések szerint azonban a nem igazoltak aránya a 10 százalékot is meghaladta.⁶¹⁰

Kecskemétre vonatkozóan az igazolási eljárásokról összesített anyagot nem találtam, de néhány példa bemutatásával megpróbálom illusztrálni, hogy az

⁶⁰⁹ A Kecskeméten felállított mindkét igazolóbizottságnak megvan a mutató- és iktatókönyve, ez alapján az igazolás alá vont személyek adatlapjait meg lehet tekinteni, amelyek többségében megvannak, azonban sajnos igen sablonos és gyakran hiányos válaszokat tartalmaznak. MNL BKML XVII. 406/a.

⁶¹⁰ Gyarmati 1996: 515–516.

értelmiségi középrétegek igazolása miként történt. *Dr. Dékány Pál* már korábban is befolyásos ember volt, királyi ügyészségi elnök. Elmondása szerint pártnak, szervezetnek nem volt a tagja. Hivatali székhelyéről a város kényszerkiürítése során, 1944. október 25-én távozott el a várostól 14 km-re levő Köncsögpusztára. 1944. november 15-én megpróbált visszatérni, de nem kapta vissza a lakását, amelyet közben az oroszok elfoglaltak. November 16-án, a német bombázás során a lakása súlyosan megrongálódott, a városba december 1-jén tért vissza. Ekkor még nem működtek az igazságszolgáltatási szervek, ezért a polgármesteri hivatalban jelentkezett munkára. Miután a szovjet politikai rendőrség december 13-án közölte vele, hogy nincs kifogásuk ellene, és működése mihamarabbi megkezdését szükségesnek tartják, elkezdett dolgozni. 1945. január 17-én igazolták.⁶¹¹

Dr. Csereklyei Gyula ügyvéd 1892. április 2-án született Kecskeméten, a Kádár utca 6. szám alatt lakott, nőtlen volt. A Magyar Élet Pártjának volt a tagja, a szélsőjobboldallal nem volt kapcsolata. 1919. augusztus végén a „*kommün alatt viselt állásom miatt 30 napi fogházat töltöttem ki.*” A kiürítési rendelet miatt október végén Budapestre ment, ahonnan 1945. február végén tért haza. Budapesten semmiféle tevékenységet nem fejtett ki. Február 7-én igazolták.⁶¹²

Dr. Bencsik Géza megbízott törvényszéki elnök nem volt tagja semmilyen pártnak. 1938-ban a virilislista 157. helyét, 1942-ben a 81. helyét foglalta el. 1944. október 25-én, amikor a várost kiürítették, egy közeli szőlőbe menekült, „*mikor a csendőrség két nap múlva onnan is kiűzött, agyonlövésssel való fenyegetés mellett*”, Kerekegyházára ment, ami nem volt kiürítési terület. A városi lakását az oroszok mosodának használták, ezért nem tudott visszatérni Kecskemétre. 1944. december 22-én a polgármestertől kapott határozat alapján a „*kecskeméti királyi törvényszék adminisztrációs teendőit további rendelkezésig mint a törvényszék elnökének helyettese intézem.*” 1945. január 16-án igazolták.⁶¹³

Dr. Révész Zoltán 1895. február 10-én született Nagybányán. A Csáky utca 4. szám alatt lakott. Nem volt politikai párt tagja. 1944. október 7-én hagyta el a várost, mert beutalták a budapesti idegklinikára. Kecskemétre már nem tudott visszatérni, ezért az igazságügy-minisztériumban jelentkezett szolgáltatattételre. Kényszer miatt esküt tett a Szálasi-kormányra, mert, ha nem tette volna le, nem kapott volna fizetést. 1945. március 23-án az iga-

⁶¹¹ MNL BKML XVII. 406/a. 395/1945.

⁶¹² MNL BKML XVII. 406/a. 1945/419/a.

⁶¹³ MNL BKML XVII. 406/a. 364/1945.

zólo lapjára ráírták, hogy „*dorgálva*”. Az igazolóbizottság 1945. április 24-én tárgyalta az ügyét. Felolvasták a fenti nyilatkozatot, Révész ismét előadta, hogy kénytelen volt Budapesten Szálasira letenni az esküt, mert különben nem kapott volna illetményt. A bizottság ekkor megfeddte. Ügye azonban ezzel nem zárult le.⁶¹⁴ Az I. számú igazolóbizottság 1945. augusztus 3-án újból tárgyalás alá vette dr. Révész Zoltán, dr. Bakkay Tibor és dr. Lakos Antal törvényszéki bírák igazolási ügyét, akiket korábban megfeddtek, mert esküt tettek Szálasira. A bizottság megállapította „*hogy nevezettek ezen esküt kényszerhelyzetben azért tették le, mert másként illetményeiket nem kapták volna meg, és vagyontalanságuk miatt ez okból létfenntartásuk veszélyeztetve lett volna.*” A feddést eltörölték, és igazolták őket.⁶¹⁵ Egy hónappal később Révész Zoltán a kecskeméti II. számú népbíróság tanácsvezető bírója lett.

A polgármesteri hivatal több alkalmazottját is megfeddte az igazolóbizottság. Például *Varjú Pál* közalkalmazott március 1-jén került az igazolóbizottság elé. Varjú előadta, hogy „*dr. Katona Zoltán felhívására Szálasira esküt tett, ezért bűnösnek érzi magát. Tettét megbánta, családi és anyagi viszonyaival indokolja.*” A bizottság határozatában Varjút megfeddte. *Szappanos Margit* ezen a napon szintén azt vallotta, hogy felesküdt Szálasira, mert erre kötelezték, ezért a bizottság őt is megfeddte. *Koókné Péterfia Irént* is megfeddtek, mert az igazolandó előadta, hogy „*a Magyar Élet Pártjába politikai meggyőződés nélkül lépett be.*” Szálasira is felesküdt, mert úgy látta, hogy mindenkinek fel kell esküdnie. Tettét megbánta. *Bánhidi János* árvaszéki irodavezető igazolási tárgyalása 1945. június 12. és 18. között volt. Bánhidit kényszerszennyűgázásra ítélték, ügyében hat tanút hallgattak meg, és ügyiratokat is áttekintettek. Az indoklás szerint Bánhidi a Steinhercz testvérek gondnokának volt kijelölve a gettóba szállításuk után. „*A vagyon leltározásánál a törvényben, illetve rendeletben előírt rendelkezéseken túlmenően agresszív módon hajtotta végre, sőt Steinhercz Simonné esetében a törvényben előírt és megengedett 3000 P összegnél kisebb összeget 500 P pénzüsszeget elvett és magával vitt.*” Bánhidi a Steinhercz testvérek dongafa készletét is elárvereztette, oly módon, hogy azt nem hirdette meg megfelelően, így csak egy vevő volt, dr. Szappanos Sándorné, aki a nagy értékű dongafákat jóval áron alul vásárolta meg. Ezért kényszerszennyűgázták Bánhidit.⁶¹⁶

A rendelet értelmében azokat, akik később adták be igazoló nyilatkozataikat, az igazolási eljárás lefolytatásáig állásukba nem lehetett visszahelyezni,

⁶¹⁴ MNL BKML XVII. 406/a. 815/a/1945.

⁶¹⁵ MNL BKML XVII. 406/a. 912/1945.

⁶¹⁶ MNL BKML IV. 1910/c. 302/1945. (618. d.)

és illetményt sem kaphattak. Az igazolási nyilatkozatokról folyamatosan küldtek adatokat a város pénzügyi osztályáról a rendőrségnek. A polgármester írt az igazolóbizottság elnökének, ebből kiderül, hogy 1945. január 27-ig 307 városi és állami alkalmazott nyújtotta be az igazolóbizottsághoz az igazoló nyilatkozatát. A nyilatkozatok legnagyobb részét 1945. április második felében adták be, ekkor érkeztek vissza legtöbben, és próbáltak visszatérni állásukba. 1945. szeptemberében, októberében, novemberében is adtak be még igazoló nyilatkozatokat, de már csak néhányat.⁶¹⁷

5. A Kecskeméti Népbíróság

A második világháborút követően Európa több országában hoztak létre népbíróságokat. Magyarországon 1945 elején annak érdekében kerültek felállításra, hogy felelősségre vonják a háborús és népellenes bűnök elkövetőit. A törvény preambulumban olvasható a népbíróságok létrehozásának indoka is: „*az ideiglenes nemzeti kormány attól a szükségstől vezettetve, hogy mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket.*”⁶¹⁸

A felelősségre vonás terve már korábban megjelent. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjában már 1944. december 3-án szerepelt, hogy „*a hazaárulókat, a felelős bűnösöket le kell tartóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak. Vagyonukat el kell kobozni.*”⁶¹⁹ A Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 22-én nyilatkozatban vállalta, hogy bíróság elé állítja a háborús és népellenes bűnök elkövetőit. A nyilatkozatot a Szovjetunióval aláírt fegyverszüneti egyezményben is megerősítették 1945. január 20-án. Ennek 14. pontjában rögzítették, hogy „*Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítélkezésben e személyek felett.*”⁶²⁰

A népbíróságok felállításáról szóló rendeletet január 25-én hozták meg Debrecenben, 1945. február 5-én hirdették ki.⁶²¹ Ekkorra azonban már több

⁶¹⁷ IV. 1910/c. 1945. (618. d.)

⁶¹⁸ Az 1945. évi VII. törvény. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8214>

⁶¹⁹ Romsics 2000. I.: 374.

⁶²⁰ Romsics 2000. I.: 380.

⁶²¹ A népbíróságokat az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. számú rendelete alapján állították fel, ezt módosították az 1440/1945. M. E. számú rendelettel, amelyeket később, 1945. szeptember 16-án törvényerőre emeltek az 1945. évi VII. törvénnyel.

népbíróóság is megkezdte működését Magyarországon. 1945 májusáig a Budapesti Népbíróóságon kívül vidéken, a törvényszéki székhelyeken 24 népbíróóságot állítottak fel. A Kecskeméti Népbíróóság 1945. március 26-án tárgyalta először.⁶²² A Kecskeméti Nemzeti Bizottság ülésén már jóval korábban, január 16-án, a kormányrendelet kihirdetése előtt foglalkoztak a helyi népbíróósággal.⁶²³ König Ferenc, a Magyar Kommunista Párt KNB-be delegált tagja ezen az ülésen kijelentette: „*a már felállított népbíróóság a munkáját azonnal kezdje meg a politikai vonatkozású s azonfelül mindazon ügyekben, amelyek a rögtönítélő bíróság elé tartoznak.*”⁶²⁴ König javasolta, hogy a sok ügy miatt a népbíróóság tagjainak a számát emeljék fel ötről tizenegyre.⁶²⁵ A népbíróóságokkal párhuzamosan a rendeletnek megfelelően népügyészségeket is létrehoztak. A népbíróóságok bírói tanácsába a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban részt vevő pártok delegálhatták a népbírákat. A Kecskeméti Népbíróóság két bírói tanácsot állítottak fel. A második tanács felállításáról a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. május 4-én döntött.⁶²⁶ A népbíróóságok és a népügyészségek felállításával párhuzamosan a politikai rendőrség szervezését is megkezdtek. A népügyészségek, a népbíróóságok és a politikai rendőrség szorosan együttműködtek a háborús és népellenes bűnösök felkutatásában és felelősségre vonásában.

⁶²² Tánczos-Szabó 2005: 316.

⁶²³ A *Kecskeméti Lapok* 1945. január 11-i számában arról tudósítottak, hogy a KNB Sztraka József indítványára elhatározta, hogy felállítja az ideiglenes népbíróóságot „*a város elfajult állapotának rendezésére.*” Azt is bejelentették, hogy ez a népbíróóság a kormány hivatalos rendezéséig működik, azután átalakul a rendezésnek megfelelően. Ha a „*régi bírák nem állanak rendelkezésre akkor a pártok jelölik ki*” őket.

A *Kecskeméti Lapok* január 21-i számában arról írtak, hogy a KNB elhatározta, „*hogy a már felállított népbíróóság a munkáját azonnal megkezdje a politikai vonatkozású ügyekben és azon bűnügyekben, amelyek e rögtönítélő bíróság elé tartoznak.*” Először a Bankós- és a Deák-ügyeket tárgyalta a népbíróóság. Elhatározták, hogy a népbíróóság tagjainak számát 5-ről 11-re emelik. Addig működik, míg a törvény meg nem jelenik erről.

⁶²⁴ Iványosi-Szabó 1975: 73.

⁶²⁵ A KNB 1945. február 15-i ülésén Neuwirth Miklós MKP-tag „*sürgeti a népbíróóság felállítását*”, a napokkal korábban megjelent kormányrendeletet még nem ismerték Kecskeméten. Iványosi-Szabó 1975: 107.

⁶²⁶ A törvényszék elnöke 1946. február 4-én javasolta a nemzeti bizottságnak, hogy a két népbíróósági tanács mellé állítsanak fel egy harmadikat is, mert nagyon sok ügyet kell tárgyalniuk. Erre azonban nem került sor. MNL BKML XVII/46. 41/1946.

A Kecskeméten és a mai Bács-Kiskun megye területén korábban felállított népbíróóságok működésével Tánczos-Szabó Ágota foglalkozott tanulmányai-ban.⁶²⁷ Az 1948-as Magyar Statisztikai Zsebkönyv szerint a Kecskeméti Népbíróóság 805 ügyet tárgyalt, amelyből 753-at fejezett be. A 297 elmarasztaló ítéletéből 32, a 243 fölmentő ítéletből 13 lett jogerős, egyéb módon 213 ügyet fejeztek be. A szabadságvesztésre ítélték közül 154 főt egy éven aluli, 108 főt egytől 5 év börtönre, 27 főt 5-től 10 évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. Három vádlottat 5-től 15 évig terjedő kényszermunkára ítélték, továbbá kettőt legalább 3 év, 22 főt legalább 5-től 15 év, míg két főt életfogytiglani kényszermunkára ítélték, további 10 főt vagyonekobzásra. A halálra ítélt öt főből négyet kivégeztek.⁶²⁸ Az áttekintett perek dokumentumai alapján megállapíthatjuk, hogy a helyi népbíróóság szigorú ítéleteit másodfokon a Népbíróóságok Országos Tanácsa (NOT) rendszerint mérsékelte, gyakran oly módon, hogy a már addig letöltött büntetést szabta ki az elítéltre, vagy felmentette.⁶²⁹ A Kecskeméti Népbíróóság 1948 októberében fejezte be működését. Tánczos-Szabó Ágotának és Zinner Tibornak vannak saját számításon alapuló adatai a kecskeméti népbíróóság ítéleteire vonatkozóan, de ezek igen eltérőek, aminek az lehet az oka, hogy a népbíróósági akták egy része – sajnos, több meghatározó személy peranyaga is – elveszett, és nem került be a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba.⁶³⁰

A Kecskeméti Népbíróóság iratai közül elsősorban a háború előtti és alatti helyi elitehre vonatkozó peranyagokat tekintettem át. Ezek nagy mennyiségű információt tartalmaznak az új politikai vezetőkre és a politikai rendőrség működésére nézve is. Tehát az egyes perek iratanyaga (politikai rendőrségen felvett kihallgatási jegyzőkönyvek, ügyészégi kihallgatási jegyzőkönyv, vádirat, népbíróósági tárgyalások jegyzőkönyvei, ítéletek, a NOT ítéletei, fellebbezések, tanácskozási jegyzőkönyvek, egyéb kérelmek, iratok) sok értékes ada-

⁶²⁷ Tánczos-Szabó Ágota 2005: Népbíróóságok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között és Tánczos-Szabó Ágota 2004: A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának népbíróósági fondjai.

⁶²⁸ Magyar Katolikus Lexikon, www.lexikon.katolikus.hu (címszó: kecskeméti népbíróóság). Országosan 1945 és 1950 között közel 60 ezer fő ügye került a népbíróóságok elé. Közülük 27 ezer főt, több mint 45 százalékukat marasztaltak el. Több mint 10 ezer főt zártak börtönbe, a 477 halálos ítéletből 189-et hajtottak végre. Zinner 1987: 67. és Romsics 2001: 281.

⁶²⁹ Ez a gyakorlat a többi népbíróóság vonatkozásában is megfigyelhető, ezért terjedt el szélesebb körben a háború után, hogy a NOT rövidítés „igazából” azt jelenti, hogy „Nem is Olyan Tragikus”.

⁶³⁰ Tánczos-Szabó 2005: 331.

tot, információt szolgáltat a város meghatározó személyeiről, valamint társadalmi, politikai viszonyairól a vizsgált időszakban.⁶³¹

A Kecskeméti Népbíróságon az egyes pártok által delegált népbírák igen gyakran cserélődtek. Többször is előfordult, hogy azért nem tudták megtartani a tárgyalást, mert a népbírák nem jelentek meg. Ennek egyik oka az volt, hogy a népbírák nem kaptak napidíjat a részvételért, a másik az, hogy a pártok szigorúbb ítéleteket vártak tőlük, ezért a KNB-ben gyakran kritizálták az egyes népbírákat.⁶³² Az adataim szerint összesen 61 népbíró, 9 tanácsvezető bíró és 8 népbíró vett részt a helyi népbíróság munkájában.⁶³³

Dr. Révész Zoltán⁶³⁴ törvényszéki bíró, a II. számú népbíróság vezető bírája levelet írt a helyi MKP részére 1945. szeptember 3-án, ugyanis az MKP által delegált népbírák nem jelentek meg a tárgyaláson, ezért el kellett napolni a tárgyalást.⁶³⁵ Az I. számú népbíróság vezető bírója, dr. Tabakovits Endre⁶³⁶ is jelentette a törvényszék elnökének 1945. október 15-én, hogy a népbírák 10-20 percet késnek a tárgyalásról, és az egyikről minden ok nélkül elment az MKP által delegált Sztraka József népbíró, ezért a tárgyalást fel kellett füg-

⁶³¹ Az egyes ügyeket a Tánczos-Szabó Ágota által összeállított jegyzék segítségével válogattam ki, amely a vádlottak nevét, a vádakát és az ítéleteket tartalmazza.

⁶³² Dr. Révész Zoltán 1945. szeptember 12-én levelet írt az államügyészség elnökének, amelyben pénzt kért a népbírósági tanúk útiköltségére és a népbírák napidíjára, mert 1945. július 1-je óta a népbírák „egy fillér napidíjat sem kaptak”. Később, 1945. december 6-án is megjegyezte, hogy a népbírák hónapok óta nem kaptak napidíjat. MNL BKML XXV. 18. 4/1945. A nemzeti bizottság 1946. szeptember 20-án az igazságügy-miniszterhez írt levelében kifejtette, hogy a népbírák és az igazolóbizottság tagjai hosszú ideje nem kapnak napidíjat, és így a delegáltak és családjaik nem tudnak megélni. MNL BKML XVII/46. 822/1946.

⁶³³ Az MKP-nak 15 népbírája, az FKGP-nek 12, az SZDP-nek 6, az NPP-nek 8, a PDP-nek 11, a szakszervezeteknek 9 volt az adataim alapján.

⁶³⁴ Dr. Révész Zoltán 1895. február 10-én született Nagybányán. 1944. október 7-én hagyta el Kecskemétet, mert beutalták Budapestre, az idegklinikára. Kecskemétre nem tudott visszatérni, mert a szovjetek elfoglalták a várost, ezért az Igazságügyi Minisztériumban jelentkezett szolgálattételre. Állítása szerint kényszer miatt esküt tett a Szálasi kormányra, mert ha nem tette volna le, nem kapott volna fizetést. Az igazolóbizottság 1945. április 24-én tárgyalta az ügyét. A bizottság ekkor megfeddte. Egy újabb tárgyalás keretében 1945. augusztus 3-án igazolták, és a feddést hatályon kívül helyezték. Ezt követően a II. számú népbíróság vezető bírája lett. MNL BKML XVII. 406/a. 815/a/1945.

⁶³⁵ MNL BKML XXV. 18. 4/1945.

⁶³⁶ Dr. Tabakovits Endre törvényszéki bíró, a népbíróság I. számú tanácsának vezetője volt 1945. október 2-től 1946. február 6-ig; bűnpártolás miatt folytattak ellene eljárást, majd B-listázták. Tánczos-Szabó 2005: 318.

geszteni. Ugyanez a vezető bíró néhány nappal korábban, október 13-án is írt egy jelentést a törvényszék elnökének. Ebben kifejtette, hogy „1945. év október 12. napján a Kecskeméten a Városháza épületében lévő népbíróság főtárgyalási termébe és irodahelyiségeibe ismeretlen egyének behatoltak és ott tüntetést rendeztek. A népbíróság tagjaihoz, a népjogászhoz és iroda személyzet tagjaihoz különböző fenyegető szavakat intéztek, kiabáltak, lármáztak, kb. egy órán keresztül, sőt néhány hivatalos ügyiratot is szétdobáltak.”⁶³⁷ Erről az esetről október 14-én Bánó Mihály is küldött jelentést Tömpe Andrásnak. Bánó leírta, hogy október 12-én délelőtt 350-400 fő bevonult a tárgyalásra, és követelte a népbíróság lemondását és a népjogász távozását. 14-én Garbera Sándor népjogász a karhatalom kirendelését kérte a népjogászságra, amit az alacsony létszámra hivatkozva Bánó nem teljesített. A népjogász előadta, hogy valaki „bottal az asztalára ütött és tudomása szerint egyik vagy állítólag mindkét gépirónót az ablakon való kidobással fenyegették meg.”⁶³⁸

Tabakovits Endre három nappal később írt újabb jelentésében megvilágítja, hogy véleménye szerint mi is lehetett az incidens oka, és a javaslatait is leírta a probléma kezelésére. „Az a meggyőződésem, hogy Sztraka József népbíró [...] mulasztása és ténykedése bevezetése volt annak a kecskeméti népbíróság helyiségeiben 1945. évi október hó 12. napján lezajlott tüntetésnek, melyről Elnök Úrnak [...] jelentést tettem. [...] Az a szerény véleményem, hogy a folyó hó 12-ikihez hasonló vagy annál is elfajultabb tüntetések felette kívánatos megelőzése, illetőleg elkerülése céljából a küszöbön álló országgyűlési képviselő választások alatti időre kitűzött valamennyi kecskeméti népbírósági főtárgyalás leállítandó lenne.”⁶³⁹ A későbbiekben is, novemberben és 1946 januárjában is több panasz érkezett a népbírák pontatlanságára, valamint arra, hogy emiatt tárgyalásokat kellett elnapolni. Megállapíthatjuk, hogy a város lakosságának egy része nem szimpatizált a népbíróság tevékenységével, és ezt szervezett formában is kifejezésre jutatták.

⁶³⁷ Erre az ügyre Tánczos-Szabó Ágota is kitér tanulmányában. Ezt kiegészíti egyéb források alapján azzal, hogy a zavargás 4-5 órán át tartott, majd a tömeg a polgármesterhez vonult. A beszámoló szerint már korábban is voltak rendzavarások a városban. A népbíróság működése ellen 1946 elején is tüntettek Kecskemét főterén, és röpcédulák is kritizálták a népbíróság tevékenységét. Tánczos-Szabó 2005: 319–320.

⁶³⁸ ÁBTL 1.1. PRO vegyes iratok, 1945–1946. (5. d.)

⁶³⁹ MNL BKML XXV. 18. 4/1945.

5.1. A kecskeméti népbírák és népjúrszék

A kecskeméti törvényszék elnöke, dr. Bencsik Géza 1946. január 26-án, majd február 5-én is megkereste a nemzeti bizottságot, hogy a népbíróvási tanácsvezető bírák működéséről tegyen bizalmas jelentést.

A nemzeti bizottság február 15-én azt írta jelentésében a törvényszéki elnöknek, hogy dr. Ságbi Mihály⁶⁴⁰ tanácsvezető bíró „politikai és szakmai szempontból megfelelő működést fejtett ki, ugyanakkor dr. Révész Zoltán mindkét szempontból kiválóan tevékenykedett. Dr. Tabakovits Endre erélytelensége miatt népbíróvási tanácsvezetésre nem alkalmas, s ennek következtében nevezett már az N. B. tudomása szerint leváltást nyert.”⁶⁴¹ Tehát a népbírák munkáját politikai szempontból is minősítették.

A nemzeti bizottsághoz más levél is érkezett a népbíróvási működéséről. A Kecskeméti Népjúrszék vezetője, dr. Gereben János 1945. április 26-án írt a nemzeti bizottságnak. Ebben kifejtette, hogy „a demokratikus szellemtől áthatott közvélemény régen átérzi, hogy a népbíráskodásról szóló rendelet nem felel meg azon követelményeknek, amelyeket a politikai bűncselekmények megtorlása és megelőzése érdekében elérni kívánatos lenne. Ezért már hetek óta a köztudatba van dobva az a kormányzándék, hogy a népbíróvási rendelkezések szigorítása iránti tervet munka alatt áll.” Továbbá javasolta, hogy amíg a rendelet megszületik, addig is a népbíróvási ügyek a „rendelkezésre álló minősítések és büntetési tételek keretében nem az enyhébb, hanem a szigorúbb értelmezés alapján hozzák ítéleteiket, amit különösebb lelkiismeret-furdalás nélkül, annál is inkább megtehethetnek, mert a vádlottaknak is van fellebbezési fórumuk és a bűncselekmények megtorlására váró közvéleményt mindenképpen jobban elégti ki az olyan első bírói ítélet, mely szigorúbb, de enyhíthető, mint az olyan, ami enyhe és a népjúrszék tevékenységét kényszeríti fellebbezésre.” A népbíróvási többnyire eszerint döntött, mert a NOT az esetek nagy részében enyhítette az elsőfokú ítéletet. Véleménye szerint „a Kecskeméti Népbíróvási bizonyára ezen az állásponton van, mert ítélezésében nem egyszer tapasztalt módon túl enyhének mutatkozott. [...] Az ítélezések enyhésége is nem lebecsülhető követ-

⁶⁴⁰ Ságbi Mihály 1898. június 2-án született Beje községben. A középiskolát Rimaszombatban végezte, az egyetemet Budapesten. Kecskeméten kezdett dolgozni 1922 őszén joggyakornokként, 1929-ben járásbíróvá nevezték ki Nagyállóba, innét 1931-ben helyezték vissza a kecskeméti járásbíróvásihoz. 1938-ban az ottani törvényszéken lett bíró, 1941-ben a zilahi törvényszéknél tanácselnök, 1943-ban a nagyváradai ítélőtáblánál táblabíró „1944 őszén Nagyváradról eltávoztam, Kecskemét kiürítésekor Budapestre utaztam, ahonnan 1945. február 3-án tértem vissza ide s szolgálatértelre a kecskeméti törvényszéknél jelentkeztem.” Nem volt párttag. MNL BKML XXV. 18. 4/1945.

⁶⁴¹ MNL BKML XVII/46. 40/1946.

kezményekkel jár a közhangulatra. Egyrésztől elkedvetleníti, megdöbbeníti azokat, akik a demokratikus Magyarország felépítésében purifikáló munkát végeznek, másrésztől megkönnyebbülést, sőt elégtételfélét érznek azok, akik maguk is a vádlottak mentalitását osztják. Mindezekben a hibákban csak akként lehet segíteni, ha a népbíróság a rendelet adta határok között szigorúbban ítélkezik, tehát olyan összetételű, amely ezt keresztül is tudja vinni. [...] Enyhíteni vagy kegyelmezni más hatóságok hivatottak, nem a népbíróság.” Ezért azzal állt elő dr. Gereben János népügyész: „Kérem a népbírósági tanácsokat (a már meglévőt is) oly tagokból újjáalakítani, akik átérzik annak fontosságát, hogy a múlt rezsím bűncselekményei, minden más szempont háttérbe helyezésével, akként büntetendők, hogy a büntetésnek úgy a megtorlásban, mint a megelőzésben álló eredménye elérhető legyen.” Továbbá megjegyezte, hogy túl sok az ügy, ezért fel kell állítani egy újabb tanácsot is, és újabb népügyészeket kell kinevezni.

A dokumentum hátuljára ceruzával ráírták, hogy a „KNB elfogadja a második tanács felállításának soronkívüli szükségességét és az ítéletek szigorításának érdekében a pártok vezetőségén keresztül a népbírósági tagok kicserélését.” Ezt kihúzták, és helyette odaírták: „kellő informálását.”⁶⁴² Gereben János népügyész különféle fórumokon is fellépett 1945 tavaszán annak érdekében, hogy a népbíróságokon szigorúbb ítéletek szülessenek, mert véleménye szerint a közvélemény ezt várja.

Gereben János népügyész a *Kecskeméti Lapok* 1945. május 31-i számába is írt cikket e témában *Valami nincs rendben a kecskeméti népbíróságnál* címmel abból az alkalomból, hogy az egyik fővárosi lap bírálta a Kecskeméti Népbíróság „feltűnően enyhe” ítélkezési gyakorlatát. Gereben azt elemezte, hogy mi ennek az oka. Szerinte a népbírók politikailag nem megbízhatók. A népbírákat arra kell nevelni, hogy a letűnt rezsím az ő ellenségük volt, csak így képesek lesújtani a reakcióra. A KNB felel a népbírák megbízhatóságáért, ezért még egyszer felhívja a figyelmüket: „vegyék revízió alá a népbírók kijelölését s oly egyéneket küldjenek be, akik a saját bőrükön elszenvedett ostorcsapások következtében átérezni képesek a bíraskodásban rájuk háruló feladatok súlyát és el akarják és el tudják taposni a reakciót; küldjék be az üldözöttek, az elnyomottak és a kizsákmányoltak osztályának kipróbált harcos képviselőit. Kezessek, hogy ez esetben nem lesz baj a Kecskeméti Népbíróságnál.”⁶⁴³

Miután Gereben János népügyész 1945 júliusában lemondott a tisztségéről, a helyére a nemzeti bizottságnak kellett javasolnia valakit az igazságügyi miniszter felé. Ez elég komoly problémát jelentett, ugyanis erre a posztra nem

⁶⁴² MNL BKML XVII/46. 59/1945.

⁶⁴³ *Kecskeméti Lapok*, 1945. május 31.

volt érdeklődő a városban. Augusztus 1-jén a Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnökhelyettese írt a nemzeti bizottságnak, miszerint értesítették a kecskeméti ügyvédeket, hogy népjogásznak lehet pályázni, de egyikük sem jelentkezett.⁶⁴⁴

Augusztus 18-án az Igazságügyi Minisztériumból küldtek levelet a nemzeti bizottságnak. Ebben leírták, hogy „a kecskeméti népjogásznél eddig szolgálatot teljesített népjogászok népjogási állásukról lemondtak, s így ez idő szerint dr. Garbera Sándor népjogász az egyedüli, aki tényleges szolgálatot teljesítene”. A kecskeméti rendőrség politikai rendészeti osztályának vezetője augusztus 9-én arról értesítette a minisztérium munkatársát, hogy Garbera ellen bejelentés érkezett. A levélben azt is megállapították, hogy ha felmentenék dr. Garbera Sándort, akkor Kecskeméten nem maradna népjogász. A minisztériumból a következő javaslat érkezett: „ennek a helyzetnek elkerülése végett, felkérem a Nemzeti Bizottságot, hogy – mielőtt nevezettnek népjogási állása alól való felmentése tárgyában határoznék – az eset kivizsgálása mellett hozzám e tárgyban sürgősen javaslatot tenni s esetleg helyette a népjogász kinevezésre más alkalmas személyt ajánlani szíveskedjék.” Továbbá azt is kérték, hogy két további jelölt is kellene, lehetőleg bírói vagy ügyvédi oklevéllel, vagy szükség esetén jogtudori oklevél is elegendő.⁶⁴⁵ Tehát Garberát azért nem lehetett felmenteni az ellene érkezett feljelentés ellenére sem, mert helyette nem volt kit kinevezni népjogásznak a Kecskeméti Népbírószágon.

1945. szeptember 7-én, a nemzeti bizottság ülésén Bánó Mihály kijelentette: „Dr. Garbera nem lehet alkalmas népjogásznak akkor, mikor az elmúlt rezsimben többször is megjelent az elítélt Farkas Ferenc nyilasvezér társaságában, annak beszédeit meghallgatta és meglehetősen baráti szálak fűzték fentnevezetthez.” Ezért az MKP nem tartja a további működését helyesnek, és mielőbbi leváltását javasolja. A többi párt is bizalmatlanságát fejezte ki Garbera Sándor irányában.⁶⁴⁶

Ugyanezen a napon a nemzeti bizottság kérte a minisztériumtól Garbera Sándor népjogász mielőbbi leváltását. A bizottság nem tudott megfelelő személyt javasolni a helyére, ezért kérték, hogy soron kívül küldjenek Kecskemétre két népjogászt. A nemzeti bizottság elnöke kérte, hogy dr. Gorzó György államügyész előéletéről és politikai megbízhatóságáról tájékoztassák, akit Bakos István (PDP) javasolt népjogásznak.⁶⁴⁷

⁶⁴⁴ MNL BKML XVII/46. 211/1945.

⁶⁴⁵ MNL BKML XVII/46. 558/1945.

⁶⁴⁶ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

⁶⁴⁷ MNL BKML XVII/46. 558/1945.

A nemzeti bizottság 1945. október 15-i ülésén Sztraka József (MKP) interpellációt nyújtott be a népbíráskodás ügyében. Azt javasolta, hogy a nemzeti bizottság küldjön egy bizottságot a népbíróságra a következő ügyek kivizsgálására:

1. Hogyan lehet az, hogy a politikai foglyok mind egyformán beszélnek a tárgyaláson?
2. Megtalálják a foglyoknál az eredeti jegyzőkönyveket.
3. A kórházba a politikai foglyokhoz bárki, bármikor bemehet.
4. Hogyan lehet az, hogy kiskorúak is bemehetnek a fogdába?
5. Hogyan szökhettek meg több fogoly is a kórházból?

Sztraka szerint ezek a hibák azóta fordulnak elő, amióta dr. Garbera Sándor a népügyész. Ő mindig is ellenezte Garberát, mert szerinte nem alkalmas népügyésznek. Megállapította, hogy *„nagyon szomorú dolog, hogy nincs Kecskeméten egyetlen ember sem, aki a népügyésznek a tisztét elvállalná. Igaz, hogy jobb egy hónapban 100 000 pengőt keresni, mint 8 000-t.”* Fekete Sándor (SZDP) szerint a népügyész hiánya nem annyira az alacsony fizetésből ered, *„mint inkább az az oka, hogy a népügyésznek nem oly könnyű volt barátait elítéltetni. Nem akarják magukat az emberek a demokrácia ügyéért lejártni.”* Ez elég sajátos kijelentés, és sokat elárul az MKP és az SZDP demokrácia-felfogásáról. Valójában nem találtak a városban olyan jogászt, aki hajlandó lett volna a baloldali pártok érdekeit kiszolgálni.

Dr. Nagy László (PDP) szóvá tette, hogy a nemzeti bizottság már négy hete nem ülésezett. Hetenként kellene ülésezni, hogy a hibákat meg tudják beszélni. Megállapította, hogy ő *„dr. Garberát mindig kötelességtudó, becsületes embernek tudta, aki Farkas ügyvédnek soha nem volt barátja.”* A KNB Sztraka bejelentéseinek kivizsgálására bizottságot küldött ki a népbírósághoz.⁶⁴⁸

Dr. Baky Ferenc ügyvéd kérte a nemzeti bizottságtól, hogy ne terjesszék fel az Igazságügyi Minisztériumba, mert nem akar népügyész lenni. Dr. Vogt Károllyal van közös irodájuk, akit a Népjóléti Minisztériumba miniszteri tanácsossá neveztek ki, így most egyedül viszi az irodát. Ha meg kellene szakítani ügyvédi gyakorlatát, tönkremenne. Baky az NPP tagja volt, a párt őt javasolta, de ennek ellenére sem akart népügyész lenni.

Kovács Jenő, a nemzeti bizottság elnöke október 19-én levelet írt az igazságügyi miniszternek. Kifejtette, hogy a KNB a népügyészség élére *„olyan egyéneket kíván állítani, akik a nép érdekeit szolgálják, és akik a reakció fellépését meg tudják gátolni.”* Ezért a KNB ismét a korábban lemondott Gereben János gyakorló ügyvédet javasolta a népügyészség elnökének, aki már három

⁶⁴⁸ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

hónapig betöltötte ezt a pozíciót. *„Nevezett a fenti idő alatt a rátermettségét már bebizonyította és a vádemelése következtében hozott ítéletei a közmegelegedését érdemelték ki.”* További két népműgyészre is szükség van, ezért javasolták dr. Gorzó Györgyöt és Lauer Károlyt. Jelenleg a népműgyészségen csak dr. Garbera Sándor van, *„akinek mielőbbi leváltása ügyében a Nemzeti Bizottság jelentését már 588/1945. szám alatt f. évi szeptember 7-én megtette.”* Egy nappal korábban a helyi MKP már megírta arra vonatkozó javaslatát, hogy kikeret ajánl népműgyésznek, nem meglepő módon ugyanezt a három nevet említették meg.⁶⁴⁹

A Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnökhelyettese két hónap elteltével, majd október 30-án ismét arról tájékoztatta a nemzeti bizottságot, hogy a népműgyészi állásra egy kecskeméti ügyvéd sem jelentkezett. *„A jelentkezés hiányának okát a választmány többek között abban is látja indokolni, hogy a kamara működő tagjai az idősebb generációhoz tartoznak, ifjabb utánpótlás pedig nincs.”*⁶⁵⁰ Ez minden bizonnyal azt jelenti, hogy az idősebb ügyvédek, akik megfelelő ismeretsséggel és kapcsolatokkal rendelkeztek a városban, nem kívántak a megtorlásban és a korábbi középosztály üldözésében részt venni, mert a népbíróság tevékenységével a város lakóinak többsége nem szimpatizált.

1946. január 31-én Gereben János, a népműgyésziség régi-új vezetője véleményt kért a nemzeti bizottságtól a népműgyészek tevékenységéről. A KNB február 15-én azt írta, hogy politikai és szakmai szempontból is véleményezték a népműgyészek munkáját. Eszerint *„dr. Gereben János mindkét szempontból a legteljesebb mértékben megfelelő, dr. Elek Lajos, dr. H. Nagy Lajos megfelelőek, ugyancsak megfelelő dr. Lauer Károly is.”*⁶⁵¹ Ekkor Gereben János szolgálataira még szükség volt, és elégedettek voltak vele, néhány év múltán ez a felfelé ívelő karrier egészen másként alakult. Gereben János életéről viszonylag sok információt sikerült összegyűjtenem.

Gereben János 1907. december 28-án született Lajosmizsén. Apja is ügyvéd volt. 1925-ben érettségizett Kecskeméten, a gróf Tisza Istvánról elnevezett református gimnáziumban, majd a kecskeméti jogakadémiára járt, ahol 1929-ben szerezte meg az abszolutóriumot. Ebben az évben a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen jog- és államtudományból doktorált. 1934-ben tette le az egyesített ügyvédi és bírói vizsgát. 1937-ben házasságot kötött Kozma Mártával. Amíg ki nem zárták az ügyvédi kamarából, ügyvédként dolgozott. Önéletrajzában azt írta, hogy *„1940. szept. 1-je óta kisebb-nagyobb*

⁶⁴⁹ MNL BKML XVII/46. 642/1945.

⁶⁵⁰ MNL BKML XVII/46. 698/1945.

⁶⁵¹ MNL BKML XVII/46. 48/1946.

megszakításokkal munkaszolgálatot teljesítettem, 1944. december 7.-én a Németországba irányított századomtól megszöktem a felszabadító vörös hadsereghez.”

Ezután belépett az MKP-ba, 1945. április 29-től néppügyész lett Kecskeméten. 1945. július 9-én kérelmezte felmentését az igazságügyi miniszternél, erről értesítette a KNB-t is. A miniszter július 18-án felmentette. Októberben az MKP és a KNB újra javasolta néppügyésznek, így ismét ő lett a néppügyészség vezetője. Gereben 1945-ben, Bánó Mihály legkeményebb időszakában szorosan együttműködött a politikai rendőrséggel, a vádat az esetek többségében ő képviselte, szinte minden esetben szigorúbb büntetést kért. 1946. július 12-én ismét beadta felmentési kérelmét a miniszterhez.⁶⁵²

Az KMP megyei titkára azt jelentette 1946 decemberében, hogy Kecskeméten tervezik a Magyar Szabadság Párt megalapítását. Dr. Nagy László PDP-elnök a párt tagságát szeretné bevinni az új pártba. A tervezett tagok listáján zsidók és polgári személyek is szerepeltek. A listán volt dr. Gereben János neve is, aki ebben az időszakban lépett ki az MKP-ból, arra hivatkozva, hogy *„nem helyesli pártunknak a zsidó kérdésben folytatott politikáját. (Szerinte a pártban megtűrik az antiszemitizmust.)”*⁶⁵³

Ezek után Gereben János ügyvédként dolgozott a városban, majd Budapestre költözött. A rendőrség 1952. április 24-én vizsgálatot indított ellene (a kihallgatási jegyzőkönyv szerint már két nappal korábban kihallgatták), mert 1951. július 7-én mint osztályidegent ki akarták telepíteni Budapestről, de a kitelepítés elől megszökött, és az ismerőseinél hamis papírokkal bujkált. A vád szerint nővérét,⁶⁵⁴ Tóvölgyi Oszkár korábbi őrnagy feleségét is megszöktette az internálásból, Zsákáról, amiért 3000 Ft-ot fizetett. A rendőrségen az életrajzában leírta, hogy 1945 elejétől 1946 végéig Kecskeméten néppügyész volt, előtte 1934-től ügyvéd, majd 1949 januárjáig ismét önálló ügyvéd. 1945-ben MKP-tag lett, de az egyesüléskor kizárták mint osztályidegent.⁶⁵⁵

⁶⁵² MNL BKML XXV. 18. 4/1945.

⁶⁵³ PIL–PMA XI. 34. f. 6. ő. e.

⁶⁵⁴ Gereben testvére az Angolkisasszonyoknál érettségizett Kecskeméten. Párizsban is tanult, majd apja kecskeméti ügyvédi irodájában dolgozott. Ezután Budapesten francia nyelvet tanított. 1939-ben ment hozzá őrnagy férjéhez, 1951-ben az ÁVH letartóztatta, majd 1951. június 25-én telepítették ki Zsákára. Július 16-án szökött vissza két gyermekével együtt Budapestre. PIL–PMA XI. 34. f. 6. ő. e.

⁶⁵⁵ Ellentmondás van a két időpont között arra vonatkozóan, hogy Gereben mikor lépett ki az MKP-ból, és hogy kilépett-e, vagy kizárták. Véleményem szerint az, hogy 1946 nyarán Gereben másodszor is lemondott a néppügyészségről, arra utal, hogy nem volt elégedett az MKP politikájával, ezért a pártból való kilépés és a Magyar Szabadság Párthoz való közeledés tűnik a hihetőbb változatnak, és ez magyarázatot adhat a későbbi kitelepítési szándéka és bebörtönzésre is.

A Budapesti Központi Járásbíróság Gereben Jánost 1952. június 3-án büntösnek nyilvánította közokirat- és magánokirat-hamisításban, valamint vesztegetésben, ezért 5 év börtönre, mellékbüntetésként 1000 Ft megfizetésére és nyugdíjigényének elvesztésére ítélték, 5 évre eltiltották a közügyektől is. A Budapesti Megyei Bíróság 1952. július 14-én tárgyalta másodfokon az ügyet, és Gereben ítéletét helyben hagyta.⁶⁵⁶ 1957. április 11-én az Elnöki Tanács a hátrányos jogkövetkezmények alól kegyelemből mentesítette. Gereben 1971. június 7-én végleg külföldre távozott.⁶⁵⁷

Ha összefoglaljuk Gereben János életútját, akkor elég jellemző kép rajzódik ki előttünk: Gereben emancipált, beilleszkedésre törekvő⁶⁵⁸ zsidó polgári családban született, jogi végzettséget szerzett, megnősült, és ügyvédként dolgozott. 1940 őszén behívták munkaszolgálatra, ahol négy évet töltött megáláztatásokban. A felszabadulás után MKP-tag lett, és népügyészként mindent elkövetett annak érdekében, hogy a népbíróság elé állított személyek minél súlyosabb ítéletet kapjanak. Minden bizonnyal a bosszú vezette az elszenvedett sérelmekért. A népbíróság elleni megmozdulások és a tárgyalások menete, a politikai rendőrség működése is nyomaszthatta, amiért egymást követően kétszer is lemondott. Ezek után eltávolodott az MKP-tól, és a polgári oldal felé orientálódott. Valószínűsíthető, hogy Kecskeméten elveszítette népszerűségét, ügyvédi irodája sem mehetett nagyon jól, ezért Budapestre költözött. Néhány év múlva Budapestről is ki akarták telepíteni, ami nyilvánvalóan rossz emlékeket ébresztett benne, ezért inkább hamis papírokkal a bujkálást választotta. Letartóztatták, és öt évre ítélték: öt, az egykori népügyészt. Végül 64 évesen elhagyta az országot.

Összességében jól látható, hogy a népbíróság és a népügyészség tevékenysége sem volt népszerű a városban. A népbírák gyakran cserélődtek, mert az MKP és a rendőrség vezetése szerint nem hoztak elég szigorú ítéleteket. A népügyészi pozíciót sem igazán akarta egy jogász sem elvállalni a városban. Ennek ellenére a különféle dokumentumokban rendszerint arra hivatkoztak az MKP politikájának támogatói, hogy a közvélemény igényli, sőt várja a szigorú ítéleteket.

⁶⁵⁶ ÁBTL 3.1.9. V-85116. Gereben János és társa.

⁶⁵⁷ ÁBTL 2.2.1. I/13. 4/1241.

⁶⁵⁸ Gereben János református középiskolába, nővére a katolikusokhoz járt, majd Párizsban tanult, és egy őrnagyhoz ment feleségül.

5.2. A Kecskeméti Népbíróság sajátosságai

A második világháborút követően a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonása szükségszerű volt az elkövetett kegyetlenségek nagysága és tömeges előfordulása miatt. Ezt Európa többi országában is végrehajtották, Magyarország számára pedig nemzetközi kötelezettségként is előírták. A népbíróság azonban már a megalakulásától kezdődően – a politikai rendőrséggel együttműködve – nem csupán a bűnösökkel kívánt leszámolni, hanem a régi rendszer fontosabb személyeit is igyekezett felelősségre vonni. Megállapíthatjuk azt is, hogy a társadalmi hierarchia magasabb szintjén lévőket is meghurcolták, börtönbe zárták, és eljárást indítottak ellenük, de őket általában felmentették, vagy nem marasztalták el súlyosan. Az egyszerűbb, alacsonyabb pozícióban lévő emberekkel a politikai rendőrség is brutálisabban bánt, gyakrabban fordultak elő verések, és az ítéletek is szigorúbbak voltak.

A Magyarországon felállított népbíróságok megítélése körül az elmúlt években vita bontakozott ki.⁶⁵⁹ Pető Andrea szerint létezik egy bal- és egy jobb-

⁶⁵⁹ A vita nem új keletű, és a mai napig sem zárult le. Zinner Tibor megjegyezte: „A korabeli Európa háborúban győztes és vesztes országainak népbírósági ítéleteihez viszonyítva a magyarországi ítéletek nem támasztják alá azt a Nyugaton hangoztatott állítást, mely szerint a magyar népbírák »véreskezűek« voltak. A magyar ítéletek semmivel sem súlyosabbak, sőt a marasztaló ítéletek száma alapján a számonkérés kisebb mértékű volt.” (Zinner 1987: 67–68.) Romsics Ignác szerint a népbíróságok laikus népbírái és jogvégezett elnökei „gyorsított eljárás keretében hozták meg gyakran elfogult és vitatható döntéseiket.” Romsics az 1919–20-as gyorsított bűnvádi eljáráshoz hasonlította a népbíróságok ítéleteit. Megállapította, hogy „mint akkor, úgy részben most is politikai ellenfelek számoltak le politikai ellenfelekkel. Az 1919–1920-as fehérterrorra emlékeztet az is, hogy azokat, akik ellen nem lehetett népbírósági eljárást indítani, de a hatalom új urai szemében nemkívánatos személyeknek minősültek, rendőrségi eljárás keretében egyszerűen internálótáborba zárták.” (Romsics 2001: 281.) A *Népszabadság* 2010. január 9-i számában Szakály Sándor *Bűnösökről, sírokról – s a tényekről* című írásában kifejtette, hogy nemcsak háborús bűnösöket ítélték el a népbíróságok, hanem ártatlanokat is, ezért szerinte újra kellene tárgyalni ezeket az ügyeket. Erre reflektált Szentirmay László *Népbírósági fürdővíz* című írásával ugyanezen napilap 2010. január 22-i számában. Ebben kifejtette, „azért feltételezhető, hogy 1947-ig, a perek döntő többségének a lezárulásáig csak kivételes esetben beszélhetünk igazságtalan vagy koncepciós eljárásról.” A Kecskeméti Népbíróság általam áttekintett ügyei alapján meg kell állapítanom, hogy a helyi népbíróság az ügyek döntő többségét 1945-ben és 1946-ban tárgyalta, és ezen eljárások során jellemző volt az igazságtalan, koncepciós eljárás. Például a fellelhető dokumentumok és egy interjú alapján nagy bizonyossággal kijelenthetem, hogy Normák Józsefet ártatlanul akasztották fel 1945. május 14-én. Fekete György a *Népszabadság* 2010. január 26-i számában kifejtette, hogy „Szakály kétségtelenül helyesen érzi, hogy korunk szemével az 1945 és 1950 között működött népbíróságok nem láthatók »független, szakmailag hiteles« intézményeknek. De ez az állítás finomításra szorul.” Akkori szemmel nem tűnt annak, sem Bibó Istvánnak, sem Márai Sándornak. Vö. a fejezet végén lévő idézetekkel.

oldali álláspont.⁶⁶⁰ Karsai László úgy véli, hogy hazánkban „*hatékony és a korabeli európai normáknak megfelelő felelősségre vonás volt*”⁶⁶¹ a népbíróságokon. A másik álláspont szerint a népbíróságok működése nem volt jogszerű, a kezdetektől a kommunisták befolyása alatt álltak, és a hatalom megragadásához eszközként használták ezt az eredetileg igazságszolgáltatásra felállított intézményrendszert. Pető Andrea szerint azt, hogy a „*népbíróságok nem »jogszerűen« működtek, elsősorban a nem baloldali spektrumon elhelyezkedők vallották és vallják. Az igazságszolgáltatási folyamat visszasságainak elemzése azonban elrejti azt, hogy Magyarországon a II. világháború alatt olyan események történtek, amelyekért a felelősséget valakiknek vállalniuk kellett volna. [...] Ezen érvelés szerint a népbíróságok nem bíróságként működtek, hanem kizárólag a kommunista hatalom elnyomó eszközeiként. [...] A tömeges jogtalanságok, justizmordok és megfélemlítések vádjá azonban a közvetlenül a II. világháború után sorra kerülő magyar népbírósági ügyekkel kapcsolatban túlzottnak tűnik. [...] A népbíróságok a mindennapi gyakorlatban nem tudták kiszolgálni a kommunista hatalmi érdekeket éppen azért, mert munkájukat a jogi keretek között végezték.*”⁶⁶²

A Kecskeméti Népbíróság általam áttekintett ügyeinek egy része alapján néhány megállapítást szeretnék a népbíróságok működésének jogszerűségével kapcsolatosan megfogalmazni:

1. A népbírósági ügyek vizsgálati szakaszában sorozatos jogsértéseket követtek el.⁶⁶³ A politikai rendőrségen a gyanúsítottaktól felvett vallomások jelentős részét verés vagy megfélemlítés eredményeként sikerült kicsikarni, a

⁶⁶⁰ Pető 2006: 69.

⁶⁶¹ Idézi Pető 2006: 42.

⁶⁶² Uo. 65–67.

⁶⁶³ Ez nem kecskeméti sajátosság, a politikai rendőrség más településeken is hasonló módon „dolgozta meg” a vádlottakat és a tanúkat is. A *Kecskeméti Lapok* 1945. május 27-i számában *A legfőbb bírói fórum a szegedi Népbíróságtól a kecskeméti Népbírósághoz utalta át egy halálraítélt bűnügyét* címmel jelent meg írás. Eszerint a NOT tárgyalta Fülöp Imre bűnügyét, akit a Szegedi Népbíróság halálra ítélt. „*Fülöp Imre a tárgyaláson visszavonta a szegedi rendőrségen tett beismerő vallomását azzal, hogy azt csak súlyos testi inzultusok hatása alatt tette meg. A szegedi népbíróság a rendőrségi vallomást fogadta el és Fülöpöt halálra ítélte.*” Dr. Bojta Béla, a NOT elnöke nyilatkozatot tett, „*mely szerint nem rég Szegeden járt és sajnálattal vette tudomásul, hogy a szegedi rendőrségen a vádlottakat több esetben bántalmazták.*” Az is kiderült, hogy a felmentő ítélet után a rendőrség a felmentett vádlottakat ugyanazon ügyből kifolyólag ismét letartóztatta. A NOT megszüntette a szegedi népbíróság ítéletét, és Kecskemétre tette át, amely újratárgyalja az ügyet. *Kecskeméti Lapok*, 1945. május 27.

tanúvallomások egy része szintén igazolhatóan megfélemlítés következtében született meg.⁶⁶⁴

2. A vádemelés szakaszában a vádlottakat hamis vallomások alapján fogva tartották, az ügyészségre rendszerint a kihallgatást végző rendőrök kísérték őket, s emiatt gyakran ott sem mertek másként vallani. Az ügyész a vád bizonyítására elsősorban a vádlott önmagára nézve terhelő vallomását és a tanúk vallomásait használta, amelyeket a politikai rendőrség csikart ki.

3. A bírósági szakaszban a népbíróság az esetek egy részében csak a vád tanúit hallgatta meg, a védelemét nem. Több olyan ítélet is született, amikor csak egyetlen tanút hallgattak meg az eljárás során, sőt volt, akit ez alapján ki is végeztek.⁶⁶⁵ A népbíróságok rendszerint nem vették figyelembe, hogy a vádlottak a rendőrségen felvett, erőszakkal kikényszerített vallomásukat visszavonták. Másodfokon a NOT rendszerint „humánusabban”, tárgyilagosabban járt el, és igyekezett jogszerű maradni. Megállapíthatjuk, hogy a NOT ítéleteiben gyakran úgy határozta meg a fogva tartás mértékét, hogy azt az ítéletből már letöltött időhöz igazította. A politikai rendőrség gyakran nem vette figyelembe a NOT felmentő ítéletét, a szerintük „bűnöst” továbbra is fogva tartották vagy internálták.⁶⁶⁶ Tehát a NOT is asszisztált az elsőfokú döntésben kiszabott büntetésekhez, és nem egyszer megtörtént, hogy a rendőrség felülbírált a NOT döntéseit. 1945 júliusától egyre gyakrabban fordult elő az, hogy a politikai rendőrség jogszabályi háttér nélkül, a népbíróság által felmentett vádlottakat közigazgatási eljárás keretében internálta.⁶⁶⁷

4. Ezen tények mellett meg kell állapítanunk, hogy a népbíróságok felállítására indokolt volt, és az ítéleteik egy részében valóban háborús és népellenes bűnösöket marasztaltak el. A Kecskeméti Népbíróság általam áttekinített ügyeiből sajnos hiányoznak azon személyek pereinek az anyagai, akik a szovjet meg szállás előtt a helyi főbb bűnök elkövetői voltak, s akik nyíltan együttműködtek a németekkel, és azonosultak a nemzetiszocializmus ideo-

⁶⁶⁴ Ezt a tényt Tánczos-Szabó Ágota is megállapította tanulmányában. Tánczos-Szabó 2005: 321–322.

⁶⁶⁵ Normák Józsefet minden bizonnyal ártatlanul végezték ki Kecskeméten, tanúinak meghallgatása nélkül.

⁶⁶⁶ Ezek a tevékenységek nem csupán a kecskeméti politikai rendőrség működését jellemezték. Gyarmati György az Államvédelmi Hatóság és elődszervezetei „munkásságáról” megállapította, hogy *„a népbíróságoknak a nyomozati szakban való »aládolgozás«, – illetve a kommunistáknak nem tetsző ítéletek esetében a perbe fogottak felmentő ítélet ellenére történő őrizetben tartása”* tette ki tevékenységük egy részét. Gyarmati 2004: 659.

⁶⁶⁷ Bank–Gyarmati–Palasik 2012: 20.

lógijával. A főbb bűnösök jórészt a város kiürítését követően nyugatra menekültek, majd nem tértek vissza, legalábbis Kecskemétre nem. Ha más városba mentek, és csak később tértek vissza, a felelősségre vonás könnyebben elmaradhatott. A főbb bűnösök pereinek a dokumentumai, akiket a népbíróság felelősségre is vont, nincsenek a levéltárban. Hiányzik például dr. Horváth Ödön főispán, Laczi István⁶⁶⁸ gettóparancsnok vagy dr. Farkas Ferenc,⁶⁶⁹ a Nyilaskeresztes Párt helyi vezetőjének a perirata.

5. Soós Mihály tanulmányában azt állítja, hogy a népbíróságok tevékenysége 1946 márciusáig „kizárólagosan” a háborús és népellenes bűnösök elítélésére koncentrált, majd az 1946. évi VII. tc.⁶⁷⁰ elfogadását követően az MKP „eszközeivé váltak a politikai ellenfelekkel való leszámolás szolgálatában”.⁶⁷¹ A politikai rendőrség Kecskeméten 1945 áprilisában és májusában nagy leltartóztatásokba fogott. A népbírósági perek jelentős része májusban, júniusban kezdődött. A Kecskeméti Népbíróság működésére vonatkozóan nem értek egyet Soós Mihály megállapításával, mert Kecskeméten a népbíróság már megalakulásától kezdve az MKP érdekeinek megfelelően működött, és nem csak a valóban bűnösök ellen indultak eljárások. Jól nyomon követhető

⁶⁶⁸ A *Kecskeméti Lapok* 1945. április 8-i száma Laczi István volt városházi tisztviselő, a „zsidó ügyek” helyi vezetője népbírósági tárgyalásáról számolt be. A vád szerint Laczi, mint a gettó parancsnoka, a bombázás szempontjából leginkább veszélyeztetett vasútállomás környékét jelölte ki gettónak. Az ott lakókat tetteg is bántalmazta, és nem engedte az élelmiszerek és ágyneműk bevitelét sem. Laczi a kényszerhelyzetére hivatkozott, de a tanúk megerősítették, hogy túllépte hatáskörét. Három hónap fegházra ítélte a népbíróság. A *Kecskeméti Lapok* 1945. május 31-i számában arról írnak, hogy Laczi ítéletét a NOT 10 évi fegházra súlyosbította. Az indoklás szerint Laczi mint gettóparancsnok nem gondoskodott a gettó megfelelő ellátásáról, az áldozatok jogos kérelmeit elutasította, eltúrte a személyi motozást.

⁶⁶⁹ A *Kecskeméti Lapok* 1945. május 6-i száma tudósít dr. Farkas Ferenc, gúnyneven „Csikas” peréről, akiről megállapították, hogy részeges ügyvédjelölt volt a városban. A cikk írója szerint Farkas ügyetlen ügyvéd volt, de nyilasvezér lett. A helyi Nyilaskeresztes Párt alapítójaként és vezetőjeként együttműködött a Gestapóval, és ő állította össze a deportálandó zsidók listáját is, a zsidók vagyonára is szemet vetett. A cikkben gúnyosan írnak róla, teljesen elmeháborodottnak, szerencsétlennek állítják be. A népbíróságon a korlátoltságával és italozásával védekezett Farkas, ennek ellenére halálra ítélték. Farkas fellebbezett az ítélet ellen.

⁶⁷⁰ A demokratikus államrend és a köztársaság védelméről szóló törvénycikk.

⁶⁷¹ Soós 2004: 84. Lényegében ugyanezt a megállapítást teszi Pető Andrea is. Pető 2006: 67.

tő, hogy a politikai rendőrség már ebben az időszakban is a korábbi elit tagjait igyekezett letartóztatni és vád alá helyezni, a népügyészséggel együttműködve.

Véleményem szerint nem lehet egy-egy népbíróság gyakorlata vagy egyes ügyek vizsgálata alapján országos érvényű következtetéseket levonni. Át kellene tekinteni az egyes népbíróságok ügyeit, és ezeket egységes szempontrendszer alapján feldolgozni. Feltételezésem szerint az egyes népbíróságok ebben az időszakban igen eltérő ítélkezési gyakorlatot folytattak, ami ugyanazon a helyszínen is változott az idő függvényében, azaz hogy miként alakultak a helyi politikai erőviszonyok, a politikai rendőrség, a népügyészség, az MKP és a többi párt között. A kecskeméti rendőrség, népügyészség és népbíróság 1945-ben, Bánó Mihály rendőrfőkapitánysága idején működött leginkább a jogszabályok figyelmen kívül hagyásával. Ezt jól szemlélteti a KNB egyik ülésének jegyzőkönyve is. Ezen az ülésen a nemzeti bizottság tagjai – hasonlóan Gereben János elképzeléseivel – dr. Gruder János népügyész javaslatára arról tárgyaltak önálló napirendi pont keretében, hogy a népbíróságnak a büntetések szigorítása kell. A népügyész azzal a javaslattal állt elő, hogy *„a népbíróságnak két fontos szempontot kell szem előtt tartani az ítélkezésekkor. A lakosság szívesen olvassa a súlyos ítéleteket. Sőt el is várja azokat. Szeretné, ha a politikai bűnösök minél hamarabb megkapnák megérdemelt büntetésüket. Súlyos és sürgős ítéletekre van szükség. Ezért azt javaslom, hogy a pártok hassanak oda, hogy a népbírósági tanácsba küldött tagjaik önként mondjanak le megbízásukról. Ezután küldjenek be a pártok olyan új tagokat, akik a szigorúbb ítélkezésektől sem riadnak vissza.”* Ezután Bánó Mihály rendőrfőkapitány kijelentette, hogy *„nem enyhe ítéletet, de túl enyhe ítéletet hoztak a népbírák. Ezt mi sem mutatja jobban, minthogy a népbíróság szabadlábra helyezése után a rendőrség volt kénytelen a szabadlábra helyezett egyéneket internálni. Beszélünk, követeljük a reakció kiirtását, de nem merünk ítélkezni. Tessék visszavonulni, mi rendőrök majd ítélkezünk. Kérem az ítéletek megszigorítását és a delegált tagok, illetve népbírák kicserélését. Szavazással való döntést kérek ebben a javaslatban.”* Ezt követően a KNB elfogadta *„az ítéletek szigorításának érdekében a pártok vezetőségén keresztül a népbírósági tagok kellő informálását.”*⁶⁷²

6. Kecskeméten a politikai rendőrség és a népbíróság felállítását követően megkezdődött a véleményformáló helyi elit megfélemlítése. 1945 januárjától

⁶⁷² Iványosi-Szabó 1975: 220–221.

a helyi MKP, illetve a befolyása és ellenőrzése alatt álló helyi hatalmi szervek a korábbi elittel való leszámolásra és a lakosság megfélemlítésére törekedtek.⁶⁷³ Az MKP befolyása meghatározó volt a KNB tagjaira és döntéseire. A párt helyi szinten is ellenőrzése alatt tartotta a vele szorosan együttműködő politikai rendőrséget, a népbiztonsági és a népbíróságot is. Ezek a szervek személyileg is jelentős átfedést mutatnak.⁶⁷⁴

A kortárs Bibó István a népbíróságok körüli problémákat 1945-ben a következőkben látta: „[A népbíróság] *nem szabott az üldözendő személyek körének ésszerű és tárgyilag megfogható határt. [...] Sorra ítélnék el, gyakran igen súlyosan embereket olyan konvencionális antibolsevista és revizionista kijelentésekért, melyekért ugyanazzal a fáradtsággal ezeket és ezeket elítélhetnének, akik ugyanilyeneket mondtak vagy mondhattak. [...] Ha most ma elkezdjük 1920-ig visszamenőleg ezeket a megnyilvánulásokat kutatni és pláne büntetőszankció alá vonni, akkor gyakorlatilag személyes »jóakarókon« és a legötletszerűbb esetlegességeken fog múlni, hogy az ilyen megnyilvánulások óriási tömegéből melyik és miért kerül büntetés alá. Külön tetőpontja az oktalanságnak, ha a teljességgel konvencionális, a folyó háborúra nem utaló bolsevistaellenességet még külön összekapcsoljuk a Szovjetunióhoz való viszony kérdésével, és 1941. június 22. után minden konvencionális és közhelyszerű kommunistaellenes megnyilvánulást egyben háborúra való uszításnak minősítünk. Ezzel csak azt érjük el, hogy megnyerhető elemek megnyeretés helyett elvadulnak, s oly nagyszámú embert juttatunk büntetőszankciók árnyéka alá, hogy azok veszedelmessége, vagy rosszakarata úgyszólván semmivel nem valószínűbb, mint a társadalom szabadlábban maradt többi tagjaié. Ezért állunk ma ott, hogy nem igazolás, internálás, sőt a népbírósági ítélet is elvesztette diffamáló hatását: nem szégyen, hanem szerencsétlenség. [...] Ma ott tartunk, hogy a reakció elleni eddigi harc módszereinek hatására fasisztákból, reakciósból, reformerekből, búsmagyarokból és finom európaiakból a reakciónak egyetlen masszív tábora kovácsolódik össze, a kommunistáktól való félelem közös érzelmének a jegyében. [...] A népbíróságok elé valóságos, felróható*

⁶⁷³ 1946 áprilisában a kecskeméti ferences rendház historia domusába a következőt jegyezték be: „A demokratikus élet egyelőre nagyon nehéz. Az emberek nyomorognak. Éheznek és ruhátlanok. Élet- és vagyonbiztonság nincs. Az internálás réme mindig, mindenkit fenyeget. A népbíróságok nem győzik a munkát. Népítéletek kidobják hivatalukból a tisztviselőket, hacsak nem kommunisták. Folyton fasiszta összeesküvéseket lepleznek le.” Szabó 2004: 152.

⁶⁷⁴ Rigó 2010/b. 400–404.

*bűnöket kell vinni, nem pedig a huszonöt évig uralkodott magyar politikai korlátoltság tipikus, konvencionális megnyilatkozásait.*⁶⁷⁵

5.3. A népbíróság szerepe az elitváltásban

A régi elit felelősségre vonásában a népbíróság kiemelt szerepet kapott. A Horthy-kor végének elittábláján (13. táblázat) felsorolt 20 elittag közül 9 főt állítottak népbíróság elé, azért „csak” ennyit, mert Liszka Béla polgármester, Kiss Endre főispán és Kiss Barnabás, a Baross Szövetség elnöke nem tértek vissza Kecskemétre. Ellenben visszatért a városba Liszka Béla 18 éves fia és felesége, így őket állították népbíróság elé. A 19 elittag közül 15 esetében tudjuk a letartóztatás idejét. Közülük tízet 1945 első, kettőt 1945 második felében, hármat pedig 1946-ban tartóztattak le.

A Kecskeméti Népbíróság 19 elitellenes ügyéből háromnak a perirata hiányzik. Az általam ismertetett 16 ügyből hat esetben felmentették a vádlottat, 10 főt szabadságvesztésre ítélték, közülük négynek a vagyona egy részét is elkobozták. A tíz főre átlagosan több mint két és fél év börtönbüntetést szabtak ki. A 16 ügyből két olyan esetet ismerünk, amikor a rendőrség ítélet nélkül internált valakit, illetve a letöltött büntetése után internálta önhatalmúlag. Egy főt mentettek fel a perújrafelvétel során, Simala Jánost. Így a NOT elé kilenc elittag ügye került. Közülük három főt felmentettek, négy esetben csökkentették a kiszabott ítéletet, két alkalommal helyben hagyták, de az egyik esetben a fellebbezést követően itt is felmentették a vádlottat.

Ha pusztán ezeket az adatokat vesszük figyelembe, arra a megállapításra is juthatunk, hogy különösebben súlyos ítéletek nem születtek a korábbi elit tagjaival szemben. Azonban ha úgy nézzük, hogy ezek az emberek évtizedeken át a város legbefolyásosabb, nagy tiszteletnek örvendő személyei voltak, és az új berendezkedésben néhány hónap alatt jó részüket letartóztatták, és népbíróság elé állították, a perek jelentősége és „üzenete” megváltozik. A népbíróságok és a perek sajátos tükrét jelentették a helyi lapok, amelyek rendszeresen beszámoltak a közvéleménynek is élénken foglalkoztató perekről. A lapok-

⁶⁷⁵ Bibó 1994: 45–47. Márai Sándor is hozzá hasonlóan látta ezt a problematikát: „A vádaskodás, minősítés, letartóztatás természetesen nem áll meg egyikünk személye előtt sem; nem lep meg, ha egy napon bekopogtat szobámba is. Türelemmel várom. Kik ezek a vészbírák? Ha nagyon megvizsgálhnánk őket, múltjukat, mindegyik leülhetne egy kis időre a vádlottak mellé a padkára. Az igazság, hogy az elmúlt huszonöt évben mindenki kompromittálódott, így vagy úgy, aki itt élt, s egyáltalán élt... Kompromittálódott azzal, hogy csinált valamit, amit nem kellett volna, vagy azzal, hogy nem csinált meg valamit, amit kellett volna. Aki nem bűnözött, eltűrte a bűnt. A felelősség fokozatos, de kollektív.” Márai 2006: 165.

ból értesülhetünk arról, hogy a helyi nyilvánosságban, ahol nem a politikai rendőrség, a népbíróság és a kommunista párt nézőpontja volt a domináns, hogyan értelmeződtek a perek.

A népbíróságok szerepe Kecskeméten elsősorban az volt, hogy az új berendezkedés rajtuk keresztül is megmutassa az erejét, és azt, hogy nem kímélik a régi elitet. A korábbi elit tagjai, akik megjárták Bánó Mihály börtönét, és személyesen megtapasztalták, vagy csak a hírért hallották vallatási módszereiknek, miután kiszabadultak, és a NOT is felmentette őket, visszavonultak a közéleti szereptől, és örülhettek, hogy az első ítélethez képest „olcsón” megúszták.

A fejezet további részében a korábbi multipozicionális elitből két személy perét és egy harmadik személy fiának a perét mutatom be. Dr. Szabó Iván felsőházi tag és Gesztelyi Nagy László országgyűlési képviselő a kecskeméti multipozicionális elit reprezentáns képviselői voltak. Őket elsősorban azért ítélte el a Kecskeméti Népbíróság, mert a felsőház és a képviselőház háborús és népellenes döntéseinek meghozatalában részt vettek, és nem tiltakoztak ellenük. Ugyanakkor mindketten sokat tettek Kecskemét gazdasági életének a fejlesztéséért. Mindkettejük ítéletét jelentős mértékben enyhítette a NOT.

A volt polgármester, Liszka Béla a háború után nem tért vissza Kecskemétre, hanem Németországban maradt. Így a Kecskemétre visszatért feleségét és 18 éves fiát vonta felelősségre a népbíróság, ingatag vádak alapján. A NOT mindkettőjükkel szemben enyhébb ítéletet hozott. A fiút, Liszka Györgyöt a politikai rendőrség ennek ellenére nem engedte szabadon, hogy a kiszabott büntetést letöltötte, hanem internálta.⁶⁷⁶

⁶⁷⁶ Több népbírósági pert is bemutattam az egyik tanulmányomban. Rigó 2010/b.

Név (születési év)	Pozíciók	Végzettség	Az adó összege 1942-ben (pengő)	A legnagyobb adófizetők listáján elfoglalt hely, 1942*	A letartóztatás időpontja és a hivatalos vád	A Kecskeméti Népbírószágon a tárgyalás időpontja, ítélet	A NOT ítélete, perújrafelvétel
Multipozicionális elittagok elleni perek							
Dr. Szabó Iván (1874)	A Kecskeméti Leszámítoló és Pénzváltó Bank elnöke, a Kecskeméti Gazdasági Egyesület elnöke, a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületének elnöke, felsőházi tag , a város törvényhatósági bizottságának örökös tagja 1935-től, ügyvéd.	jogász	3650	17	1945. április 9-én tartóztatta le a politikai rendőrség. Nem tiltakozott a Szovjetunióval szembeni hadba lépés és a zsidótörvények ellen.	1945. május 18. 2 év fegyház, 5 holdon felüli birtokait elkobozták.	1945. október 31. Felmentették, szabadlábra helyezték.
Dr. Gesztelyi Nagy László (1890)	A Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója, országgyűlési képviselő (Kiskőrös).	jogász, egyetemi magán- tanár	2390	34	1946. szeptember elején tartóztatták le. Csatlakozott a Nemzeti Szövetséghez, nem emelte fel a szavát Szálasi ellen.	1946. október 9. 1 év 6 hónap börtön.	1947. február 7. A háborús büntett alól felmentették, népellenes bűnért 6 hónap börtönre ítélték.
Dr. Garzó Béla (1875)	Gimnáziumigazgató (nyugalmazott).	tanár	670		A Magyar Országos éderő Egyesület (MOVE) előadásán háborús hírverés.	Felmentették.	

13. táblázat. *Kecskemét Horthy-kori elítélteinek tagjai a népbírószágon*

Név (születési év)	Pozíciók	Végzettség	Az adó összege 1942-ben (pengő)	A legnagyobb adófizetők listáján elfoglalt hely, 1942*	A letartóztatás időpontja és a hivatalos vád	A Kecskeméti Népbíróságon a tárgyalás időpontja, ítélet	A NOT ítélete, perújrafelvétel
Multipozicionális elittagok elleni perek							
Ghiczy Pál (1898)	A városi villanytelep igazgatója (1940-től).	okleveles gépész- mérnök	617		1945. május 11-én helyezték előzetes letartóztatásba. Háborús bűn: átadta a németeknek a gyárok villamos berendezéseit. Nyilas, németbarát.	1945. július 12. 6 év börtön, állásvesztés.	1945. október 3. Megszüntették előzetes letartóztatását. 1946. május 10. Felmentették.
Dr. Horváth Ödön (1901)	Főispán (1944. április 26-tól), előtte a <i>Kecskeméti Közlöny</i> laptulajdonosa, főszerkesztője, a Kecskeméti Iparegyesület elnöke, a Kecskeméti Gazdasági Vasút igazgatósági tagja.	jogász	1990	52		Hiányzik a perirat.	1 év börtön

Név (születési év)	Pozíciók	Végzettség	Az adó összege 1942-ben (pengő)	A legnagyobb adófizetők listáján elfoglalt hely, 1942*	A letartóztatás időpontja és a hivatalos vád	A Kecskeméti Népbíróságon a tárgyalás időpontja, ítélet	A NOT ítélete, perújrafelvétel
Multipozicionális elittagok elleni perek							
Dr. Dezső Gyula (1887)	Jogászprofesszor, a jogakadémia dékánja (1936-tól).	jogász	1502	84	1945. május 5-én tartóztatták le. Előadásai szovjetellenesek voltak, a finneket dicsőítette, Horthyt méltatta, és példaként állította a hallgatók elé.	1945. június 25. Szabadelvű helyezték, felmentették.	
Dr. Matolcsy Károly (1892)	Kórházi főorvos, nőgyógyász.	orvos	4250	14	1945. április 27-én tartóztatta le a rendőrség. A MONE elnökeként a zsidó orvosok kiszorítására törekedett.	1945. október 11. A Kecskeméti Népbíróság ejtette a vádat.	
Dr. Márkus Ferenc (1889)	A Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnöke (1937. október 10-től), ügyvéd, árvaszéki ügyész.	jogász	1639	71	1946. március 29-én tartóztatták le. A MÜNE helyi elnöke, népellenes, fasisztabarát.	Hiányosak az iratok.	
Dr. Hegedűs Ferenc (1879)	Ügyvéd	jogász	2780	32	MÜNE-tag, zsidóellenes.	1946. május 13. Hiányosak az iratok.	

Név (születési év)	Pozíciók	Végzettség	Az adó összege 1942-ben (pengő)	A legnagyobb adófizetők listáján elfoglalt hely, 1942*	A letartóztatás időpontja és a hivatalos vád	A Kecskeméti Népbíróságon a tárgyalás időpontja, ítélet	A NOT ítélete, perújrafelvétel
Gazdasági elittagok elleni perek							
Simala János (1901)	Gyümölcskereskedő	okleveles gépész- mérnök	22 840	2	1945. május 20-án tartóztatták le. A Baross Szövetség alelnöke , németbarát, a zsidó kereskedők kiszorítása.	1945. május 8. 4 év börtön, ház, szántó, szőlő elkobzása.	1945. július 28. A perújrafelvétel során felmentették
Dr. Bende Sándor (1893)	A Kecskeméti Népbank elnöke , ecetgyár-tulajdonos.	jogász	5341	10	1945. június 5-én tartóztatták le. A Baross Szövetség helyi elnöke (1943. január– 1944. május), a zsidó kereskedők kiszorítása.	1945. május 28. 5 év börtön, ház, szőlő, szántó elkobzása.	1945. július 30. 1 év börtön, a vagyonelkobzást mellőzték. 1946. október 18. Perújrafelvétel során felmentették, de letöltötte az egy évet.
Ifj. Réthey Gyula (1911)	Porcelán- és üvegkereskedő.	4 közép- iskolai osztály	1333	102	A Baross Szövetség pénztárosa.	1945. szeptember 6. 6 hónap börtön.	1948. június 7. Helybenhagyta az ítéletet. 1948. október 11. Perújrafelvétel során felmentették.

Név (születési év)	Pozíciók	Végzettség	Az adó összege 1942-ben (pengő)	A legnagyobb adófizetők listáján elfoglalt hely, 1942*	A letartóztatás időpontja és a hivatalos vád	A Kecskeméti Népbíróságon a tárgyalás időpontja, ítélet	A NOT ítélete, perújrafelvétel
Gazdasági elittagok elleni perek							
Kovács László (1890)	Az Árpád mozi tulajdonosa, üzemvezetője.	4 elemi	3296	25	1945. március 23-án helyezték előzetes letartóztatásba. Zsidóellenes német propagandafilm lejátszása, hitfelekezet elleni izgatás	1945. március 29. 1 év börtön, 1 év internálás, 3 év hivatal- vesztés, vagyonelkobzás	1945. május 25. Az ítéletet helybenhagyta, de mellőzte az internálást és a hivatalvesztést. 1945. november 16. A perújrafelvétel során szabadlábra helyezték. 1946. május 14. A Kecskemét Népbíróság 8 hónap börtönre ítélte, amit már kitöltött.
Dr. Mendik István	Gyufagyár-igazgató.	okleveles gépész- mérnök	1596	72	1945. június 25-én helyezték előzetes letartóztatásba. Munkásait kizsákmányolta, szidalmazta, nem engedte orvoshoz őket, ezért népellenes, fasisztabarát.	1945. szeptember 4. 5 év börtön, állásvesztés, foglalkozástól való eltiltás, házát elkobozták, nyugdíjigényét elvesztette.	1946. február 16. 1 év börtön.

Név (születési év)	Pozíciók	Végzettség	Az adó összege 1942-ben (pengő)	A legnagyobb adófizetők listáján elfoglalt hely, 1942*	A letartóztatás időpontja és a hivatalos vád	A Kecskeméti Népbíróságon a tárgyalás időpontja, ítélet	A NOT ítélete, perújrafelvétel
Szakértelmiségiek, a kulturális elit tagjai elleni perek							
Dr. Batka Ferenc (1898)	Az Országos Tisztviselő Betegalap ellenőrző orvosa.	orvos			1945. április 5-én tartóztatták le. A Magyar Megújulás Párt helyi alapítója, nyilas, a zsidó betegeket nem kezelte.	1945. június. 19. és szeptember 15. Felmentették, mert kiderült, hogy ahol tudta, segítette a zsidókat.	
Dr. Halmi Lajos (1885)	Pénzügyigazgató, miniszteri tanácsos.	jogász			1945. április 24-én tartóztatták le. Szovjetellenes, zsidóellenes kijelentéseket tett. Zsidó javakat lopott és osztogatott.	1945. június 28. Felmentették, szabadlábra helyezték.	
Kecskeméti (Kaiser) László (1896)	A Platter Konzervgyár személyzeti vezetője.	kereske- delmi érettségi			1945. október 27-én tartóztatták le. Németbarát, a munkások érdekei ellen dolgozott. A termés fokozására szólította fel a munkásokat a német győzelem érdekében.	1945. december 20. Felmentették, szabadlábra helyezték, de a rendőrség internálta.	1946. november 23. Nem bűnös, a bíróság korábban szabadlábra helyezte.

Név (születési év)	Pozíciók	Végzettség	Az adó összege 1942-ben (pengő)	A legnagyobb adófizetők listáján elfoglalt hely, 1942*	A letartóztatás időpontja és a hivatalos vád	A Kecskeméti Népbírószágon a tárgyalás időpontja, ítélet	A NOT ítélete, perújrafelvétel
A korábbi városirányítási elit hozzátartozói elleni perek							
Liszka Béláné (1905)	A volt polgármester felesége.				1946. március 25-én tartóztatták le. Népellenes büntett, mert Kalmár Imrét akadályozta abban, hogy fasiszta és németellenes véleményét szabadon elmondja.	1946. július 3. 1 év börtön.	1946. november 11. Felmentették, szabadlábra helyezték.
Liszka György (1927)	A volt polgármester fia.	gimnáziumi tanuló			1945. augusztus 17-én tartóztatták le. Zsidóellenes, háborús bűnös, mert belépett az SS-be.	1945. szeptember 15. 6 hónap börtön.	1946. május 13. Helybenhagyták az ítéletet, de 8 hónapig tartották fogva a börtönben, majd internálták Kalocsára.

*Az 1942-es virilislista nem tartalmazza a zsidótörvények hatálya alá eső személyeket.

Forrás: A Kecskeméti népbírószág áttekintett perei: MNL BKML XXV. 18., MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

5.4. Néhány korábbi multipozicionális elittag és hozzátartozója elleni per

*A felsőházi tag és bankelnök, Dr. Szabó Iván pere*⁶⁷⁷

Dr. Szabó Iván felsőházi tagként, bankelnökként és gazdasági egyesületek elnökeként sokat tett annak érdekében, hogy a város gazdasági életét fejlessze. A vád szerint felsőházi tagként nem tiltakozott a Szovjetunióval történő hadba lépés, valamint a zsidótörvények ellen sem.

22. kép. Dr. Szabó Iván⁶⁷⁸

Dr. Szabó Ivánt⁶⁷⁹ 1938-ban másodszor választotta meg a város közgyűlése a felsőház tagjává, ahová Kecskemét egy főt küldhetett. 1945. április 9-én

⁶⁷⁷ MNL BKML XXV. 18. 74/1945. Dr. Szabó Iván ügye.

⁶⁷⁸ MNL BKML XV. 5. 164.2.

⁶⁷⁹ Dr. Szabó Iván (1874–1953): ügyvéd, felsőházi tagként a pénzügyi és az igazságügyi bizottságoknak tagja. 1915-től a Kecskeméti Leszámlító és Pénzváltó Bank elnöke. 48 holdas birtokából 22 hold szőlő volt. 1927-től a Kecskeméti Gazdasági Egyesület elnöke volt, és a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesülete is megválasztotta elnökének. Elsősorban Kecskemét gazdasági életének fellendítésén dolgozott. 1940-ben a nem zsidó virilisek listáján az ötödik helyet foglalta el. Péterné–Szabó–Székelyné 1992: 224–225. és MNL BKML XXV. 18. 74/1945. Dr. Szabó Iván ügye és MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

tartóztatta le a rendőrség. A 81/1945. M. E. rendelet 11. §. 2. és a 15. §. 1. pontjára hivatkozva háborús és népellenes bűntettel vádolták meg.⁶⁸⁰ Szabó Iván a rendőrségi kihallgatáson elmondta, hogy a német megszállásig rendszeresen részt vett a felsőház munkájában, utána csak egy-két ülésen volt ott, majd Szálasi hatalomra jutása után egyen sem. A népbírószági tárgyaláson tagadta, hogy részese lett volna azon határozat meghozatalának, amely Magyarországot a háborúba sodorta. Úgy emlékezett, a felsőház erről nem szavazott, Bárdossy miniszterelnök egy átirattal tudatta velük a hadüzenet tényét. A hadüzenet előbb jelent meg a lapokban, mint hogy arról tájékoztatták volna a felsőházat. A miniszterelnök a képviselőház és a felsőház megkerdezése nélkül üzent hadat, csak a hadügyi és külügyi bizottság tárgyalta azt titkosan. A miniszterelnök kész tények elé állította az országot.⁶⁸¹ Az igazságügyi bizottság tárgyalta a zsidótörvényeket. Szabó a népbírószágnak kifejtette, hogy nem érvelt a zsidótörvények mellett sem, mert sok zsidóval jó kapcsolatot ápol, és ellene sem, mert tudta, hogy német nyomásra el kell fogadni azokat. Elmondása szerint a felsőházban többen erősen támadták a törvényt, de azzal nyugtatták őket, hogy nem fogják azokat szigorúan végrehajtani. Maga is megszavazta a törvényeket.

Mint bankelnök igyekezett a környezetében enyhíteni a törvény végrehajtásának a szigorát. Bankjában utasította Sárközy István cégvezetőt, hogy a zsidó tisztviselőket a lehető leglassabban építse le. A zsidó Füredi és Kemény tisztviselőket inkább áthelyezték a bank érdekeltségébe tartozó városi közhűtőházhoz. Füredi feleségét alkalmaztatta dr. Nóta bankügyésszel, és a volt bankügyész fiát, dr. Donáth Györgyöt is a bankban alkalmazta. Célja az

⁶⁸⁰ Az említett rendelet 11. §. 2. pontja szerint „Háborús bűnös az: aki mint a kormány, országgyűlés tagja vagy mint vezető állást betöltő közalkalmazott kezdeményezője, vagy bár a következményeket előre láthatta, részese volt olyan határozat hozatalának, amely a magyar népet az 1939. évben kitört világháborúba sodorta.” A 15. §. 1 pontja kimondja: „Népellenes bűntettben bűnös: a minisztériumnak, az országgyűlésnek az a tagja vagy az a vezető állást betöltő közalkalmazott, ki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt, vagy annak meghozatalában tudatosan részt vett.”

⁶⁸¹ Az 1941. június 26-i szovjet vonattámadás és Kassa bombázása után Horthy eldöntötte, hogy Magyarország háborút indít a Szovjetunióval szemben. Bárdossy László „kormányfő számára már csupán a tájékoztatás feladata maradt”, a minisztertanács is egyetértett a döntéssel. Másnap a miniszterelnök az Országgyűlés Képviselőházában „bejelentette”, hogy „Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott.” A képviselők lelkesedéssel tudomásul vették, annak ellenére, hogy az Országgyűlésnek utólag jóvá kellett volna hagyania a kormányzó döntését. Később a népbírószágon Bárdossy azt mondta, hogy nem tudta, hogy ilyen esetben mi a teendő. Pritz 2001: 93–104. és Ungváry 2005/a: 19–20.

volt, hogy segítse a zsidó cégeket, amelyek ekkor már a törvények miatt nehézségekkel küzdöttek. Segítettek a vállalatokat árjásítani, és hitelt is adtak nekik. Így volt ez a város legjelentősebb exportcégei: a Benedek, az Aszódi,⁶⁸² a Zandberg, a Rosenbaum és a Leitner cég esetében is. Ezért a konkurens bankok zsidóbérencnek tartották őket. *„Lázár Gyula közellátási főfelügyelő engem és különösen Daróczi igazgatót ezek miatt vizsgálatlalt és Gestapóval fenyegette meg.”* Dr. Szabó Iván elmondta azt is, hogy a *„nagykereskedők hitelkereteit kibővítettem, úgyhogy strómanokkal operáltunk, így ezen zsidó cégek át tudták valamennyire menteni vagyonuk nagy részét.”*⁶⁸³

Szabó Iván vallomása szerint a felsőháznak azért maradt a tagja, mert ott a kecskeméti és a város érdekeit igyekezett képviselni mint a Kecskeméti Gazdasági Egyesület és a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületének elnöke. Mindenhol elsősorban gazdasági érdekeket és ügyeket képviselt, nem politikaiakat.

Dr. Szabó Iván a tárgyaláson kifejtette azt is, hogy ő soha nem volt zsidóellenes, mert az egyik fia zsidó nőt vett feleségül, amit ő nem ellenzett, és ezért fiát kitették a Nemzeti Bankból. Fia apósát és a családját internálták, fiát és menyét a házasságuk miatt üldözték, ezért bujkálniuk kellett. Szabó Iván Kecskemét kiürítésekor Budára ment, itt tartózkodott kilenc hétig, utána tért vissza, lakását feldúlták, teljesen kifosztották. Egyik unokája Budán egy bunkerban halt meg, Zoltán nevű orvos fiát a szovjetek vitték el hadifogságba, ő maga 73 éves és beteg. A tárgyalás végén Szabó ügyvédje kérte a tanúk meghallgatását az ügyben, de a népügyész ellenezte a további bizonyításkiegészítést. Ezt követően *„a népbíróság a további bizonyítás kiegészítést, mint feleslegeset és célra nem vezetőt mellőzi.”* A népbíróság még ezen a napon, 1945. május 18-án meghozta ítéletét, miszerint dr. Szabó Ivánt főbüntetésként két év fegyházra ítélték, mellékbüntetésként politikai jogainak gyakorlását tíz évre felfüggesztették, és öt holdon felüli birtokát elkobozták. Az ítélet indoklásában kifejtették, hogy Szabó nem tiltakozott sem a hadüzenet bejelentése, sem az ellen, hogy ezt törvénytelenül tették. Enyhítő körülményként vette figyelembe a népbíróság, hogy dr. Szabó Iván sokat tett a

⁶⁸² Aszódi József kereskedő a zsidó virilisek listáján a 28. legtöbb adót fizető személy volt 1938-ban. A Kecskeméti Magyar Bank Rt. igazgatósági tagja volt. MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

⁶⁸³ Ez a tendencia országosan jellemző volt. Fejtő Ferenc megállapította, hogy *„a nagyvállalatok és bankok vezetésében, amelyeknek élére arisztokrata- és dzsentriszármazékokból kiválogatott strómanokat neveztek ki, miközben a tényleges vezetés az eredeti zsidó tulajdonosok kezében maradt.”* Fejtő 2000: 230.

városért, nem volt szélsőséges, önzetlenül eljárta a város és lakói érdekében, büntetlen előéletű volt, az idősebb korát, valamint azt, hogy családja révén maga is részese volt az üldöztetéseknek. A bíróság megállapította, hogy a tanúkat azért nem hallgatták ki, mert közömbös volt a perben, vagy egyébként is tudták, mit mondtak volna. A népjogász súlyosbításért fellebbezett az ítélet ellen.

A Népbírók Országos Tanácsa (NOT) fellebbezési bírósággá 1945. október 31-én tárgyalta az ügyet. A Kecskeméti Népbíróság irataihoz közjegyző előtt tett nyilatkozatokat is csatoltak, gyakorlatilag azon tanúk vallomásait, akiket a Kecskeméti Népbíróság nem hallgatott meg.

Az egyik nyilatkozatot Kertész Miksa zsidó borkereskedő és exportőr tette. Kertész tanúsította, hogy Szabót több mint húsz éve ismeri, aki a város érdekeit kiválóan képviselte, ezért a közgyűlés egyhangúlag választotta felsőházi taggá. Mint bankelnökkel is jó kapcsolatban volt, mert ő igazgatósági tag volt a Kecskeméti Leszámlázó és Pénzváltó Banknál. A kecskeméti exportot hitelekkel támogatta Szabó, erkölcsi dilemmáit megosztotta Kertésszel a zsidótörvények miatt, ezért le is akart mondani a felsőházi tagságról, de ő marasztalta, mert a város látta volna a kárát, ha lemond. A zsidó alkalmazottak érdekében mindent megtett Szabó. *„A bank zsidó, főleg exportőr ügyfeleinek üzleti és vagyoni megmentésére mindent elkövetett és azok érdekeit eredményesen megvédte. Ezzel kapcsolatban állíthatom, mint a Leitner és dr. Kertész borkereskedő cég beltagja, mely céget a Kecskeméti Leszámlázó Bank látott el hitellel, hogy midőn a fenti cég a zsidótörvények miatt üzletét kénytelen volt feladni, dr. Szabó Ivánnak sikerült elérni, hogy megbízható és hozzáértő keresztény kezek vegyék át a cégvagyon egy jó részét, akik ezáltal az üzletet fenntartották és az átvett cégvagyon megmentették.”* Sokszor beszélgettek négy szemközt, ezeken a vádlott kifejtette, hogy nem értett egyet az akkori politikai helyzettel.

Sárközy István bankigazgató is kiállt dr. Szabó Iván mellett. Kifejtette, hogy több mint 25 éve ismerte Szabót, aki véleménye szerint sokat tett a város gazdasági érdekeiért. Nagy szerepe volt a Városi Közhűtőház Kft. létrehozásában és a borközkészlet felépítésében is. Két jelentős gazdasági egyesület elnöke volt, sokat tett a baromfi és gyümölcskivitel növelése érdekében is. Eljárta az illetékes minisztériumokban, és bankelnökként is segítette ezen gazdasági tevékenységeket. Strómanokkal segítette az Aszódi Lipót és Fia, a Benedek József és Fiai, a Rosenbaum A. cég, a Leitner és a dr. Kertész cégek ügyeit is.

A Kecskeméti Gazdasági Egyesület két vezetője, Hajnal János gazdálkodó, választmányi tag és Laczi János gazdálkodó, aki a mezőgazdasági bizottság elnöke volt, tanúsították, hogy dr. Szabó Iván 1927 óta volt az egyesület el-

nőke, és a város mezőgazdaságának érdekében nagyon sokat tett. Párton és politikán felül állva a város gazdasági érdekeiért dolgozott.

A NOT 1945. október 31-i végzése alapján a vádlottat szabadlábra helyezte. Az ekkor felvett tanácskozási jegyzőkönyv alapján dr. Téglás István tanácsvezető bíró megállapította, hogy a NOT tanácsstagjai 4:1 arányban a vád mindkét pontjában a felmentés mellett foglaltak állást. A peranyagban nincs utalás arra, hogy dr. Szabó Ivánt a politikai rendőrség bántalmazta volna.

*Dr. Gesztelyi Nagy László országgyűlési képviselő, a Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója ügye*⁶⁸⁴

Dr. Gesztelyi Nagy László⁶⁸⁵ ügyét 1946. október 9-én tárgyalta a Kecskeméti Népbíróság. Gesztelyi már szeptember eleje óta előzetes letartóztatásban volt. A tárgyaláson kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek. Tagadta, hogy az országgyűlési képviselők⁶⁸⁶ között a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének⁶⁸⁷ tagja lett volna. A *Magyar Róna*⁶⁸⁸ című folyóirat felelős szerkesztője volt, amelybe rendszeresen írt cikkeket. A képviselőház soproni ülésein

⁶⁸⁴ MNL BKML XXV. 18. 193/1946. Gesztelyi Nagy László pere.

⁶⁸⁵ Dr. Gesztelyi Nagy László 1890. november 12-én született Lövöpetriben. Gimnáziumi és jogi tanulmányait Sárospatakon végezte, jogi doktorátust a kolozsvári egyetemen szerzett. 1922-től Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója volt, vagyona két ház (a Horthy Miklós úton volt egy villája, a Horthy Miklós és a Mathiász János út sarkán egy telke, valamint a Tátra utca 7. szám alatt egy kis villája) és 22 hold föld volt Kecskeméten, és rendelkezett egy öröklakással Budapest XI. kerületében, az Eszék utca 13. szám alatt. 1939-ben a Magyar Élet Pártja kiskőrösi választókerületében lett országgyűlési képviselő. Egyetemi magántanári címe volt, 46 önálló kötete jelent meg. 1942-ben a virilisek listáján a 25. helyet foglalta el. 1950. november 2-án hunyt el. Péterné–Szabó–Székelyné 1992: 100–101. és MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

⁶⁸⁶ Az 1939-es választáson Kecskemét Törvényhatósági Jogú Városban listás választókerület volt. Két párt indult a választáson, a Magyar Élet Pártja a szavazatok kétharmadát (66,2%), a Független Kisgazdapárt egyharmadát (33,8%) kapta meg. A Magyar Élet Pártja részéről Csáky István lemondott, így Szász Lajos szerzett mandátumot, a Független Kisgazdapárt részéről Révész László lett az országgyűlés tagja. www.vokscentrum.hu

⁶⁸⁷ A Törvényhozók Nemzeti Szövetsége 1944-ben, a német megszállást követően alakult meg, a szélsőjobboldali parlamenti képviselőket tömörítette. 1944. október 12-ig 115-en csatlakoztak hozzá az Imrédy-féle Magyar Megújulás Pártja, Szálasi Nyilaskeresztes Pártja, Pálffy Magyar Nemzetiszocialista Pártja – és más politikai csoportok tagjai – mellett a Magyar Élet Pártja szélsőjobboldalának képviselői közül.

⁶⁸⁸ A *Magyar Róna* mezőgazdasági és közgazdasági szaklap, a Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara hivatalos lapja 1922-től jelent meg Kecskeméten. A folyóirat felelős szerkesztője Gesztelyi Nagy László volt.

ötször vett részt. Ezeken mindössze 20-25 képviselő volt jelen, ő ekkor Kőszegen lakott, onnét járt át Sopronba. Egyetlen olyan ülésen vett részt, amelyen tárgyaltak is ügyeket.

A népbíróági tárgyaláson a vezető bíró megkérdezte a vádlottat: mi a magyarázat az eltérő rendőrségi vallomásaira. A vádlott azt válaszolta, hogy *„Igen, azt mondtam, ami a kérdéses jegyzőkönyvbe van felvéve, azonban ez annak hatása alatt tettem, hogy éppen akkor jött vissza kihallgatásról a cellámba egy 47 éves ember, akit nagyon megverték. Mint szívbajos ember, nagyon megijedtem, hogy az esetleges kínzás következtében meg fogok halni, ezért mondtam azt, hogy írjanak, amit akarnak, így került be a jegyzőkönyvbe az, hogy »beléptem a Nemzeti Szövetségbe.« Mondta ezután a nyomozó, hogy mondjak erre valami indokot, és ezért hoztam fel azt, hogy a »Kamara autóját így akartam megmenteni.«”*

Gesztelyi Kőszegen egy bankigazgatónál lakott, aki az ottani szeszfőző szövetkezet titkára volt. Ő kérte meg arra, hogy a helyi kisemberek szeszfőzési engedélyét intézze el, ezért ment Sopronba. Gesztelyi ötször volt Sopronban, de csak egyszer vett részt képviselőházi tárgyaláson. Szálasit nem ismerte, és rossz véleménnyel volt róla. Mint képviselő nem bújhatott el Szálasi idején, mert géppisztolyos nyilasok razziáztak, őt is felkutatták és elhurcolták volna. Azért menekült nyugatra, mert akkor az volt az általános vélemény, hogy a nyugati határszélen nagy harcok lesznek, amit az ottani erődítési munkálatok is alátámasztottak. Gesztelyi elmondta, hogy egész életében a magyar mezőgazdaság fejlesztéséért dolgozott, ezen a területen jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki.

Gesztelyi Nagy Lászlóné a rendőrségen felvett vallomásában elmondta, hogy a kecskeméti otthonukat a német katonaság birtokába vette, ezért nem tudtak Kőszegről visszatérni Kecskemétre. 1944. október közepén mentek Kőszegre, és itt voltak 1945. március végéig, innét mentek Ausztriába. 1945. november végén kerültek haza.

A kamara dolgozói a politikai rendőrségen mind ellene vallottak Gesztelyinek, ugyanakkor a tárgyaláson már teljesen mást mondtak, és megvédték, kiálltak mellette. A nyomozati jegyzőkönyvek tele vannak durva, alattomos kijelentésekkel, például *„a hajlongó és besúgó tisztviselőket részesítette előnyben”, „önző, kapzsi és anyagi magatartására jellemző volt, hogy nem egészen fair eszközökkel, kisebb szabálytalanságoktól sem riadt vissza.”*

Dér András mezőgazdasági kamarai titkár a kecskeméti Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara alkalmazottja volt 1937 óta. Tanúként elmondta, hogy Gesztelyi 104 pályázó közül választotta ki, pedig nem volt protekciója; sokat tanult tőle. Véleménye szerint a vádlott sokat tett a mezőgazdaság

fejlesztéséért. A kisemberek érdekében igyekezett eljárni. A politikai dolgairól nincs tudomása.

Bátori Emil fuvaros nem volt a kamara alkalmazottja, de 1944 őszén kirendelték mint gépkocsivezetőt, hogy Gesztelyi kocsját vezesse. A tanú szerint Gesztelyi sok mindent azért tett, hogy megmentse a kamarát. Ezért mondta a kamara dolgozóinak, hogy lépjenek be a nyilas pártba. Sopronban 10-15 alkalommal voltak, előfordult, hogy Szöllősi miniszterelnök-helyettes⁶⁸⁹ titkárának kocsján utaztak.

Hajdú Ernő újságíró a *Kecskeméti Lapok* 1946. július 28-iki számában *A gazdakamara különös vesszőfutása* címmel írt a vádlott működéséről. A kamara vagyonának az elvesztésével őt vádolta meg Hajdú. Gesztelyi azt vallotta, hogy a Földművelésügyi Minisztérium kiürítési kormánybiztosa, Moccsári Dániel szólította fel, hogy a kamara minden eszközét, az állatokat is el kell szállítani. Három fő irányította a kiürítést, ő ekkor már nem volt Kecskeméten. A vasútállomáson egy vagonba rakodtak be, az áru nagy része elveszett. Rozsnyay József vezette a kamara mintagazdaságát 1942. január 1-je óta. A kiürítéskor Kaposvárra, később Szombathelyre szállították az élelmiszert és a felszerelést is. Hajdú a cikkéhez Bátori Emiltől szerezte az információit, aki panaszkodott, hogy ismeretlenek próbálják megfélemlíteni. Hajdú kijelentette a tárgyaláson Gesztelyiről, hogy „*politikai szélsőségekre tőrtető ember volt a vádlott. Gyűjtött állásokat és címeket, melyekből busás hasznot húzott. Modortalan volt és hallottam tisztviselőitől, hogy olykor »Mars ki!« kitéttel zavarta ki őket a szobájából.*”

Grogolszki Viktor⁶⁹⁰ rendőrnnyomozó főhadnagy elmondta, hogy 1939-től 1944-ig a kamara sofőrjeként a vádlott gépkocsivezetője volt, aki kezdetben jó ember volt, majd a háború alatt munkásellenes lett.

Suba Dezső kamarai titkár kijelentette, hogy a vádlott vele mindig jóakaratúan viselkedett. Nem szólította fel a tisztviselőket, hogy lépjenek be a nyilas pártba. Politikai tevékenységét nem ismeri. A vádlott beteges ember volt.

⁶⁸⁹ Szöllősi Jenő 1893-ban született. Tartalékos tisztként részt vett az első világháborúban, majd Makón telepedett le, gyógyszerészként dolgozott. 1939-ben képviselővé választották, majd belépett a Nyilaskeresztes Pártba, 1943-tól a párt frakcióvezetője volt. 1944. október 16-tól a Szálasi-kormány miniszterelnöke-helyettese lett. A NOT halálra ítélte, kivégezték. Ungváry 2004: 15.

⁶⁹⁰ Grahóczi – máshol Groholczi vagy Grogolszki – Viktor politikai nyomozó és tolmács volt. 1892. május 10-én született. A szociáldemokrata párt tagja volt, 1918-ban részt vett a kommunista mozgalomban, emiatt a románok elfogták és megverték. A mezőgazdasági kamara sofőrje volt, orosz nemzetisége miatt bujkált a németek elől. 1945. elején érkezett vissza Kecskemétre. MNL BKML XVII. 406/a. 608/1945.

Szentjóby Straub Elemér nyugalmazott államtitkár, földbirtokos kifejtette, hogy régóta ismeri a vádlottat. Szentjóby korábban Kecskeméten kamarai elnök volt. Már az első világháború idején is ismerte Gesztelyit, amikor a Gazdaszövetség titkára volt. Kijelentette, hogy *„szorgalmával és munkásságával jó példával járt elől.”* Mint szegény, sokgyermekes szabolcsi református lelkész fia, tanulmányait nehéz küzdelmek árán végezte el. A gazdasági kamara élén példaértékű munkát végzett. Azért kezdett politizálni, és lett képviselő, hogy a mezőgazdaság érdekeit jobban tudja érvényesíteni. A kamara támogatta a homoki szőlőtelepítéseket és a munkásolvasóköroket is. A kecskeméti kamarának 150 holdas mintagyümölcsöst szerzett a vádlott, amely egyedülálló volt az egész országban. Itt 40 szegény munkásgyerekeknek ingyenes kertmunkásképző iskolát alapított. Hajdúszoboszlón és a Balatonon is létesített üdülőt a kamara alkalmazottainak. A tanú megállapította, hogy órákon át lehetne beszélni Gesztelyi Nagy László munkásságáról.

Dr. Főző Endre fogházorvos megállapította, hogy a vádlott súlyos szívizom *„elfajulásban”* szenved, ezért nem alkalmas nehéz fizikai munka elvégzésére, egy esetleges kényszermunka elviselésére sem.

A gazdák kivétel nélkül Gesztelyi mellett tanúskodtak. Varga Vince 19 holdas gazda elmondta, hogy a kamarából ismeri a vádlottat, aki *„derék magyar ember.”* A kisemberek érdekeit védte, sokan dicsérték munkájáért. A helyi paradicsompüré-gyártást ő kezdeményezte a konzervgyáraknál, az exportot a kormánynál.

Farkas József földműves kijelentette, hogy a kamarától ismerte a vádlottat, akit *„a legszociálisabb embernek ismertem meg.”* Ő indítványozta, hogy az iskolás gyermekeknek tejet osszanak. Sokat dolgozott a tanyai iskolák érdekében, és a földreformot is szorgalmazta.

A fentebb bemutatott Szabó Iván elmondta: 1921 óta ismeri a vádlottat, amióta a kecskeméti kamara megalakult. A Szőlősgazdák Egyesületének és a Gazdasági Egyesületnek akkori elnöke volt. Mindig eljárta a gazdák érdekében a minisztériumban is. Nagyon sokat tett a város mezőgazdasági fejlesztése érdekében, *„nagyban emelte a kecskeméti gyümölcskultúrát.”* A kecskeméti kamarát az ország legjobban működő szervezetévé tette.

Dömötör Lajos⁶⁹¹ nyugalmazott helyettes polgármester kijelentette, hogy a vádlott kifogástalan ember volt, aki teljesen hivatásának élt.

⁶⁹¹ Dömötör Lajos 1877-ben született Kecskeméten. A helyi református jogakadémián végzett, majd a város közigazgatásában helyezkedett el, a ranglétrán folyamatosan emelkedett, 1928-ban helyettes polgármesterré választották. 1936-ban vonult nyugállományba. Péterné-Szabó-Székelyné 1992: 75.

Prikkel Sándor gazdálkodó, a városföldi gazdakör vezetője megállapította, hogy Gesztelyi mindig eredményesen közbenjárt az ügyeikben. A hitelek kamatait az ő közbenjárására csökkentették.

Závory Elek református lelkész elmondta, hogy 1916 óta ismeri a vádlottat, aki Bernát István mellett a Magyar Gazdaszövetség úttörője volt. A helyi kamarát ő szervezte meg, és tette népszerűvé a gazdák körében. Sürgette a földreformot, a kormánypárton belül ellenzéki álláspontot képviselt. Gesztelyi több mint 3500 mezőgazdasági vonatkozású cikket írt.

Az ügyész a tárgyalás elnapolását és a jelen nem lévő tanúk újbóli beidézését kérte. A védő kérte, hogy olvassák fel a nyomozati vallomásokat, és ne napolják el a tárgyalást.

A tárgyaláson felolvasták a Budapesti Népjogtudományi Szakértője, Major Róbert⁶⁹² miniszteri tanácsos, az Igazságügyi Minisztérium Sajtóosztálya vezetőjének szakvéleményét Gesztelyi munkásságáról: „*G. ismert mezőgazdasági tudományos szakember, magam is összeköttetésben voltam vele. Nem vettem észre magatartásán szélsőséges vonásokat, a kormánypárt mérsékelt szárnyának volt a tagja. Komoly tudományos érdemei voltak, mint szakírónak, s mint kamarai vezetőnek. A parlamentben értékes hozzászólásai voltak a szakkérdésekhez. Uszító, izgató tevékenységet tudtommal nem fejtett ki. Hogy kecskeméti helyi vonatkozásban, a városi politikában mit tett azt nem tudom. A gazdaközönség művelése terén érdemei voltak. Kétségtelenül jobboldali ember volt, Gömbösnek s a tengelypolitikának híve. [...] Nyilván antiszemita volt, de azt hiszem, inkább a pozitív oldalon, a magyar nép gazdasági megerősítése érdekelt, mint negatív a zsidók üldözése. A zsidók kiszorítása ellen természetesen nem szólalt fel, az árjásítással egyetértett. Sajnálatos, ha politikai vonatkozásban ellovalta volna magát, mert működésének ez nem volt lényeges oldala. A soproni üléseken egyetlen közbeszólásáról tudok, mikor Molnár Erik mai népjóléti miniszter öccséről megállapította, hogy átállt az oroszokhoz. Nem mondhatok ítéletet az iratok ismerete nélkül, beállítható-e a vádlott felelős helyre, de a véleményem szerint szakértelme a földreform után megoldandó számos kérdésben jó szolgálatot tehetne elsősorban vidékének.*”

⁶⁹² Major Róbert 1896-ban született Budapesten. A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett diplomát, politika és közgazdaságtan témakörökben jelentek meg tanulmányai folyóiratokban és napilapokban, többek között a *Népszavában*. 1945 után a *Közgazdaság* és a *Kis Újság* című lapokat szerkesztette. A Magyar Közgazdasági Társaság igazgatója volt. 1947-ben emigrált, Rómában, majd New Yorkban élt. Munkatársa volt a müncheni *Látóhatár* című lapnak. 1971-től Bécsben élt, 1985-ben hunyt el. *Magyar Életrajzi Lexikon, 1000–1990*. Főszerkesztő Kenyeres Ágnes. http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC_09732/09875.htm. A letöltés ideje 2012. május 12.

Gesztelyi ügyében dr. Hóman Bálintot is kihallgatták a Budapesti Népügyészségen 1946. október 5-én. Hóman kijelentette, hogy ismeri Gesztelyit, de nem emlékszik rá, hogy tagja lett volna a Nemzeti Szövetségnek. A Magyar Élet Pártjának volt a tagja, és a párt jórészt csatlakozott a Nemzeti Szövetséghez. Hóman megjegyezte, hogy a Nemzeti Szövetség nem tekinthető a törvényhozók Szálasi köré tömörült részének, célja és feladata a Lakatos-kormány és a kormányzó támogatása volt. *„Legjobb tudomásom és emlékezetem szerint vádlott politikailag színtelen egyén volt, mint vidéki képviselő többször járt a fővárosban és keresett fel engem is kultuszminiszterségem alatt, mikor is minden egyes alkalommal a tanyák szociális kérdésének, falvak kulturális kérdésének és főleg a faluhelyen létesítendő kultúrházak és tanyákon fölállítandó iskolák kérdéseit tárgyalta meg velem. Emlékezetem szerint ha a képviselőházban felszólalt felszólalásai ezen témakör körül mozogtak.”*

A Kecskeméti Népbíróság az ítéletében megállapította, hogy a vádlott bűnös az 1945. évi VII. tc. 17. §. 4. pontja alapján népellenes büntetben. A vádlottat másfél év börtönre ítélte, és öt évre eltiltotta politikai jogainak gyakorlásától. Az ítélet indoklása szerint Gesztelyi országgyűlési képviselőként nem emelte fel a szavát Szálasi ellen. A vádlott a tanúk többsége szerint tagja volt a Nemzeti Szövetségnek, bár ő tagadta. A Nemzeti Szövetség vezetői: Szász Lajos⁶⁹³ és Hóman Bálint sem tudták, hogy Gesztelyi tagja volt-e a szervezetnek, vagy sem. A bíróság ezt a vádat nem tudta egyértelműen bizonyítani. De ez nem is lényeges, mert az országgyűléseken Szálasi mellett vett részt, és ez *„alkalmas volt arra, hogy Szálasi törvénytelen uralmának a képviselőház működésén keresztül az alkotmányosság és törvényesség bizonyos látszatát kölcsönözze, így bár vádlott az üléseken aktív ténykedést nem fejtett ki, az előbb vázoltak következményeképpen nem vezető jellegű cselekményével mégis segítséget nyújtott a nyilas mozgalomnak a hatalom megtartásához, – s ekként maradéktalanul megvalósította a Nbt. 13. §-ának 3. pontja 1. bekezdésébe ütköző háborús büntetést.”* A vádlott azzal védekezett, hogy félt a nyilasoktól, ezért

⁶⁹³ Szász Lajos 1888-ban született. A budapesti egyetemen jogot végzett, majd 1919-től a Pénzügyminisztériumban dolgozott, 1937 és 1942 között több kormányban is államtitkár volt. A Magyar Élet Pártja listáján Kecskemét képviselője lett 1939-ben. 1942 októberétől 1944. március 22-ig a közellátásügy tárca nélküli minisztere volt, ettől kezdve iparügyi miniszter 1944. augusztus 29-ig, majd kereskedelem és közlekedésügyi miniszter lett. A Szálasi-kormányban is kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter és a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének az elnöke volt. A népbíróság halálra ítélte, kivégezték. *Magyar Életrajzi Lexikon, 1000–1990.* Főszerkesztő Kenyeres Ágnes. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>. A letöltés ideje 2012. július 25.

nem mert távol maradni az ülésekről teljesen. Ezt nem fogadta el a bíróság, mert hivatkozhatott volna arra, hogy Kőszegen lakik, nem Sopronban, és arra is, hogy beteg.

A bíróság a *Magyar Rónában* megjelent három-négy cikkét is kifogásolta a vádlottnak. A cikkekben a bolsevizmust „*sátánként*” mutatta be, amely a népek szabadsága ellen harcol; háborús ellenfeleinket a „*szabadkőműves zsidó szellem*” irányítja, és a kereszténység ellen dolgoznak. A népbíróság szerint ezek a kijelentések alkalmasak voltak arra, hogy a vádlott a demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődjön. Ebben a vádpontban is bűnösnek találták.

A védelem a vádlott pozitív működését igyekezett bemutatni a kamara élén és képviselőként. Ezt a bíróság korábban is tudta, és el is fogadta. Ezt enyhítő körülményként vették figyelembe, mert a vádlott a bűncselekményeket elkövette.

A NOT 1947. február 7-én tartotta a másodfokú tárgyalást, mert a népügyész súlyosbításért fellebbezett. A NOT a háborús büntett vádja alól felmentette a vádlottat. A népbíráskodásról szóló törvény 17. §. 4. bekezdésébe ütköző népellenes büntett miatt hat hónap börtönre ítélte, és mellékbüntetésként három évre eltiltotta a politikai jogainak gyakorlásától. Mivel Gesztelyi 1946. szeptember 3. óta előzetes letartóztatásban volt, a büntetéséből nem egészen egy hónap maradt vissza.

*A volt polgármester fia, Liszka György ügye*⁶⁹⁴

Dr. Liszka Béla családja nyugatra menekült Kecskemét kiürítését követően, fia, Liszka György⁶⁹⁵ azonban 1945-ben visszatért Kecskemétre, ahol a politikai rendőrség hamarosan letartóztatta. A 17 éves Liszka György 1945. augusztus 12-én érkezett vissza Kecskemétre, és önként jelentkezett a rendőrség politikai osztályán, ahol 1945. augusztus 15-én hallgatták ki. Rendőrségi vallomásában mind az édesapjára, mind magára nézve terhelő vallomást tett, minden bizonnyal a rendőrség jól ismert vallatási módszerei miatt. Liszka elmondta, hogy „*otthon a családban erős jobboldali nevelést kaptam. Apám németbarát és erősen antiszemita volt. [...] Apám állandóan a zsidók országromboló és káros tevékenységéről próbált meggyőzni. [...] Észrevettem apám igazságtalanságait.*” A jegyzőkönyvben foglaltak szerint apja és Zöldy Márton⁶⁹⁶ csendőr

⁶⁹⁴ MNL BKML XXV. 18. 384/1945. Liszka György ügye.

⁶⁹⁵ Liszka György 1927. december 4-én született, ebben az időszakban gimnáziumi tanuló volt. Édesanyja, Szabó Mária a Mária körút 15. szám alatt lakott.

⁶⁹⁶ Zöldy Márton csendőr százados részt vett, az egyik vezetőként, az 1942-es újvidéki razziában. Az 1943-as felelősségre vonás elől társaival Németországba menekült, a német megszállást követően tért vissza Magyarországra a németekkel. A háború után kiadták Jugoszláviának, ahol a népbíróság halálra ítélte, és kivégezték.

százados megbeszéltek, „*hogy abból tudja meg Kecskemét népe, hogy itt a zsidóknak az utolsó perc, hogy viszik a zsidókat innen, ha ledül a zsidó templom kupolája. Ezt a merényletet ördögi módon tervezték ki. Mégpedig úgy, hogy a téglagyárban senyvedő szerencsétlen zsidókat hozza be a városba és velük saját magukkal ütettk le a zsidó templom kupoláját. Azt akarták, hogy ez legyen az utolsó emlékük Kecskemétről. [...] Apám hozzájárult Zöldy e kegyetlen tervéhez és rendörkordont vezényelt ki a munka sima lebonyolítása érdekében. A merénylet nem sikerült. Csupán azért, mert a kupola nagyon meg volt erősítve vas traverzekkel. Csákány nem fogta.*” Liszka György vallomása szerint maga is gyakran lezsidózta zsidó vallású diáktársait. „*Kegyetlen és durva vicceket csináltunk velük, többi hasonló felfogású társammal egyetemben. Mondottam nekik, hogy piszkos, bűdös zsidók, miattatok van a háború. Több esetben zsidó diáktársamat, csupán azért, mert zsidó volt, meg is vertük.*”⁶⁹⁷

Liszka György a továbbiakban a meneküléséről beszélt a kihallgatási jegyzőkönyv szerint. „*1944. október 9-én menekültem édesanyámmal és dr. Horváth Ödön családjával Székesfehérvárra*”. Édesapja még Kecskeméten maradt, csak később ment utánuk. „*Innen Balatonlellére, majd Keszthelyre mentünk. December 4-én tovább mentünk Vasvárra.*” Liszka György az édesanyjával vonattal indult Grazba, ott akartak letelepedni, de csak Bécsújhelyig jutottak, és ott maradtak 1945. január 6-ig. „*1945. jan. 6-án a németek minden férfit 16 évtől felfelé befogtak hadimunkára.*” Őt is elszakították édesanyjától, vonattal Josefstadtbá vitték, ott egy kaszárnnyában elszállásolták, és innét jártak naponta dolgozni.

Liszka György népbíróági tárgyalása 1945. szeptember 15-én volt. A népügyész szerint a vádlott a 81/1945. M. E. rendelet 13. §. 4. pontjába ütköző háborús bűncselekmény⁶⁹⁸ követte el, mert mint magyar állampolgár belépett az SS kötelékébe, és ott egy ideig szolgálatot teljesített. A tárgyaláson Liszka a menekülésére vonatkozóan és az SS-ben játszott szerepéről itt is hasonlóan nyilatkozott, mint a rendőrségen. Egyes részeket részletesebben bemutatott. Kifejtette, hogy kényszer hatására lépett be az SS-be, mert aki nem lépett be, azt félholtra verték. Február 3-án egy magyar tiszt igyekezett meggyőzni őket, hogy lépjenek be az SS-be. Akik nem akartak belépni, és

⁶⁹⁷ Hihetetlennek tűnik, hogy kényszerítő körülmények alkalmazása nélkül valaki édesapjára és magára nézve ilyen súlyos kijelentéseket tegyen. Valószínűsíthető, hogy a politikai nyomozók fantáziája ebben az esetben is élénken működött.

⁶⁹⁸ Az 1945. évi VII. törvénycikk 13. §. 4. pontja alapján vádolták, amely kimondja, hogy „*háborús bűnös az is: aki magyar állampolgár létére a német hadsereg, vagy biztonsági szolgálat (SS, Gestapo stb.) kötelékébe lépett.*”

ezt nyíltan kimondták, azt a németek elvitték és alaposan elverték. „*Mikor láttuk, hogy azok a fiúk verve és összetörten térnek vissza, valamennyien megijedünk és jelentkezünk belépésre.*” Liskát a gazdasági hivatalba osztották be, emellett tolmács is volt, mert jól beszélt németül. A foglyokkal erődítési munkákat végeztek. Liszka György egy cseh munkaszolgálatossal tervezte a szökést, aki civil ruhát adott volna neki, de nem volt ott a megbeszélt helyen. Így 1945. március 15-én egyedül szökött meg, és sebesült német katonának adta ki magát, mert jól beszélt németül. Mikor az SS igazoltatta, nem voltak papírai. „*Itt elfogtak az SS katonák, s mivel nem tudtam magam igazolni, bevitték egy őrszobára. Elkezdtek vallatni, megverték, s két fogam kivetkék. Addig vallattak, míg rájöttek, hogy Josefstadtból vagyok szökevény s visszavitték.*” Ezek után egy büntetőszázadba osztották be. Később a magyar 44-es tábori tüzérek egyik tisztje megengedte, hogy velük menjen, így sikerült megszöknie az SS-ből. Április 28-án került Ramsitzba, itt hallotta, hogy a mai Alsó-Ausztriában található Krumauban kecskemétiak vannak, ezért május 3-án átment oda, és ott találkozott Kecskemét város volt tűzoltóságával, akik ide menekültek a felszereléssel együtt. Papp István tűzoltóparancsnokkal és a helyettesével, Kovács Gergellyel megbeszélték, hogy együtt hazajönnek Kecskemétre. Liszka a Krumauba kitelepített Weiss Manfréd-gyár különítményénél helyezkedett el mint gyári munkás. Itt dolgozott 1945. augusztus 3-ig, ekkor indult haza Kecskemétre a tűzoltókkal. Elmondta azt is, hogy szüleitől teljesen elszakítva, egyedül volt. Többször is megszökött, tehát nem akart SS-katona lenni.

Papp István tűzoltóparancsnokot tanúként hallgatták ki, aki elmondta, hogy Krumauban találkozott Liszka Györggyel. „*Szedett-vedett, rongyos ruhában volt, kiéhezve, gondozatlan külseje volt.*” Azt mondta nekik, hogy kénytelen volt belépni az SS-be. Együtt jöttek haza. A gyár konyháján dolgozott. Ugyanezt mondta két tűzoltó: Kovács Gergely és Góbor István is. Ők is a rendőrség fogdájában voltak ekkor, tehát őket is letartóztatták, mert ide kézbesítették nekik az idézést.

Özv. Szabó Lászlónét, a vádlott anyai nagyanyját, aki a törvényes képviselője volt, szintén kihallgatták. Elmondta, hogy unokája rendes, vallásos gyermek, az iskolában első tanuló volt. Tanulmányait szeretné folytatni, ezért jött haza. Az ítéletnek megvan a tanácskozási jegyzőkönyve is. Ebből kiderül, hogy a népbírák egyik része – Csípő Sándor (FKGP), Szabó István (PDP), Rác Gergely (SZDP) – 6 hónap börtönre, míg másik része – Galla József (NPP), Tompos Sándor (MKP), Gondi Zoltán (Szabad Szakszervezetek) – egy év börtönre akarta ítélni Liskát. Mivel szavazategyenlőség volt, a vezető bíró döntött. Dr. Révész Zoltán vezető bíró szerint figyelemmel kell lenni a vádlott fiatal korára, büntetlen előéletére, valamint arra, hogy kényszer ha-

tására lépett be az SS-be. *„Mint fiatal 17 éves »gyerek« a szüleitől elszakítva, idegenben, minden pénz és élelem nélkül állt kidobva a »nagyvilágba«, betevő falatja nem volt, mindezeket egybevetve»* úgy látta, *„hogy az 1440/1945. M. E. rendelet 2. §-a utolsó előtti bekezdése alkalmazásának van helye és a hat hónapi börtön áll a vádlott alanyi bűnössége fokával és a cselekménye tárgyi súlyával arányban.»* Így Liszka György hat hónapot kapott, mellékbüntetésként öt évre felfüggesztették a politikai jogainak gyakorlását. A népbügyész súlyosbításért fellebbezett. A NOT 1946. május 13-án tárgyalta az ügyet és helyben hagyta a Kecskeméti Népbíróság ítéletét. Az indoklás szerint a vádlott még csak 16 éves volt, amikor bekényszerítették az SS-be. A gyermek kiszolgáltatott és magára hagyott volt.

Mivel Liszka György 1945. augusztus 17-től előzetes letartóztatásban volt, ekkorra már bőven letöltötte a hat hónapot, már közel kilenc hónapja volt börtönben. Korábban, 1946. március 19-én a vádlott nagybátyja, Szabó László unokaöccse szabadlábra helyezése iránti kérelmet adott be a NOT-hoz. A kérelmet azzal indokolta, hogy Liszka György büntetését 1946. február 17-én kitöltötte, és mégsem engedték el. A NOT végzést hozott 1946. április 15-én, amely azonnal szabadlábra helyezte Liszka Györgyöt, és az előzetes letartóztatását megszüntette. Ennek eredményeként 1946. április 19-én Liszka Györgyöt a szegedi börtönből átkísérték a Kecskeméti Népbügyészséghez. A peranyagban találhatók kézbesítési bizonyítványok is, amelyek szerint Liszka György még egy hónappal később, 1946. május 20-án is a kalocsai internálótáborban volt, sőt 1946. július 27-én is ide, a kalocsai internálótáborba kézbesítettek neki levelet a Kecskeméti Népbíróságtól.⁶⁹⁹ Tehát a kecskeméti rendőrség nem vette figyelembe, hogy a NOT milyen ítéletet vagy végzést hozott, ők ezt jelen esetben nem tartották be, és továbbra is internálótáborban tartották fogva Liszka Györgyöt.

Ennek a gyakorlatnak az állt a háttérében, hogy a politikai rendőrség internálási hatásköre folyamatosan bővült. 1945 júliusától jogszabályi háttér nélkül folytatták azt a gyakorlatot, hogy a népbíróság által felmentett vádlottakat „preventív célzattal” internálták, tehát felmentő bírósági határozat után is lefoghatták és internálhatták az éppen szabadulót. Egyre inkább elterjedt az a gyakorlat, hogy vélelem alapján, közigazgatási úton internálhattak politikai szempontból nemkívánatos személyeket.⁷⁰⁰

⁶⁹⁹ Ez nem egyedi eset volt, hanem általános gyakorlat. Gyarmati György tanulmányában megállapította, hogy a politikai rendőrség feladata volt *„a kommunistáknak nem tetsző – felmentő vagy »csak« kevésbé elmarasztaló – bírósági határozat esetén közigazgatási úton intézkedni az érintett fogva tartásáról.»* Gyarmati 2002: 6.

⁷⁰⁰ Bank–Gyarmati–Palasik 2012: 20–21.

A perekből jól látszik, hogy a Kecskeméti Népbíróság példát akart statuálni a korábbi időszak legbefolyásosabb elittagjaival vagy közvetlen hozzátartozóival szemben. Szabó Iván látta, hogy rossz irányba mennek a dolgok, ami ellen nem volt bátorsága felszólalni, fellépni, inkább a saját környezetében igyekezett a zsidókra hátrányos döntések hatásait enyhíteni, azok gyakorlati megvalósítását hátráltatni. Szabó és Gesztelyi Nagy is elsősorban a város gazdasági érdekeiért lobbizott. Első fokon elég súlyos büntetéseket szabtak ki rájuk, de a vádak alól a NOT felmentette őket. Fontos azt is kiemelni, hogy a tanúk, az ismerősök az esetek nagy részében kiálltak a vádlottak mellett, és elmondták az érdemeiket is.

6. A nem zsidó gazdasági elit és üzemének sorsa a háború után

Platter János 1895-ben született Eisenthalban. Gépésztechnikus végzettséget szerzett. Az első világháborút követően, 1921-ben a dél-tiroli Meranóból családjával együtt Kecskemétre költözött, és konzervgyárat alapított, amelynek a későbbiekben is főrésztvényese, ügyvezető igazgatója maradt.⁷⁰¹ Platter János 1942-ben messze a legtöbb adót fizette Kecskeméten, 43 855 pengőt, az utána következő Simala János gyümölcskereskedő ennek a felét (22 840), a harmadik, Rusz Ervin építésmérnök ettől is messze elmaradt a maga 13 433 pengős adójával.⁷⁰² Az üzemben elsősorban szárított zöldségek és gyümölcsök előállításával foglalkoztak. Platter 500 kataszteri holdas mintabirtokon igyekezett előállítani a gyár számára szükséges alapanyagok egy részét. A gyár már a háború előtt is jelentős exportot bonyolított, a háború alatt elsősorban a magyar és a német katonaság számára termeltek. Platter János a háború alatt „közismerten németbarát volt.”⁷⁰³ A gyárban átlagosan 1800 munkás és 70 tisztviselő dolgozott.⁷⁰⁴ A második világháború alatt a gyár hadiüzemként működött.

⁷⁰¹ Heltai 2005.

⁷⁰² MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45. 6.

⁷⁰³ MNL BKML XXV. 18. 98/1945. Dr. Halmi Lajos ügye.

⁷⁰⁴ Platter János jelentős szociális intézményrendszert épített ki a gyár mellett. Ezek közül a legfontosabbak: csecsemőotthon 20-40 gyermek részére, Tiszaugon üdülő a munkásoknak évi két hét ingyenüdüléssel, 800 kötetes könyvtár, sportpálya, tekepálya, az analfabéták számára tanfolyam, fúvós és vonós zenekar, 60 tagú énekkar, külön érkezde kedvezményes áron a munkásoknak, gyári segélyek születés, házasság, haláleset alkalmával, a gyár külön gazdaságából olcsóbb élelmiszerek biztosítása. MNL BKML XXV. 18. 421/1945. Kecskeméti László ügye.

dött.⁷⁰⁵ A város kiürítéskor Platter János nyugatra ment, és nem tért vissza, a gyára itt maradt.

1945. február 23-án Reiszmann Gyula (PDP), Reiszmann Andor (FKGP), Sárközy István, Rigó Ferenc (MKP), Goitein Ferenc, Tóth István (a további négy név olvashatatlan) levelet írtak a polgármesternek a Platter-gyár ügyében, amelyben kiemelték, hogy a „*Platter János konzervipari és kereskedelmi Rt. elhagyott üzem, melynek tulajdonosai elmenekültek és visszatérésük esetében sem lehet mód arra, hogy a gyár vezetését ismét átvegyék, mert köztudomásúlag nemzeti szocialisták voltak és német érdekeket képviseltek.*” Mivel a gyár korábban jelentős számú munkást foglalkoztatott, úgy vélték, fontos lenne újraindítani. E mellett további érveket is felsorakoztattak: a gyár volt munkásai és tisztviselői jövedelem nélkül vannak, a gyár tevékenységére is nagy szükség lenne, hogy a Kecskeméten megtermelt élelmiszert tartósítva lehessen szállítani az ország más vidékeire. Felhívták rá a figyelmet, hogy a gyárhoz tartozik az ágasegyházai pusztán lévő 500 kataszteri holdas mintagazdaság (innen szállították a terményeket a gyárba), amely szintén elhagyatottan áll, de a gyár megindításának alapját képezhetné, bár fenntartása és fejlesztése vállalkozói tőkét igényel. Mindezek után rátértek a lényegre: „*Ezen megfontolásoktól vezettetve kívánjuk megalakítani az Alföldi Konzervipari és Áruértékesítő KFT-t, melynek vezetésében alulírottak, kizárólag a demokratikus pártok tagjaiból alakult csoport venne részt, kik biztosítani kívánjuk, hogy a munkások, nem mint kizsákmányolt alkalmazottak, hanem munkájuk alapján a gyár jövedelmének arányos haszonélvezőiként vennének részt az üzemben oly módon, hogy munkabéréükön kívül az üzem tiszta jövedelmének egy részét is megkapnák. Megjegyezzük, hogy az üzembehelyezéshez szükséges tőke rendelkezésünkre áll. A fentiek alapján azt a kérdést terjesztjük elő, hogy a Polgármester Úr alulírottakat, továbbá jogtanácsosunkat: dr. Gruder János kecskeméti ügyvédet késedelem nélkül hívja meg egy 10 évre kontemplált szerződés feltételeinek megtárgyalására és létrehozatalára.*”

Ezt követően március 1-jén a polgármester hozott egy határozatot a Platter-gyár hasznosítására vonatkozóan. A határozat szerint Reiszmann Gyula és kilenc társa bejelentést tett, hogy a Platter-gyárat üzembe helyezik, a mintagazdaságot is átveszik, és erre a célra kft.-t hoznak létre. A polgármester a bejelentést tudomásul vette, és elvileg hozzájárult ahhoz, hogy a megalakítandó kft.-nek a Platter-gyárat és a mintagazdaságot megfelelő bér ellenében

⁷⁰⁵ A gyár személyzeti vezetőjét, Kecskeméti Lászlót is népbíróság elé állították kikényszerített tanúvallomások alapján. A vád ellene az volt, hogy a munkások érdekei ellen volt, holott a gyár szociális intézményeit jórészt ő építette ki. 1932-től dolgozott a gyárban.

10 évre átadja. Ugyanakkor kikötötte, hogy „ha a kormány által kiadandó rendelet vagy törvényes intézkedés szabályozni fogja az elhagyott gyárak és gazdaságok jogi helyzetét, úgy azt a rendelkezést a megalakítandó Kft. is köteles lesz teljes mértékben magára nézve irányadónak elfogadni és annak folytán a szerződés esetleges megszűnését is tudomásul venni. A Kft. köteles lesz kijelenteni, hogy a szerződés ily módon történő megszűnése esetén a várossal szemben őt semmiféle kártalanítási igény sem fogja megilletni.” A probléma az volt, hogy a „gyárat jelenleg az orosz hadsereg tartja birtokba és emiatt nem lehet leltárilag pontosan megállapítani, hogy ott milyen felszerelési és berendezési tárgyak és egyéb értékek vannak.”⁷⁰⁶

1945. június 23-án a szerződésben foglaltak igazolására jelentést kellett írni a polgármesternek. Ágasegyházán a termelési bizottság leltározott. A Vörös Hadsereg csak hosszas utánajárás után engedte meg, hogy az ipartelepre bemmenjenek, akkor is csak az irodahelyiségek egy részét, az egyik kazánházat és a paradicsomüzemet adták át, azok is súlyosan sérültek voltak. „Az eső verte az ott lévő több millió pengőt érő gépeket, melyeknek beszerzése csak évek múltán lett volna lehetséges.” Elkezdtek kijavítani azokat a részeket, amelyeket megkaptak. Rendbe hozták a villamossági üzemet is. Kijelentették, hogy „előreláthatólag a gyártás néhány héten belül meg is fog kezdődni.” A tetőt is kijavították. Igyekeztek a még meglévő anyagokat, értékeket megmenteni.

⁷⁰⁶ A hasznosítási szerződést március 29-én írták alá. A szerződést egyfelől Kecskemét törvényhatósági jogú város képviselőjében a polgármester mint a Platter János Rt. tulajdonát képező ágasegyházi mintagazdaság élére a termelési bizottság által kinevezett gondnok, másrészt a Kecskeméti Konzervipari Termelő és Áruértékesítő Kft. kötötték meg. Megállapították, hogy a gyárat újra kell indítani a város, a munkások és a nemzetgazdaság érdekében is. A szerződés két fő részből áll. Az első részben a belterületen lévő gyárról, a második részben a mintagazdaságról állapodtak meg. A gyárral kapcsolatosan: A kft. átveszi a gyár épületeit, gépeit és felszereléseit. Azokat a katonai kiürítés után rendbe hozatja, és a gyárat mihamarabb üzembe helyezi. A hiányzó alkatrészeket a kft. a saját költségein pótolja. A gyárba befektetett beruházások annak a tulajdonába kerülnek, aki a törvényes rendelkezések folytán a gyárra tulajdonjogot fog szerezni. A kft. – mint jóhiszemű beruházó – jogosult lesz a befektetések ellenértékét a gyár új tulajdonosától igényelni, de elismeri, hogy a várossal szemben ilyen igény nem illeti meg. A kft. kötelezettséget vállalt arra, hogy a gyár vezetésénél és üzemben tartásánál a demokratikus szempontokat figyelembe veszi, mind a munkások fizetésére, mind a szociális gondoskodásra vonatkozóan. A szerződés második részében az ágasegyházi mintagazdaságra vonatkozóan állapodtak meg. Először is leltárba vették az ott lévő értékeket, a gazdaságot a jó gazda gondosságával és szakértelmével kellett működtetni. Pótolni kellett a kiszáradt gyümölcsfákat, a szőlőt nem volt szabad megterhelni stb. Ekkor még nem lehetett tudni, hogy később a földosztásra igénybe veszik ezt a mintagazdaságot is. Iványosi-Szabó 1975: 165–168.

Az egyik legnagyobb problémát az üzem elindításához a szénhiány jelentette. „Hetek óta járjuk az Iparügyi Minisztériumot, a szénbányák igazgatóságait, a Közellátási Minisztériumot, hogy az ipartelep megindulásához szükséges szenet megkaphassuk. [...] Köztudomású, hogy a gyárak százai állanak azért, mert szenet beszerezni jelen pillanatig nem volt lehetséges. [...] A termelőmunka érdekében szerződést kötöttünk és nagy összegeket fektettünk be.”

Amikor a mintagazdaságban a munkálatokat meg akarták kezdeni, Dobó párttitkár kijelentette, hogy kár Ágasegyházával foglalkozniuk, mert azt ő szét fogja osztani. Így nem foglalkoztak a gazdasággal, míg később kiderült, hogy a mintagyümölcsöst nem osztják szét. A termelőmunkát azután megkezdték. Kijelentették azt is, hogy mindent megtesznek azért, hogy a gyárat demokratikus szellemben vezessék.

1945. július 6-án a város tiszti főügyésze írt a telefontársaságnak Budapestre, hogy a Platter-gyár telefondíj-tartozásához a városnak semmi köze sincs, mert a város nem jogutóda a gyárnak. „Téves azon értesülésük is, hogy a város azt haszonbérbe adta. A tényleges helyzet az, hogy afölött az EJK rendelkezik és a legutóbbi értesülésem szerint az egész ipartelepet a Kecskeméten megalakult munkás és paraszt szövetkezetnek juttatta.”⁷⁰⁷

Valóban így lett, ugyanis 1945. augusztus 20-án a gazdátlanra vált gyárat átadták a munkásoknak. A Kecskeméti Munkás- Paraszt- Termelő- Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet 10 évre kapta bérbe a gyárat. Dr. Rudnai Guidó iparügyi miniszteri biztos adta át a szövetkezetnek. Az MTI tudósításban azt is megállapították, hogy az ország egyik legnagyobb konzervgyára ez, amelyet átmenetileg egy társaság kapott bérbe a hozzá tartozó gyümölcsösrel együtt, de „rablógazdálkodás folyt a gyárban.”⁷⁰⁸

⁷⁰⁷ MNL BKML IV. 1910/c. 2229. (620. d.) A Platter János-féle konzervgyárat 1947-ben államosították. 1948-tól 1952-ig szovjet tulajdonba került, majd 1957 júliusában egyesítették a két kecskeméti konzervgyárat.

⁷⁰⁸ MTI napi hírek, 1945. augusztus 20. és 29. MOL, Levéltári adatbázis

23. kép. Rákosit lóháton, vörös zászlóval várják Kecskeméten
1945. augusztus 20-án

24. kép. Rákosit Tóth László polgármester fogadja 1945. augusztus 20-án
(A háttérben napszemüvegben Péter Gábor)⁷⁰⁹

⁷⁰⁹ Forrás: FO MAFIRT Krónika 7/4. 1945. aug. (00:02 és 00:18). <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=5999>

A város egyik legjelentősebb üzemének tulajdonosa nyugatra menekült, mivel a németekkel szorosan együttműködött. Az üzemet először a szovjet katonaság vette birtokba, majd az új pártok néhány meghatározó tagja szerette volna azt bérbe venni. 1945 első felében sikerült is egy szerződés keretében megszerezniük a gyárat, amelyben megpróbálták újraindítani a termelést. Végül ez a törekvés elbukott, mert 1945 nyarán a helyi, újonnan alakult szövetkezet irányítása alá került az üzem, amely az állami tulajdonba vétel felé az első állomás volt. Augusztus 20-án nagyszabású ünnepséget szervezett az MKP, amelyen Rákosi mellett részt vett Farkas Mihály, Péter Gábor és Kádár János is. Kecskeméten a háború után ez volt az első nagyszabású politikai rendezvény, már a választások előtti erődemonstrációt jelentette a hagyományos konzervatív és kigazda beállítottságú városban. Rákosi a következő években is Kecskeméten ünnepelte augusztus 20-át.⁷¹⁰

25. kép. Az 1946. augusztus 20-i felvonulás Kecskeméten az MKP szervezésében⁷¹¹

⁷¹⁰ Tánczos-Szabó 2012.

⁷¹¹ Forrás: FO MAFIRT Krónika 34/4. 1946. aug. (00:07). <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=6213>

26. kép. Rákosi megszegi az új kenyeret Kecskeméten
1948. augusztus 20-án⁷¹²

A Horthy-korszak gazdasági elitjének több tagját is népbíróság elé állították. A fő vád az volt ellenük, hogy a helyi Baross Szövetségben⁷¹³ vezető szerepet vállaltak. Ezen a jogcímen perbe fogták Bende Sándort, Simala Jánost, Réthey Gyulát és Hajdú Andrást is. A továbbiakban Simala és Bende gazdasági szerepét és népbírószági ügyét mutatom be.

⁷¹² Forrás: FO UMFI Magyar Filmhíradó 24/3. 1948. aug. (00:38). <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=6851>

⁷¹³ A Baross Szövetség 1919-ben alakult (teljes nevén: Baross Szövetség Kereskedő, Iparos, Rokonszalmák és Termelők Országos Egyesülete) azzal a céllal, hogy a keresztény kereskedők, iparosok, gazdák és vállalkozók érdekeit védje. Vezetője Rausch Aladár, Budapest egyik legismertebb nagykereskedője volt. 1920 után sorra alakultak vidéki szervezetei, így a Baross Szövetség az egész országot behálózta. „Helyi szervezetei részt vettek a helyi közéletben, szakmai továbbképzéseket tartottak, kétéves kereskedelmi szaktanfolyamokat szerveztek, felső kereskedelmi iskolát létesítettek, részt vettek óvoda alapításában, segélyakciókban, gyárat alapítottak.” A zsidótörvények megjelenésétől kezdődően a Baross Szövetség aktívan részt vett a zsidók üzleti életből való kiszorításában. A Baross Szövetség helyi szinten a zsidótörvények végrehajtásának követelőjévé és gyakran hasznélvezőjévé vált. A Hangya Szövetkezet mellett az egyik legismertebb „keresztény-nemzeti-magyar” gazdasági egyesület volt. A deportálások megindulása után minden településen a szakmai érdekképviseletek tettek javaslatot arra, hogy melyik „zsidóüzem”, „zsidóbolt” maradjon meg, mi történjék a megszüntetendők készleteivel. Ebben a tevékenységben aktívan részt vettek a Baross Szövetség helyi szervezetei is.

Simala János református vallású okleveles gépészmérnök 1901. április 10-én született Kecskeméten. A két világháború között a város egyik leggazdagabb embere volt, zöldség-, gyümölcs-, baromfi- és tojáskereskedelemmel foglalkozott. Lakása és cégének telephelye a Kada Elek utca 13. szám alatt volt. 1938-ban a nem zsidó virilisek listáján a 13. legtöbb adót fizető volt, ha nem vesszük figyelembe a kétszeres adóbeszámítást, akkor a harmadik legtöbb adót fizette a városban, 3286 pengőt. A háború alatt még gazdagabb lett, mert a zsidó kereskedők korlátozásai miatt az ő exportpiacai bővültek. Az ország több részében működtetett kereskedőtelepeket, többek között a visszacsatolt Szabadkán is. 1942-ben Simala már a második legtöbb adót fizető volt a városban, immár 22 855 pengővel.⁷¹⁴

Simalát 1945. április 12-én hallgatta ki a rendőrség politikai nyomozó osztálya. Simala a Baross Szövetség kecskeméti szervezetének alelnöke volt, ez volt a fő vádpont ellene. A kihallgatási jegyzőkönyv szerint a Baross Szövetség kecskeméti szervezetének megalapítására a szövetség budapesti központjából levélben szólították fel. A szövetség kecskeméti szervezete a fűszer- és egyéb kiskereskedők áruelosztását biztosította. Dr. Bende Sándor vállalta az elnökséget, Simalát alelnöknek választották meg. Simala vallomása szerint ebben a minőségében semmiféle aktív szervezőmunkát nem végzett, csupán kétszer jelent meg összejöveteleken, majd körülbelül egy hónap múlva lemondott tisztségéről. Állítása szerint nem volt németbarát, mint üzletfelekkel állt kapcsolatban a németekkel. A rendőrség politikai osztályán felvett kihallgatási jegyzőkönyvek is megtalálhatóak Simala dossziéjában, elsősorban Székely Sándor vallott ellene.

Székely Sándor magántisztviselő a rendőrségen elmondta, hogy Simalát régóta ismeri, a Baross Szövetség helyi csoportját vezette két évig, németbarátságát nyíltan hangoztatta. Szerinte Simalának jó kapcsolata volt a németekkel. A cég egyik megbízottja *„náci vezér volt, gyakran tartózkodott Simaláéknál Kecskeméten.”* Simalát azzal is megvádolta, hogy a helyi gyümölcskereskedők névsorát is feltehetően ő adta át a németeknek, és a város megszállása után *„egy reggelen az összes helybeli zsidó gyümölcskereskedőket a Gestapó összefogdosta.”*

1945. április 10-én dr. Kertész Miksa kereskedőt is kihallgatták a rendőrségen, aki elmondta, hogy közös vállalata volt Simalával. Simala 1937/38-tól kezdett nagyobb arányú üzleteket bonyolítani, *„és rövidesen az első helyre került”* Kecskeméten, miután a Külkereskedelmi Hivatal intézkedéseivel a zsidó

⁷¹⁴ MNL BKML IV. 1905 1935–1944/45.

exportőrök Németországba irányuló tevékenységét megszüntette. Tevékenysége évről évre nőtt. Kertész kijelentette, hogy Simaláról semmi rosszat nem tud mondani. Amikor már korlátozták a zsidók kivitelét, *„ő még segítségemre volt, és neve alatt szállítottam ki még vagonokat.”*

Rigó Ferenc 1927-től Simala cégét irányította Kecskeméten. Azt mondta, hogy Simalát kényszerítették az alelnökség elfogadására. Szerinte Simala nem fejtett ki semmiféle politikai tevékenységet, a tisztségről is hamarosan lemondott. Cégénél a zsidókat nem jelentette be alkalmazottként. A deportálás után is segítette családjaikat, *„sőt több esetben, az internáló táborban is meglátogatott.”*

Lénárt István elmondta, hogy Simalának zsidó családokkal is összejártak, Aszódiék és Leitnerék is voltak náluk vendégségben. Simala akkor is adott fizetést munkásainak, amikor már nem volt munka, és a menekülésben is segítette őket. Szerinte Simalát mindenki rendes, segítőkész embernek tartja.

Aszódi József polgármester-helyettes vallomása szerint Simala a helyi Baross Szövetség alapítója és ügyvezetője volt. *„A német vezető gazdasági emberekkel szoros üzleti összeköttetésben állott, ami a német barátságát kétségtelenné teszi. Kezdeményezője volt annak, hogy a zsidó kereskedők a külkereskedelmi forgalomból teljesen kizárassanak, továbbá annak is, hogy a zsidó kereskedők a kecskeméti piacon ne vásárolhassanak.”* Szerinte Kiss Endrével barátkozott Simala. Érdekes, hogy Tóth László polgármester éppen ellenkezőleg nyilatkozott Simaláról, mint a helyettese.

Kemény Endre 1936-tól 1944-ig dolgozott Simalánál tisztviselőként. Vallomása szerint Simala és családja jobboldali gondolkodású volt, de nem tud róla, hogy valamiféle atrocitásban részt vett volna. *„Az is tény, hogy a zsidó kereskedelemnek a kizárása kapcsán anyagi előnyökhöz jutottak, ami természetesen erősen hozzájárult gyors meggazdagodásához.”* Kemény elmondta, hogy ő maga és a családja is emberséges bánásmódban részesült a cégnél, amíg lehetett, Simala foglalkoztatta. Más zsidók is dolgoztak a cégnél, Rigó Ferenc 15 évig volt a cég bevásárlója, Adorján Károly tanár pedig a cég könyvszakértője. Őt Simala az elhurcolásáig segítette. *„Ezen kívül minden bevásárlási körzetben voltak a cégnek egészen 1944-ig zsidó bevásárlói, így Gyöngyösön Fleischmann Pál, Budapesten Singer, Győrben Koralek Lipót és még többen, és tudomásom szerint a szabadkai konzervgyártó üzemben a legutóbbi időkhöz Deutsch Géza budapesti Akácfa utcai konzervgyáros társ volt.”*

Simala János ügyét a Kecskeméti Népbíróság 1945. május 28-án tárgyalta, már ezt megelőzően, május 20-án előzetes letartóztatásba helyezték. A népbíróság bűnösnek mondta ki az 1440/1945. M. E. rendelet 12. §. 2. és 4.

pontjába ütköző népellenes büntetben.⁷¹⁵ A vádlottat összbüntetésül négy év börtönre és politikai jogai gyakorlásának ötévi felfüggesztésére ítélték.⁷¹⁶ A népbíróság elrendelte továbbá a Simala tulajdonában lévő Csongrádi utca 8. szám alatti ingatlan és a Ménteleken lévő szántó és szőlő teljes elkobzását is. Az ítélet indoklása szerint a vádlott Kecskeméten 1942 tavaszától két hónapig alelnöke volt a helyi Baross Szövetségnek. A vádlottat Kecskemét főispánja és a budapesti központ győzködté, hogy vállalja el a tisztséget, amit ő először visszautasított. Később megjelent Simalánál egy Kerekes nevű ezredes, aki azt mondta, hogy el kell vállalnia a tisztséget, majd a főispán további rábeszélésére végül elvállalta. A vádlott két hónappal később lemondott a tisztségről. A népbíróság a Baross Szövetséget demokráciaellenes szervezetnek nyilvánította, mivel Simala ebben tisztséget vállalt, ezért demokráciaellenes magatartást tanúsított. A bíróság megállapítása szerint a tisztség elvállalása során kényszerű szükség nem állt fenn, legfeljebb kizárták volna a tojás és az alma szállításából. Más termékekkel is kereskedhetett volna, és később, a lemondása után sem érte hátrány, ezért hamarabb is visszautasíthatta volna az alelnökséget.

Az ítélet indoklása szerint nem igazolódott, hogy Simala nyilas volt, mert ezt Wogrincics Géza⁷¹⁷ és a zsidó Rigó Ferenc is cáfolta. Rigó azt vallotta, hogy Simala utálta a nyilasokat, és csöcseléeknek, börtöntöltelékeknek nevezte őket. A németekkel üzleti okokból ápolt jó viszonyt. Enyhítő körülményként vették figyelembe Simala büntetlen előéletét, családós állapotát, valamint azt, hogy kilépett az egyesületből, jól bánt a zsidó alkalmazottaival, létszám felett

⁷¹⁵ Az 1945. évi VII. törvénycikk a 12. §. 2. pontja szerint „népellenes büntetben bűnös az is: aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként belépett, vagy fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki;” Ugyanezen paragrafus 4. pontja szerint „népellenes büntetben bűnös az is: aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött;”

⁷¹⁶ Simala súlyos ítéletének az lehetett az oka, ami Réthey periratából is kiderül, hogy „1945. augusztus havában a bírói gyakorlat oda konkludált, hogy már maga a tisztség viselése is a népellenes bűncelekmény tényálladékat megállapítja.” Később a bírói gyakorlat már azt vizsgálta, „hogyha valaki tisztséget viselt az vajon tevékenységével népellenes tevékenységet fejtett-e ki, vagy sem, és nem csupán a tisztségvállalás pusztja ténye alapján állapította meg a bűnösséget.” MNL BKML XXV. 18. 223/1945., a perújrafelvétel után 266/1948. Réthey Gyula ügye.

⁷¹⁷ Wogrincics Géza gyümölcskereskedő 1897-ben született. A nem zsidó virilisek listáján 1938-ban a nyolcadik, ha a kétszeres adóbeszámítást nem vesszük figyelembe, a város legtöbb adót fizetője, ha a zsidókat is figyelembe vesszük, akkor a hetedik volt. MNL BKML IV. 1905 1935–1944/45.

is alkalmazta őket, amiért meg is büntették, ezért bizonyos fokú üldöztetést is elszenvedett.

Tóth László polgármester május 23-án írt nyilatkozatban állt ki Simala mellett, amelyet a népbíróságra küldött be. Kifejtette, hogy Kiss Endre főispán szorgalmazására alakult meg Kecskeméten a Baross Szövetség. Ebben az időben Simala elpanaszolta neki, hogy valósággal rákényszerítették az elnökséget. Simala soha nem viselt tisztséget pártban, egyesületben. A helyi szövetség alapítása idején vette át a szabadkai telepét, ezért csak keveset tartózkodott Kecskeméten, és nem is akart itt lekötöttséget. Szabadkán kétszer is találkozott, ahová vele ment Simala egyik legjobb barátja, Adorján Károly tanár, könyvszakértő is, akit a németek később deportáltak. Szabadkán Simala elmondta Tóth Lászlónak, hogy sikerült megszabadulnia az elnökségtől, még mielőtt a szövetség megkezdte volna a tényleges munkát. Simala nem követett el népellenes cselekedetet, *„viszont zsidó barátai és üzleti körével a felszabadulásig szoros érintkezésben és kapcsolatban állott, telepei munkássága pedig megbecsülte szociális érzékeért és mindenkor emberséges bánásmódjáért.”*

Braunitzer Ferenc is nyilatkozatot írt a tárgyalásra. Eszerint 1938 júniusától 1944 végéig mint főkönyvelő dolgozott Simalánál. Tanúsította, hogy Simalát a Baross Szövetség kecskeméti alelnökévé tudta és beleegyezése nélkül választották meg. A szövetség budapesti központjától kapott levelet, hogy vállalja el az alelnöki és az ügyvezető igazgatói tisztséget. Erre Simala utasította Braunitzert, hogy válaszoljon a levélre, és írja meg, hogy nem ér rá, ezért egyik tisztséget sem vállalja el. Ezek után jött egy Kerekes nevű ezredes Budapestről, és azt mondta, hogy ha nem vállalja az alelnökséget, akkor kizárják a Gyümölcskiviteli Egyesületből, és soha többet nem exportálhat. Simala erre azt mondta, hogy hiába csinálnak akármilyen Baross Szövetséget, ha ő előnyösebb üzletet tud kötni zsidó vallásúakkal, akkor azokkal fog üzletet kötni. Ezek után sem foglalkozott a szövetséggel, a meghívóit a szemetesbe dobta. Ezek után Simalát tudta és jelenléte nélkül megválasztották a szövetség alelnökének. Mikor erről tudomást szerzett, írásban azonnal lemondott, elfoglaltságára hivatkozva. Braunitzer nyilatkozatában leírta azt is, hogy a levél elküldése után két héttel Simalát kizárták a Gyümölcskiviteli Egyesületből, ezt követően fellebbeztek a határozat ellen a Külkereskedelmi Hivatalhoz, így végül is bennmaradhatott az Egyesületben. *„Ilyenképpen állíthatom, hogy a legnagyobb kényszer és presszió alatt állt, amely szerint a megválasztása tudta nélkül és olyan kényszer mellett történt, mely szerint az egész létegzisztenciája veszélyeztetve volt, de mindezzel sem törődve, a lemondását fenntartotta.”* Braunitzer azt is kifejtette, hogy Simala soha nem politizált, csak az üzlettel foglalkozott, keveset tartózkodott Kecskeméten, mert az ország külön-

böző helyein lévő telepeit és kirendeltségeit irányította. Simala a „*zsidó vallású alkalmazottait megtartotta, azokat takargatta, letagadta az értelmiségi kormánybiztosság előtt, és amikor már mást tenni nem lehetett, bejelentette és nagyobb fizetést adott, mint a keresztények számára*” szerint a rendelet értelmében adható lett volna, ezért az államrendőrség kecskeméti kapitánysága több ízben pénzbüntetésre ítélte, majd egy ízben 20 napi elzárásra ítélte, amelyet a fellebbezési hatóság kegyelemből 200 pengő pénzbüntetésre változtatott át. A zsidókkal szeretett legjobban dolgozni, segítette őket. A legjobb barátja Adorján Károly kereskedelmi iskolai tanár volt, aki könyvelési szakértő volt. A legtöbb ügyet vele beszélte meg Simala. Adorjánt igyekezett megmenteni Simala, de nem tudta, sem a baráti köre. Már a gettóba szállították, élete veszélyeztetésével hajnali négy órakor az őr kijátszásával a kerítésen és a falon keresztül kis darabokra elvágott, papírba gondosan becsomagolt szalonnákat adott át, mert tudta, hogy barátja cukorbeteg, majd cigarettát, ruhaneműket és több különféle tartós és tápláló élelmiszert juttatott hozzá, hogy legalább ezekkel el legyen látva.”

Braunitzer leírta azt is, hogy Simala Budapestről autóval menekítette le Tarján Ödön zsidó vezérigazgatót „*Nyírben lévő villájába, ott rejtegették, míg megérkeztek az oroszok.*” Simala a munkásokkal is jól bánt. Hasonló tartalmú nyilatkozatot tett Borbély Ferenc is, aki Simala magántisztviselője volt.

Simala per-újrafelvételi kérelmet adott be az elsőfokú ítélettel szemben, kérte annak hatályon kívül helyezését és ártatlanságának megállapítását. Indoklása szerint kényszer miatt vállalta el a tisztséget, amiről hamarosan le is mondott. Ha kizárták volna az exportból, Kecskeméten 200, Szabadkán 300 munkása maradt volna kenyér nélkül egyik napról a másikra. Leírta, hogy a távolléte és tudta nélkül választották meg a szövetség helyi alelnökévé. Ezek után lemondott írásban, de így is nagy kára keletkezett, mert kizárták a tojás- és a baromfikivitelből. Ezt tanúkkal tudta bizonyítani.

1945. július 17-én a Kecskeméti Népbíróság elrendelte a perújrafelvételt és a tanúk meghallgatását. A tárgyalást 1945. július 28-án tartották. Az újabb ítélet az első hatályon kívül helyezte, Simalát minden vádpont alól felmentették, és azonnal szabadlábra helyezték. A tanúk bebizonyították, hogy Simala kényszer alatt állt, amikor elvállalta a tisztséget, és alelnökként nem csinált semmit.

Simala telepét is szeretnék volna megszerezni, miután eljárást indítottak ellene. 1945. május 30-án Deutsch Pál gyümölcs-, baromfi- és tojáskereskedő Simala Kada Elek utca 13. szám alatti kereskedőtelepének a kiutalását kérte az ott lévő felszerelésekkel együtt. Előadta, hogy ha megkapja a telepet, ott majd nagykereskedelmi tevékenységet fog folytatni. A kérelem hátoldalára a termelési bizottság előadója ráírta, hogy: „*Gyümölcsértékesítési szempontból*

javaslom a telepnek a termelésbe való bekapcsolását.” Október 24-én Deutsch Pál visszavonta a kérelmét.⁷¹⁸

Dr. Bende Sándor ecetgyárát is többen próbálták megszerezni, amíg nem tért vissza Kecskemétre. Miután visszatért, a politikai rendőrség letartóztatta, majd népbíróság elé is állították.

Bende Sándor 1893-ban született Kecskeméten. Kereskedelmi akadémiai végzettsége és jogtudományi doktorátusa volt, 1916-ban került a Kecskeméti Kereskedelmi Iparhitelintézeti és Népbankhoz, amelynek később vezérigazgatója lett. 1942-ben a virilisek listáján az 5. helyet foglalta el, ha nem vesszük figyelembe a kétszeres adóbeszámítást, akkor a 10. legnagyobb adófizető volt Kecskeméten.⁷¹⁹ Bende Sándor virilisként tagja volt Kecskemét törvényhatósági jogú város törvényhatósági bizottságának is.⁷²⁰ Bende Sándornak ecetgyára volt Kecskeméten, amely a Katona József tér 3. szám alatt, a lakása mellett működött.

Bende a város kiürítésekor elhagyta Kecskemétet, és csak 1945 áprilisában tért vissza. A kecskeméti Baross Szövetség elnöke volt 1943. január 25-től 1944. október 24-ig, amiért a népbíróság népellenes büntetést miatt 1945. május 28-án öt év börtönre ítélte, emellett elkobozták a Horváth Döme utca 22. szám alatti házát, 9 kataszteri hold szőlőjét és szántóját is. Bende elmondása szerint nem akarta elvállalni az elnökséget, és nem is végzett benne aktív munkát, de az akkori főispán, Kiss Endre kényszerítette rá. A NOT 1945. július 30-án tárgyalta az ügyet, a büntetését egy évre csökkentették, és mellőzték a vagyoneklobzást is. 1946. október 18-án, a perújrafelvétel során a Kecskeméti Népbíróság felmentette a vádlottat. Elfogadta, hogy Bende kényszerítő körülmények hatására fogadta csak el a Baross Szövetség elnöki tisztségét. Ugyanis a Bende által vezetett népbank finanszírozta a Szeretfalva–Déda közötti vasútépítést, ezért újabb forrásokat kellett szereznie, amiben a főispán nyújtott neki segítséget, cserébe el kellett vállalnia az elnökséget. 1944-ben Bende súlyos beteg lett, gyomorvérzései voltak, ezért a nyáron megműtötték, így a bankban csak keveset dolgozott ebben az évben. A második tárgyaláson meghallgatták Bende tanúit, így igazolni tudta, hogy kényszer hatására vállalta el a tisztséget.⁷²¹

Bende ecetgyárát többen is igyekeztek megszerezni, bérbe venni 1945 márciusában és áprilisában. Kovalovszki Sándor 1945. március 18-án írt kérelmet

⁷¹⁸ MNL BKML IV. 1910/c. 7942/1945.

⁷¹⁹ MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45. 6.

⁷²⁰ Bodócs 1944: 81.

⁷²¹ MNL BKML XXV. 18. 133/1945. Dr. Bende Sándor pere.

a polgármesternek annak érdekében, hogy nevezze ki őt dr. Bende Sándor ecetgyárához üzemvezetőnek. Miksa Miklós is kérelmet adott be az ecetgyára március 21-én. Leírta, hogy dr. Bende Sándor elmenekült, a gyára elhagyottan áll, ezért hajlandó bérbe venni. Április 14-én a lakáshivatalnál Székely Sándor kérte az ismeretlen helyen lévő Bende ecetgyárát és lakását kiutalni. Április 24-én a közellátási hivatal Bende ecetgyárát lefoglalta a lakosság szükségleteinek kielégítésére. A lakáshivatalnak leltároznia kellett a vállalat berendezéseit. Az iparhatóságnak előterjesztést kellett tennie az üzem működtetésére vonatkozóan. A közellátási hivatal döntését azzal indokolták, hogy az ecetgyár a város kiürítése óta nem működik. A polgármester május 4-én megbízta Székely Sándort a gyár vezetésével és üzembe helyezésével. A megállapodás értelmében a gyárat Székelynek a saját költségén kellett rendbe hozni, az üzemben tartás összes költsége is őt terhelte, és bizonyos mennyiségű ecetet kellett átengednie a lakosság élelmezésére. A polgármester ugyanazon a napon írt a pénzügyminiszternek is. Ebben kifejtette, hogy dr. Bende Sándor ecetgyára jelenleg üzemben kívül van, *„mert annak tulajdonosa az orosz megszállás elől Kecskemétre elmenekült, majd pedig amidőn f. évi április havában Kecskemétre visszatért, a rendőrség mint politikai bűnöst őrizetbe vette és ügyét a népbíróság még ma sem tárgyalta le.”* A gyára a városnak szüksége van, ezért bízta meg Székelyt üzembe helyezésével és vezetésével. A polgármester a gyártáshoz szeszt kért a pénzügyminisztertől.

1945. november 13-án dr. Bende Sándorné kérte a polgármestert, hogy helyezze vissza az ecetgyarába, és hatálytalanítsa az üzem városi kézbe vételét. Az EJK 5168/1945. számú határozatára hivatkozott, amely szerint az ecetgyára nem tekinthető elhagyottnak. Mivel az eredeti tulajdonosa kérte vissza a gyárat, a polgármester határozatában dr. Bende Sándorné használatába bocsátotta, *„a gyárra vonatkozó rendelkezési jogát elismeri”*. Kikötötte azt is, hogy a tulajdonos köteles üzemeltetni a gyárat.⁷²²

Más elhagyott gyárakról, üzemekről is megállapíthatjuk, hogy ezeket 1945-ben többen is igyekeztek megszerezni. A háttérben az állhatott, hogy a több információval rendelkező, befolyásosabb személyek próbálták rátenni a kezüket a deportálások, illetve a tulajdonosok elmenekülése miatt csábítóan gazdátlanul maradt üzemekre.

1945. március 8-án ifj. Gerber Ferenc, Ginder Károly, Szántó Béla és Rigó Ferenc egy kérvényt adtak be a polgármesterhez, hogy bérbe vennék és üzembe is helyeznék a Gyalóközi-féle dextrose- (szőlőcukor) gyárat, szörmekikészítő ipari üzem céljára. Két nappal később, március 10-én újabb megkeresés

⁷²² MNL BKML IV. 1910/c. 5564/1945.

érkezett a polgármesterhez a gyár ügyében. Sebestyén János okleveles mérnök egy orosz bizottsággal – mint szakértő – vizsgálta át a gyárat. Megállapította, hogy a kristálydextrosegyár jelenleg üzemképtelen. Az üzemet megromgálták, a gépek egy részét leszerelték. Azt is megállapította, hogy a gyár jelen állapotában is nagy értéket képvisel. Kérte a polgármestert, bízza meg az üzem átvételével, annak érdekében, hogy a gyárat megóvja a további rongálástól, és üzemképessé tegye.⁷²³

1945. május 28-án a polgármesternek közös levelet írtak Cseh Károly Mihály „okl. droguista”, dr. Kálmán Jenő és Freund Rezső okleveles vegyészmérnökök, mindhárman kecskeméti lakosok. Előadták, hogy a Kecskeméti Rézgálicgyár (Hunyadi város 45.) elhagyottan áll, felszereléseit elhordják, rongálják. Kifejtették azt is, hogy a gazdáknak szükségük van a szőlőműveléshez a rézgálicra, amit abban az időben csak nehezen lehetett beszerezni. Kijelentették, hogy mindhárman megfelelő szaktudással és tőkével rendelkeznek ahhoz, hogy az elhagyott vállalatot megindítsák, és a rézgálicgyártást elkezdjék. A polgármester május 29-én kelt válaszában kijelentette, hogy a kérelmet teljesíti, és – a Kecskeméti Rézgálicgyár Kft. üzemének megindítása végett – a céghez azonnali hatállyal mindhármukat vállalatvezetőnek kirendelte.⁷²⁴

Stark József budapesti fakereskedő, aki ekkor Kecskeméten lakott, február közepén kérte a polgármestert, hogy bízza meg a Blahó-féle ládagyár rendbe hozásával és megnyitásával. Blahó József gyümölcskereskedő 1942-ben a virilislistán a 16. helyen volt. 6565 pengő adójával az ötödik legtöbb adót fizette a városban.⁷²⁵ Stark előadta, hogy ő szakember, fája és tőkéje is van a berendezések pótlására és a gyár beindítására. Jelenleg „*az üzem mai helyzetében a teljes pusztulásnak van kitéve, elhagyott, őrizet nélkül áll, viszont amennyiben üzembe helyezhetném nem csak magamnak, hanem több családnak, akiket ott foglalkoztatnék megélhetést nyújtana, azonkívül az üzem még meglévő épületei és gépei is megmenthetők lennének.*” Azt is megemlítette, hogy a lakosság is szüksége van a ládákra a gyümölcskereskedéshez.⁷²⁶

Az ismertetett esetek alapján megállapíthatjuk, hogy az elhagyott, illetve annak hitt üzemekre igen nagy érdeklődés volt. Az is meglepő, hogy a jelentős elszegényedés ellenére többeknek volt annyi eldugott, félretett tőkéjük, hogy képesnek érezték magukat egy-egy kifosztott és megromgált üzem

⁷²³ MNL BKML IV. 1910/c. 2841/1945.

⁷²⁴ MNL BKML IV. 1910/c. 7847/1945.

⁷²⁵ MNL BKML IV. 1905. 1935-1944/45. 6.

⁷²⁶ MNL BKML IV. 1910/c. 1734/1945.

újraindítására. Mivel az elhagyott gyárak üresen álltak, és az értékeiket szét-hordták, racionális döntés volt a város vezetése részéről, hogy ezeket olyan személyeknek adják bérbe, akik képesek azokat újraindítani és a termelést megkezdeni.

7. A zsidó gazdasági elit és üzemeinek sorsa a háború után

A háború alatt a zsidó tulajdonosoktól elvett, kényszerszerződésekkel bérbe adott üzemeket a visszatérő tulajdonosok megpróbálták ismét kézbe venni és visszaállítani a háború előtti üzemenetet. Ezek a törekvések a háború utáni berendezkedés magántulajdon-ellenessége miatt hosszú távon nem lehettek sikeresek, de ez 1945–46-ban még nem látszódott egyértelműen.

A Benedek cég az ország egyik legjelentősebb exportvállalata és konzervgyára volt, és nagykőrösi központtal működött. A Benedek József és Fia élelmiszerexport-céget 1870-ben alapították, Benedek József 1929-ben halt meg, a céget Benedek László és György vezette tovább. A vállalat „zöltség, gyümölcs mindennemű baromfi, vad és tojás értékesítéssel foglalkozott, ehhez ládagyárat létesített, valamint ipari tevékenységet is folytatott. 1931-től zöltség- és gyümölcsexport terén első helyen állt Magyarország külkereskedelmében.”⁷²⁷ 1932-ben a *Nagykőrösi Híradó*ban arról cikkeztek, hogy „ma már nemcsak Nagykovács, hanem Kecskemét exportja is egyetlen irányító kézben összpontosul. Kecskemét is beolvadt a nagykovácsi export szindikátusba. [...] Benedekék a szindikátus királyai.”⁷²⁸ Mivel Benedekéket Nagykovácsön folyamatosan támadták, és a hatóságok is körülményeskedtek velük, úgy döntöttek, hogy a baromfi-feldolgozó, a 140 vagonos hűtőház és jéggyár együttes telephelyét Kecskeméten építik fel a Ceglédi út és a Budapest–Szeged vasútvonal mellett. Itt különféle kedvezményeket is kapott az új beruházás. Az építkezés 1928 márciusában fejeződött be. Benedekék azzal indokolták, hogy Kecskeméten építettek fel az európai szinten nézve is korszerű üzemüket, hogy itt hatszor annyi árut vásárolnak fel, mint Nagykovácsön, és így csökken a szállítási költségük.⁷²⁹ 1938-ban felállították a Magyar Gyümölcs Kiviteli Egyesületet, és ettől kezdve gyümölcsöt exportálni csak az egyesület tagjai voltak jogosultak.

⁷²⁷ Novák 2002: 193.

⁷²⁸ Idézi Novák 2002: 194.

⁷²⁹ Novák 2002: 211–212.

1938-ban a legnagyobb zsidó adófizetők között szerepelt Benedek György, valamint testvérei: László és Sándor is, akik személyenként 2803 pengő adót fizettek.⁷³⁰

Az erősödő európai antiszemitizmus és az első magyar zsidótörvény válságos helyzetbe hozta a Benedek céget is. A Nagykőrösi Hangya Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet 1938 novemberében alakult meg, majd rövidesen nyilvánosságra került, hogy a Hangya bérbe vette a Benedek cég összes telepét és a hasonló méretű és profilú kiskunhalasi Schneider céget is. A Hangya Szövetkezet tíz évre kötött bérleti szerződést Benedekékkel, akiknek évi 100 ezer pengő alapbért kellett fizetnie, ami a forgalom függvényében akár több millió pengőre is növekedhetett.⁷³¹

27. és 28. kép. A Hangya Szövetkezet ládáiba csomagolt alma Kecskeméten és a szállítmány bevagonírozása a vasútállomáson 1944 októberében⁷³²

A front átvonulása után a kecskeméti gyár szovjet hadiüzemként működött. A Benedek József és Fia húsfeldolgozó és élelmiszerüzemtől 1945. május 14-én írtak a nemzeti bizottságnak, hogy május 15-től június 15-ig lófogatú járműveiket mentesítsék a kötelező robot alól, ugyanis a vállalat Vass Zoltántól, Budapest közellátási kormánybiztosától megbízást kapott, hogy az ország egész területén vásároljanak élelmiszert a fővárosnak.⁷³³

Benedekék 1945-ben, a front átvonulását követően ismét megindították az exportkereskedelmet. Benedek László túlélte a háború borzalmait, a kiviteli ügyeket ő és a korábban már az angliai kereskedelmet irányító és ott élő

⁷³⁰ Vö. a 6. táblázat adataival.

⁷³¹ Novák 2002: 286–287.

⁷³² Forrás: FO Magyar Világhíradó 1075/4. 1944. okt. (00:43 és 00:51). <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=5829>

⁷³³ MNL BKML XVII/46. 145/1945.

Benedek János vette kézbe. Benedek János Angliában igyekezett piacot szerezni a magyar baromfinak és gyümölcsnek. 1946 karácsonyára Magyarországról pulykákat szállítottak Londonba, de az erős verseny miatt a minőség javítását tűzték ki célul. „1948. március 31-ig 465 vagon pulyka és más baromfi Angliába történő exportját vették tervébe, amelynek ellentételezéséért Anglia fonállal, gyári gépekkel és speciális számszámokkal fizet.”⁷³⁴ Az ígéretesen alakuló exportot és az üzem fejlődését az 1948-as államosítás törte derékba. 1948 áprilisában Benedekék ládagyárát is államosították. A Benedek cég megszűnéséről a helyi lap is beszámolt: „A nagy múltú és Európa-hírű Benedek-cég az államosítással megszűnt létezni. Az 1949-ben megszervezett Földműves Szövetkezet vette át a terményfelvásárlást és értékesítést, lakóházába pedig beköltözött. Nem csupán a nagy cégek, de a kiskereskedelmi vállalkozások is sorra tönkre mentek a hatalmi erővel kényszerített »szövetkezetesítéssel«.”⁷³⁵

A Benedek testvérek cége Kecskeméten a Hunyadi város 10. szám alatt volt. A gyár területe és különféle részei eltérő helyrajzi számon szerepeltek.⁷³⁶ A területek között volt szántó, szőlő, kert és gyári udvar. Az ingatlant a három testvér: Benedek Sándor, László és György egyharmad-egyharmad arányban birtokolta 1942-ben. A tulajdoni lapon a következő bejegyzés 1949-es (3026/1949), amely szerint az ingatlanokat átszállás jogcímén a Baromfiértékesítő Nemzeti Vállalat javára jegyzik be. Ezt követően a különböző helyrajzi számmal rendelkező ingatlanokat is ehhez jegyezték át. 1959-ben (640/1959) a tulajdonjog átszállt a magyar állam javára, az ingatlan kezelője a Kecskeméti Baromfifeldolgozó Vállalat maradt.⁷³⁷

A másik tulajdoni ügy az eredetileg is dr. Kertész Miksa tulajdonát képező konzervüzem visszaszerzéséről szól. Dr. Kertész Miksa⁷³⁸ kereskedő, miután visszatért Kecskemétre, 1945. április 3-án kérelmet adott be a polgármesterhez. Bejelentette, hogy ő kétharmad részben tulajdonosa a Remenár István-féle, Kecskeméten bejelentett cégnek. Kertész zsidóként a népellenes intéz-

⁷³⁴ Novák 2002: 319.

⁷³⁵ Novák 2002: 321.

⁷³⁶ A telekkönyvi betétlapok alapján is igyekeztem nyomon követni az egyes gyárak, üzemek, házak sorsát, de ez kevés eredményre vezetett.

⁷³⁷ Ezt követően további eltérő helyrajzi számon lévő ingatlanokat olvasztottak be ezen szám alá 1962-ben, 1966-ban és 1967-ben. 1969-ben további helyrajzi számú ingatlanokat sajátítottak ki, amelynek tulajdonosa a magyar állam lett. Az ingatlan kezelője továbbra is a vállalat maradt. Sajnos a gyártelep egyéb változásairól itt nem voltak adatok. MNL BKML VII. 8/c. 1823.

⁷³⁸ Dr. Kertész Miksa kereskedő 1894-ben született, 1938-ben a legtöbb adót fizető zsidók listáján a 21. volt. MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

kedések miatt a vállalatban nem működhetett. „Tisztelettel kérem a Polgármester Urat szíveskedjék engem, miután Remenár István nem tartózkodik állandóan Kecskeméten [...] a vállalat vezetőjéül kirendelni.” Kertész a levélhez egy igazolást is csatolt, amelyben az áll, hogy a „hatóság előtti felhasználás céljából kérésére igazoljuk azt a tényt, hogy Remenár István kecskeméti bej. cég, mely a Hűtőháznál létesített konzervgyári üzemet bérli, létesítése, illetve megalakulása idején a korlátozó rendelkezések következtében zsidó tagok részvételével nem működhetett. Tudomással bírunk arról, hogy mindjárt megalakulásakor Ön annak társtulajdonosa volt és csak iparigazolvány korlátozások miatt nem lehetett ezt nyilvánosságra hozni. Tudomással bírunk arról is, hogy az Ön részesedése 1944. márciusában, tehát mielőtt a németek bejöttek volna 2/3 (azaz kétharmad) volt. Ezen tudomásunkat részben az Ön információjából, részben Daróczi Dezső igazgató úrtól, úgyszintén Dr. Markó József ügyvéd úrtól szereztük, akik a szerződés létrejötténél közreműködtek.” A két aláírás olvashatatlan az igazoláson. Megállapíthatjuk, hogy Kertész Miksa cégénél Remenár István strómanként működött közre.⁷³⁹ A polgármester még aznap utasította az iparhatóságot, hogy intézze el a kérelemben foglaltakat, és a határozatot adja ki. Erre még aznap sor került, és megbízták dr. Kertész Miksát, hogy a polgármester rendelkezése értelmében ideiglenesen a Remenár István-féle konzervüzemet (Rákóczi város 20.) helyezze üzembe, és irányítsa mint vállalatvezető. Sebestyén János okleveles gépészmérnököt kirendelték vállalati ellenőrnek.⁷⁴⁰ Kertész Miksa így vissza tudta szerezni üzemét a háborút követően.

Még röviden utalok néhány hasonló ügyre. A polgármester 1944. december 31-én a Schiffer-cipőgyár vezetésével 1945. január 1-jétől Blau László bőrkereskedőt bízta meg, mint a gyár elhurcolt tulajdonosainak közeli rokonát, helyettesének Schwartz Lajos cipésmestert jelölte ki.⁷⁴¹ Az eredeti tulajdonosok a Székely család tagjai voltak: Székely Ignác, Gyula, István és Imre. Székely Ignác cipőgyáros 1938-ban a legnagyobb zsidó adófizetők listáján a 23. helyen volt 1807 pengővel, Székely István és Gyula a 42. és 43. helyen, egyaránt 1249 pengővel.⁷⁴²

⁷³⁹ Lengyel György is megjegyzi, hogy a zsidótörvények korlátozó intézkedéseit gyakran úgy próbálták meg kivédeni, hogy az elnöki vagy vezérigazgatói pozíciót lehetőség szerint megbízható keresztény személyeknek adták át, míg az informális irányítást továbbra is az egykori zsidó tulajdonosok gyakorolták. A vezetők egy része valójában stróman volt. Lengyel 1989: 137.

⁷⁴⁰ MNL BKML IV. 1910/c. 2855/1945.

⁷⁴¹ MNL BKML IV. 1910/a. 736/1944.

⁷⁴² MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45. 6.

Fischpán Pál február 13-án kérte a polgármestert, hogy nevezze ki vállalatvezetőnek dr. Szappanos Sándor, valamint Rosenbaum Antal Rákóczi városi telepeinek az élére is. A kérelmét azzal indokolta, hogy ő Fischpán Géza egyenes ági leszármazottja, és a fenti cégek dr. Szappanos Sándorral üzleti megállapodást kötöttek. A telepek berendezései az árvaszéknél elfekvő iratok tanúsága szerint is részben apja, Fischpán Géza, részben nagybátyja, Háy Árpád⁷⁴³ tulajdonában voltak. Azért kérte a vállalatvezetői megbízatást, hogy a telepeken még meglévő berendezéseket és egyéb tárgyakat megóvja, a kinnlevőseket behajtsa. 18-án a polgármester kinevezte a telepek élére, mert a tulajdonosok nem tértek vissza.⁷⁴⁴

A korábban zsidók tulajdonában lévő üzemek jó részét a deportálást vagy munkaszolgálatot túlélők – ha nem volt túlélő, a közeli rokonok – visszakapták. A források alapján kijelenthetjük, hogy a visszatért zsidók igyekeztek helyreállítani a korábbi üzemmenetet, és komoly tervekkel néztek a jövőbe, mint például a Benedek család túlélő tagjai is. Törekvéseik azonban nem lehettek sikeresek, mert a szovjet katonaság ellátása, a jótétemeli szállítások és a magántulajdon fokozatos korlátozása, majd felszámolása ezeket derékba törték. A gazdasági elit túlélő zsidó tagjai ezt követően nagyrészt elhagyták az országot. Az elhagyott nagyobb cégek államosítása már 1945-ben megtörtént, a kisebbeket ekkor még magántőke bevonásával igyekeztek bérbe adni és a termelésüket megindítani, hogy néhány év múlva ezeket is államosítsák. Kecskeméten Platter János konzervgyárával az államosítás már 1946 előtt, 1945 nyarán megkezdődött.⁷⁴⁵

⁷⁴³ Fischpán Géza kereskedő 1894-ben született. A legtöbb adót fizető zsidók listáján a 20. helyet foglalta el 1938-ban. Háy Árpád 1896-ban született, fa- és szénkereskedéssel foglalkozott. Ő a 10. legtöbb adót fizette a zsidók közül a városban. MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45.

⁷⁴⁴ MNL BKML IV. 1910/c. 1607/1945.

⁷⁴⁵ A szakirodalom a második világháború utáni államosításokat rendszerint 1946-tól szokta kezdeni, a szénbányák állami kezelésbe vételével. Honvári 1996: 478.

8. Az ideiglenesség korszakának elitje

A következő táblázatban a város szovjet megszállásától az 1945-ös választásokig tartó időszak elitjét mutatom be. A 33 nevet tartalmazó listán a Horthy-korszak végének elittáblájáról csak három fő szerepel: Tóth László, aki a város polgármestere lett, dr. Révész László, aki a háború előtt is országgyűlési képviselő volt az FKGP színeiben, és az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőjévé is megválasztották, valamint Sándor József tiszti főügyész, aki rövid ideig a Kecskeméti Nemzeti Bizottság elnöke volt, szintén az FKGP részéről. További két olyan elittagot említhetünk meg, akik a korábbi időszakban is befolyásos embereknek számítottak: dr. Egry Ferenc nyugalmazott pénzügyigazgató-helyettest, aki a virilislistán is szerepelt, illetve Laczi Pál főjegyzőt, aki korábban is ezt a posztot töltötte be, majd 1945 végétől a város helyettes polgármestere lett.

14. táblázat. A kecskeméti elit kijelölt tagjai 1944 végétől 1945. november 4-ig

Név	Születési idő	Születési hely	Párt-tagság	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Aszódi József	1899. dec. 21.	Albertirsa	MKP		Polgármester-helyettes. 1945. december 9-én lemondott tiszteréről. A gazdasági szférában dolgozott tovább.
Balla Dömötör	1885. ápr. 17.	Kecskemét	FKGP	birtokos	Az Ideiglenes Nemzetgyűlés, majd az 1945–47-es Nemzetgyűlés képviselője. Számos gazdasági érdekképviselő tagja.
Bánó Magda		Szolnok?	MKP		Bánó Mihály testvére, az MKP titkára Kecskeméten.
Bánó Mihály	1918. szept. 16.	Szolnok	MKP	vasmunkás	Kecskemét rendőrfőkapitánya 1945. március 27-től. Básti helyére az MKP őt delegálta a KNB-be. 1945-ben Kecskemét törvényhatósági bizottságának tagja. 1945. szeptember 24-én felmentették, leszavazták. 1946. július 1-jén motorbalesetben elhunyt.
Bárd Dezső	1907	Zsámbék	MKP		Főkapitány, alezredes, a kecskeméti, majd a Dél-Pest megyei politikai rendészeti osztály vezetője.
Básti Ágoston	1904. márc. 20.	Zagyvarékas	MKP	földműves	A szovjet megszállást követően, 1944 decemberétől az MKP titkára Kecskeméten. 1944-től az NKVD-nek dolgozott, ahogy Moszkvában a bátyja is. 1944 decemberétől az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. 1945-ben a KNB tagja, majd titkára. 1945. július 5-én a helyi MKP azzal vádolta, hogy tagja volt a Nyilaskeresztes Párt fegyelmi bizottságának, és a rendőrségnek is dolgozott, ezért kizárták.
Dr. Dános Endre	1909. júl. 5.	Albertirsa	MKP	jogász	A kecskeméti PRO helyettes vezetője. Deportált volt. 1945. július 9-én igazolták. Később a politikai osztály vezetője. Elmondása szerint 1942 júliusában került ki a frontra a 105/1. tábori munkásszázaddal.
Dosler (Dömötör) Jenő			MKP	cipész	A kecskeméti PRO vezetője, 1945. szeptember 24-én felmentették, leszavazták. Volt munkaszolgálatos.

Név	Születési idő	Születési hely	Párttagság	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Dr. Egry Ferenc	1880		FKGP	jogász	A KNB tagja 1945-ben. Az 1938-as virilislistán a 31. volt. Nyugalmazott pénzügyigazgató-helyettes.
Garzó Lajos	1878. júl. 13.	Kecskemét	FKGP	rendőr- főtanácsos	Rendőrfőtanácsos, ezredes. Nyugalmazott rendőrfőtanácsosként a KNB hívta vissza szolgálattételre 1945. február 10-én; a bünygyi osztályt vezette. December 1-jétől az orosz felügyelet alatt álló gyufagyárban dolgozott. Február 27-én igazolták.
Dr. Gereben János	1907. dec. 28.	Lajosmizse	MKP	népügyész	Volt munkaszolgálatos. 1945 áprilisától 1946 júliusáig népügyész.
Homoki József	1900. okt. 24.	Kecskemét		újságíró	1945. január 29-től volt a KNB elnöke, de március 7-én már nem ő töltötte be a posztot. 1945. február 24-től a <i>Kecskeméti Lapok</i> , majd 1948-ig a <i>Kecskemét</i> című lap főszerkesztője volt. Ezt követen gyógyszerértári könyvelőként dolgozott.
Imre Gábor	1890		MKP	tanár	Rendőr alezredes, 1944. november 26-tól a városi polgárőrség parancsnoka. 1945 áprilisában az igazgatásrendészeti osztályt vezette a kecskeméti rendőr-főkapitányságon. Kecskemét rendőrfőkapitánya 1946. márc. 29-től. Az MKP-tagja.
Károlyi Bernát	1892. jún. 19.	Almás- kamrás	FKGP	pap	A kecskeméti ferences rendház főnöke 1941-től. Ellenezte a rendőrség túlkapásait, ezért üldözték.
Kara Balázs			SZDP	munkás	KNB-tag, 1945. március 30-án lemondott.
Kalász László			SZDP		SZDP-tag, a KNB elnöke. 1945 tavaszán az Erdőhivatal vezetője.
Kovács Jenő	1902. jan. 6.	Szeged	SZDP	cipész	1943-tól az SZDP kecskeméti titkára, 1944-ben internálták. A KNB elnöke 1945. február 23-tól 1946. október 29-ig, amikor visszahívták. A város törvényhatósági bizottságának is tagja 1945 februárjától. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője. 1945. augusztus 1-től az SZDP Pest környéki titkárságán dolgozott.
Kőnig Ferenc	1907		MKP	cipész	A KNB tagja.

Név	Születési idő	Születési hely	Párttagság	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Laczi Pál					Főjegyző, majd Aszódi József lemondását követően, 1945 decemberétől a város helyettes polgármestere.
Márkus Ferenc			SZDP		1945. február 1-jén az Ideiglenes Nemzeti Kormány Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét főispánjává is kinevezte. 1945. december 19-én az új kormány lecserélte a főispáni kar nagy részét. Ekkor vezetett ülést utoljára Márkus Ferenc.
Dr. Nagy László	1892. nov. 13.	Székelykeresztúr	PDP	jogász	Több alkalommal képviselőjelölt volt a Horthy-korszakban. 1945-ben visszatért Kecskemétre, részt vett a PDP megalakításában, elnökké választották, pártja képviseletében tagja lett a helyi nemzeti bizottságnak. 1945. augusztusban rövid időre őrizetbe vették, mert védőügyvédi működését összeférhetetlennek ítélték közéleti funkcióival. Elindult az 1945. novemberi nemzetgyűlési választásokon, de a PDP képviselőjelöltjeként nem jutott be a törvényhozásba. 1947-ben átlépett a Független Magyar Demokrata Pártba, s ezúttal bejutott a parlamentbe.
Pető Lajos	1906		FKGP		Pártigazgató Kecskeméten, korábban kereskedő.
Dr. Révész László	1889. nov. 20.	Kecskemét	FKGP	jogász	1931-től tagja az FKGP-nak, 1938-tól a párt kecskeméti elnöke. 1939-ben pártja jelöltjeként országgyűlési képviselővé választották Kecskeméten. 1944-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, a párt kecskeméti elnöke.
Reiszmán Andor	1896. nov. 27.	Kecskemét	FKGP	műlakatos	Az FKGP kecskeméti alelnöke, a nemzeti bizottság tagja.
Reiszmán Gyula	1902. nov. 21.	Kecskemét	PDP	autófuvarozó	1945. november 22-től 1947. júniusi visszahívásáig a KNB tagja. 1945-ben Kecskemét törvényhatósági bizottságának tagja. A Kereskedők Szabad Szakszervezetének elnöke 1945 januárjától. A háború előtt autófuvarozó, a zsidók között volt nyilvántartva. A háború után is autófuvarozó volt, és áttért a katolikus hitre.

Név	Születési idő	Születési hely	Párttagság	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Rigó Ferenc	1904. márc. 12.	Szeged	MKP	kereskedelmi tisztviselő	Közmunkahivatal-vezető 1945-ben. Zsidó származása miatt munkaszolgálatra kötelezték 1942-től 1944. okt. 29-ig. A háborút követően az MKP tagja lett, helyettes népbíró. 1946-ban B-listázták.
Safrankó Emánuel	1890. jan. 5.	Munkács	MKP	molnár	1930-ban a Szovjetunióba emigrált, ahol kádereképzőbe járt, és Moszkvában a Vörös Akadémián szerzett diplomát. 1945 tavaszán tért vissza Magyarországra, bekapcsolódott az MKP munkájába. 1945-ben Kecskemét törvényhatósági bizottságának tagja. 1945-ben az MKP Duna–Tisza közí területi bizottságának titkára lett, 1945. június 24-én választották be az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1945 májusában az MKP KV póttagja lett. Az 1945-ös választások után kinevezték Vas vármegye főispánjává, 1947-től külügyi szolgálatba került, több helyen volt nagykövet.
Schmidt József	1896. dec. 20.	Bácsalmás	SZDP	szabó	Régi baloldali, a kommün leverése után internálták. Az MSZDP kecskeméti szervezetének vezetőségi tagja 1929–1936 között, utána elnöke 1946-ig. 1944-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés, 1946. okt. 29-től a KNB tagja; az igazolóbizottságnak és a törvényhatósági bizottságnak is tagja volt.
Dr. Sándor József	1886	Kecskemét	FKGP	jogász	Tiszti főügyész. A kiürítéskor a városban maradt. A KNB egyik alapítója és elnöke 1944. december 16-tól. 1945. január 29-én lemondott, mert a tisztség a hivatali állásával összeférhetetlen volt.
Szabó Gyula			NPP		Az NPP kecskeméti titkára 1945-ben. 1945. március 1-től a KNB tagja.

Név	Születési idő	Születési hely	Párttagság	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Sztraka József	1906. okt. 30.	Felsőterény	MKP	asztalos	1945-ben az MKP városi elnöke, a KNB és Kecskemét törvényszéki bizottságának tagja. Népbíró, az igazolóbizottság elnöke.
Szüle István	1910. jan. 19.	Vulka	MKP		Rendőrnagy, őrszemélyzeti parancsnok.
Tóth László	1895. máj. 17.	Kecskemét	SZDP	nyomdaigazgató	Kecskemét polgármestere 1944. december 17-től 1948. május 1-jéig. Előtte nyomdaigazgató.

Forrás: Iványosi-Szabó 1975: 143–146., 163–164., Péterné-Szabó-Székelyné 1992: 213–214., 244–245., Vida 1994: 41., 251., 397., 402–403., MNL BKML XXV. 18., MNL BKML XXXV. 1. 33. f. (4. d.), PIL 34. f. 58. ő. e.

Ha a születési dátumokat is megnézzük, megállapíthatjuk, hogy az új elit fiatalabb generációból rekrutálódott. A 26 főből, akiknek ismerjük a születési idejét, 13 született a századforduló előtt és 13 utána. Túlsúlyba kerültek azok, akik nem Kecskeméten születtek (14 fő). Az elit tagjai közé több rendőr is bekerült, mint korábban már említettem azért, mert 1945-ben jelentős hatalommal rendelkeztek. A táblázatban szereplő rendőrök száma azért is magas (6 fő), mert jelentős volt körükben a fluktuáció. A hat rendőrből három zsidó származású; ők nem kecskeméti születésűek, és korábban munkaszolgálatosok voltak. 1945-ben a helyettes polgármester a szintén zsidó Aszódi József lett, aki korábban üldözött volt. A táblázatban szereplő két főről tudjuk még, hogy munkaszolgálatosok voltak a háború idején. A 33 elittagból nyolcnak volt bizonyíthatóan felsőfokú végzettsége, a többség ekkor is jogász volt (6 fő). Az elitben a kor ideológiájának megfelelően megnőtt a munkásszármazásúak aránya.

Az elittagok párhovatartozásáról megállapíthatjuk, hogy a legtöbben az MKP tagjai voltak: 13-an. Ez annak köszönhető, hogy a rendőrök magas számban szerepelnek az elit tagjai között. Az FKGP-nek 8-an, az SZDP-nek 6-an voltak a tagjai. A PDP-nek 2, az NPP-nek 1 tagja került az elit soraiba. A város első emberei, a polgármester és a főispán is az SZDP tagja volt, pedig, mint később a választási eredményekből kiderült, Kecskeméten igen alacsony volt a párt támogatottsága. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányba két kecskeméti származású személy is bekerült, de ők a várossal ezt követően nem álltak szoros kapcsolatban, ezért nem szerepeltettem őket a táblázatban. Molnár Erik a szovjet megszállást követően néhány hétre – orosz nyelvtudásának is köszönhetően – a város helyettes polgármestere lett, majd az MKP révén az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává választották, és az új kormányban megkapta a népjóléti miniszteri tárcát, Faragho Gábor pedig közellátásügyi miniszter lett.

1945-ben visszatért Kecskemétre egy moszkovita politikus, Safrankó Emánuel, aki 1919-ben a kecskeméti direktórium egyik vezetője, a helyi népgazdasági tanács elnöke volt. Safrankó szerette volna megszerezni a polgármesteri pozíciót, de nem kapott hozzá elegendő támogatást.

Az új elit rekrutációjában 1944–45 fordulóján két meghatározó szempont érvényesült. Az egyik az, hogy ha valakit a Horthy-korszakban vagy a háború alatt üldöztek baloldali politikai magatartásáért, előnyt élvezett. Ezen belül különösen sokat számított, ha valakit a Tanácsköztársaság alatti szerepéért hurcoltak meg. Az is pozitívum volt, ha valakit internáltak, bebörtönöztek, megfigyeltek baloldali politikai magatartása miatt. A másik fontos szempont 1945-ben az volt, ha valaki a kiürítéskor nem hagyta el a

várost, vagy 1944. október 31. után néhány napon belül visszatért. Erre elég gyakran hivatkoztak is. Ezen szempontok az elitbe, a hatalomba kerüléskor felértékelődtek, míg az iskolai végzettség és a vagyon szerepe csökkent.⁷⁴⁶ Az új elitbe Kecskeméten több kétes hírű személy is bekerült, egyesekről kiderült, hogy korábban nyilasok voltak, mások különféle bűncselekményeket követtek el. Közülük néhányan 1945-ben a helyi MKP-ban mégis meghatározó szerepet kaptak. Valószínűsíthetően ezt annak is köszönhatték, hogy a megszállást követően a szovjet városvezetéssel azonnal felvették a kapcsolatot. Közülük többeket sorolhatunk az „epizódelit” kategóriájába, mert 1944–45-ben jutottak hatalomhoz, amelyet néhány év múlva el is vesztek.⁷⁴⁷ Tipikus példaként említhetjük Sztraka Józsefet.

A továbbiakban az új elit néhány meghatározó személyét mutatom be.

Básti Ágoston Zagyvarékason született 1904. március 20-án. Édesanyja neve Barhács Rozália. Apja gátőr volt. Öt elemi végzett kubikos, majd munkás. 1918-ban az MSZDP tagja lett, ahonnét 1925-ben kizárták. 1928-ban kötözött Helvéciára, innét Budapestre járt dolgozni. Később a Kecskeméti Gépgyárban, majd a Kecskeméti Gazdasági Gőzmalomban dolgozott.⁷⁴⁸ 1928-tól rendőri felügyelet alatt állt, és Budapestről is kitiltották három évre, mert az illegális kommunistákkal is kapcsolatban állt.

Básti 1944-ben a zsidó származása miatt üldözött Aszódi Józsefet, Kecskemét későbbi helyettes polgármesterét tanyája padlásán bújtatta.⁷⁴⁹ A szovjet megszállást követően, 1944 decemberétől az MKP titkára lett Kecskeméten. 1944-től az NKVD-nek dolgozott, ahogy a bátyja is Moszkvában. 1944. december 18-án az MKP helyi szervezete őt és dr. Molnár Eriket jelölte az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, és mindketten mandátumot is kaptak. 1945 januárjában az MKP jelölte a város képviselőtestületébe is, így a törvényhatósági bizottságnak is tagja lett. 1945 februárjától tagja a Kecskeméti Nemzeti Bizottságnak, március 13-án a KNB titkárának választották,⁷⁵⁰ de március 27-től nem vett részt a KNB ülésein, mert Debrecenbe utazott, ekkortól az MKP részéről Bánó Mihály rendőrfőkapitány helyettesítette.⁷⁵¹ Básti ekkor már a Népbank palotában lakott Kecskemét főterén.

⁷⁴⁶ Gyarmati 2009/b.

⁷⁴⁷ Uo.

⁷⁴⁸ Vida 1994: 41.

⁷⁴⁹ MNL BKML XXV. 18. 55/1945. Császár Lajos ügye.

⁷⁵⁰ Iványosi-Szabó 1975: 143–146.

⁷⁵¹ Uo. 163–164.

1945. július 5-én a helyi MKP azzal vádolta meg Bástit, hogy tagja volt a Nyilaskeresztes Párt fegyelmi bizottságának, és a korábbi rendőrségnek is dolgozott. Ezért kizárták a pártból, amit később minden bizonnyal hatályon kívül helyeztek, mert továbbra is a helyi MKP vezető tagjai közé tartozott.⁷⁵² Básti a fegyelmi bizottság előtt elmondta, hogy 1945-ben járt „iskolába is”, miután hazajött, ki akarta „pucolni” a helyi kommunista pártszervezetet. A helyi MKP-nek ekkor 20 ezer pengős adóssága volt, amelyet soknak tartott. Elmondta, hogy *„1937-ben szakadtam el az illegálistól. 5 évi Pestről való kiltás és bizonytalan időre rendőri felügyelet alá helyezés. Amikor Bánó megjelent, vele dolgoztam. 20 hónapot munkálkodtam a vasgyárban. Dolgoztam Helvécián és a munkástársaim be tudják azt igazolni, hogy mindig kommunis-tának vallottam magam, de magam is belátom, hogy megtévedtem és ezért párt-fegyelmi elé lépek.”* Tehát Básti elismerte, hogy tagja volt a Nyilaskeresztes Pártnak.⁷⁵³ Hencz János nyilas vezető is azt vallotta, hogy több MKP-tag, közöttük Básti is nyilas párttag volt.⁷⁵⁴

1945 decemberétől Básti az MKP Dél-Pest megyei bizottságának volt a tagja. 1946 januárjától ismét részt vett a KNB munkájában. 1946. február 10-én az MKP első Dél-Pest megyei pártértekezlete megválasztotta a megyei választmány tagjának.⁷⁵⁵ 1946-ban az MKP Kecskemét járási titkárának volt a helyettese, 1946 augusztusában már járási titkár. E hónap 25-én a kecskeméti földműves-szövetkezet igazgatósági taggá választotta.⁷⁵⁶ Básti 1949 és 1965 között állami gazdasági igazgató volt előbb Bábolnán, majd Nyírmadán és Hódoson. 1955-ben gazdasági visszaélés vádjával letartóztatták, majd egy év vizsgálati fogság után felmentették. 1965-től a nagyenyedi Rákóczi termelő-szövetkezet tanácsadója, majd elnöke lett. Szolnokon hunyt el 1978. augusztus 2-án.⁷⁵⁷

Sztraka József a helyi MKP „jolly jokere”⁷⁵⁸ volt 1944 és 1947 között. Részt vett a városirányításban, mert tagja volt a nemzeti bizottságnak és a törvényhatósági bizottságnak is, az MKP delegálta népbírónak, az egyik igazoló-bizottság elnöke volt, részt vett a B-listázó bizottság munkájában is, és mind-

⁷⁵² MNL BKML XXXV. 1. 33. f. (4. d.)

⁷⁵³ MNL BKML XXV. 18. 55/1945. Hencz János ügye.

⁷⁵⁴ MNL BKML XXV. 18. 436/1945. Császár Lajos ügye.

⁷⁵⁵ PIL, MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága 34. f.

⁷⁵⁶ PIL-PMA XI. 34. f. 58. ő. e.

⁷⁵⁷ Vida 1994: 41.

⁷⁵⁸ Gyarmati György használta tanulmányában ezt a kifejezést a csereszabatos káderekre. Gyarmati 2009/b.

emellett a rendőrségen volt százados. Sztraka, aki minden területen jelen volt, és a radikális fellépést támogatta, nem kevésbé kétes háttérrel rendelkező egyén, mint Báti Ágoston.

Sztraka József 1906. október 30-án született Felsőterényben (Hont vármegye). Munkáscsaládból származott, apja is asztalos volt. Vagyonnal nem rendelkezett, önállóan is dolgozott, alkalmazottja nem volt. 1929-ben költözött Kecskemétre, ahol asztalossegédként dolgozott, majd otthonában kisebb műhelyt nyitott. Baloldalisága miatt nem kapott iparendélyt.

Sztraka Budapesten már 1929-ben az illegális kommunista mozgalomban tevékenykedett. 1933-ban letartóztatták, és megkínózták a vallatás során, bebörtönözték, majd internálták. 1942-ben ismét bekerült a rendőrségre, kommunistaként tartották nyilván a városban. 1943-ban angol rádió hallgatásáért és rémhírterjesztésért internálták Kistarcsára, ahonnét 1943. május 15-én a keleti frontra vitték. 1944-ben a kecskeméti tanyákon bujdosott.

1944-ben a KNB egyik alapító tagja, 1945-ben az MKP népbírónak jelölte. A Kecskeméten felállított I. számú igazolóbizottság elnöke volt, a B-listázás során az MKP képviselője. Sztraka *„a felszabadulás utáni időkben a szovjet NKVD-nek dolgozott, azideig még meg nem alakult az MKP, tovább a kecskeméti Városi MKP vezetőségi tagjaként tevékenykedett.”*⁷⁵⁹

Az ÁVH környezettanulmányának készítője szerint: *„A népbírószágon komoly harcot folytatott a Párt érdekeiért. Minden esetben kiállt a Párt ügye mellett, élesen támadta a reakciót.”*⁷⁶⁰ Ezzel szemben Tabakovits Endre tanácsvezető bíró szerint Sztraka botrányos viselkedése miatt tört ki a zavargás a népbírószág és a népügyészség ellen a városban.⁷⁶¹

1946-ban az MKP Sztrakát a rendőrség kecskeméti kapitányságára delegálta, ahol a politikai osztályon teljesített szolgálatot mint rendőr százados. A rendőrségen a vezetéssel nézeteltérései voltak, ezért áttették az igazgatásrendészeti osztályra, ahonnan 1947-ben rendelkezési állományba helyezték, majd elbocsátották. Gáti József, az MKP városi elnöke szerint Sztrakát azért bocsátották el a rendőrségtől, mert sehol sem tudták alkalmazni. Ezek után a politikai osztályra került, mint politikailag megbízható egyén, de *„nem volt fegyelmezett és ezért itt sem tudták alkalmazni.”*⁷⁶²

⁷⁵⁹ ÁBTL 3.1.9. V-96674/8. P. Vezér Ferenc és társai. (Sztraka József környezettanulmánya. Készítette az ÁVH Kecskeméti Osztálya, 1951. április 26.)

⁷⁶⁰ Uo.

⁷⁶¹ MNL BKML XXV. 18. 4/1945.

⁷⁶² PIL–PMA XI. 34. f. 59. ő. e. A kecskeméti fegyelmi bizottság üléseinek jegyzőkönyvei, 1945–1947. 1947. október 10. Sztraka József fegyelmi ügye.

Állítólag Sztraka keményebben akart fellépni a rendőrségen, amivel az akkori vezetés nem értett egyet. A környezettanulmány készítője szerint Sztrakának *„rendőrségi ténykedése alatt voltak túlkapásai, hibái, ami abban nyilvánult meg, hogy bűntört és egyéb tárgyakat a saját részére eltulajdonított, értesüléseim szerint ezek a javak a nyugatra menekült fasisztáké voltak.”*⁷⁶³

Sztrakának a pártban nézeteltérése volt Gáti Józseffel, a város új MKP-titkárával. 1947-ben frakciózás címén Sztrakát kizárták az MKP-ból. Ügyét 1947. október 10-én tárgyalta az MKP kecskeméti fegyelmi bizottsága. Itt kiderült, hogy régebben lopásért volt büntetve. Sztraka kijelentette, hogy korábbi önéletrajzaiban ezt feltüntette, a későbbiekben Básti utasítására már nem. Azt is elmondta, hogy Bárd Dezső, a politikai osztály vezetője felhívta, és felajánlotta neki, hogy legyen a politikai osztály vezetője Kiskőrösön vagy Kiskunfélegyházán. Ezt nem vállalta el, mert Kecskeméten akart maradni. Ezután helyezték a gazdasági rendőrség élére, ahol hatan dolgoztak. Innét szakszerűtlenség és fegyelmezetlenség miatt eltávolították. Sztraka azt is kijelentette, hogy *„Básti Ágoston velem szemben ellenséges érzülettel viseltetik, mert a nyilas párttagsága tárgyában lefolytatott fegyelmi ügyében az ügy tárgyalásán én is részt vettem.”*

Sándor György azzal vádolta Sztrakát, hogy miután kinevezték a rendőrséghez, teljesen megszakította a párttal a kapcsolatot. *„A pártutasításokat semmibe vette, azoktól teljesen függetlenítette magát. Majd amikor a rendőrségtől kitétek, teljesen a párt ellen fordult és ekkor hangzott el tőle az a vád, hogy Gáti József párttitkár cionista és szélteben-hosszában híresztelte ahelyett, hogy ezt elsősorban a párt tudomására hozta volna, amivel természetesen súlyos kárt okozott a pártnak a választások előtt.”* Sztraka kijelentette, hogy *„azt is híresztelték rólam, hogy kiraboltam Kecskemétet, a zsidókat, agyonütöttem Balogh Rolandot és így teljesen lejáratlak...”* Szerinte nincs bebizonyítva, hogy Gáti József MKP-elnök és Zalai Sándor szakszervezeti vezető nem cionisták. Őt a pártvezetés félretette, és a vádak miatt elvesztette népszerűségét is. Sztraka azt is elmondta, hogy sógora és testvére (Kalmárék) feljelentették három rendbeli lopás büntetése miatt, ezért eljárás van folyamatban vele szemben, amit nem jelentett be a pártvezetésnek. Majd Sztraka azt kérte, hogy a pártvezetés adjon neki valami megbízást. Végül a jegyzőkönyvet döntés nélkül lezárták.⁷⁶⁴

⁷⁶³ ÁBTL 3.1.9. V-96674/8. P. Vezér Ferenc és társai. (Sztraka József környezettanulmánya. Készítette az ÁVH Kecskeméti Osztálya, 1951. április 26.)

⁷⁶⁴ PII-PMA XI. 34. f. 59. ő. e. Kecskeméti fegyelmi bizottság üléseinek jegyzőkönyvei, 1945–1947. 1947. október 10. Sztraka József fegyelmi ügye.

Miután Sztraka távozott a rendőrségtől, asztalosként dolgozott tovább. 1947-ben feljelentették, hogy sógorát agyonverte, akiről a vizsgálat során megállapították, hogy szívbénulásban halt meg. Fegyverrejtegetését is feljelentették. 1949-ben a kecskeméti Magasépítő Vállalathoz került, 1951-ben az Épületasztalos Ipari Nemzeti Vállalatnál volt anyagbeszerző. Fizetése 800 Ft volt ekkor. 1951-ben az MDP foglalkozott Sztraka visszavételével. Sztraka az ÁVH nyilvántartásában is szerepelt, mert antiszemita kijelentéseket tett, és „szidalmazta a demokráciát”.⁷⁶⁵

Sztraka 1944 és 1947 között a kecskeméti MKP meghatározó alakja volt, az igazolóbizottságban, a népbíróságon és a B-listázások során is határozottan képviselte az MKP álláspontját és érdekeit. Népbíróági botrányos viselkedése miatt tüntettek ellene. Mindemellett a források alapján egyértelműen megállapítható, hogy a kisebb-nagyobb bűncselekményektől sem riadt vissza, és amikor 1947-ben kiszorult az MKP vezetéséből, támadni kezdte az új vezetőséget, amiért kizárták a pártból. A dokumentumok alapján megállapíthatjuk, hogy Sztraka bűnöző volt, lopás miatt többször is elítélték, és a rendőrségről is ezért távolították el, gyilkosság vádjával is folyt eljárás ellene. 1945–46-ban mégis meghatározó alakja tudott lenni a helyi politikának. Sztraka előtérbe kerülésének a zavaros hatalmi viszonyok, gátlástalan hatalmi törekvése és az MKP kezdeti káderhiánya lehetett az oka.

Safrankó Emánuel Moszkvából érkezett Kecskemétre 1945-ben. 1890. január 5-én született Munkácson. Apja Safrankó István molnár, anyja Mahur Mária háztartásbeli volt. Hat elemit végzett, majd molnármesterséget tanult. Az első világháború előtt Budapesten dolgozott molnárként, és 1908-ban belépett az MSZDP-be. A háború alatt a fronton szolgált. 1919-ben KMP-tag lett, majd a kecskeméti direktórium egyik vezetője, a helyi népgazdasági tanács elnöke volt. A kommün bukása után Csehszlovákiába emigrált, ahol a Csehszlovák Kommunista Párt parlamenti képviselője is volt. Többször le tartóztatták, majd 1930-ban a Szovjetunióba emigrált, ahol káderképzőbe járt, és a moszkvai Vörös Akadémián szerzett diplomát.

1945 tavaszán tért vissza Magyarországra, bekapcsolódott az MKP munkájába. Karrierje gyorsan ívelt felfelé. 1945-ben Kecskemét törvényhatósági bizottságának tagja és az MKP Duna–Tisza közti területi bizottságának titkára lett. Nyolc járás és hat város pártszervezete tartozott hozzá. Ez a szerv gyakorolta a megyei bizottság funkcióit. 1945. június 24-én választották be az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1945 májusában az MKP KB póttagja lett.

⁷⁶⁵ ÁBTL 3.1.9. V-96674/8. P. Vezér Ferenc és társai. (Sztraka József környezettanulmánya. Készítette az ÁVH Kecskeméti Osztálya, 1951. április 26.)

Az 1945-ös választások után kinevezték Vas vármegye főispánjává, 1947-től külügyi szolgálatba került, több helyen volt nagykövet.⁷⁶⁶

Safrankó Emánuel 1945-ben szeretett volna Kecskemét polgármestere lenni. Kovács Bálint így mondta el ezt: *„Hazajött egy 1919-es kommunista Moszkvából, aki engem is felkeresett. Azt gondolta, hogy Tóth Lászlót meneszteti és majd ő veszi át a város vezetését. A városházán egy gyűlésen Tóth Lászlót megtámadta, hogy ő nagyon engedékeny a polgári oldal irányába. Ekkor Tóth László azt mondta: Kérem, én itthon maradtam, ön elhagyta Magyarországot. Amikor 1945 januárjában a németek viasszaszorították az oroszokat én bementem a városparancsnokhoz és kértem, hogy adjanak nekem fegyvert és az orosz katonákkal együtt küzdök a németek ellen. Erre az egész városházi közgyűlés egyhangúlag Tóth László mellé állt. Ez a kommunista személy ezt követően elűnt a városból.”*⁷⁶⁷

Safrankó ingóságokat is igényelt Kecskeméten. Mészáros Ilona 1945. szeptember 25-én nyújtotta be kérelmét az EJK-hoz, melyben a mások által kiigényelt bútorait kérte vissza. Bútorai egy részét Safrankó Emánuel, a helyi MKP titkára igényelte ki, és vitte el a lakásából. Viszonylag sok és értékes bútort vitt el: egy kihúzható asztalt négy székkal, egy háromajtós kombinált szekrényt, rekamiét, fotelágyat, hangulatlámpát. Mészáros Ilona kiemelte, hogy mindene elveszett, amit 18 évi munkával gyűjtött össze, és jelenlegi tanítónői fizetése semmire sem elég, alig tud megélni belőle.

Egy 1945. október 5-én kelt határozattal vissza is utalták ezeket az ingóságokat, továbbá a Rázsó Ernőnél lévő nyolcrészes szalongarnitúráját is. Mészáros Ilona 1946 februárjában ismét írt a kormánybiztosnak, és visszakérte korábbi lakásszomszédjától, dr. Molnár Erikné „úrnőtől” a nála lévő perzsa imaszőnyegét. Ezt márciusban meg is kapta.⁷⁶⁸ Egy másik dokumentum szerint a perzsaszőnyeget az oroszok hagyták Molnár Erikéknél még 1945-ben.⁷⁶⁹

Az MKP-nak nem volt tagsága Kecskeméten, ezért 1944-ben és 1945-ben hiányoztak a megfelelő káderek. Molnár Erik jogi végzettségével a miniszteri székig vitte, majd továbbra is jelentős pozíciókat töltött be. Akik a városban maradtak, azok büntetett, kétes hírű emberek voltak. Az, hogy ők hatalomhoz jutottak, nem növelte a városban az MKP népszerűségét.

⁷⁶⁶ Vida 1994: 397.

⁷⁶⁷ Rigó 2009: 32.

⁷⁶⁸ MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/2383. 1949.

⁷⁶⁹ MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/2405. 1949.

A két világháború között Kecskeméten is működött a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) – 1939-től Szociáldemokrata Párt néven –, míg az 1944. márciusi német megszállás után be nem tiltották. A helyi SZDP-elnök Schmidt József, a titkár Kovács Jenő volt. Mindketten jelentős pozíciókat kaptak a város szovjet megszállása után.

Schmidt József 1896. december 20-án született Bácsalmáson. Apja Schmidt József kovácsmester volt. Római katolikus vallású. A Tanácsköztársaság idején vöröskatona volt, a kommün leverése után internálták. Az 1920-as években a szakszervezetben, majd a szociáldemokrata pártban tevékenykedett. Az MSZDP kecskeméti szervezetének vezetőségi tagja 1929-től 1936-ig, utána elnöke 1946-ig. Többször rendőri felügyelet alá helyezték, majd 1944-ben internálták. 1944-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja lett. A KNB tagja 1945-től, majd bekerült az igazolóbizottságba és a törvényhatósági bizottságba is. 1948 után az MDP egyik vezetőségi tagja lett Kecskeméten.⁷⁷⁰

Kovács Jenő 1902. január 6-án született Szegeden. Öt évet járt gimnáziumba, cipőgyári modellőrként dolgozott. 1921-től az MSZDP tagja, 1943-tól a párt kecskeméti titkára volt. 1944-ben internálták. 1944. december 17-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője. A KNB elnöke 1945. február 23-tól 1946. október 29-ig, amikor visszahívták. A város törvényhatósági bizottságának is tagja 1945 februárjától. 1945. augusztus 1-jétől az SZDP Pest környéki titkárságán dolgozott.⁷⁷¹

9. A földreform körüli problémák

A két világháború között Magyarországon a szociális feszültségek egyik legfőbb oka a nagyarányú földreform hiánya volt. A földbirtokok igen egyenlőtlenül oszlottak el, 1935-ben az 1000 holdon felüli 745 nagybirtokos az ország földterületének 30%-át tartotta a kezében, míg a 4,5 milliós parasztság 46 százalékát a teljesen vagy csaknem teljesen földtelen agrárproletárok adták.⁷⁷² A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok egyetértettek a földreform szükségességében és abban is, hogy a nagybirtokrendszert fel kell számolni, és a kis- és középparaszti birtokokra kell a mezőgazdasági termelés súlypontját helyezni. A birtokok kisajátításának mértékét és mikéntjét, illetve a földosztás módját tekintve eltért a pártok álláspontja. A Független

⁷⁷⁰ Vida 1994: 402–403.

⁷⁷¹ Vida 1994: 251.

⁷⁷² Romsics 2001: 190–197.

Kisgazdapárt terve volt a legkevésbé radikális, míg a Nemzeti Parasztpárt egy jóval radikálisabb elképzelést fogalmazott meg, amit az MKP is támogatott, és később az SZDP is elfogadott.⁷⁷³ 1945 januárjától falusi nincstelenek küldöttségei keresték fel Debrecenben a kormányt, és követelték a föld felosztását, február végén a Tiszántúlon a szegény, föld nélküli parasztok földigénylő bizottságokat alakítottak, és megkezdték az elhagyott földbirtokok kiosztását. Ez a kormányt is a földreform mielőbbi szabályozására ösztönözte. A SZEB elnöke, Vorosilov is a mihamarabbi földosztásra utasította az Ideiglenes Nemzeti Kormányt.⁷⁷⁴

A földosztásról szóló rendelettervezetet március 15-én pártközi értekezleten vitatták meg, majd 1945. március 17-én jelent meg a 600/1945. számú miniszterelnöki rendelet a földreformról. A rendelet előírta, hogy a nyilas és szélsőjobboldali vezetők, a háborús és népellenes bűnösök birtokait megváltás nélkül, teljes egészében el kell kobozni. Az 1000 holdon felüli nagybirtokokat és az ipari, kereskedelmi és banktőke birtokait teljes egészében ki kell sajátítani. Az 1000 kataszteri hold alatti úri birtokosok maximum 100 kataszteri holdat, a paraszti birtokosok legfeljebb 200 kataszteri hold földet, az antifasiszta ellenállásban részt vevők 300 kataszteri holdat tarthattak meg.⁷⁷⁵ A katolikus egyház 862 ezer hold földjéből 765 ezret vettek igénybe, amiért semmiféle kártérítést nem adtak. Kisajátították az ingatlanok élő és holt felszerelését, a gazdasági épületeket, a gépeket is. A rendelet szerint elsősorban a „földtelen cselédeket és napszámosokat, valamint a törpebirtokosokat és a nagycsaládosokat kellett földhöz juttatni.”⁷⁷⁶

⁷⁷³ Romsics 2001: 283.

⁷⁷⁴ Izsák 1998: 21.

⁷⁷⁵ Izsák 1986: 69–70.

⁷⁷⁶ Romsics 2001: 284.

29. kép. A Kecskeméti Földigénylő Bizottság plakátja⁷⁷⁷

⁷⁷⁷ KJM fotógyűjteménye 30571.

A többnyire kommunista és parasztpárti tagokból álló földigénylő bizottságok földosztó bizottságokká alakultak át, és néhány hónap alatt végrehajtották a földosztást. A földreform során igénybe vettek 5,6 millió kataszteri hold földet, amit több mint 640 000 igényjogosult között osztottak szét, átlagosan 5,1 kataszteri holdas birtokok formájában. Több mint 1500 kastély és kúria a hozzájuk tartozó 8000 kataszteri hold földterülettel állami tulajdonba került, amelyeket iskola, gyermekotthon, üdülő, kórház stb. céljára terveztek felhasználni. *„Szövetkezeti hasznosításra rendeltek 160 szeszgyárat, több száz malmot és egyéb mezőgazdasági üzemet, több ezer traktort, gőzekét, cséplőgépet.”*⁷⁷⁸

A Kecskeméti Nemzeti Bizottság március 21-i ülésén Básti Ágoston titkár bejelentette, hogy a *Magyar Közlöny*ben 1945. március 18-án megjelent az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú rendelete a földosztásról. Eszerint Kecskeméten is fel kellett állítani a földigénylő bizottságot, össze kellett írni a földigénylőket és azokat a birtokokat, amelyeket igénybe lehetett venni vagy el lehetett kobozni a földosztás céljára. A rendelet kivonatát 20 ezer példányban osztották szét a városban. A KNB úgy döntött, hogy a földigénylőket április 6-ig kell összeírni a városházán.⁷⁷⁹

1945. április 4-én a polgármester javaslatára pártközi értekezletet tartottak a földreformmal kapcsolatosan. A pártok egymástól eltérő véleménye a fennmaradt jegyzőkönyvből rajzolódik ki. A polgármester előadta az értekezlet kezdetén, hogy *„Kecskemét évtizedek óta példamutatóan végezte a földreformot, összevásárolta a nagybirtokokat és azokat alkalmas időben parcellázta az arra érdemes kecskeméti földműveseknek. Kecskemét határában egyébként is a legegészségesebb a földbirtok megoszlása, mert egyedüli nagybirtokos a város, más ezer holdon felüli birtokos nincs. A kecskeméti nép szorgalmával és szakértelmével teremtett virágzó mezőgazdasági és szőlőkultúrát a felparcellázott területeken és biztosított világhírt a kecskeméti gyümölcsnek.”* Ezt követően Tóth Dezső, a gazdasági ügyosztály vezetője terjesztette elő a város javaslatát, amelynek az volt a lényege, hogy hagyják meg a mintagazdaságokat, és a város tulajdonában is maradjon föld. A szociáldemokrata és a kommunista képviselők azonban a város összes területét fel akarták osztani, a mintagazdaságokat is. Tóth László azzal érvelt, hogy aki a várostól földet vásárolt, az 25 éves törlesztési kedvezményt kapott, és a föld holdanként csak nyolc pengőbe került.

Ezek után Bánó Mihály (MKP) kért szót, aki előadta, hogy *„minden olyan egyént reakciónak tart, aki gátolja a Földigénylő Bizottság munkáját.”*

⁷⁷⁸ Izsák 1986: 70–71.

⁷⁷⁹ Iványosi-Szabó 1975: 156–159.

Szerinte Magyarországon most agrárforradalom zajlik, „mikor végre jóvátehetjük a jobbagyság ellen századok óta elkövetett bűnöket, mindenkinek ereje teljes felhasználásával kell küzdenie, hogy drága földünk végre azoknak a kezére kerüljön, akik azt a legjobban kiérdemlik munkájukkal.” Dr. Nagy László (PDP) kijelentette, hogy „a földreform végrehajtására nincsenek végzett és felvilágosodott embereink és itt Kecskeméten a földbirtokviszonyok nem is voltak rosszak.” Elmondta azt is, hogy „tudomására jutott, hogy olyan birtokot is felosztottak, amely nem lett volna elkobzandó”. Bánó vádjára pedig kijelentette: „Most még csak azt mondhatom, hogy nem reakciósook, akik kritikát gyakorolnak.” A polgármester megismételte, hogy „más a Tiszántúl és más Kecskemét gazdasági helyzete a földosztás szempontjából. Itt nincsenek egy tagban ezerholdas szántóföldek, itt gyümölcsösök, zöldegesek és kisebb területű szántóföldek váltakoznak. Ezért itt a földosztás lassúbb, de aprólékosabb munkát igényel.”

Bánó Mihály a dr. Nagy László által elmondottakra reagálva kijelentette, hogy „a földreform igenis osztályharc kérdés.” Amire dr. Nagy azt mondta, hogy „az osztályharcot egyelőre félre kell tenniünk, erre tanít Rákosi Mátyás is. Azok a reakciósook, akik káoszt akarnak, akik a földosztás rendelet intencióit meg nem értik és akik az egység helyett egyenetlenkedéssel az összhangot megzavarják.”⁷⁸⁰ Bánó ezt követően beszédet tartott a Szovjetunió melletti elkötelezettség fontosságáról és a segítségnyújtásról. Kifejtette, hogy a földreform terén Magyarország megelőzi déli szomszédait. „Ezt a gyors átalakulást Oroszország úgy igyekszik honorálni, hogy [...] ad nekünk vetőmagot, élelmet, üzemanyagot a szántáshoz, hogy meg ne álljon hazánkban a termelés, hogy legyen kenyérünk az új esztendőben is. Ezen felül pénzkölcsönt is folyósít a kormánynak.”⁷⁸¹ [...] Dolgoznunk kell a teljes siker érdekében, nehogy az oroszoknak csatlódnuk kelljen a magyar demokrácia erejében és elhivatottságában.”⁷⁸²

A fentiekből kitűnik, hogy Kecskeméten is eltért a pártok álláspontja a földosztásról. A helyi kiegyenlítettebb birtokszerkezet miatt a város vezetése a kisebb mértékű földosztás mellett érvelt, és szerette volna megőrizni az in-

⁷⁸⁰ Bánó Mihály a későbbiekben egyre erőteljesebben támadta dr. Nagy Lászlót, igyekezett kiszorítani a politikai életből, majd – ahogy erről a IV. fejezetben volt szó – bebörtönöztette.

⁷⁸¹ Természetesen ezek az állítások valótlanak. A kormány és a SZEB szovjet alelnöke 1945. május 5-i tárgyalásának lényegét Földesi Margit a következőképpen foglalta össze: „Az itt felmerülő problémák legsúlyosabbika talán az volt, hogy a Szovjetunió kormánya hadizsákmány címen, már magyar földre érkezésének pillanatában megkezdte a gyárak leszerelését, az áruk, termények kiszállítását az országból. Erről nem egyeztetett, s nem ismerte el jóvátételként.” Földesi 2009: 110.

⁷⁸² Iványosi-Szabó 1975: 174–178.

novációban élen járó mintagazdaságokat. Ezzel szemben az MKP gyors és nagyobb mértékű földreformot követelt, és a meggyőzésen túl Bánó megfenyegette a másként vélekedőket.

A Kecskeméti Földigénylő Bizottság 1945. április 26-án felhívást intézett azokhoz az igénylőkhöz, akiknek nem jutott föld, hogy haladéktalanul jelentkezzenek a városházán. A felhívás azt is tartalmazta, hogy kiosztható földek vannak Bugacon és Ágasegyházán is, *„ezenfelül korlátlanul rendelkezésre állnak egész sváb községek és dunántúli nagybirtokok lakóépületekkel és gazdasági felszereléssel.”*

A Pest Megyei Földbirtokrendező Tanács Kecskeméti Tárgyaló Tanácsa 1945. június 23-án ülésezett.⁷⁸³ Az ülésen jelen voltak a földigénylő bizottság tagjai is, akik megfenyegették a tanács tagjait annak érdekében, hogy a mintagazdaságokat is fel lehessen osztani, és a földigénylőket ki lehessen elégténi. Korábban a polgármester levelet írt a tanácsnak, amelyben ismertetve a pártközi értekezlet javaslatát, miszerint több mintabirtok megtartását és újak létrehozását kezdeményezték, így a Helvécia Szőlőtermelő Szövetkezet telepét is állami mintabirtokká szerették volna alakítani. A községi földigénylő bizottság tiltakozott a javaslat ellen. A bizottság elnöke elmondta, hogy sok a földigénylő, ezért nem lehet újabb mintagazdaságokat létrehozni. Egyedül a Fleischmann-birtokot tartalékkolták mintabirtok létrehozására, mert *„oly sok igénylő van, hogy még így sem tudták azokat kielégíteni.”* A tanács tagjai kijelentették, *„hogy tudomásuk szerint több nem jogosult is kapott ingatlant”,* ezért a juttatásokat felül kell vizsgálni.

Erre a bizottság elnöke, Domokos László és tagjai kijelentették, *„hogy amennyiben a Helvéciai Szövetkezeti Szőlőtelep, Kecskemét város tulajdonát képező szikrai szőlőtelep, Klábertelep visszamaradna, ill. az igénylők elől elvehetnék, ők a felelősséget magukról elhárítják, és a Tanács lássa annak következményeit, ill. amint ők tudják, a földigénylők bejönnek Kecskemétre és a Tanácsot bottal fogják szétverni.”*

A tanács tagjai kijelentették, hogy ez csak terv, és a legjobb tudásuk szerint tették meg a javaslatukat. A probléma abból adódott, hogy a községi földigénylő bizottság a tanács határozatától eltérően és annak meghozatala után osztotta fel ezeket az ingatlanokat. A községi földigénylő bizottságnak be kellett volna tartania az Országos Földbirtokrendező Tanács és a vármegyei tanács

⁷⁸³ A tanács elnöke dr. Végh Sándor volt, a tagok Fekete Sándor, Kovács Pál, Sztankov László, Virágh Imre, az ügyvezető dr. Tóth Balázs. A tanácsnál megjelentek a Kecskeméti Földigénylő Bizottság képviselői is: Domokos László elnök, Lovas András, Borbók József, Herczeg Mihály és Turi Máttyás tagok.

döntéseit, és aszerint tevékenykednie. Ezt az álláspontot a bizottság elnöke írásban kérte a tanácstól. A bizottság elnöke erre azt mondta: *„ugyanúgy megy minden, mint 10 évvel ezelőtt, és a Tanács pedig szét lesz verve.”*⁷⁸⁴

1945. július 6-án a nemzeti bizottság ülésén a Pest Megyei Földbirtokrendező Tanács Kecskeméti Tárgyaló Tanácsa panaszt tett azért a hangnemért, amelyet a meghagyandó mintagazdaságokról folytatott június 23-i vita során a kecskeméti földigénylő bizottság elnökével, Domokos Lászlóval szemben megütöttek.

A KNB ülésén Dr. Nagy László (PDP) kijelentette, hogy a demokrácia jellegét a földreform adja, ezt a lehető legjobban kell végrehajtani. Ebben a megyei tanács és a földigénylő tanács álláspontja is más. A földigénylő bizottság a lehető legtöbb földet, a mintagazdaságokat is ki akarta osztani, de azokat a törvény értelmében meg kellett volna hagyni. Nagy elmondta, hogy Domokos azzal rémisztgetett az ülésen, hogy a gazdák bottal fogják a megyei tanács tagjait elverni, majd kijelentette, hogy *„a demokratikus szervezeteknek ne legyen egy olyan tagja sem, aki fölöttes hatóságát szétveréssel fenyegeti.”* Véleménye szerint új elnököt kell választani a bizottság élére. Tompos Sándorné (MKP) szerint nem helyes a mintagazdaságokat meghagyni, szét kell ezeket is osztani a kistermelőknek, mert ők úgyis egy „valóságos mintagazdaságot” hoznak majd létre. Reiszmann Andor (FKGP) szerint Domokos mint városi tisztviselő, nem is lehetne a földigénylő bizottság elnöke. Dr. Nagy László szerette volna kivizsgáltatni a helyzetet, ezért javaslatára egy háromtagú vizsgálóbizottságot állítottak fel.⁷⁸⁵

A város gazdasági felügyelője 1945. december 18-án készített jelentésében azt írta, hogy *„az őszi szántás a szántók 50%-át érintette, a vetés az összes szántó 33%-át. Ez az előírányzott 32000 hold 97%-ának felel meg. A gazdák kitartó, kemény munkával oldották meg ezt a lehetetlennek tűnő feladatot. Áll ez különösen a régi gazdákra, akiknek vetésterületi aránya sokkal jobb, mint az újonnan földhöz jutottaké, akik a legtöbb esetben (fogat, vetőmaghiány) önhibájukon kívül nem tudták a kellő eredményt teljesíteni.”*⁷⁸⁶

Kecskeméten a földreform viszonylag vontatottan haladt, visszaélések is voltak. 1946. január 21-én a Dél-Pest Megyei Földbirtokrendező Tanács ülésén készült jegyzőkönyv szerint Kovács József előadó azt jelentette a tanácsnak, hogy a *„Kecskeméti Földigénylő Bizottság eddigi működése a földreform végrehajtása szempontjából számottevő eredményre nem vezetett.”* A bizottság sok javaslatot tett, de ezek nem voltak előkészítve. Továbbá megállapította azt is,

⁷⁸⁴ MNL BKML XVII/46. 139/1945.

⁷⁸⁵ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

⁷⁸⁶ MNL BKML IV. 1926. 38/1945.

hogy „a bizottság egyes tagjainak eljárása a földek kiosztása terén olyan szabálytalan volt, hogy azáltal a földreform végrehajtását és annak közérdekű voltát nemcsak kecskeméti, de országos viszonylatban is súlyosan veszélyeztette.” Sándor Endre gazdasági felügyelő, telepítési előadó elmondta, hogy a földigénylő bizottság hiányosan küldte be az iratokat a hivatalba. A Földbirtokrendező Tanács elnöke kijelentette, már többször kérték a földigénylő bizottságokat, hogy a földigénylők összeírási ívét és a birtok-összeírási íveket legalább pusztánként mutassák be, de hiába. Már a polgármestert is megkeresték, hogy pótolják a bizottságok az írásbeli munkákat. A bizottságok alig dolgoztak a hivatalos helyiségekben. Megállapították, hogy az írásbeli munkák valószínűleg azért maradtak el, mert a bizottságok összetétele nem volt megfelelő, elsősorban a pártszempontokat vették figyelembe az összeállítás során. Azt is megállapították, hogy jelentős visszaélések történtek. *„Egyes bizottsági tagok öntevékenyen és saját belátásuk szerint újra osztották a már kiosztott földeket. Nagyszabású visszaéléseket jelentettek a Tanácsnak, akiknek ügyét a Tanács le is tárgyalta.”* Az egyes bizottságokban jelentős részben olyanok is helyet kaptak, akik nem jogosultak földre, ezek tagságát meg kellene szüntetni. A tanács erre vonatkozóan írásbeli határozatot hozott, azonban a bizottság mégsem szüntette meg a tagságukat.

A tanács kiküldöttei azt látták, hogy az iratok a bizottságokban a *„legnagyobb rendetlenségben vannak”*, sőt hiányosan vannak iktatva. Gyakran előfordult az is, hogy a központi bizottság intézkedéseit az albizottságok, amelyeket pusztánként alakítottak meg, semmibe vették. *„Az albizottságok semmibe sem vették a központi bizottság juttatásait, azokkal önkényesen, önértékből szembehelyezkedtek, egyes tagjaik a földeket saját maguk szakállára, egymás között cserélgették és az igénylőktől természetbeni adományokat fogadtak el, sőt olyanokat követeltek is.”*

A tanács elnöke elmondta, hogy a tanácsnak erről tudomása volt *„a megváltást szenvedők és a földigénylők szóbeli és írásbeli panaszai alapján.”* A bizottságot többször figyelmeztették ezen állapotok megszüntetésére, minden eredmény nélkül. Veres Péter, az országos tanács elnöke felhívta a helyi tanács és bizottság elnökeinek figyelmét arra, hogy Koháryszentlőrincen és a város gyümölcsöseiben ne a maximumként megállapított 15 holdas birtokokat osszanak ki, hanem kisebbeket, az intenzív kertgazdálkodás, szőlőtermesztés miatt. Ezt sem vették figyelembe a bizottságok. A bizottságoknak már be kellett volna fejezni a munkát, bár a *„Kecskemét Város Földigénylő Bizottsága úgy a felosztandó terület, mint az igényjogosultak számának szempontjából az ország legnagyobb bizottsága, vagy egyike az ország legnagyobb bizottságainak, ezért javasolta, hogy az 5 tagú választmányt emeljék 11 tagúra.”*

Fekete Sándor tanácsstag elmondta, hogy a pártérdekek határozzák meg a bizottságok működését. *„A pártok az egyes birtokok igénybevételénél vagy elkobzásánál rendeletellenes eljárásra kényszerítik a bizottságot.”*⁷⁸⁷

1946. február 28-án a Dél-Pest Megyei Földbirtokrendező Tanács a Kecskeméti Földigénylő Bizottságot azonnali hatállyal feloszlatta, és előírta, hogy új bizottságot kell megalakítani. Március 7-én a megyei tanács is feloszlatta a Kecskeméti Földigénylő Bizottságot.⁷⁸⁸

A Dél-Pest Megyei Földbirtokrendező Tanács kivizsgálta a Kecskeméti Földigénylő Bizottság elleni panaszokat 1946. augusztus 2-án, és határozatokat is hozott. A Szabó Ferenc ellen bejelentett panaszokat is kérték a rendőrséggel kivizsgáltatni. Szerintük Szabó minden bizonnyal bűncselekménygyanús ügyekben vett részt, ezért ha a rendőrség ezeket megvizsgálja, bűnvádi eljárást fog a tanács megindítani ellene. A tanács felkérte a rendőrség vezetőjét, hogy a vizsgálatot személyesen irányítsa és ellenőrizze, *„mert a földreformnak Kecskemét thj. város területén történt eddigi végrehajtásánál a Megyei Tanács olyan súlyos visszaélések gyanúját látja fennforogni, amely visszaélések nemcsak közönséges bűncselekményt, hanem népellenes cselekedetet is képeznek.”* Szabó Ferencet, a Kecskeméti Földigénylő Bizottság elnökét felfüggesztették tisztességéből, és a földigényjogosultak sorából is kizárták. Döntését a tanács azzal indokolta, hogy a földreform az új bizottsággal sem haladt előre Kecskeméten, sőt kijelentették, hogy a megyében itt halad leglassabban a földreform. Megállapították, hogy Szabó Ferenc bizottsági elnök a földműves-szövetkezetnél is igazgatósági tagságot tölt be, a bizottság munkájában alig vett részt. A távollétében hozott döntéseket nem ismerte el. *„Mértéken felül fogyaszt alkoholt (pálinkát) és a bizottságnál is legtöbbször ital hatása alatt áll.”* Augusztus 1-jén megjelent a tanács előtt Gyuris Jenőné, Alsószéktó 30. szám alatti lakos, és elmondta, hogy férje 10 hold földet kapott. *„Amikor a birtoklevelet megkapta, Szabó Ferenc követelte tőlük, hogy 15 kg babot és naponta egy liter tejet adjanak a föld után. A tejet 3 hónapig adták Szabó Ferencnek, majd amikor a többi földigénylőtől arról értesültek, hogy ezen szolgáltatásokra nincsenek kötelezve, Szabó Ferenc a juttatást 4 holdra csökkentette le. Leánya Csikós Gyuláné 1 és ½ hold szőlőt kapott, őtöle Szabó Ferenc 500 P-t, 1 liter pálinkát és egy malacot követelt. A malacot nem tudta neki megadni, ezért Szabó Ferenc a szüret után elvette tőlük a szőlőt.”*

A tanács azt is megállapította, hogy *„Szabó Ferenc eredetei foglalkozása cipész, mellékesen foglalkozott csak földhaszonbérlettel. A Megyei Tanács csak azért*

⁷⁸⁷ MNL BKML XVII/46. 20/1946.

⁷⁸⁸ MNL BKML XVII/46. 78/1946.

ismerte el igényjogosultnak, mert őt a Kommunista Párt azzal jelölte a bizottságba, hogy különös munkásságot fog kifejteni és azzal a földreform ügyét nagymértékben előre fogja vinni. Ez azonban nem következett be.”

1946. december 9-én az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke, Veres Péter a Kecskeméti Földigénylő Bizottság elnökét, Szabó Ferencet felmentette, és kizárta a földhözjuttatottak sorából. Az indoklás szerint az üléseken nem vett részt, *„mértéktelenül fogyaszt alkoholt, kifogásolható állapotban jelent meg az üléseken. Egyes juttatottaktól [...] bizottsági működéséért különféle ellenszolgáltatást fogadott el, illetőleg követelt.”* Szabó Ferenc cipész, s mint ilyen nem igényjogosult, ezért a földigénylő bizottság tagja sem lehetett.⁷⁸⁹

Még 1947-ben is jeleztek különféle visszaéléseket a földosztással kapcsolatosan. 1947. március 10-én a helyi MKP-nél panaszt tett ifj. Dávid Ferenc alsószéktói lakos, aki 1945-ben az alsószéktói földigénylő bizottságnál földigénylésre jelentkezett. Előadta, hogy *„bár cipézszegegy vagyok, azonban a háború folyamán aknaszilánktól tüdőszérülést szenvedtem, és ezért az orvos eltiltott az ültől foglalkozástól. A Földigénylő Bizottság Kiss Józseffel és Szabó Ferencsel az élen elutasított, holott Szabó Ferenc, aki szintén cipész, juttatva lett. Kiss József pedig, aki egy családos ember, magának 3 hold szőlőt és három hold földet osztott. Megjegyezni kívánom még, hogy Kiss József, aki egyébként hivatalba jár és jogtalanul igényelt földet, felesbe adja ki, tudomásom szerint kiigényelte Bende ecetgyáros szőlőjét is, és azt is felesbe kiadta. A Szabó Ferencről visszavett szőlőt, pedig sógorán keresztül játszották vissza Szabó kezére.”*⁷⁹⁰

Megállapíthatjuk, hogy Kecskeméten az országoshoz képest a birtokszerkezet sokkal kedvezőbb volt, köszönhetően a város több évtizedre visszanyúló jó birtokpolitikájának. A háború, a holokauszt és a földreform viszont tönkretette a város szőlő-, zöldség- és gyümölcsstermesztésen alapuló virágzó gazdaságát, amely később már nem tudta megismételni a háború előtti teljesítményét. A háború utáni időszakban megszűnt annak a lehetősége, hogy a nyugati piacokra szállítsák a mezőgazdasági termékeket. A mintagazdaságok élen jártak a mezőgazdasági újítások, nemesítések és az oktatás terén is, ezek kiosztásával felszámolták azt a gazdasági és kulturális tőkét, amely évtizedeken át motorja volt a város sikeres mezőgazdasági kultúrájának.⁷⁹¹

⁷⁸⁹ MNL BKML XVII/46. 1097/1946.

⁷⁹⁰ MNL BKML XXXV. 1. 27. f. (3. d.)

⁷⁹¹ Ezzel kapcsolatosan szemléletes megjegyzést említ doktori értekezésében Sági Norberta. Kada Elek polgármestersége idején, 1896. augusztus 7-én hajnalban óriási jégverés pusztított Kecskeméten, és a szőlő- és gyümölcsstermeszt 98%-ban tönkretette. Ezt követően Kada elrendelte, hogy a város összes faiskolájában 1-2 krajcárért kell adni a facsemetéket. Amikor a faiskola-vezetők jelentették a polgármesternek, hogy a szegényebb lakosok lopják a facsemetéket, Kada Elek azt válaszolta: *„Ne lássátok!”* Sági 2009: 22.

A földreform során Kecskeméten 67 gazdaságból 4532 kataszteri hold földet koboztak el, megváltással kisajátítottak 47 572 kataszteri holdat, összesen 52 104 kataszteri holdat vettek igénybe. Ebből 30 890 kataszteri hold földet osztottak ki 4022 gazda között, a maradék 21 217 kataszteri hold elosztatlanul maradt, mert nagy része állami terület lett, illetve közhasználatba kerülő erdő és legelő volt. A város 163 241 kataszteri holdas határának 19 százalékát vették igénybe és parcellázták ki a valamivel több mint 4000 igény jogosult között.⁷⁹² Ők átlagosan 7,7 kataszteri holdas birtokokat kaptak.⁷⁹³ Országosan a földterület 35 százalékát vették igénybe, itt a kiegyenlített birtokszerkezet miatt 20 százalékát sem. Országosan átlag 5,1 kataszteri hold volt a juttatott földbirtok mérete, Kecskeméten ez 50 százalékkal nagyobb volt: átlagosan 7,7 kataszteri hold.⁷⁹⁴

15. táblázat. *A földreform során Kecskemét területén földhözjuttatottak megoszlása és a kiosztott földbirtok mérete (1945)*

Földet kapott	Személyek száma (fő)	Kiosztott terület (kataszteri hold)	Egy főre jutó terület (kataszteri hold)
Cseléd	1122	11 440	10,2
Földműves	650	2 600	4
Nincstelen	2250	16 850	7,5
Összesen	4022	30 890	7,7

Forrás: Bálintné-Szabó: 372. Saját szerkesztés és részben számítás is.

Kecskeméten a földbirtokmegoszlásban a legjelentősebb változás az öt kataszteri hold alatti és az 5 és 25 kataszteri hold közötti birtokok arányában történt. A földreform előtt az előbbi kategóriába tartozott a gazdaságok több mint kétharmada (67,9%), az utóbbiba a 23 százaléka, a földreform után ez kiegyenlítődött, és 46,1 százalékra csökkent, illetve 48-ra nőtt.⁷⁹⁵

⁷⁹² Az 1930-as évek közepén a kecskeméti agrárkeresők száma valamivel több, mint 20 ezer fő volt, akiknek 51-55 százaléka volt agrárproletár. Szilágyi 2011. I.: 100.

⁷⁹³ Bálintné-Szabó: 372.

⁷⁹⁴ Valuch 2001: 190.

⁷⁹⁵ Bálintné-Szabó: 373.

10. Az 1945-ös választás Kecskeméten

1945 szeptemberében és októberében a pártok már a nemzetgyűlési választásra készültek. A kampány során óriási mennyiségű, mintegy 25-30 millió plakát és rölap árasztotta el az országot, emellett a pártok választási gyűlések és házi agitáció révén igyekeztek meggyőzni a választásra jogosult polgárokat. A választásoknak azért volt óriási tétje, mert a pártok közötti erőviszonyok ekkor tisztázódhattak.⁷⁹⁶ A nemzetgyűlési választás főpróbája a budapesti helyhatósági választás volt 1945. október 7-én, amelybe bevonták a főváros körüli agglomeráció településeit is. A két munkáspárt közös listát állított, és 103 mandátumot szereztek, míg a kisgazdapárt 121-et, elnyervén ezzel a szavazatok abszolút többségét (50,5%).⁷⁹⁷ Október 16-án Vorosilov SZEB-elnök közreműködésével tárgyalás kezdődött a koalíciós pártok között, amelyen szóba került, hogy az MNFF pártjai közös listán induljanak a választáson. A nyugati nagyhatalmak tiltakozása és a magyar pártok közötti kiélezett viták miatt ez a javaslat meghiúsult.

Az 1945-ös választás eredményeinek helyi ismertetése előtt érdemes áttekintnünk, hogy az előző, 1939-es választásokon milyen eredmények születtek a városban. Kecskemét törvényhatósági jogú városban 1939-ben két párt, a Magyar Élet Pártja (MÉP) és a Független Kisgazdapárt (FKGP) indult a választáson. Azért csak ez a két párt, mert a rövid határidőre ők tudták összegyűjteni a megfelelő számú ajánlást. Az, hogy a Nyilaskeresztes Párt el sem tudott indulni, ismét csak azt támasztja alá, amit korábban már más források alapján is megállapítottunk, hogy a városban nem volt erős a szélsőjobboldal.

Kecskemét törvényhatósági jogú város a listás választókerületek közé tartozott, az országos aránynak megfelelően a választásra jogosultak 90%-a vett részt a választáson, amelyet kétharmados eredménnyel (66,2%) a korábbi kormányzópárt, a MÉP nyert meg, az FKGP 33,8%-ot szerzett.⁷⁹⁸ A MÉP az országos eredményéhez hasonló arányú szavazatot kapott, ugyanakkor a többi törvényhatósági jogú városokhoz viszonyítva jóval több szavazatot szerzett. A kisgazdapárt igen jól szerepelt, az országos és a törvényhatósági jogú városok eredményeihez viszonyítva is a szavazatok többszörösét sike-

⁷⁹⁶ Izsák 1998: 50.

⁷⁹⁷ Szőke 2006: 41.

⁷⁹⁸ A választási eredményeket a *Vokscentrum. Parlamenti képviselőválasztások adatai* alapján közlöm az 1939., 1945. és 1947. évekre vonatkozóan. <http://www.vokscentrum.hu>. A letöltés ideje 2012. július 20.

rült megszereznie. A MÉP részéről Csáky István lemondott kecskeméti mandátumáról, mert más listán is bejutott az országgyűlésbe, helyette a lista második helyén szereplő Szász Lajos került a parlamentbe, a Független Kisgazdapárt részéről dr. Révész László szerzett mandátumot.⁷⁹⁹

16. táblázat. *Az 1939-es választási eredmények országosan, a törvényhatósági jogú városokban és Kecskeméten (százalékban)*

Párt	Országosan a mandátumok aránya	Városi listás szavazatok aránya	Kecskeméti szavazatok aránya
Magyar Élet Pártja	69,62	38,37	66,2
Független Kisgazdapárt	5,38	3,25	33,8
Nyilaskeresztes Párt	11,15	23,54	–
Szociáldemokrata Párt	1,92	14,12	–
Összesen	88,07*	79,28*	100

*A választáson több kisebb párt indult, és a pártonkívüliek aránya is jelentős volt.

Forrás: www.vokscentrum.hu. Parlamenti képviselőválasztások adatai, 1939. (A letöltés ideje 2012. július 20.)

1945-ben a nemzetgyűlési választásokat november 4-én tartották. Az új választójogi törvény – az 1945. évi VIII. törvény – jelentős változásokat eredményezett a választások módjában és a választásra jogosultak körében is. A törvény előírta a titkos szavazást, eltörölte kötelező jellegét és a vagyoni, műveltségi cenzust is. A választójog korhatára húsz évre csökkent, a nők is általános választójogot kaptak. A törvény nemzetközi összehasonlításban is demokratikusnak számított. A választáson országosan is igen magas volt a részvételi arány (92,56%), Kecskeméten ennél is magasabb: 94,94% volt.⁸⁰⁰

⁷⁹⁹ A MÉP listáján első helyen Csáky István, majd Szász Lajos, Söröli Pál és Szathmáry Kálmán szerepelt. A Független Kisgazdapárt listáján első helyen Révész László, majd Czirják Antal, Balla Dömötör és Poór István helyezkedett el. Vokscentrum. Parlamenti képviselőválasztások adatai, 1939. <http://www.vokscentrum.hu>. A letöltés ideje 2012. július 20.

⁸⁰⁰ Vokscentrum. Parlamenti képviselőválasztások adatai, 1945. <http://www.vokscentrum.hu/valaszt/egyeb.php?mszkod=112701&evvalaszt=1945&jny=hun>. A letöltés ideje 2012. december 2.

30. kép. Tildy Zoltán beszédet mond a Független Kisgazdapárt kecskeméti választási rendezvényén (1945)⁸⁰¹

A 17. táblázat adatai alapján megállapíthatjuk, hogy az FKGP az országos eredményénél is lényegesen jobban szerepelt Kecskeméten: a szavazatok közel háromnegyedét nyerte el. A Polgári Demokrata Párt is valamivel jobban szerepelt az országosnál, az összes többi párt azonban kevesebb szavazatot kapott Kecskeméten, mint országosan. Az MKP a szavazatok tíz százalékát sem tudta megszerezni. A Nemzeti Parasztpárt is gyengén szerepelt, az országos szavazati arányának csupán harmadát érte el, annak ellenére, hogy Kecskeméten és a hozzá tartozó településeken és tanyákon sok parasztember élt. A kecskeméti képviselőjelöltek a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei listán szereztek mandátumot.

A Független Kisgazdapárt részéről a párt választókerületi listájának harmadik helyén szereplő dr. Révész László és a 23. helyen lévő Balla Dömötör szerzett mandátumot.⁸⁰²

⁸⁰¹ Forrás: FO Heti Hírek 8/6. 1945. okt. (00:47). <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=5939>

⁸⁰² Kecskemétről Károlyi Bernát, a ferences rendház vezetője az FKGP listáján a 35. helyen volt, így nem szerzett mandátumot.

17. táblázat. *Az 1945-ös választási eredmények országosan és Kecskeméten (százalékban)*

Párt	Országosan a mandátumok aránya	Országosan a szavazatok aránya	Kecskeméten a szavazatok aránya
Független Kisgazdapárt	59,9	57,03	72,74
Magyar Kommunista Párt	17,11	16,96	9,92
Nemzeti Parasztpárt	5,62	6,87	2,29
Polgári Demokrata Párt	0,49	1,62	2,05
Szociáldemokrata Párt	16,78	17,41	13,01
Magyar Radikális Párt	0	0,12	–
Összesen	100	100	100

Forrás: www.vokscentrum.hu. Parlamenti képviselőválasztások adatai, 1945. (A letöltés ideje 2012. július 20.)

Az MKP részéről a lista második helyén szereplő dr. Molnár Erik és a harmadik helyen lévő Safrankó Emánuel szerzett mandátumot, de ez utóbbi a parlament alakuló ülésén lemondott.⁸⁰³ A Szociáldemokrata Párt képviselőiben a listán a negyedik Tóth László polgármester és a hatodik Hajdú Ernőné jutott be a nemzetgyűlésbe, de az előbbi lemondott.⁸⁰⁴

⁸⁰³ Kecskemétről az MKP kerületi listáján a 15. helyen szerepelt Báti Ágoston és a 36. helyen Sztraka József.

⁸⁰⁴ Vokscentrum. Parlamenti képviselőválasztások adatai, 1945. <http://www.vokscentrum.hu/valaszt/jel2047.php?mszkod=111111&evvalaszt=1945&cjeltp=2&jny=hun>. A letöltés ideje 2012. július 20.

18. táblázat. Az 1945-ös választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban (százalékban)

	FKGP	MKP	NPP	PDP	SZDP	Összesen
Baja	63,64	16,17	3,39	3,78	13,03	100
Debrecen	49,34	14,72	5,95	0,91	29,08	100
Hódmezővásárhely	45,63	21,54	4,44	1,06	27,33	100
Kecskemét	72,74	9,92	2,29	2,05	13,01	100
Szeged	62,45	12,12	3,53	1,9	20,0	100
Miskolc	48,87	17,22	1,15	3,71	29,06	100
Győr*	35,86	17,45	1,49	0,61	44,33	100
Kaposvár	57,98	7,16	3,05	5,77	26,04	100
Pécs	45,14	19,19	1,41	1,09	33,17	100
Sopron*	66,08	11,44	1,58	0,83	19,82	100
Székesfehérvár	56,22	6,96	4,9	1,62	30,3	100
Szombathely	53,19	9,03	1,58	–	36,21	100
Összesen	54,76	13,57	2,9	1,94	26,78	100

* Győrben és Sopronban a Magyar Radikális Párt 0,26 százalékot ért el.

Forrás: www.vokscentrum.hu. 1945-ös választások, törvényhatósági jogú városok. (A letöltés ideje 2012. július 20.).

A 12 törvényhatósági jogú város választási eredményeinek a sorában is érdekes kitérni a kecskeméti adatokra. Első ránézésre látszik, hogy az FKGP messze Kecskeméten szerepelt a legjobban, a szavazatok közel 73 százalékát szerezte meg, az MKP és az SZDP pedig igen rosszul teljesített. A két kisebb párt nagyjából az átlag körüli eredményt hozta Kecskeméten is. Az is megfigyelhető, hogy azokban a városokban, amelyekben az MKP a kecskeméti eredményét is alulmúlta, az SZDP általában erősnek bizonyult (Szombathely, Székesfehérvár, Kaposvár), ezzel szemben Kecskeméten az SZDP a törvényhatósági jogú városok között a leggyengébben szerepelt. Hogy az ebből fakadó adatokat látványosabban ki tudjam mutatni, összevontam az akkori politikai spektrum bal és jobb oldalán elhelyezkedő pártokat. Ezt az összevonást azért is bátorkodtam megtenni, mert a nemzetgyűlési almanachban is használják ezt a kategóriát: „A jobboldalon helyezkedett el a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt, a Polgári Demokrata Párt és a Demokrata Néppárt”⁸⁰⁵ „A politikai skála bal oldalán a Magyar Kommunista Párt, a Szociál-

⁸⁰⁵ Vida 1999: 692.

*demokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt helyezkedett el.*⁸⁰⁶ Romsics Ignác az 1947-es választások adatait elemezve szintén összeadta a Baloldali Blokk pártjainak, illetve a kisgazdapárt és utódpartjai eredményét. Megállapította, hogy a „*magyar társadalom abszolút többsége tehát másodszor is a magántulajdon és a parlamentáris demokrácia mellett, illetve a szovjetizálás ellen szavazott*”⁸⁰⁷ Az eredmények egyértelműen azt mutatják, hogy Kecskemét markánsan kilógott a sorból a maga háromnegyed-egynegyedes arányú eredményével a jobboldal javára. A következő város csoportot, ahol az arány nagyjából kétharmad-egyharmad a jobboldal javára, Baja, Szeged, Kaposvár, Sopron alkotja. Az ezt követő csoportban nagyjából 50-50 százaléket szereztek mindkét oldalon (Debrecen, Hódmezővásárhely, Miskolc, Pécs, Szombathely). Székesfehérvár egyértelműen nem tartozik egyik csoportba sem. Győr pedig az első csoport ellentéte, ahol a baloldal szerzett kétharmadot a jobboddallal szemben.

19. táblázat. Az 1945-ös választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban a politikai skála jobb és bal oldalához tartozó pártok vonatkozásában (százalékban)

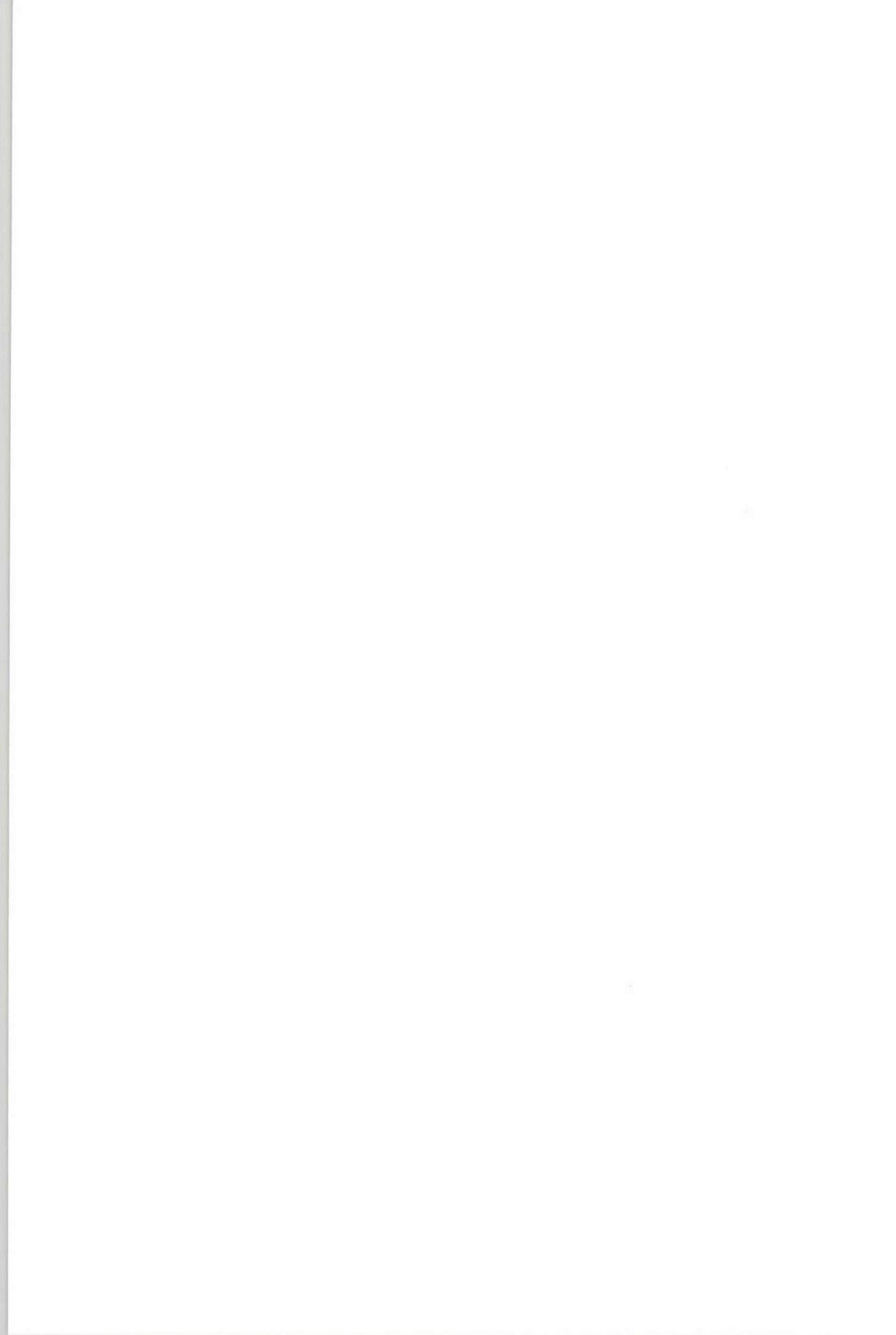
	Jobboldali spektrum (FKGP+PDP)	Baloldali spektrum (MKP+NPP+SZDP)	Összesen
Baja	67,42	32,58	100
Debrecen	50,25	49,75	100
Hódmezővásárhely	46,69	53,31	100
Kecskemét	74,79	25,21	100
Szeged	64,35	35,65	100
Miskolc	52,58	47,42	100
Győr*	36,47	63,53	100
Kaposvár	63,75	36,25	100
Pécs	46,23	53,77	100
Sopron*	66,91	33,09	100
Székesfehérvár	57,84	42,16	100
Szombathely	53,19	46,81	100
Összesen	56,75	43,25	100

*A Magyar Radikális Párt eredményét a baloldali spektrumhoz számítottam

Forrás: www.vokscentrum.hu. 1945-ös választások, törvényhatósági jogú városok. (A letöltés ideje 2012. július 20.)

⁸⁰⁶ Vida 1999: 693.

⁸⁰⁷ Romsics 2001: 292.

V. Az 1946–1947. évi változások

1. A B-listázás

A választások után egyértelművé váltak a hazai politikai élet erőviszonyai, ugyanakkor a kommunista párt rögtön megindította azon tárgyalásokat, amelyekkel csökkenteni igyekezett az FKGP abszolút többségét a kormányban. Az MKP-nak sikerült elérnie – Vorosilov nyomására –, hogy a miniszterek felét az MKP, az SZDP és az NPP adják Tildy Zoltán koalíciós kabinetjében. Mivel Magyarország ekkor még nem írta alá a békeszerződést, a nemzetközi elvárások miatt fenn kellett tartani a koalíciót, és az FKGP sem vállalta egyedül ebben a rendkívül nehéz időszakban a kormányzás felelősségét. Így állhatott elő az a furcsa helyzet, hogy a nemzetgyűlés 97 százaléka a kormánykoalíció tagja lett.

Az erőviszonyok átalakulása hatalmi patthelyzetet teremtett, ugyanis a kiskgazdák szerették volna a végrehajtó hatalom különféle szerveiben és az önkormányzatokban a súlyukat arányosítani a választási eredményekhez, és mielőbb önkormányzati választásokat tartani. A koalíció másik három pártja ezeket a törekvéseket meg akarta akadályozni, ennek érdekében 1946. márciusban megalakították a Baloldali Blokkot (MKP, SZDP, NPP), és az indulatok elszabadítására alkalmas tömegmegmozdulásokat, népítéleteket rendeztek. Emellett a két választási kudarcot követően mindenképpen el akarták kerülni az önkormányzati választások kiírását, amit elég nehezen lehetett racionális érvekkel megmagyarázni.⁸⁰⁸ A kommunisták a kulcspozíciók megszerzésére, a centralizált közigazgatás fenntartására és a tisztviselők B-listázással történő kontraszelektálására is törekedtek.⁸⁰⁹ A Baloldali Blokk pártjai petícióban követelték a kiskgazdáktól, hogy az általuk „jobboldalinak és re-

⁸⁰⁸ Gyarmati 1996: 498–499

⁸⁰⁹ Gyarmati 1987: 92–104.

akciónak” tartott 60 képviselőjüket zárják ki a pártból, amihez a SZEB támogatását is megszerezték, így végül 20 főt kizártak az FKGP-ből.⁸¹⁰

A kisgazda arányosítási törekvések jegyében 1945 végén a megyei közigazgatás élén álló főispánok, alispánok, polgármesterek egy részét lecserélték, ami ellen az MKP vezetése tiltakozott, ha valahol mégis belementek a cserébe, akkor a személyekben előzetesen meg kellett állapodni velük. Kecskeméten ez sajátosan alakult, mert a város 1945. február 1-jén kinevezett szociáldemokrata főispánját, Márkus Ferencet az év végén egy másik szociáldemokratára, Szádeczky-Kardoss Lászlóra cserélték le.

1946. január 18-tól a nemzeti bizottságba az öt párt és a Szabad Szakszervezetek is a korábbi két-két tag helyett három-három tagot delegáltak. A nemzeti bizottságban továbbra is helyet foglaltak a benne megalakulása óta részt vevő, meghatározó személyek: az SZDP részéről Kovács Jenő és Kara Balázs, az MKP részéről Básti Ágoston és Sztraka József, az FKGP részéről Reisman Andor, a PDP-től dr. Nagy László és Reisman Gyula, az NPP-től Pulai István és Kovács László, a Szabad Szakszervezetektől Székely János. Azonban újak is bekerültek a nemzeti bizottságba, akik 1945 második felében tűntek fel aktívabban a helyi politikai életben: az SZDP-től Kalász László, az MKP-től Tompos Sándorné, az FKGP részéről P. Buzogány Lajos és Mészáros László, az NPP-től Magyar Mihály, a PDP-től Bakos István, a Szabad Szakszervezetektől Zalai Sándor.⁸¹¹

1946. január végétől szervezte az MKP a tömegmozgalmakat, amelyekbe az SZDP-t és a szakszervezeteket is igyekeztek bevonni. A kampány fő célja a köztisztviselői kar megtisztítása a „reakciós elemektől” és a létszámcsökkenés elérése volt, az akció az 1946. február 16-i demonstrációval kezdődött.⁸¹² Néhány nappal később, február 22-én a munkáspártok Kecskeméten is mozgósították a tömeget *„a reakció elleni harc demonstrálására.”* Azonban itt az akció a visszajára sült el, ugyanis ellentüntetésre került sor. Ezzel kapcsolatosan a nemzeti bizottság elnöke írt a rendőrfőkapitánynak, és kifejtette, hogy a KNB a március 21-i ülésén foglalkozott a reakció előretörésével. A bizottság megállapította, hogy a *„szakszervezet rendezésében lefolytatott Kossuth téri tüntetés megzavarásában részt vevő fiatalság mögött reakciós idős elemek állnak.”* A bizottság szerint az ilyen megmozdulásokat el kell fojtani, mert a *„reakciók az ifjúságot akarják megmételyezni.”*

⁸¹⁰ Gyarmati 2010: 26.

⁸¹¹ MNL BKML XVII/46. (22. d.)

⁸¹² Gyarmati 1996: 505.

A nemzeti bizottságnak tudomása volt arról, hogy a rendőrség nyomoz az ügyben, erről tájékoztatást kért.⁸¹³ A rendőrség politikai osztálya április 26-án tett jelentést a KNB-nek a tüntetésről. Megállapították, hogy 1946. február 22-én az MKP, az SZDP és az NPP a szakszervezetekkel együtt tömegfelvonulást rendezett a reakció ellen. A tüntetés a város főterén, a Kossuth szobor környékén volt. Egy fiatalokból álló csoport „közbeszólásaival (*Éljen Mindszenty, a legnagyobb magyar!*) zavarta a tüntetést.” A jelentésben megállapították, hogy a munkáspártok tagjai ezt nem nézték jó szemmel, ezért esély volt a tömegverekedésre. A rendőrség több személyt előállított, akiket kihallgattak. Kiderítették, hogy Tóth Károly budapesti műegyetemi hallgató bujtotta fel a középiskolás diákokat az ellentüntetésre. A diákok egy másik csoportja közben megszerezte a Nagytemplom toronyfeljárójának kulcsát, és amikor a pártok szónokai megkezdték a beszédeiket, meghúzták a harangokat. Egy harmadik csoport a Barátok temploma harangjait akarta meghúzni, de Vikáriusz atya nem engedte be őket. Rendőri intézkedést csak a tüntetést szervező Tóth Károly ellen tettek, a többiek fiatakorúak voltak.⁸¹⁴

A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága is jelentette az ügyet a belügyminiszternek 1946. március 13-án. A jelentésben már újabb információk is szerepelnek. Egyrészt leírják, hogy a Kecskeméten tartott tüntetés célja is a B-listázást előkészítő akciósorozatba tartozó tömegtüntetés volt. A pártok követelték „*a név szerint felsorolt reakciós köztisztviselők azonnali eltávolítását.*” A nyomozás megállapította, hogy a tüntetés hátterében P. Károlyi Bernát ferences házfőnök állt, „*aki demokrácia-ellenes beszédeivel állandóan fertőzi Kecskemét amúgyis reakcióra hajlamos lakosságát. A Vörös Hadsereg és a zsidóság ellen lázít. Az eljárás ellene folyamatban van.*”⁸¹⁵ Az év legjelentősebb eseménye a B-listázás volt. Az MKP már a választások után egy héttel követelte az államigazgatás megtisztítását a reakciós elemektől. 1945 novemberében már konkrét tervet készítettek a tisztogatásra, a terv címében is ezt a kifejezést használták.⁸¹⁶ Az MKP érvelésében megindult a számháború az államapparátus létszámáról és a csökkentés mértékéről is.

Az MKP elégedetlen volt a korábbi igazolási eljárások következtében történt elbocsátások mértékével, de a választások előtt az esetleges szavazatvesztések miatt kerülték ezt a témát. Az MKP – Zöld Sándor belügyi államtitkár szavai szerint – már 1946 áprilisától megyei szinten készült az eltávolítandó

⁸¹³ MNL BKML XVII/46. 113/1946.

⁸¹⁴ MNL BKML XVII/46. 234/1946.

⁸¹⁵ PIL I. 274/11., 11. ő. e.

⁸¹⁶ Gyarmati 1996: 513.

tisztviselők neveit és adatait tartalmazó listák összeállítására. Hasonlóan gyűjtötte az eltávolítandók listáját az SZDP is. A nemzeti bizottságokat is igyekeztek bevonni a B-listázásba, annak érdekében, „*hogy a közvélemény előtt a tisztogatás ne csak a munkáspártok akciójának tűnjön, hanem a pártonkívüli tömegek követelésének is.*”⁸¹⁷ A terv szerint meneszteni kellett azokat, akiket az igazolási eljárás során nem igazoltak, azokat is, akik feddést kaptak. Azokat is B-listázni kellett, akik részt vettek a népellenes intézkedések végrehajtásában, valamint azokat, akik nyugatról tértek vissza. Több hétig tartó vitát követően, 1946. május 6-án megszületett a pártközi megállapodás a B-listázás végrehajtásáról: a közalkalmazottak számát az 1938-ashoz képest 10%-kal igyekeztek csökkenteni; ettől eltérően a rendőrségnél az aktuális létszámot kellett 10%-kal lentebb vinni, azonban ennek a maximális mértékét is megszabták 5000 főben, a honvédség hivatásos tagjainak számát pedig 20 000 főben.⁸¹⁸ A rendelet nem a szakképzettséget tartotta a legfontosabb szelekciós szempontnak, ehelyett a „*demokratikus működés szolgálata, a szükséges rátermettség és szorgalom*” kevésbé megfogható szempontjait határozta meg. A B-listázásokat viszonylag gyorsan, 1946. augusztus végéig lebonyolították, ezt követően még 1947 közepéig tartott a visszavételekről folyó egyezkedés. Az 5000/1946. M. E. számú rendelet értelmében úgynevezett B-lista bizottságokat állítottak fel a pártok delegáltjaiból.⁸¹⁹

A B-listázás végrehajtása során a kisgazdák már június 19-én megfogalmazták, hogy elhibázottnak tartják a tisztogatási gyakorlatot, a szociáldemokraták is egyre inkább sérelmezték az eljárásokat, mert helyi vezető tisztviselőiket is nem egyszer B-listáztak. Sok helyen olyan mértékben bocsátották el a tisztviselőket, hogy a hivatalok működése is veszélybe került, emiatt a pártok közötti konfliktusok felerősödtek a kommunisták és a szociáldemokraták között is. Rajk László az önkormányzati szférában 30%-ban, azaz 24 715 főben adta meg a leépítendő alkalmazottak számát.

A rosszul elsült tömegtüntetést követően, az MKP akcióival összhangban, 1946. február 25-én a Szabad Szakszervezetek Megyei Bizottsága levélben fordult a Kecskeméti Nemzeti Bizottsághoz, hogy a „*reakciós tisztviselőket távolítsák el a közigazgatásból.*” Azt is megírták, hogy kiknek a fejét óhajtják. Egyrészt kérték „*mindazon köztisztviselők eltávolítását, akik az igazolás folyamán bármilyen feddésben vagy büntetésben részesültek.*” Másrészt azokat is, akiket igazoltak, de „*hivatalukban nem végzik munkájukat a demokratikus rend-*

⁸¹⁷ Gyarmati 1996: 520.

⁸¹⁸ Gyarmati 1996: 522.

⁸¹⁹ Izsák 1998: 65.

nek megfelelően.” Harmadrészt azokét, akiknek megvolt a 30 év szolgálati idejük, negyedrészt azokét, „*akiknek vagyoni körülményei olyanok, hogy állás nélkül is megélhetnek.*” A kérelmüket azzal zárták, hogy kérik a „*Nemzeti Bizottságot, hogy a közigazgatásban foglalkoztatott tisztviselők legalább 40%-át eltávolítsák.*”⁸²⁰ Ez lényegesen nagyobb arány, mint az eredetileg elbocsátani tervezett.

A nemzeti bizottság a B-listázáshoz kimutatásokat kért a különféle hivatalok összes alkalmazottjáról. A következő adatokra voltak kíváncsiak: sorszám, név, hivatali állás, születési idő, szolgálati idő kezdete, ellátatlan családtagok száma, az igazolási eljárás eredménye, a vagyoni állapot, ha eltávozott a város kiürítésekor, a jelentkezési idő, melyik politikai párt tagja, a nemzeti bizottság javaslata, a hivatali főnök javaslata és a kiküldött bizottság döntése.

A B-listázáshoz formanyomtatványt készítettek, amely a közalkalmazottak adatain túl pontokba szedve biztosított lehetőséget az elbocsátás különféle típusaira, és az indoklásra is típusválaszokat lehetett megjelölni. Az indoklásban azt is megjelölték, hogy a határozat egyhangú volt-e, illetve, hogy hány fős többségi, illetve kisebbségi vélemény alakult ki. Eszerint a B-listázás indoklásának négy típusa volt:

1. Ellene az igazoló eljárás során a feddésnél súlyosabb jogkövetkezményt tartalmazó jogerős határozatot hoztak.
2. Nyugatra távozott, és onnan csak 1945. április 30. után tért vissza.
3. Közismerten szélsőjobboldali beállítottságú. (Itt gyakran kihúzták a „szélső”-t.)
4. Egyéb indoklás (gyakran előfordult, hogy azt írták: „gyenge munkakerő”). Itt lehetőség volt a többségi és a kisebbségi vélemény szöveges indoklására is, amit a helyi nemzeti bizottság gyakran alkalmazott is.

A KNB felállított egy B-listázó albizottságot (gyakran 6-os albizottságként szerepel a forrásokban). Ebbe a pártok és a Szabad Szakszervezetek is egy-egy tagot delegáltak. Az albizottság tagja volt Kalász László (SZDP), P. Buzogány Lajos (FKGP), Szabó Gyula (NPP), Zalai Sándor (Szabad Szakszervezet), Sztraka József (MKP), Bakos István (PDP). Az albizottság póttagja volt az FKGP részéről Pető Lajos és Reizsmann Andor, az MKP részéről Básti Ágoston, a Szabad Szakszervezetek részéről Igó Sándor és Székely János. A póttagok időnként részt vettek az üléseken is. Május 10-én, a B-listázások előtt a nemzeti bizottsági tagságról három fő lemondott.

⁸²⁰ MNL BKML XVII/46. 65/1946.

1946. június 8-án az MKP Dél-Pest Megyei Bizottság Közigazgatási Osztálya körlevélben adott instrukciókat a B-listázás végrehajtásához, arra vonatkozóan, hogy mire kell figyelniük az „eltávolítandó bizottságokban működő elvtársaknak.” Az általános szempontok leírásával kezdték a körlevelet, majd megjegyezték, hogy a bizottságban nem mint párttagok, hanem a szaktanács delegáltjaiként vesznek részt; minden iratba betekinthetnek; senkinek a javaslatát, közbenjárását (ezt alá is húzták) nem szabad elfogadni; a korrupt tagokat jelenteni kell, és le kell váltani; csak az a határozat érvényes, amelyet a három tag együtt hozott; az elbírálásról jegyzőkönyvet kell felvenni, és ezt alaposan át kell olvasni.

Ebben a körlevélben további instrukciókat is adtak a B-listázó bizottságokban részt vevő MKP-tagoknak. Először is azt, hogy „az indoklásban az 5000/1946. M. E. rendelet 2. §. 2. a., vagy b. pontjára kell hivatkozni. Más indoklás nem szükséges.” Másodszor azt, hogy „a végrehajtás során elsősorban azokat kell elbírálni, illetve B listázni, akik igazolva vannak és a sorrend az legyen, hogy először a magas pozícióson kezdjük és így haladjunk az alacsonyabb beosztottak felé. Nem szabad, hogy reakciós, korrupt, az igazolásnál átcúszottak, a demokrácia ellenségei visszamaradjanak, terheljék az államháztartást és akadályozzák demokráciánk megerősödését.” Majd azzal folytatták, hogy „az igazoltak után kerüljön sorra mindenki, akik az igazolási eljárás során feltétellel (feddés, előléptetés kizárásával) vagy egyáltalán nem lettek igazolva. Ezeket semmi körülmények között nem lehet meghagyni.” A rendelet kimondta, hogy hány százalékig lehet csökkenteni az alkalmazottak számát. De az MKP-tagok figyelmét felhívták arra is, hogy „a számszerűség másodrendű kérdés. A döntő kérdés a minőség kérdése. Aki nem odavaló, annak távoznia kell.” Azt is javasolták, hogy a magasabb pozícióban lévőknek kell elsősorban eltávolítani, ne hogy a szociális szempontból rászorulókat kerüljenek ki.⁸²¹

Az albizottság 1946. június 26-án készített egy összefoglaló jelentést. Eszerint 1946. május 31-től június 8-ig üléseztek. Az előadó Kalász László volt, a helyettese P. Buzogány Lajos, aki az adminisztrációt is ellátta. A jelentésben megjegyezték, hogy a Belügyminisztériummal kapcsolatosan a rendőrségre vonatkozó végrehajtási utasítás nem jelent meg, így azzal az albizottság nem foglalkozhatott. Kecskemét város közalkalmazottaira már korábban elkészítették a kimutatást. A városi alkalmazottak közül a Gazdasági Vasúttól öt fő B-listázására tettek javaslatot, a Városi Villamosműtől hét főre, a kórháztól egyre. Megjegyezték, hogy a Városi Villamosmű dolgozói közül három

⁸²¹ MNL BKML XXXV. 1. 27. f. (3. d.)

fő, a Gazdasági Vasúttól négy fő szovjet fogságban van, róluk csak a hazatértük után lehet dönteni.⁸²²

A B-listázó albizottság munkáját sok kritika érte, ezekkel a nemzeti bizottság is foglalkozott. 1946. július 16-án a nemzeti bizottság arról tárgyalt, hogy a B-listázó albizottság tagjai kiszivárogtatták a döntéseket, és az emberek tudták este, hogy aznap kiket B-listáztak. Ez komoly problémát jelentett, és a tagok is vádaskodtak egymás ellen. Reismann Gyula (PDP) kijelentette: *„Azt látta, hogy az első nap után, mindjárt mindent kivittek az utcára.”* Pető Lajos (FKGP) hozzátette, hogy *„a helyi viszonyokat nem ismerő egyének is részt vettek a tárgyalásban, a bizottság nem rendelkezett ismeretséggel, azért fordult elő, hogy a kecskeméti közhangulatot felkorbácsolta, hogy jó néhány emberrel nem lelkiismeretes munkát, hanem böllér, antidemokratikus munkát végeztek.”* Szabó Gyula (NPP) elmondta, hogy amióta tagja a bizottságnak, jó néhányan faggatták már a döntések felől. Többen is megszólították azzal, hogy: *„Mindenkint kinyírsz Gyula!”* Az indulatok érthetőek, hiszen több száz ember megélhetéséről volt szó.

1946. június 14-én a nemzeti bizottság készített egy összegzést az egyes minisztériumoknak, hogy az alájuk tartozó helyi szervektől hány főt javasoltak elbocsátásra. A Pénzügyminisztériumnak dr. Tóth István pénzügyigazgató ügyében írtak.⁸²³ A KNB a Pénzügyminisztérium felügyelete alá tartozó városi szervek közül a pénzügyigazgatóságtól 58 főből 21 fő elbocsátását javasolta, a számvevősegtől 15 főből 6 főét, az állami adóhivataltól 11 fő elbocsátását a 34-ből. A pénzügyőrségtől 7 fő leépítésére tett javaslatot, ebben az időben 30-an dolgoztak itt. Az indoklás szerint jobboldali beállítottságúak voltak az elbocsátottak. A forgalmi adóhivataltól 14 fő B-listázására tett javaslatot a KNB, a Magyar Nemzeti Bank Kecskeméti Fiókjától 3 főt kívánt elbocsátani, korábban 10-en dolgoztak itt. Az ismert adatok alapján megállapíthatjuk, hogy ezen szervek esetében a 147 főből 48 főt javasolt a KNB B-listára, ez közel egyharmada (32,65%) az eredeti létszámnak.⁸²⁴

A nemzeti bizottság az Igazságügyi Minisztériumhoz tartozó szervekről azt írta, hogy az államügyészségtől a 16 főből hármat javasolt elbocsátani, a törvényszéktől az 56 főből 8-at helyezett B-listára, a járásbírósról a 47 ott dolgozóból 7 főt javasolt elbocsátani. A törvényszéki fogháztól 9 főt javasolt

⁸²² MNL BKML XVII/46. (20. d.)

⁸²³ Bővebben lásd dr. Tóth István ügyét a IV. fejezet 1. részben.

⁸²⁴ Gyarmati György megjegyzi, hogy a pénzügyi szférában valószínűsíthetően az elbocsátások döntő hányada nem az aktívak közül került ki, hanem azokat írták le, akik állományban voltak, de aktív munkát nem végeztek. Gyarmati 1996: 537.

B-listázni az ott dolgozó 27 főből. A fogház felügyelőjét, Kuna Gézát is elbocsátották, mert „*ellenőrzési módja néha laza.*” Három fogházőrt azért B-listáztak egyhangúlag, mert „*a reábizott pol. foglyokkal a törvény szellemével ellentétben járt el.*” A gyűjtőívre ráírta a vezető ügyész, hogy „*a nagy fogházi létszámmra tekintettel a kimutatásban felsoroltakra szükség van.*” Ezen szervek esetében összességében 18,5 százalékos volt a B-listázási arány (146 főből 27 főt B-listáztak).

A Közlekedésügyi Minisztériumhoz tartozó városi szervek közül a nemzeti bizottság a Magyar Postától a 104 munkavállalóból 21 fő elbocsátását javasolta. A kimutatásból látható, hogy a 104-ből 30 fő kapott feddést az igazolási eljárás során, de a 30 feddett személyből, mindössze 13 főt B-listáztak. A KNB a MÁV Állomásfőnökségtől 3 fő B-listázását terjesztette elő, a MÁV Osztálymérnökségtől 4 főt kívánt elbocsátani; korábban 44-en dolgoztak itt, akik többsége az SZDP tagja volt. A B-listázási arány e szervek esetében 17 százalékos volt (148 főből 25 fő).

A Földművelésügyi Minisztériumhoz tartozó szervek közül csak egyetlen intézmény esetében ismerjük a foglalkoztatottak teljes létszámát, a B-listára javasoltak száma azonban ismert. A Növény-egészségügyi Körzetből, valamint a Szőlészeti és Borászati Szakiskolából 1-1 főt javasolt B-listára a KNB. Az Erdőfelügyelőségtől 9 főt a 43-ból (21%), a Duna–Tiszaközi Mezőgazdasági Kamarától 18, a Dél-Pest Megyei Földhivaltól 1 főt kívántak elbocsátani.

A Közellátásügyi Minisztériumhoz tartozó hivatalok közül a Hús- és Zsíradékhivaltól az 5 főből 1-et, a Közellátási Felügyelőségtől a 20 főből 3-at, a Terményhivatal Kirendeltségétől 2 főt kívántak elbocsátani. Tehát a 25 főből 4 főt (16%) B-listáztak.

A Népjóléti Minisztérium felügyelete alá tartozó Állami Gyermekehelyről az ott dolgozó 18 főből 5 főt akartak B-listázni, az OTI Kerületi Pénztárától a 69 főből 15-öt. Az elbocsátott 15 fő mindegyikét igazolta a bizottság, míg azok, akik feddést kaptak, maradhattak a munkahelyükön. Összesen 87 főből 20-at (23%) B-listáztak.⁸²⁵

Kecskeméten a 744 önkormányzati alkalmazott közül 207 főt bocsátottak el, ez a korábbi alkalmazottak 27,82 százalékának felel meg. Ez hozzávetőlegesen hasonló érték, mint a törvényhatósági jogú városok 30,76 százalékos leépítési aránya.⁸²⁶

⁸²⁵ MNL BKML XVII/46. (20. d.)

⁸²⁶ Gyarmati 1996: 528–529.

20. táblázat. *A Kecskeméten B-listázottak száma az egyes hivatalok tárcánkénti bontásában (főben és százalékban)*

	1946-os létszám a B-lista előtt (fő)	Elbocsátottak száma (fő)	Elbocsátottak aránya (%)
Pénzügyminisztérium	147	48	32,65
Igazságügyi Minisztérium	146	27	18,5
Közlekedésügyi Minisztérium	148	25	17
Földművelésügyi Minisztérium	?	28	?
Közellátási Minisztérium	25	4	16
Népjelölési Minisztérium	87	20	23
Belügyminisztérium	?	?	?
Kecskemét thj. város	744	207	27,82
Összesen	1297	359	22,5

Forrás: MNL BKML XVII/46. (20. d.)

Sajnos Kecskeméten a B-listázásra vonatkozó összesítő táblázat hiányos. Mindezenre a rendelkezésre álló adatok alapján is megállapítható, hogy több mint 350 embert bocsátottak el. A B-lista revíziója során az állásukba visszahelyezettek számáról még kevesebb adattal rendelkezem, csak az önkormányzatra vonatkozó 17 főről van tudomásom. A továbbiakban áttekintem, hogy az egyes hivataloknál miként alakult a B-listázás.

B-listázás a pénzügyigazgatóságon

A Kecskeméti Magyar Pénzügyigazgatóság Kirendeltsége elkészítette a tisztviselőiről a KNB által kért kimutatást a B-listázáshoz. Azok, akik esküt tettek Szálasira, és ezért feddével igazolták őket, általában B-listára kerültek, és a vagyonosabbak is, de nem következetesen. Az is előfordult, hogy valakit annak ellenére B-listáztak, hogy korábban igazolták, nem volt vagyona, 1944 őszén a helyén maradt, és az NPP tagja volt. A vezetők B-listázása sem volt következetes. Dr. Laczi József pénzügyi főtanácsos, pénzügyigazgató-helyettes 1889. február 10-én született, 1907-ben kezdett dolgozni, az igazolás során az előléptetésből öt évre kizárták, de nem jogerősen, 7 hold szőlő és egy fél ház tulajdonosa volt, B-listára javasolta a KNB. Dr. Vértesi Lajos pénzügyi főtanácsos 1886. szeptember 22-én született, 1906-ban kezdett dolgozni, Szálasira tett eskü miatt feddével igazolták, egy családi ház tulaj-

donosa, FKGP-tag, B-listára javasolták. Dr. Flóznik Lajos pénzügyi főtanácsos 1888. május 12-én született, Szálasira tett esküje miatt két évre kizárták az előléptetésből, vagyontalan volt, a PDP tagja, először B-listára javasolták, majd átjavították A-ra. Csíkmántori Endre pénzügyi főtanácsos 1894-ben született, 1919-ben kezdett dolgozni, Szálasira esküt tett, ezért feddéssel igazolták, FKGP-tag, mégis A-listára javasolták.

Farkas Elek a forgalmi adóhivatalnál volt főtanácsos, „főnökhelyettes” B-listázási javaslata igen részletes. Az indoklás szerint Farkas jobboldali beállítottságú, iskolai végzettsége is hiányos. *„Igen alkalmazkodó és törtető természetű. Nyegle, nyers és erőszakos. A múlt rezsimben is kitűnően érvényesült, mert ügyesen leplezte félzsidó származását. Így ebből semmi hátránya nem volt, mert igen jó összeköttetésekkel rendelkezett. Ma pedig éppen ez utóbbi címen, illetve »mert szerinte a múltban üldözött volt« (?) soron kívül lett tanácsos és érdemtelenül főnök-helyettes. [...] Mindezt azzal hálálja meg a demokratikus irányzatnak, hogy a múlt rezsimek exponenseinek (Halmi volt pénzügyigazgató, Horváth volt főispán és Balázsfalvi Kiss Pál számv. főnök) mentő koronatanúja volt a népbíróság, illetve az igazolóbizottság előtt.”* Azt is kijelentették róla, hogy szakszervezetellenes. Farkast megbüntették, mert nem volt elég „hálás” az új berendezkedésnek, és a népbíróságon útjában állt a baloldali pártok korábbi elit ellen folytatott eljárásainak.

Halmi Mária a korábbi időszak pénzügyigazgatójának, dr. Halmi Lajosnak a húga volt, őt is B-listázták. Halmi Lajost a politikai rendőrség 1945-ben letartóztatta, és a népbíróság elé állította.⁸²⁷ Halmi Mária az indoklás szerint: *„Halmi (Heindl) volt p. igazgató húga és intrikusa volt. Szakszervezetellenes. Ma is közismert antidemokratikus egyénekkel tart meleg barátságot.”*⁸²⁸ A rokoni kapcsolat is elég volt ahhoz, hogy valakit elbocsássanak az állásából, holott Halmi Lajost 1945 nyarán felmentette a népbíróság.

B-listázás az ügyészségen

Az ügyészség alkalmazottairól készített kimutatás szerint 16-an dolgoztak a kecskeméti ügyészségen: egy vezető államügyész, nyolc államügyész, két irodatiszt, négy irodasegédtsiszt és egy altiszt. A nemzeti bizottság elbocsátásra javasolta dr. Dékány Pál vezető államügyészt, dr. Garbera Sándor népügyészt és egy segédtsiztet.

⁸²⁷ Lásd Halmi Lajos pénzügyigazgató népbírósági ügyét a II. fejezet 3. részben.

⁸²⁸ MNL BKML XVII/46. 126/1946.

Dr. Dékány Pál vezető államügyész 1904-ben született, 1923-ban kezdte meg a szolgálatot, igazolták. Vagyona egy ház, 5 kataszteri hold és 1376 négy-szögöl föld és szőlő volt. A nemzeti bizottság hat tagja közül hárman B-listára, hárman A-listára javasolták. Az államügyészek közül dr. Garbera Sándor népiügyszt, aki az NPP tagja volt, négyen B-listára, ketten A-listára javasolták. Dr. Gorzó György és dr. Lauer Károly népiügyszeket a KNB minden tagja A-listára javasolta. Dr. Daróczy Tibor ügyész 1911-ben született, 30 hold földje volt, amerikai hadifogságban is volt, öt A-listára tették.

A nemzeti bizottság Garbera elbocsátását azzal indokolta, hogy a többség szerint jobboldali beállítottságú. Egyéb indoklasként a következőket írták: *„Mivel a népiügysz sokat ártott a demokráciának, a munkásság kívánsága, hogy távozzék. 1944. okt. 7-én részt vett a kommunisták kivégeztetésében.”* A kisebbség szerint *„utóbbi nincs igazolva. 1944-ben a nyilasok ellen nyíltan kirohant. Demokratikus gondolkodású, kiváló jogász.”* Végül a többség 4:2 arányban a B-listára szavazott.

Dékány Pál esetében szavazategyenlőség volt, mégis B-listára javasolták. Az indoklás szerint *„a demokrácia előtti időben olyan hivatalos ténykedést fejtett ki, ami a mai törvények szerint a Btk. szakaszait súrolja.”* A másik három tag szerint *„a kiűrtéskor nem távozott el. Szerény családból származik. Fenti állítások nincsenek igazolva. Kiváló jogász és szorgalmas, értékes tisztviselő.”* Ennek ellenére mégis B-listázták.⁸²⁹

B-listázás a törvényszéken

A kecskeméti törvényszéken 56 fő dolgozott. A törvényszéki elnök, dr. Bencsik Géza senkit nem javasolt elbocsátásra, mert úgy vélte, így is kevesen vannak. Öt tanácselnök bíró volt: dr. Lohinai Béla, dr. Posch Ede, dr. Gömöry Jenő, dr. Falcsik László, dr. Virág László, egy ítéltáblai bíró, dr. Sági Mihály és 11 törvényszéki bíró. A nemzeti bizottság viszont nyolc főt javasolt B-listázni: két segédtitkaret, valamint bírkat is, akik mind igazoltak voltak.

Röviden ismertetem a B-listára javasoltak pályáját és a velük szemben támasztott kifogásokat. Dr. Lohinai Béla tanácselnök 1883-ban született, 1909-ben kezdte meg a szolgálatot, egyhangúlag B-listázták. Az indoklás szerint *„nélkülözhető, szolgálati idejét kitöltötte, megélhetése családi körülményei miatt más oldalról biztosítva”*. Dr. Horváth József törvényszéki bírót is B-listázták. Öten szavaztak ellene, mert az indoklás szerint *„felesége vagyonos”*. Ezzel szemben egy tag úgy látta, hogy *„szegény családból származik. Kiváló bíró.”* Dr. Posch Ede tanácselnököt a nemzeti bizottság 4:2 arányban B-listázni ja-

⁸²⁹ MNL BKML XVII/46. (20. d.)

vasolta. Posch 1887-ben született, 1922-ben kezdte a szolgálatot. Az indoklás szerint „*nélkülözhető, családi körülményei folytán igen jó anyagi lehetőségei vannak. A demokrácia megszilárdítása érdekében – tudásunk szerint – tevételes működést nem fejtett ki.*” A mellette szavazó két tag véleménye szerint „*demokratikus gondolkodású. Még nem kiszolgált fiatal, munkabíró jogász. Az anyósa birtokát a földreform a minimumra csökkentette.*” Dr. Ságghi Mihály 1898-ban született, 1922-ben kezdte a szolgálatot, három-három szavazatot kapott, mégis javasolták B-listázni. Az indoklás szerint „*mint népbírósi tanácselnök, hivatali működésével a demokráciát nem szolgálja, működése nem volt támasza a demokráciának.*” A másik három tag úgy látta, hogy „*demokratikus gondolkodású, a népbírósi tanácsvezetője volt, ebbéli működését a Nemzeti Bizottság nem kifogásolta, önként távozott onnan.*” Dr. Farkas István törvényszéki jegyző 1915-ben született, 1942-ben kezdte a szolgálatot. Négyen javasolták B-listára, ketten nem. Az ellene szavazók szerint „*antidemokratikus, a népbírókat igyekszik befolyásolni a jobboldali bűnösökkel szemben enyhébb ítéletek hozatalára, vagy felmentésére mivel népbírósi jegyző.*” A mellette szavazók szerint Farkas „*proletár sorból való, igen képzett, szorgalmas, szerény, demokratikus gondolkodású ember.*”⁸³⁰ Jól látszik, hogy a baloldali pártok elégedetlenek voltak a népbírósi működő tanácsvezető bírákkal és jegyzőkkel, mert nem szolgálták ki az érdekeiket maradék nélkül, ezért rendszerint B-listára javasolták őket.

B-listázás a járásbírósi ágon

A Kecskeméti Járásbírósi ágon 47 dolgozója közül 7 főt B-listáztak. A járásbírósi ágon elnöke dr. Szeley Imre volt, 1887-ben született, igazolták, majd B-listázták. Az indoklás szerint nyugatra távozott, és csak 1945. október 9-én tért vissza. Dr. Oláh Iván a járásbírósi ágon elnöke volt, 1884-ben született, a kisgazdapárt tagja, B-listázták. Az indoklás szerint az ok a „*magánvagyon: egy ház, 6 hold föld, 1 hold szőlő.*”

A nyolc járásbíró közül dr. Tabakovits Endre B-listázására három-három arányban szavaztak a tagok. Az ellene szavazók indoklása: „*Antidemokratikus. Mint népbírósi tanácselnök a leváltását kérte, miután egyes pártok a működését politikai szempontból a NB. előtt is kifogásolták*” A másik három tag szerint „*mint embert demokratikusnak ismerjük. Kiváló jogász, szegény ember.*” Dr. Lett Béla járásbíró esetében is három-hármas szavazati arány alakult ki. Az ellene szóló indok az volt, hogy „*jobboldali beállítottságú. Szálasi alatt önként jelentkezett a hadbírósi ághoz, mint menekült polgári bíró, felajánlva haza-*

⁸³⁰ MNL BKML XVII/46. (20. d.)

fias szolgálatait. Kitartás! Éljen Szálasi! Befejezése a kérvényének.” A mellette szavazók szerint „*kényszerből jelentkezett a fenti módon, hogy így ne kelljen ki-mennie Németországba. Közismerten demokratikus gondolkodású, kiváló szorgalmas ember.*”⁸³¹

A bizottság nem következetesen B-listázta az állami alkalmazottakat. Nem egy esetben a feddéssel igazoltak megmaradhattak állásukban, míg az igazoltakat elbocsátották. A B-listázottak esetében az indoklások gyakran pletykákon alapultak, és nem vizsgálták, nem is vizsgálhatták azok valóságtartalmát. Gyakran az is elég volt az elbocsátáshoz, ha az alkalmazott rokonságban állt a korábbi elit valamely tagjával, vagy jó módúnak tartották a családot. Az is eléendő indok lehetett az eltávolításra, ha valaki nem úgy tanúskodott a népbírószágon, ahogy az MKP vezetői elvárták volna. Az esetek jelentős részében a jobboldali pártok és a baloldalhoz sorolható pártok képviselői másként vélekedtek az egyes munkavállalókról, de többnyire négy-kettő arányban a baloldali elképzelés vált dominánssá. A B-listázások indoklásaiban gyakran teljesen ellentétesen ítélték meg egy-egy ember munkáját, múltját, életét a különböző pártok delegáltjai. A leggyakrabban alkalmazott indokok az elbocsátásra a reakciós, antidemokratikus és jobboldali jelzők voltak.

Országosan az önkormányzati szférában több mint 22 ezer főt bocsátottak el, a minisztériumokból és a hozzájuk tartozó állami szervekből és üzemekből további 72 ezer főt, ha ehhez hozzászámítjuk a magánalkalmazottként B-listázottakat is, akkor az eljárás végösszege több mint 100 ezer főre tehető.⁸³²

A B-listázások felülbírlása

A nagyarányú elbocsátások következtében az ország több településén a hivatalokban leállt a munka. Maga Rákosi is elismerte 1946 augusztusában, hogy „*kissé túl messzire mentünk.*” Az 1946. augusztus 6-án hatályba lépett újabb rendelet értelmében a felülvizsgálat alá vont B-listázottak száma nem haladhatta meg a tárcától elbocsátott tisztviselők számának 10 százalékát. Ezt követően arról folytak az alkudozások, hogy ennek a maximálisan meghatározott 10 százaléknak valójában hány százalékát vehetik vissza. A belügyi tárcánál 8%, a többi minisztérium alá tartozó szervek esetén 6% újbóli alkalmazását engedélyeztek. Ezt követően a pártok között arról folyt a vita, hogy kiket visszavesznek, azok pártközi arányszámai hogyan alakuljanak. Kecskemét város vonatkozásában az elbocsátott 207 önkormányzati alkal-

⁸³¹ Uo.

⁸³² Gyarmati 1996: 538–539.

mazottból 17 fő visszavételét engedélyezték, a pártok között megállapodott arányszám szerint.⁸³³

A revízió során a nemzeti bizottság B-listázó albizottsága 1947. január 11-én is a város polgármesteri hivatala dolgozóival foglalkozott. Ekkor B-listázták a korábbi polgármestert, dr. Liszka Bélát, aki nem tért vissza Magyarországra. Az indoklás szerint működése „közismerten antidemokratikus és szélső-jobboldali volt.” Schira Mihály tanácsnokot is leépítették, mert nem tért vissza, az ő B-listázását is a fentebb idézett szavakkal indokolták.⁸³⁴

A kisgazdapárt több kérelmet is írt a nemzeti bizottságnak, hogy a B-listázás során az elbocsátottak ügyét tárgyalják újra, mert sok igazságtalanság történt. Példaként 1946. november 12-én megemlítették Tőrei Tóth József városi végrehajtó és megbízott adópénztári ellenőr ügyét. Néhány nappal később a nemzeti bizottság elismerte a munkáját, és „bármelynek javasolja, hogy alkalmazza bármily bizalmi természetű állásban.”⁸³⁵

1947-ben a B-listázó albizottság még a döntések elleni fellebbezéseket tárgyalta. Például dr. Magony József orvos is fellebbezett. A gyufagyári munkások is együtt kérték, hogy helyezték vissza őt az állásába. Magony 1946-ban a kórházban volt alorvos, és állítólag pálinkázott az ügyelet idején is. A másik vád az volt ellene, hogy a kórházban lévő politikai foglyoknak „megkülönböztetett jó bánásmódban” volt részük.⁸³⁶ Minden bizonnyal ez lehetett a fő probléma vele.

Előfordultak sajátos felelősségre vonási eljárások is. Volt olyan személy is, aki minden bizonnyal ok nélkül került a népbíróság elé, majd a politikai rendőrség közel fél évre internálta, emiatt állásából is elbocsátották, és B-listázták, majd kiderült, hogy valójában semmit nem követett el, sőt a bíróság szerint inkább humánusan végezte a munkáját. Egy ilyen ügyet ismertetek részletesebben is, Laczó István ügyét. Laczó városi irodatiszt volt, vagyontalan, nős, két gyermek édesapja. 1946. április 16-án írt a nemzeti bizottságnak, kérte a visszahelyezését, mert állásából elmozdították, ugyanis rendőri felügyelet alatt állt, ezért a polgármester fegyelmi eljárást indított ellene, így állásából is felfüggesztették. Előadta azt is, hogy politikával soha nem foglalkozott. 1944 októberében nem menekült el a városból, azonnal jelentkezett szolgálat-tételre, és a kezdetektől a városházán dolgozott. Feljelentés alapján népellenes vétség miatt indítottak eljárást ellene. A népbíróság 1945. április 15-én

⁸³³ Gyarmati 1996: 541–543.

⁸³⁴ MNL BKML XVII/46. (21. d.)

⁸³⁵ MNL BKML XVII/46. 956/1946.

⁸³⁶ MNL BKML XVII/46. (21. d.)

tárgyalta az ügyét, és elrendelte azonnali szabadlábra helyezését, valamint bizonyítaskiegészítést, és a következő tárgyalást május 18-ra tűzték ki. A rendőrség politikai osztályának munkatársai azonban 1945. május 5-én internálták, annak ellenére, hogy a népbíróság szabadlábra helyezte. A népbíróság június 22-én felmentette, ennek ellenére október 28-ig internálva volt, még 1946. április 16-án is rendőri felügyelet alatt állt, ezért állásából is elbocsátották. Május 25-én ismét írt a KNB-nek. Ebben kifejtette, hogy a népbíróság ítéletében felmentette, és megállapította, hogy nem fejtett ki népellenes bűncselekményt, sőt szabotálta a rendelet végrehajtását. Május 3-án a rendőrség megszüntette a felügyeletét, ezért kérte, hogy a B-listázás szempontjából is vizsgálják felül a róla szóló döntést.⁸³⁷

Országosan a B-lista felülvizsgálata során 6668 főt helyeztek vissza állásába, az elbocsátott közalkalmazottak 7 százalékát. Ha az állásukba visszahelyezetteket levonjuk az állami alkalmazottak 94 ezer fős B-listázott számából, akkor a revíziót követő elbocsátottak száma 87 ezer főben adható meg.⁸³⁸

2. Az MKP helyzetértékelése és stratégiája

1946 októberében Bánó Magda „propagandista”, Bánó Mihály korábbi rendőrőrfőkapitány testvére írt egy ötoldalas anyagot, amelynek címe: *„Az MKP III. Országos Kongresszusának kiértékelése.”* Ebben kifejtette, hogy Kecskeméten a felszabadítás után teljes fejtelenség volt, de a pártok közül az MKP volt a legaktívabb. *„Így dr. Molnár Erik elvtárs azonnal hozzáfogott a közellátás és egyéb elsőrendű feladatok megoldásához.”* Az MKP megszervezéséhez korán hozzáfogtak, de a *„Szoc. Dem és a Parasztpárt elindításában is komoly részünk volt, és általában a demokratikus pártok együttműködő politikájának meghatározásában, irányításában. A szakszervezet életre hívásából komoly tömegbázist biztosítottunk [...] az Első Kecskeméti Konzervgyárban az összes munkás belépett a szakszervezetbe. A Nemzeti Bizottságban a motort jelentettük, ahol sikeres harcot vívtunk a demokrácia megerősítéséért. A népbíróságon súlyos csapást mértünk azokra, akik a fasizmus hívei – a nép ellenségei – voltak. [...] A Földigénylő Bizottságban dolgozó elvtársaink kemény munkája nyomán sikerült a város tulajdonát képező Szikra – stb. szőlőket a földnélküliek között felosztani.”* Ezen összegzés szerint az MKP a város szovjet megszállásától kezdve jelentős

⁸³⁷ MNL BKML XVII/46. 131/1946.

⁸³⁸ Gyarmati 1996: 548.

szerepet játszott az SZDP, az NPP és a Szabad Szakszervezetek megszervezésében és munkájuk, álláspontjuk összehangolásában.

Bánó Magda értékelésében a helyi reakcióról is írt. Megállapította, hogy *„itt is – mint mindenütt – a reakció rendezte sorait, megtalálta helyét, a Kisgazda Pártban. Kecskemét valóban mezőváros, paraszti város mégis a helyi Kisgazda Párt hangadó tekintélyei, szócsovei kevés kivétellel, nem parasztok. Például Révész László ügyvéd, Luszka Emil a közellátás volt vezetője (most B-listára került), az autófuvarozó Reismann Gyula, a városháza, Adóhivatal, pedagógus-kar, régi rendszerbeli hívei. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a Kisgazda Párt egy-egy pozíció megtartásáért, bárkin keresztül látta azt biztosítottak, a maga számára mindent elkövetett. Általában mindenki védelmére kelt, aki a régi rendszer embere volt. Ezt nem nézhetjük tétlenül. [...] Ugyszintén ki kell vizsgálni az egyes tőkésekkel való kapcsolatait a Kisgazda Pártnak. Rámutatva, hogy milyen összeegyeztethetetlen közös alapokon dolgozni a molnárokkal, vagy kereskedőkkel, vagy fuvarozókkal, általában a kizsákmányolókkal a dolgozóknak, a kisembereknek. [...] A reakció erőssége az egyház.”*

Bánó Magda arra a következtetésre jutott, hogy *„ha megnézzük a Kisgazda Párt vezetőinek, képviselőinek összetételét, kevés számban találunk közöttük parasztot, de ezek között is még kevesebb kis, vagy szegény sorsú parasztot. Meg kell ismerni tehát, név szerint gazdasági helyzetük szerint a Kisgazda Párt vezető politikusait és rámutatni a belső ellentmondásukra. [...] Mint a harcba induló katonáknak, térképezni kell a helyi viszonyokat és szervezeten egy-egy meghatározott pont ellen támadni megfelelő rendszerességgel.”*

Végül leírta azt is, hogy mit kell tenni a jövőben: *„Összegezve: az a feladatunk, hogy megkeressük és elszigeteljük a reakciós góccokat, minden vonatkozásban leleplezni azokat, és minden vonalon kiépíteni a velünk szimpatizálók táborát.”*

1946. szeptember 23-án jelentést írtak Dél-Pest megye politikai helyzetéről. Ebben megállapították, hogy a pártok közötti viszony nem jó. Kijelentették, hogy *„a reakció itt nyíltan áskálódik az MKP ellen.”* Azt is leírták, hogy a kisgazdák vidéken igyekezzenek megbontani a Baloldali Blokkot. A Szociáldemokrata Pártban és az NPP-ben is sok a reakciós elem, akik Peyer jobboldali politikáját támogatják, és az FKGP felé húznak. A térség legreakciósabb városaként Kalocsát nevezték meg, ahol a rendőrség, a népbíróság, az ügyészség, az iskolák és intézmények is a kalocsai érsekség befolyása alatt állnak. Azt is kijelentették, hogy *„a kalocsai járás a magyar demokrácia egyik legbetegebb pontja.”* Kecskeméten az FKGP taggyűlésén szeptember 22-én a jelentés készítője szerint *„dr. Révész László nemzetgyűlési képviselő arról beszélt, hogy a koalíciót meg kell gyengíteni, és a többi pártokkal való együttműködésen lazítani kell.”*

Az 1946 októberében készített propagandajelentésében Bánó Magda a város lakóinak általános hangulatáról azt írta, hogy *„bizonyos közöny, érdektelenség az eseményekkel szemben. Az embereket igen nehéz, bármivel is felrázni. A közvetlen gondjaik érdeklik őket, de itt is a tettek és nem a politikai beszámolók.”* Azt is megjegyezte, hogy *„a Szocdem. Pártban titkár és vezetőség válság van, aminek megoldása után új vonalon indulhat az együttműködés.”* Októberben a helyi MKP-nak 385 fő fizetett tagsági díjat, az országban ekkor már meghaladta a félmilliót az MKP-tagok száma.⁸³⁹

1946 novemberében Gáti József azt jelentette, hogy nő az elégedetlenség a magas árak és a munka bizonytalansága miatt. A kisgazdapárt ülést hívott össze a B-listázottaknak, ahol valaki szerint felolvasta a „refrént”: *„Nyugatot lehet B-listázni, Keletet kevésbé.”* A PDP háromnapos ankétot rendezett a városházán november 9 és 11 között. Aradi, a helyi Szociáldemokrata Párt titkára semleges beszédet mondott. *„Pongrácz Aladár vad, sovinszta hírokat pengetett”,* ami a hallgatóságnak nagyon tetszett. A közönség *„a már B-listázott és ezek után nyugodtan B-listázandó városi stb. tisztviselőkből az FKGP, PDP, NPP, SZDP színe-virága, hangadóiból”* állt. Az ankéton *„jelen volt még jónéhány begyöpösödött kisgazda – jobbszélső, malomérdekeltség, katonatisztek özvegyei és valószínűleg még »királypárti« vonalon halad; egyéb nők, fehérkeresztes diákok, barnacsuhás papok társaságában. Városunk reakciós elitje. Így érthető a hangulat a sovinszta szólamokra. Sulyok Dezső személyét fogadta a legnagyobb érdeklődés és hangos éljenzés.”* Sulyok a tiszta demokráciáról beszélt.

Gáti beszámolt arról is, hogy *„Kecskemét város felszabadulásának második évfordulóját is megünnepelték, nov. 2-én a szovjet városparancsnok részvételével. A színházban a pártok és a diákok ünnepeltek. Ünnepi beszédet mondott Bánó Magda elvtársnő és Németh Jenő piarista igazgató a MSZMT elnöke.”*

Gáti azt is jelentette, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetése megváltozott, ennek köszönhetően nagyobb a lehetőség az együttműködésre. Az NPP-ben szintén változást látott, mert az MKP-val szorosan együttműködő megyei titkár, Juhász Sándor elvesztette befolyását, az új titkár, Szabó Gyula szerint *„kalandor, zavaros, szélső jobb összekötő.”* Azt is megállapította, hogy

⁸³⁹ Botos–Gyarmati–Korom–Zinner 1988: 25. Ebben a könyvben igen érzékletes képet festett arról az egyik interjúalany, hogy miért gyarapodott 1945-ben rohamtempóban az MKP-tagok száma. *„Szóval hát nagyon sokan csak megbújtak a Pártba, de nem szívvel-lélekkel voltak velünk. Hanem csak érdekből – ez az őszinteség. Mer ugye akkoriba, a front után a bótókba sem lehetett semmit se kapni, sőt, petróleumot, élesztőt, ilyesmit csak a szovjet hadsergen keresztül bírtunk beszerezni. És ezért volt nekünk elejibe ennyi párttagunk – úgyhogy aztán amint a bótókba is lett ár[u], rögtön széjjelszéledt a tagság.”* Uo. 37.

a kisgazdapárt követeli a községi választás azonnali megtartását. Arra is felhívta Gáti a figyelmet, hogy a helyi sajtóban „ügyesen, burkoltan” támadják az MKP-t.

1947 januárjában az MKP kecskeméti titkára, Andrásfi Gyula azt jelentette, hogy Madisz-csoportokat szerveztek az Állami Konzervgyárban (Platterféle), a Benedek-telepen, a Gyufagyárban és az Első Kecskeméti Konzervgyárban is. 1947. február 7-én jelentették, hogy Vadász Ferenc, az MKP megyei titkára, Sándor György, a káderosztály vezetője és más fiatalok ifjúsági aktívát tartottak, amelyen Vadász a kisgazdapárt összeesküvéséről beszélt a fiataloknak. 1946-ban és 1947 elején a politikai csatározások helyi szinten is egyre inkább kibontakoztak.

31. kép. Tildy Zoltán köztársasági elnök (középen),
Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter (a kép bal oldalán)
és Molnár Erik népjóléti miniszter (a kép jobb oldalán) 1947 januárjában
Kecskeméten, a Csillagtúráversenyen. Mögöttük Tóth László polgármester⁸⁴⁰

⁸⁴⁰ Forrás: FO MAFIRT Krónika 51/5. 1947. jan. (00:11). <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=6314>

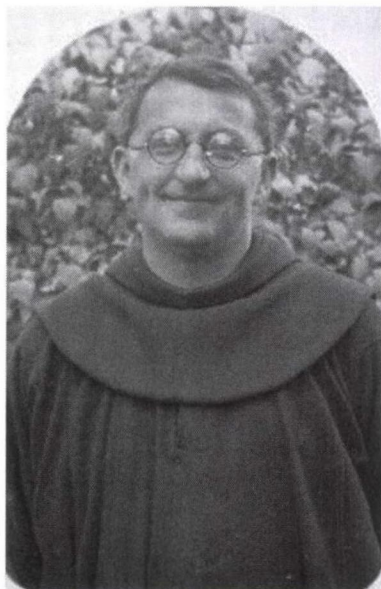
3. Az 1946–1947-es évek elitje

A fejezet végén található elittáblázatban 30 fő szerepel, akiknek többsége (20 fő) az ideiglenesség korszaka elitjének is tagja volt. Az egyik legfontosabb változás az elitben az, hogy a közbiztonság és a központi államhatalom megszilárdulásával a helyi rendőrség hatalmi pozíciója jelentősen szűkült, a rendőrök száma csökkent, így közülük csak négyen maradtak az elitben. Ebből hárman a helyi rendőrfőkapitányok, ugyanis Bánó megbuktatása és a választások után dr. Mikes Iván, az FKGP jelöltje vett át a funkciót, de néhány hónap alatt megbuktatták, így Imre Gábor lett a régi-új rendőrfőkapitány, majd 1946 októberében Kurimszky Sándort nevezték ki a helyére.

Tíz új személy került az elittáblára, közülük hárman az MKP megyei és városi titkárai voltak, de elég gyakran cserélődtek az egyes funkciókban (Gáti József, Vadász Ferenc, Andrásfi Gyula). Az elit tagjainak sorába – először – két nő is bekerült az MKP részéről: Andrásfi Gyuláné nőtitkár és dr. Kemény Györgyné; utóbbi az 1947-es parlamenti választáson szerzett mandátumot, s még ebben az évben elvált, és hozzáment Vadász Ferenchez. Az MKP-ban voltak a legjelentősebb változások ebben az időszakban, ennek egyrészt oka lehetett a viszonylag gyenge választási szereplés és a korábban pozíciót szerzett, de botrányairól elhíresült Básti Ágoston és Sztraka József kiszorítása is. A választások után új főispánja lett a városnak, dr. Szádeczky-Kardoss László, aki szintén SZDP-tag volt. Az FKGP részéről három új ember került az elittáblára, a már említett Mikes Iván rendőrkapitány, P. Buzogány Lajos pénzügyi főtanácsos és Tóth István pénzügyigazgató.

A korszak elittagjai közül két személyt emelek ki, Károlyi Bernátot, a Kecskeméti Ferences Rendház főnökét, valamint Tóth István pénzügyigazgatót.

Páter *Károlyi Bernát* ferences szerzetes 1892. június 19-én született Almáskamaráson. 1929-ben a Ferences Rend kínai missziójának előjárója lett, 1938-ban tért vissza Magyarországra. 1941-ben került a Kecskeméti Ferences Rendházba. A német megszállás után igyekezett helyt állni a városban: zsidókat mentett, kommunistákat rejtegetett, menekülőket szállásolt el. Október 29-én Budapestre utazott, hogy a rendházában bújtatott Vörös János vezérezredes két levelét eljuttassa az illetékesekhez. Miután a szovjetek megszállták a várost, Vörös János jelentkezett a szovjeteknél, akik Szegedre majd Moszkvába vitték.

32. kép. Páter Károly Bernát⁸⁴¹

A házfőnök 1945-ös ténykedéséről a háztörténetben a következőket jegyezték fel: „Február 4-én érkezett haza, [...] P. Bernát 1945 júniusától az újonnan fogházba zártak lelkipásztori segítségére sietett, négy alkalommal tartott körükben szentmisét. És amiképpen felemelte szavát a zsidóüldözések idején, úgy ezúttal is tiltakozott a kegyetlenségek ellen: »Nagyméltóságú Belügyminiszter Úr! [...] Bánó Mihály rendőrfőkapitány saját kezűleg is ütlegeti a letartóztatottakat, köztük két papot, és a leggyalázatosabb és vallást sértő káromlásokkal illeti (őket), Mihálovics Ernő c. kanonokot és Paczolay református lelkészt. A népbíró-ság elnöke, Falcsik László is a legnagyobb felháborodással beszél arról, mily módon kezelik a kanonok urat, kit a főkapitány úr önhatalmúlag hat hónapra internált. A táborparancsnok, Kardos István, egy 23 éves felelőtlen zsidó ifjú is a legtrágárabb szavakkal illeti a köztisztjeletben álló 72 éves papot, és rendszerint vasár- és ünnepnapon talicskát tolva járhatja a város utcáin, avagy táblát hordat vele a többi letartóztatottak élén. Kecskemét keresztény népe a legnagyobb felháborodással nézi ezt, és általunk kér orvoslást. Sok internáltat a napi munka után vizes gödörbe állítanak, leülni sem tudnak, és másnap ismét munkára hajtják őket. Felső- és alsótestüket égetik, szeméremtestükbe villamos áramot vezetnek, és még

⁸⁴¹ Forrás: <http://barankovics.hu/kikicsoda/p-karolyi-bernat>

sok hasonló kínzásoknak vetik alá őket. 1945. június 28. »A levél nyomán elrendelt kivizsgálás mindent rendben talált, sőt a közigazgatási bizottság »köszönettel emlékezett meg arról a nagy értékű és közérdekű munkáról, amelyet Bánó Mihály főkapitány úr az államrendőrség kecskeméti főkapitányságának megszervezésével végzett«. (A főkapitány korábban a rendház 58 hektoliter borát lefoglalta, és a szeszfőzdébe szállíttatta.)»⁸⁴²

A szerzetest 1945 szeptemberétől rendszeresen zaklatta a politikai rendőrség, internálni akarták, ezért elmenekült Kecskemétre. Az 1945-ös választáson az FKGP jelöltjeként szerepelt a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei listán, de nem szerzett mandátumot. Az 1946. február 22-i tömegtüntetés megzavarásával őt gyanúsították meg. A megindított nyomozás szerint ő állt a tüntetés hátterében, és a jelentés szerint reakciós beszédeivel is támadta a demokráciát.⁸⁴³ Az 1947-es választáson a Polgári Demokrata Párt színeiben indult, de előjárói nem engedték, hogy elfogadja a megszerzett mandátumot.⁸⁴⁴

1948-ban újabb pert indítottak ellene, 1949-ben letartóztatták. A budapesti büntetőtörvényszék koncepcióos perben (hűtlenség büntette vádjával) 1950. december 29-én 15 évi fegyházra, 10 év hivatalvesztésre és politikai jogainak felfüggesztésére ítélte. A Legfelsőbb Bíróság a vádat módosította. Megállapította, hogy Károlyi Bernát Csuti nyugalmazott ezredes Hoyne amerikai alezredessel összehozta, és rendházában többször találkoztak. Csuti ezeken a találkozókön „katonai természetű jelentéseket adott át Hoynének.” Károlyi segített abban, hogy „Hoyne USA alezredes a magyar állam érdekeit veszélyeztető és titoknak minősülő adatokat szerezzen.” Károlyi büntetését helyben hagyták.⁸⁴⁵ Károlyi Bernát 1954. március 2-án a börtönben hunyt el, a 301-es parcellában találták meg a sírját 2001-ben.⁸⁴⁶ Boldoggá nyilvánításának folyamata 2011. november 27-én vette kezdetét.

Dr. Tóth István 1888-ban született, Székelyudvarhelyről, hatszobás berendezett lakásából menekült 1944-ben Zalaegerszegre, ahová javaiból szinte semmit sem tudott magával vinni. 1945. október 30-ig Zalaegerszegen dolgozott a pénzügyigazgatóságnál, onnét helyezték át Kecskemétre, ahol megbízták a pénzügyigazgatóság vezetésével. A Zalaegerszegen nagyobb mennyiségben igényelt bútorokat (teljes hálószoba-, ebédlő-, konyhagarnitúra, valamint kamrabútorok a felszerelésekkel együtt) át akarta szállíttatni Kecskemétre, és

⁸⁴² Szabó 2004: 168–175.

⁸⁴³ PIL I. 274/11., 11. ő. e.

⁸⁴⁴ Szabó 2004: 172.

⁸⁴⁵ ÁBTL 3.1.9. V-117122. Károlyi Bernát és társai.

⁸⁴⁶ Kálmán 2002.

ehhez a MÁV-tól igényelt egy kisebb vagont. Levelében a következőket írta: „Bejelentésem és odacsatolt nyugták szerint csaknem az összes berendezési tárgyait a izraelita hitközségnek és hazatért zsidóknak kiszolgáltattam, a megmaradt nélkülözhetetlen használati tárgyakra egyszersmind az igényemet fenntartom.” Levelében indoklásként azt is megemlítette, hogy kilenctagú családja van, hat gyermekéről és vak anyósáról is gondoskodnia kell. Az ingóságok átszállítását 1945. november 5-én engedélyezték Tóth számára.⁸⁴⁷

1945. november 17-én a kecskeméti városháza mögött, a Kisfaludy utca 2. szám alatt kapott lakást az új pénzügyigazgató, korábban itt lakott Székely Ignác és más zsidó családok is. Tóth István Kecskemétre érkezése után rögtön beadta bútorigénylési kérelmét, amelyben arra hivatkozott, hogy Erdélyből jött, és a románok nem engedték elhozni a bútorait. 1945 novemberében konyhafelszerelési cikket (edények, tányérok, poharak, fazekak, tálca) kapott. December 5-én a Klapka utcában lévő raktárból négy ágyat és négy széket vett át, 17-én pedig ugyanezen raktárból ismeretlen személy bútorait kapta meg: két szekrényt, két ágyat, két éjjeli szekrényt, két fotelt, kétrészes konyhakredencet márványlappal, ebédlőasztalt és hozzá székeket. 1946 szeptemberében is kapott a Rákóczi utca 17–19. szám alól egy szekrényt és a Bocskai utca 3. szám alól egy vitrint. 1946. október 22-én Tóth Rolajzek Zoltán rendőrfogalmazó Temes tér 12. alatti lakásának bútorait igényelte, két ágyat éjjeliszekrényekkel, szekrényeket, kombinált szekrényt, négy asztalt, hat ebédlőszéket, két fotelt, négy előszobaszéket, konyhakredencet és egyéb apróságokat. Ekkor Tóth már a város főterén lévő pénzügyi palotában lakott. 1946. október 30-án további bútorokat kapott.

Dr. Tóth István pénzügyigazgatót, aki ekkor már az FKGP tagja volt, 1946. március 26-án az ecseri MKP megvádolta. Fülöp Mihály volt ecseri községi bíró előadta, hogy Tóth Erdélyből menekülve érkezett Ecserre, és ott – mint tanácsos – felszólította őt, hogy a pénzügyőrség által lezárt zsidó lakásokat nyissa ki, és a benne lévő bútorokat bocsássa a rendelkezésére. Fülöp nem nyitotta ki, erre Tóth magával hozott egy pénzügyőrt, aki kinyitotta Vertheimet Sámuel lakását, és annak bútorait Tóth elvitte, ezen kívül szemet is vitetett a lakására, majd nyugatra távozott. Mások is azzal vádolták, hogy szovjetellenes propagandát fejtett ki, és németbarát volt. Mindezek ellenére Tóthot Zalaegerszegen igazolták, ezért kérték, hogy újabb igazolási eljárást folytassanak le vele szemben Kecskeméten is.

1946. április 23-án Tóth István írt a kecskeméti II. számú igazolóbizottság elnökének, amelyben a fenti vádakra reagált, és kérte, hogy az igazoló-

⁸⁴⁷ MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/2918.

bizottság mihamarabb vizsgálja ki az ügyét, és hallgassa ki, hogy megcáfolhassa a vádakát. Tóth előadta, hogy vagyona egy ház Ecseren, amelynek hat-szobás berendezése megsemmisült. Szerinte az ellene indított eljárás célja az, hogy megszerezzék a házat. Véleménye szerint Szluka István szeretné megszerezni, aki ingadozik, hogy kitelepüljön-e Szlovákiába. Tóth leírta azt is, hogy miután eltávozott Ecseréről, a házába beköltözött a Madisz, valamint mások is, akikkel ő bérleti szerződést akart kötni, miután visszatért, de erre a mai napig sem válaszoltak. A lakáshoz tartozó 800 négyszögöles gyümölcsös-kertet felesbérletbe kiadta egy helyi MKP-tagnak. Szluka a bérletet kiltotta a kertből, és ő maga használja azt a házmesterével együtt. Szluka a demokrácia ellenségének nyilvánította Tóth Istvánt, és felszólította, hogy ne térjen vissza a községbe. Tóth megállapította, hogy ez már valós fenyegetés. Ezek után írták meg a vádiratot ellene. Véleménye szerint Szluka a jegyzőkönyvet a helyi MKP helyiségében vette fel. „*Tudott dolog ugyanis, hogy ebben a járásban a felszabadulás után minden kihallgatás és bírói ítélet nélkül 80-nál több ember vesztette életét; az áldozatok között szerepel az ecseri főjegyző és Mikla Pál r. kath. plébános is.*”⁸⁴⁸ Tóth leírta, hogy bizonyítani tudja, vádlói ügy írták alá a jegyzőkönyvet, hogy nem tudták mit írnak alá. A jegyzőkönyv egyik aláírója szerinte bizonyítottan tébolyult volt.⁸⁴⁹

1946 júniusában a nemzeti bizottság írt a pénzügyminisztériumba dr. Tóth István ügyében. Előadták, hogy csak rövid ideje szolgál Kecskeméten, így a bizottság nem ismeri a magánéletét és hivatali működését. Megállapították, hogy kecskeméti működése kifogástalan. Tóth a bizottság előtt a vádak cáfolatának sorával állt elő, a bizottság igazoltnak látja az ügyét, és nem javasolja az elbocsátását. Mivel Tóth fontos pozícióban van, jó lenne az ügyet a minisztérium előtt tisztázni.⁸⁵⁰

1948. március 30-án dr. Tóth István levelet kapott Zalaegerszegről, ahol a leltározás során kiderült, hogy nem fizetett bérleti díjat a nála lévő bútorokért, ezért azt visszamenőlegesen is kéri tőle. Válaszában Tóth megírta, hogy zalaegerszegi lakásába Németországból visszatért az eredeti tulajdonos, aki kiigényelte és megkapta az ő bútorait is, ezért semmit nem tudott elhozni Zalaegerszegről, tehát nem tartozik díjhátralékkal. Dr. Tóth Istvánt 40 év közszolgálat után 1948. december 1-jén nyugdíjazták.

1949-ben Tóth István is megkapta a kérdőívet, amelyben neki is fel kellett ajánlania bizonyos összeget a nála lévő bútorokért. Öt oldalon sorolták

⁸⁴⁸ Ezt dolgozta fel többször hivatkozott könyvében Palasik Mária. Palasik 2010.

⁸⁴⁹ MNL BKML XVII/46. (20. d.)

⁸⁵⁰ Uo.

fel a nála lévő ingóságokat, de szerint a lista komoly tévedéseket tartalmaz. Leírta, hogy sok olyan dolog is a nevén van, amelyeket már korábban átadott másoknak, és azt is kijelentette, hogy mivel a pénzügyigazgató-váltáskor kisebb lakásba kellett költöznie, helyhiány miatt bizonyos bútorokat vissza akart adni. Kérte, hogy a nyilvántartást alakítsák át, és töröljék a nevéől azon ingóságokat, amelyeket átadott másoknak. A nála maradt bútorokért 354 forintot ajánlott fel, és meg is kapta azokat hathavi részletfizetési lehetőséggel.⁸⁵¹

Sajnos, nem tudjuk utólag kideríteni, hogy Tóth valóban otthagyt-e Zalaegerszegen a bútorokat, és a Kecskeméten kiigényelteteket átadta-e valóban másoknak, vagy csak a pénzügyigazgatóság vezetőjeként ismerte a nyilvántartás esetlegességét, és a bútorokat eladta, vagy megtartotta magának és népes családjának. Azt azonban tudjuk, hogy Pápai Béla adóügyi főtanácsos Újvidékről menekült Kecskemétre, és 1946 októberében bútorokat igényelt, mert mindenét a Délvidéken hagyta. Október 30-án kiutaltak számára különféle ingóságokat a dr. Tóth Istvánnak kiadott ingóságok közül. Pápai még ebben az évben jelentette, hogy a Tóth Istvántól kiutalt javakból semmit sem kapott meg, mert azok „*Dr. Tóth István pénzügyigazgató úrnál hagytak.*”⁸⁵²

⁸⁵¹ MNL BKML XXIV. 103/a. 70165/1949.

⁸⁵² MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/2529. 1949.

21. táblázat. A kecskeméti elit kiemelt tagjai 1945. november 4-től 1947 végéig

Név	Születési idő	Születési hely	Párttagság	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Andrásfi Gyula	1908		MKP		1946. márciustól az MKP megyei, 1947. januártól kecskeméti titkára.
Andrásfi Gyuláné			MKP		1946 márciusában az MKP Dél-Pest megyei bizottságának nőtitkára.
Balla Dömötör	1885. ápr. 17.	Kecskemét	FKGP	birtokos	Az Ideiglenes Nemzetgyűlés, 1945. novembertől a Nemzetgyűlés képviselője. Számos gazdasági érdekképviselő tagja.
Bánó Magda			MKP		MKP-propagandista Kecskeméten, Bánó Mihály testvére.
Bárd Dezső	1907	Zsámbék	MKP		Főkapitány, alezredes, a kecskeméti, majd a Dél-Pest megyei politikai rendészeti osztály vezetője. 1946. február 10-től az MKP Dél-Pest megyei választmányának tagja.
Básti Ágoston	1904. márc. 20.	Zagyvarékas	MKP	földműves	1945 decemberétől kecskeméti városi titkárként az MKP Dél-Pest megyei bizottságának tagja. 1946 januárjától ismét részt vett a KNB munkájában. 1946. február 10-én az MKP Dél-Pest megyei választmányának tagja lett. 1946-ban az MKP kecskeméti járási titkárának a helyettese volt, 1946 augusztusában már járási titkár. 1946. augusztus 25-én a kecskeméti földműves-szövetkezet igazgatósági taggá választotta.
Gáti József			MKP		1946. szeptember 10-én Sztraka József helyére őt küldték be a KNB-be. 1946 nyaratól az MKP kecskeméti titkára.
Dr. Gereben János	1907. dec. 28.	Lajosmizse	MKP	népügyész	Volt munkaszolgálatos. 1945 áprilisától 1946 júliusáig népügyész. 1946 decemberében kilépett az MKP-ból, a Magyar Szabadság Párt felé orientálódott, majd Budapestre költözött.
Homoki József	1900. okt. 24.	Kecskemét	FKGP	újságíró, főszerkesztő	1945. február 24-től a <i>Kecskeméti Lapok</i> , majd 1948-ig a <i>Kecskemét</i> című lap főszerkesztője. Ezt követően gyógyszerértári könyvelőként dolgozott.

Név	Születési idő	Születési hely	Párttagság	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Imre Gábor	1890		MKP	tanár	Rendőr alezredes, 1944. november 26-tól a városi polgárőrség parancsnoka. 1945 áprilisában az igazgatásrendészeti osztályt vezette a Kecskeméti Rendőr-főkapitányságon. Kecskemét rendőrfőkapitánya 1946. március 29-től, MKP-tag.
Károlyi Bernát	1892. jún. 19.	Almás-kamrás	PDP	pap	1941-től a kecskeméti ferences rendház főnöke. 1947-ben a PDP színeiben parlamenti mandátumot szerzett, de le kellett mondania róla.
Dr. Kemény Györgyné (1947. dec.-tól Vadász Ferencné)	1914. jún. 13.	Budapest	MKP	tanár	1947. augusztus 31-én az MKP Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei listáján parlamenti mandátumot szerzett. 1947 szeptemberétől az MKP Dél-Pest megyei bizottságának propagandistája.
Kovács Jenő	1902. jan. 6.	Szeged	SZDP	cipész	1945. február 23-tól 1946. október 29-éi visszahívásáig a KNB elnöke, 1945. februártól egyúttal a város törvényhatósági bizottságának is tagja. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője. 1945. augusztus 1-től az SZDP Pest környéki titkárságán dolgozott.
Kurimszky Sándor			MKP		1946 októberében Imre Gábor helyett rendőrfőkapitány lett. Tisztét 1947 júniusáig töltötte be.
Laczi Pál					1945 decemberében, Aszódi lemondása után polgármester-helyettes lett.
Dr. Mikes Iván			FKGP		Rendőrfogalmazó, 1945 szeptemberétől Dél-Pest vármegye rendőrfőkapitánya, de a hivatalát csak 1946. január 10-én vette át. 1946 márciusában megbuktatták.
Dr. Nagy László	1892. nov. 13.	Székely-keresztúr	PDP/ FMDP	jogász	Elindult az 1945. novemberi nemzetgyűlési választásokon, de a PDP képviselőjelöltjeként nem jutott be a törvényhozásba. 1947-ben átlépett a Független Magyar Demokrata Pártba, s ezúttal bejutott a parlamentbe.

Név	Születési idő	Születési hely	Párttagság	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
P. Buzogány Lajos			FKGP	pénzügyi főtanácsos	1945. november 23-tól a KNB tagja, majd helyettes elnöke. A B-listázó albizottság tagja 1946-ban.
Pető Lajos	1906		FKGP		1947 júliusától Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja.
Dr. Révész László	1889. nov. 20.	Kecskemét	FKGP	jogász	1945 novemberében is megválasztották képviselőnek. Újjászervezte és vezette a kecskeméti református jogakadémiát 1944. december 1-től 1946 júliusáig, 1946. október 22-től a Nemzetgyűlés háznapja. 1947. július 13-tól az FKGP kecskeméti szervezetének elnöke, 1946–1948 között a Kecskeméti Gazdasági Gözmalom igazgatósági tagja.
Reiszmán Andor	1896. nov. 27.	Kecskemét	FKGP	műlakatos	Az FKGP kecskeméti alelnöke, a nemzeti bizottság tagja.
Reiszmán Gyula	1902. nov. 21.	Kecskemét	PDP	autó- fuvarozó	1945. november 22-től 1947. júniusi visszahívásáig a KNB, 1945-ben Kecskemét törvényhatósági bizottságának is tagja. 1945 januárjától a Kereskedők Szabad Szakszervezetének elnöke. A háború előtt autófuvarozó, zsidóként volt nyilvántartva. A háború után is autófuvarozó.
Schmidt József	1896. dec. 20.	Bácsalmás	SZDP	szabó	Régi baloldali, a kommun leverése után internálták. 1929–1936 között a szociáldemokrata párt kecskeméti szervezetének vezetőségi tagja, utána 1946-ig elnöke. 1944–45-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés, 1946. október 29-től a KNB tagja; az igazolóbizottságnak és a törvényhatósági bizottságnak is tagja volt.
Dr. Sándor József	1886	Kecskemét	FKGP	jogász	Tiszti főügyész.
Szabó Gyula			NPP		Az NPP kecskeméti titkára 1945-ben. 1945. március 1-től a KNB tagja.

Név	Születési idő	Születési hely	Párttagság	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Dr. Szádeczky-Kardoss László			SZDP		Az SZDP tagja, 1946. január 5-től 1947. november 12-ig Kecskemét város főispánja. Korábban Budapesten volt főjegyző.
Sztraka József	1906. okt. 30.	Felsőterény	MKP	asztalos	1946-ban a kecskeméti rendőrségen százados, 1947-ben elbocsátották. A B-listázó bizottság tagja. 1947-ben kizárták az MKP-ból.
Dr. Tóth István	1888	Székely-udvarhely	FKGP	pénzügyigazgató	Pénzügyigazgató, miniszteri tanácsos. 1945. október 30-án helyezték Kecskemétre Zalaegerszegről. 1948. december 1-jén nyugdíjazták.
Tóth László	1895. máj. 17.	Kecskemét	SZDP	nyomdaigazgató	Kecskemét polgármestere volt 1944. december 17-től 1948. május 1-jéig. Előtte nyomdaigazgató.
Vadász Ferenc	1916. jún. 22.	Komárom	MKP	újságíró	Az MKP Dél-Pest megyei bizottsága titkára 1945 decemberétől, volt deportált. 1946 novemberében a <i>Dél-Pest Megye</i> című MKP-lap szerkesztője lett. 1947 januárjától ismét az MKP Dél-Pest megyei titkára.

Forrás: Marelyn–Vida 2005: 285–286., Péterné–Szabó–Székelyné 1992: 213–214., 244–245., Vida 1994: 41., 251., 397., 402–403., Vida 1999: 36–37., 620–621., ÁBTL 3.1.9. V-117122, BKMÖL XXV. 18., MNL BKML XVII/46. (20. d.), MNL BKML XXXV. 1. 33. f. (4. d.), PIL 34. f. 58. ő. e.

4. Gazdasági nehézségek és a jóvátételi szállítások

A második világháborúban odaveszett az 1938. évi nemzeti vagyon mintegy 40 százaléka, a legsúlyosabb károkat a mezőgazdaság és a közlekedési ágazat, illetve a magánháztartások szenvedték el.⁸⁵³ Ráadásul Magyarországnak a fegyverszüneti egyezmény értelmében 300 millió dollár kártérítést kellett fizetnie hat év alatt, évi egyenlő részletekben. Ebből 200 milliót a Szovjetuniónak, 70 milliót Jugoszláviának és 30 milliót Csehszlovákiának. A jóvátételt áruban szállította Magyarország úgy, hogy az 1938-as dollárárak alapján kellett azokat elszámolni, így jóval több árut kellett szállítani, mintha az aktuális árfolyamon számoltak volna. 1946 és 1948 között a Szovjetunió több engedményt is tett a jóvátételezés terén. A fegyverszüneti egyezmény szerint Magyarországnak kellett a Vörös Hadsereget és a SZEБ-et ellátnia élelemmel, üzemanyaggal, és teljesítenie kellett a SZEБ tagjainak mindenféle egyéb, sokszor egészen extrém kívánságait is.⁸⁵⁴ A háború alatt a magyar–német kereskedelmi kapcsolatban 280 millió dollár magyar követelés halmozódott fel, amit szintén a Szovjetunió kapott meg. Magyarország Németországgal szembeni 30 millió dolláros tartozását 1948 és 1951 között a Szovjetunió felé kellett törleszteni. A Szovjetunió tulajdonába kerültek a német tulajdonban lévő hazai vállalatok, ingatlanok, bányák, erdők: összesen több mint 400 vállalat és több száz egyéb ingatlan. A vállalatok egy része magyar–német közös tulajdon volt, a német rész ezekből is a Szovjetunió kezébe ment át, így jöttek létre a magyar–szovjet közös vállalatok (Magyar–Szovjet Bauxit- és Alumíniumtársaság, Magyar–Szovjet Nyersolajtársaság, Magyar–Szovjet Légítársaság stb.). Magyarországnak így összesen mintegy 500 millió dollárnyi kártérítést kellett fizetnie. *„A nemzetközi kötelezettség a háború utáni első években felémésztette az állami költségvetési kiadás harmadát-negyven%-át.”*⁸⁵⁵

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány gazdasági programját tekintve az MNFF-ben megfogalmazott célokat igyekezett megvalósítani. Támogatta a mihamarabbi földreform végrehajtását és a magántulajdonon alapuló gazdaságot. Az államosítási törekvés nem volt jelentős, még a Nyugat-Európában tervezett államosítás szintjét sem érte el. Csúpan a bányákat, a kőolajforrásokat és a villanytelepeket kívánták államosítani.

A háború után szinte az összes állami és magánvállalat *„az állam különféle elosztó központjai révén juttatott nyersanyagokból és energiával jóvátételre vagy*

⁸⁵³ Honvári 1996: 461–462.

⁸⁵⁴ Erről lásd bővebben Földesi Margit: *A megszállók szabadsága* (2009) című könyvét.

⁸⁵⁵ Honvári 1996: 465.

állami megrendelésre dolgozott.” Az állam a kötött gazdálkodást vezette be, erősen kézben tartotta a termelés gazdasági feltételeit, szétosztotta a rendelkezésre álló nyersanyagot, megszabta az árakat, a béreket, a szállítási feltételeket is. A tőkehiány miatt igyekezett a finanszírozás terén is segítséget nyújtani. A hiperinfláció 1945 végére, 1946 elejére ellehetetlenítette a pénzgazdálkodást, és főként a közvetlen termékcseré terjedt el az országban. Értékmérőként egyre inkább az arany, a valuta és a közvetlen fogyasztási cikkek szolgáltak. Mindennaposá vált a feketézés, a valutaüzérkedés és a batyuzás. A pénzügyi stabilizációt a forint bevezetésével 1946. augusztus 1-jén sikerült megteremteti.⁸⁵⁶

1946-ban az egyébként is kevés terményből a fegyverszüneti egyezmény értelmében teljesíteni kellett a jóvátételi szállításokat, és szintúgy biztosítani kellett a megszálló szovjet hadsereg ellátását. Ezek a terhek „1948-ig az összes állami kiadások 30-40 százalékára rúgtak.”⁸⁵⁷ A fokozódó beszolgáltatások Kecskeméten mind a külterületen, mind a belterületen komoly nehézségeket jelentettek. Ennek mértékéről abból a jelentésből nyerhetünk képet, amelyet a közellátási felügyelőség Dél-Pest vármegye területére vonatkozóan készített Pest vármegye főispánjának. Eszerint Kecskemét város gabonabeszolgáltatási kötelezettsége 1946-ban 48 895 mázsa volt. Ebből az aszálykár és egyéb csökkentő tényezők miatt 42 341 mázsa maradt, december elsejéig 16 411 mázsát szolgáltatott be, a kiszabott mennyiség 38,5%-át, így a hátralék 25 930 mázsa volt decemberben.

Az élőállat-beszolgáltatás is elmaradt a követelésektől. A jelentésben megállapították, hogy az aszály miatt óriási takarmányhiány volt, emiatt magas a vármegye területén „*úgy a szarvasmarha, mint a birka és sertés mondvacsinált kényszervágások és »fekete«, illetve zugvágások száma.*” A Közellátásügyi Minisztérium október 25-i rendelete értelmében Pest vármegyének „1575 tonna húsnak megfelelő vágóállatot, főleg szarvasmarhát és juhot kell beszolgáltatni a vörös hadsereg november, december havi húsellátására.” A hatóság értesítette a községi előljáráóságokat, hogy állítsák le a „kényszervágásokat.” A jelentésben megállapították, hogy egy időre csökkent is a kényszervágások száma, majd újra emelkedni kezdett, „*mondhatni felburjánzott a kényszer és feketevágás.*” Ennek az okát a közellátási felügyelő abban látta, hogy az előljáráóságok nem veszik komolyan a vágási tilalmakat, és könnyelműen állítanak ki vágási engedélyeket.

⁸⁵⁶ Honvári 1996: 474–477.

⁸⁵⁷ Gyarmati 2010: 27.

A tejbeszolgáltatás is akadozott, mert kevés volt az abrak, és sokan igazták a teheneket, így ezek nagyon kevés tejet adtak. *„Szociális szempontból nem kívánható meg az, hogy az a 6-8 gyermekes tehéntartó, akinek csak egy fejőstehene van, családjától a tejet teljesen megvonja azért, hogy beszolgáltatását teljesíthesse.”* A beszolgáltatást elmulasztókat tömegesen büntették.

A közellátási felügyelő megállapította, hogy a vármegye területén 10 478 mázsa őszi vetőmagot osztottak ki a gazdáknak. Mivel szinte semennyi burgonya sem termett az aszály miatt, a városba kb. 400 vagonnal kellene hozni. Az ellátatlan lakosság részére Kecskeméten novemberben 4000 kg étolajat utaltak ki, és havi 30 dekás fejadagok formájában osztották ki.

A közellátási felügyelő, Felföldy Károly 1947. február havi jelentésében leírta, hogy a gabonabeszolgáltatás tovább csökkent, mert nincs már gabonájuk a gazdáknak, csak a vetőmag maradt meg. A hátralékos gazdákat a 24.430/1946. M. E. rendelet alapján helyszíni elszámoltatásnak kellett alávetni. Ennek során 1947. március elejéig Kecskemét egész területén 21 elszámoltató bizottság alakult meg, ezek március 10-ig 1088 gazdálkodót számoltattak el. A bizottság elkobzott 6965 kg kenyérgabonát, 2790 kg árpát, 60 kg zabot, 5850 kg kukoricát, 1250 kg olajos magot, 50 kg burgonyát, 604 kg babot és 175 kg kölest. Március elejétől további mintegy 4000 gazdálkodót számoltattak el Kecskeméten.

A közellátási felügyelő 1947 áprilisában azt jelentette, hogy az elszámoltatási bizottságok az elszámoltatásokat csaknem befejezték, és a *„felügyelőség működési területének teljesítő képessége kimerült.”* Az élelmiszerjegyre jogosultak kenyeret, lisztet, olajat, margarint, cukrot kaptak.

A felügyelő július havi jelentése szerint Kecskemét területén beszolgáltatási kötelezettség alá 1563 gazdálkodó esett, 38 268 kataszteri hold szántóterülettel. A termelők beszolgáltatási kötelezettsége 3 048 685 kg kenyérgabona és ugyanennyi vegyes termény volt. A gabona cséplését a város területén 1947. július 14-én kezdték meg 99 cséplőgéppel.⁸⁵⁸

A mezőgazdaságot sújtó terménybeszolgáltatási kötelezettségek nem értek véget 1945-ben. 1946-ban és 1947-ben is súlyos terheket róttak az ágazatra. Az elszámoltató bizottságok begyűjtötték a gazdák készleteit. Így csupán távoli emlék maradt az, hogy „valaha” – néhány évvel azelőtt – Kecskemétről jó pénzért Nyugat- és Közép-Európa piacaira szállították a zöldséget és gyümölcsöt.

⁸⁵⁸ MNL BKML IV. 1926. 45/1945.

5. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának tevékenysége

1945 májusában állították fel az Elhagyott Javak Kormánybiztosságát (EJK) a 727/1945. M.E. rendelet alapján. A kormánybiztosság kezelte a háború alatt gazdátlanná vált vagyonekat, az elhurcolt és elhunyt zsidók vagyonaát, valamint az országból elmenekültekét is. Az elmenekült arisztokraták jelentős tárgyi vagyona is az EJK-hoz került, tehát igen jelentős ingó és ingatlan vagyon felett rendelkezett e szervezet.⁸⁵⁹

1945. május 17-én az EJK felállításáról Tóth László polgármestert a kormánybiztos tájékoztatta levélben. Közölte, hogy a 727/1945. M. E. kormányrendelettel felállított kormánybiztosság megkezdte a működését. Az EJK-hoz *„tartoznak az összes, bármely okból gazdátlanná vált javak, ingóságok és ingatlanok, föld, ház, iparvállalatok, lakás, bútor stb.”* Minden törvényhatóságnak a saját hatáskörében ideiglenes jelleggel meg kellett bíznia valamelyik tisztviselőjét, hogy a területén található és az EJK felügyelete alá tartozó vagyontárgyakat összegyűjtse, leltározza és gondozza. A kormánybiztos hozzátette, hogy hamarosan a helyi viszonyokban jártas megbízottat fog küldeni, aki az addig megbízott tisztviselő munkáját átveszi.⁸⁶⁰ Mint korábban láttuk, ez ideig már igen jelentős számban történtek kiutalások a városban.

Az elhagyott javakat mindenkinek kötelező volt bejelenteni a hivatalnak a 2490/1945. M. E. rendelet alapján. Ezt hirdetmény formájában 1945 nyarán igyekeztek a lakosság tudomására hozni, de csak viszonylag kevesen jelezték, hogy elhagyott ingóságok lennének náluk. Az 1945. augusztus 1-jén készített kimutatás szerint 953-an jelentették be, hogy elhagyott javak vannak náluk, a kimutatásban a név, a foglalkozás és a lakcím van felsorolva, a birtokolt javak nincsenek benne.⁸⁶¹ Két évvel később, 1947 nyarán ismét megpróbálták felhívás keretében rábírní a lakosságot, hogy jelentsék be a náluk lévő elhagyott javakat. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja, Pető Lajos 1947. augusztus 26-án írt a megye valamennyi városa polgármesterének és a járások főjegyzőinek is. Levelében kifejtette, hogy *„a felszabadulástól az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának felállításáig eltelt mintegy hat hónapnyi idő alatt, az akkori bizonytalan jogi helyzetben a városok és a községek hivatalai lakásokat és vele bútorokat, vállalatokat, malmokat és egyéb javakat, a köz-*

⁸⁵⁹ Ungár Lajos szerint az EJK országosan 19 500 házingatlannal, 2600 mezőgazdasági ingatlannal, 500 iparvállalattal és több mint 10 000 értékárggyal rendelkezett. www.interdnet.hu/zsido/UJELET/u2000_0707.html

⁸⁶⁰ MNL BKML IV. 1910/c. 7416/1945.

⁸⁶¹ MNL BKML IV. 1910/c. 9702/1945.

ségi földbirtokrendező bizottságok, pedig távollévők ingatlanait utalták ki, vagy adták át anélkül, hogy ezt a 10.490/1946. M. E. rendelet szerint az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának bejelentették volna. Ily módon számtalan lakásberendezés és felszerelés van jogcím és bérfizetés nélkül használatban.” A főispán azt is megjegyezte, hogy aki nem jelenti be a nála lévő elhagyott ingóságot, a rendelet 44. §-a értelmében sikkasztást követ el. Levele végén a főispán egy nyakatekert mondatban sajátos ösztönzéssel igyekezett a tisztviselőket az ingóságok felkutatására motiválni: *„A Miniszterelnök Úr felhatalmazott annak közlésére, hogy azokat, akik jelentős számú elhagyott javakat felkutatnak és bejelentenek, jutalomban fogja részesíteni és elismerésének fog kifejezést adni azon közigazgatási tisztviselőkkel szemben, akik megfelelő eredményt mutatnak fel.”*⁸⁶²

Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának hatáskörébe tartozott az elhagyott vagyontárgyak felkutatása és kezelése, használatba adása, a gazdtalanul maradt vállalatok működésének megszervezése, a háborúban vagyonukat vesztett személyek segítése, az elhagyott vagyontárgyak tulajdonosaként jelentkező személyek igényeinek elbírálása, a károsultak részbeni kárpótlása. A 38161/1945. EJK rendelet alapján a kormánybiztosságnak vissza kellett fizetnie a zsidókra hátrányos korábbi rendeletek alapján befolyt összegeket. A 300/1946. M. E. rendelet szerint a korábban a zsidóktól elvett ingóságokat is köteles volt mindenki bejelenteni a kormánybiztosságnak.

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága 1948 végén szűnt meg, hatáskörét a Pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztálya vette át. A kormánybiztosság jelentős vagyon felett rendelkezett. Ennek kezeléséről és elosztásáról a kormánybiztosság elnöki tanácsa döntött a Gazdasági Főtanáccsal együtt. 1949-ben a Pénzügyminisztérium úgy határozott, hogy az addig megmaradt értékeket az Országos Zsidó Helyreállítási Alapnak utalják át. Erre azonban nem került sor, mert még ebben az évben a vagyont álmósították.

Valójában a nemzeti vagyon újraelosztása lett a szerv legfontosabb feladata. Igyekezett a korábban szegény, hátrányos helyzetű rétegeknek és az új berendezkedés kiváltságosainak juttatni az általa kezelt vagyon jelentős részét. A kormánybiztosság elnöki tanácsa nem szakmai, hanem politikai testületként működött, tevékenységét is sokan bírálták. Ungváry kiemeli tanulmányában, hogy az Elhagyott Javak Kormánybiztosságában a kommunisták mindvégig vezető szerepet töltöttek be. A haszonlesők is ettől a szervtől várták, hogy a párt iránti elkötelezettségükért cserébe anyagi haszonban része-

⁸⁶² NVL XXII. 102. 7506/1946

süljenek.⁸⁶⁴ Egy időben a befolyásáról és botrányairól hírhedt Balogh István katolikus pap állt az EJK élén, akiről elterjedt, hogy „*deportált zsidók festményeivel, szőnyegeivel és bútoraival kenyerezte le a politikusokat*”⁸⁶⁴, de a saját gyűjteményét is igyekezett gyarapítani. Majtényi György megjegyzi könyvében, hogy a budapestihez „*hasonlóan zajlott vidéken is a »honfoglalás«, az Elhagyott Javak Kormánybiztossága a nagyobb vidéki városokban ugyancsak rátette a kezét az ingatlanokra és az ingóságokra, s osztotta szét azokat a – sokszor a fővárosból levezényelt – kádereknek.*”⁸⁶⁵ Majtényi azt is megemlíti, hogy Budapesten is voltak különféle luxuscikkekre specializált raktárak, amelyekből még az ötvenes években is válogathattak a maguk számára a funkcionáriusok.⁸⁶⁶ Ismerjük azt a jegyzőkönyvet, amelyet Szűcs Ernőnek, az Államvédelmi Hatóság ezredesének 1950-es letartóztatása után vettek fel. A házkutatás során lefoglalt döbbenetes mennyiségű érték is azt bizonyítja, hogy a második világháború után a politikai rendőrség tagjai az elhagyott, illetve elkobzott javakból óriási értékeket halmoztak fel, szervezeti és magáncélokra egyaránt.⁸⁶⁷

Hamarosan felállították az EJK vidéki kirendeltségeit is. A kecskeméti kirendeltséghez is folyamatosan érkeztek a kérelmek, amelyekben a lakosok különféle ingóságokat igényeltek a raktárakban tárolt elhagyott javakból. 1946 novembere előtt az EJK kecskeméti kirendeltségét Cs. Kovács István vezette. Ellene 1948-ban fegyelmi eljárást indítottak, mert utódja megállapította, hogy a lakásbérleti díjakból befolyt pénzt elsikkasztotta, vagyis nem fizette be a kormánybiztosság számlájára.⁸⁶⁸ A kecskeméti kirendeltséget a nagykőrösihez csatolták, majd 1947 januárjában a kiskunfélegyházit és a ceglédit is.⁸⁶⁹ A közös kirendeltséget 1946 novemberétől Papolczy Tibor vezette. 1947 januárjában dr. Földes Imre helyettes kormánybiztos Papolczyt szeretne volna áthelyezni Bajára, ő azonban nem akart ismét költözni, mert elmondása szerint csak 1946. november 29. óta van Nagykőrösön, ahol végre lakáshoz jutott.

Papolczy 1947 márciusában levelet írt Budapestre Földes Imrének, amelyben kifejtette, hogy Kecskeméten több raktárban tárolják az elhagyott ingó-

⁸⁶³ Ungváry Krisztián (2002/b): 281.

⁸⁶⁴ Pelle 2006. Vö. Majtényi 2009: 43.

⁸⁶⁵ Majtényi 2009: 23.

⁸⁶⁶ Majtényi 2009: 43–44.

⁸⁶⁷ Huszár 2009: 43–94.

⁸⁶⁸ MNL BKML XXIV. 101. 383/1948.

⁸⁶⁹ A kiskunfélegyházi kirendeltség vezetőjét ugyanis Kalocsára internálták. MNL BKML XXIV. 101. 14/1947. 1947 májusában a kalocsai kirendeltséget is a nagykőrösi központhoz csatolták. Uo. 294/1947.

ságokat, amelyek nincsenek lezárva, de nyitott udvarokban is sok mindent helyeztek el, mert nincs elegendő raktárhelyiségük. Az elhagyott ingóságok száma naponta csökken, mert sokan hurcolnak el különféle javakat. Kiemelte, hogy elődje nem leltározta a tárolt ingóságokat, így nem tud érték felelősséget vállalni. Azt javasolta, hogy mihamarabb értékesítsék azokat.

Papolczy valószínűleg Kecskeméten is hasonlóan bánt az EJK-ra bízott vagyonnal, mint ahogy az országosan történt. Több forrás alapján megállapíthatjuk, hogy az EJK-nál, majd az utódszervezeténél dolgozók is „sajátosan” kezelték a rájuk bízott vagyont. Ezt mutatjuk be a továbbiakban néhány eset kapcsán.

Papolczy levelet kapott a helyettes kormánybiztostól, aki értesítette, hogy bizalmas bejelentés érkezett hozzá a Magyarországi Izraeliták Országos Irodáján keresztül, amely szerint zsidó eredetű ingóságokat ajándékozott, illetve adott el, holott a bejelentő szerint ezek a Zsidó Helyreállítási Alapot illeték volna meg. Papolczy tiltakozott az ellene felhozott rágalmak ellen.⁸⁷⁰

Egy másik ügy kapcsán is gyanítani lehet, hogy Papolczy korrupt módon kezelte a rábízott elhagyott vagyont. Vidók Imréné, született Schwarcz Gizella (Hosszú utca 9. szám alatti lakos), aki a német megszállás óta folyamatosan Kecskeméten lakott, és erről a polgármestertől igazolást is kapott, szerette volna eladni a három lánytestvérével közös tulajdonukban lévő nagykőrösi házukat. Testvérei holtta nyilvánítását követően az ingatlan tulajdoni lapjára 1947 augusztusában bejegyezték, hogy az egyetlen tulajdonos Vidók Imréné, mert a három testvére részét öröklés jogcímén ő kapta meg. Az ingatlan tulajdonosa 1948. június 10-én kezdeményezte az EJK-nál, hogy az ingatlant vegyék ki a kormánybiztosság kezeléséből, és adják át neki, mert szeretné azt eladni.⁸⁷¹ Mivel ez nem történt meg, Vidók Imréné Gereben János ügyvédhez fordult, aki 1948. július 29-én írt Papolczynak levelet. Gereben kifejtette, hogy nem érti, hogy történhet az meg, hogy a jogos tulajdonosnak nem adják vissza a házát, azt a kormánybiztosság kezeli, és szedi érte a lakbért, majd megjegyzi: *„ügyfelem szerint birtokbাহelyezése azért késik, mert a Kormánybiztos úr a ház eladási vételárának 2%-át igényli.”* Az ügyvéd megjegyzi: ha Papolczy továbbra is fenntartja a törvénytelen állapotot, akkor további intézkedéseket fog tenni.⁸⁷²

Nemcsak Papolczy kezelte „sajátos módon” a rábízott vagyont, hanem utódja, Hoch Artúrné is, aki pénzügyi főtanácsosként 1949-ben a kecske-

⁸⁷⁰ MNL BKML XXIV. 101. 277/1947.

⁸⁷¹ MNL BKML XXIV. 101. 332/1948.

⁸⁷² MNL BKML XXIV. 101. 371/1948.

méti pénzügyigazgatóság kirendeltségének a vezetője volt, és ebben a minőségében az elhagyott javak ügye ekkor már hozzá tartozott. 1949 áprilisában, az ingóságok végleges kiárusítását megelőzően maga Hoch Artúrné is igényelt két plüssszuátú fotelt, egy kerek asztalt, egy kombinált szekrényt, három perzsaszőnyeget, 111 db porcelánt, üvegedényeket, négy széket és egy éjjeliszekrényt.⁸⁷³ Ezzel egy időben, az igénylési lehetőség végén a pénzügyigazgatóság más alkalmazottai is, például Vaszi István⁸⁷⁴ pénzügyi tisztviselő és Pápai Béla⁸⁷⁵ pénzügyi főtanácsos is nyújtottak be igényléseket arra hivatkozva, hogy a háború alatt elvesztett ingóságaikat szeretnék pótolni. Mindezt négy évvel a háborút követően, 1949 áprilisában, májusában. Hazafy Józsefné kérelmét támogatta és aláírta Papolczy Tibor és Hoch Artúrné is.⁸⁷⁶ Ebben a hónapban miniszteri kiküldött is járt a kecskeméti kirendeltségen, és „szóbeli rendelkezése értelmében a kecskeméti pénzügyigazgatósági kirendeltség 15 darabból álló (6 személyes) japán motívumú kávékészletet felszállítja” számára Budapestre – szerepelt az igénylőlapon, amelyet Hoch Artúrné írt alá.⁸⁷⁷

6. Az 1947-es választás és politikai következményei Kecskeméten

Az 1945-ben megválasztott nemzetgyűlés a négy évből csak 20 hónapot töltött ki. Az MKP és a vele szövetséges baloldali pártok átalakították a parlamenti erőviszonyokat, és kikényszerítették az újabb választásokat, amelyeket 1947. augusztus 31-én tartottak meg. A választási törvényt újból módosították. Az MKP érdekeinek megfelelően adminisztratív csalásokkal újabb csoportokat zártak ki a választási részvételből, és kiszélesítették az ideiglenes névjegyzékkivonattal, „kék cédulával” való szavazás lehetőségét is. A választási csalások előkészítésére az MKP már 1947 tavaszától komoly erőfeszítéseket tett, a politikai rendőrséget is az ügy szolgálatába állította. Az MKP a választásra jogosultak 15%-át, megfogalmazásuk szerint a „reakciósokat és fasiszta elemeket” akarta törölni a választói listáról.⁸⁷⁸ Az adminisztratív csalások eredményeként „kimaradt a választói névjegyzékből” az öt és félmillió választóból 467 ezer fő, így a szavazók 8,4%-a (Dél-Pest megyében csupán

⁸⁷³ MNL BKML XXIV. 103/a. 70228/1949.

⁸⁷⁴ MNL BKML XXIV. 103/a. 70254/1949.

⁸⁷⁵ MNL BKML XXIV. 103/a. 70411/1949.

⁸⁷⁶ MNL BKML XXIV. 103/a. 70241/1949.

⁸⁷⁷ MNL BKML XXIV. 103/a. 70252/1949.

⁸⁷⁸ Gyarmati 1997: 150–151.

3,4%-a⁸⁷⁹) nem vehetett részt a választáson. A kék cédulákról hírhedté vált 1947-es választás során a legmegbízhatóbb adatok szerint 62 981 névjegyzék-kivonatot használtak fel, ebből nagyjából 50 ezret jogosulatlanul.⁸⁸⁰ Az MKP ilyen jelentős akciók ellenére is csak kissé tudta növelni szavazatai számát.

22. táblázat. Az 1947-es választási eredmények országosan és Kecskeméten (százalékban)

Párt	Országosan a mandátumok aránya	Országosan a szavazatok aránya	Kecskeméten a szavazatok aránya
Magyar Kommunista Párt	24,33	22,25	11,08
Demokrata Néppárt	16,55	16,5	30,89
Független Kisgazdapárt	16,3	15,34	38,21
Szociáldemokrata Párt	14,6	14,86	7,68
Magyar Függetlenségi Párt	11,92	13,43	2,89
Nemzeti Parasztpárt	8,76	8,28	2,81
Független Magyar Demokrata Párt	4,38	5,25	3,78
Magyar Radikális Párt	1,46	1,71	1,12
Keresztény Női Tábor	0,97	1,39	1,37
Polgári Demokrata Párt	0,73	1,0	0,18
Összesen	100	100	100

Forrás: www.vokscentrum.hu. Parlamenti képviselőválasztások adatai, 1947. (A letöltés ideje 2012. szeptember 2.)

Az adatokból megállapíthatjuk, hogy a baloldali pártok az országos szavazati arányoknak nagyjából a felét tudták elérni Kecskeméten. Az MKP csak egy százalékkal növelte a támogatottságát az előző választáshoz képest, míg a

⁸⁷⁹ Gyarmati 1997: 152–153.

⁸⁸⁰ Gyarmati 1997: 157.

Szociáldemokrata Pártra szavazók aránya nagyjából a felére csökkent. A baloldali pártok 1945-ben Kecskeméten a szavazatok valamivel több mint negyedét (25,22%) szerezték meg, 1947-ben csupán valamivel több mint ötödét (21,57%). Ugyanakkor az országos adatokhoz képest Kecskeméten a Demokrata Néppártnak a szavazatok majdnem a kétszerese, a Független Kisgazdapártnak pedig több mint kétszerese jutott. A Magyar Függetlenségi Párt Kecskeméten rosszul szerepelt, kevesebb mint negyedannyi szavazatot kapott az országosnál. A kisebb pártok nagyjából hasonlóan szerepeltek Kecskeméten is, mint országosan.

Az 1947-es választáson a törvényhatósági jogú városok sorában elég hektikusan alakultak az egyes pártok támogatottságai, főleg a politikai skála jobb oldalán elhelyezkedő pártok vonatkozásában. A Demokrata Néppárt és a Magyar Függetlenségi Párt több nagyvárosban 50 százalék körüli eredményt ért el, míg máshol 10 százalékot sem. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a listán szereplő politikusok személye és népszerűsége határozta meg az egyes pártok eredményeit. A törvényhatósági jogú városok sorában Kecskeméten az MKP 11%-kal az egyik legrosszabb, utolsó előtti eredményét érte el, csak Székesfehérváron szerepelt ennél is rosszabban. A Szociáldemokrata Párt Kecskeméten teljesített a leggyengébben a maga 7,7 százalékával, viszont az FKGP itt érte el a legjobb eredményét, a szavazatok 38 százalékát szerezte meg. Kecskeméten az FKGP sikerét elsősorban dr. Révész Lászlónak köszönhetette.

A választásokat követően a Magyar Függetlenségi Párt a kékcédulás csalások miatt a Választási Bizottsághoz petíciót nyújtott be, amelyben megkérdőjelezte a választások érvényességét. Újabb választást akartak kitűzteni, de az MKP ellentámadásba lendült, és a Magyar Függetlenségi Pártot az ajánlóívekkel való visszaéléssel vádolta meg. Miután Rákosi „megdolgozta” Major Ákost, a Választási Bizottság elnökét, az MFP mandátumait érvénytelenítették. Ezzel további 670 547 szavazat veszett el, s összesen több mint egymillió választópolgár politikai akarát sikerült negligálni. Így a Baloldali Blokk abszolút többséget szerzett a parlamentben.⁸⁸¹

Kecskeméten a Független Kisgazdapárt listáján mandátumot szerzett Révész László később lemondott képviselői helyéről. A Demokrata Néppárt listáján Páter Károlyi Bernát ferences szerzetes a harmadik helyen szerepelt, de felettesei nyomására szintén lemondott mandátumáról. Az MKP választó-

⁸⁸¹ Gyarmati 1997: 161.

kerületi listájáról a Rákosi után második helyen szereplő Molnár Erik került be a parlamentbe, a 12. helyen szereplő Básti Ágoston már nem.⁸⁸²

Ha összevetjük a törvényhatósági jogú városok 1947-es választási eredményét az 1945-ös választásokkal, azt látjuk, hogy összességében százalékra pontosan ugyanaz az eredmény született.

A törvényhatósági jogú várások közül Kecskemét ismét eltért a többitől, és inkább négyötöd-egyötöd felé közeledett a háromnegyed-egynegyedes arányhoz képest. A kétharmad-egyharmad a jobboldal javára csoportból Szeged kissé ráerősített a jobboldali dominanciára, a csoport másik két városa megőrizte a helyét (Baja, Kaposvár), és bekerült ebbe Szombathely is. Sopron kiesett az előző csoportból, és az 50-50 százalékos csoportba került, ahol megmaradt több város: Debrecen, Hódmezővásárhely, Miskolc és Pécs is.

⁸⁸² Vokszentrum. Parlamenti képviselőválasztások adatai, 1947. <http://www.vokszentrum.hu/valaszt/jel2047.php?mszkod=111104&cvvalaszt=1947&jny=hun>. A letöltés ideje 2012. szeptember 2.

23. táblázat. Az 1947-es választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban (százalékban)

Thj. városok	MKP	FKGP	SZDP	NPP	DNP	MFP	MRP	FMDP	PDP	KNT	Összesen
Baja	19,47	2,29	11,76	2,47	0,31	60,01	0,4	0,55	1,47	1,27	100
Debrecen	25,85	13,56	16,9	6,81	9,96	14,74	2,83	8,29	1,05	–	100
Hódmezővásárhely	23,47	31,87	17,39	7,92	1,59	16,1	0,78	0,62	0,26	–	100
Kecskemét	11,08	38,21	7,68	2,81	30,89	2,89	1,12	3,78	0,18	1,37	100
Szeged	15,51	3,97	11,39	3,56	8,09	52,18	4,4	0,43	0,46	–	100
Miskolc	27,61	2,81	23,74	0,56	8,23	32,63	2,31	1,26	0,85	–	100
Győr	22,09	2,22	28,54	0,59	36,41	–	8,34	1,34	0,47	–	100
Kaposvár	16,29	1,55	14,45	1,86	52,75	3,23	3,72	3,62	2,53	–	100
Pécs	21,09	2,9	23,73	0,9	46,25	2,9	1,08	0,46	0,68	–	100
Sopron	21,99	4,49	23,55	2,23	42,63	–	3,48	1,3	0,33	–	100
Székesfehérvár	9,75	11,01	24,12	4,17	–	–	2,65	12,64	1,34	34,32	100
Szombathely	15,03	2,24	17,19	0,49	57,46	3,75	2,3	0,7	0,85	–	100
Összesen	19,1	9,76	18,37	2,86	24,55	15,7	2,78	2,92	0,87	3,08	100

Forrás: www.vokscentrum.hu. 1947-es választások, törvényhatósági jogú városok. (A letöltés ideje 2012. szeptember 2.)

24. táblázat. Az 1947-es választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban a politikai skála jobb és bal oldalához tartozó pártok vonatkozásában (százalékban)

Thj. városok	Jobboldali spektrum (FKGP+DNP+MFP +FMDP+PDP+KNT)	Baloldali spektrum (MKP+NPP+SZDP +MRP)	Összesen
Baja	65,9	34,1	100
Debrecen	47,61	52,39	100
Hódmezővásárhely	50,44	49,56	100
Kecskemét	77,31	22,69	100
Szeged	65,14	34,86	100
Miskolc	45,78	54,22	100
Győr	40,44	59,56	100
Kaposvár	63,68	36,32	100
Pécs	53,2	46,8	100
Sopron	48,85	51,25	100
Székesfehérvár	59,31	40,69	100
Szombathely	64,98	35,01	100
Összesen	56,88	43,12	100

Forrás: www.vokscentrum.hu. 1947-es választások, törvényhatósági jogú városok. (A letöltés ideje 2012. szeptember 2.)

Székesfehérvár ismét eltért ezektől a kategóriáktól a maga 59–41 százalékos jobboldali dominanciájával. Ráadásul itt a Keresztény Női Tábor szerezte meg a legtöbb szavazatot (34,32%), amely csak két másik városban kapott egy százaléknál valamivel többet, máshol nem is indult.

Az MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága Kecskeméten értékelte a választási eredményt 1947. szeptember 27-én. A megbeszélésen jelen volt Házi Árpád, Pest vármegye alispánja, az MKP Központi Vezetőségének tagja, Rostás István, a Szervezési Osztály helyettes vezetője, Vadász Ferenc, a Dél-Pest megyei pártbizottság titkára, dr. Kemény Györgyné nemzetgyűlési képviselő, megyei propagandista és Gáti József helyi titkár. A választásokat értékelve Rostás elmondta, hogy az MKP lett az első számú párt, ami nagy felelősséggel jár. Vadász kifejtette: Rákosi az MKP Központi Vezetősége ülésén azt mondta, hogy a Dél-Pest megyei eredmény nem kielégítő. Itt volt százalékosan a legalacsonyabb növekedés. Vadász a következőkkel indokolta a gyenge szereplést: „Megyénken a vonzás általában azért volt kicsiny, mert pártunk elszige-

teltsége Dél-Pest megyében régi betegség. [...] Pártunk munkája kifelé egészen gyenge. [...] Kirívó az ellenzéki pártok nagy előretörése azért, mert ezek az utolsó napok házi agitációjával hódították meg a tömegeket.” Megállapította, hogy a Szociáldemokrata Párt meggyengült, a Független Kisgazdapárt elveszítette szavazatainak kétharmadát, így lehetővé vált az ellenzéki pártok megerősödése. Sok kritikát és tennivalót fogalmaztak meg az MKP helyi vezetői számára.

Néhány hónappal később már a megváltozott helyzetről tájékoztatta feltevéseit Vadász Ferenc. 1948. február 14-én jelentést készített a kecskeméti pártszervezet munkájáról. Megállapította, hogy egyre többen lépnek be az MKP-ba. Sorra vette a város különféle nagyobb üzeimeit, munkahelyeit, és kimutatta, hogy mindegyikben elhagyták a munkások az SZDP-t, és átléptek az MKP-ba. Mint írta, először az üzemek vezető tisztviselőit, a régi szakszervezeti, tekintélyes munkásokat kellett meggyőzniük, utána a többi munkás is könnyebben átlépett. Például a Benedek-telepi szociáldemokraták elnöke, Halász Zoltán is belépett az MKP-ba, aki 1914 óta az SZDP legtekinélyesebb munkás tagja volt. Az Aszódi-telepen néhány kivételtől eltekintve (4-5 fő) az összes szociáldemokrata munkás, 45 fő átlépett az MKP-ba, élükön Jávör Zoltán szociáldemokrata üzemi elnökkel, aki az SZDP Végrehajtó Bizottságának is tagja volt. Az Üzemi Bizottság mind a négy tagja átlépett az MKP-ba. A jelentés szerint az utóbbi időben összesen 400 értékes szociáldemokrata munkás lépett át az MKP-ba. *„Az a tény, hogy pártunk ezáltal az üzemekben döntő szerephez jutott, megingatta a kecskeméti szociáldemokrata pártvezetőség helyzetét.”*

„A fordulat éve” Nagy Ferenc emigrálásával 1947 júniusában vette kezdetét, és a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) megalakulásáig, azaz 1948 júniusáig tartott. Ez alatt az egy év alatt az MKP mind a parlamenti ellenzéket, mind a koalíciós partnereit felszámolta, illetve beolvasztotta, ezzel politikailag egypártrendszer jött létre Magyarországon.⁸⁸³ A kommunisták nyomásgyakorlásának következtében 1947–48 fordulójára az SZDP kettészakadt.⁸⁸⁴

A Szociáldemokrata Pártot Kecskeméten is igyekeztek megosztani. Támadást indítottak annak jobbszárnya ellen. Vadász Ferenc szerint *„olyan hangulatot teremtettünk, hogy a Szociáldemokrata Párt balszárnya éles támadásba kezdett a helyi vezetőség ellen. [...] Mára azonban a helyi Szoc. Dem. V. B. olyan határozatot hozott, hogy lemond és átadja helyét egy ideiglenes hét tagú intézőbizottságnak. Az intézőbizottság összeállításánál figyelembe veszik pártunk azon*

⁸⁸³ Gyarmati 2011: 113.

⁸⁸⁴ Gyarmati 2011: 123.

álláspontját, hogy a volt V. B. 4 közismerten jobboldali tagját minden pozíciótól meg kell fosztani mert pártunk azokkal tárgyalni nem hajlandó.” Minden bizonnyal közéjük tartozott Tóth László polgármester is, akit hamarosan nyugdíjaztak.

Vadász azt is leírta, hogy „a rendőrkapitányság eddig még szociáldemokrata beosztottjai élükön Imre Gábor alezredessel átléptek hozzánk s ma az egész kecskeméti rendőrség pártunkhoz tartozik.” Imre már 1945-től együttműködött az MKP-val, egy 1945. áprilisi jelentés szerint MKP-tag volt.⁸⁸⁵

A jelentésben Vadász megállapította: „A kecskeméti Városházán a tisztviselők és alkalmazottak döntő többsége a szociáldemokrata polgármester hatására három éven keresztül a Szoc. Dem. Párthoz tartozott. Kisebbségi részük a kiskisgazdapárt tagja és pártonkívüli volt.” A városházán az MKP-tagok száma csak 12 fő volt. „Most egy hét alatt kétszáz tisztviselő és alkalmazott lépett be a pártunkba.” Az újonnan beléptettek részvételével gyűlést tartottak, amelyen elhatározták, hogy a megalakítják a városházi pártszervezetet. A gyűlés után a Független Kiskisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt közös akciót indított azzal a jelszóval, hogy „meg kell akadályozni a lélektiprást és a kommunisták erőszakos tagtoborzását.” Az FKGP a sajtójában is tiltakozott az erőszakos tagtoborzás ellen. Révész László országgyűlési képviselő a város közgyűlésén kérte a főispánt, hogy akadályozza meg az erőszakos tagtoborzást, de az MKP visszatartotta a vádat, hogy erőszakos úton toboroznák a párttagokat.

A tiltakozások ellenére továbbra is tömegesen léptek be az MKP-ba a legtekintélyesebb kiskisgazda és szociáldemokrata tisztviselők. „A Városháza napok óta felbolygatott méhkaszhoz hasonlít, ahol minden helyiségben a pártba való belépésről beszélnek. A belépések egészen a szociáldemokrata polgármesterig elértek, miután az ő személyi titkára is kérte a pártunkba való felvételt.” A tömeges belépés elsősorban Czagány főispán elvtárs érdeme, mert „rokonszenve és megnyerő magatartása nagy rokonszenvet gyakorol mindenkire.” Nagy lelkesedéssel agitál Szidor József és Bárány János tanácsnok, valamint Hegedűs László tisztviselő is.

A jelentésből megtudhatjuk, hogy a pénzügyigazgatóságon is tartottak előadást, ahol korábban egyetlen MKP-tag sem volt, de az előadást követően 15 tisztviselő kérte felvételét a pártba. A pénzügyigazgató, aki a katolikus egyházközség világi elnöke is volt „beszédet intézett a tisztviselőkhez és felhívta őket arra, hogy szívleljék meg a Kommunista Párt által elmondottakat és döntsenek a legjobb belátásuk szerint.” Megalakították a vasutas pártszervezetet is közel száz taggal. Azt is jelentették, hogy az elmúlt hetekben több pe-

⁸⁸⁵ PIL I. 274./11., 6. ő. e.

dagógus is belépett a pártba. Ezen események hatására a városban az MKP „nagyarányú előretöréséről beszélnek.” Küldöttség kereste fel „a plébánost és a református vezető lelkészt és megkérdezték, hogy szabad-e a kommunista pártba belépniük.” Az a választ kapták, hogy az egyháznak nincs kifogása az MKP-ba történő belépések ellen.

A városban elkészítették a „felszabadulás” óta vezetett MKP-tagok névsorát is. Kiderült, hogy nem léteznek a lakóhelyükön nyilvántartott párttagok. A nyilvántartott tagok száma mintegy hatezer fő volt, ebből hozzávetőlegesen ezer főt nem lehetett párttagnak tekinteni. „A nyilvántartásban szerepel kb. 250 cigány is, akik túlnyomórészt koldusok, tolvajok és prostituáltak. A tagkönyvcseré során ezeket feltétlenül ki kell hagynunk, mert a pártnak mérhetetlenül sokat ártanak.” A törvényhatósági frakciót is átszervezték, a nem megfelelő tagokat kicserélték, így egységesebb lett a frakció.

1948. május 22-én már az MDP Nagy-Kecskeméti Szervezete tett jelentést. Leírták, hogy a munkaversenyben részt vesznek az üzemek, és fokozzák a termelést. Megemlítették, hogy „a munkanélküliség az egész városban károsan befolyásolja a hangulatot. Az államosítással kapcsolatban bizakodóan ítélik meg a munkanélküliség leküzdésének lehetőségeit.” Kiemelték, hogy az NPP-vel szorosan együttműködnek. Együttműködnek a kisgazdákkal is, bár „bizonyos elfogultság” észlelhető náluk. Áprilisban a „Nemzeti Bizottság ülésén Vadász elvtárs kifogást emelt a Kisgazdapárt kilenc jobboldali beállítottságú tagja ellen, akik különböző közigazgatási és népi szervezetekben vezető szerepet vittek.” A PDP küldöttjét visszahívták a KNB-ből és a törvényhatósági bizottságból is.⁸⁸⁶

Jól látszik, hogy az 1947-es választási kudarc után az MKP Kecskeméten is lendületesen folytatta a pártépítést, a munkahelyeken egyre több embert szerveztek be párttagnak. Ekkorra az emberek többsége belátta, hogy a hatalom akkor is az MKP kezében van, ha demokratikus eszközökkel nem támogatják a politikájukat, és jobb elfogadni az egyre egyértelműbbé váló hatalmi viszonyokat. Így egyre többen beálltak az MKP mögé. Tóth László nyugdíjazásától kezdve 1948 végéig sorra mondtak le törvényhatósági bizottsági tagságukról azok a képviselők, akik nem akartak asszisztálni az MKP – illetve 1948 júniusától az MDP – politikájához. Az 1948. október 8-i közgyűlésen az FKGP részéről lemondott a törvényhatósági bizottsági tagságról Domián István, Keresztes János, Zs. Kovács István, Laczi János, Mészáros László, Poór István, Tormássy Ferenc és Sahin-Tóth Sándor, a helyükre zömükben kisbirtokosok és újbirtokosok kerültek. Ekkor szüntették meg a PDP részvételi jogosultságát a törvényhatósági bizottságban. 1948. december 11-én lemon-

⁸⁸⁶ MNL BKML XXXV. 1. 27. f. (3. d.)

dott tagságról az FKGP részéről Hajnal János, Luszka Emil, Francia Kiss Károly, Marsa János, dr. Révész László, Vágó József és Zsigó Mihály is; az NPP részéről lemondott Galla Pál, dr. Buzás János, Kenderes János, Marton Mihály és Turai Géza.⁸⁸⁷

7. A rendőrség 1946–1947-ben

Bánó bukását követően, 1945. december 3-án előléptetések történtek a helyi rendőrség élén: Garzó Lajos rendőrfőtanácsos ezredes, Imre Gábor kapitányságvezető alezredes, Bárd Dezső politikai osztályvezető alezredes, Szüle István őrnagy lett. Imre Gábor és Bárd Dezső kivételével a régi rendőrök kerültek előtérbe. Emellett többen magasabb beosztást kaptak. Bánó bukása után az FKGP által támogatott dr. Mikes Iván vette át a főkapitányság vezetését 1946. január 10-én. Kecskemét és Dél-Pest vármegye új főkapitányának bemutatkozó beszédére január 31-én került sor a közgyűlésen. Elmondta, hogy rendet és biztonságot igyekszik teremteni. *„Én civilizált és humanus módszerekkel fogok a rendre és a biztonságra vigyázni, és meg fogom adni a módot arra, hogy a gyanúba keveredett beigazolhassa ártatlanságát, ha valóban az.”*⁸⁸⁸ Bánó az új vezetés alatt nem kapott semmiféle beosztást.⁸⁸⁹ Mikes kinevezéséig ideiglenesen Deméndi László volt a főkapitány.

Imre Gábor a visszaemlékezésében a következőképpen jellemezte Mikes tevékenységét: *„Dr. Mikest a kisgazda- és polgári pártok emberét azonnal körülfogták a volt kormány-főtanácsosok és egyéb rendőri felügyelet alatt állók. Meg voltak győződve, hogy eljött az ő idejük. Jól hitték, mert dr. Mikes visszaadta korábban bevont vadászfegyvereiket és együtt vadászott velük. [...] Bárd Dezsővel együtt most már dr. Mikes figyelmét kellett felhívunk a szabálytalan intézkedéseire. Az volt a véleménye, hogy bízzuk rá ezeket a dolgokat, mert ő tudja a legjobban ki a megbízható Kecskeméten és ki nem. [...] Dr. Mikes félreértette a helyzetét, a politikai erőviszonyokat. A politikai osztály összegyűjtötte az elkövetett szabálytalanságokat és az adatok birtokában jelentést tett. Az Országos Rendőrfőkapitányság fegyelmi eljárást rendelt el és dr. Mikest felfüggesztették állásából.”*

⁸⁸⁷ MNL BKML IV. 1903/a. Kecskemét Törvényhatósági Bizottsága. Közgyűlési jegyzőkönyv 1948. december 11.

⁸⁸⁸ MNL BKML IV. 1903/a. Közgyűlés jegyzőkönyv 1946. január 31.

⁸⁸⁹ Imre megjegyezte Bánóval kapcsolatban: *„Így tört ketté egy igen tehetséges, hatalommal élni nem tudó, szertelen fiatalember karrierje [...] Azok voltak a felelősök érte, akik téves megfontolás alapján felelősségteljes funkcióba helyezték.”* Bálintné-Szabó: 88.

Ezek után 1946. március 29-én Imre Gábort bízták meg Dél-Pest vármegye rendőr-főkapitányságának vezetésével.⁸⁹⁰ Valójában az történhetett Kecskeméten, hogy szeptember végén a város közgyűlése leszavazta az MKP-tag rendőrfőkapitányt, Bánó Mihályt és a politikai osztály vezetőjét Dosler Jenőt, helyettük a kisgazda jelöltek kaptak bizalmat. Az MKP vezette Belügyminisztérium nem nevezte ki a kisgazda jelölteket, majd jöttek a választások – és azt követően az arányosítási törekvések –, így az FKGP elérte, hogy januárban kinevezték Mikes Ivánt rendőrfőkapitánynak, Sahin-Tóth Istvánt pedig a politikai osztály élére. Az MKP természetesen támadni kezdte őket a helyi politikai rendőrség segítségével, és két hónap leforgása alatt megbuktatták a kisgazda főkapitányt. Helyette a kriptokommunista, de hivatalosan szociáldemokrata Imre Gábort bízták meg. Bánó és Dosler megbuktatása azon ritka alkalmak közé tartozott a városban, amikor sikerrel léptek fel az MKP-val szemben. Bánó brutalitása, kegyetlenkedései és országos híré botrányai miatt már a baloldalon is sokak számára vállalhatatlanná vált, így – részben a titkos szavazásnak köszönhetően – ha néhány szavazattal is, de sikerült megbuktatni.⁸⁹¹

A rendőrségen a város helyzetére és a lakosság hangulatára vonatkozóan is készítettek jelentéseket a felettes szervek számára. A rendőr-főkapitányság 1946. januári jelentése szerint a város területén a közbiztonság és a közrend javult. Mikes Iván rendőr alezredes jelentésébe beleírta: *„január hó folyamán a város területén lévő oroszok nagyrésze elvonult, sajnos azonban ezalkalommal egyes alakulatok magukkal vittek mindent ami ki, vagy elmozdítható volt.”*

A következő jelentést – 1946 márciusára vonatkozóan – már Imre Gábor rendőr alezredes jegyezte mint a főkapitányság új vezetője. Leírta, hogy a Belügyminisztérium Kecskemét egész területére 130 rendőrt engedélyezett, ami a háború előtti létszám felét sem teszi ki. Kérte a létszámemelést a minisztertől, majd megjegyezte, hogy *„időközben a kecskeméti őrszemélyzet létszámából felsőbb utasításra újabban 30 embert kellett vezényelnem kitelepítési célokra felállított karhatalmi alakulatokhoz.”* A rendőrök nehéz helyzetére is panaszkodott, mert közülük sokan az elbocsátásukat kérték a nehéz megélhetési viszonyok miatt. Megállapította, hogy a rendőr többet van szolgálatban, mint az ipari munkás, fizetése pedig csak a fele. Kitért rá, hogy a rendőrség élelmezését a közellátási kormánybiztosság nem tudja megoldani, és egyenruhája is csak a rendőrség felének van.

⁸⁹⁰ Bálintné-Szabó: 89.

⁸⁹¹ Bánó rendőrfőkapitányként elkövetett botrányait részletesen bemutattam a IV. fejezet 3. alfejezetében.

Imre leírta, hogy március 28-án az országos rendőrfőkapitány, dr. Balassa Gyula altábornagy megvizsgálta a kecskeméti rendőrség hivatalát, és április 1-jei hatállyal őt bízta meg a *„Délpest Vármegyei és Kecskemét thj. Városi Rendőr-főkapitányság”* vezetésével. A városban ekkor 281 rendőr szolgált, a létszámot leszerelésekkel csökkenteni kellett 135 főre. Imre kijelentette, hogy a rendőrök pár hónapon belül megkapják az egyenruhájukat. Azt is megállapította Imre, hogy egyre gyakrabban állítanak elő 14-16 éves lányokat, akik hivatásszerűen kéjelegnek, ezért a rendőrség 14 lányt internált, és hatot rendőri felügyelet alá helyezett. Kijelentette, hogy *„igen sok azoknak a száma, kik prostituált életmódjukkal és fertőző nemi betegségeikkel veszélyeztetik a dolgozók társadalmát. A többszörösen visszaesőket minden esetben internálási eljárás alá helyezem.”*

1946 májusában a rendőrfőkapitány jelentette, hogy *„Kecskemét thj. városi főkapitányság területén május hó folyamán az előző hónapban történt sorozatos gyilkosságok nem folytatódtak. Ennek jórészen az orosz katonai parancsnokságok erőyes fellépése és a katonaság körében kihirdetett szigorú ítéletek után megszilárdult fegyelem az oka. Ugyancsak jótékony hatással van a közbiztonság megszilárdítására a statáriális ítéletek gyors és energikus végrehajtása.”* Megdöbbenő, hogy a város megszállása után másfél évvel és az ország területén a harci cselekmények befejezése után egy évvel még mennyi gyilkosságot követtek el a szovjet katonák, és ezt csak a legdrasztikusabb módon sikerült megfékezni.

1946 őszén Rajk László belügyminiszter irányításával átszervezték a rendőrséget. Az október 6-án kihirdetett 533.900/1946. B. M. számú rendelet megszüntette a vármegyei főkapitányságokat, a törvényhatósági jogú városokban működőket pedig kapitányságokká minősítették át.⁸⁹² A Magyar Államrendőrség Dél-Pest Vármegyei Főkapitánysága felszámolása miatt több tiszti rendelkezési állományba került, vagy áthelyezték őket. A Dél-Pest megyei rendőrkapitányságok működését ettől kezdve a kecskeméti városi kapitányság vezetője – októbertől Imre utódként Kurimszky Sándor alezredes – felügyelte.

Az 1947. januári jelentés szerint a közbiztonság javult Kecskeméten, a legtöbb feljelentés a lopások miatt érkezett, a hideg miatt főként a szén lopták a vasúti kocsikból, valamint a fát az erdőkből és az utak széléről. A vasutasok

⁸⁹² A rendelet értelmében a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya beolvadt a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályába, az új szervezet a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) nevet kapta, ezzel a politikai rendőrség területi megosztottsága véget ért. Az ÁVO közvetlenül a belügyminiszter alá került, vezetője Péter Gábor lett. Müller 2012: 22.

lopták leginkább a szentet, hármat közülük előzetes letartóztatásba helyeztek. Az erkölcsrendészet jelentette, hogy a város éjszakai mulatójában, a „Fürdőkert”-ben „1947. jan. 14-én záróra után lehúzott redőnyök mellett éjszakai orgia folyt.” A nyomozás során megállapították, hogy *„Fröhlich Dodó exportőr budapesti lakos, valamint társai meztelenre levetkőzve a Fürdőkert Helyiségében szerepelt táncosnővel táncoltak és paráználkodtak. A Fürdőkert tulajdonosa, Balogh József ellen a megfelelő eljárást folyamatba tettem, nevezett mulatóhelyét bezártam, a táncot valamint a női alkalmazott további alkalmazását megtiltottam.”*

Az 1947. júniusi jelentés szerint a belügyminiszter Kurimszky Sándort felmentette, és a Budapesti Főkapitánysághoz helyezte át. A kecskeméti kapitányság vezetésével Farkas Lajos alezredest bízták meg.

Az 1947. októberi jelentésben Farkas Lajos, a kapitányság vezetője nem egy szokásos rendőrségi jelentést írt, hanem országos politikai eseményeket vázolt. Megemlítette, hogy sokan feketéznek a liszttel. Sajátos kijelentéseket is tett Farkas: *„Az államiügyszékek magatartása a közellátás érdekeit veszélyeztető és árdrágító cselekményeknél nagyon mérsékelt. A közhangulat az enyhe ítéletek és gyakori vád alól való felmentések miatt meglehetősen feszült. Ezzel kapcsolatban a dolgozók mind jobban és jobban sürgetik a munkásbíróságok felállítását.”*

A lakosság hangulatát nyugtalannak találta. Az emberek nem látják biztosítva télire az élelmiszer- és fűtőanyag-ellátást, továbbá nagyarányú a fekete-kereskedelem és az árspekuláció. *„Ezt a nyugtalanságot fokozza a fasiszták suttogó propagandája és háborús rémhírterjesztése. A fasiszták suttogó propagandája és háborús rémhírterjesztése ellen, mellyel a dolgozókat igyekeznek megmételtyezni, az államvédelmi osztállyal karöltve a legnagyobb eréllyel folyik a harc.”*

Farkas kijelentette, hogy sokat várnak a dolgozók a bankok államosításától is. A pénzintézetek drágán nyújtanak hiteleket, és egyéb költségeket is a dolgozókra hárítanak. *„Az egész ország kereskedőtársadalma nyög a demokráciában is a bankok igája alatt.”* A háború óta a bankok üzleti felszerelését a *„békebeli nívóra emelték, alkalmazottaikat jól fizetik”,* a dolgozók pedig nélkülöznek. Farkas megállapította, hogy az ország minden pénzintézete káros, ezért *„államosításuk elsőrendű közérdek, s a demokratikusan gondolkozó társadalom követeli [...] az összes pénzintézetek államosítását.”*

Azt is leírta a jelentésében, hogy Kecskeméten az a *„vélemény alakult ki a koalícióban lévő pártok többségében, hogy végre rendet kell teremteni a tekintetben is, hogy kik azok, akik ebben az országban a fékező erők, s kik azok, akik ennek a népnek a boldogulásáért dolgoznak. [...] A többség nyíltan elítéli már úgy a Pfeifer párt, mint a Schlachta Margit vezetése alatt működő elenyészően*

*kis párt működését.”*⁸⁹³ Farkas szerint ebben az országban már nem lehet Pfeiffer és Slachta csoportját védelembe venni anélkül, hogy „*a munkástársadalom és földműves dolgozók ebben fasiszta mentést ne látnának. Összegezve a fentieket a koalíciós pártokból alakult kormány előtt most már világos, hogy nem csak a kormányzásból, hanem a parlamenti életből is ki kell zárni a nép ellenségeit s azokat akiknek működése és megnyilatkozása az ország külpolitikai érdekeit súlyosan sérti.*”

Jól látszik, hogy Farkas a jelentéseiben az MKP propagandaszólamait ismételteti, illetve adja a helyi közvélemény szájába. Az 1945-ös és az 1947-es választások eredményei nem azt mutatták, hogy Kecskeméten a többség úgy gondolkodott volna, ahogy azt Farkas leírta.

⁸⁹³ A nevek helyesen Pfeiffer Zoltán és Slachta Margit. Az 1947-es választáson két párt vállalkozott a koalíció valódi ellenzékének a szerepére. Az egyik a Demokrata Néppárt volt, a másik a Magyar Függetlenségi Párt, amelynek az elnöki tiszttét Pfeiffer Zoltán töltötte be. A politikai katolicizmus képviselőjeként a választási küzdelemben részt vett a Keresztény Női Tábor is, amelynek Slachta Margit volt a vezetője. Izsák 1998: 86–87.

VI. Az 1948-as év változásai

1. Az 1948-as változások a helyi elitben

A háború előtti helyi elitből alig maradt valaki pozícióban 1948 végére. Nagy változások mentek végbe 1947 végén, amikor kinevezték az új főispánt, Czagány Ferencet, aki három évtizeden át szervezett munkás volt Budapesten. 1948. május 1-jével az addigi polgármestert, Tóth Lászlót nyugdíjazták, a helyét Czagány foglalta el. Laczi Pál helyettes polgármester meg is jegyezte: szokatlan, hogy nem kecskeméti ember tölti be ezt a posztot.⁸⁹⁴ 1948 decemberében nyugdíja vonult dr. Sándor József tiszti főügyész. Lemondott, és visszavonult a politikától Homoki József és Révész László is. A következő évben Balla Dömötör és Nagy László is kiszorult a politika világából és a helyi elitből.

Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja Pető Lajos lett. Erről Vadász Ferenc a következőképpen emlékezett meg: *„Augusztus huszadikát Rákosi Mátyás, szokás szerint Kecskeméten töltötte, és a pártbizottságon szóba hozta, hogy Pest megyébe kiszagda főispán kellene. Pethő Lajos, aki néhány héttel korábban megnyitotta Rákosi bugaci gyűlését, régi Kossuth-párti ember, tekintélyes kiszagda volt. Őt ajánlottuk. Főispán lett belőle, aztán persze hamarosan leváltották. Decemberben eljöttem Kecskemétről, az utódom, Fehér István mindszenti kubikos kiderítette, hogy Pethő valamikor fuvarozott, rögtön kuláklístára tették. Jött hozzám ő is, aztán Mathiasz híres tanítványa, a szőlőnemesítő Kocsis Pál – akinek ma szobra van Kecskeméten –, mert balos utódom őt sem hagyta békén, kuláklístára került. Végül, mint volt nyilas, ő is sorra került; agyonlőtte magát.”*⁸⁹⁵

Az 1948-as elittáblára 14 fő került, de közülük hatan az év végéig vagy a következő év elején elveszítették elitpozíciójukat, ketten pedig Budapestre

⁸⁹⁴ MNL BKML IV. 1903/a. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1948. május 31.

⁸⁹⁵ Pütkösti 1996: 158.

kerültek. Két kommunista káder Budapestre ment, ami mögött magánéletbeli okok húzódhattak meg.

Czagány Ferenc Pilisszántón született, asztalossegédként kezdett dolgozni, 1915-től szakszervezeti tag volt. Budapesten Hautmann János asztalosáru-gyárában a művezetőségig jutott, 1927-ben lett tagja a szociáldemokrata párt-nak. 1945-ben belépett az MKP-ba, majd a párt Budapest III. kerületi nemzeti bizottságába delegálta, a Famunkás Szakszervezet Központi Vezetőségének is tagja lett. A kormány bizalmi embereként került Kecskemétre, ahol 1947. november 12-én a város főispánjává nevezték ki. Tóth László leváltása után, 1948. május 31-én tette le a polgármesterei esküt. Kecskemét súlyos helyzetén igyekezett javítani, elsősorban az egészségügy problémáit akarta megoldani, és a munkanélküli tömegek foglalkoztatását szerette volna növelni. Székfoglaló beszédében kiemelte, hogy az országos átlaghoz képest Kecskeméten a halálózási arány 36%-kal magasabb, a születések száma pedig 22%-kal alacsonyabb. A háború előtt Kecskeméten ezek a mutatók az országos viszonyokhoz képest kedvezőbbek voltak, ez is jól mutatja a város rendkívül nehéz helyzetét. 1950 januárjában Czagányt a Könnyűipari Minisztériumba helyezték át.⁸⁹⁶ Mező Mihály szerint Czagány Ferenc „abszolút jó szándékú, józan, megfontolt ember volt”, viszont az utána érkező – korábban ceglédi polgármester – Szelepcsényi Imre időszakában „minden normális rend felborult.”⁸⁹⁷

Vadász Ferenc 1916. június 22-én született Komáromban, 1934-ben belépett a CSKP-ba. Miután 1938 novemberében a Felvidéket visszacsatolták Magyarországhoz, a magyar hatóságok internálták. 1940 novemberében két év fegyházra ítélték, 1944 tavaszán a németek Auschwitzba deportálták. 1945-ben belépett az MKP-ba, majd Kecskemétre küldték a párt Duna–Tisza közti területi bizottságába. Későbbi feleségével, dr. Kemény Györgynével is itt ismerkedett meg. 1947-ben az MKP Dél-Pest megyei bizottságának titkára, majd 1948-tól Kecskemét város párttitkára és az egyesített Pest megyei pártbizottság végrehajtó bizottsági tagja lett. 1948 novemberében kinevezték a *Pártmunkás* című lap szerkesztőségébe.⁸⁹⁸ 1949. január 1-től az MDP Szervező Bizottsága a *Szabad Nép*hez helyezte. 1950–1957 között a Magyar Újságírók Országos Szövetségének főtitkára volt. 1958 és 1984 között a *Népszabadság* rovatvezetőjeként dolgozott, és évtizedeken át volt a lap párttitkára.⁸⁹⁹

⁸⁹⁶ Péterné 1996: (Czagány Ferenc)

⁸⁹⁷ Kriskó 2012: 20–21.

⁸⁹⁸ MNL OL M-KS 276. f. 55/44. ő. e.

⁸⁹⁹ Marelyn–Vida 2005: 202.

Vadász Ferenc 2009. július 23-án hunyt el Budapesten.⁹⁰⁰ Több mint másfél tucat regényt írt.

Vadász feladata Kecskeméten az lehetett, hogy kiszorítsa a hatalomból az MKP-t lejárato párttagokat, elsősorban Sztraka Józsefet, és megpróbálja népszerűbbé, elfogadhatóbbá tenni a pártot.

Dr. Kemény Györgyné (Sudár Vilma) Budapesten született 1914. június 13-án. Miután elvégezte a tudományegyetemet, gimnáziumi tanár lett. 1945-től Kalocsán, majd Kecskeméten tanított. A két világháború között többször járt Nyugat-Európában és Csehszlovákiában. Angolul, németül és franciául is beszélt. 1944-ben belépett a kommunista pártba, később abbahagyta a tanítást, és főállásban a pártnak dolgozott. 1947. augusztus 31-én az MKP Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei listáján parlamenti mandátumot szerzett. Első férjétől, Kemény György orvostól elvált, majd 1947 decemberében hozzáment Vadász Ferenchez. 1948-ban a Káder Tanács javasolta az Országos Propaganda Osztályra politikai munkatársként, a szervező bizottság ezt elfogadta.⁹⁰¹ A parlamentben a Kecskemét környéki tanyasi iskolák újjáépítése és infrastruktúrájának javítása érdekében emelt szót. Az 1949. május 15-i országgyűlési választásokon a Magyar Függetlenségi Népfront Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog vármegyei listájáról újra a törvényhozás tagja lett. Később a Könyvtártudományi és Módszertani Központ tudományos osztály-vezetője volt.⁹⁰²

Vadász Ferenc helyére Fehér Istvánt delegálta az MDP vezetősége Kecskemétre.

Fehér István 1910. október 18-án született Mindszentén, szegényparaszti családban. Négy elemi végzett, majd kubikusként különböző építkezéseken dolgozott. 1928-ban a fővárosban belépett az MSZDP-be. 1932 és 1936 között a mindszerinti MSZDP-szervezet alapító tagja és vezetője volt. Út- és csatornaépítkezéseken kapott munkát, 1940 és 1942 között a Szeretfalva és Déda közötti vasútépítkezéseken dolgozott, majd 1943–44-ben Kecskeméten kubikus, földmunkás volt. Mint politikailag megbízhatatlant munkaszolgálatra hívták be, ahonnan megszökött. Mindszent felszabadulása után belépett az MKP-ba, majd a helyi nemzeti bizottság és a földigénylő bizottság elnöke, 1945 közepén az MKP mindszerinti járási titkára lett. 1946-ban az MKP Csongrád megyei bizottsága tagjává választották, 1946 augusztusá-

⁹⁰⁰ *Népszabadság*, 2009. július 23.

⁹⁰¹ MNL OL M-KS 276. f. 55/35. ő. e.

⁹⁰² Marelyn–Vida 2005: 201–202.

tól a Mindszenti járási pártbizottság titkára, 1947-től a Csongrád megyei pártbizottság propagandistája volt.

1948 decemberében lett az MDP Kecskemét városi pártbizottságának a titkára. Az 1949. május 15-i országgyűlési választásokon a Magyar Függetlenségi Népfront Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog megyei listáján képviselői mandátumhoz jutott. 1951-ben az MDP II. kongresszusán küldöttként vett részt. Funkciójából 1951. május 20-án leváltották, koncepcióos perbe fogták. A zaklatások miatt 1951. május 29-én öngyilkos lett.⁹⁰³

⁹⁰³ Fehér István címszó: http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4019%3Afeher-istvan&catid=64%3Af&Itemid=67&lang=hu. A letöltés ideje 2012. november 20.

25. táblázat. A kecskeméti elit kiemelt tagjai 1948 végén

Név	Születési idő	Születési hely	Párttagsága	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Balla Dömötör	1885. ápr. 17.	Kecskemét	FKGP	birtokos	1947. szeptember 12-től 1948 nyaráig az FKGP kecskeméti szervezetének elnöke, ő vezette a Magyar Parasztszövetség helyi szervezetét is, és a párt politikai bizottságának is tagja lett. 1948-ban visszavonult a politikától, és a földjét művelte.
Czagány Ferenc		Pilisszántó	MKP, MDP	munkás	1947. december 8-án iktatták be Kecskemét főispánjának. 1948 májusában Kecskemét város polgármestere lett. Apja bognármester volt. Czagány három évtizeden át szervezett ipari munkás volt. 1945-től Budapesten a nemzeti bizottság tagja és az MKP óbudai szervezetének elnöke.
Fehér István	1910. okt. 18.	Mindszent	MKP, MDP	kubikos	1948. decemberben lett az MDP Kecskemét városi bizottságának titkára. Az 1949. május 15-i országgyűlési választásokon a Magyar Függetlenségi Népfront Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog vármegyei listáján képviselői mandátumhoz jutott. 1951-ben az MDP II. kongresszusán küldöttként vett részt. Funkciójából 1951. május 20-án leváltották, koncepció perbe fogták. A zaklatások miatt öngyilkos lett.
Gáti József			MKP		1946. szeptember 10-én Sztraka József helyére őt küldték be a KNB-be. 1947 júliusától az MKP kecskeméti titkára volt.
Homoki József	1900. okt. 24.	Kecskemét	FKGP	újságíró	1945. február 24-től a <i>Kecskeméti Lapok</i> , majd 1948-ig a <i>Kecskemét</i> című lap főszerkesztője. Ezt követen gyógyszerértári könyvelőként dolgozott.
Laczi Pál					Polgármester-helyettes 1945 decemberétől.
Dr. Nagy László	1892. nov. 13.	Székelykeresztúr	PDP	jogász	1947-ben átlépett a Független Magyar Demokrata Pártba, s ezúttal bejutott a parlamentbe. 1949-től visszavonult a politikai élettől. Mandátumának lejártá után félhivatalosan emigrálásra szólították fel. Mikor ezt elutasította, 1950. február 27-én letartóztatták, családját kitelepítették.

Név	Születési idő	Születési hely	Párttagsága	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Pető Lajos		Kecskemét			Kecskemét város főispánja. A belügyminiszter előterjesztésére a köztársasági elnök 1948. május 15-én a 3045/1948. M. K. E. sz. elnöki határozatával kinevezte Kecskemét törvényhatósági jogú város főispánjává. Korábban már Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja volt. FKGP-tag, kecskeméti parasztsaládból származott.
Dr. Révész László	1889. nov. 20.	Kecskemét	FKGP	jogász	1948. június közepén lemondott mandátumáról, visszaköltözött Kecskemétre, majd a zaklatások miatt szikrai szőlőjébe húzódott vissza. 1948. december 11-én hat párttársával együtt lemondott törvényhatósági bizottsági tagságáról is.
Dr. Sándor József	1886	Kecskemét	FKGP	jogász	Tiszti főügyész. 1948 decemberében saját kérelmére nyugdíjazták.
Schmidt József	1896. dec. 20.	Bácsalmás	SZDP, MKP		1948 után az MDP egyik vezetőségi tagja volt Kecskeméten.
Tóth László	1895. máj. 17.	Kecskemét	SZDP	nyomda-igazgató	Tóth László nyugdíjazásáról 1948. március 31-én döntött a törvényhatósági bizottság, nem lépett be az MDP-be.
Vadász Ferenc	1916. jún. 22.	Komárom	MKP	újságíró	Az MKP megyei titkára, választmányi tag. 1948 novemberében kinevezték a <i>Pártmunkás</i> című lap szerkesztőségébe. 1949. január 1-től az MDP Szervező Bizottsága a <i>Szabad Nép</i> hez helyezte.
Vadász Ferencné (korábban Kemény Györgyné)	1914. jún. 13.	Budapest	MKP	tanár	Az MDP részéről a város törvényhatósági bizottságának tagja. Az MDP Szervező Bizottsága 1948. október 22-i ülésén a Káder Tanács javaslatára az Országos Propaganda Osztály politikai munkatársává nevezték ki.

Forrás: Iványosi-Szabó 1975: 143–146., 163–164., Marelyn–Vida 2005: 285–286., Péterné–Szabó–Székelyné 1992: 213–214., 244–245., Vida 1994: 41., 251, 397., 402–403., Vida 1999: 36–37., 620–621., ÁBTL 3.1.9. V-117122, MNL BKML XXV. 18., MNL BKML XVII/46. (20. d.), MNL BKML XXXV. 1. 33. f. (4. d.), PIL 34. f. 58. ő. e.

2. Akik mindvégig elittagok maradtak

A kecskeméti elit Horthy-korszakbeli multipozicionális tagjai közül néhányan egészen 1948-ig meg tudták őrizni pozícióját. Megállapítható róluk, hogy elsősorban nem politikusok voltak. Tisztes polgári állásuk volt, amelyből jól meg tudtak élni, Tóth László kivételével virilisek voltak. Révész László és Nagy László ügyvédeknek jól menő irodájuk volt, emellett politikával is foglalkoztak már a háború előtt is, ellenzéki színekben. Tóth László a református egyház tulajdonában lévő nyomda élén országos szintű irodalomszervezővé lépett elő, és a sakkszakírás terén országhatáron túl nyúló szervezői, szakírói tevékenységet fejtett ki. Balla Dömötör gazdagparaszti birtokot örökölt, nem volt magas iskolai végzettsége, de minden bizonnyal jó szervező, tehetséges ember lehetett, mert igen sok gazdasági és politikai szerv vezetését bízta rá.

Nagy László volt az egyetlen, aki a KNB-ben a legkeményebb időkben is szembe mert fordulni Bánóval, aki még le is tartóztatta. Révész Lászlónak pedig Bánó megbuktatásában volt jelentős szerepe a törvényhatósági bizottságban. A város lakosságának nagy része bízhatott bennük, mert mind a négyen voltak parlamenti képviselők (Tóth László is bekerült, csak lemondott a mandátumáról). Révész László 1939-től 1948-ig volt a parlament tagja. Nagy László többször volt képviselőjelölt, de csak 1947-ben jutott mandátumhoz. Balla Dömötör tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd 1945. novemberben is mandátumot szerzett.

Tóth Lászlót 1919-es szerepvállalása miatt bebörtönözték. Révész László, aki szintén szerepet vállalt 1919-ben, később csak magánügyvédként dolgozhatott. Mindketten a városban maradtak – vagy annak közelében – a szovjet megszállás idején, és napokon belül visszatértek, ami szintén fontos ajánlólevél lett az új berendezkedés során.

Dr. Révész László 1889. november 20-án született Kecskeméten. Régi kecskeméti református értelmiségi családból származott. Apja Révész Ferenc ügyvéd, a város tisztviselője. Anyja, Muraközy Judit régi kecskeméti birtokos családból származott, 10 kataszteri hold szántója és 5 kataszteri hold szőlője volt. Révész László középiskoláit Kecskeméten végezte, itt kezdte a jogi tanulmányait is, majd Kolozsváron doktorált. Fél évet a berlini egyetemen hallgatott. 1915-ben kötött házasságot Muraközy Erzsébettel, három fiuk született: László (1916), István (1917) és Sándor (1925).⁹⁰⁴

⁹⁰⁴ Vida 1994: 41.

1914-ben igazságügyi szolgálatba lépett, bírósági jegyző, majd 1919-ben járásbíró lett, a Tanácsköztársaság idején kinevezték a forradalmi törvényszék elnökévé. 1920-tól önálló ügyvédként praktizált Kecskeméten, mert bírálták a kommün alatt vállalt szerepéért.⁹⁰⁵ A Kecskeméti Református Egyházközség és az egyházmegye ügyésze volt. 1925–1948 között a Kecskeméti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatósági tagja, majd elnöke. A város törvényhatósági bizottságának tagja 1929-től 1934-ig. 1937-ben megválasztották a Kecskeméti Ügyvédi Kamara választmányi tagjává.⁹⁰⁶ 1931-től a Független Kisgazdapárt tagja, 1938-tól kecskeméti elnöke.

Révész 1942-ben a virilislistán a 28. helyet foglalta el, kétszeres adóbeszámítás nélkül a 41. legtöbb adót fizette a városban.⁹⁰⁷ 1939-ben a kecskeméti választókerületben Eckhardt Tibor listavezető mögött állt a párt lajstromán. Eckhardt lemondott a kecskeméti mandátumáról, így Révészt hívták be az FKGP kecskeméti országgyűlési képviselőjének. 1940-ben a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás ellen foglalt állást. 1942-ben tiltakozott a Szovjetunió elleni hadba lépés, 1942-ben a délvidéki vérengzés miatt is. 1944 decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe delegálták. 1945-től tagja volt a város törvényhatósági bizottságának.⁹⁰⁸ 1945 novemberében, majd 1947-ben is megválasztották képviselőnek. Újjászervezte, és 1944. december 1-től 1946 júliusáig vezette a kecskeméti református jogakadémiát. 1946. október 22-től a Nemzetgyűlés háznagya. 1947. július 13-tól az FKGP kecskeméti szervezetének elnöke, 1946–1948 között a Kecskeméti Gazdasági Gőzmalom igazgatósági tagja. 1948. június közepén lemondott mandátumáról, visszaköltözött Kecskemétre, majd a zaklatások miatt szikrai szőlőjébe húzódott vissza. 1948. december 11-én hat párttársával együtt lemondott a törvényhatósági bizottsági tagságáról is.⁹⁰⁹ 1956-ban aktivizálódott, a forradalom leverése után ismét visszavonult szikrai birtokára. 1965. január 18-án hunyt el.

Tóth László 1895. május 17-én született Kecskeméten. Apja Tóth Ferenc kőművesmester, a szociáldemokrata párt helyi szervezetének alapítója. Édesanyja Csonka Viktória. A nyolc gyermek közül egyedül ő tanult tovább. A család református vallású volt, Tóth a református gimnáziumban érettségizett, majd 1913-ban a budapesti tudományegyetem magyar–német szakára iratkozott be, de anyagi nehézségek miatt a kecskeméti jogakadémián tanult

⁹⁰⁵ Péterné-Szabó-Székelyné 1992: 213–214.

⁹⁰⁶ MNL BKML XXV. 18. 116/1946. Dr. Márkus Ferenc pere.

⁹⁰⁷ MNL BKML IV. 1905. 1935–1944/45. 6.

⁹⁰⁸ MNL BKML XVII/46. 151/1945. (19. d.)

⁹⁰⁹ MNL BKML IV. 1903/a. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1948. dec. 11.

tovább.⁹¹⁰ Ettől az évtől írt a *Kecskeméti Lapok*ba is. 1915-ben édesapjával és három testvérével együtt behívták katonának. Két éven át az orosz fronton szolgált zászlósként. 1916 júniusában megsebesült, 1916. október 9-én hadnaggyá léptették elő.⁹¹¹ 1917-ben leszerelték, és visszatért Kecskemétre. 1917-ben belépett a MSZDP-be. Az őszirózsás forradalmat követően a Nemzeti Tanács helyi titkára lett. A Tanácsköztársaság időszakában a direktórium tagja és a művelődési ügyek előadója volt. Ő szerkesztette a *Magyar Alföld* című szocialista lapot. Kecskemét képviselőjeként delegálták a Tanácsok Országos Gyűlésébe. 1919 őszén letartóztatták, majd 1920 augusztusában folytatólagosan elkövetett izgatásban találták bűnösnek, amiért másfél év börtönre ítélték.⁹¹² Szabadulása után rendőri felügyelet alatt állt. 1921. február 21-én feleségül vette a jómódú katolikus családból származó Csabai Erzsébetet.

Tóth László
1944-1948

33. kép. Tóth László polgármester⁹¹³

⁹¹⁰ Vida 1999: 620–621.

⁹¹¹ Heltai 2000: 16.

⁹¹² Heltai 2000: 19.

⁹¹³ Péterné 1996: Tóth László tablója

1922-től az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt.⁹¹⁴ tisztviselője, 1935-től igazgatója volt. Jelentős irodalomszervezői tevékenységet folytatott. Tóth László az irodalmi élet kiemelkedő alakjaival állt kapcsolatban – elsősorban a népi írókkal –, az általa vezetett nyomdában nyomtatták Áprily Lajos, Erdélyi József, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Németh László, Sinka István, Szabó Lőrinc több munkáját. Itt nyomtattak több neves folyóiratot is (*Tanú, Válasz, Apolló, Magyarságtudomány, Látóhatár*), 1937-ben itt látott napvilágot a Márciusi Front kiáltványa. Tóth László a *Kecskeméti Lapok*ban továbbra is rendszeresen publikált. 1922-től 1950-ig szerkesztette és kiadta a *Magyar Sakkvilág* című folyóiratot, több sakkszádkönyvet adott ki német nyelven is. 1927-ben Kecskeméten a világ legjobb sakkozójának részvételével nemzetközi sakkversenyt szervezett. 1940–41-ben közreadta a szovjet sakkbajnokság két játszmagyűjteményét. A mezőgazdasági profil is egyre erősebbé vált a nyomdában, itt nyomtatták a *Magyar Róma* című mezőgazdasági szaklapot és a Mezőgazdasági Kamara különféle kiadványait (ezeket jórészt Gesztelyi Nagy László írta).⁹¹⁵

1944-ben ellenezte a város kiürítését, és megtagadta a kiürítési parancs ki-nyomtatását is. A városban maradt a kiürítési parancs ellenére is. Tóth László Kecskemét polgármestere volt 1944. december 17-től 1948. május 1-jéig.⁹¹⁶ Kovács Bálint, aki a barátja volt, a következőképpen jellemezte életének ezt az időszakát: „Tóth László volt az igazi tekintély a városban. Amíg ő volt a polgármester, addig Kecskeméten tulajdonképpen rend volt, mert ő az oroszokkal is tudott tárgyalni. Ő mindenkivel szót értett, aki vezető pozícióban volt, gyermekkorától ismerte őket.”⁹¹⁷

A közel 53 éves Tóth László 1948-as nyugállományba helyezése mögött az állhatott, hogy a helyi SZDP nem követte a budapesti központ utasításait,

⁹¹⁴ A nyomda 1899-ben alakult, ahol több napi és hetilapot is nyomtattak. 1929-től a nyomda tulajdonosa a református egyház és az egyházhhoz szorosan kötődő magánszemélyek (lelkészek, presbiterek) lettek. A helyi református értelmiség ült a nyomda igazgatóságában, az igazgatóság elnöke a helyi lelkész volt. A nyomda adta ki a *Kecskeméti Lapokat*, amely független politikai napilapként az ellenzéki álláspontot jelenítette meg a kormányparti *Kecskeméti Közlönnyel* szemben. Orosz 1968: 280–296.

⁹¹⁵ Orosz 1968: 289.

⁹¹⁶ Az 1948. márc. 31-i közgyűlésen tárgyalták Tóth László polgármester nyugdíjazását; 1948. május 1-jén nyugállományba helyezték, 369,90 Ft nyugdíjjal. MNL BKML IV. 1903/a.

⁹¹⁷ Rigó 2009: 32.

nem támogatta a két munkáspárt egyesülését.⁹¹⁸ Erre utal az egyik hangulatjelentés is. Eszerint 1948. február 9-én az SZDP kecskeméti szervezete VB-ülésén Tóth László polgármester bejelentette, hogy Imre Gábor rendőr alezredes, Forrai Ödön gazdasági felügyelő, Kovács Jenő volt SZDP-titkár, Bartha Kálmán volt VB-tag és egy Virág nevű párttag írásban felszólították „a VB-t, hogy mondjon le, mert jobboldali politikája a párt szétforgácsolódásához fog vezetni.” Az esetről jegyzőkönyv készült, amelyet – valamennyi VB-tag aláírásával – Aradi Lajos vett magához, és Szélig Imréhez⁹¹⁹ igyekeztek eljuttatni, aki szintén kiállt az SZDP önállósága mellett. A jegyzőkönyv szerint a jelzett személyek az MKP titkos tagjai voltak. Aradi Budapestre utazott, és Hajdú Ernő VB-tagnak kijelentette: beszélt Marosánnal is, „aki azt mondta, hogy ha a kecskeméti vezetőség nem tartja be a központ irányvonalát, valamennyiüket leváltják.”⁹²⁰ A törvényhatósági bizottság Tóth László nyugdíjazásáról néhány héttel később, 1948. március 31-én döntött, mivel nem lépett be az MKP-be. Ezt Mező Mihály is megerősítette a vele készített interjú során, szerinte Tóth László ellenezte a két munkáspárt egyesülését, ezért Rákosi leváltatta.⁹²¹

Tóth László nyugdíjazása után a Hazafias Népfront megyei bizottságának az alelnöke volt, 1956. október 30-án a Kecskeméti Nemzeti Bizottság vezetője lett. 1956 novemberétől 1958 februárjáig a Kecskeméti Városi Ta-

⁹¹⁸ 1948. február 22-án írta alá a pártközi megállapodást az MKP és az SZDP arról, hogy az SZDP milyen tisztségekből, mikor hívja vissza, illetve bocsátja el a tagjait, azokat, akiket nem kívántak átvenni a később megalakuló MDP-be. Ennek a megállapodásnak eshetett „áldozatául” Tóth László polgármester is.

⁹¹⁹ Szélig Imre (1903–1968) apai részről kisiparos, anyai részről földműves családból származott. A négy polgári elvégzése után lakatosmesterséget tanult, fiatalon Budapestre került. 1923-ban belépett az MSZDP-be. 1938-ban a csepeli pártszervezet titkárává választották. 1945-ben az SZDP Pest környéki és Pest megyei titkárságát vezette. A párt delegálta a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei törvényhatósági bizottságba. Pest Vármegye Földbirtokrendező Tanácsának elnökévé nevezték ki. 1945. április 2-án Budapesten választották be az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1945. november 4-től nemzetgyűlési, majd 1947. augusztus 31-től országgyűlési képviselő. 1945. augusztus 20-tól az SZDP vezetőségének és politikai bizottságának tagja, majd a szervezési osztály vezetője. 1948-ban ragaszkodott a Szociáldemokrata Párt önállóságához, függetlenségéhez, ellenezte a két munkáspárt egyesülését, ezért 1948. február 18-án le kellett mondania tisztségeiről, majd kizárták az SZDP-ből. Mandátumától 1948. április 26-án fosztották meg. Még ebben az évben elhagyta Magyarországot, és Svájcban, majd Angliában élt. http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/szelig_i.htm. A letöltés ideje 2012. július 16.

⁹²⁰ ÁBTTL 1.2. Politikai hangulatjelentések, 1948. február 13. (5. d.)

⁹²¹ Kriskó 2012: 20.

nács elnökhelyettese volt. Ezt követően is jelentős szerepet játszott a város közéletében: a Katona József Társaság és a Kodály kórus elnöke volt. 1964. március 9-én hunyt el.

Dr. Nagy László 1892. november 13-án született Székelykeresztúron, Nagy László csendőr őrmester és Sütő Nagy Ágnes legfiatalabb gyermekeként. A marosvásárhelyi református kollégiumban érettségizett, Bécsben elvégezte a kereskedelmi akadémiát, majd beiratkozott a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemre, ahol 1915-ben állam- és jogtudományi doktorátust szerzett. 1916-ban katonai szolgálatra hívták be, a 9. honvéd huszárezreddel hadnagyi rangban a román fronton harcolt, sebesülten Budapestre szállították. 1918-ban részt vett a székely hadosztály felállításában.

1920. november 13-án a román hűségeskü letételének megtagadása miatt szüleivel együtt el kellett hagynia Erdélyt, ekkor költöztek Kecskemétre, ahol már augusztusban letelepedési engedélyt kért. 1921. július 6-án Budapesten ügyvédi szakvizsgát tett, még abban a hónapban Kecskeméten megnyitotta ügyvédi irodáját, amely 1948-ig működött. 1920 júliusa és 1922 novembere között a *Kecskeméti Lapok* felelős szerkesztője volt. Több alkalommal volt képviselőjelölt a Horthy-korszakban: Az 1923. július 23-i időközi választáson pártonkívüliként indult Cegléden, 1931-ben és 1935-ben a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt jelöltje volt az észak-pesti kerületben, egyetlen alkalommal sem szerzett mandátumot. Az 1938-as virilislistán a 81. helyet foglalta el 640 pengő befizetett adóval, 1942-ben 997 pengő adóval a 89. volt.⁹²² 1940-ben részt vett az erdélyi bevonulásban. 1942. március 15-én ott volt a Magyar Történelmi Emlékbizottság Petőfi-szobornál tartott tüntetésén. A város kiürítését követően, 1944 novemberében Budapestre menekült, ahol svájci és svéd menlevelek megszerzésével segítette az üldözötteket. 1945 elején visszatért Kecskemétre, részt vett a Polgári Demokrata Párt megalakításában, amelynek elnökévé választották, pártja képviseletében tagja lett a helyi nemzeti bizottságnak. 1945. augusztusban rövid ideig őrizetbe vették, mert Bánó Mihály megtámadta azzal, hogy a népbíróságon a vádlottak védőügyvédjeként szerepelt. Ezt Bánó összeférhetetlennek tartotta közéleti funkcióival. Indult az 1945. novemberi nemzetgyűlési választásokon, de a PDP képviselőjelöltjeként nem jutott be a törvényhozásba. 1947-ben átlépett a Független Magyar Demokrata Pártba, s ezúttal a Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog megyei választókerületben parlamenti mandátumot szerzett. 1949-től visszavonult a politikai élettől. Mandátumának lejárta után félhivatalosan emigrálásra szólították fel. Mikor ezt elutasította, 1950. feb-

⁹²² MNL BKML IV. 1905. 1935-1944/45. 6.

ruár 27-én letartóztatták, családját kitelepítették. Az április 7-én tartott tárgyaláson az izgatás vádja alól felmentették, de a felmentő ítélet után előbb Kistarcsára, majd Inotára, végül Isaszegre internálták. 1953 júniusában szabadt. Az ügyvédi hivatás gyakorlásától eltiltották, előbb ládászögelő volt, majd a Tatarozó Vállalatnál dolgozott segédmunkásként.

1956. október 29-én bevásztották a budapesti ügyvédi kamara forradalmi bizottságába, majd a kamara intézőbizottságába. 1956. december 22-ig részt vett a bizottság minden akciójában, a segélyek elosztásában. 1957 májusában ügyét a Belügyminisztérium felülvizsgálta, elismerték internálása indokolatlanságát, és vagyoni kárpótlás címén lakást utaltak ki számára. Eleinte bejelentetlenül végzett jogi munkát, majd a Dél-budai Vendéglátóipari Vállalat beosztott jogi előadója lett, innen ment nyugdíjba. Dr. Nagy László 1981. június 29-én hunyt el, Budapesten.⁹²³

Balla Dömötör Kecskeméten született 1885. április 17-én. Gazdagparaszti családból származott. Szülei, Balla Dömötör és Molnár Erzsébet, 55 kataszteri holdas birtokon gazdálkodtak, szőlő- és gyümölcsstermesztéssel is foglalkoztak. Hat elemi végzett, majd a helyi mezőgazdasági szakiskolába járt. 1916-ban kötött házasságot Halasi Ilonával. Harcolt az első világháborúban, miután leszerelt, szülei földjén kezdett gazdálkodni. Részt vett a város közeletében, 1930 és 1944 között tagja volt a törvényhatósági bizottságnak. A Pest megyei gazdasági egyesület és a Kecskeméti Őstermelők Szövetkezetének felügyelő bizottsági tagja volt. Bevásztották a Hitelszövetkezet igazgatóságába is, emellett a Duna–Tisza közti mezőgazdasági kamara munkájában is részt vett. 1932-ben belépett a Független Kisgazdapártba, ahol pártszervezőként jelentős ismeretségre tett szert. 1944 decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává választották, de ismeretlen okok miatt nem utazott el Debrecenbe. 1945 februárjától a város törvényhatósági bizottságának lett ismét a tagja. 1945. novemberben újra nemzetgyűlési képviselővé választották. 1947. szeptember 12-től 1948 nyaráig a kecskeméti FKGP elnöke volt, ekkor ő vezette a Magyar Parasztszövetség helyi szervezetét is, és tagja lett a párt politikai bizottságának is. 1946–1947-ben a helyi Katolikus Egylet al-elnöke, a Hegyközségi Tanács elnöke volt. 1948-ban visszavonult a politikától, és a földjét művelte. Az 1950-es években kulákká nyilvánították, a zaklatások következtében a földjét felajánlotta az államnak. Cserébe nyolc kataszteri hold rossz minőségű, Kecskeméttől távol fekvő földet kapott, és azon gazdálkodott. 1958. július 9-én hunyt el Kecskeméten.⁹²⁴

⁹²³ Marelyn–Vida 2005: 285–286.

⁹²⁴ Vida 1999: 36–37.

3. Az elhagyott javak magánosításának utolsó fázisa

1948. július 20-i dátummal egy körrendelet érkezett az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottságától 17575/1948 számon, amely utasított az Elhagyott Javak Kormánybiztossága (EJK) felszámolásának minél hamarabbi befejezésére. Az ügyfelfogadást leállították, a folyó intézkedéseket megszüntették, az adatfelvételt a megadott útmutatás alapján azonnal meg kellett kezdeni. Az ügyiratokat különféle jelzésekkel kellett ellátni annak függvényében, hogy várhatóan mi lesz a vagyon sorsa.⁹²⁵

Papolczy Tibor, az EJK helyi vezetője viszonylag rövid idő alatt elküldte az összesítést, és mellékelte hozzá egy dr. Szentmiklósi Imre kormánybiztos-helyettesnek írt levelet is, amelyben a kimutatás hiányosságait foglalta össze. Először is szerinte nagy a száma azon ügyeknek, amelyeket elődje mindenféle indoklás nélkül megszüntetnek minősített, és ezekből nem állapítható meg, hogy a használóhoz valójában mi is került. Másodszor az elődje a javakat használó bejelentése alapján minősített megszüntetnek ügyeket, mert időközben a megérkezett tényleges tulajdonosnak visszaadták az ingóságokat, birtokba helyező határozat nélkül. A tulajdonosok gyakran a deportálásból tértek vissza, és először egyénileg, majd egyetemlegesen is azt az álláspontot képviselték, hogy rájuk a birtokba helyezési rendelkezések nem érvényesek. A „*felszólításomra a leghatározottabban, kirívóan ellenszegülnek*” – írta Papolczy.⁹²⁶ Harmadszor kiemelte, hogy sok esetben az elhagyott javak használói ismeretlenek, mert időközben elköltöztek, és a jelenlegi lakóhelyüket az EJK nem ismeri. Többször fordult ezzel a problémával az illeté-

⁹²⁵ „Z” jelzéssel kellett azokat az ügyiratokat ellátni, amelyeknél a tulajdonos deportálás vagy zsidó munkaszolgálat miatt volt távol, de maga a tulajdonos vagy örököse jelentkezett. Ez azt jelentette, hogy a „*zsidó vagyontól előreláthatólag visszaigénylés*” várható. „O” jelzést kaptak azok az ügyek, amelyeknél a zsidó jogosult nem jelentkezett, ezek a vagyontárgyak „*előreláthatólag az OZSHA-ra száll*”-nak majd. „E” jelzést kaptak a nyugatra menekült vagy egyéb oknál fogva távollevő tulajdonosok ügyei. Ceruzás kiegészítés is volt az egyik szövegen: „*ismeretlen, nyugatos, vagy olyan, aki nyugaton volt javait még nem kapta vissza 1945. október után jött.*” Ezek a javak „*valószínűleg az államra száll*”-nak majd. Az „Ex” az előző csoportból azon tulajdonosok ügyeit jelentette, amely esetekben visszaigénylést vártak (pl. a tulajdonos szovjet hadifogságban volt). Ez azt jelentette, hogy a „*nem zsidó vagyontól előreláthatólag visszaigénylés*” várható. Az EJK által kezelt ügyiratokat ezen csoportokra kellett beosztani, és külön-külön lajstromot készítettek róluk. MNL BKML XXIV. 101. 367/1948.

⁹²⁶ Több dokumentumban is utalások találhatók arra, hogy a városba visszatért zsidók igyekeztek önkényesen visszaszerezni ingóságaikat vagy másokéból pótolni azokat, nem vetették figyelembe a hivatalos eljárást, ami a történetek után érthető is.

kes államrendőrséghez, a legutóbbi 18 ilyen beadványára 14 esetben nemleges választ kapott, négy esetben pedig olyan jelentést, amelyek közül kettő az általa lefolytatott nyomozás alapján valótlannak volt. Negyedszer megjegyezte, hogy sok az olyan karton is, amikor a használó bejelenti, hogy az általa kiigényelt ingóságokat az orosz katonák tőle önkényesen elvitték. Végül kiemelte, hogy a nyilvántartott ingóságok minden egyes esetben a használó fél bejelentése alapján lettek nyilvántartásba véve, azokat „*soha senki hatóságunk részéről nem ellenőrizte, magam pedig meggyőződtem arról, hogy igen sok esetben a bejelentett ingóságoknál több van a használó birtokában.*” Az EJK helyi kirendeltségének vezetője azt is megjegyezte levele végén, hogy a különféle helyi, állami szervek és közigazgatási hatóságok nem működtek együtt az EJK-val. „*Szervem egész területén az általam történt átvétel idejében a közigazgatási hatóságok, minden más állami szerv között a harmonikus együttműködés fenn nem állt, ilyen egyáltalán nem létezett, nem túlzok, amikor azt állítom, hogy az Elhagyott Javak kirendeltségének még csak létezését is a közigazgatási hatóságok s azok vezetői nem valami barátságosan vették tudomásul.*”⁹²⁷

Az ingatlanok sorsa

1948. szeptember 19-én az EJK körrendeletet bocsátott ki a vidéken elhagyott ingatlanok kezelésére vonatkozóan. Erre a rendeletre írásban válaszolt Papolczy. Megállapította, hogy területén az elhagyott ingatlanok nyilvántartása „*nagy százalékban hiányos.*” A hiányokat rövid hivatali ideje alatt nem tudta pótolni, mert nem volt rá sem kapacitása, sem utasítása a nyilvántartás módjára vonatkozóan. Véleménye szerint ezen ingatlanok „*nyilvántartásba vétele és határozatilag történő feldolgozása teljességgel lehetetlen*”, ehhez nincsenek meg sem a személyi, sem az anyagi feltételek. Becslése szerint „*cca 3-400-ra tehető azon ingatlanok száma, amelyek a fenti hivatkozott rendelkezés szerint feldolgozásra várnak.*” [...] „*Tekintélyes munkatöbbletet jelent az, hogy elhagyott ingatlanok nagy százalékban kevésbé legális körülmények között időközben egyszer, de többször is gazdát cseréltek. A telekkönyvi és egyéb hatóságok személyi hiányok miatt ebben nem tudnak segíteni.*”⁹²⁸

Megállapítható, hogy a második világháború után Kecskeméten igen nagy fejtelenség volt az ingatlanok nyilvántartása és a tulajdonviszonyainak rendezése során, valamint hogy több száz olyan ingatlan volt, amelyek tulajdonosváltásáról, sorsáról a hatóságoknak nem volt információjuk.

⁹²⁷ MNL BKML XXIV. 101. 367/1948.

⁹²⁸ MNL BKML XXIV. 101. 342/1948.

1948-ban, az EJK felszámolásakor a hivatalnak az ingatlanokra vonatkozóan is leltárt kellett készítenie. A fennmaradt leltár érdekessége, hogy az eredetileg megadott négy kategória mellett megjelent egy ötödik is, a „T”, amelynek egyelőre nem ismerjük a jelentését. Mindenesetre megállapítható, hogy az „O” jelzéseket az ingatlanok esetében mind átírták „T”-re. Tehát az „O” jelzésű ingatlanok státusza, amelyek az eredeti elképzelés szerint az Országos Zsidó Helyreállítási Alapot illették volna meg, időközben megváltozott, és így nem kerültek az OZSHA nevére.⁹²⁹ A kecskeméti megbízott által kezelt zsidó ingatlanok leltára 185 személy nevét és ingatlanait tartalmazza. Olyan személyek neve is szerepel a listán, akik korábban három házat és egy ipartelepet is birtokoltak.⁹³⁰ Ilyen volt például Grätzer Ferenc gyümölcskereskedő, aki 1893-ban született, és az egyik leggazdagabb zsidó volt a városban,⁹³¹ a Bercsényi utca 14. szám alatt lakott egy négy szobás lakásban. Aszódi József⁹³² szintén hasonló anyagi körülmények között élt. A leltárban a 185 zsidó személy összesen 154 lakást vagy házat birtokolt Kecskeméten, 24 fél házat vagy fél lakást, 15 még kisebb házrészlet vagy lakásrészlet, két teljes és egy fél ipartelepet, két ötvenszázalékos tulajdonban lévő gyárat és 59 kataszteri hold szőlőt (az 589 kataszteri hold föld ekkor már az EJK kezelésében volt).⁹³³

1948. december 20-án a Pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztálya Ipari Csoportja utasította a kecskeméti kirendeltség vezetőjét, hogy négy napon belül küldje el számukra az elhagyott ipari üzemek, berendezések, vállalatok, részvények ügyiratait. Az elkészített kimutatásban Aszódi József, Fischpán Géza,⁹³⁴ Grätzer Ferenc, Kozma Andor,⁹³⁵ Székely Gyula⁹³⁶ és Székely Ignác⁹³⁷ ipartelepeit sorolták fel, valamint két gépet is emlí-

⁹²⁹ Ha az OZSHA nevére kerültek volna, akkor a jogszabályok alapján a MAZSÖK azokat ma vissza tudná igényelni.

⁹³⁰ MNL BKML XXIV. 101. 367/1948.

⁹³¹ Grätzer Ferenc fizette 1939-ben a második legtöbb kereseti adót Kecskeméten, 2660 pengőt. Grätzer gyümölcskereskedő volt, három ház és egy ipartelep volt a tulajdonában.

⁹³² Aszódi József kereskedő a zsidók listáján a 28. legtöbb adót fizető személy, a Kecskeméti Magyar Bank Rt. igazgatósági tagja volt.

⁹³³ MNL BKML XXIV. 101. 367/1948.

⁹³⁴ Fischpán Géza, az Első Kecskeméti Cement- és Működgyár tulajdonosa és a Kecskeméti Mezőgazdasági Szövetkezet igazgatója 1939-ben a 20. legtöbb adót fizető zsidó, két és fél ház tulajdonosa volt a belvárosban.

⁹³⁵ Szintén zsidó, de nem található a 88 legnagyobb adófizető között.

⁹³⁶ Székely Gyula volt a Schiffer Cipőgyár 50%-os tulajdonosa, a 43. legnagyobb adófizető 1939-ben.

⁹³⁷ Székely Ignác volt a Schiffer Cipőgyár 25%-os tulajdonosa, a 23. legtöbb adót fizető zsidó és a Kecskeméti Leszámtoló és Pénzváltó Bank Rt. igazgatósági tagja.

tettek. Korábban, még 1946-ban a kecskeméti cégjegyzékvezető hivatalosan igazolta, hogy a cégekre vonatkozó iratok a háború alatt megsemmisültek, ezért a háború előtti időkre vonatkozóan nincsenek iratok.⁹³⁸

Több ingatlanmentesítési határozat is fennmaradt az 1949-es évből olyan ingatlanokról, amelyek esetében sikerült az örökösöknek bizonyítaniuk, hogy ingatlanjaik nem tekinthetők elhagyottnak. Például Moskovits Lajos⁹³⁹ és neje ingatlanáról, a Nagykovácsi utca 9. szám alatti házról bizonyították be az örökösök, hogy az nem elhagyott ingatlan, a kifizetendő kezelési díjat dr. Rotschild Lászlóné állta.⁹⁴⁰ A levéltári adatok szerint az örökösök további 14 zsidó ingatlanról tudták bizonyítani, hogy nem elhagyottak. Az elhagyott ingatlanokat az EJK bérbe kiadta, a befolyó bérleti díjat az adóhatóságnak fizette be. Az egyik dokumentum alapján megállapíthatjuk, hogy a bérlők a bérleti díjat nem fizették rendszeresen.⁹⁴¹

Az ingóságok sorsa

Az EJK kecskeméti megbízottja 1948-ban, a hivatal felszámolásakor készített összegzést az általa kezelt ingóságokról, amelyeket szintén a korábban említett jelzésekkel („Z”, „O”, „E”, „Ex”) kellett ellátni, attól függően, hogy várhatóan mi lesz a sorsuk. A leltárban 930 tételt soroltak fel, amelyek nagy része, 900 tétel (97%) „E” jelzést kapott, tehát a nyugatra távozott régi elit, tisztviselők vagyontárgyai voltak, amelyek tulajdonjoga a meghatározás szerint „valószínűleg az államra száll.” A „nem zsidó vagyomból előreláthatólag visszaigényelhető” „Ex” jelzést csupán 16 ingóság kapott, míg a zsidó eredetű

⁹³⁸ MNL BKML XXIV. 101. 224/1946.

⁹³⁹ Moskovits Lajos volt 1939-ben a legtöbb adót fizető zsidó személy.

⁹⁴⁰ MNL BKML XXIV. 103/a. 70405/1949.

⁹⁴¹ A lakbér beszédére egy sajátos megoldási javaslatot is adtak Papolczynek 1949-ben. A levelet Toperczer Lajos vasútügyi szakíró írta, aki az adóhivatal vezetőjével folytatott beszélgetés során azt tudakolta, hogy rendszeresen fizetik-e a lakbért az elhagyott ingatlanok bérlői. *„Bizony azt a választ kaptam, hogy ezekről semmiféle nyilvántartást nem vezetnek és ha valaki nem fizet, úgy ők azok egyikét sem szorgalmazzák, ez nem tartozván az ő hatáskörükbe, ők csak akkor járnak el valamely nem fizető lakóval szemben, ha erre őket az EJK felszólítja. Egy-két lakó – akiről sejtettem, hogy nem fizetnek – őszintén vallotta be, hogy ők bizony már több hónap óta nem tettek eleget kötelezettségüknek. Én úgy érzem, hogy ebből folyólag vagy államnak, vagy kincstárnak van kára ez szerintem nem lehet közömbös a t. EJK-ra nézve, a künnlevőségek behajtása azt hiszem, emminens érdek!”* Ezt követően felajánlotta, hogy ő a lakóknál szorgalmazni tudná a bérleti díj befizetését, ezért nem is kérne fizetést, csak engedjék el az ő lakbérét. Toperczer levelének a hátuljára felírták, hogy *a kérésének teljesítése ez idő szerint lehetetlen, erre mód nincsen.*” MNL BKML XXIV. 103/a. 70445/1949.

vagyontárgyak száma ekkor már mindössze 14 volt. A 930 ingóság között különféle tárgyak vannak felsorolva. Értékesebbek és kevésbé értékesek is. Értékesebbek például a 20 db zongora, a 24 festmény, négy jégszekrény, két pianínó, a különféle ipari gépek, például a két esztergapad, egy gyalupad.

Feltűnő, hogy a 930 tételből aránytalanul kevés a zsidók ingósága, holott tudjuk, hogy azok korábban több raktárat is megtöltöttek. Valószínűleg hasonló meggondolás miatt kapták a vagyontárgyak ezt a besorolást, mint amiért az ingatlanok esetében lehúzták az „O” jelzést, tehát nem akarták, hogy az OZSHA tulajdonába kerüljenek, azaz valószínűleg felsőbb utasításra tudatosan megszüntették a békeszerződésben és a törvényben vállalt kötelezettséget. Külön kimutatást készítettek az EJK kezelésében lévő rádiókról is. 133 rádiókészülékkel kezelte a kecskeméti megbízott, amelyek mindegyike „E” jelzést kapott, tehát ezek is mind az állam tulajdonába kerültek. A kecskeméti személyek tulajdonában lévő értékpapírokról és ékszerekről is készítettek kimutatást. Összesen 102 személyt soroltak fel, közülük két kivétellel mindegyikük neve mellett eredetileg „O” betűt tüntettek fel, tehát az OZSHA-ra szállt volna a vagyonuk. Az „O” betűt azonban minden esetben áthúzták, és szintén „T”-re javították, annak ellenére, hogy a listán szinte csak zsidó személyek neve szerepelt, Szappanos István és a Turul Szövetség női szerve kivételével.⁹⁴²

1949. július 26-án szigorúan bizalmas jelöléssel ellátott levelet küldött a Pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztályának helyettes ügyosztályvezetője, Maár Árpád a Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségére. Egyrészt bekérték a pártokra, szakszervezetekre, pártfunkcionáriusokra, helyi vezetőkre vonatkozó ingósági ügyek iratait, másrészt előírták, hogy a pénzügyigazgatóságon nyolc napon belül fel kell állítani egy bizottságot, amely megállapítja a kiigényelt és megvételre felajánlott ingóságok árát. A bizottság tagjainak összetételére vonatkozóan is utasítást adtak: eszerint a pénzügyigazgatóság szakszervezeti csoportjának vezetőségi tagja, az MDP megyei szervezetének küldötte és az elhagyott javak ügyeinek előadója lehetnek a bizottság tagjai. Emellett megjegyezték, hogy a tagok csak munkáskáderek lehetnek. Az ingóságok árának megállapítására is megadták a megfelelő irányelveket. Eszerint a megváltási ajánlatok a *„szociális és politikai szempontok szigorú figyelembevételével bírálandók el. Ha az ingóság oly személy használatában van, aki szociális vagy politikai szempontból vagy ezek egyike miatt nem igényjogosult, úgy a megváltási ajánlatot elfogadni nem szabad, hanem írásban kell közölni a használóval a teljes forgalmi értéket azzal, hogy annak elfogadása tárgyában írásbeli nyilatkozatát 3 napon belül juttassa el a*

⁹⁴² MNL BKML XXIV. 101. 367/1949.

pénzügyigazgatósághoz, mert ellenesetben úgy tekintendő, mint aki az ingóság használatáról lemondott. A szociális és politikai szempontból kifogásolható személyek részére még arra az esetre sem adható részletfizetési kedvezmény, ha egyébként a rendes forgalmi értékre felemelt megváltási végösszeget elfogadná. Ha a használó önként lemond, vagy a felemelt megváltási ár visszaautasítása miatt lemondottnak tekintendő, a felszabaduló ingóságokat a szociális és politikai szempontok figyelembevételével a bizottság javaslatának megfelelően, igényjogsultaknak kell juttatni.”

Tehát az elhagyott javakból a végleges elosztás során egyrészt az új rendszer támaszának számító szervezeteknek és személyeknek jutott, másrészt a politikai szempontból megbízhatónak tartottaknak.⁹⁴³ Ezt a lakosság is így gondolhatta, például Juhász József véleménye szerint a bizottság túl magas árat állapított meg neki. Levelében a következőket írta: „érthetetlennek tartom, hogy az Állami Mezőgazdasági Gépuzem dolgozójának és mint a Magyar Dolgozók Pártja rendes tagjának és pártaktívának ilyen horribilis összeget számítanak fel.” A levele után az eredetileg meghatározott összeget 875 forintról 237 forintra csökkentették.⁹⁴⁴ A bizottság a megadott alapelveket Kecskeméten is szem előtt tartotta, ugyanis a korábbi középosztályhoz, az értelmiséghez (ügyvédek, orvosok, tisztviselők, pedagógusok) tartozók esetén mindig irreálisan magas összeget határoztak meg, amit ők általában nem fogadtak el, inkább visszaadták az ingóságokat. A szegényebbek, iskolázatlanabbak esetében szinte minden esetben elfogadták a felajánlott árat, vagy a fellebbezést követően leszállították azt.

Farkas Ferenc is igényelt bútorokat 1945-ben, az egykor Vajda Irén tulajdonában lévő szekrényt, tükröt, asztalt és székeket. 1949-ben ő is kapott kérdőívet, amelyben megkérdezték, hogy a nála lévő ingóságokért mennyit tud felajánlani, ő 200 forintot kínált fel. A pénzügyi járőr, aki a szociális helyzet felmérése érdekében végigjárt minden igénylőt, Farkas feleségével történő találkozás után megállapította, hogy „az általa felajánlott összeg sem szociális viszonyaival, sem keresetével nem áll arányban. Fűszerüzlete van, férje a Weiss Manfréd gyárban dolgozik.” Ezt követően levélben értesítették Farkast, hogy nem fogadják el az általa felajánlott 200 forintot, hanem 1160 forintot fizessen a nála lévő bútorokért. Farkas levélben tett észrevételeket az általa felajánlottnál közel hatszor magasabb árra vonatkozóan. Egyrészt a bútorokat ők ajándékba kapták Vajda Iréntől, mert a gettóba vonulás előtt felesége ápolta és segítette, másrészt a bútorok a háborús rongálás miatt megsérültek,

⁹⁴³ MNL BKML XXIV. 103/a. 70568/1949.

⁹⁴⁴ MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/2025. 1949.

és asztalossal kellett megcsináltatniuk, tehát eredetileg jóval kevesebbet értek. Kérte, fogadják el az eredetileg felajánlott összeget, mert gyári munkás, és azt is csak részletekben tudja kifizetni. Végül az 1949. december 15-én kelt határozat értelmében elfogadták a 200 forintos ajánlatot, és havi részletfizetési lehetőséget is biztosítottak számára.⁹⁴⁵

Dr. Stein Gyula orvos 1945. október 2-án írt levelében kérte vissza a városháza központi iktatójában kiakasztott festményét, a neves naturalista festő, Kukán Géza munkáját. Később több bútorát is kérte, konyhafelszerelést is igényelt a városháza raktárából. 1949 augusztusában a pénzügyi járőrnek Stein azt nyilatkozta, hogy *„az Országos Izraelita Irodától kapott felvilágosítás alapján megvár egy újabb döntést, kormányzati intézkedést, mely szerint a fasizmus károsultjai a birtokukban lévő ingóságokat térítés nélkül megtarthatják.”* Tehát ekkor még bíztak abban, hogy fizetés nélkül is megtarthatják az igényelt bútorokat. Dr. Stein Gyulának csalódnia kellett, mert ő is megkapta a kérdőívet, hogy mennyit tud felajánlani a nála lévő bútorokért. Az általa felajánlott 150 forintot nem fogadták el, helyett először felemelték 550, majd 670 forintra, mint ahogy a többi értelmiségi esetében is. Dr. Stein megírta, hogy *„ezek az árak nem felelnek meg e tárgyak forgalmi értékének, hanem azt többszörösen meghaladják. E bútorokat új állapotában meg lehet ennyiért venni.”* Dr. Steintől, annak ellenére, hogy a fasizmus üldözte, és vagyonát széthordták, „osztály-hovatartozása” miatt az általa igényelt bútorokért igen magas, irreális árat kértek.⁹⁴⁶

A magas vételi ár miatt sokan úgy döntöttek, hogy inkább visszaadják az ingóságokat, amelyeket béreltek, de ez problémát jelentett, mivel azokat a hivataltól nem tudták elszállítani és raktározni. Kecskemétről tanácsot kértek a felszámoló ügyosztálytól, hogy ilyen esetben mit tegyenek. Keller Elemér azt válaszolta, hogy utalják ki az ingóságokat rászoruló személyeknek vagy iskoláknak, tömegszervezeteknek, és *„méltányos használati díjat”* állapítsanak meg.⁹⁴⁷ Tehát a korábban megadott alapelvet igyekeztek érvényesíteni, az ingóságot vegyék el a régi középosztály tagjaitól, az értelmiségiektől, és juttassák azokat a rászorulóknak vagy közintézményeknek.

Az elhagyott javak magánosításának végrehajtása során 1949-ben az EJK minden volt ügyfelének írtak levelet, hogy sorolja fel a nála lévő elhagyott ingóságokat, és ajánljon fel érte méltányos összeget. Sok esetben olyanok is kaptak levelet, akik a korábbi saját javaikat igényelték vissza. Például Almási

⁹⁴⁵ MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/1764. 1949.

⁹⁴⁶ MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/2713. 1949.

⁹⁴⁷ MNL BKML XXIV. 103/a. 70019/1949

László kiskereskedő deportált volt, és a gettó felszabadulását követően szedte össze a saját edényeit, 1949-ben ezért is felajánlást kértek tőle, mire megírta, hogy ezek az ingóságok a háború előtt is ő tulajdonát képezték, így eltekintettek a javak megváltásától.⁹⁴⁸

Több dokumentum tanúskodik arról, hogy sokan a kecskeméti EJK-tól igényeltek értékesebb ingóságokat, annak ellenére, hogy nem Kecskeméten laktak, és később a bérleti díjat sem fizették; nem is tudták ezt tőlük behajtani.⁹⁴⁹ Sok irat tanúskodik arról is, hogy az igényelt javak útja a kiigénylést követően is kalandos lehetett. Ha valaki hazatért, és megtudta, hogy kinél vannak az ingóságai, elment értük, és szerencsés esetben vissza is kapta azokat. Az 1949-es „végelszámolás” iratai alapján megállapíthatjuk, hogy gyakran nem jelentették be az ingóságok elhelyezésének változásait, és minden bizonnyal többen letagadták, hogy náluk elhagyott javak lettek volna. Sokan hivatkoztak arra is, hogy már elvitték tőlük, vagy visszaadták, vagy egyáltalán át sem vették a korábban igényelt javakat. Ilyen esetben az ügyintézők ráírták az aktára, hogy „bizonyíték nincs”, illetve sok esetben azt, hogy a cím ismeretlen.

A Bács-Kiskun megyei levéltárban az elhagyott javak ügyiratainak számozása 1480-nal kezdődik, az utolsó iraton a 3194-es szám szerepel. Tehát 1714 irattal számolhatunk 1949-ben, amiről az EJK-nak dokumentációja volt, és ami alapján felajánlhatták az ingóságot megvételre. Az iratok egy részét selejtezték, így nem áll rendelkezésre a teljes anyag. Ha a város belterületén lévő háztartások számához viszonyítjuk az iratok számát, megállapíthatjuk, hogy a családok közel ötöde (18,5%) birtokában voltak dokumentáltan elhagyott javak.⁹⁵⁰ Mint korábban láttuk, az ingatlanok és ingóságok háborút követő mozgásának jelentős részéről soha nem készült nyilvántartás, így azok az EJK látókörébe sem kerültek. Mindesetre a számok így is elég nagyok ahhoz, hogy kijelenthessük: a második világháború végén és az azt követő időszakban igen nagyarányú volt az ingó és ingatlanvagyon átrendeződése.

Az ingóságok széthordásának mértékére jellemző példa dr. Csávás János belvárosi, Munkácsi utca 12. szám alatti lakása kifosztásának esete. Csávásék elhagyták ingatlanukat a város kiürítésekor, majd miután visszatértek, a feleség szisztematikusan elkezdte összegyűjteni lakásuk széthordott ingóságait.

⁹⁴⁸ MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/1523. 1949.

⁹⁴⁹ MNL BKML XXIV. 103/a. 69568, 69569, 69660-69663/1949.

⁹⁵⁰ 1949-ben a város belterületén 33 330-an éltek (1. táblázat). 1950-ben a háztartások átlagos létszáma Magyarországon 3,6 volt, (Tomka 2009: 103.), így 9258 háztartással számolhatunk Kecskeméten.

Hét kérelmet adott be az EJK-hoz ingóságai visszaszerzésére. Először a szomszédos utcából, Moskovits Miklóstól⁹⁵¹ kérte vissza zongoráját, amelyet a nővérétől kapott, majd Szidor József városi tanácsnoktól a szekrényét, amelyet felismert nála; ezeket sikerült visszaszereznie. A Fecske utcában lévő raktárban is talált a bútoraiból, majd 1946 szeptemberében két fotelét kérte vissza Sahin-Tóth Sándortól. Ezt követően dr. Garzó Józseftől igényelte vissza bútorait, aki nem akarta ezeket visszaadni, pedig a szociális felügyelő is megállapította, hogy nincs rászorulva azokra. Az 1949-es kérdőívből kiderült, hogy az EJK hiába utalta vissza a bútorokat eredeti tulajdonosának, és kötelezte dr. Garzó Józsefet, hogy 15 napon belül adja át, mégsem adta vissza azokat.⁹⁵²

Az EJK által kezelt ingóságok egy része a városi múzeumba került. Dr. Bálint Alajos megbízott múzeumigazgató 1947-ben megjegyezte: annak ellenére, hogy a múzeum javait igyekeztek megmenteni, a front átvonulásakor 95%-a elpusztult. A múzeumnak egyetlen bútor sem maradt, és a híres szakkönyvtára is megsemmisült. Az EJK-tól kértek bútorokat a működéshez, de egyéb ingóságokat is átadtak letétbe a múzeumnak: 51 festményt, 43 gyertyatartót, óntányérokat, képkereteket, összesen 160 tételt 1947-ben. A múzeumigazgató 1949-ben kifejtette, hogy *„nincsen az országnak egyetlen múzeuma sem, amelyet ennyire tönkre tettek volna, nincsen sehol hasonló eset, hogy nemcsak a kiállítási tárgyak semmisültek meg, de a bútorzatból sem maradt egyetlen darab sem.”* A múzeum épületében 1946 júniusáig szovjet katonák voltak, ezért kérte az ingóságok után fizetendő bérleti díj elengedését.⁹⁵³

Összességében megállapíthatjuk, hogy az elhagyott javak nyilvántartása terén nagyfokú hiányosságok voltak. Erre nem volt megfelelő hivatali apparátus, eljárásrend, talán politikai akarat sem. A zavaros viszonyok között többen is igyekeztek ingatlanhoz, ingóságokhoz jutni, főként azok, akik ismerték az adminisztráció gyenge pontjait.

⁹⁵¹ Moskovits Miklós politikai nyomozó első kérelmét az EJK-hoz 1945. március 11-én adta be, amelyben két ágyat, négy szekrényt, nyolc széket, tányérokat és edényeket kért és kapott. A számára kiadott bútorok jegyzékén az is fel volt tüntetve, hogy a háromajtós szekrények diófából készültek, az ebédlőbútor kaukázusi dióból volt. 1945. március 16-án újabb kérvényt adott be, amelyben megjegyezte, hogy semmilye sincs, mert budapesti lakását bombatalálat érte. Egy kétajtós szekrényt kért, amelyet aznap kiutaltak számára. Később egy zongorát igényelt a Munkácsi úti raktárból, ezt kérte később vissza dr. Csávás Jánosné. Az 1949-es járőri jelentés szerint Moskovits Miklós az adott címen már nem volt megtalálható. MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/2419. 1949.

⁹⁵² MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/1638. 1949.

⁹⁵³ MNL BKML XXIV. 103/a. 70300/3003. 1949.

Összegzés

Dolgozatomban a kecskeméti elit legbefolyásosabb tagjainak sorsát vizsgáltam 1938 és 1948 között. Emellett kutattam a korszak máig fel nem tárt helytörténeti eseményeit is, amelyek jelentős hatást gyakoroltak magára az elitre. Részletesen foglalkoztam a város kiürítésének és szovjet megszállásának sajátosságaival, az 1945-ös és 1947-es választások eredményeivel, a tulajdonviszonyokban történő nagyarányú változásokkal. Levéltári kutatásaim során igyekeztem az elittagok életének és munkásságának minél teljesebb körű feltárására irányult. Bizonyos személyeknél ez viszonylag jól sikerült, nem egyszer a véletlennek köszönhetően találtam olyan dokumentumokat, amelyek előrelendítettek munkámban, míg például Bánó Mihályról vagy Dosler Jenőről hiába próbáltam több információt összegyűjteni.

A vizsgált korszak történetét igyekeztem tágabb horizontban elhelyezni, mert az egyedi jellegzetességek így ragadhatók meg leginkább. Kecskemét földrajzi adottságai nem kifejezetten jók, nincs folyója, ásványkincse, termékeny, jó minőségű földje. Ennek ellenére – ahogy a dolgozat első részében bemutattam – a város vezetése és társadalma a különféle történelmi korokban viszonylag jól tudott alkalmazkodni a változó körülményekhez. A középkorban megtorpanásokkal bár, de fejlődött a város, egyre népesebb lett, és az Alföld egyik legjelentősebb településévé vált. A török hódoltság időszakában sem pusztult el Kecskemét, mint sok más alföldi város, hanem a háborúk és járványok dacára vonzó bevándorlási célpont maradt, és a legeltető nagyállattartás révén gazdaságilag is erősödni tudott. A 18. századtól meginduló tanyás gazdálkodás kibontakozása révén egyre intenzívebb szőlő- és gyümölcs-termesztés virágzott fel a gyenge minőségű homoktalajon. Kecskemét így mezővárosi tradícióira és jórészt gazdatársadalmára építve képes volt olyan termékek előállítására, amelyeket Nyugat- és Közép-Európa piacain is jól lehetett értékesíteni. Az 1930-as és 1940-es években többen – főként a népi írók – Kecskemétet állították példaként a többi mezőgazdasági túlsúllyal rendelkező hazai város elé, mint ahol jelentős gazdasági eredmények szület-

tek, és ahol viszonylag kiegyensúlyozottabb a társadalomszerkezet. A második világháború annyiban módosított az állapotokon, hogy a zsidó kereskedőket igyekeztek kiszorítani a gazdasági életből, így a kereskedelemből is. Mint ahogy az egész magyar gazdaság, úgy a kecskeméti zöldség- és gyümölcsexport is egyre inkább Németországba irányult, és a helyi konzervgyárak is a német és magyar katonaság számára termeltek. Kecskemét tehát képes volt egyrészt kitermelni, másrészt integrálni egy olyan elitréteget a város politikai, gazdasági és kulturális életének irányítására, amelyik a város előtt álló alternatívák közül ki tudta választani a megfelelő irányt, és tevőlegesen is elő tudta mozdítani a helyi közösség fejlődését, boldogulását.

1944/45-től súlyos megrázkódtatások érték a város lakóit, éveken át más-más társadalmi csoportokat fenyegetett a teljes megsemmisítés és kisemmizés veszélye. Az intézkedések hátrányokkal, fenyegetettséggel és sorsuk kiszámíthatatlanságával jártak számottevő társadalmi csoportok számára, másoknak kivételes előnyt biztosítottak. Először a helyi zsidóság volt a megsemmisítésre ítélt társadalmi csoport, javaikra a központi hatalom mellett a német és a magyar katonaság és a város lakói közül sokan igyekeztek rátenni a kezüket. A javak elrablása és szétosztása ekkor még jórészt a jogszabályok mentén és a hatóságok irányításával történt. A város kiürítését és a szovjet megszállást követően a város teljes lakossága – mind az élet, mind a vagyon tekintetében – veszélyeztetetté vált, több mint egy évig. A város legmódosabb lakói közül sokaknak nem maradt szinte semmije. A front átvonulása után sokan az üres lakásokba tértek vissza, amelyeket nem ritkán már másoknak utaltak ki közben.⁹⁵⁴

Bódy Zsombor megállapítja tanulmányában, hogy az 1945 és 1948 közötti eseményekhez a szakma és a közvélemény is ellentmondásosan viszonyul. Szerinte ma még nincs konszenzus a korszak megítélésében.⁹⁵⁵ Az egyik álláspont szerint a tényleges demokrácia 1945 novemberében egy szabad, demokratikus választással érte el a csúcspontját, amit később a kommunista hatalomátvétel szakított meg. Tehát a demokratikus kezdet utáni kibonta-

⁹⁵⁴ Losonci Ágnes szemléletesen fogalmazza meg ezt a sajátos helyzetet: „Így folytatódott a »kelet-európai körtánc«: ki került a valamikori zsidó tulajdonos házába, ki került a bűnösnek minősített tiszt házába, ki került a bármi okból internált, perbe fogott – tőkés, egyházi előljáró, polgár, »külföldi ügynök«, szocdem, »frakciózó kommunista«, kiskazda – mindenképpen elkobzott házába, lakásába. S amikor végre a »körtánc« leáll, és visszatérnek, látogatóba jönnek, hazatérnek az egykori tulajdonosok, és benéznek régi lakásukba – onnan riadt és ártatlan gyerekszemek néznek vissza, idegenül, ellenségesen. Kinek ki lett az ellensége?” Losonci 2005: 139–140.

⁹⁵⁵ Vö.: Ständeisky 2005: 54–91.

kozást a kommunisták és a Szovjetunió akadályozták meg. A másik álláspont szerint ezek az évek csupán a kommunista diktatúra bevezetésének időszakát jelentették, az események az MKP forгатókönyvének megfelelően zajlottak. Bódy véleménye szerint az első álláspont hívei – Bibóhoz hasonlóan – a korszak pozitív társadalmi változásaira helyezik a hangsúlyt: a nagybirtokrendszer felszámolására, a földosztásra, a korábbi középosztály pozícióinak az elvesztésére, amelyeknek köszönhetően megindulhatott a társadalomban egyfajta demokratizálódás és jelentősebb mobilitás. A második felfogás hívei a „tulajdonjog sérelmében, a háború utáni felelősségre vonások, igazolási eljárások időnként kétes jogszerűségében már egy darabka kommunista diktatúrát látnak, amely egy liberális, demokratikus jog- és politikai rendszer felépítését lényegesen hátráltatta.”⁹⁵⁶ Bódy szerint a korszak egyik vagy másik megítélése egyértelműen politikai állásfoglalásokhoz kapcsolódik, ami úgy haladhat meg, hogy ha hosszabb történeti folyamatokban próbáljuk megragadni ezt a három évet.⁹⁵⁷

Ehhez a véleményhez a korszak kecskeméti eseményeinek áttanulmányozását követően a következőket szeretném hozzáfűzni:

1. A 20. századi magyar történelem szinte minden korszakának és meghatározó politikusának megítéléséről elmondható, hogy azokat – napjaink politikai viszonyain és politikai szocializációnk szemüvegén keresztül – legalább kétféleképpen láthatjuk, interpretálhatjuk.⁹⁵⁸ A történésznek, ha ezektől nem is tudja magát teljesen függetleníteni, mégis törekednie kell az objektivitásra, a tények feltárására és a mögötte rejlő okok megértésére, magyarázatára.⁹⁵⁹

2. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy Magyarország 1944. március 19-től megszállt ország volt. A németeket 1944 őszétől kezdve a Vörös Hadsereg váltotta, és ezzel a magyar demokrácia sorsa a Szovjetunió kezébe került. A szovjet vezetés az akaratát a Szövetséges Ellenőrző Bizottságon, a Vörös Hadseregen, a szovjet biztonsági és rendőri szerveken és a velük együtt-

⁹⁵⁶ Bódy 2008: 116.

⁹⁵⁷ Bódy 2008: 116–117.

⁹⁵⁸ A népbíróságok tárgyalásánál részletesebben kitértem a kétféle álláspont (bal- és jobboldali) ismertetésére.

⁹⁵⁹ Carr is megállapítja, hogy a „történelem tanulmányozása előtt a történetst kell tanulmányozni”, majd megjegyzi, hogy a történész történelmi és társadalmi környezete is meghatározó. Carr 1995: 41. Felhívja a figyelmet arra: „A történész és a történeti tények kölcsönösen feltételezik egymást. A kutatás a tények nélkül gyökértelen és meddő; a tények a történész nélkül nem kelnek életre, és nem kapnak jelentést. Ennélfogva a »Mi a történelem?« kérdésre az első válaszom az volna, hogy szakadatlan kölcsönhatás a történész és a tények, soha véget nem érő párbeszéd a múlt és a jelen között.” Carr 1995: 28.

működő magyar pártokon, hatalmi intézményeken keresztül tudta érvényesíteni.

3. Ha az ország belső viszonyait vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a magyar állampolgárok a demokrácia és a piacgazdaság mellett tették le a voksukat 1945-ben és 1947-ben is. Kecskeméten fokozottan erős volt ez a politikai elkötelezettség. Ennek oka lehetett a város szerves agrárfejlődése, a viszonylag kiegyenlítettebb társadalomszerkezet és a piaci viszonyok közötti boldogulásba vetett bizalom is. A problémát az jelentette, hogy hiába tette le voksát az ország szavazópolgárainak többsége ezen politikai és gazdasági berendezkedés mellett, e célok megvalósítására a szovjet katonai erő jelenléte miatt nem volt reális esély. A kecskeméti események kutatása során egyértelműen kijelenthetjük, hogy a helyi hatalmi, igazságszolgáltatási és rendőri szerveket az első pillanattól kezdve – vélhetően a szovjet katonai és biztonsági szervekkel szoros együttműködésben – az MKP uralta. A hatalmi szervek mindennapi működése az MKP politikai elképzelései alapján történt, így demokratikus viszonyokról ezen a szinten nem beszélhetünk. A különféle intézményekben (nemzeti bizottság, törvényhatósági bizottság, igazolóbizottságok, népbírói tanácsok, B-listázó bizottság) a baloldal (MKP, SZDP, NPP, szakszervezetek) négy-kettes többségben volt a jobboldali pártokkal (FKGP, PDP) szemben, így akaratát szinte minden esetben érvényesíteni tudta. Ez alól kivétel Bánó Mihály rendőrfőkapitány és a politikai rendészeti osztály vezetőjének megbuktatása volt, amelynek hátterében az állhatott, hogy botrányos működésük miatt a baloldali pártokból is többen ellenük szavaztak.

4. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a földreform és a nagybirtokos réteg felszámolása is különféle módon érintette az ország egyes részeit. Kecskeméten nem volt nagybirtokos, nagyobb birtok egyedül a város tulajdonában volt. A földreformhoz a város, az egyházak, a deportált zsidó birtokosok, illetve a szovjetek elől nyugatra menekültek földjeit vették elsősorban igénybe. Így Kecskeméten ennek a hozadékai a demokratikus viszonyok megteremtésében csekélyebbek voltak, mint országosan. Ennek is betudható az, hogy a baloldali pártok Kecskeméten igen rosszul szerepeltek mindkét választáson.

5. Ha Bódy javaslatára a három évet hosszabb időperspektívában vizsgáljuk, olyan működésbeli kontinuitásokat, történelmi sajátosságokat figyelhetünk meg, amelyek a politikai berendezkedések változása ellenére is tovább éltek. Dolgozatomban részletesen vizsgáltam a tulajdonviszonyok változását. Ezen a területen jól megfigyelhető, hogy mind a Horthy-korszak végén, mind a háborút követő időszakban hasonló módon próbálták kezelni az egyre növekvő szociális nehézségeket. A zsidótörvények bevezetésével a zsidókat igyekeztek kiszorítani a különféle értelmiségi pályákról, hogy helyüket keresz-

tény alkalmazottak foglalhassák el. Törvényben szabályozták a zsidó földbirtokok kisajátítását, majd szétosztását is. A zsidók üzleteit, árukészletét, ingatlanait, majd ingóságait is elvették, és különféle társadalmi csoportok számára juttattak azokból. A front átvonulását követően a szovjet katonák kifosztották és széthordták a lakosság javainak jó részét. A lakosság, a különféle pártok és hivatalok részéről az ingóságok és ingatlanok igénylése tovább folytatódott a szovjet megszállás után is. Ekkor már az egykori zsidó javak mellett a nyugatra menekültek javait is igényelni lehetett. A javak szétosztása, illetve azok pénzen történő megváltása során jól megfigyelhető, hogy az új berendezkedés a korábbi közép réteget hátrányosan megkülönböztette – még akkor is, ha a háború alatt üldözték egyes tagjait –, és a szegényebb munkásokat részesítette előnyben.

Szintén érdekes párhuzam, hogy 1938-ban Kecskeméten a Benedek cég 10 évre az Országos Hangya Szövetkezet bérletébe került, majd 1945-ben a Munkás-Paraszt-Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet 10 évre kapta bérbe az elhagyott Platter János-féle konzervgyárat. 1948-ban a Benedek-féle gyárat is államosították. Hasonló párhuzamok figyelhetők meg a jogbiztonság vagy a személyi biztonság hiányában is.

A kecskeméti elit változásaival kapcsolatosan a következő megállapításokat tehetjük: Az időszak során három jelentős és egy kisebb mértékű elítváltás mutatható ki. Az első nagyarányú változás a zsidó gazdasági elit deportálása volt 1944-ben. A második elitcsere 1945 első felében játszódott le. Ekkorra szinte teljes egészében kiszorították korábbi pozícióiból a Horthy-kori elitet, csak néhány tagja tudta megőrizni korábbi státuszát, vagy került még befolyásosabb pozícióba. A harmadik jelentős elítváltásra 1948-ban került sor, ekkorra a Horthy-kori elit utolsó tagjai is elveszítették elitpozíciójukat. Kisebbségi mértékű változás a helyi elit soraiban 1946–1947-ben történt. A helyi MKP kiszorította soraiból az 1944-ben vezető szerephez jutott kétes személyeket, és a rendőrség élén is ekkor voltak gyakoriak a változások.

A Horthy-kori elit tagjai a szovjet megszállás elől egyrészt külföldre menekültek, másrészt a hazatérteket a politikai rendőrség letartóztatta, majd jórészt népbíróóság elé állították őket. Palasik Mária megjegyzi, hogy Gyömrőn és környékén az elit tagjainak *„nem egyéni bűnük miatt kellett pusztulniuk, hanem egyszerűen azért, mert egy kisebbséghez, az elithez tartoztak. Ott, helyben, azok az emberek számítottak elérhető, konkretizálható elitnek. Az osztályharcos gondolkodás pedig azt diktálja, hogy az előző rendszert kiszolgáló elit nem a nép szerves része, hanem az elpusztítandó ellenség.”*⁹⁶⁰ Kecskeméten szeren-

⁹⁶⁰ Palasik 2010: 234.

csére a gyömrőihez hasonló mértékű gyilkosságokra nem került sor. Igaz, a hazatérő ellitagokat letartóztatták, a börtönben nem egyszer megalázták és megfélemlítették őket. A főbb bűnök elkövetői nem tértek vissza a városba.

Az 1945-ben formálódó új elit körében fontos „stigmává” vált az illegális kommunista múlt, különösen az, ha valakit meghurcoltak 1919-es szerepvállalásáért. A másik fontos „stigma” az lett, hogy valaki elhagyta-e a várost a kiürítés során, vagy napokon belül visszatért-e a közeli tanyavilágból.⁹⁶¹ Ezek kiemelt szerepet kaptak az új elit pozícióba kerülése során.

A front átvonulása után az új hatalmi berendezkedés különféle adminisztratív és uralmi eszközökkel igyekezett felelősségre vonni és ellehetetleníteni a korábbi elit tagjait és középosztályi csoportjait. 1945-ben a korábbi elit felelősségre vonásában kiemelkedő szerepet kapott a politikai rendőrség mellett a népbíróság és a népügyészség. Az állami alkalmazottak kontraszelektálásában az igazolási eljárások és a B-listázások voltak meghatározóak. Az új hatalom kiépítésében feltételezhetően aktív támogatást kapott az MKP és a rendőrség is a megszálló katonaság mellett működő szovjet biztonsági szervektől.

A helyi elit vonatkozásában megállapíthatjuk, hogy a háború előtti elit rekrutációjában a családi háttér mellett az egyén teljesítménye, alkalmassága és tehetsége, ambíciói meghatározó szerepet kaptak. A régi elit tagjai szinte kivétel nélkül felsőfokú vagy más magasabb szintű végzettséggel rendelkeztek. Ahhoz, hogy az elit tagjai lehessenek, szakterületükön (kereskedelem, ipar, pénzügyek, gazdálkodás) is bizonyítaniuk kellett. Első lépésben valamilyen gazdasági érdekképviselői vagy társadalmi-vallási szervezetben kaptak vezető tisztségeket, majd a közéletbe (helyi sajtó) és a politikai életbe is bekapcsolódtak. Ez az elit jórészt helyiekből formálódott, mellettük hosszabb idő és megfelelő teljesítmény mellett mások – nem a városban születettek – is bekerülhettek soraiba. Ez az elit sok-sok szállal kötődött a helyi mezővárosi hagyományhoz, amit az is mutat, hogy legtöbb tagja földbirtokkal is rendelkezett.⁹⁶²

⁹⁶¹ A stigma kifejezést Szakadát István és Kelemen Gábor használta tanulmányában. Eszerint az egyes politikusokra az életük során különféle stigmák ragadhatnak, amelyek felemelkedésük egyik legfontosabb tényezőjévé válhat. Ezek a jelek leginkább a klasszikus viszonyoktól eltérő helyzetekben keletkeznek. Szakadát–Kelemen 1990: 8–9.

⁹⁶² Szilágyi Zsolt megállapította értekezésében: „A kecskeméti közösség íratlan szabálya alapján – még a Horthy-korban is – a város társadalmának teljesen integrált része csak az lehetett, aki valamekkora földet birtokolt a város határában. Az őslakos társadalom azonban nem követelte meg minden (pl. zsidó) családtól a földingatlan tulajdonlását ahhoz, hogy az integrált

A háborút követően az új hatalmi elit rekrutációjában már nem ezek a szempontok kapták a főszerepet. A legfontosabb a politikai megbízhatóság, azaz a párhűség és az utasítás megfelelő végrehajtása lett. Ennek következtében kerülhettek elitpozícióba olyan kétes hírű – korábban baloldaliságuk miatt meghurcolt – személyek, mint Básti Ágoston, Sztraka József vagy Bánó Mihály. Ők tekinthetők az MKP „epizódelitje” reprezentánsainak is 1944 és 1947 között. Ebben az időszakban érkezett Kecskemétre a moszkovita Safrankó Emánuel is, de itt nem tudott megfelelő pozíciót szerezni, ezért más-hová helyezték. Az „epizódelit” MKP-ból történő kiszorítására két zsidó származású személy: Vadász Ferenc és Gáti József kapott megbízást, de az 1947-es választáson az ő irányításuk idején is elég gyengén szerepelt a párt. Az MKP-ban volt a legjelentősebb fluktuáció a vezetők között, mert nem igazán sikerült megtalálni a megfelelő kádereket. Az is alátámasztja ezt a káderhiányt, hogy hosszas keresés után is alig találtak Kecskeméten „megfelelő”, a párt érdekeit kiszolgáló néppügyészt. A többi párt vezető tisztségviselői között jóval kisebb volt a fluktuáció, az FKGP, az SZDP és az NPP is jórészt ugyanazon meghatározó személyek irányítása alatt politizált 1948-ig.

Kecskeméten a politikai átalakulásban és az 1945-ös elitváltásban is hangsúlyos szerepet kapott a politikai rendőrség. Egyelőre nem tudjuk, hogy ez országosan mennyire általános jelenség. A rendőrség brutalitására jellemző, hogy a korábbi középréteghez sorolható személyek közül Kecskeméten is többen belehaltak a bántalmazásokba vagy a fogdában elkapott betegségbe. Az átlagemberekkel a rendőrség még kegyetlenebbül bánt, a különféle kínzásokra több forrásunk is utal. A politikai rendőrség a népbíróssággal együttműködve minden bizonnyal ártatlan embert is felakasztatott. A rendőrség Kecskeméten is törvényen felül állt, szabadon internáltathatott bárkit, és a rendőrök jövedelmét is gyakran rablással egészítették ki.

Kecskeméten a helyi lakosság 1945-ben és 1947-ben is határozottan elutasította az MKP, az SZDP és az NPP politikáját. Az ország összes törvényhatósági jogú városa közül mindkét alkalommal itt szerepeltek a leggyengébben. Kovács Jenő SZDP-titkár 1946 januárjában, az új főispán beiktatásakor a törvényhatósági bizottság ülésén kiemelte beszédében, hogy *„az ország közvéleménye Kecskemétet úgy ismeri, mintha a reakció és a fasizmus melegágya itt lenne”*,⁹⁶³ holott korábban láttuk, hogy Kecskeméten a szélsőjobboldal tá-

ció egy bizonyos alsóbb fokára állhasson; viszont a társadalmon belüli teljes elfogadáshoz és érvényesüléshez továbbra is szükség volt a szőlőre, a gyümölcsöskertre, az úgynevezett »gazda státusra«. Szilágyi 2011: 154.

⁹⁶³ MNL BKML IV. 1903/a. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1946. január 5.

mogatottsága is elenyésző volt. Inkább azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Kecskeméten egyik szélsőséges politikai irányzatot sem támogatta a lakosság döntő többsége.

A háborút követően a városban a zsidók szerepére is érdemes kitérnünk. Megállapíthatjuk, hogy az 1944–45-ben felálló új elitben mindössze két helyi születésű zsidó vett részt: Aszódi József polgármester-helyettes és Gereben János népügyész. Érdekes, hogy mindketten lemondtak pozíciójukról 1945-ben. A népbíróági perek alapján is látható, hogy a zsidó tanúk többször nem mentek el a tárgyalásra, vagy a vádlottak mellett vallottak. Ez is arra utal, hogy helyben nem voltak kibékíthetetlen ellentétek a zsidók és a nem zsidók között. A népbíróság előtti felelősségre vonás során sem a korábban elszenvedett sérelmekért való bosszúállás jellemezte a helyi zsidóságot. Erre a feladatra máshonnet érkeztek jelentkezők – jórészt volt munkaszolgálatosok – Bánó politikai rendőrségéhez. Róluk elmondható, hogy többen egy munkaszolgálatos századba voltak beosztva a Szovjetunió területén, majd Kecskeméten igyekeztek bosszút állni a – többségében vélt – bűnösökön. Azt is megfigyelhetjük a népbíróági perek alapján, hogy sok esetben a politikai rendőrség megfélemlítése ellenére a tanúk és a vádlottak gyakran és következetesen kiálltak másokért.⁹⁶⁴

1945 és a koalíciós időszak nem tudta átformálni a város társadalmát, csupán a korábbi struktúrát erodálta. Ez az évszázadok óta nem tapasztalt társadalmi-gazdasági roncsolás még nem volt képes a korábbi társadalmi viszonyokat szétzilálni. Intézményesen és terrorisztikus eszközökkel társadalmi csoportokat részben vagy jórészt sikerült ugyan felszámolni, kiiktatni, de 1948-ig nem alakult ki újabb társadalmi struktúra. Ehhez több idő kellett.

A szakirodalomban nem találtam adatokat arra vonatkozóan, hogy egy-egy város megszállása után, azaz a front átvonulását követően az adott településen mekkora lehetett a szovjet katonák „helyi” polgári áldozatainak száma. Kecskeméten ez igen jelentős méreteket öltött 1945-ben, mert még decemberben is előfordult, hogy naponta több embert gyilkoltak meg, sőt 1946-ra vonatkozóan is vannak ilyen adatok.

Végül még egy szempontra szeretnék kitérni a korszak tanulmányozásával kapcsolatban. Empirikusan nem igazán bizonyítható az, hogy ebben az időszakban a közbizalom és közerkölcs igen jelentős mértékben erodálódott. Ugyanakkor a forrásaink jelentős része arról számol be, hogy miként igyekez-

⁹⁶⁴ Köszönöm Iványosi-Szabó Tibornak, hogy dolgozatom átolvasása után felhívta erre a jellemző magatartásra a figyelmem.

tek jelentős csoportok megszerezni a deportált zsidók ingatlanait, ingóságait. A kiürítés és a megszállás első időszakában a rablás és fosztogatás általános jelenséggé vált, a jogbiztonság megszűnt. A javak szétosztása, igénylése, visszaszerzése terén a korrupció gyakorivá vált. A rendőrség nem a rend fenntartására és a törvények betartására ügyelt, hanem hatalmával visszaélve önkényeskedett, fosztogatott. Azok, akik a népbíróságon az MKP érdekei szerint tanúskodtak, előnyökre számíthattak. A B-listázások sem objektív kritériumok mentén történtek, hanem a bizottságban ülők önkényes döntései jellemezték.

A történetileg felfokozott időszakokban, amikor rövid időn belül több és teljes körű rendszerváltás játszódik le, az azt megélő embereknek kiélezett helyzetekben kell jó döntéseket hozniuk. Ilyenkor válik el, hogy kit, milyen célok, érdekek és értékek mozgatnak. Sajnos a tradicionális európai értékek mentén csak viszonylag kevesen döntöttek. A társadalmi cselekvés motivációja keveseknél igazodott ezekhez az évezredek európai normákhoz, sokan a rövid távú haszon, a pillanatnyi hatalmi viszonyok mentén teljesen vagy részlegesen célracionális döntéseket hoztak.⁹⁶⁵ A 20. század rendszerváltásai során kisebb vagy nagyobb horderejű ügyekben minden magyar családnak meg kellett hoznia ezeket a döntéseket. Ugyanakkor az egymást gyorsan követő változások és a totális berendezkedések múltat eltörlő és átíró törekvése miatt nem maradt idő és lehetőség ezek felelősségteljes értékelésére és átgondolására. Így ezek tovább váratnak magukra, vagy nem tanulunk a múltban elkövetett hibákból.

Bibó István is ezt tartotta a korszak legfontosabb problémájának: *„Az a beállítás mely nagyon is tudja, hogy a németek kitakarodása jelentős fordulat volt, de ezt a fordulatot egyszerűen besorolja a szabályos időközben ismétlődő politikai fordulatok közé, melyeknek az a szabályuk, hogy előbb bejelentik egy új világ kezdetét, azután az eddigi hatalmasokat börtönbe zárják, az eddigi üldözötteket hatalomra juttatják, főhivatalnoktól egészen a házmesterekig valamilyen formában mindenkit leigazoltatnak, s ennek eredményeképpen lehetőleg minél több embert kimozdítanak helyükből és egzisztenciájukból, hogy másokat juttassanak a helyükbe. [...] A hangsúly ennek megfelelően nem annyira a fordulat politikai tartalmán van, hanem sokkal inkább a politikai fordulatok közepette való egyéni eligazodni nem tudás vagy rossz helyezkedés különféle következményein, számonkérésen, új igazoláson, állásvesztésen, becukáson, akasztáson. Ez az egész közérzés valóságos és jól megalapozott tapasztalatokon nyugszik,*

⁹⁶⁵ Max Weber társadalmi cselekvés típusaira vonatkozó fogalmai alapján. Weber 1987.

*azokon a tapasztalatokon, melyeket az utóbbi évtizedekben teljességgel megromlott és lezüllött magyar közélet és magyar sajtó nyújt a szemlélőnek: a hatalmaskodásnak, a frázisoknak és közügy címén személyes ügyek intézésének az ismétlődő, közös látványán.*⁹⁶⁶ Véleményem szerint az ebből fakadó problémák napjainkig éreztetik hatásukat a magyar társadalom mindennapos működésében.

Az MDP megalakulását követően, 1948. augusztus 20-án Rákosi Mátyás – már rendszeressé váló – kecskeméti ünnepi beszédében hirdette meg a mezőgazdaság átalakításának tervét, szovjet mintára a magyar parasztság termelőszövetkezetekbe tömörítését. De ez már egy másik – cseppet sem vidámabb – történet.

⁹⁶⁶ Bibó (1994/a): 312–313.

Rövidítések jegyzéke*

<i>ÁBTL</i>	<i>Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára</i>
<i>d.</i>	<i>doboz</i>
DNP	Demokrata Néppárt
EJK	Elhagyott Javak Kormánybiztossága
<i>f.</i>	<i>fond</i>
FKGP	Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt
FMDP	Független Magyar Demokrata Párt
<i>FO</i>	<i>Filmhíradók Online</i>
<i>KJM</i>	<i>Katona József Múzeum</i>
KNB	Kecskeméti Nemzeti Bizottság
KNT	Keresztény Női Tábor
<i>KREL</i>	<i>Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára</i>
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
Madisz	Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MKP	Magyar Kommunista Párt
MNFF	Magyar Nemzeti Függetlenségi Front
<i>MNL BKML</i>	<i>Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára</i>
<i>MNL OL</i>	<i>Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára</i>
MONE	Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
MÜNE	Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete
NOT	Népbírószágok Országos Tanácsa
NPP	Nemzeti Parasztpárt
<i>NVL</i>	<i>Nagykőrös Város Levéltára</i>
OZSHA	Országos Zsidó Helyreállítási Alap

* A csak a jegyzetekben használt rövidítéseket dőlt betűvel jeleztük.

<i>ő. e.</i>	<i>őrizési egység</i>
PDP	Polgári Demokrata Párt
PIL	<i>Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár</i>
PIL–PMA	<i>Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár–MSZMP</i>
	<i>Pest Megyei Bizottsága Archívuma</i>
SZEB	Szövetséges Ellenőrző Bizottság
th., thj.	törvényhatósági jogú város
<i>uo.</i>	<i>ugyanott</i>
VB	Végrehajtó Bizottság
<i>vö.</i>	<i>vesd össze</i>

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat	A népességszám, a város területe, a bel- és külterületen élők számának és arányának alakulása Kecskeméten (1890–1960)	36
2. táblázat	A természetes szaporodás, fogyás alakulása Kecskeméten (1891–1959)	37
3. táblázat	Az egyes gazdasági ágazatok aktív keresői az összes aktív kereső százalékában (Kecskemét, 1930–1949)	47
4. táblázat	A gazdaságok kecskeméti és országos aránya földbirtok-kategóriánként 1935-ben	49
5. táblázat	A kecskeméti elit kiemelt tagjai 1944 előtt	53
6. táblázat	A népesség felekezeti megoszlása Kecskeméten (1930–1949)	64
7. táblázat	Kecskemét 25 legnagyobb zsidó és nem zsidó adófizetője az 1938. évi adó alapján	70
8. táblázat	A kecskeméti ügyvédek kereseti adókimetése az 1941. évre	73
9. táblázat	A zsidó ügyvédek irodáját átvevő nem zsidó ügyvédek és az egyes irodák kereseti adója	75
10. táblázat	Kecskemét lakosság számának alakulása 1941–1949 között	114
11. táblázat	A Kecskemét belterületén lévő házak, lakások állapota 1944 decemberében	122
12. táblázat	A Magyar Államrendőrség Kecskeméti Főkapitánysága politikai nyomozói 1945 áprilisában	189
13. táblázat	Kecskemét Horthy-kori elitjének tagjai a népbíróságon	243
14. táblázat	A kecskeméti elit kijelölt tagjai 1944 végétől 1945. november 4-ig	285
15. táblázat	A földreform során Kecskemét területén földhözjuttatottak megoszlása és a kiosztott földbirtok mérete (1945)	307
16. táblázat	Az 1939-es választási eredmények országosan, a törvényhatósági jogú városokban és Kecskeméten	309
17. táblázat	Az 1945-ös választási eredmények országosan és Kecskeméten	311
18. táblázat	Az 1945-ös választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban	312

19. táblázat	Az 1945-ös választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban a politikai skála jobb és bal oldalához tartozó pártok vonatkozásában	313
20. táblázat	A Kecskeméten B-listázottak száma az egyes hivatalok tárcánkénti bontásában	323
21. táblázat	A kecskeméti elit kiemelt tagjai 1945. november 4-től 1947 végéig	339
22. táblázat	Az 1947-es választási eredmények országosan és Kecskeméten . . .	351
23. táblázat	Az 1947-es választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban	354
24. táblázat	Az 1947-es választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban a politikai skála jobb és bal oldalához tartozó pártok vonatkozásában	355
25. táblázat	A kecskeméti elit kiemelt tagjai 1948 végén	369

Képek jegyzéke

1. és 2. kép	A zöldség- és gyümölcs piac Kecskemét főterén	42
3. és 4. kép	Metszés és permetezés a gyalogtőkés művelésű szőlőben	44
5. és 6. kép	Almaszüret Kecskemét határában és a főtéri gyümölcs piac 1944 októberében	45
7. kép	Horthy Miklós és fia, Horthy István, valamint Kiss Endre főispán 1941 júniusában Kecskeméten a város vezetőivel a vasúti aluljáró átadásán	57
8. és 9. kép	Kállay Miklós miniszterelnök Kecskeméten a frontra induló honvédeket búcsúztatja (háttérben a Cifra Palota)	59
10. kép	Liszka Béla portréja	61
11. kép	Liszka Béla felesége, Szabó Mária a 7. „Zrínyi Miklós” Honvéd Gyalogezred zászlóavatási ünnepélyén 1939. november 26-án . . .	62
12. kép	Liszka Béla beszédet mond a 7. „Zrínyi Miklós” Honvéd Gyalogezred zászlóavatási ünnepélyén 1939. november 26-án . . .	62
13. kép	A 7. „Zrínyi Miklós” Honvéd Gyalogezred zászlóavatási ünnepsége Kecskemét főterén 1939. november 26-án	97
14. kép	Utcai harcok Kecskemét belvárosában 1944 októberében	111
15. kép	Tóth László polgármester orosz és magyar nyelvű igazolványa a szabad mozgásra a város területén (a szovjet városparancsnok aláírásával, 1945. március)	117
16. kép	A kecskeméti városháza 1939-ben	120
17. kép	A Kecskeméti Iparos Otthon. Itt rendezkedett be a szovjet városparancsnokság	131
18. kép	Szovjet katonák Kecskeméten 1945-ben	137
19. kép	Kivonat az Ideiglenes Nemzetgyűlés kecskeméti tagjainak választási jegyzőkönyvéből	172
20. kép	A polgármester plakátja az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásáról	174
21. kép.	Az MKP nagygyűlési plakátja Kecskeméten 1945 tavaszán	180
22. kép	Dr. Szabó Iván	250

23. kép	Rákosit lóháton, vörös zászlóval várják Kecskeméten 1945. augusztus 20-án	268
24. kép	Rákosit Tóth László polgármester fogadja 1945. augusztus 20-án (A háttérben napszemüvegben Péter Gábor)	268
25. kép	Az 1946. augusztus 20-i felvonulás Kecskeméten az MKP szervezésében	269
26. kép	Rákosi megszegi az új kenyeret Kecskeméten 1948. augusztus 20-án	270
27. és 28. kép	A Hangya Szövetkezet ládáiba csomagolt alma Kecskeméten és a szállítmány bevagonírozása a vasútállomáson 1944 októberében	280
29. kép	A Kecskeméti Földigénylő Bizottság plakátja	299
30. kép	Tildy Zoltán beszédet mond a Független Kisgazdapárt kecskeméti választási rendezvényén (1945)	310
31. kép	Tildy Zoltán köztársasági elnök (középen), Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter (a kép bal oldalán) és Molnár Erik népjóléti miniszter (a kép jobb oldalán) 1947 januárjában Kecskeméten, a Csillagtúráversenyen. Mögöttük Tóth László polgármester	332
32. kép	Páter Károlyi Bernát	334
33. kép	Tóth László polgármester	373

Források és irodalom

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.1. A Magyar Államrendőrség budapesti és vidéki politikai rendészeti osztályának iratai, 1945–1946 (1950). 3–5. doboz: A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának iratai.
- 1.2. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának iratai, 1946–1948 (1950). 5. doboz: Politikai hangulatjelentések.
- 2.2.1. Operatív nyilvántartások, 1950–1990. (Kecskeméti személyekre vonatkozó iratok.)
- 3.1.9. Vizsgálati dossziék, (1919) 1945–1989 (1990). (Kecskeméti személyekre vonatkozó iratok.)

Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML)

- IV. 1903/a. Kecskemét Törvényhatósági Bizottsága. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1945–1948.
- IV. 1905. Kecskemét város igazoló választmányának iratai, 1935–1944/45.
- IV. 1910/a. Kecskemét Város Polgármesterének iratai, elnöki iratok, 1937–1944.
- IV. 1910/c. Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai.
- IV. 1910/u. Kecskemét város körzetvezetőinek iratai, 1944–1947.
- IV. 1926. Kecskemét th. Város Közigazgatási Bizottságának iratai, 1944–1945.
- IV. 1928/a. Kecskemét város felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok.
- VII. 8/c. A Kecskeméti Járásbíróság iratai. Telekkönyvi iratok
- XV. 5. Fotók jegyzéke.
- XVII. 46. A Kecskeméti Nemzeti Bizottság iratai.
- XVII. 406/a. Igazoló bizottsági iratok.
- XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Kecskeméti Kirendeltségének iratai, 1947–1948.
- XXIV. 103/a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai. Általános iratok, 1946–1950.

- XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróóság iratai.
 XXV. 25. A Kecskeméti Népgyógyesség iratai.
 XXXV. A Magyar Kommunista Párt Duna–Tisza közí Területi Bizottsága
 (Kecskemét) iratai, 1945–1948.

Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (KREL)
 638/1945. Kovács Bálint lelkészi jelentése.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)
 M-KS 276-55. Az MDP Szervező Bizottsága iratai.

Nagykőrös Város Levéltára (NVL)
 XXII. 102. 7506/1946. Nagykőrös város polgármesteri iratai.

Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)
 I. 274. Magyar Kommunista Párt iratai.

*Politikátörténeti és Szakszervezeti Levéltár–MSZMP Pest Megyei Bizottsága
 Archívuma (PIL–PMA)*

XI. 34. Magyar Kommunista Párt Dél-Pest Megyei Bizottsága iratai.

Dokumentumok, dokumentumgyűjtemények

Bálintné Mikes Katalin–Szabó Sándor (szerk.): *Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944–45. évi történetéhez.* Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Művelődési Osztálya, Kecskemét, é. n.

Filmhíradók Online, NAVA, Neumann Kft.

Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Dokumentumok Kecskemét történetéből.* I. kötet. Kecskemét Város Tanácsa VB, Kecskemét, 1975.

Nemzetgyűlési Napló, 1945. I. kötet. 1–30. ülés (1945. IX. 29.–1946. V. 9). Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest, 1946.

Nemzetgyűlési Napló 1945. II. kötet: 31–50. ülés (1946. V. 10.–1946. VIII. 9). Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvnyomdája, Budapest, 1948.

Katona József Múzeum fényképgyűjteménye

Romsics Ignác (szerk.): *Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna–Tisza közí történetéhez.* Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1976.

- Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény, 1914–1999.* I–II. kötet. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Szabó Attila: *Helytörténeti részletek a Kecskeméti Ferences Rendház Háztörténetéből (1644–1950).* Kecskeméti Lapok Kft., Kecskemét, 2004.
- Az 1945. évi VII. törvénycikk.
www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/nepbir.htm (A letöltés ideje 2013. február 12.)

Statisztikai adatgyűjtemények

- Az 1930. évi népszámlálás.* I. rész. Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint. Budapest, 1932.
- 1941. évi népszámlálás.* 2. Demográfiai adatok községek szerint. KSH, Budapest, 1976.
- 1949. évi népszámlálás.* 9. Demográfiai eredmények. KSH, Budapest, 1950.
- 1949. évi népszámlálás.* 8/a. Nagyobb városok foglalkozásstatistikai adatai. KSH, Budapest, 1950.
- 1960. évi népszámlálás.* 3. Bács-Kiskun megye adatai. KSH, Budapest, 1961.
- 1980. évi népszámlálás.* 3. b. Kecskemét népessége és társadalma. 10. KSH, Budapest, 1983.
- Bodócs Gyula (szerk): *Kecskemét Törvényhatósági Jogú Város Név- és címtára az 1935. évre.* Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt., Kecskemét, 1935.
- Bodócs Gyula (szerk): *Kecskemét Törvényhatósági Jogú Város Név- és címtára az 1943–44. évre.* Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt., Kecskemét, 1944.
- Bodócs Gyula (szerk): *Kecskemét Törvényhatósági Jogú Város Név- és címtára az 1948. évre.* Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt., Kecskemét, 1948.

Irodalom

- Antalffy Gyula: *Reformkori magyar városrajzok.* Panoráma Kiadó, Budapest, 1982.
- Argejő Éva: Budapesttől Bernig. Révész László útja a forradalomból az emigrációba állambiztonsági források tükrében. *Betekintő*, 2009/3.
www.betekinto.hu/node/58 (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában.* Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004.

- Bácskai Vera: Várostartörténet. In: Bódy Zsombor–Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 243–258.
- Balogh János (szerk.): *A felszabadulás utáni történetünkről*. I–II. kötet. Kosuth Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Bank Barbara–Gyarmati György–Palasik Mária: „Állami titok”. *Internáló- és kényszermunkatáborok Magyarországon, 1945–1953*. ÁBTL–L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012.
- Báth János (főszerkesztő): *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kecskemét, 2002.
- Belényi Gyula: *Az alföldi városok és a településpolitikai (1945–1963)*. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1996. (Dél-alföldi évszázadok 7.)
- Beluszky Pál: A polgárosodás törekény váza – városhálózatunk a századfordulón I. *Tér és társadalom*, 1990/3–4. 13–56.
- Beluszky Pál: *Magyarország településföldrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1999.
- Beluszky Pál–Györi Róbert: *Magyar városhálózat a 20. század elején*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005.
- Bende László: *A kecskeméti szőlő- és gyümölcstermesztés története*. Kecskemét, 1929.
- Bibó István: A magyar demokrácia válsága. In: Bibó István: *Demokratikus Magyarország*. Válogatás Bibó István tanulmányaiból. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1994.
- Bibó István: *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után*. Katalizátor Iroda, Budapest, 1994.
- Bódy Zsombor: Többpárti totalitarizmus? Politika és személyzeti politika néhány magyar nagyvállalatnál 1945 és 1948 között. In: Horváth Sándor (szerk.): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában. Új utak a szocialista korszak kutatásában*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008. 116–131.
- Bognár Zsolt: Köpota, szélpota. *Magyar Nemzet Online*, 2003. február 15. www.mno.hu/portal/128444 (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Bóka József: Az Első Kecskeméti Konzervgyár. In: Heltai Nándor (szerk.): *Kecskemét. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről*. Kecskemét Város Tanácsa, Kecskemét, 1968. 257–280.
- Botos János–Gyarmati György–Korom Mihály–Zinner Tibor: *Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között, 1945–1956*. Minerva, Budapest, 1988.
- Bukovszky László: Menekültügy Komárom vármegyében a második világháború végén. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2007/2. 37–50.
- Carr, Edward Hallett: *Mi a történelem?* Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

- Deák István: Nemzeti és nemzetközi bíraskodás, 1945. *História*, 2005/9. www.historia.hu/archivum/2005/0509deak.htm (A letöltés ideje 2013. január 28.)
- Erdei Ferenc: A magyar társadalom a két világháború között. In Gyáni Gábor (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete (1920–1944)*. Szöveggyűjtemény. II. kötet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000. 43–99.
- Faragó Tamás: Történeti demográfia. In Bódy Zsombor–Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 302–341.
- Fejtő Ferenc: *Magyarság, zsidóság*. História–MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2000. (História Könyvtár. Monográfiák 14.)
- Földesi Margit: *A megszállók szabadsága*. 2. kiadás. Kairosz Kiadó, Budapest, 2009.
- Gati, Charles: *Magyarország a Kreml árnyékában*. Századvég Kiadó, Budapest, 1990.
- Gonda László: *A zsidóság Magyarországon, 1526–1945*. Századvég Kiadó, Budapest, 1992.
- Gosztonyi Péter: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Gyáni Gábor: 1914 – a „szokásos idő” jele. (Sándor Iván: Az éjszaka mélyén, 1914), *Forrás*, 2013/1. 12–18.
- Gyáni Gábor–Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Gyarmati György: Közigazgatási reform és pártküzdelmek, 1944–1947. In Balogh Sándor (szerk.): *A felszabadulás utáni történetünkről*. I. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 82–104.
- Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalíción belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában. *Századok*, 1996/3. 497–565.
- Gyarmati György: „Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar!” Adalékok az 1947. évi országgyűlési választások történetéhez. *Társadalmi Szemle*, 1997/8–9. 144–161.
- Gyarmati György: Péter Gábor és az ÁVH-birodalom. *Rubicon*, 2002/6–7. 4–11.
- Gyarmati György: A politika rendőrsége a Rákosi-korszakban, 1945–1956. In Valuch Tibor (szerk.): *Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig*. Argumentum–Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 652–664.
- Gyarmati György: Kényszerpályás rendszerváltások Magyarországon, 1945–1949. www.mindentudás.hu/gyarmatigyorgy/20051017gyarmati1.html (A letöltés ideje 2011. szeptember 18.) (Gyarmati 2009/a)

- Gyarmati György: Hatalmi elit Magyarországon a 20. század második felében, 1945–1989. *Korunk*, 2009/3. <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00147/index896a.html> (A letöltés ideje 2013. február 12.) (Gyarmati 2009/b)
- Gyarmati György: *Demokráciából a diktatúrába, 1945–1956*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2010. (Magyarország története 20. Főszerkesztő Romsics Ignác)
- Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. ÁBTL–Rubicon, Budapest, 2011.
- Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- H. Tóth Elvira: Kecskemét és környékének népvándorlás kori története a régészeti leletek tükrében. In Bárh János (főszerkesztő): *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kecskemét, 2002.
- Heltai Nándor: *Hunyadiváros*. Kecskeméti Lapok Kft., Kecskemét, 2005.
- Honvári János (szerk.): *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Aula Kiadó, Budapest, 1996.
- Hornik János: *Kecskemét város története oklevél-tárral*. I–IV. kötet. Kecskemét, 1860–1866.
- Horváth Ferenc: *Kecskemét vasútjai (1845–1919)*. Kecskeméti Lapok Kft.–Kecskemét Monográfia Szerkesztősége, Kecskemét, 1995. (Kecskeméti füzetek 5.)
- Hubai László: A korlátozott polgári demokrácia politikai rendszere Magyarországon: 1945–1947. In Horváth János (szerk.): *Tiltott történelmünk, 1945–1947*. Századvég Kiadó, Budapest, 2006. 56–71.
- Huszár Tibor: *Az elittől a nómenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása Magyarországon (1945–1989)*. Corvina Kiadó, Budapest, 2007.
- Huszár Tibor: *A pokol malmai. Szűcs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai, 1946–1955*. Corvina Kiadó, Budapest, 2009.
- Iványosi-Szabó Tibor: *Kecskemét gazdasága és társadalma a polgári forradalom előtt*. BKMÖL, Kecskemét, 1991.
- Iványosi-Szabó Tibor: *Kecskemét gazdasági fejlődése, 1790–1850*. BKMÖL, Kecskemét, 1994.
- Iványosi-Szabó Tibor: Kecskemét története 1941-ig. In Bárh János (főszerkesztő): *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kecskemét, 2002.
- Iványosi-Szabó Tibor: Kecskemét a kései feudalizmus korában (1686–1849). In Bárh János (főszerkesztő): *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kecskemét, 2002.
- Iványosi-Szabó Tibor: A kocsma szerepe egy hódoltsági mezővárosban. *Forrás*, 2010/12. 29–62.

- Izsák Lajos: *A koalíció évei Magyarországon, 1944–1948*. Kozmosz Könyvek, Budapest, 1986.
- Izsák Lajos: *Rendszerváltástól rendszerváltásig. Magyarország története, 1944–1990*. Kulturtrade Kiadó, Budapest, 1998.
- Kádár Gábor: *A magyarországi Vészkorszak gazdasági vetületei, 1944–1945*. Doktori értekezés. Debrecen, 2004. www.phd.okm.gov.hu/disszertaciok/ertekezesek/2004/de_2088.pdf (A letöltés ideje 2010. október 22.)
- Kádár Gábor–Vági Zoltán: *Aranyvonat*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Kahler Frigyes: Vérbírák. *Rubicon*, 2007/7–8. 104–111.
- Kálmán Peregrin: Felelem szavam... Emlékezés Károlyi Bernát ferences szerzetesre. *Magyar Nemzet Online*, 2002. március 30. <http://www.mno.hu/portal/67637> (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Karady, Victor: *Jews in the Hungarian Legal Profession and Among Law Students from the Emancipation till the Shoah*. <http://karadyviktor.uni.hu/jewsinthe.htm> (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Kenyeres Ágnes (főszerkesztő): *Magyar Életrajzi Lexikon, 1000–1990*. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.htm> (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Király László György: Kritikus pontok Kecskemét mai fejlődésében. In *Alföldi társadalom 1990*. MTA RKK Alföldi Kutatócsoport, Békéscsaba, 1990. 123–135.
- Kiss Barnabás, balásfalvi: *Kecskemét múltja és jelene rövid vázlatban*. 1939. (Kézirat, MNL BKML)
- Kiss Éva: *Kecskemét város népességének demográfiai, szociológiai jellemzői (1941–1986)*. Dinamikusan fejlődő középvárosok társadalmi és urbanisztikai szerkezete című kutatási téma. Témavezető Vágvolgyi András. MTA Szociológiai Kutató Intézete, Budapest, 1990. Kutatási beszámoló. (Kézirat)
- Kocsis Gyula: Kecskemét története a török hódoltság idején. In Bárh János (főszerkesztő): *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kecskemét, 2002.
- Konkoly-Thege Gyula: Kecskemét gyümölcstermelésének jelentősége. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1935/5. 99–114.
- Korom Mihály: Az új, a népi demokratikus államrendszer kialakulása. In Balogh Sándor (szerk.): *A felszabadulás utáni történetünkről*. I. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 9–30.
- Kovács Alajos: Kecskemét lakosságának összetétele. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1935/5. szám 3–26.
- Magyar Katolikus Lexikon*. www.lexikon.katolikus.hu (címszó: kecskeméti népbíróság)

- Kovács M. Mária: A numerus clausus és az orvosi antiszemitizmus a húszas években. *Budapesti Negyed*, 1995/2. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00007/kovacs1.htm> (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Kovács M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001.
- Kőbányai János: *A halott arcán növekvő szakáll*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest, 2001.
- Lengyel György: *Vállalkozók, bankárok, kereskedők. A magyar gazdasági elit a 19. században és a 20. század első felében*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989.
- Lengyel György: *A multipozicionális gazdasági elit a két világháború között*. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 1993.
- Lipóty Sándor: *Kecskemét th. város birtokszerzése és a szabad királyi városság kérdése*. Szeged, 1935.
- Losonczy Ágnes: *Sorsba fordult történelem*. Holnap Kiadó, Budapest, 2005.
- Majtényi György: Folt a kék díványon I–II. Az uralmi elit életformája Magyarországon az 1950-es, 1960-as években. *Beszélő*, 2007/9. és 10. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/folt-a-kek-divanyon>, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/folt-a-kek-divanyon-0> (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Majtényi György: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009.
- Marely Kiss József–Vida István (főszerkesztők): *Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés almanachja, 1947. szeptember 16.–1949. április 12.* Magyar Országgyűlés, Budapest, 2005.
- Mendöl Tibor: A városföldrajz népességtudományi vonatkozásai. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1942/5–6. 346–351.
- Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban*. Jaffa Kiadó, Debrecen, 2012.
- Nagy István: *A zsidókérdés Kecskeméten 1938–1943 között*. Szakdolgozat. SZTE BTK, 2005. Interneten is: http://www.emlekezem.hu/cikkek/zidokerdes_kecskemet.htm (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Nagy István: A kecskeméti zsidóság gazdasági helyzete 1938 és 1943 között. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2009/1–4. 227–246.
- Nánási László: Az állami igazságszolgáltatás kezdetei Kecskeméten (1851–1861) In Szabó Attila (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XX*. BKMÖL, Kecskemét, 2005. 301–315.
- Novák László Ferenc: *A zsidóság Nagykőrösön*. Arany János Múzeum, Nagykőrös, 2002. (Arany János Múzeum Kismonográfiái 13.)

- Orgoványi István: Az 1956-os forradalom és szabadságharc kecskeméti eseményeinek története. In Tóth Ágnes (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XV. BKMÖL*, Kecskemét, 1999. 163–289.
- Orosz László: A Részvény-nyomda története. In Heltai Nándor (szerk.): *Kecskemét. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről*. Kecskemét Város Tanácsa, Kecskemét, 1968. 280–297.
- Ö. Kovács József: *Zsidók a Duna–Tisza közén. Társadalomtörténeti esettanulmányok, XVIII–XIX. század*. Kecskeméti Lapok Kft.–Kecskemét Monográfia Szerkesztősége, Kecskemét, 1996.
- Paksa Rudolf: Szélsőjobboldali pártok és mozgalmak a Horthy korszakban. *Kommentár*, 2007/5. http://kommentar.info.hu/attachment/0001/417_kommentar0705.pdf (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Palasik Mária: *Félelemben zárt múlt. Politikai gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.
- Pelle János: Balogh páter, Rákosi titokzatos segítője. *HVG*, 2006. március 13. <http://hvg.hu/velemeney/20060311balogh.aspx> (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Péterné Fehér Mária: Az első országgyűlési képviselő-választás Kecskeméten. In Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából 11. BKMÖL*, Kecskemét, 1992. 152–217.
- Péterné Fehér Mária: *Kecskemét polgármesterei, 1848–1950*. Fax Info Kkt, Kecskemét, 1996.
- Péterné Fehér Mária–Szabó Tamás–Székelyné Kőrösi Ilona: *Kecskeméti életrajzi lexikon*. Kecskeméti Lapok Kft.–Kecskemét Monográfia Szerkesztősége, Kecskemét, 1992. (Kecskeméti füzetek 4.)
- Pető Andrea: Ártvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös budapesti nemierőszak-esetek emlékezete. In Valuch Tibor (szerk.): *Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig*. Argumentum–Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- Pető Andrea: Népbíró és vád az 1945 utáni Budapesten. *Múltunk*, 2006/1. 41–71.
- Pölöskei Ferenc–Gergely Jenő–Izsák Lajos: *Magyarország története, 1919–1990*. Korona Kiadó, Budapest, 1996.
- Pritz Pál: *Bárdossy László*. Elektra Kiadóház, Budapest, 2001.
- Pünkösti Árpád: *Rákosi a csúcson, 1948–1953*. Magyar Könyvklub, Budapest, 1996.
- Rainer M. János–Standeisky Éva (szerk.): *A demokrácia reménye. Magyarország, 1945. 1956-os Intézet*, Budapest, 2005.

- Rigó Róbert: Társadalmi változások Kecskeméten a népszámlálási adatok alapján (1930–2001), *Forrás*, 2005/12. 76–88.
- Rigó Róbert: A zsidó vagyon sorsa Kecskeméten (1944–1949). *Forrás*, 2008/9. 42–81.
- Rigó Róbert: A Kecskeméti Népbíróság néhány ügye. *Forrás*, 2010/2. 60–78. (Rigó 2010/a)
- Rigó Róbert: Ügyek és következtetések a Kecskeméti Népbíróságról. In Gyenesi József (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából* 24. BKMÖL, Kecskemét, 2010. 360–409. (Rigó 2010/b)
- Rigó Róbert: A bizalom eróziója és újjáépítésének szükségessége a 21. században. *Forrás*, 2010/7–8. 173–191. (Rigó 2010/c)
- Rigó Róbert: A Kecskeméti Népbíróság a helyi hatalmi küzdelmekben és szerepe az elítváltásban. In Gyenesi József (szerk.): *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíróság-történeti tanulmányok*. BKMÖL, Kecskemét, 2011.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Sági Norberta: *Kecskemét kertkultúrájának fejlődésének mozgatórugói (1880–1945)*. Doktori értekezés. ELTE BTK, Budapest, 2009. (Kézirat)
- Soós Mihály: A háborús és néppellenes bűntettek feltárásának forrásai. In Gyarmati György (szerk.): *Az átmenet évkönyve, 2003*. ÁBTL, Budapest, 2004. (Trezor 3.)
- Standeisky Éva–Kozák Gyula–Pataki Gábor–Rainer M. János: *A fordulat évei, 1947–1949*. 1956-os Intézet, Budapest, 1998.
- Standeisky Éva: *Népuralom ötvenhatban*. Kalligram–1956-os Intézet, Pozsony–Budapest, 2010.
- Standeisky Éva: Remény és szorongás. Demokráciaelképzelések és demokráciaértelmezések. In Rainer M. János–Standeisky Éva (szerk.): *A demokrácia reménye – Magyarország, 1945*. 1956-os Intézet, Budapest, 2005. 54–92.
- Stark Tamás: Magyarok szovjet fogságban. *História*, 1995/2. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/95-02/ch10.html> (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Szabados László: *A Kecskeméti Református Kollégium története 1945-től az 1948-as államosításig*. Kecskeméti Református Kollégium Gimnáziuma, Kecskemét, 2000.
- Szakadát István–Kelemen Gábor: Karriertípusok és mobilitási csatornák a magyar kommunista párton belül (1945–1989). In Nyíró András (szerk.): *Politikai szociológiai tanulmányok a kommunista bürokrácia vezérkaráról*. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 1990. 5–14.

- Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés, 1938–1945*. Lexikon és adattár. ISTER Kiadó, Budapest, 2001.
- Szedzerjesi Cecília: *Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon*. Nógrád Megyei Levéltár–1956-os Intézet, Salgótarján–Budapest, 2008.
- Szerencsés Károly: *Magyarország története a II. világháború után (1945–1975)*. IKVA, Budapest, 1991.
- Szerencsés Károly: *A kékcédulás hadművelet. Választások Magyarországon – 1947*. IKVA, Budapest, 1992.
- Szilágyi Zsolt: Kecskemét agrártársadalma a gazdasági világválság összefüggésében. In Bodnár Erzsébet–Demeter Gábor (szerk.): *Állam és nemzet a XIX–XX. században*. Debrecen, 2006. 320–333.
- Szilágyi Zsolt: Szerkezeti alapvonások a Horthy-kori Kecskemét agrártársadalmában. *Korall*, 2007. szeptember, 196–225.
- Szilágyi Zsolt: *Zsidó elit a Horthy-kori Kecskeméten*. (Kézirat, MNL BKML)
- Szilágyi Zsolt: *Város és elit*. A Horthy-kori Kecskemét történeti földrajzi és társadalomtörténeti megközelítésben. Doktori értekezés. Debrecen, 2011. <http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/handle/2437/118052> (A letöltés ideje 2012. június 12.)
- Szita Szabolcs: *Együttélés, üldöztetés, holokauszt*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
- Szőke Domonkos: 1945 szabad választás – szabad választás? In Horváth János (szerk.): *Tiltott történelmünk, 1945–1947*. Századvég Kiadó, Budapest, 2006. 15–44.
- Szüts Györgyi: *Kecskemét mezőgazdasági fejlődése*. Budapest, 1938. (Különlenyomat a *Magyar Gazdák Szemléjéből*)
- Takács Károly: Az elit szociológiai fogalmáról. *Szociológiai Szemle*, 1998/1. 139–148.
- Takács Tibor: *Döntéshozók. Városi elit és városi önkormányzat Nyíregyházán a XX. század első felében*. L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2008.
- Tánczos-Szabó Ágota: A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának népbírósi fondjai. *Levéltári Szemle*, 2004/3. 15–20.
- Tánczos-Szabó Ágota: Népbíróságok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között. In Szabó Artilla (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XX*. BKMÖL, Kecskemét, 2005.
- Tánczos-Szabó Ágota: Rákosi Mátyás négy beszéde Kecskeméten. *Múltbanéző*, III. évfolyam 5. szám (2012. augusztus 10.) http://www.bacs-kiskun-leveltar.hu/V3/SP07_mbn/Tanulmanyok/tsza-04t-1.html (A letöltés ideje 2013. február 12.)

- Thirring Lajos: Kecskemét mint tanyaváros. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1935/5. 52–77.
- Tímár Lajos: *Vidéki városalakók. Debrecen társadalma, 1920–1944*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1993.
- Tomka Béla: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009.
- Torkos Veronika: *Kecskemét társadalmi és urbanisztikai jellemzői*. Dinamikus fejlődő középvárosok társadalmi és urbanisztikai szerkezete című kutatási téma. Témavezető: Vágvölgyi András. MTA Szociológiai Kutató Intézete, Budapest, 1990. Kutatási beszámoló. (Kézirat)
- Torkos Veronika: Mezővárosi fejlődés, polgárosodás Kecskeméten. In Torkos Veronika–Kárpáti Zoltán–Vágvölgyi András: *Középvárosok a mérlegen. Előadások a polgárosodásról*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1992. 3–17.
- Tóth István: A mozi a koalíciós pártok gazdálkodásában (1945–1948). In Vida István (szerk.): *A koalíciós korszak pártjainak gazdálkodása, 1944–1949*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008. 21–47.
- Tóvári Judit: *Az elit Miskolc város társadalmában, 1872–1917*. Stúdium, Nyíregyháza, 1997.
- Ungár Lajos: Adalék az elkobzott zsidó vagyon utóéletéhez. *Új Élet Online*. http://www.interdnet.hu/zsido/UJELET/u2000_0707.html (A letöltés ideje 2008. január 12.)
- Ungváry Krisztián: Értelmiség és antiszemita közbeszéd. *Beszélő*, 2001/6.
- Ungváry Krisztián: „Nagy jelentőségű szociálpolitikai akció” – adalékok a zsidó vagyon begyűjtéséhez és elosztásához Magyarországon 1944-ben. In *Évkönyv X. 2002. Magyarország a jelenkorban*. Budapest, 1956-os Intézet, 2002. (Ungváry 2002/a)
- Ungváry Krisztián: Magyarország szovjetizálásának kérdései. A tervek: szovjet koncepciók és Magyarország. In Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemből*. Osiris Kiadó, 2002, 279–308. (Ungváry, 2002/b)
- Ungváry Krisztián: Fekete lexikon. 43 nyilas életút. *Rubicon*, 2004/11.
- Ungváry Krisztián: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. (Ungváry 2005/a)
- Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma*. 6., átdolgozott kiadás. Corvina Kiadó, Budapest, 2005. (Ungváry 2005/b)
- V. Székely György: Kecskemét Árpád-kori régészeti emlékei. In Bárh János (főszerkesztő): *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kecskemét, 2002.

- Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Varga Balázs: *Az 1945–1956 közötti győri politikai és közigazgatási vezetőréteg társadalmi összetétele és életútjai*. PhD-értekezés. 2010. (Kézirat) www.nyme.hu/index.php?id=8669 (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Varga Éva Mária: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941–1956) az oroszországi levéltári források tükrében*. Russica Pannonicana, Budapest, 2009. (Ruszsztikai Könyvek XXIII.)
- Végső István–Simko Balázs: *Zsidósors Kiskunhalason. Kisvárosi út a holokauszthoz*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2007.
- Vida István (főszerk.): *Az 1944. évi december hó 21-re Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja, 1944. december 21.–1945. november 29.* Magyar Országgyűlés, Budapest, 1994.
- Vida István (főszerk.): *Az 1945. évi november 29-re Budapestre összehívott Nemzetgyűlés almanachja, 1945. november 29.–1947. július 25.* Magyar Országgyűlés, Budapest, 1999.
- Vida István (szerk.): *A koalíciós korszak pártjainak gazdálkodása, 1944–1949.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2008. Bevezető, 7–19.
- Vörös Károly: A győri városigazgatás és várospolitikai történetéhez, 1861–1914. In Gecsényi Lajos (szerk.): *Tanulmányok Győr és vidéke történetéből*. Győr Megyei Város Tanácsa, Győr, 1978. 113–127.
- Vörös Károly: *Budapest legnagyobb adófizetői, 1873–1917.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.
- Weber, Max: *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai 1.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Zinner Tibor: Hábórus bűnösök, népbíróságok. *História*, 1982/2. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/82-02/ch09.html> (A letöltés ideje 2013. február 12.)
- Zinner Tibor: „A magyar nép nevében!” Népbíróságok – igazoló bizottságok. In Balogh Sándor (szerk.): *A felszabadulás utáni történetünkről*. I. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 65–69.

Repertóriumok

- Liszes László: *Forrás, 1969–1998*. Repertórium. Forrás Kiadó, Kecskemét, 1999.
- Terényi Éva: Bács-Kiskun megye múltjából. Levéltári évkönyv 1–19. repertórium. In Szabó Attila (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XX.* BKMÖL, Kecskemét, 2005. 347–375.

Terényi Éva: A Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltár bibliográfiája, 2001–2005. In Szabó Attila–Tánczos-Szabó Ágota (szerk): *Bács-Kiskun megye múltjából XXII.* BKMÖL, Kecskemét, 2007. 269–285.

Interjúk, visszaemlékezések, szociográfiák

Erdei Ferenc: *Futóhomok.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

Féja Géza: *Viharsarok.* 2. kiadás. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, é. n.

Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Szerk. Antal László. Európa Könyvkiadó–Historia, Budapest, 1993.

Kriskó János: „Építsünk valami jeles és különleges dolgot!” Interjú Mező Mihály volt kecskeméti tanácselnökkel. *Forrás*, 2012/7–8. 19–29.

Kovács Bálint: *A kecskeméti szolgálat évei, 1942–1957.* Emmaus Kiadó, Kecskemét, 2006.

Márai Sándor: *A teljes napló, 1945.* Helikon Kiadó, Budapest, 2006.

Márkus István: *Nagykörös.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.

Örkény István: *Lágerek népe.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Rigó Róbert: A német megszállás, a front átvonulása és az azt követő időszak Kecskeméten. Interjú Kovács Bálint református lelkésszel. *Forrás*, 2009/6. 22–38.

Moshe Sanbar (Sandberg Gusztáv): *A leghosszabb évem.* Fordította Kiss Mariann. Ikva Könyvkiadó, Budapest, 1990. (A mű eredeti címe: *My longest Year.* Memorial Book, 1961.)

Napilapok, újságcikkek

Heltai Nándor: A „tettre kész” ezredes 1. *Petőfi Népe*, 1990. május 17.

Heltai Nándor: A „tettre kész” ezredes 2. *Petőfi Népe*, 1990. május 18.

Kecskeméti Lapok, 1944, 1945.

MTI napi hírek, MOL, Levéltári adatbázis: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&a=start> (A letöltés ideje 2013. február 12.)

Névmutató

- Adorján Imre 73, 75
 Adorján Károly 272, 274, 275
 Almási László 155, 384
 Alpár József 191, 192, 194
 Ámort Antal 195, 196
 Andrásfi Gyula 332, 333, 339
 Andrásfi Gyuláné 333, 339
 André János 144, 146
Antalffy Gyula 31
 Áprily Lajos 374
 Aradi Lajos 375
Argejó Éva 167
Assmann, Jan 8
 Aszódi család 272
 Aszódi Ferenc 73, 75
 Aszódi Géza 73, 75, 100
 Aszódi József 131, 140, 252, 272, 285,
 287, 290, 291, 340, 380, 394
 Aszódi József, id. 98
 Aszódi Sámuel 87
 Augner György 73, 75
 Augner Rezső 73, 75

Bácskai Vera 28
 Bajtay Ferenc 154
 Bakkay Tibor 222
 Bakos István 230, 316, 319
 Baky Ferenc 231
 Balassa Gyula 361
 Balázs Jenő 43, 70
 Balázsfalvi Kiss Pál 324
 Bálint Alajos 386
Bálintné Mikes Katalin 22, 106, 108–110,
 131, 186–188, 207, 307, 359, 360
 Balla Dömötör 170, 172, 285, 309,
 310, 339, 365, 369, 371, 377
 Balla Dömötör, id. 377
 Balogh István 348
 Balogh József 150
 Balogh József (vendéglős) 362
 Balogh Roland 189–191, 201, 294
 Bán Kálmán 73, 75
 Bánhidi János 222
Bank Barbara 237, 263
 Bánó Alajos 211–214
 Bánó István 212
 Bánó Magda 211, 212, 285, 329–331,
 339
 Bánó Mihály 20, 125, 147, 176, 178,
 179, 181–183, 185–187, 188, 191,
 193–195, 197, 198, 200, 201,
 203–207, 210–217, 227, 230, 233,
 239, 242, 285, 291, 292, 300–302,
 329, 333–335, 339, 359, 360, 371,
 376, 387, 393, 394
 Bárány János 131, 140, 357
 Baranyi László 107
 Baráth Mihály 191, 192
 Bárd Dezső 136, 188, 189, 206, 214,
 217, 285, 294, 339, 359

- Bárd Zoltán 214
 Bárdossy László 71, 251
 Barhács Rozália 291
 Bársony János 77
 Bartha Kálmán 375
 Básti Ágoston 146, 147, 155, 170, 172,
 180, 183, 186, 209, 285, 291–294,
 300, 311, 316, 319, 333, 339, 353,
 393
 Báthory család 30
 Batka Ferenc 248
 Bátori Emil 256
 Bechter ? 87
 Békeffy Jenő 151
Belényi Gyula 38, 40
Beluszky Pál 34
 Bencsik Géza 221, 228, 325
 Bende Imre 44, 70
 Bende Sándor 53, 146, 246, 270, 271,
 276, 277, 306
 Bende Sándorné 277
 Benedek család 43, 46, 68, 70, 283
 Benedek György 70, 279–281
 Benedek János 281
 Benedek József 279
 Benedek László 70, 279–281
 Benedek Sándor 68, 70, 280, 281
 Benisch Artúr 40
 Bereczki Ferenc 73, 76
 Berente István 160
 Berente Mihály 160
 Beretvás Mária 77
 Bernát István 258
 Bernáth György 192
 Beudant, François Sulpice 31
 Bibó István 13, 89, 103, 104, 183, 235,
 240, 241, 389, 395, 396
 Biczó Béla 191
 Bíró János 160
 Bíró Lajos 219
 Bisza Ferenc 147
 Bittner József 159
 Blahó József 278
 Blau Ilona 143
 Blau László 78, 131, 140, 282
 Blum György 87
 Bodócs Béla 157
 Bodor rendőr 191
Bódy Zsombor 388, 389
 Bojta Béla 196, 236
Bóka József 35
 Bolla László 196
 Borbély Ferenc 275
 Borbók József 302
 Borsodi Mihály 194
Botos János 128, 175, 211, 219, 331
 Bőjthe Vilmos 213
 Bőjthe Vilmosné 213, 214
 Böszörményi Ede 108
 Braunitzer Ferenc 274, 275
 Brett László 73, 76
Bukovszky László 106
 Burghardt Emil 150
 Buzás János 359
 Buzogány Lajos, P. 208, 209, 316, 319,
 320, 333, 341
Carr, Edward Hallet 389
 Churchill, Winston 105
 Czagány Ferenc 357, 365, 366, 369
 Czirják Antal 309
 Cs. Kovács István *lásd* Kovács István, Cs.
 Csabai Erzsébet 373
 Csák Júlia 146
 Csáky István 254, 309
 Csánky Dénes 91
 Csányi János 31
 Császár Lajos 87, 291, 292
 Csávás János 385
 Csávás Jánosné 386
 Cseh Károly Mihály 278

- Csereklyei Gyula 73, 76, 221
 Csereklyei Sándor 73, 75
 Cserey-Pechány Albin 53, 63, 78
 Csiha I. Sándor 190
 Csikay Lajos 170, 172
 Csíkmántori Endre 324
 Csikós Gyuláné 305
 Csilléry András 77
 Csípő Sándor 262
 Csonka Viktória 372
 Csonti Szabó Margit 214
 Csorba Ferenc 154
 Csordás Imre 136
 Csősz Gergely 170
 Csurgai László 196
 Csuti ezredes 335
- Dallos Kálmán 73, 75
 Dános Endre 135, 210, 285
 Daróczi Dezső 252, 282
 Daróczy Tibor 325
 Dávid Ferenc, ifj. 306
 Dávid Gusztáv 143
 Deák Anna 149
 Deák Ferenc 119
 Dékány Aladár 73, 76
 Dékány György 73, 76
 Dékány Pál 202, 203, 221, 324, 325
 Deméndi Lajos 208
 Deméndi László 359
 Demeter Imre 166
 Demeter Imréné 166
 Denhof Bernát 190
 Dér András 255
 Deutsch Géza 272
 Deutsch Pál 275, 276
 Dezső Gyula 53, 245
 Diffenbach, Eugen 33
 Diószeghy Jenő 98
 Dobák István 112, 122, 169, 203
 Dobó párttitkár 267
- Domján István 358
 Domokos László 302, 303
 Donáth György 251
 Dondé őrnagy 126
 Dormány Dezső 73
 Dormány Mihály 73
 Dosler Jenő 189–191, 209, 217, 285, 360, 387
 Dömötör Lajos 257
 Dudás Dávid 151
- Eckhardt Tibor 372
 Egri László 158
 Egry Ferenc 179, 219, 284, 286
 Eichmann, Adolf 88
 Elek Lajos 232
 Endre András 148, 152
 Erdei Ferenc 38, 39, 43, 48, 68, 174, 183, 184
 Erdélyi József 374
 Erzsébet királyné 28
- Falcsik László 156, 325, 334
 Faragho Gábor 154, 170, 172, 174, 178, 290
 Faragó György 200
 Faragó László 116
 Faragó Sándor 202
 Faragó rendőr 191
 Farkas Elek 324
 Farkas Ferenc 383
 Farkas Ferenc, dr. 72, 73, 75, 76, 103, 230, 238
 Farkas Ignác 152
 Farkas István 326
 Farkas József 257
 Farkas József, dr. 73
 Farkas Lajos 362, 363
 Farkas Mihály 193, 269
 Farkas Pál 135, 136
 Fáy család 30

- Fehér István 365, 367–369
 Fejér Ernő 70
 Fejér Pál 73
 Fejes Pál 189–191, 201
Fejtő Ferenc 85, 252
Fekete György 235
 Fekete Mihály 100
 Fekete Pál 129
 Fekete Sándor 170, 172, 177, 219, 231, 302, 305
 Felföldy Károly 345
 Fényes Elek 32
Ferkov Jakab 9
 Fischer rendőr 191
 Fischpán Géza 43, 70, 283, 380
 Fischpán Pál 214, 283
 Fleischmann Benő 70
 Fleischmann Dezsőné 90
 Fleischmann Oszkárné 100
 Fleischmann Pál 272
 Flóznik Lajos 324
 Fodor Béláné 149
 Fodor Gábor 149
 Fodor Gáborné 149
 Fodor Imre 140, 155
 Forbáth György 189, 190, 192, 197, 199
 Forgó István 194
 Forrai Ödön 375
 Földes Imre 211, 348
Földesi Margit 137, 165, 178, 301, 343
 Főző Endre 257
 Francia Kiss Károly 359
 Frank rendőr 191
 Fráter család 30
 Freund Rezső 278
 Frigyessy Ferenc 121
 Fritz Imre 73, 76, 100
 Fritz Mihály 246
 Fritz Miklós 73, 76
 Fröhlich Dodó 362
 Furmann Artúr 87
 Futó Dezső 191, 198, 199, 201, 202, 207, 211, 212
 Fülöp Béla 70
 Fülöp Imre 236
 Fülöp Mihály 336
 Füredi tisztviselő 251
 Fürst Jenő 98, 100
Füzi László 9
 Gaál Dániel 163
 Gábor József 174
 Gál Dezső 129
 Galla József 262
 Galla Pál 359
 Garbera Sándor 227, 230–232, 324, 325
 Garzó Béla 243
 Garzó József 154, 386
 Garzó Lajos 188, 215, 216, 286, 359
 Gáti József 293, 294, 331–333, 339, 355, 369, 393
Gati, Charles 192
 Gazdik Józsefné 95
 Geitein rendőr 191
 Gerber Ferenc 277
 Gereben János 79, 228, 229, 231–234, 239, 286, 339, 349, 394
 Gerő Ernő 192, 332
 Gerő Miksa 100
 Gesztelyi Nagy László 53, 203, 242, 243, 254–260, 264, 374
 Gesztelyi Nagy Lászlóné 255
 Ghiczy Pál 244
 Gichner Jenő 94
Giddens, Anthony 13
 Ginder Károly 277
 Góbor István 262
 Goitein Ferenc 265
 Gold Jenő 189–191, 194, 197
Gonda László 85
 Gondi Zoltán 143, 262
 Gorzó György 230, 232, 325

- Gosztonyi Péter* 105, 109, 110
 Gömbös Gyula 71
 Gömöry Jenő 325
 Grahóczki Viktor *lásd* Grogolszki Viktor
 Grassy József 147
 Grätzer Ferenc 43, 70, 380
 Grätzer István 192
 Grogolszki Viktor 256
 Grosshaus család 43
 Grossmann rendőr 191
 Grósz Livia 155
 Gruder Adolf 73, 76
 Gruder János 73, 76, 131, 140, 239, 265
 Grünbaum György 190
 Grünfeld Albert 131
 Grünfeld Gyula 94
 Grünfeld József 132
 Guttman rendőr 191

 Gyalócai ? 277
Gyáni Gábor 8, 14, 32, 65
Gyarmati György 8, 11, 12, 15, 16, 128, 169, 175, 176, 196, 211, 215, 218–220, 237, 263, 291, 292, 315–318, 321, 322, 327–329, 331, 344, 350–352, 356
 Gyenes rendőr 191
Gyenesi József 8
 Gyöngyösi János 174
 Györffy Gyula 73, 75
 Györffy Pál 73, 219
Györi Róbert 34
Gyurgyák János 67
 Gyuris Jenőné 305

 H. Nagy Lajos *lásd* Nagy Lajos, H.
H. Tóth Elvira *lásd* Tóth Elvira, H. 27
 Hajdú András 270
 Hajdú Ernő 256, 375
 Hajdú Ernőné 311
 Hajdú Imre 94
 Hajdu József 73

 Hajnal János 253, 359
 Halasi Ilona 377
 Halász Pál 150
 Halász Zoltán 356
 Halmi Lajos 101–103, 248, 264, 324
 Halmi Mária 324
 Hammerschmidt József, ifj. 73, 76
 Hartváni József 193, 196, 196
 Hautmann János 366
 Háy Árpád 70, 283
 Hazafy Józsefné 350
 Házi Árpád 355
 Hegedűs Ferenc 54, 57, 63, 64, 70, 72, 73, 147, 148, 214, 245
 Hegedűs László 357
 Heimler Sándor 190
 Héjjas Elek 54, 70
 Héjjas Ferenc 150
 Héjjas Pálné 165
 Héjjas Sándor 150
Heltai Nándor 33, 373
 Hencz János 95, 96, 196, 209, 210, 292, 210
 Herczeg Mihály 302
 Hoch Artúrné 349, 350
 Hoffmann László 148
 Hoffmann rendőr 191
 Holló Ilona 161
 Holosnyay Ambrus 72, 73
 Holzer Zsigmond 70
 Hóman Bálint 259
 Homoki József 177, 286, 339, 365, 369
Honvári János 283, 343, 344
 Horovitz András 190
 Horthy István 57
 Horthy Miklós 57, 105, 107, 251
Horváth Ferenc 32
 Horváth József 160
 Horváth József, dr. 325
 Horváth Ödön 54, 57, 59–60, 88, 98, 238, 244, 261, 324
 Horváth rendőr 191

- Hoyne amerikai alezredes 335
 Hörömpő Károly 196
Hubai László 175
 Hunyadi János 28
 Hunyadi Mátyás *lásd* Mátyás, I.
 Hupka József 190
 Huszár Béla 190
Huszár Tibor 15, 183, 348

 Ignatov Tódor 143
 Igó Sándor 319
 Illyés Gyula 374
 Imre Gábor 109, 110, 112, 186–188,
 195, 206, 207, 286, 333, 340, 357,
 359–361, 375
 Ivanits József 190
 Iványi rendőr 191
Iványosi-Szabó Tibor 21, 28–30, 32, 96,
 108, 112–116, 118, 119, 122, 123,
 128, 130, 134, 153, 166, 170, 171,
 173, 176–178, 185, 216, 218, 219,
 224, 239, 266, 291, 300, 301, 370,
 394
Izsák Lajos 159, 175, 178, 298, 300, 308,
 318

 Jámbor József 73
 Jávor Zoltán 356
 Jenei Pál 73
 Jókai Mór 31
 Juhász József 383
 Juhász Sándor 331
 Juvancz Jolán 147

 Kada Elek 33, 49, 306
Kádár Gábor 85, 90, 91, 98, 99, 132
 Kádár István 81, 82
 Kádár János 269
 Kalász László 169, 206–209, 286, 316,
 319, 320
 Kállay Miklós 59, 71, 86
 Kálmán Jenő 278

Kálmán Peregrin 335
 Kalmár Imre 249
 Kalmár Lajos 152, 153
 Kalmár ? 294
 Kapus József 150
 Kara Balázs 170, 172, 176, 185, 219,
 286, 316
Karady, Victor 71
 Kardos Ferenc 73, 75
 Kardos István 334
 Kardos rendőr 191
 Károlyi Bernát 54, 58, 78, 107, 286, 310,
 317, 333–335, 340, 352
Karsai László 236
 Kassák Lajos 374
 Káthai Mihály 28
 Katona Zoltán 222
 Kecskeméthy Herz 66
 Kecskeméti Hugó 140
 Kecskeméti László 200, 248, 264, 265
 Kecskeméti Mihály 67, 100
 Kecskés Árpád 153
 Kecskés József 94
Kelemen Gábor 392
 Keller Elemér 384
 Kemény Endre 157, 158, 272
 Kemény György 150
 Kemény György, dr. 367
 Kemény Györgyné Sudár Vilma 333,
 340, 355, 366, 367, 370
 Kemény László 157
 Kemény Sándor 143
 Kemény tisztviselő 251
 Kenderes János 359
 Kenéz Zoltán 73, 76
Kenyeres Ágnes 258, 259
 Kerekes Emil 73
 Kerekes István 191
 Kerekes József 73, 76
 Kerekes László 73, 76
 Kerekes Sándor 74
 Kerekes ezredes 273, 274

- Keresztes János 358
 Kertész család 43, 70
 Kertész Dezső 70
 Kertész Menyhért 70
 Kertész Miksa 253, 271, 272, 281, 282
 Kertész Pál 140
 Keveházi Ferenc 192
 Kiss Barnabás 35, 43, 53, 187, 241
 Kiss Béla 74, 76
 Kiss Dezső 191
 Kiss Endre 53, 57, 58–59, 60, 61, 72, 88, 241, 272, 274, 276
 Kiss Éva 36, 64
 Kiss József 306
 Kiss Sándor 191
 Kiss Zoltán 76
 Kláber Emil 162
 Kláber Mór 162, 163
 Klein Ignác 197
 Klein Miksa 94
 Kocsis Gyula 29
 Kocsis Károlyné 94
 Kocsis Pál 133, 365
 Koháry család 30, 32
 Kohn Sándor 74–76
 Koncz Erzsébet 74, 76
 Konkoly-Thege Gyula 38, 41–43
 Koókné Péterfia Irén 222
 Koppány Gyula 76
 Koralek Lipót 272
 Korom Mihály 128, 173, 175, 211, 219, 331
 Kósa Ferenc 74, 76
 Kovács Alajos 9, 37, 47, 64–67
 Kovács Bálint 25, 45, 77, 80, 87, 89, 107, 108, 111, 112, 115, 118, 119, 128, 133, 135, 168, 187, 203, 296, 374
 Kovács Ferenc (gyümölcskereskedő) 44, 54, 58, 70
 Kovács Ferenc 145
 Kovács Ferenc 202
 Kovács Gábor 191
 Kovács Gergely 262
 Kovács Imre 74
 Kovács István, Cs. 348
 Kovács István, Zs. 358
 Kovács Jenő 157
 Kovács Jenő (SZDP) 170, 172, 173, 177, 178, 205, 208, 231, 286, 297, 316, 340, 375, 393
 Kovács József 303
 Kovács József, Ö. 31–33, 65–67
 Kovács László (NPP) 168, 316
 Kovács László (mozitulajdonos) 201, 247
 Kovács M. Mária 76, 71
 Kovács Pál 302
 Kovács Sándor (tábori lelkész) 111
 Kovács Sándor 159
 Kovács Tibor 192
 Kovácsréti Imre 191
 Kovalovszki Sándor 276
 Kozacsek Elek 74
 Kozár Aladár 144
 Kozma Andor 380
 Kozma Márta 232
 Köbányai János 192
 Kökény Lajos 191
 König Ferenc 96, 170, 172, 224, 286
 Körösi János 140
 Körösztös János 74
 Körtvélyesi Sándor 200
 Kövér György 14, 32, 65
 Krausz István 157
 Kriskó János 366, 375
 Kukán Géza 384
 Kulcsár Jenő 214
 Kulhanek Béla 196
 Kun Béla 192
 Kuna Géza 322
 Kurimszky Sándor 333, 340, 361, 362
 Kürtösi Lóránt 72, 74, 75

- Lábodi József 200, 201
 Laczi István 238
 Laczi János 253, 358
 Laczi József 102, 323
 Laczi Pál 11, 284, 287, 340, 365, 369
 Laczó István 328
 Lajos Imre 189, 191, 201
 Lajos László 191
 Lajos, I. 28
 Lakos Antal 222
 László, V. 28
 Lauer Károly 232, 325
 Lázár Gyula 252
 Lebovits Sándor 69, 93, 98
 Lehóczky András 193
 Leitner család 272
 Lénárt István 272
 Lengyel Bertalan 99
Lengyel György 14, 82, 282
 Lestár Péter 33
 Lett Béla 326
Lévai Jenő 85
 Liszka Béla 54, 60–63, 107, 157, 201, 212, 241, 242, 260, 328
 Liszka Béláné Szabó Mária 62, 249, 260
 Liszka György 201, 242, 249, 260–263
 Lohinai Béla 325
Losonczy Ágnes 388
 Lovas András 302
 Lőrincz Imre 160
 Löwi Ödönné 100
 Löwy család 43
 Löwy Sándor 74, 76
 Luszka Emil 330, 359

 Maár Árpád 382
 Magony József 328
 Magyar József 74
 Magyar Mihály 316
 Magyar Miklós 191
 Mahur Mária 295

 Major Ákos 352
 Major Róbert 258
Majtényi György 348
 Makári Bertalan 143
 Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics 105, 106, 110
 Mandel Lipót 131
 Mandel Sári 131
 Márai Sándor 99, 104, 158, 235, 241
Marelyn Kiss József 366, 367, 370, 377
 Mária Providence 115
 Markó Imre 70, 74, 76
 Markó István 87
 Markó József 74, 282
 Márkus Ferenc 54, 59, 64, 71, 72, 74–76, 171, 177, 187, 245, 287, 316, 372
Márkus István 39, 44
 Marosán György 375
 Marsa János 359
 Márta István 160
 Marton Mihály 359
 Masur Károly 202
 Mathiász János 365
 Matolcsy György 78
 Matolcsy Huba 78
 Matolcsy Károly 55, 77–79, 115, 122, 245
 Mátyás, I. 28
 Mendik István 196, 247
 Mendöl Tibor 39
 Merétey Sándor 78, 111, 112, 122, 195
 Mesterné 111
 Mészáros Ilona 296
 Mészáros László 316, 358
 Mező Mihály 366, 375
 Mihálovics Ernő 334
 Mikes Iván 169, 217, 333, 340, 359, 360
 Mikla Pál 337
 Miklós Béla, dálnoki 126, 174

- Miksa Miklós 277
Mills, Charles Wright 13
 Mocsári Dániel 256
 Molnár Erik 74, 78, 107, 112, 154, 156,
 170–172, 174, 180, 188, 258, 290,
 291, 296, 311, 329, 332, 353
 Molnár Erikné 296
 Molnár Erzsébet 377
 Moskovits Lajos 70, 101, 152, 381
 Moskovits Magda 152
 Moskovits Miklós 191–194, 199, 386
 Muraközy Erzsébet 166, 371
 Muraközy Judit 371
 Muraközy Ottó 76
 Müller Pál 50
Müller Rolf 184, 189, 204, 361
- Nagy Ferenc 356
 Nagy György 78
 Nagy Imre 174, 201
 Nagy Imre, dr. 186–188
Nagy István 12, 21, 51, 67–69, 71, 72,
 76, 80, 86, 93, 99
 Nagy Lajos, H. 232
 Nagy László, dr. 74, 157, 168, 170, 173,
 178, 179, 181–183, 202, 205, 209,
 216, 231, 233, 287, 300, 301, 303,
 316, 340, 365, 369, 371, 376–377
 Nagy László, id. 376
 Nagy Lászlóné Knöpfler Irén 157
 Nagy Mihály I. 74
 Nagy Mihály II. 74
 Nagy Sándor 74, 76, 182
 Nagyatádi Szabó István *lásd* Szabó István,
 nagyatádi
Nánási László 22
 Németh Jenő 331
 Németh László 374
 Németh László, dr. 74, 75
 Neuwirth Miklós 224
 Normák József 200, 235, 237
- Nóta István 74, 148, 251
Novák László Ferenc 46, 85, 279–281
- Nyitrai Ferenc 146
- Oláh Iván 326
 Olchváry István 106
 Oltványi Imre 178
 Oppler Edgár 163
Orgoványi István 9, 22, 188
Orosz László 374
 Oroszlán Géza 74, 76
 Orseolo Péter *lásd* Péter király
- Ö. Kovács József *lásd* Kovács József, Ö.
- P. Buzogány Lajos *lásd* Buzogány Lajos,
 P.
- Paczolay György 203, 334
Palasik Mária 183, 184, 187, 193, 194,
 211, 218, 219, 237, 263, 337, 391
 Palásthy János 102
 Pápai Béla 338, 350
 Papolczy Tibor 211–213, 348–350, 378,
 379, 381
 Papp György 147
 Papp István 262
 Papp Józsefné 149
Pareto, Vilfredo 12, 13
 Pataki Albert 70
 Pauli Péter 158
Pelle János 77, 348
 Péter Gábor 215, 268, 269, 361
 Péter király 27
Péterné Fehér Mária 8, 21, 56, 59–61,
 63, 250, 254, 257, 366, 370, 372,
 373
Pető Andrea 115, 235, 236, 238
 Pető Lajos 219, 287, 319, 321, 341,
 346, 365, 370
 Petőfi Sándor 31

- Pffeifer Zoltán 362, 363
Pihurik Judit 8
Pintér Lajos 9
 Platter János 35, 55, 58, 264, 265, 283, 391
 Pokorny Hermann 137
 Pokorny Elek 103
 Polyák Mihály 160
 Pongrácz Aladár 331
 Poór István 115, 309, 358
 Poór Judit 115
 Popper Elemérné 100
 Porkoláb vezérkari őrnagy 108
 Posch Ede 325, 326
 Prácsér László 192, 199, 200
 Prém István 74, 95
 Prikkel Sándor 258
Pritz Pál 251
 Pulai István 206, 316
Pünkösti Árpád 365

 Rác Gergely 262
 Rajk László 202, 318, 361
 Rajnák Ilona 157
 Rákóczi család 30
 Rákosi Mátyás 178, 268–270, 301, 327, 352, 353, 355, 365, 375, 396
 Rausch Aladár 270
 Rázsó Ernő 181, 296
 Rédei Ibolya *lásd* Rosenberg Ibolya
 Reich Pál 87
 Reizsmann Andor 79, 146, 151, 173, 183, 208, 209, 265, 287, 303, 319, 341
 Reizsmann Gyula 79, 170, 179, 204, 205, 265, 287, 316, 321, 330, 341
 Remenár István 281, 282
 Réthey Gyula 246, 270, 273
 Révai József 180
 Révész Ferenc 371
 Révész István 371
 Révész László 55, 74, 80, 112, 166, 167, 170, 172, 206, 217, 254, 284, 287, 309, 310, 330, 341, 351, 357, 359, 365, 370–372
 Révész László, ifj. 166, 167, 371
 Révész Sándor 371
 Révész Zoltán 221, 222, 226, 228, 262
 Ries István 178
 Rigó Ferenc 79, 265, 272, 273, 277, 288
 Rigó Ilona (Graholy Györgyné) 79
Rigó Róbert 21, 25, 46, 78, 80, 81, 87, 88, 102, 107, 113, 114, 128, 133, 187, 203, 240, 242, 296, 374
 Riha Emil 155, 158
 Riha Emilné 155
 Ritoók Zsigmond 77
 Robitsek Pál 131, 140
 Rolajzek Zoltán 336
 Romhányi József 147
Romsics Ignác 34, 37, 69, 75, 88, 137, 142, 219, 223, 225, 235, 297, 298, 313
 Rónai Sándor 178
 Rosenbaum Antal 283
 Rosenbaum Benő 147, 148
 Rosenberg Ibolya 191, 194, 197, 198
 Rosenfeld család 43
 Rosenfeld Ibolya *lásd* Rosenberg Ibolya
 Rosenstein Ibolya *lásd* Rosenberg Ibolya
 Rosner rendőr 191
 Rostás István 355
 Róth Miklós 78, 79
 Rotschild László 152, 168, 202, 203, 206
 Rotschild Lászlóné 381
 Rozsnyay József 256
 Rudnai Guidó 148, 177, 267
 Rukovics Nikov kapitány 127
 Rusz Ervin 158, 264

- Safrankó Emánuel 288, 290, 295, 296, 311, 393
 Safrankó István 295
 Ságghi Mihály 182, 228, 325, 326
 Sági József 74
Sági Norberta 22, 33, 49, 162–164, 306
 Sahin Tóth István 74, 217, 360, 358, 386
 Sandberg Gusztáv (Moshe Sanbar) 25, 81, 87, 89, 90
 Sandberg Salamon 81
 Sándor Endre 304
 Sándor György 294, 332
 Sándor Gyula 194
 Sándor János 92
 Sándor József 55, 107, 112, 170, 172, 177, 218, 284, 288, 341, 365, 370
 Sárkány Béla 107, 187
 Sárközy István 251, 253, 265
 Sárközy Jenő 74
 Sass Árpád 214
 Schell Zoltán 110
 Schilinger Dezső 70, 94
 Schindler rabbi 91
 Schira Mihály 328
 Schmidt József 170, 172, 288, 297, 341, 370
 Schmidt József, id. 297
 Schnerr rendőr 191
 Schnitzer Árpád 87
 Schönberger Dezső 43, 90, 91, 102
 Schuch György 196
 Schusztér Mátyás 202
 Schwartz Lajos 131, 140, 282
 Schwarzstein testvérek 187
 Sebestyén János 278, 282
 Ségner Lipót 150
 Sikari Kovács Józsefné 152
 Sima Ferenc 113, 195, 219
 Simala János 44, 55, 57, 58, 70, 79, 241, 246, 264, 270–275
Simko Balázs 85, 88, 104
Simon István 9
 Singer ? 272
 Sinka István 374
 Slachta Margit 362, 363
 Somogyi Gyula 78
Soós Mihály 184, 238
 Söröli Pál 309
 Spitzer Bernát 98, 100
 Spitzer Sándorné 91
Standeisky Éva 388
 Stark József 278
Stark Tamás 165
 Stefanovits Gyula, ifj. 147
 Stein Gyula 384
 Stein Lajos 214
 Steinfeld család 43
 Steinhercz Simonné 222
 Steinhercz testvérek 222
 Stepper Géza 191
 Steyskal Ottó 70, 74
 Suba Dezső 256
 Sulyok Dezső 331
 Sütő Nagy Ágnes 376
 Szabó Antal 215
Szabó Attila 21, 86, 95, 107, 109, 118, 240, 335
 Szabó Emil 74
 Szabó Ferenc 305, 306
 Szabó Győző 191
 Szabó Gyula 170, 173, 179, 206, 288, 319, 321, 331, 341
Szabó Ildikó 8
 Szabó Imréné 161
 Szabó István 262
 Szabó István, nagyatádi 35
 Szabó Iván 56, 57, 80, 242, 243, 250–253, 257, 264
 Szabó József 72, 74
 Szabó László 157, 263
 Szabó Lászlóné, özv. 262

- Szabó Lőrinc 374
 Szabó Mária *lásd* Liszka Béláné Szabó Mária
 Szabó Pál 74
 Szabó Sándor 22, 106, 108–110, 131, 186–188, 207, 307, 359, 360
 Szabó Tamás 56, 59–61, 63, 250, 254, 257, 370, 372
 Szabó Zoltán 252
 Szádeczky-Kardoss László 316, 333, 342
 Szakadát István 392
 Szakály Sándor 147, 170, 171, 235
 Szalai Sándor 189, 201
 Szálasi Ferenc 11, 105, 109, 222, 251, 255, 259, 323, 324, 326, 327
 Szántó Béla 277
 Szappanos István 382
 Szappanos Istvánné, özv. 146
 Szappanos Margit 222
 Szappanos Sándor 283
 Szappanos Sándorné 222
 Szász Lajos 254, 259, 309
 Szathmáry Kálmán 309
 Széchenyi László 150
 Szécsi János 101
 Székely Ágoston 77
 Székely György, V. 27, 28
 Székely Gyula 282, 380
 Székely Ignác 282, 336, 380
 Székely Imre 282
 Székely István 282
 Székely János 140, 316, 319
 Székely Sándor 271, 277
 Székelyné Körösi Ilona 8, 56, 59–61, 63, 250, 254, 257, 370, 372
 Szelepcsényi Imre 366
 Széles Lajos 74
 Szeley Imre 326
 Szélig Imre 375
 Szentirmay László 235
 Szentjóbby Straub Elemér 257
 Szentmiklósi Imre 378
 Szepes Jenő 146
 Szidor József 135, 357, 386
 Szigethy Zoltán 76
 Szigeti Iván Ferenc 74, 76
 Szigeti József 151
 Szigeti Lipótné, özv. 151
 Szigeti Mihály 152
 Szilágyi Zsolt 9, 16, 17, 22, 27, 29, 30–35, 38, 40, 41, 49–51, 57, 58, 60, 61, 63, 64, 66, 80–82, 86, 99, 122, 307, 392, 393
 Szili István 219
 Szita Szabolcs 67
 Szivós Béla 74, 76
 Szluka István 337
 Szokoly Gyula 177
 Szondy Károly 74
 Szőke Domonkos 308
 Szöllösi Jenő 256
 Szörényi János 149
 Szörényi Jánosné 149
 Sztálin, Joszif Visszarionovics 105, 106, 110
 Sztankov László 302
 Sztójay Döme 86, 88
 Sztraka József 151, 170, 172, 181, 182, 191, 201, 205, 206, 208, 209, 219, 224, 226, 227, 231, 289, 291–295, 311, 316, 319, 333, 339, 342, 369, 393
 Szurmay Lajos 106
 Szűcs Ernő 348
 Szüle István 87, 289, 359
 Tabakovits Endre 226–228, 293, 326
 Takács Ferenc 174
 Takács Károly 13
 Takács Tibor 16, 17
 Takaró Julianna 191, 198

- Tánczos-Szabó Ágota* 22, 194, 224–227, 237, 269
Tarján Ödön 275
Tauber Dezső 70
Téglás István 254
Teleki Géza, gróf 174
Terényi Éva 21
Thirring Lajos 36, 97, 121
Thomázi Endre 148, 149
Tildy Zoltán 310, 315, 332
Tímár Lajos 36, 39, 47, 50
Tisza István, gróf 232
Tomka Béla 385
Tompos Sándor 206, 217, 219, 262
Tompos Sándorné 168, 181, 303, 316
Toperczer Lajos 381
Torkos Veronika 22, 46
Tormási Sándor 215
Tormássy Ferenc 358
Tóth Balázs 302
Tóth Dezső 300
Tóth Dezső, dr. 74
Tóth Elvira, H. 27
Tóth Ernő 202
Tóth Ferenc 372
Tóth István 265
Tóth István, dr. 321, 333, 335–338, 342
Tóth Károly 317
Tóth László 56, 58, 78, 107, 112, 117, 126–128, 133, 171, 176, 177, 188, 195, 205, 268, 272, 274, 284, 289, 296, 300, 311, 332, 342, 346, 357, 358, 365, 366, 370, 371–375
Tóti Imre 191
Tóvári Judit 17
Tótvölgyi Oszkár 233
Tömpe András 184, 185, 188, 215, 227
Tőrei Tóth József 328
Turai Géza 359
Turáni Kornél 154
Turi Mátyás 302
Turkevei Nagy Elek 116
Ungár Béla 181
Ungár Lajos 346
Ungváry Krisztián 85, 88, 106, 110, 251, 256, 347, 348
V. Székely György lásd *Székely György, V.*
Vadász Ferenc 147, 332, 333, 342, 355–357, 365–367, 370, 393
Vadász Ferencné lásd *Kemény Ferencné*
Vági Zoltán 85, 90, 91, 99, 132
Vágó József 359
Vágvölgyi András 22
Vajda Irén 383
Valentiny Ágoston 174, 178
Valuch Tibor 14, 65, 307
Várady József 112, 113, 118, 122, 171
Varga Balázs 13, 17
Varga Éva Mária 164, 165
Varga Gergely 196, 197, 199, 200
Varga László 150
Varga Vince 257
Varjú Pál 222
Váry István 74
Vásáry István 174
Vass Zoltán 280
Vassányi István 92
Vaszi István 350
Vay család 30
Végh Sándor 302
Végső István 85, 88, 104
Verebély Tibor 77
Veres Péter 304, 306
Vértesi Lajos 323
Vertheimer Sámuel 336
Vetéssy Géza 165, 166
Vetéssy Gézáné Szabó Edit 165, 166
Vezér Ferenc 293–295

- Vida István* 291, 292, 296, 297, 312, 313, 366, 367, 370, 371, 373, 377
Vidók Imréné Schwarcz Gizella 349
Vikáriusz atya 317
Virág László 325
Virág ? 375
Virágh Imre 302
Virágh István 191
Vogt Károly 74, 168, 181
Vorosilov, Kliment Jefremovics 298, 308, 315
Völgyi István 116
Vörös János 78, 106, 109, 171, 174, 333
Vörös Károly 16
Vujovich Ferenc 75

Wéber Aladár 157
Weber, Max 13, 395

Weiss család 35
Wogrincsics Géza 44, 45, 70, 273

Zalai Sándor 168, 169, 294, 316, 319
Závory Elek 258
Zinner Tibor 128, 175, 211, 225, 235, 219, 331
Zolnay Kálmán 193
Zöld Sándor 185, 317
Zöldy Márton 102, 260, 261

Zs. Kovács István lásd Kovács István, Zs.
Zsákai Károly 191, 197
Zsámboky Ferenc 182
Zsigmond király 29
Zsigó Mihály 359
Zsikla István 159

Nyomdai előkészítés: Felde Csilla

Borítóterv: Erőss Zsolt

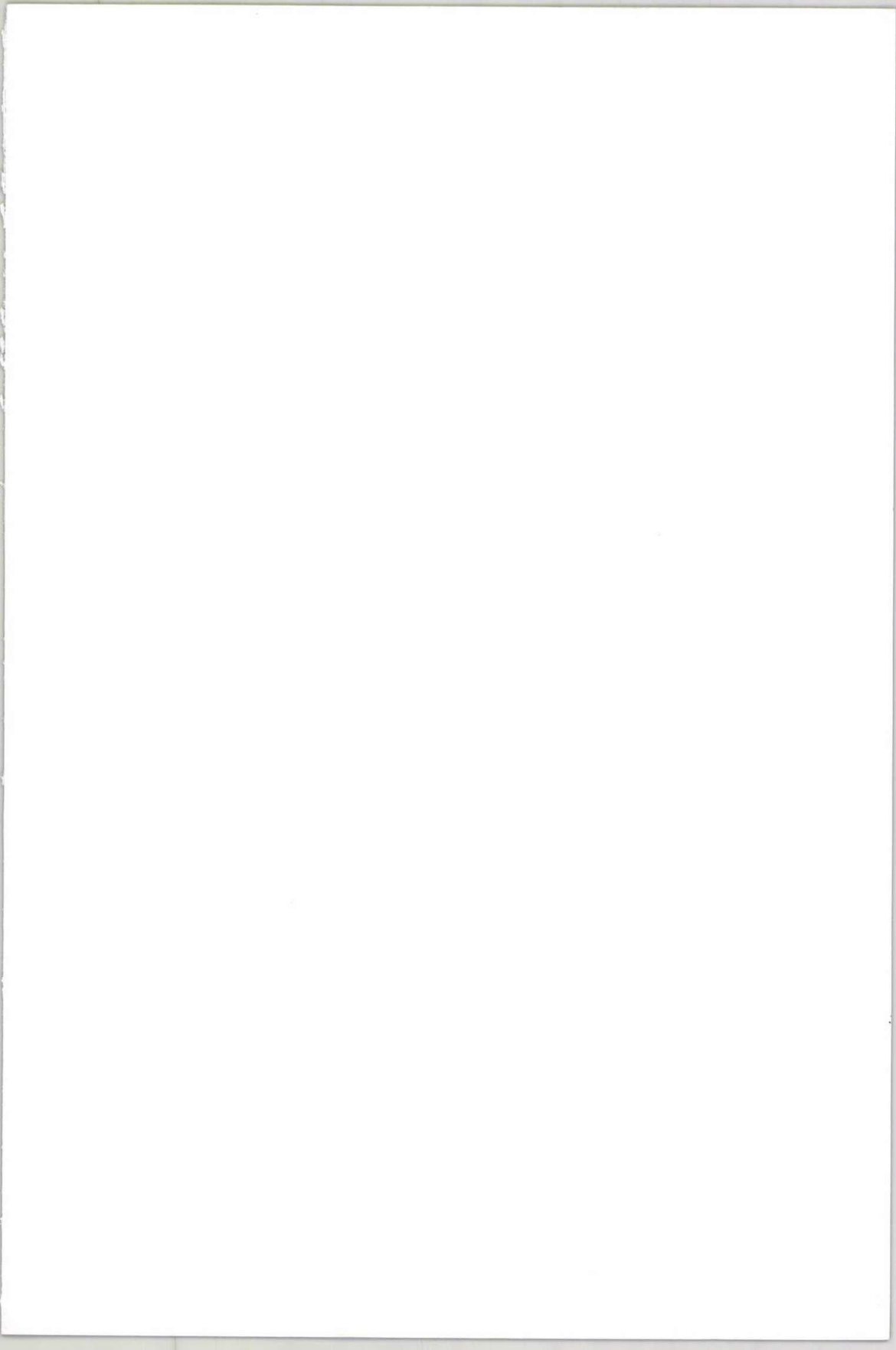
A borító korabeli filmhíradókból vett képkockák felhasználásával készült.

A képek forrása: Filmhíradók Online – NAVA (www.filmhiradok.nava.hu)

Nyomdai munkák:

Séd Nyomda Kft.

Felelős vezető: Katona Szilvia

Atörténészek hajlamosak – önkényesen és vitatható szempontok alapján megállapított – történelmi korszakokban gondolkodni. Azok a történelmi munkák, amelyek a két világháború közötti időszakot tárgyalják, rendszerint 1938-ban érnek véget, a Horthy-korszakkal foglalkozók 1944-ben, esetleg 1945-ben fejeződnek be, a második világháborút kutatók többnyire az 1938 és 1945 közé eső évek eseményeit veszik górcső alá, a nagy viláégést követő új berendezkedést elemzők pedig általában 1944-gyel vagy 1945-tel indítanak. Írásomban a korszakhatárokat, ezektől eltérően, 1938-ban és 1948-ban jelöltem ki, amelynek két fő oka van. Az egyik az, hogy meggyőződésem szerint a 20. századi magyar társadalomtörténetben a legnagyobb és legmaradandóbb változások 1944-ben és 1945-ben játszódtak le, ezért meg kellett vizsgálnom – helyi – előzményeit és következményeit is. A másik, hogy az egyénekre, a helyi elit tagjaira fókuszáltam, akiknek többsége túlélte a korszak határát, és valójában az foglalkoztatott, hogy e rendszerváltások hogyan hatottak rájuk, miként formálták át az életüket.

RIGÓ RÓBERT (1973) történész, szociológus, a Kecskeméti Főiskola főiskolai docense, általános rektorhelyettese. Kutatási területe a 20. század második felének társadalomtörténete, elsősorban annak helyi, kecskeméti vonatkozásai.

3500 Ft

9 786155 339233